

Walter Scott

Quentin Durward

FORDÍTOTTA
Katona Ágnes
Máthé Elek
Szávai Nándor

TARTALOM

Előszó a *Quentin Durward*-hoz

Előszó az első kiadáshoz

- 1 Az ellentét**
- 2 A vándor**
- 3 A kastély**
- 4 A reggeli**
- 5 A fegyveres vitéz**
- 6 A cigányok**
- 7 A felvétel**
- 8 A követ**
- 9 Vadkanlesen**
- 10 Az őrszem**
- 11 A Roland-terem**
- 12 A politikus**
- 13 Az utazás**
- 14 Az utazás**
- 15 A kalauz**
- 16 A kóbor cigány**
- 17 A meglesett kém**
- 18 Tenyérjólás**
- 19 A város**
- 20 A szerelmes levél**
- 21 Az ostrom**
- 22 A tivornyázók**
- 23 A menekülés**
- 24 A meghódolás**
- 25 A hívatlan vendég**
- 26 A találkozás**
- 27 A robbanás**
- 28 Bizonytalanság**
- 29 Ellenvád**
- 30 Bizonytalanság**
- 31 Találkozás**
- 32 Nyomozás**
- 33 A követ**
- 34 A kivégzés**
- 35 A becsület ára**
- 36 A kirohanás**
- 37 A kirohanás**
- Utóhang**
- A szerző jegyzetei**

A háború: hazám,
Páncélom: fedelem,
A harc az életem
Az év telén-nyarán.

(Weöres Sándor fordítása)

Előszó a *Quentin Durward*-hoz

Ezen románc a XV. században játszódik, amikor a nemzet védelmének inát és idegét, a feudális rendszert és az ezt éltető lelket, a lovagság szellemét kezdték megújítani, sőt egészen elhagyni faragatlan emberek, kik boldogságukat személyes céljaik elérésében lelték, melyekhez minden mást kizáró ragaszkodás fűzte őket. Ugyanezen önzés megjelent már primitívebb korokban is, de most először ismerték el nyíltan cselekvést irányító elvként. A lovagkor szelleme felsőbbrendű volt annyiban, hogy bármely erőltetett és hóbortos is legtöbb tétele, alapja mindnek a nagylelkűség és az önmegtagadás volt, és ha a világot ezektől megfosztjuk, nehéz elképzelni az erény létezését az emberek között. Azok közül, akik nevetségessé tették és elhagyták amaz önmegtartóztató elveket, melyek az ifjú lovagok okításának és nevelésének alapjait képezték, a legfőbb XI. Lajos francia király volt. Ezen uralkodó jelleme oly önző volt, oly vétlen ambíciójával, kapzsiságával és önző élvezetvágyával kapcsolatban nem álló célok dédelgetésében, hogy majdnem a megtestesült ördögnek látjuk, kinek megengedett minden tőle telhetőt megtenni, hogy megfertőzze a becsületről vallott elképzeléseink forrását. Azt sem feledhetjük el, hogy Lajos nagymértékben rendelkezett azzal a gúnyos szellemességgel, mely nevetségessé tehet bármit, amit az ember nem saját maga, hanem más előnyére cselekszik, ezért volt különösen alkalmas a szívtelen és gúnyos sátán szerepére.

Ebből a szempontból Goethe elképzelését abban a különös drámában, a *Faust*-ban Mephistopheles, a kísértő szellem gondolkodásáról és jelleméről szerencsésebbnek tartom, mint Byronét, vagy akár Milton Sátánját. Az utóbbi költők valami olyasmit ruháztak a Gonoszra, ami felemeli és méltósággal tölti el a gonoszságát - lankadatlan és legyőzhetetlen szembezárást, magával a Mindenhatóval, a szenvedés büszke megvetését a megalázkodással szemben, és általában a Gonosznak mindazon vonzó tulajdonságait, melyek arra késztették Burnst és másokat is, hogy őt tekintsék az *Elveszett Paradicsom* hőségének. A nagy német költő ezzel szemben a csábító szellemet olyan lénynek ábrázolta, akiben nincs érzés és láthatólag csak azért létezik, hogy az erkölcsi rossz tömegét rábeszélésével és csábításával növelje, és azon szunnyadó szenvedélyeket hívja elő kísértéseivel, amelyek máskülönben lehetővé tették volna, hogy az emberi lény, aki a Gonosz Szellem tevékenységének célpontja volt, életét nyugalomban töltse. Ezért van felruházva Mephistopheles, mint XI. Lajos is, éles és megvető szellemű gúnyos humorral, melyet állandóan gyakorol, hogy lebecsüljön és rágalmazzon minden olyan cselekedetet, melyek nem eredményezik bizonyosan és egyenesen a cselekvő örömét.

A csak szórakoztató művek szerzőjének is szabad egy pillanatra elkomolyodni, hogy elítélhessen minden olyan politikát és magatartást, melynek alapja Machiavelli elve vagy XI. Lajos gyakorlata.

Ennek a fejedelemnek a kegyetlenségét, az esküszegését és a gyanakvását nem enyhítette, hanem még megvetésre méltóbbá tette az az otromba és lealázó babonaság, melyet állandóan gyakorolt. Az égi szentek iránti oly látványos hódolatának alapja egy jelentéktelen hivatalnok elve volt, aki megpróbálja elrejtteni vagy jóvátenni a visszaéléseket, melyekről tud, úgy, hogy bőkezű ajándékokat ad azoknak, akiknek kötelessége az ő magatartását figyelni, és úgy próbál egy csaló rendszert támogatni, hogy megkísérli megvesztegetni a megvesztegethetetleneket. Csak így nézhetjük ugyanis azt, hogy Szűz Máriát megtette grófnőnek és testőrsége ezredésének, vagy ravaszságát, amely egy-két meghatározott esküt kötelezőnek tartott, míg a többi nem, és mint a legértékesebb államtitkot őrizte a valóban kötelezőnek tekintett eskük rejtélyét.

A teljes gátlátalansághoz vagy talán az erkölcsi kötelességérzés teljes hiányához XI. Lajos nagy akaratszilárdságot és éleselméjűséget társított, és egy olyan kifinomult politikai rendszert - tekintve a kort, melyben élt -, hogy néha túllőtt a célján, mikor természete parancsainak engedelmeskedett.

Valószínűleg nincs olyan sötét arckép, melynek ne lennének világosabb árnyalatai. Lajos ismerte Franciaország érdekeit és híven szolgálta is őket, amíg össze tudta egyeztetni a saját-

jaival. Biztonságban vezette át az országot egy, a „köz javára” szolgáló veszélyes háborús válságon, így megbontva és szétszórva Franciaország nagy hűbéreseinek veszélyes szövetkezését az uralkodó ellen, mely helyzetben egy kevésbé óvatos és időhúzó király, aki merészebb és nem oly ravasz természetű, mint XI. Lajos, valószínűleg kudarcot vall. Voltak olyan személyes jó tulajdonságai is, melyek nem álltak ellentétben jellemével. Társaságban jókedvű volt és szellemes; áldozatának úgy hízelt, mint a macska, mely akkor dörgölőzik, mikor a legsúlyosabb sebet készül ejteni; képes volt fenntartani és dicsőíteni azon durva és önző okok fensőbbiségét, melyekkel azokat a nemesebb indítékokat helyettesítette, melyeket elődeinek a lovagkor emelkedettebb szelleme nyújtott.

Az a rendszer valóban kezdett elavulni, és még csúcspontján is volt elveiben valami erőltetett és hóbotos, és ez, amikor, mint más régi divatoknak, csillaga leáldozóban volt, nevetség tárgyává tette, és a gúny fegyverét is be lehetett vetni ellene anélkül, hogy ez undort és elképedést ébresztett volna, mint egy előző korban bizonyosan. A XIV. században keletkezett a gúnyolódok törzse, akik más forrásokkal pótolták azt, ami természettől fogva hasznos volt a lovagságban, nevetségessé tették a becsület és erény eltúlzott és kizárólagos elvét, és esztelen-ségnek tartották, mert oly fokán állt a tökéletességnek, mely túl magas volt ahhoz, hogy esendő lények elérhessék. Ha egy eszes és bátor fiatalember azt a célt tűzte maga elé, hogy azon elvekhez tartja magát, melyeket apja vallott a becsületről, alávaló módon kigúnyolták, mintha csak a jó öreg lovag Durindartóját, kétkezes pallosát hozta volna a harctérre, melynek ódon formája nevetséges, bár pengéje damaszkuszi acél és dísz színarany.

Hasonlóképpen a lovagkor elveit is félrevetették, és hiányukat aljasabb serkentőszerekkel pótolták. A merészséget, mely minden embert hazája védelmére ösztönzött, XI. Lajos a mindig készenlétben álló zsoldos erőfeszítésével helyettesítette, és meggyőzte alattvalóit, akik között kezdett felemelkedni a kereskedő réteg, hogy jobb zsoldosokra hagyni a háború veszélyeit és munkáját, és ellátni a koronát a kifizetésükhöz szükséges pénzzel, mint veszélybe sodortatni magukat, míg saját vagyonukat védik. Ez az érvelés gyorsan meggyőzte a kereskedőket. XI. Lajos korában az a perc még nem jött el, hogy a birtokos és főnemességet hasonlóan ki lehessen zárni a csatasorból, de a fortélyos uralkodó megalapozta azt a rendszert, melyet az utána következők tovább fejlesztettek, míg végül az ország teljes katonai védelme a korona kezébe került.

Ugyancsak az élen járt amaz elvek megváltoztatásában, melyek a nemek érintkezését szabályozták. A lovagkor tételei legalább elméletben létrehozták azt a rendszert, melyben a vezérő és a jutalmazó istenség a Szépség volt - a Vitézség pedig csak rabszolgája, aki bátorságát úrnője szeméből meríti, és életét áldozná, hogy a legcsekélyebb mértékben szolgálja. Való igaz, hogy e dolgot néha képtelenül túlzásba vitték, és gyakran fordultak elő botrányos esetek. De ezek általában a Burke által említetthez hasonlítottak, mikor a gyarlóságot fele bűnétől megfosztotta az, hogy minden durvaságtól megtisztult. XI. Lajos gyakorlata egészen más volt. Mint alávaló kéjenc élvezetet keresett érzelem nélkül, és megvetette a nemet, amelytől megkapni kívánta; szeretői alacsony sorból származtak, és oly kevésbé hasonlítottak Agnès Sorel emelkedett, bár gyarló jellemére, mint Lajos hős atyjára, aki megszabadította Franciaországot Anglia fenyegető igájától. Hasonlóképpen kegyenceit és minisztereit is a nép söpredékéből válogatta, megmutatva, mily kevésre tartja a magas rangot és előkelő születést; és bár nemcsak megbocsátható, de dicséretes is volt, ha az uralkodói akarat alacsony származású tehetséget pártfogolt, vagy szerény érdemet léptetett elő, de mikor a király olyan emberek közül válogatta kedvenc társait, mint Tristan l'Hermite, a főudvarnagyi bíróság avagy a rendőrség feje, világossá vált, hogy egy ilyen fejedelem nem lehet, ahogy leszármazottja, Ferenc elegánsan nevezte magát, „a legelső úriember a birodalmában”.

Viselkedése és tettei baráti vagy nyilvános körben nem feledtethették otromba vétségeit a tisztesség és a jellem ellen. A jellem legszentebb próbájának tartott becsületszavát, melynek legapróbb megszegése főbenjáró vétség a becsületkódex szerint, aggály nélkül játszotta el az

első adandó alkalommal, és ezt gyakran a legnagyobb bűnök elkövetése kísérte. Ha magánemberként adott szavát megszegte, nem bánt ünnepélyesebben a nyilvánosságnak adottal sem. Hogy egy alacsonyrendű személyt küldött követnek álcázva IV. Edwardhoz, az olyan merész csalás volt akkortájt, mikor a követeket a nemzeti és nyilvános hit megszentelt letéteményeinek tartották, melyet (ezt az aggályoktól mentes fejedelmet kivéve) kevesen követtek volna el.

Egyszóval XI. Lajos viselkedését, érzelmeit és tetteit nem lehet összeegyeztetni a lovagság elveivel; gúnyos szelleme hajlamos volt nevetségessé tenni azt a rendszert, mely azon a képtelen elven alapult, hogy olyan célok elérésének szentelt munkát, tehetséget és időt, amelyekből semmilyen személyes előnyt nem lehetett húzni.

Több mint valószínű, hogy így, majdnem nyilvánosan felbontva a vallás, a becsület és az erkölcs kötelékeit, melyek befolyásolják az emberiséget általában, Lajos előnyökre próbált szert tenni, olyan felekkel tárgyalva, akik megkötődnek érzik magukat, míg ő szabadságot élvez. A célból indult ki, mint a versenyző, aki megszabadult a társait továbbra is akadályozó súlyoktól, és győzelmét természetesnek veszi. De a Gondviselés bizonyosan összeköti egy különleges veszély létét egy olyan körülménnyel, mely óvatosságra inti a veszélyben levőket. A szószegése miatt hírhedtté vált államférfit kísérő gyanakvás olyan, mint a mérges kígyó csörgője; végül is az emberek nem a szavait veszik már figyelembe, hanem valószínű cselekedeteit; ez olyan foka a bizalmatlanságnak, mely jelentősen semlegesíti egy ilyen becsületen személy ármánykodását és azon előnyét, hogy ő ment a becsületes emberek aggályaitól. XI. Lajos példája nem utánczási vágyat, hanem undort és gyanakvást szült Európa többi nemzetében, és az a tény, hogy néhány kortársának túljárt az eszén, óvatosságra intette a többit. Bár a lovagság rendszere nem volt oly elterjedt, mint korábban, de túlélte ennek a züllött királynak az uralkodását, aki mindent megtett, hogy bemocskolja csillogását, és jóval XI. Lajos halála után is ösztönözte még a félelem és gáncs nélküli lovagot és a gáláns I. Ferencet.

Valóban, bár Lajos uralkodása politikai szempontból olyan sikeres volt, amennyire csak kívánta, halálos ágyának látványa önmagában is intő jel azoknak, akiket példája csábít. Mindenkire, de legfőképp saját fiára féltékenyen Plessis kastélyába zárkózott, személyét kizárólag skót zsoldosai kétséges hűségére bízván. Soha nem mozdult ki szobájából; senkit sem engedett be, és az eget és minden szentjeit állandó könyörgéssel fárasztotta, nem bűnbocsánatért, hanem élete meghosszabbításáért. Világi bölcsességével ellentétben álló lelki gyengeséggel addig könyörgött erőszakosan orvosainak, míg nemcsak fosztogatták, hanem már sértegették is. Szélsőséges élnivágásában Olaszországba küldetett állítólagos ereklyéért és egy tudatlan, bomlott agyú parasztért, aki valószínűleg lustaságból bezárkózott egy barlangba és lemondott a húsról, halról, tojásról és a tejtermékekről. Ezt az embert, aki még látszatoműveltséggel sem rendelkezett, oly tiszteletben tartotta, mintha maga a pápa lett volna, és jóindulatát megnyerni két kolostort is alapított.

Ennek a babonáságnak érthető következménye volt, hogy egyedüli céljának a testi egészség és a földi boldogság látszott. Ha egészségéről volt szó, tilos volt bűneit említeni, és mikor parancsára egy pap Szent Eutropiushoz könyörgött, és kegyelmébe ajánlotta a király egészségét testben-lélekben egyaránt, Lajos a két utolsó szót elhagyatta, mondván, nem okos dolog egyszerre ennyi kéréssel zaklatni a szentet. Talán azt gondolta, ha hallgat bűneiről, égi patrónusai, akiknek közbenjárását kérte testi egészségéért, megfélejtkeznek róluk.

Eme zsarnok halálos ágyának akkorák voltak megérdemelt kínjai, hogy Philippe des Commines párhuzamba állítja őket a sok kegyetlenséggel, amit parancsára másokra mértek; és mindkettőt figyelembe véve, arra az álláspontra jut, hogy Lajos oly gyötrelmeket és agóniát szenvedett el, hogy ezek ellensúlyozták elkövetett bűneit, és a tisztító tűzben eltöltött ésszerű vesztésgázár után a kegyelem méltónak találhatja a felsőbb régiókra.

Fénélon is hátrahagyta tanúságát ez ellen a fejedelem ellen, akinek élet- és kormányzásmódját a következő figyelemre méltó részletben írta le:

„Pygmalion, tourmenté par une soif insatiable des richesses, se rend de plus en plus misérable et odieux à ses sujets. C'est un crime à Tyr que d'avoir de grands biens; l'avarice le rend défiant, soupçonneux, cruel; il persécute les riches, et il craint les pauvres.

C'est un crime encore plus grand à Tyr d'avoir de la vertu; car Pygmalion suppose que les bons ne peuvent souffrir ses injustices et ses infamies; la vertu le condamne, il s'aigrit et s'irrite contre elle. Tout l'agite, l'inquiète, le ronge; il a peur de son ombre; il ne dort ni nuit ni jour; les Dieux, pour le confondre, l'accablent de trésors dont il n'ose jouir. Ce qu'il cherche pour être heureux est précisément ce qui l'empêche de l'être. Il regrette tout ce qu'il donne, et craint toujours de perdre; il se tourmente pour gagner.

On ne le voit presque jamais: il est seul, triste, abattu, au fond de son palais; ses anus mêmes n'osent l'aborder, de peur de lui devenir suspects. Une garde terrible tient toujours des épées nues et des piques levées autour de sa maison. Trente chambres qui communiquent les unes aux autres, et dont chacune a une porte de fer avec six gros verroux, sont le lieu où il se renferme; on ne sait jamais dans laquelle de ces chambres il couche; et on assure qu'il ne couche jamais deux nuits de suite dans la même, de peur d'y être égorgé. Il ne connoît ni les doux plaisirs, ni l'amitié encore plus douce. Si on lui parle de chercher la joie, il sent qu'elle fuit loin de lui, et qu'elle refuse d'entrer dans son cœur. Ses yeux creux sont pleins d'un feu âpre et farouche; ils sont sans cesse errans de tous cotés; il prête l'oreille au moindre bruit, et se sent tout ému; il est pâle, défait, et les noirs soucis sont peints sur son visage toujours ridé. Il se tait, il soupire, il tire de son cœur de profonds gémissemens, il ne peut cacher les remords qui déchirent ses entrailles. Les mets les plus exquis le dégoûtent. Ses enfans, loin d'être son espérance, sont le sujet de sa terreur: il en a fait ses plus dangereux ennemis. Il n'a eu toute sa vie aucun moment d'assuré: il ne se conserve qu'à force de répandre le sang de tous ceux qu'il craint. Insensé, qui ne voit pas que sa cruauté, à laquelle il se confie, le fera périr! Quelqu'un de ses domestiques, aussi défiant que lui, se hâtera de délivrer le monde de ce monstre.”¹

¹ „Pygmalion, akit olthatatlan kincsszomj gyötör, egyre nyomorultabb és aljasabb alattvalóival. Tyrusban bűnnek számít gazdagnak lenni; az irigységtől bizalmatlan, gyanakvó, kegyetlen lesz, a gazdagokat üldözi, a szegényektől retteg.

Tyrusban még nagyobb bűn erényesnek lenni; mivel Pygmalion úgy véli, hogy a jók nem tudják elviselni az igazságtalanságot és a becstelenséget; az erény elítéli őt, s ezért megkeseríti és ingerültté teszi. Minden felkavarja, nyugtalanítja, kínozza; az árnyékától is fél, nem alszik sem éjjel, sem nappal; az istenek, hogy kínozzák, elhalmozzák kincsekkel, melyeket nem tud élvezni. Éppen az fosztja meg boldogságtól, amire szüksége lenne hozzá. Minden adományt sajnál, mindig fél, hogy veszít; gyöttri magát, hogy nyerhessen.

Szinte sohasem látni; magányos, szomorú, levert palotája mélyén; még a barátai sem mernek a közelébe menni, mert félnek, hogy gyanakodni fog rájuk. Rettenetes őrség veszi körül házáat, meztelen kardokkal, emelt lándzsákkal. Harminc egybenylő szobába zárkózott, mindnek hat nagy bereteszelhető vasajtaja van; sohasem tudni, hogy a szobák közül melyikben tért nyugovóra, és biztos, hogy nem alszik ugyanabban a szobában két egymást követő éjszaka, mert fél, hogy lemészárolják. Nem ismeri az édes gyönyöröket, sem a barátság még nagyobb örömét. Ha a boldogság kereséséről beszélnek neki, úgy érzi, hogy messze menekült előle, s megtagadja, hogy a szívébe lopóddzék. Beesett szemében éles és kegyetlen tűz lobog; tekintete sohasem pihen meg; a legcsekélyebb zajra nyugtalanul felriad; sápadt, feldúlt; arcára ráncokat véstek a fekete gondok. Hallgat, sóhajt, szíve mélyéből nyögés szakad föl, nem tudja palástolni lelkiismeret-furdalást, mely belsejét gyöttri. A legpompásabb étkek undorítják. Gyermekei nem reménnyel, hanem rettegéssel töltik el; legveszélyesebb ellenségeivé tette őket. Életében egyetlen nyugodt perce sem volt; magát csak annyira kíméli, hogy mindazok vérét kiontsa, akiktől fél. Őrült, s nem látja, hogy a kegyetlenség, melyre hagyatkozik, el fogja veszejteni! Szolgái közül valaki, aki ugyanolyan bizalmatlan, mint ő, nem késlekedik majd megszabadítani a világot ettől a szörnyetegtől.”

A zsarnok szenvedésének tanulságos, de elborzasztó jelenetét végül 1485. augusztus 30-án zárta le a halál.

Nagy könnyebbséget jelentett a szerzőnek eme figyelemre méltó személyt a románc főszereplőjéül választani - mert könnyű átlátni, hogy Quentin kis szerelmi meséje csak eszköz a történet bemutatására. A XV. században oly különféle viszályok rázták meg egész Európát, hogy majdnem egy disszertáció lett volna szükséges az angol olvasó képzeletét felébresztteni, és elfogadtatni azon különös jelenetek lehetőségességét, melyeket látni fog.

XI. Lajos idején különleges nyugalanság lett úrrá Európában. Anglia polgárháborúit inkább látszólag, mint ténylegesen befejezte a York-ház hatalomra jutása. Svájc megalkotta azt a szabadságot, melyet később oly bátran védelmezett. A Német-Római Birodalomtól és Franciaországtól nagy hatalmú hűbéreseik megpróbálták függetlenedni, és Burgundiai Károly erőnek erejével, Lajos pedig ravaszul, kerülő úton, azon fáradozott, hogy uralma alá vesse őket. Lajos egyrészt bekerítette és legyőzte saját lázongó vazallusait, másrészt titokban segítette és biztatta Flandria nagy kereskedővárosait, lázadjanak fel a burgundiai herceg ellen, amire vagyonuk és ingerlékenységük természetből alkalmassá tette őket. Flandria erdősebb vidékein a gueldres-i herceg és Guillaume de la Marche, akit szilajsága miatt az Ardenne-i Vadkannak neveztek, félredobta a lovagok és úriemberek szokásait, hogy a közönséges útonállók erőszakosságát és brutalitását gyakorolja.

Százsám léteztek titkos szövetségek Franciaország és Flandria különböző tartományaiban; a nyughatatlan Lajos számos magánküldötte, cigányok, zarándokok, koldusok vagy ezeknek álcázott ügynökök szították a politikája megkívánta elégedetlenséget Burgundia tartományaiban.

Az alapanyag ily bőségéből nehéz olyasmit kiválasztani, ami érthető és érdekes az olvasónak; és a szerző sajnálja, hogy bár bőven élt a történelmi tényéktől való eltávolodás lehetőségével, egyáltalán nem biztos abban, hogy történetét kellemes, tömör és kellően érthető formába öntötte. A történet magvát mindenki, aki ismeri a feudális rendszert, könnyen megérti, bár a tények teljesen valótlanok. A feudális hűbérúr jogai legáltalánosabban talán abban tükröződnek, hogy hatalma volt beleavatkozni egy női vazallus házasságába. Látszólag ez ellentmond a világi és egyházi törvényeknek, melyek a házasságot szabadnak nyilvánítják, míg a feudális avagy a helyi jog elismeri, hogy a feljebbvaló megszabhatja, ha egy hűbérbirtok nőre száll, a házastárs kiválasztását. A magyarázat azon elven alapult, hogy eredetileg a hűbérúr volt a hűbérbirtok adományozója, és így érdekelt volt abban, hogy a vazallus házasságával ne jusson a hűbérúr esetleges ellensége kezébe. Másfelől jogosan lehet érvelni, hogy a vazallusnak a férjválasztásban csak a hűbérúr, akitől a birtok eredetileg származik, jogosult bizonyos mértékben parancsolni. Ezért nem teljesen valószínűtlen, hogy Burgundia egy vazallusa védelemért a francia királyhoz szökik, akinek a burgundiai herceg a vazallusa; sőt még az is valószínűnek látszik, ha Lajos gátlástalanságát ismerve azt állítjuk, hogy tervet szőtt olyan szövetségbe kényszeríteni a menekült, mely kellemetlen, sőt talán veszélyes is lett volna hatalmas burgundiai rokonának és vazallusának.

Annyit tehetek még hozzá, hogy QUENTIN DURWARD románca, amely nagyobb népszerűsége tett szert itthon, mint néhány elődje, szokatlan sikert aratott a kontinensen is, ahol a történelmi utalások ismerősebb eszméket ébresztettek.

ABBOTSFORD, 1831. december 1.

Előszó az első kiadáshoz²

Olyan fickó, akinek megvoltak a maga veszteségei.

SOK HŰHÓ SEMMIÉRT

(Fodor József fordítása)

Mikor a becsületes Galagonya összefoglalja és felsorolja a tiszteletreméltóságra formált minden igényét, amelyeknek, úgy véli, mentesíteniük kellene őt attól a sértő elnevezéstől, amivel nemesember Konrád úr illette, figyelemre méltó, hogy nem tulajdonít nagyobb fontosságot két rend ruhájának (fontos dolog ez egy bizonyos, általam is ismert *ci-devant*³ fővárosban), vagy annak, hogy „olyan tekintélyes egy darab hús, mint senki Messinában”, vagy akár annak a döntő érvnek, hogy „meglehetősen gazdag legény is”, mint annak, hogy „*olyan fickó, akinek megvoltak a maga veszteségei*”.

Valóban, mindig megfigyeltem, hogy a jólétben élők, akár azért, hogy rejtsek ragyogásuk tényét azok elől, akikkel a szerencse nyersebben bánt, vagy hogy bebizonyítsák: ugyanolyan tiszteletreméltó a nehézségek ellenére ilyen magasra emelkedni, mint egy erődnék kiállni egy ostromot - akárhogy is van, megfigyeltem, hogy az ilyen emberek nem mulasztják el szóba hozni, milyen károkat okoznak nekik a nehéz idők. Ha dúsan megrakott asztalnál ebédelek, a pezsgő, a burgundi és a rajnai közötti szüneteket vendéglátód, ha pénzember, azzal tölti ki, hogy a kamatláb esik, a pénzt nehéz befektetni és ezért tétlenül hever; vagy, ha földbirtokos, a lakbérek és a csökkenő bérleti díjak szomorú részleteivel. Ennek megvan a hatása. A vendégek sóhajtoznak és a házigazdával egy ütemre ingatják a fejüket, ránéznek a tálakkal megrakott pohárszékre, kortyolnak még egyet a nehéz borokból, és arra a bőkezűsége gondolnak, amely, bár lehetőségeit így korlátozták, még meglevő vagyonát vendéglátásra pazarolja; vagy ami még hízelgőbb, a vagyonra gondolnak, mely ezen veszteségek által nem kevesbítve, akár a nagylelkű Aboulcasem kimeríthetetlen készletei, elszegényedés nélkül továbbra is ellenáll ezen érvágásoknak.

Ennek a siránkozókedvnek is megvannak a határai, ahogy a sirámkovácsolásnak is, melyről minden képzelte beteg tudja, milyen csodálatos időtöltés addig, amíg nincs más panaszolnivaló, mint az állandó panaszok. De sose hallottam olyan embert, aki a tönk szélén állt, arról beszélni, hogy fogy a tőkéje; és kedves és értelmes orvosom azt állítja, hogy akinek jó magas láza van, vagy ehhez hasonló valódi betegsége, amelynél

*Rettentő árnyad, óh, Halál,
Az ágy lábánál lesben áll,*

ritkán teszi szórakoztató társalgás tárgyává agóniáját.

Alaposan végiggondolva mindezt, nem titkolhatom tovább az olvasó előtt: vagyok olyan népszerű és vagyonos, hogy részem legyen azon bajokban, amik mostanában a pénzes és birtokos osztályokat érik ebben a birodalomban. Azok a szerzők, akik juhhúson élnek, örülhetnek, hogy fontja már csak három pennybe kerül, és ha gyerekeik vannak, szerencsét kívánhatnak maguknak, hogy a kenyér hat pennyért kapható, de mi, akik ahhoz a törzshöz tartozunk,

² Talán fölösleges is mondani, hogy minden, ami itt következik, a képzelet szüleménye. (Walter Scott jegyzete)

³ Arisztokratikus. (francia)

amelynek a béke és bőség a romlást jelenti - mi, akiknek birtokunk van és csordánk, és azt áruljuk, amit ezeknek a szegény úriembereknek meg kell venniük - minket a kétségbeesésbe kergetnek azok az események, amelyek fényárba borítanak a Grub Street padlásszobáit, ha a Grub Streeten lenne elég gyertya. Ezért én is büszkén tartok igényt arra, hogy osztozzam azokban a nehézségekben, melyek csak a gazdagokat érintik; és magamat is, Galagonyával együtt, „meglehetősen gazdag legénynek” tartom, de olyannak, „akinek megvoltak a maga veszteségei”.

Eme nemes versenyszellem jegyében folyamodtam nemrég az átmeneti pénzhiánynak általános gyógyszeréhez: rövid tartózkodáshoz a délszaki éghajlaton, amivel nemcsak sok szekérenyi szemet takarítottam meg, de az az öröm is ért, hogy megromlott viszonyaim általános együttérzést keltettek azokban, akiket, ha bevételtem továbbra is köztük költöm el, az se érdekel, ha felkötnek, így, amíg *vin ordinaire*-em⁴ iszom, sörgyárosom forgalma hanyatlik, míg *cinq francs*⁵ üvegéről tárgyalok, kevés portóim a borkereskedőm kezén marad, míg a tányéromon *côtelette à la Maintenon*⁶ párolog, a hatalmas hátszín a kampóján csüng kék kötényes falusi barátom üzletében. Röviden, amit itt költök, az otthon hiányzik, és a pár sou, amit a *garçon perruquier*⁷ nyer, sőt, a kenyérhéj, amit meztelen fenekű, vörös szemű pudlijának adok, mind *autant de perdu*⁸ borbély barátomnak és az udvaron Trustynak, a szelindeknek. Így megvan az az örömöm, hogy mindig tudom, távollétemet azok hiányolják és panaszozzák, akiket az sem érdekelne, ha koporsómban feküdnék, csak az örököseim náluk vásároljanak. Az önzés és a közömbösség vádjá alól ezennel ünnepélyesen felmentem Trustyt, a kutyát, akinek irántam tanúsított udvariassága, joggal gondolom, önzetlenebb, mint bárki másé, aki segített: a köz adományait felélni.

Sajnos, az előnyt, hogy otthon ilyen általános együttérzést keltünk, elérni csak komoly személyes kényelmetlenség árán lehet. „Ha meg akarsz ríkatni, előbb neked kell sírnod”, mondja Horatius; valóban, néha én is zokogni tudnék, hogy elcseréltem a megszokásból szükségletté lett otthoni kényelmet a külföldi pótlékokért, melyeket a szeszély és a változás szeretete tett divatossá. Szégyenkezve kell bevallanom, hogy egyszerű gyomrom vágyik a hamisítatlan rostélyosra, ahogy Dolly forrón hozza a sütőrostélyról, kívül barna, de skarlátszínű, ha a kést használni kezdjük, és semmilyen finomság; Very étlapján nem tölti be a hiányt. Aztán anyám fia csak nem tanulja meg, hogyan lelje örömét gyenge italokban; és manapság, mikor a maláta fillérekbe kerül, biztos vagyok benne, hogy egy dupla *straick* Árpa Jankó „a szegényházi cselédet, a híg sört” hússzor olyan erős itallá változtatja, mint amilyen az a savanyú, tartalmatlan szeszes ital, mely itt a bor büszke nevét viseli, bár ereje és minősége hasonlatos a Szajna vizéhez. Erős boraik valóban elég jók - egy szavam sem lehet a Château Margout vagy a Sillery ellen; mégis mindig eszembe ötlük megbízható, öreg portóim derekas minősége. A borbély és pudlija szórakoztató, ezerféleképp bohóckodnak, ami elég mulatságos, de több egészséges humor volt abban a kacskintásban, amivel falusi Packwoodunk közölte a reggeli híreket, mint Antoine egyheti bakugrásaiban, és több emberi és kutyahúság az öreg Trusty egy farkcsóválásában, mint ha riválisa, Touton a hátsó lábain áll egy évig.

A megbánásnak ezen jelei talán egy kissé későiek, és bevallom (mert őszintének kell lennem kedves barátomhoz, az olvasóhoz), elősegítette kialakulásukat, hogy unokahúgomat, Christyt

⁴ Könnyű bor. (francia)

⁵ Ötfrankos. (francia)

⁶ Borda Maintenon módra. (francia)

⁷ Bobély. (francia)

⁸ Elveszett. (francia)

egy szomszéd pap eltévelyítette az ősi katolikus hithez, és nagynéném, Dorothy frigyre lépett egy *demi-solde*⁹ lovaskapitánnyal, aki a becsületrend lovagja, és aki biztosított róla, hogy ha régi barátunk, Bonaparte tovább él és győzedelmeskedik, ő már tábornagy lenne. Ami Christyt illeti, be kell vallanom, annyira elcsavarta a fejét Edinburgh-ban a napi öt estély, hogy bár nem volt nagy bizodalom átterése módja és közege iránt, ugyanakkor örültem, hogy bármiféle komoly gondolat megfordul a fejében - ráadásul veszteségem csekély, mert a zárda nagyon méltányos kegydíjért szabadított meg tőle. De Dorothy néni földi lakodalmá sokban különbözik Keresztény égi menyegzőjétől. Először is, családom úgy elvesztett kétezret évi háromszázalékos kamatra, mintha a nemzeti palatáblát szivaccsal letörölték volna - mert ki az ördög gondolta, hogy Dorothy néni férjhez megy? Mindenekfölött, ki gondolta volna, hogy egy asszony ötven év tapasztalatával a háta mögött hozzámegy egy francia csontvázhoz, akinek alsó végtagjai úgy helyezkedtek el a felsőkhöz képest, mint két függőlegesen egymásra rakott, félig nyitott körző, s köztük a testnek már alig jutott hely. A többi: bajusz, mente és vászonnadrág. 1815-ben tengeri hamisítatlan kozákot vásárolhatott volna feleannyi pénzért, mint amennyit ennek a katonai madárijesztőnek adott. De hát a dologról már nincs mit mondani, hiszen Dorothy néni egészen odáig jutott, hogy az érzelmekkel kapcsolatban Rousseau-t idézte - így hát hagyjuk is.

Miután így kiöntöttem keserűségem egy országra, mely mindezek ellenére igen vidám ország, és még csak nem is hibáztathatom, elvégre én kerestem fel őt és nem ő engem, elérkeztem először igazi céljához, és ez, kedves olvasóm, ha nem számítok túlságosan kegyeid folyamatosságára (bár az igazat megvallva, az ízlés állhatatossága nem olyasmi, amire bizton számíthat, aki kegyeidet keresi), messzemenően kárpótolhat a veszteségért és kárért, mely azáltal ért, hogy Dorothy nénit elhoztam a vastag lábikrák, karcsú bokák, fekete bajuszok, testetlen combok (állítom, hogy a fickó, mint barátom, Lord L... mondta, tökéletes csirkeaprólékpástétom, csupa láb és szárny) és nagy érzelmek országába. Ha egy kardcsörtető felföldít, vagy nyalka írt választott volna a nyugalmazott katonák közül, soha fel nem emlegetem a dolgot, de mivel a dolog megtörtént, nehéz zokon nem venni örököseinek ilyen indokolatlan kifosztását. De „csitt, sötét kedvem!” - hívjuk meg kedves olvasónkat egy számunkra kellemesebb, másoknak pedig érdekesebb tárgyhöz.

Örömmel értesítem közönségem, hogy savanyú italt iszogatva és szivarozva, amiben nem vagyok kezdő, fokozatosan bekortyoltam és befüstöltem magam *un homme comme il faut*¹⁰ ismeretségébe, aki egyike a nemesség kevés régi szép példányainak, kik még Franciaországban találhatók; és akik, mint egy hajdani, idejétmúlt vallás megcsonkított szobrai, még mindig némi félelmet és nagyrabecsülést keltenek azok szemében is, akik nem adják önként sem egyiket, sem másikat.

A falu kávéházába ellátogatva, először ezen úriember modorának különleges méltósága és komolysága tűnt fel nekem, buzgó ragaszkodása a cipőhöz és harisnyához (megvetve a fél-csizmát és pantallót), gomblyukában a *croix de Saint Louis*¹¹ és ódivatú csákójának zsinórdíszében a kis, fehér kokárda. Egész megjelenése érdekes volt, és a körülötte levő víg csoportból kirívó komolysága is - mint a fa árnyéka vakítóan napsütötte tájon, még érdekesebbnek látszott, éppen ritkasága miatt. Megpróbáltam ismeretségbe kerülni vele, amennyire a hely körülményei és az ország szokásai engedték - vagyis közelebb húzódtam hozzá, nyugodtan pőfékelve szívtam a szivarom, amelynek füstje alig látszott, és feltettem neki azt a néhány

⁹ Félzsoldot húzó. (francia)

¹⁰ Egy előkelő ember. (francia)

¹¹ Szent Lajos-kereszt. (francia)

kérdést, melyet a jólneveltség mindenhol és különösen Franciaországban megenged az idegeknek a szemtelenség megkockáztatása nélkül. Hautlieu márki, mert ez volt a rangja, olyan kurta és tömör volt, amennyire a francia udvariasság engedi - minden kérdésre válaszolt, de ő maga nem kérdezett semmit, és nem bátorította a további kíváncsiszkodást.

Az az igazság, hogy semmilyen külföldinek, sem számára ismeretlen honfitársainak nem volt könnyű hozzáférközni a márkihoz, aki az angolokkal szemben különösen tartózkodóan viselkedett. Érzéseit talán az ősi nemzeti előítélet maradványa diktálta, vagy azon elképzeléséből eredt, hogy az angol gögös, vagyónára büszke nép, és számára a rang, ha szerényebb helyzettel párosul, legalább annyira gúny, mint szájalom tárgya; vagy végül, ha elgondolkozott bizonyos közelmúlt eseményeken, mint francia megaláztatást érezhetett még azok miatt a sikerek miatt is, melyek visszaadták uralkodójának a trónját, neki pedig megfogyott birtokát és omladozó kastélyát. Ellenszenve soha nem öltött nyíltabb formát, csak éppen távol tartotta magát az angol társaságtól. Ha idegenek ügyei befolyásának latba vetését kívánták, ennek mindig egy francia úriember udvariasságával tett eleget, aki tudja, mivel tartozik önmagának és a nemzeti vendégszeretetnek.

Végül valamilyen véletlen folytán a márki felfedezte, hogy törzshelyének új vendége skót, és ez a körülmény erősen mellettem szólt. Az ő ősei közül is skót eredetű volt néhány, mesélte nekem, és úgy tudja, hogy családjának még mindig vannak rokonai abban az országban, Hanguisse tartományban, ahogy volt szíves nevezni. A kapcsolatot a múlt század elején mindkét részről elismerték és száműzetése alatt (mert a márki természetesen csatlakozott a Condé soraihoz, és az emigráció minden szerencsétlenségében és nyomorában osztozott) egyszer majdnem elhatározta, hogy skót barátai ismeretségét és védelmét kéri. De, mondta, nem volt kedve olyan körülmények között megjelenni előttük, melyek kevéssé hízelgők rájuk nézve, és bizonyos nehézségekkel, sőt talán némi szégyennel is járnak; úgyhogy helyesebbnek vélte a gondviselésben bízni, és megtenni minden tőle telhetőt a maga fenntartása érdekében. Soha nem tudtam meg, mi is volt ez, de az bizonyos, hogy nem lehetett semmi olyasmi, ami nem méltó a kiváló öregúrhoz, aki ragaszkodott véleményéhez és királyhűségéhez jóban-rosszban, míg az idő vissza nem helyezte öregén, szegényen, csüggedten abba az országba, melyet ifjúsága és egészsége teljében hagyott el, és a kor türelemre nem intette a heves harag helyett, amely gyors bosszút ígért azoknak, akik elűzték. Kinevethettem volna a márki jellemének néhány vonását, különösen születési és politikai előítéleteit, ha jobb anyagi körülmények között ismerem meg, de helyzete miatt tisztelni kellett, ahogy tiszteljük egy olyan vallás követőjét vagy mártírját, amely nem egyezik teljesen a sajátunkkal.

Fokozatosan jó barátok lettünk, együtt ittuk kávékat, szívtuk szivarunkat és fogyasztottuk *bavaroise*-unkat¹² több mint hat hétig, más irányú elfoglaltságtól nem zavartatva. Némi nehézséggel megértettem Skóciával kapcsolatos kérdezősködésének lényegét, és miután szerencsésen rájöttem, hogy Hanguisse tartomány csak a mi Angus megyénk lehet, sikerült többé-kevésbé megfelelő módon válaszolni legtöbb kérdésére ottani szövetségeseivel kapcsolatban, és nagy meglepetésemre a márki jobban ismerte néhány ottani előkelő család családfáját, mint várhattam volna.

Ő annyira elégedett volt kapcsolatunkkal, hogy végül arra a nagy elhatározásra jutott, hogy meghív ebédre az hautlieu-i kastélyba, mely megérdemelte a nevét, mert egy uralkodó magasztalt el a Loire partján. Az épület mintegy három mérföldnyire feküdt a várostól, ahol ideiglenes szállásom volt; és mikor először megpillantottam, könnyen meg tudtam bocsátani a visszás érzelmeket, melyet a tulajdonos tanúsított azzal kapcsolatban, hogy vendéget fogadjon abban a valamiben, amit atyái palotájának romjaiból alakított ki. Fokozatosan, nyilvánvalóan

¹² Cukros-tejes tea. (francia)

komorabb érzéseket takaró jókedvvel, előkészített rá, milyen helyet készülök meglátogatni; erre bőségesen volt alkalma, amíg kis egyfogatúján, melyet nagy, nehéz normann ló húzott, az ősi épület felé vitt.

A romok a Loire mentén húzódó gyönyörű földterasz fölött emelkedtek, ahol eredetileg szobrok, sziklákkal és egyéb mesterséges ékítményekkel díszített lépcsősorok ereszkedtek alá egészen a folyó széléig. Mindezen építészeti ékességek és a különleges virágokkal és egzotikus bokrokkal beültetett *parterre*-ek¹³ sok éve átadták helyüket a szőlőtermelés hasznát hajtóbb munkájának; de a maradványok, melyek túl nagyok voltak ahhoz, hogy a pusztítás martalékaul essenek, még ma is láthatók, és a magas part különféle mesterséges hajlataival és szintjeivel arról tanúskodnak, milyen tevékenyen használták itt a Művészetet, hogy a Természetet díszítsék.

Kevés ilyen hely maradt meg épségben, mert Angliában a divat állhatatlansága hozta létre azt a változást, melyet a francia kertekben a pusztítás és a népharag idézett elő. A magam részéről megelégszem azzal, hogy korunk leghozzáértőbb bírójának¹⁴ véleményéhez csatlakozzam, aki úgy gondolja, hogy túlzásba vittük rajongásunkat az egyszerűségért, és hogy egy tekintélyes udvarház környékének több ékességre van szüksége, mint amit fű és kavics nyújthat. Egy nagyon romantikus környéket talán elronthat az ilyen mesterséges ékítés; de a legtöbb helyen a most használatosnál építészetibb díszítés alkalmazása látszik szükségesnek, hogy ellensúlyozza a gyep közepén álló nagy ház meztelen szelídségét, mely oly kevéssé kapcsolódik ahhoz, ami körülötte van, mintha a városból sétált volna ki levegőzni.

Furcsa állapot, hogy az ízlés ilyen gyökeresen és hirtelen megváltozott, hacsak nem azon elvvel magyarázzuk, amelynek alapján Molière komédiájában az apa három barátja három különböző gyógymódot ajánl leányának búskomorságára: hogy díszítse lakosztályát festményekkel, szőnyegekkel avagy porcelánnal, aszerint, hogy melyikük milyen árucikkkel kereskedik. Ha innen szemléljük, azt fedezhetjük fel, hogy régen az építész tervezte a kertet az udvarház szomszédságában, és természetesen saját művészetét mutatta ott be, szobrokkal, vázakkal, kikövezett teraszokkal, lépcsőkkel és díszes balusztrádokkal; míg a nála alacsonyabb rangú kertész megpróbálta a növényvilágot az uralkodó ízléshez igazítani, és az örökzöldekből falakat és tornyokat vágott, a magányos fákból pedig szoborformát. De azóta megfordult a kerék és a műkertész, ahogy most nevezik, majdnem egy szintre került az építésszel; ezért használták szabadon és talán kissé túlzott hévvel az ásót és a csákányt, ezért változott át az építész magasrendű teljesítménye *ferme ornée*-vá, díszkertté, amely olyan kevéssé különbözik a környező vidéken látható Természet egyszerűségétől, amennyire a kényelmes és tiszta sétautak, melyeket egy úriember rezidenciájának közelsége parancsolóan megkövetel, egyáltalán lehetővé teszik.

Térjünk vissza ebből az eszmefuttatásból, amely a márki egyfogatújának (melynek haladását nagyban hátráltatta Jean Roast-beef, vagyis csekélységem súlyos mivolta, amit, gondolom, a normann ló ugyanolyan őszintén megátkozott, mint ősei egy hájas szász rabszolga tunyaságát) elég időt adott, hogy felkapaszkodjon a dombra egy kanyargó köves úton, ami már eléggé összetöredezett, és egy hosszú sor tetőtlen épületet pillantottunk meg, mely a kastély teljesen romos nyugati végéhez kapcsolódott.

¹³ Épület előtti parkos terület. (francia)

¹⁴ Lásd Price: „Tanulmány a festőiről” sok bekezdését; közelebbről szép és igen költői beszámolóját saját érzéseiről, amikor egy rendelésre megsemmisített egy ősi, körülzárt kertet, a tiszafa-sövényeket, a díszes kovácsoltvas kaput és az elkerített ősparkot. (*Walter Scott jegyzete*)

- Elnézést kellene kérnem - mondta a márki - öntől mint angoltól őseim ízlése miatt, mely az istállók sorát egybeépítette a kastéllyal. Tudom, hogy az önök országában távolabb szokás ezeket építeni, de családom mindig büszke volt a lovaira, és gyakran felkereste őket, ez pedig kényelmetlen lett volna, ha messzebb vannak. A forradalom előtt harminc szép lovam volt abban az omladozó épületben.

A múlt nagyságnak ez az emléke véletlenül röppent el ajkáról, mert általában ritkán utalt hajdani gazdagságára. Csöndesen mondta; nem színelte, hogy fontosságot tulajdonít a régi vagyonnak, vagy hogy együttérzést vár, mert elveszett. Mindazonáltal kellemetlen gondolatokat ébresztett, és mindketten csöndben voltunk, míg a hajdani kapusház egy részben megjavított sarkából előjött egy mosolygó, élénk francia *paysanne*,¹⁵ koromfekete szeme csillogott, mint a gyémánt, fogait hercegnők is megirigyelhették volna, és kezébe vette a gyeplőt.

- Madelonnak kell ma a lovásznak lenni - mondta a márki, miután kegyes bólintással fogadta a mély meghajlást -, mert a férje a vásárra ment; La Jeunesse pedig majdnem belebolondul, annyi a dolga. Madelon - folytatta, ahogy elsétáltak a bejárat boltív alatt, melyet a hajdani urak megcsontkított címerpajzsa koronázott; már félig elfedte a moha és a perje, nem is beszélve néhány nyezetlen bokor ágairól -, Madelon a feleségem keresztlánya volt, és azért tanítottuk, hogy a lányom szobalánya legyen.

Ez a futó célzás arra, hogy özvegy és gyermektelen, megnövelte tiszteletemet a szerencsétlen nemesember iránt, akinek a jelenlegi helyzetével kapcsolatos minden részlet kétségtől mélabús gondolatok táplálékául szolgált. Egy pillanatnyi szünet után valamivel vidámabb hangon folytatta:

- Szórakoztatni fogja szegény La Jeunesse-em - mondta -, aki tíz évvel öregebb nálam. (A márki elmúlt hatvanesztendő.) Engem a színészre emlékeztet a *Roman Comique*-ből, aki egy-maga egy teljes színdarabot ad elő - ragaszkodik ahhoz, hogy szegény személye *maître d'hôtel, maître de cuisine, valet de chambre*,¹⁶ egész szolgálhad legyen egyszerre. Néha a *Lammermoori* gyász egyik szereplőjére emlékeztet, amit önnek is olvasnia kellett, mert az önök *gens de lettres, qu'on appelle, je crois, le Chevalier Scott*-nak a műve.¹⁷

- Sir Walterra gondol?

- Igen, őrá - felelte a márki.

Eltávolodtunk a fájdalmasabb gondolatoktól, mert két részletben ki kellett igazítanom francia barátomat. Az elsőről nehéz volt meggyőzni; ugyanis a márki, bár nem szerette az angolokat, de mert három hónapot töltött Londonban, azzal büszkélkedett, hogy tisztában van nyelvünk legapróbb finomságaival is, és Floriótól kezdve mindenféle szótárra hivatkozva bizonygatta, hogy a kézfogót nem „nász”, hanem „gyász” követi. Sőt olyan hitetlen volt ebben a nyelvészeti kérdésben, hogy mikor bátorkodtam megjegyezni, hogy a történetben ugyan van szó gyászról, de címét nem innen nyerte, ő nagy nyugalommal és kevéssé tudva, kivel beszél, a szerencsétlen szerzőt vádolta következtelenséggel. Ezután szókimondó őszinteséggel felvilágosítottam barátomat olyan dolgok alapján, melyeket senki sem ismer nálam jobban, hogy kiváló irodalmár honfitársam, akiről mindig tehetségét megillető tisztelettel fogok beszélni,

¹⁵ Parasztasszony. (francia)

¹⁶ Főpincér, főszakács, inas. (francia)

¹⁷ Írójának, akit, úgy tudom, Scott lovagnak hívnak. (francia)

Aligha szükséges emlékeztetni az olvasót, hogy ez a rész a szerző névtelensége idején jelent meg, és ahogy Lucio mondja, „cselesen” íródott. (*Walter Scott jegyzete*)

nem felelős a szerény munkákért, melyeket a közönség kegye nagylelkűen és kissé elhamarkodottan neki tulajdonított. A pillanat hatására talán messzebb is megyek, a tagadást megerősítem egy állítással, és bevallom házigazdámnak, hogy más nem írhatta ezeket a munkákat, mert a szerzőjük én vagyok, ha ilyen elhamarkodott állásfoglalástól meg nem ment a márki nyugodt válasza, miszerint örömmel hallja, hogy ezeket a semmiségeket nem előkelő ember írja.

- Úgy olvassuk őket - mondta -, ahogy egy komédiás tréfáira figyelünk, vagy ahogy elődeink az udvari bolondot hallgatták; mulattatnak, de sajnálnánk, ha olyan embertől származnának, aki joggal tarthat társaságunkra igényt.

Ez a kijelentés felkeltette a természetemben rejlő óvatosságot, és annyira sem mertem állást foglalni, hogy megmagyarázzam arisztokrata barátomnak, hogy az úriember, akit megnevezett, legjobb tudomásom szerint előmenetelét bizonyos műveinek köszönheti, melyeket joggal lehet verses románcokhoz hasonlítani.

Az az igazság, hogy más előítéletek mellett, melyekre már utaltam, a márki megvetéssel vegyes iszonyt árult el mindenfajta írói tehetséggel szemben, melynek eredménye nem a joggal vagy a hittudománnyal foglalkozó fólió-kötet volt, és olyan borzadással és félelemmel tekintett a románc, a regény, az alkalmi költemény vagy időnkénti kritika szerzőjére, mint mások a mérges kígyóra. Az újságok, főleg a könnyedebb hangvételűek, állította, egész Európa erkölceit megrontották, és fokozatosan újra visszanyerik befolyásukat, melyet a háború zaja egy időre elfojtott. Úgy képzelte, hogy minden író, a legnagyobbakat és legsúlyosabbakat kivéve, ezt az ügyet szolgálja. Rousseau-tól és Voltaire-től kezdve egészen Pigault le Brunig és a „Skót regények” szerzőjéig; és bár bevallotta, hogy *pour passer le temps*¹⁸ olvassa őket, de, ahogy Pistol is poréghagymaevés közben gyűlöletet érez, míg a történetet falja, ama mű célzata iránt, mellyel éppen foglalkozik.

Észrevéve elfogultságát, visszavonultam az őszinte vallomástól, melyet hiúságomban fontolgattam, és a márkit ősei lakhelyével kapcsolatos további megjegyzésekre bátorítottam.

- Ott - mondta -, ott volt a színház, ahol atyám gyakran léptette föl a Comédie Française legjobb színészeit, ha a király és Madame Pompadour, mint gyakran megesett, fölkeresték itt; ott, már inkább közepén, volt a bárók csarnoka, ahol a feudális igazságszolgáltatás folyt, ha a földesúr vagy ispánja bűnösöket vallattak; mivel, mint az önök régi skót nemeseinek, nekünk is megvolt a börtön- és akasztófa-jogunk avagy *afossa cum furca*, ahogy a polgárok hívják; alatta van a vallatóhely vagy kínzókamra; igen sajnálom, hogy egy ilyen, visszaéléseknek kitett jog emberi kézbe adatott. De - tette hozzá, mivel méltósága érzését még őseinek az általa megmutatott rácsos ablakok mögött elkövetett rémtettei is táplálták - a babonaságnak olyan hatása van, hogy a parasztok a mai napig félnek a tömlöcök közelébe menni, ahol őseim haragja állítólag sok kegyetlenkedést vitt véghez.

Ahogy az ablakok közelébe értünk, és én némi vágyat árultam el a rémület eme lakát láthatni, e föld alatti üregből csengő nevetés hangzott föl, melyről hamarosan kiderült, hogy egy csoport játékos gyermektől ered, akik az elhagyott boltíveket színháznak nevezték ki.

A márki enyhén zavarba jött, és *tabatière*-jéhez¹⁹ folyamodott; és egy pillanat alatt összeszedve magát megjegyezte, hogy ezek Madelon gyermekei, akik ismerik a föld alatti kamrák állítólagos rémségeit.

¹⁸ Időtöltés gyanánt. (francia)

¹⁹ Burnótosszelence. (francia)

- Azonkívül - tette hozzá -, az igazat megvallva, ezek a gyerekek már a feltételezett felvilágosodás ideje után születtek, mely egyszerre oszlatta el a babonákat és a vallást; *à propos*, hadd emlékeztessenem arra, hogy a mai nap *jour maigre*.²⁰ A falu plébánosa az egyetlen vendégem önön kívül, és nem szívesen sérteném meg nézeteit. Azonkívül - folytatta férfiasabban, tartózkodását lerázva -, a balsors más gondolatokat ültetett belém ezekről a dolgokról, mint amelyeket a bőség sugallt; és hála Istennek, nem szégyellem elismerni, hogy követem vallásom előírásait.

Siettem kijelenteni, hogy bár különbözhetnek az enyéemtől, kellő tiszteletet érzek minden keresztény közösség szabályai iránt, tudván, hogy ugyanahhoz a Mindenhatóhoz fohászunk, bár különböző formában; mely sokféle hódolat ha nem lenne Istennek tetsző, előírásaink is oly szigorúan megszabottak volna, mint a mózesi törvények.

A márki ugyan nem szeretett kezet rázni, de most megragadta az enyémet és szívélyesen megrázta - ez lévén egyetlen módja érzéseim jóváhagyásának, melyet egy buzgó katolikus elárulhatott vagy elárulni képes volt ilyen alkalommal.

Eme magyarázat és megjegyzés a hatalmas romok szemléléséből adódó többivel együtt addig tartott, míg kétszer vagy háromszor végigsétáltunk a hosszú teraszon, el egészen egy padig egy körülbelül negyedóránnyira lévő boltíves terméskő pavilonban, melyet a márki címerpajzsa díszített, és bár keresztboltozatai néhány helyen már nem kapcsolódtak össze, teteje még ép volt és teljes.

- Itt - mondta, társalgásunk egy régebbi tárgyhöz visszatérve - szeretek üldögdélni délben, mikor a benyíló árnyat ad a hőségben, vagy este, mikor a lenyugvó nap sugarai a Loire széles tükrén ragyognak; nagy költőjük szavaival élve, akit, bár francia vagyok, de sok angolnál jobban ismerek, itt szeretek megpihenni,

Édes és bús érzelmeket álmódva.

Shakespeare ismert sorának ilyen félreolvasása ellen nem tiltakoztam; mert azt gyanítom, hogy egy olyan kényes ízlésű bíró, mint a márki, elítélte volna Shakespeare-t, ha bebizonyítottam, hogy „álmódva” helyett „rágódva” szerepel nála minden más hozzáértő szerint. Azonkívül elég volt nekem iménti vitánk, mivel régóta az a meggyőződésem (bár csak tíz évvel azután alakult ki, hogy befejeztem az edinburgh-i egyetemet), hogy a társalgás velejét nem az adja, hogy jelentéktelen dolgokban nagyobb tudásunkkal hencegünk, hanem az, hogy ismereteinket szélesítjük, bővítjük és helyesbítjük mások tudásának alapján. Ezért hagytam, hadd *álmódjon* a márki kedvére, és jutalmam az volt, hogy tudós értekezésbe kezdett a Franciaországban a XVII. században alkalmazott késői gótikus építészetéről. Figyelemre méltó ízléssel mutatott rá erőnyeire és hibáira; és ez általam már érintett témára kitérve más irányú érveket hozott fel mellette, főleg a vele kapcsolatos képzettársításokra alapozva.

- Vajon ki - kérdezte -, ki semmisítené meg örömmel Sully kastélyának teraszait, hisz nem sétálhatunk úgy rajtuk, hogy eszünkbe ne jutna azon államférfi alakja, kit egyformán kiválóvá tett feddhetetlen jelleme és tévedhetetlen éleslátása. Ha csak egy hüvelykkel keskenyebbek lennének, egy tonnányival kevésbé szilárdak, vagy mértaniságukat a legenyhébb hajlat megbontaná, el tudnánk-e úgy képzelni, mint hazafias tünődéseink színterét? Megfelelő színhely lenne-e egy kunyhó arra, hogy a herceg karosszékeiben üljön, hercegnője a *tabouret*-n,²¹ innen oktatta bátorságra és hűségre fiait, szerénységre és engedelmességre leányait, szigorú erkölcsre mindőjüket: míg az ifjú nemesek figyelmes füllel hallgatják, lesütött szemmel, állva,

²⁰ Böjti nap. (francia)

²¹ Zsámoly. (francia)

sem nem válaszolnak, sem le nem ülnek, hacsak hercegi atyjuk erre kifejezett parancsot nem ad? Nem, Monsieur - mondta lelkesen -, ha lerombolják a hercegi lakot, ezen tanulságos családi jelenet színterét, az ábrázolás egésze valószínűtlen, hihetetlen lesz. Vagy el tudja gondolni, hogy ez a kiváló főúr és hazafi egy *jardin Anglais*²² útjain sétál? Akkor akár kék frakkban és fehér mellényben, képzelheti maga elé a IV. Henrik-kábát és *chapeau à plumes*²³ helyett. Fontolja meg, hogyan járhatott a *ferme ornée* (ahogy ön nevezte) kanyargós útjain, előtte és mögötte kettős, sorokban svájci testőrei. Ha emlékezetünkbe idézzük alakját, szakállát - *haut-de-chausses à canon*,²⁴ mit ezer *aiguillettes*²⁵ és szalagcsokor kapcsol zekéjéhez -, egy mai *jardin Anglais* útjain járva bolond öregembernek néznénk, aki szeszélyből úgy öltözik, mint ükapja, és akit egy csapat rendőr kísér az *Hôpital des Fous*²⁶ felé. De nézze el a hosszú és csodálatos teraszt, ha még áll, melyen a hű és nemes Sully sétált magányosan naponta kétszer, míg elméjében a francia dicsőséget emelő hazafiúi terveit forgatta; vagy később, élete szomorúbb szakaszában, meggyilkolt ura és feldúlt hazája sorsán tűnődött; használja fel az árkádok, vázák, szobrok, urnák nemes hátterét, és bármit, mi egy hercegi palota közelségére utal, és a táj azonnal illeszkedik a jelenethez. *Les factionnaires*,²⁷ szakállas puskájuk lábhoz téve, a hosszú és egyenes sétány két végén a herceg jelenlétét jelzik; erre utal még világosabban az előtte és mögötte vonuló díszőrség, egyenesen tartott alabárdokkal, külsejük harcias és tekintélyes, mintha csak ellenség lenne a közelben, de szinte ugyanaz a lélek mozgatja őket, mint hercegi urukat: lépteiket az övéhez igazítják, vele együtt menetelnek, vele együtt állnak meg, járásmódjukat még a gondolatai hullámozása által megszabott meg-megálláshoz és nekiinduláshoz is hozzáigazítják, és katonai pontossággal vonulnak előtte és mögötte, mintha ő lenne fegyveres soraik középpontja és megtestesült lényege, ahogy a szív is életet és erőt ad az emberi testnek. Vagy, ha ön mosolyog - tette hozzá a márki, kétkedően nézve rám - a mai modor könnyed szabadságával össze nem illő sétányon, el tudná-e határozni magát, hogy megsemmisítse ama másik teraszt, melyen az elbűvölő Sévigné márkiné sétált, amelyhez csodálatos leveleinek oly sok részlete fűződik?

Belefáradván emez értekezésbe, melyet a márki nyilván azért nyújtott így el, hogy saját teraszának természetes szépségét dicsőítse, bár ennek romosan sem volt szüksége ilyen szer-tartásos ajánlásra, elmondtam barátomnak, hogy éppen a minap kaptam meg Angliából ifjú oxfordi barátom, egy költő, rajzoló és tudós dél-franciaországi körútjának útinaplóját, melyben oly érdekes és lelkes leírást ad a Château Grignanról, Madame de Sévigné imádott leánya lakóhelyéről, ahol ő is gyakran megfordult, hogy aki olvasta a könyvet, nem mulaszt-hatja el az odazarándoklást, ha negyven mérföldnyire van is tőle. A márki boldogan mosoly-gott, végül a kérdéses mű címét is megkérdezte; és míg tollba mondtam neki - „Provance-i és rajnai útirajzok 1819-ből, írta John Hughes, Oriel College, Oxford” -, megjegyezte, hogy most nem tud könyvet vásárolni kastélya számára, de ajánlani fogja a szomszéd város könyv-tárának, ahol *abonné*,²⁸ hogy rendeljék meg.

- Íme - folytatta -, itt jön a plébános, fejezzük hát be az értekezést; La Jeunesse most surrant be a terasz öreg portikusza mögé, hogy megkongassa az ebédharangot, ami fölösleges cere-

²² Angolkert. (francia)

²³ Tollas kalap. (francia)

²⁴ Fodros térdnadrág. (francia)

²⁵ Zsinór. (francia)

²⁶ Örületekháza. (francia)

²⁷ Őrszemek. (francia)

²⁸ Előfizető. (francia)

mónia három ember összehívásához, de beleszakadna a szíve, ha le kellene mondania róla. Ne vegye most észre, mert az alantasabb szolgák kötelességét szereti ismeretlenül végezni; ha már nem szól a harang, mint háznagy fog elénk ugrani.

Míg a márki beszélt, a kastély keleti szárnya közelébe értünk, mely az épület egyetlen lakható része volt.

- A *Bande Noire*²⁹ - mondta a márki -, mikor az ólomért, a gerendákért és az egyéb anyagokért lerombolta a kastély többi részét, azt a szándékolatlan szívességet tette nekem, hogy a tulajdonos helyzetének jobban megfelelő méretekre csökkentette. Maradt annyi a levélből, hogy a lepkebáb beburkolózzon, és mi gondja vele, ha férgek falták fel a bokrot?

Míg így beszélt, az ajtóhoz értünk, ahol megjelent La Jeunesse, s fellépése egyszerre tükrözött pontos szolgálatkészséget és mély tiszteletet, és bár arcát ezernyi redő barázdálta, mindig kész volt gazdája egy kedves szavára mosollyal válaszolni, mely megmutatta a szenvedések és a kor ellenére is erős és fehér fogsorát. Tiszta selyemharisnyája, mely a sok mosástól már enyhén megsárgult, copfjában a szalagsokor, sovány arca mindkét oldalán a vékony ősz hajtincs, a selyemkendő, a *jabot*, a fodrok a csuklója körül - mind azt mutatták, hogy La Jeunesse különleges eseménynek tartja vendégek érkezését a kastélyba, melyet neki megfelelő pompával és ragyogással kell fogadnia.

Ahogy a hűséges, bár különös szolgára néztem, aki nemcsak ura levetett ruháit, hanem előítéleteit is valószínűleg megörökölte, gondolatban el kellett ismernem, hogy hasonlít Calebemre, Ravenswood urának becsületes fegyvernökére. Egy francia, aki születésétől fogva tótumfaktum, könnyedebben és hajlékonyabban tud többféle szolgálatot elvállalni és elvégezni, mint azt egy skót számára szertartásossága és lassúsága lehetővé teszi. La Jeunesse, aki Calebet ügyességben felülmúlta, de buzgalomban nem, úgy látszott, az alkalomnak megfelelően megsokszorozza magát, és oly pontossággal és szorgalommal látta el feladatait, hogy rajta kívül más szolga jelenléte nem volt szükséges vagy kívánatos.

Az ebéd pompás volt. A levest *maigre*-nek³⁰ nevezték, ami angolul megvetően hangzik, de igen kellemesen volt ízesítve, a fűszeres csuka és angolna pedig, bár skót vagyok, mégis kibékített az utóbbival. Az eretnek számára még egy pompásan elkészített *petit plat de bouilli*³¹ is volt, mely megőrizte zamatát, és mégis kelően megpuhult. A *potage*³² és még néhány kis tál ugyanilyen tökéletesen volt elrendezve. De aminek nagyszerűsége az öreg maître d'hotelt különös büszkeséggel töltötte el, és amit elégedett mosollyal, meglepetésemet élvezve helyezett az asztalra, az egy hatalmas *assiette*³³ spenót volt, nem elegyengetve, ahogy a mi tapasztalatlan szakácsaink csinálják a csatorna másik oldalán, hanem hegyet-völgyet formázva, melyen büszke szarvas rohant, nyomában vadul csaholó kutyafalka és nemes lovasok serege kürtökkel, felemelt ostorokkal, melyeket pallosként tartottak - kutyák, vadászok és szarvas mind pirított kenyérből volt művészien kifaragva. Nem mulasztottam el megdicsérni ezt a *chef-d'oeuvre*-t,³⁴ ami igen jólesett az öreg szolgának, és bevallotta, hogy majdnem két napjába került tökéletesen elkészíteni; és hozzátette (hogy az kapja a dicséretet, akit megillet): nem a sajátja volt ez a ragyogó ötlet, hanem Monsieur maga ejtett el néhány értékes célzást,

²⁹ A francia forradalom idején a kastélyokkal üzérkedők bandája.

³⁰ Böjti. (francia)

³¹ Kistányérnyi levest. (francia)

³² Leves. (francia)

³³ Tál. (francia)

³⁴ Mestermű. (francia)

és addig is leereszkedett, hogy segítsen néhány különösen fontos figura elkészítésében. A márki enyhén elpirult erre az *éclaircissement*-ra,³⁵ melyet valószínűleg szeretett volna elfojtani, de elismerte, hogy meglepetést akart nekem szerezni a hazámban oly népszerű költemény, *A tó hölgye* egy jelenetével. Azt válaszoltam, hogy egy ilyen díszes csoport inkább XIV. Lajos egyik vadászatára emlékeztet, mint egy szegény skót királyéra, és a *paysage*³⁶ is jobban hasonlít Fontainebleau-ra, mint Callander vadonára. A bókra válaszul udvariasan meghajolt, és elismerte, hogy a hajdani fényes francia udvar öltözeteinek emléke félrevezethette képzeletét - és a beszélgetés más tárgyak felé fordult.

A desszert pompás volt - a sajt, a gyümölcsök, a saláta, az olajbogyók, a *cerneaux*³⁷ és a csodálatos fehér bor csupa *impayables*,³⁸ és a nemes márki nagy elégedettséggel jegyezte meg, hogy vendége őszinte elismeréssel adózott érdemeiknek.

- Tulajdonképpen - mondta -, bár csak gyengességemet vallom be, de örülnöm kell, hogy olyan vendégszeretetet kínálhatok egy idegennek, mely tetszésével találkozok. Higgye el, nemcsak büszkeségünk az oka, hogy mi, *pauvres revenants*,³⁹ annyira visszavonultan élünk, és elkerüljük a vendégszeretet kötelezettségeit. Igaz, hogy sokan közülünk mint a hajdani urak szellemei járkálnak atyjuk palotájában, nem élő emberként, akik visszakapták tulajdonukat; de inkább önök miatt, nem érzéseinket kímélve kerüljük el idegen látogatóink társaságát. Úgy képzeljük, hogy dúsgazdag nemzetünk nagyon ragaszkodik a *faste*-hoz⁴⁰ és a *grande chère*-hez,⁴¹ a kényelemhez és mindenfajta élvezetekhez; és a legtöbb esetben oly szerények lehetőségeink a vendéglátásra, hogy az ilyesféle költsékezésből és kérkedésből kizárva érezzük magunkat. Senki sem óhajtja felajánlani a legjobbat, ami tőle telik, ha úgy gondolja, nem szerez vele örömet; és mivel önök közül sokan kiadják naplójukat, a márki kevéssé lenne hálás, ha maradandó feljegyzés készülne a szerény ebédéről, mellyel megvendégelhette az angol mylordot.

Azzal szakítottam félbe a márkot, hogy a vendégeskedésemről szóló beszámolót legfeljebb életem legjobb ebédjének emlékét megőrizendő adatom ki. Válaszul meghajolt és megkockáztatta:

- Akkor vagy az ön ízlése tér el honfitársaiétól, vagy a feljegyzés lesz túlzó. Azzal különösen lekötöztetett, hogy megmutatta még megmaradt javaim értékét. A hasznos - mondta - Hautlieu-ben is túlélte a fényűzött. Barlangok, szobrok, ritkaságok gyűjteménye, szentély és torony a földdel lett egyenlő; de még megvan a szőlő, a *potager*,⁴² a gyümölcsöskert és az *étang*,⁴³ és hadd fejezzem ki még egyszer örömöm, hogy különféle termékeik egy angolnak is megfelelő ebédet tettek lehetővé. Csak azt remélem - folytatta -, hogy meggyőző bókjai őszinteségéről, és elfogadja a Château de Hautlieu vendégszeretetét, akárhányszor csak kelleme-sebb elfoglaltságai megengedik, míg a környéken tartózkodik.

Készséggel megígértem, hogy elfogadom a meghívást, melyet oly udvariasan ajánlottak föl, hogy a vendég úgy érezhette: ő tesz szívességet.

³⁵ Felvilágosítás. (francia)

³⁶ Táj. (francia)

³⁷ Dióbél. (francia)

³⁸ Megfizethetetlen érték. (francia)

³⁹ Szegény hazatérők. (francia)

⁴⁰ Pompa. (francia)

⁴¹ Lakoma. (francia)

⁴² Konyhakert. (francia)

⁴³ Halastó. (francia)

A beszélgetés eztán a kastélynak és környékének történelméről folyt - ez erős oldala volt a márkinak, bár ha más tárgyakról volt szó, nem volt régiségbúvár vagy komoly történész. A plébános viszont az volt, ráadásul igen kellemes társalgó és *prévenant*⁴⁴ is, és szívesen válaszolt kérdéseimre; úgy találtam, ez igen jellemző a katolikus papokra, akár olvasottak, akár nem. Tőle tudtam meg, hogy Hautlieu kastélyában még megvannak egy hatalmas könyvtár maradványai. A márki megvonta a vállát erre a közlésre, a távolba meredt és ugyanazt a zavart árulta el, amit akkor sem tudott elfojtani, mikor La Jeunesse elfecsegte részvételét az ebédkészítésben.

- Boldogan megmutatnám a könyveket - mondta -, de olyan rossz állapotban vannak, olyan tépettek, hogy szégyellem őket idegen szeme elé tární.

- Bocsásson meg, uram - mondta a plébános -, de emlékszik, hogy megengedte a híres angol könyvbarátnak, dr. Dibdinnek, hogy megtekintse érdekes régiségeit, és ő milyen nagy lelkesedéssel beszélt róluk.

- Mit tehettem volna, barátom? - kérdezte a márki. - A jó tudós valami túlzó beszámolót hallott egykori könyvtáram maradványairól; megszállt odaát az *auberge*-ben⁴⁵ azzal az elhatározással, hogy vagy keresztülviszi szándékát, vagy a falak tövében hal meg. Még azt is hallottam, hogy megmérte a torony magasságát, hogy ostromlétrát szerezzen. Nem kényszeríthettem ilyen kétségbeesett lépésre egy tiszteletre méltó teológust, még ha más egyházhoz tartozik is. Nem engedte volna a lelkiismeretem.

- De arra is emlékszik, márki úr - folytatta a plébános -, hogy dr. Dibdint annyira elkésérítette a könyvtárban végzett pusztítás, hogy bevallotta, irigyli egyházunk hatalmát, mert szeretné kiátkozni azokat, akik elkövették.

- Haragja valószínűleg csalódásával állt arányban - mondta házigazdánk.

- Ellenkezőleg - mondta a plébános -, oly lelkesedést ébresztett benne a maradványok értéke, hogy csak az ön határozott kérésére nem szentelt legalább húsz oldalt a Château de Hautlieu-nek csodálatos munkájában, melynek egy példányát el is küldte, és amely örök emléke lesz buzgalmanak és tudásának.

- Dr. Dibdin igen előzékeny - mondta a márki -; ha megittuk a kávékat, mely már itt is van, felmegyünk a toronyba; és remélem, az úr, ahogy szerény ételünket nem vetette meg, rendezetlen könyvtáram állapotát is megbocsátja, és engem boldoggá teend, ha olyasmit talál, ami érdekli. De ha nem így lenne is - tette hozzá -, önnek, jó atyám, joga van a könyvekre, melyek az ön közbelépése nélkül soha nem kerülnek vissza tulajdonosukhoz.

Bár az udvariasság ezen további jelét nyilvánvalóan a plébános csikarta ki vonakodó barátjából, akiben a vágy, hogy eltitkolja a táj mezítelenségét és veszteségei nagyságát, állandó harcban állt szíves természetével, nem álltam meg, hogy el ne fogadjam az ajánlatot, melyet a jól-neveltség szabályai szerint vissza kellett volna utasítanom. De egy olyan ritkasággyűjtemény maradványai, melyek könyvbolond barátunkban a várostrom hiú reményét ébresztették... kétségbeejtő önmegtartóztatás lett volna lemondani a lehetőségről, hogy megnézhessem. La Jeunesse behozta a kávé, amelyet csak a kontinensen lehet inni, egy tálcán, melyet kendő takart, hogy ne látsszon, ezüst-e vagy sem, egy martinique-i kávéskannában, mely egy igazi ezüstitálon állt. Miután étkezésünk így véget ért, a márki felvezetett egy *escalier dérobé*-n⁴⁶ egy hatalmas és arányos szalonba, mely majdnem harminc méter hosszú volt, de oly üres és

⁴⁴ Készséges. (francia)

⁴⁵ Fogadó. (francia)

⁴⁶ Rejtett lépcső. (francia)

megrongált, hogy lesütöttem a szemem, nehogy házigazdám úgy érezze, bocsánatot kell kérnie a rongyos képekért és tépett faliszőnyegekért; vagy ami még rosszabb lett volna, az ablakokért, amelyeket egyszer-egyszer kivágott a szél.

- A tornyot sikerült lakhatóbbá tennünk - mondta a márki, amint sietősen áthaladt a pusztulás ezen termén. - Hajdanában ez volt a képcsarnok - mondta -, és a mögötte levő kis teremben, melyet most könyveskamrának használunk, őriztük a ritka festményeket, melyeknek kis mérete szükségessé tette, hogy közelről nézzék őket.

Félrehúzta a már említett faliszőnyeg egy szárnyát, és beléptünk a szobába, amelyről beszélt.

A torony külső alakjának megfelelően nyolcszögletű szoba volt. Négy oldalon zsalus ablakok nyíltak, mindegyikből gyönyörű kilátással a fenséges Loire-ra és a tájra, melyet keresztülszelt; az ablakkereteket festett üveg töltötte ki, közülük kettőn beáradt a lenyugvó nap fénye, megcsillogtatva a vallási jelképek és címerek gyűjteményét, melyek elkápráztatták a szemet, de a másik két ablakot, ahonnan már eltűntek a napsugarak, meg lehetett közelről vizsgálni, és világosan látszott, hogy a kereteket olyan festett üveg tölti ki, mely eredetileg máshova tartozott; mint később megtudtam, a kastély meggyalázott és megszenségtelenített kápolnájába. Több hónapon át foglalatoskodott a márki a plébános és a mindenhez értő La Jeunesse segítségével azzal, hogy elvégezze ezt az áthelyezést; és bár csak részleteket tudtak összeállítani, helyenként szinte elenyészőket, az üveg, távolról és nem a régiségbúvár szemével nézve, egészében igen kellemes hatást keltett.

A szoba másik négy oldalát, ahol nem volt ablak (a kis ajtó helyét kivéve), könyvszekrények és polcok borították, néhány szépen faragott diófából készült, és a kortól olyan sötét színű volt, mint az érett gesztenye, a többi pedig közönséges fenyődeszkából, a rombolás és erőszak okozta hiányokat kijavítandó és pótolandó. Ezeken a polcokon tartották egy csodálatos könyvtár roncsait, azazhogy értékes maradványait.

A márki apja tudós férfiú volt, nagyapja pedig még XIV. Lajos udvarában is, ahol az irodalmat bizonyos mértékig divatnak tekintették, híres volt vásárlásairól. Ez a két vagyonos tulajdonos, aki nem sajnálta a pénzt ízlése kielégítésére, annyit adott a ritka, régi gót könyvtárhoz, mely őseitől szállt rá, hogy kevés gyűjtemény volt Franciaországban, melyet az hautlieu-ihez lehetett volna hasonlítani. A könyvtárat teljesen szétszórták, mikor 1790-ben a márki a józan ésszel ellentétben álló kísérletet tett, hogy megvédje a kastélyt a forradalmi csőcseléktől. Szerencsére a plébános, akinek jószívű és mértéktartó viselkedése és bibliai erénye okán nagy befolyása volt a környék parasztjaira, sokukat meggyőzte, hogy vegyék meg nyomorúságos néhány sou-ért, vagy néha még közönségesebben, egy pohár pálinkáért a vagyont érő köteteket, melyeket a gazemberek, akik kifosztották a kastélyt, merő rosszindulatból hordtak szét. Ő maga is megvásárolt annyi könyvet, amennyire csak futotta a pénzéből, és az ő gondosságának volt köszönhető, hogy visszakerültek a toronyba, ahol láttam őket. Nem lehetett hát csodálkozni azon, hogy a jó plébános büszkén és örömmel mutatta meg idegennek a gyűjteményt.

A nem teljes sorozatok, hiányos könyvek és egyéb gyötrelmek ellenére, melyek a műkedvelőt egy rosszul elrendezett könyvtárban várják, sok olyasmi volt Hautlieu-ben, mely Bayes szavaival „felvidít és meglep” minden könyvbolondot. Ott volt

A becses mű, bár megfakult kötésben,

ahogy dr. Ferrier érzéssel írja - ritka és gazdagon festett misekönyvek, 1380-ból, 1320-ból vagy még régebből származó kéziratok, és gót betűvel nyomtatott könyvek a XV. és a XVI. századból. De ezekről részletesebben szeretnék majd írni, ha a márki egyszer beleegyezik.

Most csak azt mondhatom, hogy annyira élveztem az Hautlieu-ben töltött napot, hogy gyakran megismételtem látogatásomat, és a nyolcszögletű torony kulcsa mindig rendelkezésemre

állt. Az ott töltött órák alatt mélyen beleszerettem a francia történelem egy részébe, melyet, bár európai szempontból döntő jelentőségű és egy utánózhatatlan öreg történész írt le, soha nem tanulmányoztam eléggé. Ugyanakkor, hogy házigazdámnak örömet szerezzek, néha családi emlékiratokkal foglaltam el magam, melyek szerencsésen megmaradtak, és érdekes részleteket tartalmaztak a skóciai rokonsággal kapcsolatban, mely először keltette föl irántam a márkai jóindulatát.

Ezeket elmélkedtem, *more meo*,⁴⁷ míg vissza nem tértem a marhahúshoz és a kőszéntűzhöz, amely helyváltoztatás azóta következett be, hogy ezeket a gall emlékeket papírra vettem. Végül elmélkedéseim eredménye formát öltött, és olvasóim, ha nem riasztotta el őket ez az előszó, hamarosan ítélnék fölöttem. Ha a közönség szívesen fogadja, nem bánom, hogy egy ideig távol voltam.

⁴⁷ Szokásom szerint. (latin)

1

Az ellentét

Tekints e képre, s e másokra itt,
Két férfi-testvér hű ábráira.

HAMLET

(*Arany János fordítása*)

A XV. század második fele oly események sorát készítette elő, amelyek Franciaországot végül is félelmes hatalommá tették, s a többi európai nemzet azóta is időnként gyanakvó féltékenységgel tekint rá. E korszak előtt pusztán léteért kellett küzdenie az angolokkal, akik máris legszebb tartományainak az urai voltak; s a megmaradt részt királyának szívós erőfeszítése és népének hősiessége is alig tudta megvédeni az idegen igától. De nem ez volt az egyedüli veszély. A korona nagy hűbéres birtokainak urai, elsősorban Burgundia és Bretagne hercege, máris oly könnyűnek érezték a hűbéri kötelékeket, hogy a legjelentéktelenebb ürügy kapcsán is minden lelkipurdalás nélkül zászlót bontottak felséges uralkodójuk, a francia király ellen. Békés időben korlátlan fejedelemsként kormányozták saját tartományait; és a burgundiai ház, amely nemcsak ennek az országrésznek, hanem Flandria legszebb és legvirágzóbb részének is ura volt, oly gazdagságra és hatalomra emelkedett, hogy semmiben, sem pompában, sem erőben nem maradt el a korona mögött.

E nagyurakat utánozva, a korona minden hűbérese függetlenségre törekedett, már amennyire a felső hatalomtól való távolsága, birtokának nagysága vagy várkastélyának ereje ezt lehetővé tette; és ezek a kiskirályok, fittyet hányva minden törvénynek, büntetlenül követhették el a legvadabb és legkegyetlenebb kilengéseket. Egyedül Auvergne-ben több mint háromszáz ilyen független nemesemberről tudtak, akik számára a vérfertőzés, gyilkosság, fosztogatás felettébb természetes és mindennapos cselekedet volt.

Volt még egy baj, amelyet a franciák és angolok hosszú háborúskodása okozott, és amely e sokat szenvedett ország nyomorúságát növelte. Sok banda verődött össze Franciaország minden táján, idegen katonák salakjából, s ők maguk választották meg tisztjeiket a legvakmerőbb és legszerencsésebb kalandorok közül. E zsoldos martalócok aztán annak adták el kardjukat, aki éppen legtöbbet ígért; s ha éppen nem találtak ilyen alkalomra, a maguk számlájára háborúskodtak: kastélyokat és erődöket rohantak meg, aztán búvóhelyül használták, foglyokat ejtettek, hogy megsarcolják őket, megadóztatták a védtelen falvakat és az egész környéket, s fosztogataikkal megérdemelték a *Tondeur* és *Econcheur*, vagyis a Birkanyíró és Nyúzó nevet.

E sok borzalom és nyomorúság között, amely mind a közügyek vigasztalan állapotából fakadt, a köznemeseket csakúgy, mint a magas rangú hercegeket léha és pazarló költekezés jellemezte; s az ő nyomukban hűbéreseik is nyers, de csillogó szórakozásokra fecséráltak el mindent, amit csak a népből kifacsarhattak. Romantikus és lovagias udvariasság uralkodott a két nem kapcsolatában (bár nemegyszer féktelen szabadosság is éktelenítette); még használták a kóbor lovagok nyelvét, még követték előírásaikat, de az eszményi szerelem s a vele járó nagylelkű vállalkozás tiszta szelleme már nem enyhítette és nem mentesítette hóbortjaikat. A bajviadalok és harci játékok, a tivornyák és ünnepek, amelyeket minden kisebb udvarban meg lehetett találni, Franciaországba csalták a lézengő kalandorokat; és ha már egyszer ott voltak, hetyke arcátlansággal és heves kedvvel sokszor oly vállalkozásokba fogtak, aminőkre boldogabb hazájukban nemigen volt alkalmuk.

Ebben az időben, s mintha csak azért jött volna, hogy szépséges országát megmentse e sok fenyegető csapástól, XI. Lajos⁴⁸ lépett az ingadozó francia trónra, épp mert gonosz jellemű volt, szembeszállt és megküzdött kora bajaival - ahogy régi orvosi könyvek tanúsága szerint az ellentétes természetű mérgek is kiegyenlítik egymást.

Elég merésznek mutatkozott bármely hasznos és politikus cél érdekében, de szikrája sem volt benne annak a romantikus hősiességnek, sem a rendszerint velejáró büszkeségnek, amely a becsületért is harcol, ha keresett hasznát már elérte. Hidegen, fondorlatosan és mélységes figyelemmel követte saját érdekeit, amelyekért mindent odaadott, akár büszkeségét és szenvedélyeit is. Bárki közeledett is hozzá, gondosan titkolta igazi érzelmeit és szándékait, és gyakran ismételte, hogy „nem ért az uralkodáshoz az a király, aki nem tud színlelni, és ami őt illeti, ha akár a süvege is megtudná a titkait, azonnal a tűzbe hajtaná”. Senki sem értett nála jobban ahhoz, sem az ő idejében, sem máskor, hogy fordíthatja a maga hasznára mások gyengeségét, és mikor álljon ellen a magáénak, mert csak másoknak lenne belőle haszna.

Természeténél fogva kegyetlen és bosszúálló ember volt, s örömet is talált a gyakori kivégzésekben, amelyeket ő maga rendelt el. De ahogy a könyörületesség sohasem kísértette meg, ha egyszer teljes biztonságban ítélkezhetett, a bosszú érzése sem sarkallta elhamarkodott erőszakosságra. Sőt, mindaddig ritkán vetette magát a zsákmányára, amíg az biztonságosan a kezében nem volt, és már semmi reménye sem lehetett a menekülésre; és a saját intézkedéseit oly körmondfonatan palástolta, hogy a világ csak a sikeres befejezés után tudta meg, mit is akart a király elérni.

Ugyanígy Lajos kapzsisága látszólagos bőkezűséggé változott, mihelyt valami fenyegető támadás elhárítása vagy az ellene irányuló szövetség megbontása végett meg kellett vesztetnie egy vetélytárs uralkodó kegyencét vagy miniszterét. Szerette a mulatozást és a gyönyört; de sem a női szépség, sem a vadászat, e két legnagyobb szenvedélye, nem tarthatta vissza a közügyekkel és az ország dolgaival való állandó foglalkozástól. Nagyon jól ismerte az embereket, maga is gyakran elvegyült közöttük, és emberismeretét az egyszerű életkörülmények közt élöktől szerezte; s bár természeténél fogva büszke, sőt gőgös volt, mit sem törődött a társadalom önkényes megoszlásával, s noha ez a közöny akkoriban elképesztően természetellenesnek tűnt, a legalacsonyabb rangról is felemelt embereket, akiket aztán igen fontos feladatokkal bízott meg, s oly jól ki tudta választani őket, hogy ritkán csalódott képességeikben.

De voltak ellentmondások is ennek a ravasz és tehetséges uralkodónak a jellemében; mert az emberi természet igen ritkán egységes. Bár ő maga a világ leghamisabb és legképmutatóbb embere volt, életének akárhány jelentékeny tévedése onnan eredt, hogy könnyen megbízott mások becsületében és tisztességében. S ha ily tévedés történt, bizonytal az volt az oka, hogy Lajos, túlságosan kifinomodott politikával, végtelen bizalmat mutatott azok iránt, akiket végül is rá akart szedni; mert általános magatartásában éppoly bizalmatlan és gyanakvó volt, mint bármely zsarnok, aki valaha is élt.

Még két tulajdonságát fel kell jegyezni, hogy teljes legyen ennek a félelmetes jellemnek a rajza, amely révén úgy emelkedett ki korának nyersen lovagias uralkodói közül, akár egy állatszeliidítő, aki magasabb rendű értelmével és ügyességével, hol egy-egy koncot vetve nekik, hol pedig csapásokat osztogatva, végül mégis legyűri azokat a vadakat, amelyek, ha felszabadulnának az ő igézete alól, puszta erejükkel is darabokra tépnék.

⁴⁸ A százéves háború után vagyunk: Franciaország Calais városának kivételével már megszabadult az angol uralomtól. A király ekkor harmincnyolc éves. Uralkodása (1461-1483) állandó harcban telt el a feudális nagyurakkal, de végül is hat tartománnyal bővítette országát, és megteremtette Franciaország egységét.

Az első ilyen tulajdonság babonás hiszékenysége volt, olyan csapás, amellyel az ég gyakran sújt azokra, akik egyébként nem hallgatnak a vallás parancsolataira. Gonosztettei miatt érzett lelkipurdalásait Lajos sosem igyekezett azzal enyhíteni, hogy felhagyott volna machiavellisztikus fortélyáival, inkább arra törekedett, de hiába, hogy ezt a gyötrő érzést babonás szertartásokkal, szigorú vezekléssel és a papoknak osztogatott bőkezű adományokkal csitítsa és némítsa el. A második vonás, amely olykor az előbbivel különös módon társul, a durva gyönyör és az alantas kicsapongás iránti hajlandósága volt. Bár ő volt korának legbölcsebb vagy legalábbis legravaszabb uralkodója, szerette a sekélyes életet, s noha maga is elmés ember lévén, jobban élvezte a társas mókákat és a szellemes válaszokat, semmint hogy azt jellemének többi vonása alapján feltételezhetnénk, egészen közönséges szerelmi cselszövésekbe, nevetséges kalandokba is belekeveredett, még hozzá oly szabadossággal, ami nehezen volt összeegyeztethető következetesen és folytonosan gyanakvó természetével; és annyira szerette a köznapi széptevést, hogy ő volt a hőse egy egész sor vidám és sikamlós történetnek, amelyeket aztán egy gyűjteményben fogtak össze; a könyvgyűjtők jól ismerik ezt a bizonyos kötetet, s az ő szemükben (mások szeme elé nem is való) főképp az igazi, első kiadás nagyon érdekes.⁴⁹

E király óvatos és erőteljes, bár rendkívül mogorva jellemét használta fel az ég, amely hol viharok, hol pedig csendes, szelíd esők segítségével dolgozik, hogy a nagy francia nemzetnek visszaadja az államrend áldásait, amelyeket pedig az ő trónra léptekor már csaknem teljesen elvesztett.

Mielőtt a koronát elnyerte, Lajosnak inkább bűneit s nem a tehetségét ismerték. Első feleségét, Stuart Margitot saját férje udvarában „kergették halálba a mocskolódo nyelvek”, pedig ha Lajos nem bátorította volna őket, soha senki sem mondott volna egyetlen rossz szót ez ellen a szeretetre méltó és vérig sebzett hercegnő ellen. Már trónörökös korában is hálátlan és lázadó gyermek volt, s egy alkalommal csalárdul fogságba akarta vetni az apját, később meg nyílt háborút indított ellene. Első merényletéért a maga ország részébe, Dauphinéba kellett visszavonulnia - amelyet aztán nagyon bölcsen kormányzott -, a második alkalommal már teljes számkivetésbe került, s a burgundiai herceg és fia kénye-kedvének s könyörületességének volt kiszolgáltatva; s az ő egyébként soha meg nem hálált vendégszeretetüket élvezte egészen apja haláláig, 1461-ig.

Uralmának kezdetén Franciaország nagy hűbérurai a burgundiai herceggel⁵⁰ vagy inkább ennek fiával, Charolais grófjával az élükön, szövetkeztek ellene, és csaknem térdre kényszerítették. Hatalmas sereget gyűjtöttek, körülvették Párizst, kétes végű csatát vívtak a város falai alatt, és csaknem romlásba vitték a francia királyságot. Ily esetekben rendszerint az történik, hogy a két fél közül az okosabb hadvezér aratja le, ha nem is a harci dicsőséget, de legalább a valóságos hasznot. Lajos a monthléryi ütközet során nagy személyes bátorságot tanúsított, s eszességével később oly ügyesen használta fel a csata bizonytalan végét, mintha csak győzelem lett volna. Addig húzta-halasztotta az időt, míg az ellenség végleg fel nem hagyott az ostrommal, s oly ravaszul szította az egyenetlenséget e félelmes hatalmak között, hogy végül is felbomlott a szövetségük, amelyet ők, állításuk szerint, tisztán a „közjó érdekében”, a

⁴⁹ Ezt az editio princepsset, ha jó állapotban van, nagyon keresik a könyvbarátok; címe: *Les Cent Nouvelles Nouvelles*, vagyis *Száz új novella*. Párizsban jelent meg. Antoine Vérard kiadásában, évszám megjelölés nélkül. (Walter Scott jegyzete)

⁵⁰ Jó Fülöp (1396-1467), a francia uralkodóház tagja s jog szerint a király hűbérese, korának egyik leghatalmasabb fejedelme, az Aranygyapjú rendjének alapítója. Fia, Merész Károly, aki apja életében a Charolais grófja címet viselte, az utolsó burgundiai herceg; folytonos háborúskodás után, 1477-ben egy csatában maga is elesett.

valóságban azonban főképp azért hoztak létre, hogy a francia király hatalmának csak látszata maradjon meg; s ily félelmes alakjában e szövetség már sosem alakult újjá. S ettől az időtől kezdve Lajos, akit a York- és Lancaster-ház közt dúló polgárháború már megszabadított az angol veszélytől, pár évig azon mesterkedett, hogy mint afféle érzéketlen, de ügyes orvos, hol hatékony gyógyszerekkel, hol meg tűzzel-vassal pusztítsa azokat a halálos kelevényeket, amelyek államának testét borítják. Igyekezett csökkenteni, ha megszüntetni nem tudta is, a Szabad Hordák fosztogatásait s a nemesség háborítatlan kényuralmát; és fáradhatatlan igyekezetével apránként erősítette királyi tekintélyét, vagy kisebbítette azokét, akik őellene harcoltak.

De a francia királyt még számtalan gond és veszély vette körül. A „közjó” címén alakított szövetségnek a tagjai, ha nem is egyetértésben, de megvoltak, s mint afféle felvagdalt kígyó, bármikor egyesülhettek, és ismét veszélyessé válhattak. Még nagyobb veszélyt jelentett azonban a burgundiai herceg egyre növekvő hatalma; ő volt akkor Európa egyik legjelentősebb fejedelme, s rangját alig csökkentette tartományának laza függése a francia koronától.

A burgundiai hercegi koronát akkor Károly viselte, akit Bátornak vagy inkább Merésznek hívtak, mert a bátorság nála hevesességgel és esztelenséggel párosult; égett a vágytól, hogy önálló, független király legyen. Ennek a hercegnek a jelleme mindenben ellentéte volt a Lajosénak.

Lajos király nyugodt volt, megfontolt és ravasz, sosem kezdett reménytelen vállalkozásba, de nem hagyott el egyet sem, ha reménnyel kecsegtette, bármily távolinak látszott is ez a remény. A herceg természete merőben más volt. Szinte belerohant a veszélybe, mert szerette, és a nehézségekbe is, mivel megvetette őket. Lajos sosem áldozta fel érdekeit szenvedélyeinek, Károly viszont soha semminek sem rendelte alá szenvedélyeit, de még egyetlen szeszélyét sem. Bár közeli rokonok voltak, s bár a herceg és apja segítette Lajost, amikor trónörökös korában számkivetésben élt, mindamellett kölcsönösen megvetették és gyűlölték egymást. A herceg lenézte a király óvatos politikáját, s egyszerűen a bátorság hiányának tulajdonította, hogy Lajos szövetkezéssel, pénzeléssel és más közvetett eszközökkel igyekezett elérni olyan előnyöket, amelyeket ő fegyveres kézzel csikart volna ki ellenfelétől. Gyűlölte is a királyt, nemcsak hálátlanságáért, amellyel az ő előző szolgálataiért fizetett, nemcsak a sérelmek és szemrehányások miatt, amelyekkel Lajos követői még apja életében elhalmozták, hanem elsősorban azért, mert ellenlábasai titokban megsegítették Gent, Liège és Flandria többi nagy városának elégedetlen polgárait. Ezek a békétlen városok gazdagságuk tudatában féltékenyen őrizték jogait, és gyakran fellázadtak hűbéruruk, a burgundiai herceg ellen; ilyenkor mindig támogatásra találtak Lajos király udvarában, aki egyetlen alkalmat sem mulasztott el, hogy valamilyen viszályt szítson túlságosan is megerősödött hűbéresének birtokain.

A herceg megvetését és gyűlöletét Lajos aztán hasonló erővel viszonzotta, bár ő sokkal sűrűbb fátyollal fedte el az érzéseit. Nagyon eszes ember volt, s csak fölénnel gondolhatott arra a merev konokságra, amellyel a herceg soha egyetlen céljáról sem mondott le, bármily végzetesnek bizonyult is a makacssága, de arra a heves féktelenségre is, amellyel nekivágott a dolgoknak, anélkül hogy számba vette volna az akadályokat. De még megvetésénél is hevesebb volt a gyűlölete Károly iránt, mert a félelem is fűtötte; tudta jól, hogy egy őrjöngő bika - ehhez hasonlítgatta a burgundiai herceget - mindig rettenetes lendületű, még ha behunyt szemmel tör is előre. Nemcsak a burgundiai tartományok gazdagságától rettegett, hanem harci népének fegyelmétől, sűrű lakosságának tömegeitől is; vezetőjük személyes képességeiben szintén sok veszélyes erő volt. Rettenthetetlen szelleme, amely már-már az esztelenségig fokozódott, s udvarának ragyogása is - mert bőkezű volt költségeiben -, személyének varázsa, környezete, egyszerűen mindaz, amiben tovább ragyogott a burgundiai ház hagyományos pompája, Merész Károly szolgálatába vonta korának minden szenvedélyes és vele rokon emberét; és Lajos világosan látta, mit kísérelhet meg és vihet végbe az elszánt kalandorok serege, hogyha olyan vezért követ, akinek jelleme éppoly féktelen, akárcsak az övék.

De volt még egy körülmény, amely még inkább növelte Lajos ellenséges érzését nagyra nőtt hűbéresével szemben; sok szívességgel tartozott neki, amit persze sosem akart viszonzni, s gyakran kellett engednie meg elviselnie a hercegnek az ő királyi méltóságát sértő, arcátlan kitöréseit, miközben ő kénytelen volt „kedves burgundiai unokatestvérének” szólítani.

A mi történetünk körülbelül 1468 táján kezdődik, amikor kettőjük ellentéte már a tetőpontjára hágott, bár, amint ez már gyakran megesett, afféle kétes és üres fegyverszünet jött létre közöttük. Az első szereplő, akivel találkozunk, rangjánál s helyzeténél fogva aligha alkalmas arra, hogy két ily nagy fejedelem viszonyát megvilágítsa; de a nagyok szenvedélyei, viszályai és megbékélései befolyásolják mindazoknak a sorsát, akik közel állnak hozzájuk; s ha továbbjutunk elbeszélésünkben, világosan látjuk majd, mennyire szükséges volt ez a bevezető fejezet, hogy megértsük annak az embernek a kalandjait, akiről e regényben szólni fogunk.

2

A vándor

Úgy osztrigám nagy világ legyen,
Mit kardommal nyitok ki.

PISTOL

Egy szép nyári reggelen, mikor a nap heve még nem perzselt, és friss harmat tette hűssé és illatossá a levegőt, egy ifjú, aki északkeletről érkezett, gázlót keresett egy keskeny folyón vagy talán széles patakon, a Cher egyik mellékfolyóján, nem messze Plessis-les-Tours királyi várától, amelynek sötét és nagyszámú bástyái messzi kiemelkedtek a környező hatalmas erdőből. Volt ebben a sűrűségben egy vadászterület, vagyis királyi park, mindenütt sövénnel körülvéve, amit középkori latinsággal Plexitiumnak hívtak, s ezért neveznek Franciaországban oly sok falut Plessis-nek. Azt a várost és falut, amelyről szó van, Plessis-lez-Tours-nak hívták, hogy megkülönböztessék a többtől: két mérföldre volt déli irányban Touraine tartomány fővárosától, oly vidéken, amelyet gazdagsága miatt Franciaország kertjének neveztek.

Az előbb említett patak másik partján, szemben a közeledő utassal, két férfi beszélgetett, s időnként mintha figyelték volna az idegen mozdulatait; már messziről észrevehették, mert ők maguk magaslaton álltak.

A fiatal utas tizenkilenc, legfeljebb húszéves lehetett, s rendkívül rokonszenves arca és külseje semmiben sem emlékeztetett arra az országra, ahol most tartózkodott. Rövid, szürke zekéje és nadrágja inkább flamand, mint francia módra volt szabva, hetyke kék süvege pedig, fagyalgallyacskájával és sastollával, inkább skót eredetre vallott. Ruházata nagyon csinos volt, s oly gondozott, mint azoké a fiatalembereké, akik maguk is tudják, milyen kellemes a külsejük. A hátán táska volt, nyilván a legszükségesebb holmijával, a bal kezén solymászkesztyű, ámbar nem vitt madarat, a jobbában vastag vadászbót. Bal vállát himzett kendő borította, s rajta kis zseb vörös bársonyból, amelyben a sólyom eledelét szokták tartani meg más holmit is, ami csak ehhez a kedvelt sporthoz kellett. A kendőn vállsík volt átvetve, a végén egy vadászkéssel. Az akkor szokásos magas csizma helyett a fiatalember szarvasbőrből készült puha félcsizmát viselt.

Bár kora miatt még nem lehetett erejének teljében, a fiatal utas magas és mozgékony ember volt, s könnyed lépteit azt mutatták, hogy a gyaloglás inkább öröm s nem fáradtság neki. Arcbőre inkább világos volt, jóllehet az idegen nap vagy talán hazájának állandó légáramlása sötétebb pírral vont be.

Vonásait, bár nem voltak tökéletesen szabályosak, valami nyílt közvetlenség tette vonzóvá. Kedves mosolygása közben, amely mintha, csak féktelen jókedvének lett volna a kifejezése, időnként meg-megcsillantak erős, elefántcsontnál is fehérebb fogai; derűsen ragyogó kék szeme pedig figyelmesen pillantott minden tárgyra, ami csak az útjába esett, s életörömről, könnyed szívről, de határozottságról is tanúskodott.

Mindig illő mozdulattal fogadta és viszonzta annak a pár utasnak a köszöntését, aki e veszélyes időkben az országútra merészkedett. A kóbor lándzsás, félig katona, félig inkább marta-lóc, úgy mérte végig, mintha csak azt mérlegelné, felérne-e ez a zsákmány az elkeseredett ellenállás kockázatával; de az utas tekintetéből bátorságot és dacot olvasott ki, és jobbnak látta, ha útonálló szándékát egy „jó reggelt, bajtárs”-sal cseréli fel, amit aztán a mi fiatal skótunk harciasan, de kevésbé morcos képpel viszonzott. A vándor szerzetes vagy a kolduló barát atyai *benedicite*-vel válaszolt tiszteletteljes köszöntésére; a fekete szemű parasztlány

még jó ideig nézett utána, mikor pedig egy mosolygós „jó reggelt”-tel már el is haladtak egymás mellett. Egyszóval volt valami vonzó egész megjelenésében, ami aztán mindenkinek a figyelmét felkeltette: csinos arca, élénk tekintete, valamint délceg termete, de mindenekelőtt a derűnek és a félelem nélküli közvetlenségnek valami szerencsés keveréke. Egész magatartása olyan emberre vallott, aki semmi rossztól nem tart, bár semmije nincs, csak derűs szelleme és merész szíve, hogy megküzdjön a sors keménységével; és épp az ilyen jellemek vonzzák legkönnyebben az ifjúságot, és keltik fel az idősebb és tapasztalt emberek érdeklődését.

Ezt a bizonyos fiatalembert a keskeny folyó választotta el mind a parktól, mind pedig a vártól; a másik partról a két férfi már régóta figyelte, s mikor a göröngyös talajon az utas, mint a forráshoz térő özike, oly könnyedén sietett a víz széle felé, a fiatalabb így szólt a társához:

- A mi emberünk... a cigány! Ha át akar kelni a zátonyon, ott pusztul el. A víz nagyon magas, és a zátony járhatatlan.

- Hadd jöjjön rá ő maga, komám - mondta az idősebb ember -, így, ha meghazudtol egy közhiedelmet, legalább megtakarít nekünk egy kötelet.

- Csak a kék süvegéről ismerem meg - mondta a másik -, mert az arcát nem látom. Figyelj csak! Kiáltozik, hogy megtudja, mély-e a víz.

- A tapasztalást - szólt a másik - semmi sem pótolhatja a földön, csak próbálja meg ő maga.

A fiatal utas pedig, mivel nem kapott választ, és a két ember hallgatását bátorításnak vélte, csak éppen hogy lerántotta csizmáját a lábáról, és máris a vízben volt. De ekkor az idősebb férfi odakiáltott neki, hogy vigyázzon, majd halkán a társához fordulva:

- No, komám, most bakot lőttél, ez nem a mi nagyszájú cigányunk.

De a figyelmeztetés, úgy látszik, későn érkezett. A fiatal utas vagy nem hallotta, vagy pedig nem vehette hasznát, mert máris nyakig volt a vízben. Ha nem olyan fürge és nem gyakorlott az úszásban, bizonyosan ott pusztul, mert a folyó mély volt és erős sodrú.

- Szent Annára esküszöm, derék fiú ez - mondta az idősebb férfi. - Szaladj csak, komám, és tedd jóvá a hibádat: segíts néki, ha tudsz. A te kompániádhoz tartozik. S ha a régi szólások valami igazat mondanak, nem nyelheti el a víz.

Valóban, a fiatal utas oly erősen úszott, olyan jól küszködött a hullámokkal, hogy a víz heves sodra ellenére is alig távolodott el a szokásos átkelőhelytől.

Közben az ifjabb idegen máris leszaladt a parthoz, hogy segítsen a küszködőnek, az öreg pedig megfontolt léptekkel követte, és egyre dohogott:

- Tudtam, a víz nem bír a fiúval! No lám, már a parton is van, és jól megmarkolja a botját. Ha nem sietek, még megveri a cimborámat, pedig ez először életében segített, vagy akart segíteni másnak.

Minden oka megvolt rá, hogy ilyesmitől tartson, mert bizony a mi délceg skótunk máris haragos szavakkal rontott a feléje siető ifjú szamaritánusra:

- Átkozott kutya, miért nem feleltél, amikor megkérdeztem tőled, át lehet-e jutni a gázlón? Akár a pokolba kerülök, de megtanítlak, hogyan illik fogadni az idegeneket.

És felemelve a botját, *moulinet*⁵¹ módra kezdte pörgetni, amit azért neveznek így, mert a művész, közepén markolva meg a rudat, mint egy szélmalom kerekét, úgy forgatja körbe-körbe. Ellenfele e támadás láttára azonnal a kardjához kapott, mert azok közé az emberek

⁵¹ A *moulin*, malom, illetve *moulinet*, malomkerék szóból. (francia)

közé tartozott, akik inkább tettel, mint szóval válaszolnak; de a józanabb öreg, aki közben odaérkezett, nyugalomra intette, majd a fiatalhoz fordult, és szemére vetette, miért ugrott oly meggondolatlanul az örvénylő folyóba, és miért támadt most épp arra az emberre, aki segítségére sietett.

Amikor a fiatalember meghallotta az idős és tiszteletre méltó külsejű férfi rosszálló szavait, azonnal letette a fegyverét, és azt mondta, sajnálná, ha méltatlanul bánt volna velük; de úgy vélte, hogy - csak mert restek voltak idejében figyelmeztetni - halálos veszedelemnek tették ki, s ilyesmit nem várhatott becsületes emberektől, sem jó keresztényektől, még kevésbé oly tiszteletre méltó polgároktól, amilyeneknek ők látszanak.

- Kedves fiam - mondta az idősebb férfi -, kiejtésedből és külsődből ítélve bizonyosan idegen vagy; és be kellene látnod, hogy a szavaidat nem értjük oly könnyen, amilyen egyszerűen te ejted őket.

- Se baj, apám - felelte az ifjú -, legfeljebb megfürödtem egy kicsit, s szívesen elnézem, hogy részben maguk voltak az okai, ha mutatnak egy helyet, ahol megszáráthatom a ruhámat; mert csak ez az egy van ám velem, s illő, hogy rendben tartsam.

- Hát mit gondolsz, fiam, kik vagyunk mi? - szólt válasz helyett az idősebb férfi.

- Azt hiszem, jó módú polgáremberek - mondta az ifjú. - Vagy várjunk csak, kegyelmed talán pénzváltó vagy gabonakereskedő, a társa pedig mészáros vagy marhatenyésztő.

- Ráhibáztál a mesterségünkre, annyi szent - felelte az öreg mosolyogva. - Az én feladatomban az, hogy annyi pénzt hajtsak be, amennyit csak tudok; a cimborám munkája, meg valahogy a mészároséhoz hasonló. Ami a te dolgod illeti, majd téged is rendbe teszünk; de előbb még tudnom kell, ki vagy, és merre tartasz; mert manapság az utak tele vannak gyalogos vagy lóháton kószáló vándorokkal, akik nem éppen becsületes és istenfélő gondolatokat forgatnak a fejükben.

Az ifjú éles és átható pillantást vetett az öregre és hallgatag társára, mintha azon töprengene, megérdemlik-e a bizalmat, amelyet kérnek; megfigyelésének eredménye körülbelül, ennyi volt:

Az idősebb és tiszteletreméltóbb idegen ruhája és külseje kalmárra vagy szatócsra vallott. Zekéje, nadrágja és kabátja egyaránt sötét színű, s oly viseltes, hogy az éles szemű skót arra gondolt, gazdája vagy nagyon gazdag, vagy pedig nagyon szegény lehet, de talán inkább szegény. Ilyen szűk és rövidre szabott ruhát nemesemberek nem viseltek, de még csak jobb polgárok sem, akik bő és a lábszár közepéig érő köntöst hordtak.

Az öreg arcán valami ijesztő kifejezés ült. Éles arcvonásai, szinte horpadt ábrázata, mélyen ülő szeme mégis agyafűrt és tréfás emberre vallott, s ez nagyon is megfelelt volna a mi fiatal kalandorunknak. De beesett szemében, sűrű, fekete szemöldöke alatt, valami baljós és parancsoló fény csillogott. Ezt a hatást fokozta alacsony prémsüvege, amely, mélyen a homlokába húzva, még jobban beárnyékolta a szemét; annyi biztos, hogy a fiatal utas nehezen tudta összeegyeztetni ezt a villogó tekintetet az öreg szegényes külsejével. Süvegén például - pedig ezt minden rangosabb ember arany- vagy ezüstcsattal ékesítette - ólomból préselt Mária-kép fityegett, amilyent szegény sorsú loretoi zarándokok szoktak hordani.

Társa közepes termetű, tagbaszakadt férfi volt, több mint tíz évvel fiatalabb, földre szegezett tekintettel s arcán baljós mosollyal, ha ugyan nagy ritkán felderült a képe, ami talán csak válasz volt afféle titkos jelbeszédre az idősebb idegen és öközött. Kardot és tört viselt az oldalán, egyszerű köntöse alatt pedig - a fiatal skót ezt mindjárt észrevette - *jazeránt*, vagyis hajlékony acélgyűrűkből font inget, aminőt ilyen veszélyes időkben olyan emberek hordtak, még békés foglalkozásúak is, akik gyakran voltak úton, s ez megerősítette fiatal barátunkat a

feltevésben, hogy mészárossal, marhatenyésztővel vagy más hasonló foglalkozású és így gyakran utazgató emberrel lehet dolga.

A fiatal idegen, aki egy szempillantás alatt megértette mindazt, amit nekünk hosszasan kellett itt most megmagyarázni, rövid tévovázás után így felelt:

- Nem tudom, kiket tisztelhetek az urakban - s közben könnyedén meghajolt -, de akárki megtudhatja, hogy én egy skót család ifjabb sarja vagyok, és honfitársaim szokását követve, azért jöttem el hazulról, hogy akár itt, Franciaországban, akár pedig más országban találjam meg a szerencsém.

- *Pasques-Dieu!*⁵² - mondta az idősebb férfi. - Igen nemes szokás ez. Kegyelmed meg derék ifjúnak látszik, éppen abban a korban, hogy boldoguljon, akár férfiak, akár pedig nők között. Én magam kereskedő vagyok, és szükségem is volna egy legényre a boltomban... de hát ilyen finom úriember nem való taposómalomba.

- Tisztelt uram - válaszolt az ifjú -, ha az ajánlata komoly... amiben nem lehetek egészen biztos... köszönetet kell érte mondanom, mégpedig illő köszönetet; de attól félek, hogy nem volnék alkalmas erre a szolgálatra.

- Persze, persze! - mondta az idősebb férfi. - Kezeskednék is érte, hogy jobban értesz a harci íjhoz, mint a papirosívhez, hogy ügyesebben forgatod a kardot, mint az író tollat... hahaha!

- Uram - felelte az ifjú skót -, én hegyi ember és éppen ezért vérbeli íjász vagyok. De kolostorban is voltam, és a jó atyák megtanítottak írni-olvasni, sőt számolni is.

- *Pasques-Dieu!* - szólt a kereskedő. - Hát nem nagyszerű? Csodálatos fiú vagy te, az Embruni Szűzanyára mondom!

- Kedves egészségére kívánom a jókedvét - felelte az ifjú, akinek nem nagyon tetszett e tréfálkozás -, de hadd mehessek szarítkozni, ahelyett hogy itt csepegjek, míg kegyelmed kérdéseire válaszolhatok.

A kereskedő e szavakra még harsányabban hahotázott, és gyorsan így válaszolt:

- *Pasques-Dieu!* Igaza van a közmondásnak... *fier comme un Écossais*...⁵³ de jöjjön csak, fiatal ember, mert tudja, szeretem a maga országát, annak idején üzleteket is kötöttem Skóciában. Szegény, de becsületes nép lakik ott... s ha velem tart a faluba, kap ott egy kupa forralt bort meg meleg reggelit is kárpótlásul az akaratlan fürdőért. De *tête-bleu!*⁵⁴ mi ez a solymászkésztyű a kezén? Hát nem tudja, hogy nem szabad solymászni a király vadaskertjében?

- Tudom, tudom, hogyne tudnám - válaszolta az ifjú. - A burgundiai herceg egyik léhűtő vadásza oktatott ki. Volt egy madaram, Skóciából hoztam, s arra számítottam, hogy hasznomra lesz, de alighogy egy kócsagnak eresztettem Péronne közelében, ez a csirkefogó vadász egykettőre lenyilazta.

- És kegyelmed mit csinált? - kérdezte a kereskedő.

- Félholtra vertem - mondta az ifjú, meglóbálva a botját -, de csak félholtra, ahogy egy keresztény a felebarátját szokta, mert nem akartam a vérét magamra venni.

⁵² Kb. az istenfáját. (francia)

⁵³ Büszke, akár egy skót. (francia)

⁵⁴ Kb. a teringettét. (francia)

- De tudja-e - mondta a jámbor polgárember -, ha a burgundiai herceg kezére jut, mindjárt felkötötte volna az első fára?

- Igen, hallom, ilyenekben éppoly gyors a keze, akárcsak a francia királyé. De mivel Péronne közelében voltam, csak pár lépést kellett tennem, és máris a határ túlsó oldaláról nevettem rajta. Ha nem hamarkodja el a dolgot, talán az ő szolgálatába lépek.

- Hiányozni is fog neki az ilyen deli levente, ha egyszer vége a fegyverszünetnek - mondotta a kereskedő, és társára pillantott, akinek földre szegezett arcán oly gyors mosoly villant át, akár a téli égbolton tovasuhanó meteor.

A fiatal skót hirtelen elhallgatott. Süvegét jobb szemöldökére húzta, mint aki nem szereti, ha nevetségessé teszik, és határozott hangon így szólt:

- Tisztelt uraim, s különösképp kegyed, aki idősebb és nyilván okosabb is, ne gondolják ám, hogy az én rovásomra nevethetnek. Sehogy sem tetszik nekem ez a beszéd. Szívesen eltréfálkozom én bárkivel, és a rendreutasítást sem bánom, ha idősebb embertől hallom, még köszönetet is mondok érte, ha tudom, hogy megérdemeltem; de azt sehogy sem szeretem, ha úgy bánnak velem, mint valami kisgyermekkel, pedig, hitemre, eléggé férfi vagyok már ahhoz, hogy mindkettőjükkel elbánjak, ha fölingerelnek.

Az idősebb férfi szinte fulladozott a nevetéstől, úgy tetszett neki az ifjú hevedése - társa pedig lopva a kardjához nyúlt, de a fiatal skót észrevette, és hirtelen rácsapott a csuklójára; az öreg ezen is csak mulatott.

- Állj meg - kiáltotta neki -, már édes hazád kedvéért is, hős skót barátom, megállj! Te pedig, cimborám, hagyd már ezt a vészjósló tekintetet. *Pasques-Dieu!* Hisz kereskedők vagyunk, s a fürdő árát most csuklónkon kaptuk meg, s ráadásul milyen fürgén és kecsesen adták át. Te pedig, fiatal barátom, hallgass rám - fordult most az ifjúhoz oly komolyan, hogy az minden hevedése ellenére is lecsillapodott, sőt valahogy tiszteletet is érzett -, csak semmi erőszakosság! Velem sehogy sem engedheted meg magadnak, a cimborámnak pedig, látod, épp elege volt belőle. Inkább mondd meg, mi a neved.

- Udvarias kérdésére udvariasan válaszolok - mondta az ifjú -, és illő tisztelettel is viseltetem a kora iránt, ha csúfolódásaival nem teszi próbára a türelmemet. Amióta Flandriában és Franciaországban járok, az emberek Bársonyos Zsebűnek nevezték el e miatt a solymásztasak miatt, emitt ni, az oldalamon; de az igazi nevem otthon a hazámban Quentin Durward.

- Durward! - mondta az öreg. - Uri név ez?

- Tizenöt nemesi ősöm viselte már - válaszolta az ifjú -, és épp ezért más szolgálatot nem is választhatok, csak fegyvereset.

- Valódi skót! Csak úgy duzzad a vértől és a büszkeségtől, de aranya, fogadok, annál kevesebb. Nos, cimborám - fordult a társához -, siess előre, és mondd meg, hogy készítsenek bőséges reggelit a Szedresben, s meglátják, a mi derék barátunk éppoly tisztességgel fogadja majd, akár egy kiéhezett egér a háziasszony sajtját. Ami pedig a cigányt illeti, jól nyisd ki a füledet...

Társa erre komor, de megértő mosollyal válaszolt, és gyors léptekkel sietett tova, az öreg pedig ismét az ifjú Durwardhoz fordult:

- Mi ketten szép kényelmesen ballagunk, és ha az erdőn át megyünk, a Hubertus-kápolnában még misét is hallgathatunk, mert nem helyes, ha csupán testi szükségleteinkre gondolunk, mielőtt a lelkieket kielégítettük volna.

Durward jó katolikusként aligha tehetett ellenvetést, pedig szívesebben vette volna, ha előbb megszáráthatja a ruháját, és pihenhet egy keveset. Sötét tekintetű társuk csakhamar eltűnt a

szemük elől, s az ösvényen haladtak tovább. Csakhamar cserjével és bozóttal benőtt magas erdőbe jutottak, amelyet hosszú csapások szeltek át, s ezekben kisebb csoportokba verődött őzeket láttak: oly nyugodtan járkáltak, hogy nyilván biztonságban érezték magukat.

- Előbb azt kérdezte, ugye, jó íjász vagyok-e - mondta a fiatal skót -, adjon egy íjat meg egypár nyílvezzőt, egykettőre szállítok egy kis vadhúst.

- *Pasques-Dieu!* - szólt a másik. - Megálljon, fiatalember; az én cimborám nagyon vigyáz ám az őzekre; az ő gondjaira vannak bízva, s ő szigorú vadőrző.

- Inkább hentesnek tartanám, és nem szélfúttá erdésznek - mondta Durward. - Ismerheti-e valaki, akinek ily sunyi a tekintete, az erdő nemes törvényeit?

- A cimborámnak, fiatal barátom - válaszolta az öreg -, tán nem rokonszenves a képe, ha először látja az ember; de valahányan jobban megismerték, még nem panaszkodtak rá.

Quentin Durward úgy érezte, hogy mindannak, amit a társa mond, no meg ahogyan mondja, van valami különös és kellemetlen jelentése; és valahányszor rátekintett, arcának kifejezésében, alsó ajkán játszó mosolyában, sötét-éles szemének sűrű hunyorgatásában látott valamit, ami véleménye szerint csak megerősíthette ezt a borzongató érzést. „Van épp elég rabló a világon - gondolta -, meg szélhámos, sőt orgyilkos is, hátha az a másik fickó valami közönséges gyilkos, ez a vén betyár meg a felhajtója. De résen leszek, tőlem mást nem várhatnak, legfeljebb pár kemény skót csapást.”

Miközben így tűnődött, egy tisztáshoz értek, ahol a hatalmas erdei fák távolabb álltak egymástól, s mivel itt minden bozótot és minden cserjét kiirtottak, mintha puha, zöld szőnyegen jártak volna; s mivel az erdő függőnye megvédte a nap égető hevétől, szebb és gyengédebb volt itt a pázsit, mint szerte Franciaországban. Óriási bükkök és szilfák emelkedtek ezen az elzárt területen, mindegyik akár egy lombbal borított hegycsúcs. A tisztás legszellősebb részén kis kápolna bújt meg a föld e pompás gyermekei között, közelében meg parányi patakocska csörgedezett. A kápolna formája egyszerű, csaknem durva volt, mellette egy kis kunyhóval egy remete vagy magányos pap számára, aki az oltári szolgálatot láthatta el. Az ív alakú kapu felett, egy kis fülkében, Szent Hubertus köbe faragott szobra állt, a nyakán a vadászkürt, lábánál három kutya. Itt a parkban vagy vadaskertben, ahol oly bőségesen éltek az állatok, különösképp helyes volt, hogy a kápolnát ennek a szent vadásznak ajánlják.⁵⁵

Az öreg, nyomában Durwarddal, az ájtatosság e hajléka felé tartott; s miközben egyre közeledtek, a pap, miseruhába öltözve, épp kilépett a cellából, nyilván, hogy szent szolgálatát teljesítse. Durward oly tisztelettudással hajolt meg, ami az apostoli kötelességét végző férfit megillette; de társa, szemmel láthatóan mélyebb áhítattól vezérelve, térdre hullott, és így fogadta a szent aggastyán áldását, majd arcán és egész magatartásán a legmélyebb bűnbánattal és alázattal követte a templomba.

⁵⁵ A középkorban minden foglalkozásnak megvolt a védőszentje. A vadászat - annyi ember munkája és mindenki élvezete - Szent Hubert védnöksége alatt állt.

Ez az Erdei Szent Bertrand-nak, Aquitania hercegének fia volt, és még világi állapotában Pipin király udvaronca. Szenvedélyesen szeretett vadászni, ezért a szórakozásért még a miselátogatást is elhanyagolta. Eme időtöltése közben egyszer megjelent előtte egy szarvas, agancsa között egy feszülettel, és örök kárhózzal fenyegette, ha nem bánja meg bűneit. Visszavonult a világtól, és pap lett, miután felesége is kolostorba lépett. Hubert később Maestrecht és Liège püspöke lett; buzgalomáról, mellyel megsemmisítette a bálványimádás maradványait, az Ardenne és Brabant apostola nevet kapta. A nemzetségéből származókról feltételezték, hogy meg tudják gyógyítani azokat, akiket veszett kutya harapott meg. (*Walter Scott jegyzete*)

A kápolna belsejét a védőszent földi foglalatosságának megfelelően díszítették. Szőnyegek s oltárfüggönyök helyett dús prémek fedték a falakat, mégpedig oly állatoké, amelyekre a legkülönbözőbb országokban vadásznak, s mindenütt, címerpajzszerű elrendezésben, kürtök, íjak, tegezek és a vadászat más jelvényeinek művészin egybefogott csoportjai, közöttük pedig a változatosság kedvéért őzek, farkasok és más nagyvadak kiszégezett feje. Itt minden az erdőre emlékeztetett; és maga a mise is rövidített voltában afféle vadászmise volt, amelyet a nemesurak és más hatalmasságok előtt szoktak mondani, mert ezek rendszerint türelmetlenül várják, mikor indulhatnak már kedvelt szórakozásukra.

De Durward társa e rövid szertartás alatt is a legszigorúbb és legaggályosabb figyelem képét mutatta; viszont Durward, akit a vallásos gondolatok nem foglalkoztattak ily erősen, most már igen restelkedett, hogy olyannyira gyanakodott e jóságos és alázatos férfi jellemére. Már nem tartotta útonálló társának és cinkosának, inkább azon tűnődött, nem valami szent életű férfival van-e dolga.

Mikor a misének vége lett, kimentek a kápolnából, s az öreg így szólt ifjú társához:

- Nem vagyunk messze a falutól, most már aztán igazán háborítatlan lélekkel reggelizhetsz. Csak mindig utánam.

És azzal jobbra fordulva, megindult egy emelkedő ösvényen, társát pedig figyelmeztette, hogy sose térjen le a nyomról, hanem lehetőleg mindig a közepén haladjon. Durward nem állhatta, hogy meg ne kérdezze, mire való ez a nagy óvatosság.

- A királyi udvar közelében vagyunk - telelte útikalauza -, s *Pasques-Dieu!* nem mindegy az, itt járunk-e vagy a kegyelmetek csupasz hazai dombjain. Itt ezen a helyen az ösvény kivételével minden talpalatnyi föld veszélyes és úgyszólván áthatolhatatlan, tele hurkokkal, kelepccékkel meg olyan rejtett kaszákkal, amelyek oly könnyen elnyesik a gyanútlan járókelő tagjait, akárcsak a kertész ollója a galagonya gyenge hajtását... de vannak itt vasból kovácsolt sün-disznók is, amelyek átdöfik az ember lábát, meg oly mély csapdák, hogy örökre elnyelhetik; mert most már itt vagyunk ám a királyi birtok határán, és csakhamar meglátjuk a királyi kastély homlokzatát.

- Ha én lennék a francia király - válaszolta az ifjú -, én bizony nem csapdákkal és kelepccékkel törödnék, hanem oly jól próbálnék kormányozni, hogy senki sem merészkedne rossz szándékkal a közelembbe, akik pedig békeességben és jó szándékkal jönnek, csak jöjjenek, minél többen vannak, annál derűsebb lesz az életünk.

Társa láthatóan aggódó tekintettel nézett körbe.

- Pszt, pszt, Bársonyos Zsebű barátom! Elfelejtettem megmondani, hogy van itt más veszély is. Mintha csak emberi fülek volnának, maguk a falevelek is minden emberi szót elvisznek a király dolgozószobájába.

- Nem sokat törődöm én ezzel - felelte Quentin Durward -, skót nyelv van az én számban, megmondja azt, amit gondolok, magának Lajos királynak is, Isten áldása legyen rajta... ami pedig a hallgatózó füleket illeti, ha emberi fejeken látnám őket, egyszeriben lenyisszanteném a vadászkesztemmel.

3

A kastély

Középütt hatalmas pillér feszült,
Hol vasrácsos kapu szemközt-szegült
Az érkező lépteknek - és merész
Oromfal áll, mely vár-árokba néz,
Körötte lassan görög a folyam,
Örtornyok sora szűr a légbe magasan.

NÉVTELEN KÖLTŐ

(Weöres Sándor fordítása)

Miközben Durward így beszélgetett ezzel az új ismerőseivel, csakhamar szemben találták magukat Plessis-lez-Tours várkastélyával, s még ebben a veszélyes időben is feltűnő volt - a nagyurak ugyanis általában arra kényszerültek, hogy gondosan körülbástyázzák lakóhelyüket -, mily gyanakvó óvatossággal és körültekintéssel erősítették meg és őrizték ezt a kastélyt.

Az erdő szélén, ahol megálltak, hogy kedvükre nézhessék a királyi lakhelyet, tágas térség terült el, pontosabban: emelkedett gyenge hajtással, itt nem volt egyetlen fa vagy bokor sem, kivéve egy hatalmas, félig elszáradt tölgyet. Teljesen nyílt tér volt ez az erődítések általános szabályainak megfelelően, nehogy az ellenség a fák védelmében, észrevétlenül közelíthesse meg a bástyákat. A túlsó végén maga a várkastély emelkedett.

Három külső fala volt, a sarkokon és közöttük is lőrésekkel és tornyokkal megerősítve; a magasabb második bástya akkor is védelmül szolgált, ha az első az ellenség már megvívta volna, a másodikat meg ugyanígy a harmadik, legbelső bástya védelmezte. A külső falat, magyarázta fiatal társának a francia (mert a bástya lábánál alacsonyabban álltak, és őket nem láthatták), húsz láb mélységű árok vette körül, amelybe védőgát segítségével a Chernek vagy inkább a Cher egyik mellékfolyójának a vizét vezették. A második bástya előtt, mondotta, ugyancsak árok húzódik, s a második és legbelső között is: éppolyan szokatlanul széles mind a kettő, akárcsak az első. A hármassáncárok belső és külső szélét egyaránt vaskarók szegélyezték, amelyek ugyanazt a célt szolgálták, mint a spanyollovak a modern erődítéseken, mivel mindegyik karó több hegyes csúcsban végződött, s így, aki itt át akart jutni, a biztos halálba rohant.

A harmadik bástya mögött már maga a kastély emelkedett különböző korokból származó épületeivel s közepén az ősi, zord börtöntorony, amely öregebb volt mindegyiknél, és mint afféle fekete, abesszin óriás nőtt a magasba; ablakok nem voltak rajta, csak szabálytalanul elszórt lőrések, ez aztán egy vak ember szomorú képét adta neki. A többi épület sem szolgálhatta sokkal jobban a kényelem céljait, mert ablakaik egy belső, zárt udvarra nyíltak; s így a külső homlokzat nem is királyi palotára, inkább tömlöcre emlékeztetett. Az akkor uralkodó király még jobban fokozta ezt a hatást; azt akarta ugyanis, hogy az új építkezések, amelyekkel ő maga erősítette meg lakóhelyét, ne nagyon különbözzenek az eredeti épületektől (mint sok féltékeny ember, ő sem igen szerette, ha észreveszik gyanakvását), és ezért a lehető legsötétebb téglát és homokkővet alkalmazta, sőt a mészbe is kormot kevertetett, hogy így az egész várkastély valami régies, komor külsőt öltön.

Ennek a félelmetes helynek csak egyetlen bejárata volt, legalábbis Durward csak egyet látott a széles homlokzaton. A külső bástya két hatalmas őrtornya védte a kapubejáratot. Jól meg is figyelhette felszerelésüket, a csapórácsokat és felvonóhidakat, amelyek közül az egyik nyitva

volt, a másik pedig zárva maradt. Hasonló kaputornyok őrizték a második és a harmadik bástyát, de nem ugyanabban a vonalban, mint az első; a bejáró út ugyanis nem vezetett egyenesen a három bástyán keresztül, hanem, ha valaki átjutott az elsőn, közel harminc láb távolságot kellett megtennie a két bástya között, és így, ha ellenséges szándékkal érkezett, bármelyikről megtámadhatták; a második bástya után szintén le kellett térni az egyenes útról, hogy elérje a harmadik és végső bástya bejáratát; három megerősített kapun kellett tehát átjutnia, majd két szűk és veszélyes sikátoron végigmenni, a bástyák oldaltüzének állandó fenyegetése alatt, míg végül az ember megláthatta a kastélyt környező udvart.

A fiatal Durward olyan országból jött, amelyet a külső háború s a belső viszály éppúgy feldőlt, mint Franciaországot. Hazájában a hegyek és völgyek, szakadékok és patakok annyi lehetőséget adtak a védekezésre, hogy jól ismerte a fortélyokat, amelyekkel az emberek kemény időkben biztosítani akarták a lakóhelyüket. Mégis őszintén megmondta társának, hogy sohasem gondolta volna, mit teremthet ott pusztá emberi ügyesség, ahol maga a természet olyan keveset adott; mert mint már említettük, csupán egy enyhe emelkedő vitt arról a helyről, ahol épp álltak, a várkastélyhoz.

Hogy megdöbbenését növelje, társa elmondta neki, hogy a várkastély egész környékén, akárcsak azon a bozótos részen, amelyen éppen áthaladtak, rengeteg verem, csapda és kelepce van elrejtve, s ha valamilyen szerencsétlen fickó vezető nélkül közelednék, beléjük ütközne; a falak felett pedig vasszerkezetek, úgynevezett *fecskefészek* függnék, ahonnan az állandóan s éberén vigyázó őrszemek minden kockázat nélkül célba vehetik azokat, akik a megfelelő jelzés vagy az aznapi jelmondat nélkül akarnának a várba jutni; ezt a szolgálatot éjjel-nappal a királyi gárda íjászhai látják el, s ezért Lajos királytól jó fizetést, pompás ruházatot, sok tiszteséget és előnyt kapnak.

- Mondd hát, fiatalember - folytatta az öreg -, láttál-e már valaha ilyen hatalmas erődöt; s mit gondolsz, akadna-e olyan ember, aki meg merné ostromolni?

Az ifjú jó sokáig és figyelmesen nézte ezt a helyet, amely annyira felkeltette érdeklődését, hogy fiatalos kíváncsiságában még nedves ruhájáról is megfeledkezett. A szeme csak úgy csillogott, a vér az arcába tódult, ahogy a merész embereknek, akik dicsőséges tettet mérlegelnek, majd így felelt:

- Hatalmas, jól védett kastély ez; de bátor embereknek semmi sem lehetetlen.

- Vannak tán a te országodban, akik megvívják ezt a várat? - kérdezte az öreg kissé megvetően.

- Ezt épp nem mondanám - felelte az ifjú. - De ezren és ezren vannak, akik egy jó ügy érdekében akár ilyen rohamra is vállalkoznának.

- Hm - mondta az öreg -, talán te is ilyen hős vagy?

- Bünt követnék el, ha most dicsekednék, amikor nincs veszély - felelte a fiatal Durward -, de apám tett valami ilyesfélét, s azt hiszem, én sem fájztam el tőle.

- Nos - mondta a társa -, itt megpróbálhatod a dolgot, s ráadásul tulajdon véreddel, mert Lajos király gárdájának skót íjászhai állnak őrt amott a falakon... háromszáz nemesember, díszvirága országodnak.

- Ha én volnék Lajos király - viszonozta az ifjú -, e háromszáz skót nemesemberre bízám az életemet, lerombolnám a falakat, és megtölteném velük az árkokat, magam köré gyűjteném a főurakat és a lovagokat, és úgy élnék, ahogy egy királyhoz illik: bajviadalokat rendeznék, nappal vigadnék az urakkal, éjjel táncolnék a hölgyekkel, és ellenségeimet annyiba sem venném, mint egy legyet.

Társa megint mosolygott, majd hátat fordítva a kastélynak, amelyhez, mondotta, amúgy is túlságosan közel jutottak, egy szélesebb ösvényen visszafordult az erdőbe.

- Ez az út - mondta - Plessis-be vezet, így hívják a falut, itt idegen létedre is jutányos és tisztas ellátáshoz juthatsz. Két mérfölddel messzebb Tours szép városa fekszik, tőle kapta nevét ez a gazdag és gyönyörű tartomány. De magában Plessis-ben vagy Plessis Parkban, ugyanis sokszor így mondják, mert mellette van a királyi székház és körülötte a vadaskert: itt a faluban gyorsabban és éppoly jól megvendégelnek.

- Köszönöm szavait, jóságos uram - felelte a skót -, de nem maradok sokáig, s ha csak egy falat húst és a víznél valamivel jobb italt találok itt, Plessis-ből, akár Plessis Parknak, akár Plessis-tónak hívják, nekem ez is elég lesz.

- Pedig - felelte a társa - én már azt hittem, egy barátodat keresed ezen a környéken.

- Valóban azt keresem - mondta Durward -, mégpedig anyám tulajdon testvérét; olyan délceg férfi volt az, mielőtt elhagyta Angus dombjait, amilyent még Isten is csak jókedvében teremthet.

- Hogy hívják? - kérdezte az öreg. - Majd segítek, hogy megtaláld: mert neked nem tanácsolnám, hogy a kastélyba menj, még könnyen kémnek tarthatnának.

- Apám kezére esküszöm! - kiáltotta az ifjú. - Már hogy engem kémnek tartsanak! Hideg vasamat ízlelné meg, aki engem ily gyalázattal vádolna. De ami nagybátyám nevét illeti, nem titok az senki előtt. Leslynek hívják. Tisztességes és nemesi név ez.

- Már hogyné volna - felelte az öreg. - De hárman is vannak ám e néven a skót gárdában.

- Nagybátyám neve Ludovic Lesly - mondta az ifjú.

- A három Lesly közül - mondta a kereskedő - kettőt hívnak Ludovicnak.

- Az én rokonomat - mondta Quentin - Vágottarcú Ludovicnak hívják. Skóciában a családi nevek olyan általánosak, hogy akinek nincs birtoka, okvetlenül kap valami jelzőt a rendes neve mellé.

- Harci nevet, ugye? - kérdezte a társa. - S azt a férfit, akiről beszélsz, úgy gondolom, mi *Balafré*-nek hívjuk, mert egy nagy heg van az arcán. Derék ember és vitéz katona. Szeretnék segíteni, hogy beszélhess is vele, mivel nemes barátunk ahhoz a csoporthoz tartozik, amelynek nagyon szigorú a szolgálata, s ritkán hagyja el a várat, hacsak a király közvetlen kíséretében nem. Most pedig, fiatalember, válaszolj egy kérdésemre. Fogadni mernék, hogy a skót gárdában, nagybátyád mellett szeretnél szolgálni. Nem kis dologról van szó, ha ez a szíved vágya; hisz még nagyon fiatal vagy, s kell pár éves tapasztalat, mielőtt ily magas tisztségre törnél.

- Gondoltam ilyesfélére - mondta Durward könnyedén -, de máris vége az ábrándnak.

- Szabad tudnom az okát, fiatalember? - kérdezte a francia szinte komoran. - Miért ez a megvetés oly tisztség iránt, amelyre legnemesebb honfitársaid is egymással vetélkedve vágyódnak?

- Válgék egészségükre - felelte Quentin nyugodtan. - Hogy őszinte legyek, nagyon szívesen léptem volna a francia király szolgálatába, de bármily finom lenne a ruhám és ízletes az életem, jobb szeretek szabad levegőn élni, s nem ketrecbe vagy efféle fecskefészekbe zárva, már ahogy itt ezeket a ráccsal körülvett borstöröket hívják. Aztán meg - tette hozzá most már halkabb hangon -, az igazat megvallva, nincs ínyemre az olyan kastély, ahol a bejárat előtt a fán⁵⁶ olyan makkok lógnak, amelyet amott látok.

- Sejtem, mire gondolsz - mondta a francia -, de beszélj világosabban.

⁵⁶ A skót kastélyok előtt álló nagy fákat néha *covin-trez*-nek hívták. Bajos kideríteni, honnan származik e név; mindenesetre a kastélytól ilyen távolságra fogadta a földesúr a rangos vendégeket, és idáig kísérte őket, amikor eltávoztak. (*Walter Scott jegyzete*)

- Megmondom én, miért ne mondjam? - felelte az ifjú. - Amott látok egy gyönyörű tölgyfát, pár nyíllövésnyire a kastélytól, és ezen a tölgyfán egy ember lóg szürke zekében, amilyen az enyém.

- Valóban! - mondta a francia. - No lám, *Pasques-Dieu!* Mit jelent, ha valakinek ilyen fiatal a szeme. Én is láttam valamit, de azt hittem, egy holló ül az ágak között. De hát, fiatalember, nem éppen különleges látvány ez; mikor a nyár már őszebe hajlik, a holdas éjszék hosszabbak lesznek, az országutak még veszélyesebbek, egész fűtöket láthatsz belőlük, tízet, húszat is ezen a vén, szikkadt tölgyfán. Miért volna ez olyan nagy baj? Megannyi zászló ez, legalább elijeszti a haramiákat; s ha a becsületes ember egy újabb csirkefogót lát ott fenn, mindjárt tudja, hogy egy tolvajjal, árulóval, útonállóval, *pilleur*-rel,⁵⁷ népnyzóval kevesebb van Franciaországban. Mindezek, fiatalember, csakis a mi uralkodónk igazságtévéseinek a jelképei.

- Ha én volnék Lajos király - felelte a fiatalember -, kicsit messzebb lógnám őket a palotától. Nálunk, az én országomban, a döglött varjakat oda akasztjuk, ahová az élők szállnak, nem pedig a kertünkbe vagy a galambdúcainkra. Idáig is érzem... pfuj!... az oszlásnak induló hulla szagát.

- Ha majd - mondta a francia - uradnak hű és becsületes szolgájaként élsz, hamarosan megtudod, fiatal barátom, hogy nincs kellemesebb illat egy halott árulóénál.

- Nem akarok úgy élni - felelte a skót -, hogy ne érezzem az illatokat, és ne lássam, amit látok. Mutasson nékem egy élő árulót, és itt a karom és a fegyverem; de ha egyszer vége az életnek, a gyűlölet se éljen tovább. De látom, máris a faluhoz értünk; itt majd, remélem, megmutathatom, hogy sem a fürdő, sem ez a borzalom nem ártott meg az étvágyamnak. Siessünk hát, tisztelt barátom, amennyire csak ereje bírja, a vendégfogadóba. De mielőtt igénybe venném szíves baráti segítségét, hadd tudjam meg, milyen néven is szólíthatom.

- Az emberek Péter mesternek hívnak - felelte a társa. - Nem törődöm a címekkel. Egyszerű ember vagyok én, aki megél a birtokán... más név nem kell nekem.

- Legyen hát így, Péter mester - mondta Quentin -, s boldog vagyok, hogy a jó sors így összehozott minket; mert épp szükségem volna jó tanácsra, és hálás is lennék érte.

Miközben így beszélgettek, a templomtorony s egy magas feszület, amely a fák fölé emelkedett, azt mutatta, hogy máris a falu szélén vannak.

De Péter mester letért az ösvényről, amely most egy széles, nyílt útba torkollott, és azt mondta társának, hogy a fogadó, ahová vezetni akarja, kissé félreeső helyen van, s oda csak jobb utasok járnak.

- Ha olyanokra gondol - felelte a skót -, akik teli erszénnyel utaznak, én nem tartozom közéjük, és szívesebben szálllok szembe az országút, mint a fogadó vámszedőivel.

- *Pasques-Dieu!* - kiáltotta az öreg. - Milyen óvatosak ezek a skóciai úriemberek! Egy angol csak beront a fogadóba, eszik-iszik, és nem is gondol a számlára, míg meg nem töltötte a bendőjét. De elfelejtetted, Quentin uram, mivelhogy Quentin a neved, elfelejtetted, hogy tartozom egy reggelivel a fürdőért, amelyben az én hibámból volt részed... ez lesz az én vezeklésem a kegyelmedet ért sérelemért.

- Tulajdonképpen - szólt derűsen az ifjú - már rég elfelejtettem a fürdőt, sérelmet, vezeklést és minden egyebet. Útközben a ruhám is megszáradt, legalábbis nagyjából; de azért nem utasítom vissza szeretetre méltó meghívását, mert tegnap nagyon egyszerűen ebédeltem, és

⁵⁷ Fosztogató. (francia)

egyáltalán nem vacsoráztam. Kegyelmed idős és tiszteletre méltó polgárembernek látszik, s nem volna rá semmi okom, hogy ne éljek szíves udvariasságával.

A francia mosolygott, de az orra alatt, mert jól látta, hogy a fiatalember, aki pedig alaposan ki lehetett éhezve, még mindig küszködik magában, vajon elfogadhatja-e egy idegen férfi meghívását, és most azon igyekszik, hogy büszkeségét valahogy elaltassa, hisz gondolja, ilyen kisebbfajta szívesség esetén az udvariasság egyaránt kötelezi azt, aki elfogadja az ajánlatot, s azt is, aki teszi.

Eközben a magas szilfákkal szegélyezett keskeny út végén egy kapuhoz és ezen keresztül a fogadó udvarába értek; szokatlanul nagy épület volt, nyilván nemesurak és kíséretük számára, akiket ügyes-bajos dolguk a szomszédos kastélyba hívott, mert Lajos király nagyon ritkán adott arra engedélyt, csak ha már semmiképpen sem térhetett ki a vendéglátás elől, hogy udvarának tagjai benn a várban lakjanak. Liliomokkal díszített címerpajzs függött a tágas, de szabálytalan ház főkapuja felett; azonban az udvaron és a konyhahelyiségben nem látszott az a sürgés-forgás, amely fogadókban és magánházakban egyaránt azt mutatja, hogy sok a vendég, s hogy alig győzik a munkát. Mintha a szomszéd királyi palota komor és barátságtalan légköre ide is eljuttatott volna valamit ijesztően ünnepélyes ridegségéből, pedig ez a hely az általános szokásnak megfelelően inkább a szívélyes érintkezés, a jókedvű társaságok s a vidám lakomák temploma volt.

Péter mester senkit sem szólított, még csak nem is közelített a főkapuhoz, egyszerűen lenyomta egy félreeső ajtó kilincset, és vendégét egyenesen egy tágas szobába vezette; a tűzhelyen hatalmas hasáb égett, s egy bőséges reggeli előkészületeit is lehetett látni.

- A cimborám, látom, megtette a dolgát - mondta a francia ifjú társának. - Kegyelmed bizonyosan fázik, s meghagytam, hogy gyújtsanak tüzet; s gondolom, hogy éhes is: mindjárt itt a reggeli.

Fütttyentett, mire belépett a vendéglős, és mély meghajlással válaszolt Péter mester *bon jour*-jára, de semmiképp sem mutatta, hogy ő is olyan fecsegő ember, mint ahogy az a francia kocsmárosoknál minden időben tapasztalható.

- Ideküldtem egy urat - mondta neki Péter mester -, hogy reggelit rendeljen. Megtörtént-e?

A vendéglős válasz helyett egyszerűen meghajolt; és miközben behozta, s az asztalon is elrendezte a bőséges étkezés fogásait, egyetlen szóval sem dicsérte kiváló minőségüket. Pedig - ahogy az olvasó a következő fejezetben hamarosan megtudja - ez a reggeli valóban megérdemelte volna azokat a magasztaló szavakat, amelyekkel a francia vendéglősök konyhájuk remekeit kísérni szokták.

4

A reggeli

Szent egek! micsoda étvágy! micsoda kenyér!

YORICK UTAZÁSAI

A mi ifjú idegenünket úgy hagytuk el Franciaországban, amely kényelmesen még sosem érezhette magát, mióta az ősi Gallia földjére lépett. A reggeli, ahogy már céloztunk rá az előző fejezet végén, valóban elsőrendű volt. Először is périgord-i pástétomot szolgáltak fel, oly finomat, hogy egy ínycsók - Homérosz lóteszeinek példájára -, feledve családját, szülőházát s egyéb társas kötelmeit, csakis ezzel akart volna élni vagy meghalni. Pompás burkolatának vastag héja úgy ölelte körül, ahogy egy virágzó várost azok a hatalmas bástyák, amelyek egyszerre védelmezik s jelképezik is gazdagságát. Aztán gyenge vagdalt hús következett, leheletnyi fokhagymás ízzel, amit a gascogne-iak szeretnek, és a skótok sem vetnek meg. Volt emellett ízletes sonka is, amely nemrég egy nemes vaddisznót hordott Montrichart szomszédos erdejében. Ráadásul kitűnő fehér kenyér, kis kerek cipó formájában, amelyet itt *boule*-nak hívnak (ezért nevezik a péket Franciaországban *boulangers*-nek), s amelynek a héja oly csalogató, hogy egymagában s csak vízzel fogyasztva is tiszta gyönyörűség lett volna. Pedig a víz sem állt ott magában, mert volt mellette egy úgynevezett *bottrine*, azaz bőrfleska, egy kvartál kiváló beaune-i borral. Ily sok finom falat láttára még a halál torkában is étvágyra gerjedt volna az ember. Mily hatással lehettek hát erre az alig húszéves ifjúra, aki (mondjuk csak meg az igazat) alig evett e két utóbbi napon, legfeljebb azt a két kis lehullt gyümölcsöt, amit útközben talált, meg egy kevés árpakenyeret? Rávetette magát a vagdalt húsról, s a tányér csakhamar kiürült - nekilátott a hatalmas pástétomnak, derekasan a mélyére hatolt, majd leöblítve egy kupa borral az óriási falatokat, vendéglős uram nagy ámulatára és Péter mester mulatságára újra és újra támadásnak lendült.

Az öreg, talán csak mert most látta, milyen hasznos volt a segítsége, láthatóan örült a fiatal skót étvágyának; és amikor észrevette, hogy az ifjú erőfeszítései már lanyhulnak, *dariole* nevű édességet rendelt, meg más könnyű nyaláncsokit is, amellyel, gondolta, fiatal társát tovább ösztönözheti. Miközben így foglalatostkodott, Péter mester arca csupa derű, sőt csupa jóakarattal volt, ami pedig alig egyezett érdes, maró és szigorú természetével. Az idősebb emberek csaknem mindig együtt éreznek a fiatalok örömeivel - ha persze a szemlélő megőrzi lelki egyensúlyát, és nem bántja irigység vagy hiú féltékenység.

De maga Quentin Durward is csakhamar felfedezte kellemes elfoglaltsága közben, hogy társának arckifejezése, amelyet előbb oly ellenszenvesnek talált, most a beaune-i bor hatására valahogy jobbá változott; szemrehányást is tett neki, persze nagyon kedves hangon, miért mulat olyan nagyon az ő étvágyán, mikor ő maga mit sem eszik.

- Böjtölnöm kell - felelte Péter mester -, és délig semmit sem ehetek, csak egy kevés befőttet s egy pohár vizet. Szóljon is ki az asszonyságnak, hogy hozza már - tette hozzá, a vendéglőshöz fordulva.

A vendéglős kiment, és Péter mester így folytatta:

- Nos, megtartottam-e a szavam, és megadtam-e az ígért reggelit?

- Ennyit még nem ettem - mondta az ifjú -, mióta elhagytam Glen-houlakint.

- Glen... micsodát? - kérdezte Péter mester. - Tán az ördögöt akarod megidézni ezekkel a hosszú farkú szavakkal?

- Glen-houlakin - felelte Quentin jókedvűen -, vagyis a Szúnyogok Völgye, a mi ősi birtokunk, drága jó uram. Kegyelmed pedig, ha éppen úgy tetszik, megvásárolta magának azt a jogot, hogy nevéssen e szó csengésén.

- A világért sem akarlak megbántani - mondta az öreg -, inkább azt mondanám, mert látom, ízlett ez a reggeli, hogy a gárda skót íjásza minden áldott nap ilyen jól, ha ugyan nem még jobban esznek.

- Nem is csodálom - felelte Durward -, mert ha egész éjjel a *fecskefészekbe* vannak zárva, reggelre megjöhet az étvágyuk.

- De van is mivel csitítani - mondta Péter mester. - S nem kell nekik rongyosan járni, mint a burgundiaiaknak, ha meg akarják tölteni a hasukat. Úgy öltözködnek, mint a grófok, és úgy lakmároznak, mint az apáturak.

- Váljék egészségükre - mondta Durward.

- Miért nem akarsz szolgálatot vállalni itt, fiatalember? Nagybátyád, gondolom, könnyen besoroltathatna, ha egyszer megüresedik egy hely. Azt is megmondom, hogy nekem is van némi érdekem a dologban, és segítségedre is lehetek. Bizonyosan éppolyan jól értesz a lovakhoz, mint az íjhoz.

- A mi fajtánknál jobb lovas még sosem dugta kengyelbe érclemezekkel védett lábát; és azt hiszem, épp el is fogadhatnám ezt a szíves ajánlatot; de lássa, az élelem s a ruha akármilyen hasznos, a magamfajta ember mégis előbb a tisztességre gondol, meg szeretne előbbre is jutni és jó szívvel csatázni. Lajos király pedig (a Jóisten áldja meg, hisz barátja és szövetségese Skóciának!) egyre itt henyél a kastélyában, s legfeljebb egyik várából a másikba nyargalászik; városokat és tartományokat legfeljebb politikus követeivel, nem pedig becsületes harcban szerez. Ami viszont engem illet, én a Douglasek módjára gondolkodom, akik mindig a szabad ég alatt tanyáztak, mert szívesebben hallgatták a pacsirta énekét, mint az egér cincogását.

- Fiatalember - mondta Péter mester -, ne ítélezz elhamarkodottan az uralkodó tetteiről. Lajos király nem szívesen ontja alattvalóinak a véré, de a sajátját cseppet sem sajnálja. Montlhéry-nél például nagyon hősiesen viselkedett.

- Lehet - felelte az ifjú -, de ennek már tizenkét éve vagy még több is. Én olyan urat szolgálnék, aki a becsületét éppoly tisztán őrzi, mint harci pajzsát, és aki mindig ott van a harc sűrűjében.

- Miért nem maradtál hát Brüsszelben a burgundiai hercegnél? Ő aztán gondoskodott volna róla, hogy akár minden áldott nap összetörjék a csontjaidat; s hogy semmiképp se mulaszd el, ő maga is megtette volna ezt a szolgálatot... főleg ha megtudta volna, hogy kegyelmed megverte az erdészét.

- Bizony így van - mondta Quentin -, a balszerencsém bevágta előttem azt az ajtót.

- Van még elég ördögcimborája, akiknél eszeveszett fickók efféle szolgálatot vállalhatnak - mondta az öreg. - Mit gondolsz például Guillaume de la Marche-ról?

- Micsoda! - kiáltott Durward. - Hogy azt a szakállas sántát szolgáljam! Az Ardenne-i Vadkant! A fosztogatók és gyilkosok kapitányát, aki akár egy köntösért is meggyilkolna egy embert, és úgy mérszárolja a papokat meg a zárandokokat, mintha csak fegyveres vitézek vagy zsoldosok lennének? Örök szégyenfolt lenne az édesapám címerpajzsán.

- No, jól van, heves vérű ifjú barátom - válaszolta Péter mester -, hát ha a *Vadkant* ily becs-telennek tartod, miért nem szegődöl például a fiatal Gueldres herceghez?⁵⁸

- Akkor még inkább magához az ördöghöz - mondta Quentin. - Hiszen még az anyaföld is alig bírja... a gyehenna tűzére kéne vetni! Azt mondják, tulajdon édesapját is fogságba vetette, s még hozzá arcul is csapta. De hát vajon igaz-e ez?

Péter mester mintha kissé maga is zavarba jött volna, hogy ez a fiatal skót ily közvetlen iszonyattal szólt a gyermeki hálátlanságról, és így válaszolt:

- Bizonyosan nem tudod még, derék fiatalember, milyen rövid életű a vérségi kötelék magas rangú emberek között. - Majd más érzéssel, mint ahogy szólni kezdett, vígan folytatta: - Különben is, ha a herceg csakugyan megverte az apját, fogadok, hogy az apja őt verte régebben, s nincs mit egymás szemére vetniük.

- Csodálom, hogy így beszél - mondta Quentin, kipirulva a méltatlankodástól -, ősz hajjal alkalmasabb tárgyat választhatna a tréfálkozásra. Ha az öreg herceg megverte is a fiát gyermekkorában, biztosan nem verte meg elégszer; mert inkább halt volna meg a vesszőcsapások által, semmint hogy az életével szégyent hozzon a keresztény világra, ha ily szörnyeteget valaha is a keresztvíz alá tartottak.

- Ahogy most itt - szólt Péter mester - mérlegre teszed minden hercegnek és hadvezérnek a jellemét, jobb lenne, ha mindjárt kapitányként kezdenéd, mert hol talál ily bölcs ember alkalmas parancsnokot magának?

- Látom, kinevet, Péter mester - mondta az ifjú minden harag nélkül -, s talán igaza is van; de egy férfit még nem említett, pedig vitéz hadvezér, és elszánt tábor is van, szívesen szolgálna nála az ember.

- Nem tudom, hogy kire gondolsz.

- Arra, aki Mohamed koporsójaként lebeg - egyébként az ördög vigye Mohamedet - két mágneses kő között... akit senki sem nevezhet franciának, de burgundiainak sem, aki a kettő között van... s mindkettő, bármily nagy fejedelem is, egyaránt tart tőle, és szolgál neki.

- Nem tudom, hogy kire gondolsz - mondta Péter mester töprengve.

- Ki másra is gondolhatnék, mint a nemes Luxemburg Lajosra, Saint-Pol grófjára, Franciaország *connétable*-jára?⁵⁹ Biztosan ül a helyén, vitéz kis hadseregével, és éppoly magasra tartja a fejét, akár Lajos király vagy Károly herceg; úgy tesz, akár az a gyermek, aki a deszka közepén áll, míg két társa a két végén ülve hintázik.

⁵⁸ Adolphus, Arnold és Bourbon Katalin fia. A jelen történetnek kevés dolga van vele, bár az akkori idők egyik leggonoszabb embere volt. Hadba szállt atyja ellen és ebben a természetellenes küzdelemben elfogta az öregembert, rendkívül kegyetlenül bánt vele, állítólag egészen addig merészkedett, hogy kezével illette. Arnold, haraggal telve a bánásmód miatt, kitagadta az erkölcstelen nyomorultat, és a gueldres-i hercegség és Zutphen grófsága fölötti minden jogát eladta Burgundiai Károlynak. Károly leánya, Burgundiai Mária visszaadta a birtokokat a kegyetlen Adolphusnak, aki 1477-ben esett el. (*Walter Scott jegyzete*)

⁵⁹ XI. Lajos uralkodásának ezen éveit Saint-Pol *connétable*, vagyis istállómester intrikái zavarták, aki függetlennek tetette magát, és egyszerre intrikált Angliával, Franciaországgal és Burgundiával. Az ilyen köpönyegforgató politikusok szokásos végzete szerint végül magára haragította mindegyik hatalmas szomszédját, akit hitegetett és becsapott. A burgundi herceg átadta a francia királynak, aki törvény elé állította, és gyorsan kivégeztette 1475-ben. (*Walter Scott jegyzete*)

- Pedig hármójuk közül ő kockáztatja a legcsúfosabb bukást - mondta Péter mester. - S figyelj csak, fiatal barátom, aki oly nagy bűnnek tartod a fosztogatást; tudod-e hogy Saint-Pol grófja, ez az oly nagy politikus mutatott elsőnek példát arra, hogyan lehet háború idején felperzselni az országot? S hogy ez aljas pusztítás előtt, amely csakis az ő bűne, mindegyik fél megkímélte a nyílt városokat és falvakat, ha nem állottak ellen nekik?

- Hát ha így van - mondta Durward -, akkor valóban azt kell hinnem, hogy e nagy emberek közül egyik sem jobb a másiknál, s közöttük választani annyi, mint kiválasztani azt a fát, amelyre felakasztanak. De Saint-Pol grófja, a *connétable*, mégiscsak becsületes módon szerezte meg Saint-Quentin városát, amely az én védőszentemtől és patrónusomtól kapta a nevét (itt keresztet vetett), s azt hiszem, ha ott élnék, szent védelmezőm csak gondot viselne rám - hisz nem sok embert neveztek el róla, mint a népszerűbb szentekről -, s mégiscsak megfélemlített rólam, szegény Quentin Durwardról, az ő keresztfiáról, mert eltúrta, hogy egy álló napig minden élelem nélkül kószáljak, másnap pedig Szent Julián gondjaira bízott, meg egy idegen ember véletlen udvariasságára, amelyet úgy kellett megvásárolnom, hogy előbb megmártom magam a híres-nevezetes Cherben vagy annak egy mellékfolyójában.

- Ne gyalázd a szenteket, fiatal barátom - mondta Péter mester -, Szent Julián hűséges védelmezője az utasoknak, és talán még Szent Quentin is többet tett érted, semmint gondolnád.

Ahogy így beszélt, kinyílt az ajtó, és egy fiatal lány lépett be. Tizenöt éves lehetett, de inkább valamivel több, mint kevesebb. Kezében damasztal borított tálca, s rajta, egy kis tányérkán, az a pompás aszalt szilva, amely mindig növelte Tours városának hírnevét, meg egy finoman megmunkált ezüstkupa. A város ötvösei olyan művészettel végezték munkájukat, hogy hírük túlszárnyalta Franciaország valamennyi városát, sőt magát a fővárosét is. A serleg formája oly elragadó volt, hogy Durward nem is nézte meg, ezüsből kovácsolták-e, vagy pedig, akárcsak azt, amely öelötte állt, valami közönségesebb fémből, mert oly gonddal csiszolták, hogy a közönséges fémnél értékesebbnek tetszett.

De maga a fiatal lány, aki mindezt behozta, sokkal jobban lekötötte Durward figyelmét, mint háztartásának tárgyai.

Mindjárt észrevette rajta, hogy hosszú, fekete haja, amelyet az ő országának leányainál borostyánlevelekből font egyszerű koszorú díszít, fátyolként veszi körül kedves arcát, s hogy szabályos vonásai, sötét szeme s mélázó tekintete magához Melpomenéhez⁶⁰ teszi hasonlatossá, de ajka és szeme csillogása azt mutatja, hogy ismeri a jókedvet is. Quentin arra gondolt, bizonyosan nyomasztó körülmények okozzák, hogy ez a fiatal és szeretetre méltó arc ilyen komoly; s mivel az ifjak regényes képzelete a legparányibb jelekre is gyors magyarázatot talál, mindabból, amiről most szó lesz, mindjárt arra következtetett, hogy e szépséges teremtés sorsát csend és titok borítja.

- Mi az, Jacqueline? - szólta Péter mester, mikor a lány a szobába lépett. - Hát nem úgy rendelttem, hogy Perette asszony hozza be, amit kívánok? *Pasques-Dieu!* Talán bizony túlságosan előkelő, hogy engem is kiszolgáljon?

- Néném nem jól érzi magát - felelte Jacqueline sietve s mégis alázatosan -, nincs jól, és a szobájában van.

- Remélem, egyedül - mondta Péter mester bizonyos kis hangsúllyal. - Tapasztalt ember vagyok én, holmi színlelt betegséget nem fogadok el mentségül.

⁶⁰ A tragédia műzsája.

Jacqueline elsápadt, s még reszketni is kezdett Péter mester szavaira; valljuk be, hangja és tekintete mindig is éles, gunyoros s valahogy kellemetlen volt, de ha haragot vagy gyanakvást fejezett ki, éppenséggel baljósna és fenyegetőnek tetszett.

Quentin Durward hegyvidéki lovagiassága azonnal berzenkedni kezdett: gyorsan a lányhoz lépett, és kivette kezéből a tálcát; Jacqueline nem ellenkezett, de aggódóan, félve pillantott a haragos polgáremberre. Nem is lehetett ellenállni átható és könnyörgő tekintetének, s Péter mester most már nemcsak megszelídült arccal, de szinte kedvesen folytatta (már amennyi kedvességet magára tudott erőszakolni):

- Nem téged hibáztatlak, Jacqueline, még túlságosan fiatal vagy, hogy te is oly csalfa és hitszegő légy - milyen kár, hogy egy nap majd te is éppolyan leszel! -, mint ingatag nemed többi tagja. Aki csak férfit vágyott, mindenkinek alkalma volt, hogy megismerjen benneteket.⁶¹ Itt van ez a skót lovag, ő is csak ezt mondhatja.

Jacqueline, mintha csak engedelmeskedni akart volna Péter mesternek, egy pillanatra az idegen ifjúra szegezte tekintetét, de bármily gyorsan elkapta, Durward valahogy úgy érezte, hogy segítségét és rokonszenvét kéri, s mivel ifjú érzései egyszeriben fellobbantak, és mivel otthon is mindig a nők tiszteletére nevelték, hirtelen azt válaszolta, hogy „ő bizony párbajra hívná akármelyik ellenfelét, ha illő a rangja, és megfelelő a kora, aki kétségbe vonná, hogy az ily arcot nem a legeslegtisztább és leghűségesebb szellem ragyogja be”.

A fiatal lány halálosan elsápadt, s ijedten tekintett Péter mesterre, aki viszont csak nevetett a fiatalember hetvenkedésén, bár inkább gúnyosan, mint helyeslően. Quentin, akinek második gondolata rendszerint helyesbítette az elsőt, miután már kiszaladt a száján, haja tövéig elvörösödött, mert az, amit most mondott, e békés foglalkozású öregember jelenlétében üres dicsekvésnek tűnhetett fel, s elhatározta, hogy jogos és illendő vezeklésként türelmesen fogadja e nevetséges helyzetét. Kipirult arccal nyújtotta hát a serleget és a tányért Péter mesternek, s alázatát zavart mosollyal igyekezett elrejteni.

- Bolondos fiatalember kegyelmed - mondta Péter mester -, és éppoly kevésbé ismeri a nőket, mint a fejedelmeket, akiknek a szívét - és itt áhítatosan keresztet vetett - az Úristen a jobb kezében őrzi.

- És ki őrzi a nőket? - mondta Quentin, aki elhatározta, hogy amennyire csak teheti, igyekszik megszabadulni e különös öregember fölényétől, hisz gőgös és hányaveti modora oly hatással volt rá, hogy máris szégyenkeznie kellett miatta.

- Ha róluk van szó, attól tartok, másutt kell felvilágosítást keresnie - mondta Péter mester nyugodtan.

Quentin újra csatát vesztett, de nem jött túlságosan zavarba. „Valószínűleg - gondolta magában - nem adom meg a tours-i polgárnak mindazt a nagy tisztességet, amellyel e nyomorult szívességéért tartozom neki, bár, valljuk meg, a reggeli valóban jó és bőséges volt. A kutyák és a sólymok csupán azért hűségesek hozzánk, mivel etetjük őket, az emberhez viszont kedvesnek kell lenni, ha a szeretet és kötelesség kapcsaival akarjuk megkötni... De ez az öreg nem mindennapi ember; és az a ragyogó jelenség, aki most mindjárt eltűnik... hát lehetséges-e, hogy ily szépség ide tartozzék e silány helyhez meg ehhez a bőkezű kalmárhoz, bár annyi bizonyos, hatással van rá, mint mindenkire, aki a közelébe kerül. Furcsa, hogy ezek a flamanok és ezek a franciák mekkora jelentőséget tulajdonítanak a vagyonnak, sokkal, de sokkal nagyobb, mint amekkorát megérdemel. Gondolom, ez a vén kereskedő is azt hiszi, hogy az

⁶¹ Lajos szeretetre kevésbé méltó jellemének egyik vonása volt, hogy a gyengébb nem értelmét és jellemét egyaránt lenézte. (*Walter Scott jegyzete*)

udvariasságom a pénzének, nem pedig tisztaságának szól; az én udvariasságom egy vérbeli címeres skót nemesemberé egy tours-i kézműves iránt!”

Ilyesfajta gondolatok keringtek a fiatal Durward fejében; Péter mester pedig megveregette Jacqueline leányasszony fejét, és mosolyogva így szólt hozzá:

- Ez a fiatalember is kiszolgál, te most mehatsz. Majd számon kérem hanyag nénédtől, miért tesz ki téged annak, hogy feleslegesen megbámuljanak.

- Csak azért küldött, hogy kegyelmedet kiszolgáljam - mondta a lány. - Remélem, nem neheztel a nénémre, hisz...

- *Pasques-Dieu!* - vágott szavába a kereskedő, de minden durvaság nélkül. - Szájaskodni akarsz velem, te csitri, vagy csak azért állsz itt, hogy ezt a fiatalembert bámuld? Eredj a dolgozóra! Nemesi vér ez, méltó arra, hogy engem szolgáljon.

Jacqueline kiment, s gyors távozása annyira lefoglalta Quentin Durwardot, hogy nem folytatta előző gondolatait, hanem szinte gépiesen engedelmeskedett Péter mesternek, aki egész közönyösen egy hatalmas karosszékbe ült, s parancsoláshoz szokott hangon így szólt:

- Tedd ide elém azt a tálcát!

Összevonta sötét szemöldökét, s alig látható szeme csak időnként lövellt egy-egy gyors, átható pillantást, mint ahogy a napsugár is csak időnként és egy pillanatra tör át a fekete felhőn.

- Szép lány - mondta végül, felemelve a fejét, s miközben határozottan és keményen nézett Quentinre, így folytatta: - Kár, hogy csak egyszerű szolgáló. Díszére válnék akármelyik polgárember házához... de hát a hiányos nevelés, az alacsony származás...

Előfordul, hogy egy véletlen csapás romba dönt egy légvárat, s ilyenkor az építész nem gondol örömmel arra, aki, ha akaratlanul is, okozója volt e romlásnak. Quentin kissé zavarba jött, s valahogy haragudott is - bár maga sem tudta, miért - erre az öregemberre, amiért megmondta neki, hogy ez a szépséges lány nem több s nem kevesebb, mint aminek látszik, vagyis szolgáló a fogadóban, jobbféle szolgáló, persze, s talán a tulajdonos unokahúga vagy valami más efféle; de mégiscsak cselédlány, kiszolgáltatta a vendégek kénye-kedvének s különösképpen Péter mesternek, akinek biztosan éppen elég szeszélye, de pénze is van, hogy elvárja mások szolgálatait.

Újra meg újra visszatért az a gondolata, hogy mégiscsak tudomására kéne hozni az öregúrnak, mi a különbség kettejük rangja között, hogy meg kéne értetni vele, akármilyen gazdag is, egyedül a vagyona nem emelheti arra a fokra, ahol ő, Quentin Durward, Glen-houlakin ura áll. De amikor már-már nekirugaszkodott, és Péter mesterre nézett, volt valami az öregben földre szegezett tekintete, száraz arcvonásai, kopott, sötét nyomorúságos ruházata ellenére is, ami visszatartotta a fiatalembert, hogy kifejezésre juttassa fölényét. Éppen ellenkezőleg, minél gyakrabban és figyelmesebben nézegette az öregot, annál erősebb lett benne a vágy, hogy megtudja, kicsoda, s tulajdonképpen mi a foglalkozása; s magában már bizonyos volt, hogy legalábbis polgármester vagy más magas tisztviselő Tours-ban, de mindenképpen olyan ember, aki megszokta, hogy teljes tiszteletet követeljen magának, és ezt mindig meg is kapja.

Eközben a kereskedő, mintha ismét mély álmódzásba merült volna, hirtelen felriadt, nagy ájtatossággal keresztet vetett, s egy kevés aszalt gyümölcsöt evett egy darabka kétszersülttel. Majd intett Quentinnek, adja oda a serleget s amikor az átnyújtotta neki, megkérdezte tőle:

- Kegyelmed nemesember, így mondta, ugye?

- Az volnék - felelte a skót -, ha ugyan tizenöt nemesi ős elégséges ehhez... már előbb is mondtam. De ez ne bántsa Péter mestert. Engem arra tanítottak, hogy a fiatal kötelessége megsegíteni az idősebbeket.

- Kitűnő életelv - mondta a kereskedő, miközben átvette a serleget, majd megragadva egy láthatóan ugyanolyan anyagból készült kancsót, megtöltötte belőle s mindezt olyan természetesen, hogy úgy látszott, Durward semmi aggályt sem ébresztett benne.

„Az ördög vinné ennek az öreg kézműves polgárnak a könnyedségét és a kedélyét! - gondolta újra Durward. - Olyan természetesnek veszi egy skót nemesember szolgálatait, ahogy én Glen-Islában egy cselédét fogadnám.”

A kereskedő eközben megitta a vizet, és így szólt a társához:

- Látom, nagyon ízlett ez a beaune-i bor, s fogadni mernék, nem szívesen emelné rám a poharát, ha az én itókámmal volna töltve. De van nékem egy varázsszerem, amely a kősziklák vizét is mindjárt a legzamatosabb francia borrá változtatja.

Miután így szólt, vidraprém zekéjéből hatalmas erszényt vett elő, s apró ezüst pénzerméket öntött a kisalakú serlegbe, míg csak a felénél is jobban megtelt.

- Hálásabb lehetnél, fiatalember - mondta Péter mester -, védelmeződ, Szent Quentin, de Szent Julián iránt is. Sőt, még azt is tanácsolnám, hogy adj alamizsnát a nevükben, Maradj itt a fogadóban, míg bátyáddal, a Vágottarcúval nem találkozol; ma délután végződik a szolgálata. Majd megmondom neki, hogy itt talál, épp dolgom van a kastélyban.

Quentin Durward szeretett volna még valamit mondani, hogy tisztességgel elhárítsa új barátja bőkezű ajándékát, de Péter mester, összevonva szemöldökét s egyben görnyedt alakját oly méltósággal egyenesítve ki, ahogy az ifjú még nem is látta, parancsoló hangon megszólalt:

- Egy szót se, fiatalember, tartsd magad az utasításhoz!

E szavakkal elhagyta a termet, s intett Quentinnek, hogy ne kövesse.

A fiatal skót ott állt elképedt arccal, s nem tudta, mire vélje a dolgot. Első, nagyon is természetes, ha nem is legméltóbb érzése az volt, hogy bekukkantson az ezüstserlegbe, amely több mint félig volt ezüstérmékkel, talán száz darab is lehetett, pedig Quentin zsebében eddig még húsz sem volt soha egyszerre. De összeegyeztethette-e az ősi nemesi önérzetével, hogy egy gazdag plebejus pénzét elfogadja? Fogas kérdés volt; mert igaz, hogy jól bereggelizett, de ez nem elég, hogy visszautazzék Dijonba, ha netalán, kockáztatva a burgundiai herceg haragját, mégis az ő szolgálatába lépne, de Saint-Quentinbe sem jutna el, ha viszont Saint-Pol grófját választaná; mert kettejük közül az egyiknek, ha éppen nem a francia királynak, akarta felajánlani a kardját. Legbölcsebben, gondolta, talán akkor cselekszik, ha bátyja tanácsaira bízza magát; közben a pénzt máris bársony solymászsebébe öntötte, majd behívta a fogadóst, hogy visszaadja neki az ezüstserleget - de még azt is elhatározta, megkérdi tőle, ki ez a bőkezű és tekintélyes kereskedő.

A tulajdonos azonnal bejött, s ha nem adott is sok felvilágosítást, többet beszélt, mint annak előtte. Semmiképp sem akarta átvenni az ezüstserleget. Nem az övé, mondotta, hanem Péter mesteré, aki viszont, úgy látta, a vendégének ajándékozta. Neki magának is van, folytatta, négy ezüst-kancsója, ezeket még boldog emlékezetű nagyanyja hagyta rá, de emehhez itt legfeljebb annyira hasonlítanak, mint fehérrepa a hamvas barackhoz - híres tours-i serleg, Martin Dominique remeke, azé a csodálatos ötvöse, aki Párizs valamennyi mesteremberén túlesz.

- S mondja, ki ez a Péter mester? - szakította félbe Durward. - Ki ez az ember, aki idegeneknek ilyen értékes ajándékokat ad?

- Hogy kicsoda Péter mester? - mondotta a vendéglős, oly óvatosan ejtve ki a szavakat, mint ahogy orvosságot csepegtetünk.

- Igen - folytatta Durward gyors, ellentmondást nem tűrő hangon -, kicsoda ez a Péter mester, és miért jótékonykodik ilyen furcsa módon? És ki az a hentessegéd formájú fickó, akit előreküldött, hogy megrendelje a reggelit?

- Hogy kicsoda Péter mester, drága jó uram, azt ötöle magától kellett volna megkérdeznie; ami pedig azt a másik úriembert illeti, aki a reggelit megrendelte, isten őrizz, hogy közelebbi barátságba keveredjünk vele!

- Van itt valami titokzatos dolog - töprengett a fiatal skót. - Ez a Péter mester azt mondta nekem, hogy ő kereskedő.

- Hát ha azt mondta - felelte a vendéglős -, akkor bizonyára úgy is van.

- És miféle árukkal kereskedik?

- Ó, nagyon jó üzleteket köt - válaszolta a vendéglős -, meg aztán ő alapította itt ezeket a selyemszövő műhelyeket, s az eredmény cseppet sem marad el azok mögött a gazdag bálák mögött, amiket a velenceiek Indiából meg Kínából szállítanak ide. Biztosan látta a szederfasorokat, amikor errefelé jött, azokat is Péter mester parancsára ültették, hogy legyen mivel etetni a selyemhernyókat.

- És az a fiatal lány, aki a gyümölcsöt hozta be, az meg kicsoda lehet? - kérdezte a fiatal-ember.

- Itt szállt meg a fogadóban egy kísérvél... Azt hiszem, a nagynénje vagy másféle rokona - felelte a vendéglős.

- Hát itt - vetette közbe Durward - az a szokás, hogy egyik vendég szolgálja ki a másikat? Mert jól láttam, Péter mester semmit sem fogadott volna el a maga vagy egy szolgája kezéből.

- Igen, a gazdag embereknek - felelte a vendéglős - megvannak a szeszélyeik, hiszen megfizetnek értük. Péter mester módját találja annak, hogy nemesurak is rendelkezésére álljanak.

A fiatal skót valahogy sértve érezte magát e célzásra; de elrejtve bosszúságát, most már csak azt kérdezte, kaphatna-e itt szállást egy napra vagy talán hosszabb időre.

- Természetesen - így a vendéglős -, amennyi időre csak parancsolja.

- Lehetséges volna-e, hogy tiszteletemet tegyem a hölgyeknél, akiknek most lakótársa leszek?

A vendéglős bizonytalannak látszott.

- Sose hagyják el a házat - mondta -, és senkit sem fogadnak.

- Kivéve persze Péter mestert...

- Nem áll módomban, hogy bármilyen kivételt is említsek - mondta a vendéglős határozottan, de tisztelettel.

Quentin látta, mily kevés módja van rá, hogy érvényre juttassa skót nemesi tekintélyét. Megbántódva a vendéglős választától, hirtelen azt cselekedte, ami ebben a korban elég általános szokás volt.

- Vigyen a hölgyeknek - szólt - egy üveg *vernât*-t, természetesen legmélyebb hódolatom kíséretében; s mondja meg nekik, hogy Quentin Durward, Glen-houlakin házának sarja s nemes vérű skót lovag, jelenleg az ő lakótársuk, engedelmet kér, hogy személyesen fejezhesse ki előttük hódolatát.

A megbízott elment, s szinte azonnal visszatért. A hölgyek köszönetét hozta, de egyben a felajánlott frissítőt is: nagyon sajnálják, üzenték a lovag úrnak, hogy nem tehetnek eleget kérésének, de magánügyben vannak itt, és senkit sem fogadnak.

Quentin az ajkába harapott, majd magának töltött a visszautasított italból, amelyet a vendéglős odatett az asztalra. „Minden szentekre mondom - töprenkedett magában -, különös egy ország ez, ahol kalmárok és kézművesek úgy viselkednek, mintha csak előkelő és gazdag nemesurak volnának, utazó hölgyikék viszont, akik egy kocsmában tartják udvarukat, álrúhas hercegnökként tetszelegnek! Én pedig látni akarom ezt a barna szemöldökű lányt, mert ha nem, akkor nagy baj lesz itt!” S miután ezt az óvatos elhatározását megformálta, kérte a vendéglőst, vezesse a számára kijelölt szobába.

A vendéglős azonnal feltessékelte egy csigalépcsőn, innen pedig egy széles folyosóra, ahol sok ajtó sorakozott egymás mellett, valahogy úgy, mint egy kolostor cellái. Ez a hasonlóság nem volt éppen Durward ínyére, mert nem szívesen emlékezett a monostori életre, amelynek egy fajtáját nemrégén ő is kipróbálta. A fogadós megállt a folyosó legvégén, kikeresett egy kulcsot az övében lógó hatalmas csomóból, s kinyitotta az ajtót. Quentin egy toronyszobát látott maga előtt, amely kicsiny volt ugyan, de oly tiszta és üres, hogy vaságýával és kevés, de gondosan elrendezett bútordarabjaival apróka kastélylakosztálynak tetszett.

- Remélem, kedves jó uram, itt jól fogja érezni magát - mondotta a vendéglős. - Kötelességemnek tartom, hogy Péter mester minden kedves barátját a lehető legjobban szolgáljam.

- Micsoda szerencsés fürdő! - kiáltott fel Quentin Durward, mikor a másik már kiment, és széles jókedvében még ugrándozni is kezdett. - Soha még a szerencse kedvesebb és nedvesebb formában nem jelentkezett! Valósággal elöntött, sőt elárasztott a szerencsém.

Miközben így örvendezett magában, a kicsiny ablakhoz lépett, s mivel a torony magasan az épület homlokzatvonalára fölé emelkedett, nemcsak a vendéglős nagyon csinos és amellet elég nagy kertjét láthatta, hanem azon túl egy kedves szederfaligetet is, amelyről épp az imént hallotta, hogy selyemhernyók számára ültették Péter mester parancsára. Ha meg nem ilyen messze tekintett, hanem a fal vonalát követte a szemével, tornyával szemben egy másik kicsiny ablakot, amely az övéhez hasonlóan ugyancsak az épület fölé emelkedett. Olyan ember, aki már húsz évvel idősebb Quentinnél, nehezen tudta volna megmondani, miért vonzotta őt jobban az a kis szoba, mint akár a szépséges kert, akár a szederfák zöld ligete. Mert hát, sajna, negyven vagy még több év sodrában elkopott szemek csak közönnnyel néztek volna arra a kis toronyablakra, bár táblája félig nyitva volt, hogy utat adjon a levegőnek, redőnye meg félig zárva, hogy védjen a napfénytől vagy talán a kíváncsi szemtől - közönnnyel, mondom, még akkor is, ha az egyik ablakfélfán egy lantot pillanthatott volna meg, könnyű tengerzöld selyemfátyollal félig-meddig letakarva. De Durward boldog korában az ily kellékek, ahogy egy festő mondaná, éppen elég okot adnak száz meg száz vidám ábrándra meg titokzatos találgatásra, amin aztán egy érett férfi, ha később visszagondol rájuk, csak mosolyogva sóhajt, vagy sóhajtva mosolyog.

S mivel feltételezhetjük, hogy Quentin barátunk valamivel többet is meg akart tudni csinos szomszédnőjéről, e lant és fátyol tulajdonosáról - és mivel további feltevésünk szerint arra meg épp nagyon is kíváncsi volt, nem ugyanarról van-e szó, aki oly alázatosan szolgált Péter mesternek, azt is meg kell értenünk, hogy nem állt oda az ablakhoz érdeklődő arccal és deli természetével. Durward nagyon is értett a madárfogás művészetéhez; s mivel nagyon ügyesen az ablak mellett bújt meg, s csak innen lesett ki a táblán, jutalmul máris megpillantott egy szépséges kerek és fehér kart, amely leemelte a lantot, s mindjárt utána füle is hasznát vette ravasz mesterkedésének.

A torony leánya, a lant és a fátyol szépséges tulajdonosa olyan dalt énekelt, amilyen, úgy hisszük, épp a lovagkor előkelő hölgyeinek ajkáról hangozhatott el, miközben nemesurak és trubadúrok epedve hallgatták őket. A szavakban épp csak annyi értelem, képzelőerő és ötletesség volt, hogy ne tereljék el a figyelmet magáról a dallamról, s a dallamban is csak annyi művészet, hogy a szavak sem veszítették el varázsukat. Az egyik kiegészítette a másikat;

s ha az éneket csak elmondták volna, vagy hogyha a dallamot szavak nélkül dúdolhatták volna, egyik esetben sem keltett volna különösebb figyelmet. Ezért nincs is sok értelme, hogy feljegyezzünk olyan verssorokat, melyeket nem olvasni vagy elmondani, hanem csakis énekelni kell. De hát e régi költői töredékek mindig is elbűvöltek minket; s mivel a dallam végleg elveszett, hadd közöljük mindemellett - kockára téve saját hitelünket és e szépséges lantos jó ízlését - az ének igen egyszerű, sőt olykor faragatlan sorait.

*Szép szerető, itt az idő,
A nap pihenni tér,
Virágkehely mézet lehel,
Habon kószál a szél.
Pacsirtaszó: elhalkuló,
Utolsót csendülő.
Percére vár virág, madár,
De hol a szerető?*

*Falusi lány, mint röpke árny,
A pásztorhoz szalad;
A hölgy felé, a rács mögé
Dalol a szép lovag.
A szerelem csillaga fenn
Uralkodó erő,
Megérzi azt úr és paraszt,
De hol a szerető?*

(Weöres Sándor fordítása)

Bármit gondol az olvasó erről az egyszerű versikéről, Quentinre csodálatos hatással volt, hisz mennyei zenével szólalt meg, édes és lágy hangon, versenyezve a gyengéd szellőkkel, amelyek magukkal hozták a kert minden illatát - s az éneklő lány alakját inkább sejteni lehetett, nem látni, mintha csak valami igézet varázslatos fátyla lebegne körülötte.

Amikor a dal elhangzott, az ifjú nem állhatta meg, hogy most már az ablakhoz ne lépjen, s meg ne pillantsa végre azt is, amit eddig nem láthatott. De a zene máris elhallgatott - az ablak bezárult, s egy sötét függöny, amelyet belülről engedtek le, lehetetlenné tette a szomszéd torony lakójának minden vizsgálódását.

Quentint bántotta és meg is lepte, hogy elhamarkodott sietségének ilyen következményei lettek, de aztán azzal a reménnyel vigasztalódott, hogy a lantos leány nyilván nem mond le könnyen sem a kedves hangszeréről, sem a nyitott ablak és a friss levegő örömeiről, csak azért, hogy mogorva magányban egyedül élvezze az édes hangokat, amelyeket ujjai elővarázsolnak. De talán némi személyes hiúság is keveredett e vigasztaló gondolatokhoz. Igaz, épp csak gyanította az ő éles elméjével, hogy a másik torony lakója fekete hajfonatos és szépséges kisasszony lehet, de abban bizonyos volt, hogy itt egy csinos, fiatal és szőke fürtű lovag lakik, a vándor szerencse kegyeltje; és a regényes történetek, e ravasz tanítómesterek, már ifjúkorától arra oktatták, hogy bármilyen félénkek is a kisasszonyok, mégiscsak érdeklődnek kicsit, ha már csak kíváncsiságból is, szomszédaik dolgai iránt.

Miközben Quentin ilyen bölcs gondolatokat forgatott a fejében, egy vendéglői szolga vagy afféle komornyik jelteni jött, hogy odalent egy lovag óhajt vele beszélni.

5

A fegyveres vitéz

És a harcos
Fura szitkokkal telve, nagy szakállal...
...ágyú torkáig keresve
A buborék hírt.

AHOGY TETSZIK

(Szabó Lőrinc fordítása)

A lovag, aki Quentin Durwardot várta abba a terembe, ahol reggelizett volt, azok közé tartozott, akikről XI. Lajos már régebben megmondotta, hogy ők tartják kezükben Franciaország sorsát, mivel őrjük van bízva az uralkodó személyének őrizete és védelme.

Még VI. Károly alapította ezt a híres sereget, a skót íjászok gárdáját, mivel így hívták őket, s alaposabb oka is volt erre, nemcsak az, hogy a francia trónt idegen zsoldoscsapatokkal védelmezze. A belső egyenetlenség, amely Franciaország nagyobb felét elszakította a királytól, meg aztán az a körülmény, hogy még a vele tartó nemesek hűsége is változó és bizonytalan volt, nem tette tanácsossá, hogy rájuk bízva személyének oltalmát. A skót nemzet hagyományos ellensége volt az angolnak, s éppen ezért régi és nyilván természetes szövetségese is Franciaországnak. A skótok szegények, vakmerők és hűségesek is voltak - zsoldos soraikat mindig könnyen ki lehetett egészíteni túlnépesedett hazájukból, mert Európába sehonnan sem érkezett több és merészebb kalandor. Mivel büszkén hivatkozhattak ősi származásukra, több joguk volt rá, mint más csapatoknak, hogy az uralkodó közelében legyenek, s mivel viszonylag kevesen voltak, nem lehetett alkalmuk a lázadásra, és szolgáltnak kellett maradniuk.

Másrészt a francia királyok mindig is arra törekedtek, hogy biztosítsák maguknak e válogatott idegen sereg rokonszenvét, kiváltságokkal halmozták el őket, bőséges zsoldot biztosítottak nekik, amit legtöbbször arra használtak, hogy feltételezett rangjukat katonás költségeikkel is megerősítsék. Rangsorban és tisztességben semmiképp sem maradtak el a nemesi urak mögött; mivel egészen közel álltak a király személyéhez, öntudatuk igen magas volt, s jelentőségüket az egész francia nemzet elismerte. Fegyverzetük, felszerelésük, lovuk egyaránt pompás volt, s mindegyikük mellé oda volt rendelve egy fegyverhordozó, egy inas, egy apród és két csatlós, akik közül az egyiket *coutelier*-nek, vagyis késesnek nevezték, mert a harc során ő végzett azokkal, akiket gazdája a földre terített. Ez a kíséret s a velejáró felszerelés aztán természetessé tette, hogy a skót gárda íjászát nagyon is jelentős és fontos embernek nézzék; s mivel a megüresedett helyeket általában azokkal töltötték be, akik apródként vagy inasként már előbb is itt szolgáltak, a skót családok gyakran küldték ide ifjabb gyermekeiket, hogy egy barát vagy családtag védőszárnyai alatt kezdjék meg szolgálataikat, míg aztán ők is az íjászok soraiba léphettek.

A *coutelier*-t és társát, akik nem voltak nemesek, és nem is lehettek azzá, a köznép soraiból toborozták; de mivel magas zsoldot és egyéb járandóságot is kaptak, uraik könnyen válogathattak a legerősebb és legvakmerőbb vándorlegények között, akik aztán nagyszerűen ki is szolgálták őket.

Ludovic Lesly, vagy ahogy általában hívni fogjuk, a Vágottarcú, mivel Franciaországban inkább ezen a néven ismerték, több mint hat láb magas, izmos, erőteljes külsejű férfi volt, kemény arcvonásokkal, amelyeket csak hangsúlyozott egy hatalmas és kísérteties sebhely: a homlokánál kezdődött, és a jobb szeme mellett húzódva, szinte felfedte a pofacsontot, s

csaknem a füle végéig ért; mély heg volt ez, olykor élénkpiros, máskor meg bíborvörös, néha kék, sőt már-már szinte fekete; de mindig visszataszító, mert hisz ellentétben volt arcának kifejezésével, akár izgatottnak látszott, akár nyugodtnak, akár szokatlan szenvedélyek viharzását mutatta, akár pedig mindennapos, szélfúttá, napszította barnaságát.

Ruhája és fegyverei pompásak voltak. Skót süveget viselt tolldísszel, elöl pedig egy Szűz Máriával, nehéz ezüstből. Ezt a sapkadísz, babonás hitének egy fellángolásában, a király ajándékozta a skót gárdának, s egyben testőreinek kardját is a Szent Szűz szolgálatába ajánlotta, sőt egyesek szerint már maga is olyanformán viselkedett, hogy Miasszonyunk parancsára áll az élükön. Az íjász nyakvértje, kesztyűje és kézelője ezüsttel díszített finom acélból készült, és páncélinge oly tiszta és fénylő volt, mint egy téli reggelen a fehér hangán vagy páfrányon csillogó dér. Gazdag, kék bársonyból szabott, bő köpenyt vagy köntöst viselt, amely, akárcsak a királyi hírnököké, két oldalról nyitva volt, s rajta, a közepén, elöl és hátul, ezüsttel hímzett András-kereszt: térdét és lábát páncélnadrág és acélcipő védelmezte; jobb oldalán széles és erős tör csüngött (általában *misericiórdiá*-nak hívták, mert ezzel adták meg a kegyelemdőfést); bal vállát kétkezes pallosának gazdagon hímzett kötője fogta át; de most, kényelem okából, kezében tartotta ormótlan fegyverét, amelytől a szolgálat előírásai szerint nem volt szabad megválnia.

Bár Quentin Durward, mint általában a skót fiatalok abban az időben, éppen elég fegyvert és csatározást látott már, most mégis úgy érezte, hogy sosem állt még szemben marconább, pompásabban öltözött és felszerelt vitézzel, mint amilyent anyai nagybátyja, Ludovic, a Balafré személyében üdvözölt, de azért kissé megriadt morc arckifejezésétől, amikor amaz szúrós bajuszát előbb egyik, majd másik orcájához nyomta, s így üdvözölte öccsét Franciaországban, aztán, szinte egy lélegzettel, a skóciai hírek után is érdeklődött.

- Nem mondhatok sok jót, kedves bátyám - felelte a fiatal Durward -, de annak nagyon örülök, hogy azonnal megismert.

- Bordeaux homokmezőin is megismertelek volna, még akkor is, ha netalán gólyalábon sétáltál volna.⁶² De ülj le, ülj csak le, ha már rossz híreket kell hallanom, hadd könnyítsünk rajta borral. Holla, öreg iccés, kedves csaposunk, ide a legjobb borával, de mindjárt.

A skóciai francia beszéd csengése éppoly megszokott volt Plessis kocsmáiban, mint a svájci francia szó Párizs mai mulatóiban; s engedelmeskedtek is neki mindjárt a rohanás és a félelem segítségével. Már is ott állt előttük egy kancsó, tele champagne-i borral: a vitéz nagyot húzott belőle, de öccse épp csak megízlelte, nehogy visszautasítsa nagybátyjának e szívességét, mert, mint mondotta, már ivott bort aznap reggel.

- Ez talán illő mentség volna húgod szájából - mondotta a Vágottarcú. - Nem szabad félni a boroskancsótól, ha azt akarod, hogy szakállad nőjön, és katonának hívjanak. De gyere már ide, nyisd ki skóciai batyudat, s mondd el, mi újság Glen-houlakinban. Hogy van a húgom?

- Meghalt, kedves bátyám - mondta Quentin szomorúan.

- Meghalt! - ismételte a vitéz inkább csodálkozó s nem szomorú hangon. - Pedig öt évvel fiatalabb volt nálam, én pedig soha ilyen jó erőben nem voltam, mint mostan. Soha még a fém sem fájt, legfeljebb pár napos dorbézolás után, hogyha szabadságomat dalos cimboráimmal töltöm. Az én szegény húgom pedig meghalt! És édesapád, kedves öcsém, persze újra megnősült?

⁶² Skóciában folyókon gázolnak át gólyalábon, Bordeaux környékén pedig a parasztok a *landes*-nak nevezett homokmezőkön használják őket. (Walter Scott jegyzete)

De mielőtt a fiatalember válaszolhatott volna, bátyja máris meglátta csodálkozó arcán a választ, és így folytatta:

- Hát tudod... megesküdtem volna, hogy Allan Durward nem tud nő nélkül élni. Mindig is szerette, ha rendben volt a háza... meg aztán azt is szerette, ha egy csinos asszony áll mellette; az ő egész életmódja valahogy olyan szigorú volt... ezt már a házassága hozta magával. Engem viszont ilyesmivel nemigen lehet megvigasztalni; rá tudok én nézni egy csinos nőre, anélkül hogy a házasság szentségére gondolnék... amúgy se lennék méltó rá.

- Sajnos, drága nagybátyám, anyám már özvegy volt, mégpedig egy éve, mióta az Ogilvyk feldúlták Glen-houlakint. Apám, két nagybátyám, két bátyám, hét unokatestvérem, aztán a hárfás meg a várnagy és még hat emberünk halt meg a kastély védelmében; nem ég egy tűzhely sem már Glen-houlakinban, nem áll ott egyetlen fal sem.

- András szent keresztjére - mondta a Vágottarcú -, ezt nevezem mészárlásnak! Ezek az Ogilvyk mindig is baljós szomszédai voltak Glen-houlakinnak! Nem is lett jó vége a dolognak; de hát a csatában valakinek mindenképp veszítenie kell; mikor is történt, drága öcsém, ez a szerencsétlenség? - Azzal jókorát hörpintett a borból, és nagy ünnepélyességgel csóváltatta a fejét, miközben Quentin elmondta, hogy a családját az előző évben, Szent Júda ünnepén gyilkolták meg.

- Látod - mondta az öreg harcos -, szerencse dolga az egész; ugyanezen a napon történt, hogy húsz társammal együtt rohammal vettük be Rochenoir várát, a martalócok egyik fészket. Kapitányukat, a Vaskezü Amauryt én magam vágtam le várának kapujában, s annyi sok aranyat szereztem, hogy ni, ezt a szép kis láncot csináltathattam belőle - tavaly még kétszer olyan hosszú volt, mint most -, most jut eszembe, hogy egy részét üdvös célra kell ajánlanom. Andrew! Hé, Andrew!

Andrew, a Vágottarcú csatlósa bejött; nagyjában ő is úgy volt öltözve, mint az ura, csak karját, lábát nem fedte páncél, és a mellvértje se volt olyan finoman kidolgozva - süvegét nem díszítette toll, s köpenye se készült gazdag bársonyból, csak valami közönséges posztóból. Ludovic lekerítette nyakáról az aranyláncot, aztán jól beágyazott, erőteljes fogaival vagy négyhüvelyknyit csavart le egyik végéről, és azt mondta a csatlósának:

- Fogd csak, Andrew, és vidd el a cimborámnak, a derék Bonifác atyának a Szent Márton-monostorba, és mondd meg neki, hogy tisztelem, de nem úgy, mint ő engem, amikor utoljára éjfélkor elváltunk. Azt is ízenem még neki, hogy sógorom, húgom meg még néhány rokonom meghalt, és kérem, mondjon annyi misét a lelki üdvösségükért, amennyi csak ebből az aranyból kitelik, és tegyen meg mindent, ami csak szükséges, hogy megszabaduljanak a tisztítóüzből. És hát lásd, ezek tiszta életű, derék emberek voltak, minden eretnecség nélkül... fél lábbal már kint is vannak talán a purgatóriumból, és így egy kis fáradtsággal egészen ki lehetne ragadni őket. Ha pedig így van, akkor azt szeretném, hogy az arany megmaradó részéért elátkozzon egy Ogilvy nevű családot Angus-shire-ből, méghozzá nagyon alaposan, ahogy csak az egyháztól telik. Megértetted, Andrew?

A késes biccentett.

- Most már csupán arra ügyelj, hogy egyik láncszem se tévedjen be valamelyik kocsmába, mielőtt a barát átvinné: mert ha mégis úgy volna, addig kóstolod a hevedert meg a kengyel-szíjat, míg oly lucskos nem lesz, mint maga Szent Bertalan. De látom, nem veszed le a szemed erről a boroskancsóról. No, kóstold meg, mielőtt útnak indulsz.

Azzal átnyújtott a csatlósának egy színültig töltött kupát; Andrew kiitta a bort, és útnak indult, hogy teljesítse ura parancsát.

- És most azt mondd el, édes öcsém, mi is volt a te részed ebből a szomorú históriából.

- Idősebb és erősebb társaim közt küzdöttem én is, míg csak valamennyiünket le nem gyűrték - felelte Durward. - Én magam súlyosan megsebesültem.

- Nem jobban, mint én tíz évvel ezelőtt - mondotta a Vágottarcú. - Nézz csak ide, édes öcsém - s a sötétvörös sebhelyre mutatott, amely végigszántotta az arcát. - Egy Ogilvy kardja, lásd, sosem szánt ilyen mély barázdát.

- Ők is elég mélyen szántottak - felelte Quentin szomorúan. - De végül is kifáradtak, és amikor látták, hogy van még bennem egy szikrányi élet, anyám könyörgésére megkegyelmezték nekem; és jóllehet megengedték egy tudós aberbrothicki barátnek, aki e végzetes időben éppen a mi vendégünk volt, és csaknem maga is elpusztult a harcban, hogy bekötözze a sebeimet, és biztos helyre szállítson, ezt csak azzal a feltétellel tették, ha anyám is, ő is megígéri, hogy szerzetesnek adnak.

- Szerzetesnek! - kiáltott az öreg. - Jóságos Szent András! Senkinek sem jutott eszébe, de még csak álmában sem, pedig hosszú idő telt el gyermekkorom óta, hogy belőlem valaha is barát-félét neveljen. Sohasem tanultam meg írni-olvasni, sosem állhattam a zsolozsmázást, sem a csuhát, mivel olyan, mint egy őrjöngő koldusé... Bocsáss meg, Szűzanyám - és keresztet vetett -, de a bőjt sincs nagyon ínyemre. Azért azt hiszem, olyan szerzetes én is lettem volna, mint az én kis cimborám a Szent Márton-monostorból. De hát nem tudom, miért, eddig még senki sem ajánlotta nekem ezt a tisztességet. Vagyis, édes jó öcsém, barátunk kellett menned, de könyörgök, tulajdonképp miért?

- Hogy édesapám családjának magva vesszen, akár a kolostorban, akár pedig a sírban - mondta Quentin mély érzéssel.

- Most már látom - kiáltott a bátyja -, értem! Ravasz csirkefogók ezek bizony, nagyon ravaszak! De könnyű lett volna rászedni őket; mert hát látod, édes öcsém, magam is jól emlékszem Robersart kanonokra, aki letette a szent esküt, később mégis kitört a kolostorból, és szabad martalócok kapitánya lett. Szeretője is volt a legszebb lány, akit valaha láttam, és három gyönyörű gyermeke született. A barátokban, édes öcsém, nemigen lehet megbízni, sehogy sem lehet bennük megbízni... végül katona lesz belőlük, meg apa is, amikor legkevesbé várná az ember... de folytasd csak.

- Nincs már sok mondanivalóm - felelte Durward -, talán csak annyi, hogy mivel anyám tús volt a kezükben, kénytelen-kelletlen magamra öltöttem a papnövendékek gúnyját, sőt még írni-olvasni is megtanultam.

- Írni-olvasni! - kiáltott a Vágottarcú, aki, akárcsak sok embertársa, valóságos csodának tartott minden tudást, amely az övét meghaladta. - Olvasni, így mondod, és írni is! Ezt sehogy se hihetem. Soha egyetlen Durward még le nem írta a nevét, nem, ilyesmiről még sosem hallottam, de egyetlen Lesly sem. Egyikükért kezekedhetem is... írni éppúgy tudok, akárcsak repülni. De mondd csak, Szent Lajos nevére, hogy verték a fejedbe?

- Eleinte eléggé fárasztó volt - mondta Durward -, de aztán gyakorlás közben könnyebb lett; és mivel a sebeim meg a vérvesztés miatt még eléggé gyenge voltam, és hálás is akartam lenni megmentőm, Péter atya iránt, szívesen végeztem a feladataimat. De mikor aztán drága jó édesanyám pár havi gyötrődés után meghalt, az én egészségem pedig tökéletesen rendbe jött, megmondtam a jótevőmnak, aki egyben a kolostor prépostja is volt, hogy semmi kedvem a fogadalom letételére; hamarosan meg is állapodtunk, hogy mivel a hivatásom nem köt a kolostori élethez, kinn a szabad világban keressék a szerencsém, viszont, hogy az Ogilvyk bosszút ne álljanak rajta, szökést színleltem; nagyobb valószínűség kedvéért az apát sólymát is magammal vittem. De szabályszerűen elbocsátottak, amint azt az apátúr saját írásával és pecsétjével is megerősítette.

- Pompás! Nagyszerű! - kiáltotta az íjász. - A mi jó királyunk szívesen megbocsát egy kis tolvajlást, de annak a gondolatától is irtózik, hogy valaki önkényesen otthagyja a kolostort. S fogadok, nem lehetett sok pénzed, hogy fedezni tudjad a költségeidet.

- Alig pár ezüstöm - felelte a fiatal. - Mert kegyelmednek, édes bátyám, csakis az igazat mondhatom.

- Sajna! - sóhajtott a Vágottarcú. - Igen nehéz dolog ez. Nos, én ugyan sohase raktam egybe a zsoldomat, mert ily veszélyes időkben nem jó, ha sok pénz van az embernél, de mindig hordok magamnál - és neked is tanácsolnám, hogy kövesd a példámat - egy-két ilyen láncot, karperecet vagy nyakravalót, ami ékesebbé is teszi a külsőmet, meg aztán mindig le lehet törni róla egy-egy szemet vagy felesleges drágakövet, hogy pillanatnyi szükségemben segítsen. Persze, most azt kérdezheted, édes öcsém, hogyan juthat az ember ilyen csecsebecséhez - és fölényes önelégültséggel rázogatta a láncát. - No, nem nő éppen minden bokorban. A mezőn se lehet szedni, mint a nárciszt, aminek a szárából a gyermekek lovagi láncot fonnak. Hát akkor? Ott kaphatod meg, ahol én is szereztem, a francia király szolgálatában: itt az ember megtalálja a szerencsáját, ha helyén van a szíve, és hajlandó kockáztatni a kis életét.

- Azt hallottam - mondta Quentin, hogy halogassa a döntést, mivel semmiképp sem tudott elhatározásra jutni -, hogy a burgundiai herceg fényesebb udvart tart, mint a francia király, és az ő lobogója alatt nagyobb dicsőség vár az emberre... nála jó csapásokat osztogatnak, és hősi harcokat vívnak. A legkeresztényebb király viszont, legalábbis így mondják, követeknek nyelvével aratja a győzelmeit.

- Úgy beszélsz te, édes öcsém, mint egy ostoba kisfiú - felelte a Vágottarcú -, de hisz amikor idejöttem, emlékszem, én is csaknem ilyen együgyű voltam: nem is tudtam másképpen elképzelni egy királyt, csakis az ő trónusának magas mennyezete alatt ülve, amint hűbérurainak és udvarnagyjainak a körében hatalmas aranykoronával a fején mandulás krémet eddegél, vagy pedig lóháton, hadainak az élén, ahogy Nagy Károlyról szólnak a lovagi regényekben, vagy Robert Bruce-ról⁶³ és William Wallace-ról⁶⁴ Barbour⁶⁵ és a Minstrel⁶⁶ igaz történeteiben. Véd csak be a kobakodba: mindez nem más, édes öcsém, csak holdfény a víz tükrén. A politika... a politika tesz mindent. De mi a politika? - kérded te. Művészet, amit épp ez a francia király talált ki: más emberek kardjával harcolni, a maga katonáit meg más emberek erszényéből kifizetni. A legbölcsebb uralkodó ő azok közt, akiknek valaha is bíborpalást díszlett a vállán, pedig hát ezt sem hordja nagyon gyakran, és sokszor oly egyszerűen látom, hogy még az én rangomhoz sem tartanám illőnek a köntösét.

- De, kedves bátyám, nem felelt az én ellenvetésemre - mondta a fiatal Durward. - Ha már idegenben kell szolgálnom, ott szeretnék szolgálni, ahol valami hősi tettel dicső nevet szerezhetnék magamnak.

- Értelek, nagyon is megértelek - mondta a király vitéze -, de te még nem ismered ezeket a dolgokat. A burgundiai herceg vakmerő, garázda, heves, esztelen fickó. Neki minden mindegy, csak rohan előre, nemeseinek, lovagi honfitársainak, artois- és hainaut-beli hűbéreseinek az élén; azt gondolod, ha ott volnál, vagy akár ha én ott volnék, hogy mi nyargalnánk elől, és nem maga a herceg és országának nemes vitézei? Viszont ha nem tartanánk velük lépést,

⁶³ Skót király (1274-1329), felszabadította hazáját az angol uralom alól.

⁶⁴ Skót nemzeti hős, I. Edward angol király (*A walesi bárdok* Edward királya) ellen harcolt; 1305-ben lefejezték.

⁶⁵ Skót költő (1460-1520), ő énekelte meg Bruce hősi tetteit és felszabadító harcát.

⁶⁶ Henry, a Minstrel, vagyis a dalnok, Barbour kortársa, aki Wallace-ról írt nagyon népszerű eposzt.

könnyen a hadbiztos kapitány kezére jutnánk, aki meg kérdőre vonna, miért maradtunk hátra; ha egy sorban harcolnánk velük, bólogatnának, és azt mondanák, derekasan megszolgáltuk a zsoldunkat; és tegyük fel, hogy egy lándzsahosszal előbb küszködnénk, ami bizony elég nehéz és veszélyes is az ilyen csetepatéban, ahol minden egyes ember két kézre vagdalkozik, akkor hát a herceg offensége, látva, mily dühödten rohamozok, így kiáltana az ő flamand nyelvén: „*Ha, gut getroffen!*” a derék lándzsás, a vitéz skót... adjatok néki egy forintot, igyon az egészségemre!” De idegen nem kaphat se rangot, se birtokot, se vagyont e szolgálatban, mindez csak a herceg úr honfitársainak jut.

- De az ég szerelmére, kedves bátyám, ugyan ki más is kaphatna? - kérdezte a fiatal Durward.

- Azok, akik megvédik a honfitársakat - mondotta a Vágottarcú, teljes nagyságában kiegyenesedve. - Lajos király viszont így szól: „Én derék francia parasztom, jó Jacques Bonhomme, te csak ragadd meg a szerszámaidat, az ekét, a boronát, a kapát, a kertészkezt, itt van az én derék skót vitézem, az harcol érted, és neked csak fizetni kell érte. Ti pedig, kegyelmes hercegem, méltóságos gróf uram, és te, büszke örgrófom, fékezzétek meg hősi bátorságotokat, amíg nincsen szükség rá, mert könnyen elveszti a mértéket, és akkor urát sújtja; itt vannak az én harci egységeim, itt az én francia gárdám, és mindenekelőtt skót íjászaik, itt van az én kitűnő Ludovicom, a Vágottarcú, ők majd éppolyan jól, sőt jobban harcolnak, mint ahogy ti, akiknek fegyelmetlen merészségét annak idején oly véresen fizettük meg Crécynél és Azincourt-nál.⁶⁷” Most már magad is láthatod, hogy egy szerencselovag melyik országban érheti el a legmagasabb rangot, hol kaphatja a legtöbb tisztességet.

- Azt hiszem, értem, amit mond, kedves bátyám - szólt az ifjú -, de én mégis úgy vélem, hogy kockázat nélkül nincs tisztesség. Talán könnyű, sőt, bocsánat a szóért, talán tunya élet is ez, hisz nem kell mást tenni, csak őrizni egy öregedő embert, akit senki sem fenyeget, nyári napokon és téli éjszakákon fenn kuksolni a bástyán, ráadásul vaskalitrába zárva... de hisz ez olyan élet, bátyám, édes bátyám, mint a sólyomé, amely egyre a karón gubbaszt, mert sosem viszik ki a mezőre.

- Tours-i Szent Mártonra mondom, van ennek a gyerekek esze! Ez már afféle Lesly-vonás benne, akárcsak magamat hallanám, csak kicsit bolondosabb formában. Figyelj ide, kisöreg. Mindenekelőtt kiáltunk éljent a francia királyra, hisz alig múlik el nap, hogy ne kéne oly megbízást teljesíteni, aminek során emberei pénzt és hírnevet ne szerezhetnének. Ne gondold, hogy a legmerészebb és legveszélyesebb tetteket nappal hajtják végre. Sorolhatnék is fel akárhányat, várak megvétele, foglyok ejtését és még sok más effélét, amikkel, ha névtelenül is, több kegyet ér el az ember, mint bármely örjöngő lovag az örült Károly szolgálatában. S ha offensége azt tartja helyesnek, hogy ő maga elrejtőzzön, miközben ezek a dolgok történnek, még több alkalmatossága van rá, hogy kellően megcsodálja őket, s még több kedve, hogy bőkezűen jutalmazza e kalandok hőseit, mert hiszen ha nem osztózik az ő veszélyes tetteikben, tán még jobban meg tudja ítélni a vállalt kockázatot. Ó, nagyeszű uralkodó ő és szerfölött politikus!

Öccse egy ideig hallgatott, majd halk, de határozott hangon beszélni kezdett:

- A jó Péter atya gyakran oktatott arra, hogy sok veszély rejtőzködhet azokban a tettekben, amikkel kevés dicsőséget arathatunk. Ezt, ugye, nem is kell mondani, kedves bátyám, mert bizonyos vagyok benne, hogy ezek a titkos megbízatások a tisztesség határán belül maradnak.

- Kinek vagy minek tartasz te engem, édes öcsém? - mondta a Vágottarcú, kissé elkomorodva.

- Engem persze nem neveltek kolostorban, és írni meg olvasni sem tudok. De végre is anyád

⁶⁷ A százéves háború csatái 1346-ban, illetve 1415-ben; a franciák mindkettőben megsemmisítő vereséget szenvedtek.

testvére vagyok, a tisztos Lesly családból származom. Hát azt gondold, hogy valami méltatlan dolgot ajánlok neked? Még maga Du Guesclin is, a legragyogóbb francia lovag, büszkén vállalná, ha élne, ezeket az én tetteimet tulajdon küzdelmeinek dicsőséges sorában.

- Nem kételkedhetem, kedves bátyám, a kegyelmed szavában - felelte az ifjú -, egyetlen tanácsadóm maradt, akit a balsors meghagyott nekem. De igaz-e, ahogy a szóbeszéd tartja, hogy a király csak afféle sovány udvartartást visz Plessis várában? Hogy nincsenek vele nemesurak, sem udvari méltóságok? Hogy nem királyi tisztségviselők meg előkelő hűbéresek szolgálják? Hogy magányos szórakozásait csak háza népe aljával osztja meg? Hogy titkos tanácsuléseket tart, amelyekre csak ismeretlen és alacsony származású férfiakat hív? Hogy elnyomja a rangos és nemes vérű urakat, a póri származékot meg királyi kegyeibe emeli? Mindez nagyon különös nekem, és semmiképp sem méltó atyjához, a nemes Károly királyhoz, aki a már nagyobb felében meghódított Franciaországot kiragadta a brit oroszán karmaiból.

- Úgy beszélsz - mondta a Vágottarcú -, mint valami meggondolatlan gyerek, és lám, akárcsak egy gyerek, most már új húron próbálsz ki ugyanazt a dallamot. Figyelj csak: hogyha a király a házi borbélyát, Oliver Daint bízta meg olyan feladattal, amelyet ő jobban ellát, mint az ország bármely főura, nem az országnak használ-e vajon? Ha pedig, mondjuk, parancsot ad derék hadbiztos kapitányának, Tristannak, hogy tartóztassa le ezt vagy azt a lázongó polgár-embert, fogassa el ezt vagy azt a békétlen nemesurat, akkor ez történik meg és semmi más; ha viszont egy hercegnek vagy más nagyúrnak adna ilyen megbízást, az talán még kihívással is felelne az utasításra. Nem bölcsebb dolog-e, ha az ő hűséges Vágottarcújához fordul akarata teljesítéséért, mert akkor az történik, amit kíván, és nem a *connétable*-jához, aki talán el is árulná? És aztán, és mindenekelőtt nem az ilyen uralkodó felel-e meg legjobban a szerencsét kereső lovagoknak, akiknek olyan helyre kell találniuk, ahol szolgálataikat a legsűrűbben keresik, és a legmagasabbra értékelik? Nem, nem, gyermekem, Lajos király nagyon jól tudja, hogyan kell megválasztani a bizalmasait, és milyen feladatokkal érdemes megbízni őket; ahogy mondani szokták: minden hátra a ráillő terhet. Nem olyan ember ő, mint Kasztília királya, akit holtra gyötört a szomjúság, mert nem volt mellette a pohárnoka, hogy odanyújtsa neki a serleget. De hallod-e, megszólaltak a klastrom harangjai! Vissza kell mennem a kastélyba. Isten veled! Érezd jól magad, holnap reggel nyolc órakor pedig jelentkezzél a felvonóhídnál, és mondd meg az őrnek, hogy szóljon nékem. Amikor a kapuhoz mégy, vigyázz, hogy le ne téj a járt útról. Olyan csapdák és kelepcek vannak ám itt mindenfelé, hogy egykettőre leszeli a lábad, pedig még szükséged lehet rá. Majd bemutatlak a királynak, aztán ítélj te magad. Isten veled!

Alighogy kimondta e szavakat, a Vágottarcú máris eltűnt, és nagy sietségében a bort is elfelejtette kifizetni, amit pedig ő maga rendelt; az emlékezetnek ilyen hiányossága bizony nem volt éppen ritka az ilyenfajta embereknél, a vendéglős pedig nyilván nagyon is meg volt illetődve a lovag hetyke süvegétől és hatalmas pallosától, és még csak nem is gondolt arra, hogy e hibájára figyelmeztethetné.

Most biztosan azt gondolnánk, hogy Durward, mielőtt magára maradt, máris toronyszobájába sietett, hogy újra kihallgassa azokat az édes kis dallamokat, amelyek oly kedvessé tették reggeli álmodozását. De hát az regényes fejezet volt csak, és nagybátyja most a való élet képét mutatta meg neki. Nem volt nagyon vonzó kép, s annyi gondot és töprengést okozott most Quentinnek, hogy nem is tudott volna másra s főleg nem ily könnyed és kellemes dolgokra gondolni.

Magányos sétában keresett hát menedéket a sebesen áramló Cher folyó partján, de mielőtt útnak indult, megkérdezte a fogadóstól, hol nem kell majd tartania töröktől és kelepcektől; igyekezett rendbe szedni megzavart s felzaklatott gondolatait és szembenézni jövő terveivel, mert bátyjával való találkozása ezer kételyt ébresztett benne.

6 *A cigányok*

Oly frissen és vidáman,
Mint ki se lát, se hall,
Úgy térült-fordult s úgy szállt
Bitója mellett a dal.

RÉGI DAL

A nevelés, amelyben Quentin Durwardnak része volt, nem teszi éppen lággyá a szívet, de talán még az erkölcsi érzéket sem erősíti. Őt is arra tanították, akárcsak családjának többi tagját, hogy a vadászat valódi szórakozás, a háború meg az egyetlen igazán komoly elfoglaltság; legfőbb kötelességük pedig az, hogy makacsul állják és kegyetlenül megtorolják hűbéri ellenségeik támadását, akik végül csaknem teljesen kiirtották a családjukat. Mégis volt ebben a harci kedvben valami nyers lovagiasság, sőt némi előzékenység is, ami úgy-ahogy tompította ezt a kegyetlen természetet; s így a bosszút is, igazságtévésüknek ezt az egyetlen módját némi emberiség, sőt nagylelkűség kísérte. A tisztas öreg szerzetes szavai, amelyek balsorsában és a hosszú betegsége alatt mélyebb hatással voltak rá, mintha egészséges és boldog lett volna, világot vetettek a mások iránti emberség kötelmeire; és ha figyelembe vesszük az akkori idők előítéletét, amelyet a katonai élet javára tápláltak mindenütt, meg aztán természetesen Quentin nevelését is, be kell látnunk, hogy ifjú barátunk sokkal mélyebben átérezte a hivatásával járó erkölcsi kötelezettségeket, mint az akkor általában szokásos volt.

Zavarral és csalódással gondolt most bátyjával való beszélgetésére. Mikor idejött, a remény még magasan lobogott benne; levélváltásra ugyan gondolni sem lehetett, de egy-egy szerzetes, vándor kalmár, esetleg rokkant harcos időnként elhozta Glen-houlakinba Lesly nevét, és mind egyaránt dicsérte rettenthetetlen bátorságát meg számtalan sikerét az ura által rábizott vállalkozásokban. Quentin képzelete aztán teljessé tette ezt a képet, és szerencsés és kalandos nagybátyját (akinek a hőstettei nyilván mit sem vesztek az elbeszélések során) holmi bajnokokhoz és kóbor lovagokhoz hasonlította, akiket régi regösök éneke örökített meg, és akik kardjukkal és lándzsájukkal koronát és királykisasszonyt nyertek. Most viszont bátyját a lovagi rendnek jóval alacsonyabb fokán kellett látnia; de mivel elvakította a szülei iránt érzett tisztelet, s ugyanígy érzett mindenki iránt, aki közel állt hozzájuk, bátyját meg gyermekkorától csodálta - és mivel tapasztalatlan is volt, s amellet szenvedélyesen csüngött édesanyja emlékére, e drága halott egyetlen testvérében nem a közönséges zsoldos katonát látta, nem rosszabbat, de talán jobbat se, mint annyi más sorstársa, akiknek a jelenléte olyannyira fokozta a francia közállapotok ziláltságát.

A Vágottarcú nem szeretett ugyan kegyetlenkedni, de közönyös volt az emberi élet és az emberi szenvedés iránt; teljesen tanulatlan volt, mohón tört a zsákmányra, s meg is szerezte, ahol csak tudta, mindennemű aggály nélkül, hogy aztán bőkezűen költsékezzék szenvedélyei kielégítésére. Megszokta, hogy csak a maga érdekével és kívánságaival törődjék, s így már-már állati önzésbe süllyedt; tegyük még hozzá, hogy kötelességeinek és örömeinek szűk köre lassanként körülhatárolta gondolatait éppúgy, mint reményeit és vágyait, és nagyon is elcsendesítette benne a dicsőségnek és a fegyveres vállalkozásoknak azt a szinte féktelen vágyát, amely fiatal korában olyan lelkesé tette. Egyszóval, a Vágottarcú tökéletes katona volt, edzett, önző s eléggé korlátolt; fürge és merész kötelessége teljesítésében, de csaknem minden más iránt közönyös, kivéve a vallásosság külső formáit, amelyeket hébe-hóba Bonifác atyával, kenyeres pajtásával és lelkiatyjával való mulatozásai tettek kissé változatossá. Ha

szélesebb látóköre lett volna, a király biztosan valami fontos parancsnoksággal bízta meg, mivelhogy az uralkodó személyesen ismerte testőrségének minden tagját, és nagyon bízott a Vágottarcú bátorságában és hűségében; amellet a mi hősünkben volt elég bölcsesség vagy talán ravaszság, hogy megértse a király különbségeit, és a kedvébe járjon. Viszont korlátolt képességei nem engedték, hogy magasabb rangra hágjon, s bár Lajos király nemegyszer mosolyával, sőt kegyeivel is kitüntette, a Vágottarcú csak testőr, vagyis skót íjász maradt.

Bár Quentin nem ismerte fel nagybátyja minden jellemvonását, bántotta, hogy az öreg ily könnyen fogadta családja kiirtásának a hírért, és azon is nagyon csodálkozott, hogy ily közeli rokonának sem ajánlotta fel erszényét segítségül, mert hiszen ha Péter mester nem olyan bőkezű vele, kénytelen-kelletlen ötóle kellett volna kérnie. De mégsem volt vele igazságos, amikor arra gondolt, hogy nagybátyja pusztá fősvénységből volt közönyös nehézségei iránt. Mivel neki akkoriban nem volt pénzre szüksége, a Vágottarcú egy pillanatig sem gondolt arra, hogy unokaöccse bajban lehet; hisz minden közeli rokonát annyira magáénak érezte, hogy éppúgy gondoskodott volna élő unokaöccsének jólétéről, mint ahogy elhunyt húgának és férjének sorsán is igyekezett segíteni. De bármi okból történt is ez, nagybátyjának hanyagsága annyira bántotta a fiatal Quintint, hogy megint csak azt kívánta, bár lépett volna inkább a burgundiai herceg szolgálatába, mielőtt még összekapott az erdészével. „Bármi történt volna ott velem - így tűnődött magában -, mindig megerősített volna az a végső gondolat, hogy a legrosszabb esetben itt, a nagybátyámnál találok segítséget. De most, hogy már találkoztam vele, és sajnos, meg is tudom ítélni, azt kell látnom, hogy egy idegen jobb szívvel volt hozzám, mint anyám édestestvére, aki ráadásul lovag és honfitársam is! Mintha az a kardvágás, amely egyetlen csapással barátságtalanná tette arcát, nemes vérének minden cseppjét is kikergette volna a testéből.”

Durward most már sajnálta, hogy nem volt alkalma Péter mestert megemlíteni a Vágottarcúnak, mert tőle biztosan kapott volna némi felvilágosítást; de nagybátyjának egyik kérdése a másikat követte, aztán a tours-i Szent Márton-monostor harangja egyszerre véget vetett a beszélgetésüknek. Az öreg külseje, gondolta Quentin, lompos és mogorva, a beszéde éles és gunyoros, de nagylelkű és bőkezű a cselekedeteiben; és az ilyen idegen ér annyit, mint egy közönyös rokon. „Hogy is tartja az a mi régi skót közmondásunk: *Better kind fremit, than fremit kindred*, vagyis jobb egy barátságos idegen, mint egy elidegenedett barát. Csak kikémelelem én ezt az embert, ami nem is lehet olyan nehéz, hisz mint a fogadós mondta, nagyon gazdag. Tőle legalább jó tanácsot kapok, hogy most mitévő legyek. S még akkor is, ha idegen országokba utazik, ahogyan efféle emberek szokták, nála szolgálni, biz’ isten, legalább oly kalandos lehet, mint Lajos király gárdájában.”

Miközben Quentin ily gondolatokat forgatott a fejében, megszólalt egy hang a szíve mélyén, ott, ahol sok minden van, amiről a tulajdonosa nem tud vagy nem akar tudni, és azt súgta neki, hogy talán a toronyban lakó ifjú hölgy, a fátyol és a lant szépséges birtokosa szintén részt venne a kalandos utazáson.

Miközben skót barátunk így tűnődött, két komoly külsejű férfival, nyilvánvalóan két tours-i polgárral találkozott, s megemelve a süvegét az idősebbeknek kijáró tisztelettel, udvariasan megkérte őket, mutatnák meg neki, hogy merre van Péter mester háza.

- Kinek a háza, kedves fiam? - kérdezte egyikük.

- Péter mesteré, a gazdag selyemkereskedőé, aki a sok eperfát ültette odalenn a ligetben - mondta Durward.

- Fiatalember - felelte az idegenek közül az, aki közelebb állt hozzá -, nagyon is korán kezdi ezeket a mihaszna dolgokat.

- És rosszul választotta meg - tette hozzá a másik még nyersebben - tréfálkozásainak célpontját. Tours városának polgármestere nincs ám olyasmihez szokva, hogy idegen léhűtők csak így megszólítsák.

Quentin oly nagyon megdöbben, mikor e két tiszteleltre méltó külsejű férfiú oktan sértésnek vette az ő egyszerű és udvarias kérdését, hogy meglepetésében nem is érezte, mily gorombán válaszoltak neki, csak állt és nézte, amint gyors léptekkel továsietnek, s gyakran visszatekingetnek, mintha csak azon imádkoznának, hogy minél távolabb kerüljenek tőle.

Később meg néhány vincellérrel találkozott, és tőlük is Péter mester iránt érdeklődött; azok meg válaszként megkérdezték, melyik Péter mesterről van szó: az iskolamesterről? az ácsról? a sekrestyéről? És volt még vagy egy féltucatnyi Péter mester. Amikor egyiknek a leírása sorra egyezett azéval, akit Quentin keresett, a parasztok nekiestek, hogy csúfot űz belőlük, és meg is fenyegették, hogy jól elverik, ha nem hagyja abba a kötekedést. De a legidősebb férfiú, aki némi hatással volt a többire, békességre intette őket.

- Hisz láthatjátok bolond beszédjéből meg sipkájáról - mondotta -, hogy közönséges szédelgő, akit némelyek varázslónak meg jövendőmondónak, mások bűvésznak vagy más effélének tartanak, és senki sem tudhatja, miféle ravaszság van bennük. Hallottam egyről, aki egy garast adott egy szegény embernek, hogy a szőlőjéből jóllakhasson; aztán olyan sokat falt, hogy egy szekérre is alig fért volna, közben pedig egy gombot sem tágitott a zekéjén. Hadd menjen hát békességben a maga útján, és lássunk mi is a magunk dolga után. Te pedig, barátom, ha nem akarsz nagyobb bajba keveredni, menj csak nyugodtan tovább, Istennek a nevében, a Marmoutier-i Szűzanya és Tours-i Szent Márton nevében, és ne gyötörj bennünket a te Péter mesterreddel, ami talán, ha nem tévedünk, csak egyik neve az ördögnek.

Az ifjú skót, látva, hogy ő húzná a rövidebbet, jobbnak tartotta, ha válasz nélkül továbbmegy, de a parasztok, akik az első pillanatban még riadtan hőköltek vissza, mert megijedtek varázslatos és szőlőfaló erejétől, most, hogy már távolodott, egyszerre bátorságra kaptak, és szidalmakat és átkokat szórva az ifjú idegenre, végül is valóságos közáporral enyhítettek a felháborodásukon, de Quentin már oly messze járt, hogy a kövek sehogy sem vagy csak alig-alig érték. Fiatal skótunk meg további útján joggal tűnődhetett, vajon nem valami baljós varázslat nehezedik-e rá, vagy hogy Touraine lakói nem a legbutább, leggorombább és legridegebb emberek-e valamennyi francia paraszt közül. Egy újabb kalandja megerősítette ezt a feltevését.

Egy kis dombon, amely a szép és sebes Cher folyó mellett emelkedett, s neki épp az útjába esett, két vagy három gesztenyefa olyan szerencsésen helyezkedett el, hogy egyetlen és fel-tűnő kis csoportot alkottak; s mellettük három-négy paraszt mozdulatlanul figyelt valamit a hozzájuk legközelebb eső fa ágai között. Egy fiatalember gondolatai ritkán oly mélyek, hogy ne törné meg őket a kíváncsiságnak akár a legkisebb indítéka is, ahogy a tó sima tükrét a tenyérből véletlenül kihullott kő. Quentin meggyorsította a lépteit, könnyedén felsietett az emelkedőn, s egyszeriben megpillantotta a szörnyű látványt, amelyen a parasztok bámészkodtak. Emberi test függött az egyik ágon, haláltusájának végső vonaglásában.

- De hát miért nem vágjátok le? - kiáltotta a fiatal skót, akinek karja éppoly gyors volt mások bajának megsegítésében, mint saját becsülete védelmében, ha úgy érezte, hogy megbántották.

Az egyik paraszt feléje fordította a szemét, amelyből nem lehetett mást kiolvasni, csak rettentő félelmet, majd halálsápadt arccal a fa kérgébe vésett jelre mutatott; a kezdetleges ábra a királyi liliomot formázta, ahogy a mi adószedőink által használt varázsjelek viszont egy széles nyílra emlékeztetnek. A fiatal Durward nem fogta fel a jelkép jelentőségét, de nem is sokat törődött vele: macska ügyességével ugrott fel a fára, kihúzta a zsebéből a hegyi lakók és erdei emberek legfontosabb szerszámát, hűséges *skene dhujá*-t, vagyis fekete kését, és oda-

kiáltva az alant állóknak, hogy majd fogják meg a testet, nem is egészen egy perc múlva, hogy észrevette, máris elvágta a kötelet.

De a többiek nem nagyon támogatták emberséges cselekedetében. Nemhogy segítettek volna neki, inkább annyira megrémültek ettől a merész tettétől, hogy egyszeriben menekülni kezdtek, mintha akár csak pusztá jelenlétükkel is részesei lehettek volna egy ily kockázatos cselekedetnek. Így aztán a test, amelyet alulról senki sem fogott fel, teljes súlyával a földre huppant, s Quentin, aki mindjárt utánaugrott, szomorúan látta, hogy szikrája sem maradt benne az életnek. De azért nem hagyott fel könyörületes szándékával, hanem tovább folytatta erőfeszítéseit, megszabadította a szerencsétlen nyakát a halálos huroktól, felnyitotta a zekéjét, vizet hintett az arcára, és általában mindent megpróbált, amivel újra meg lehet indítani az elakadt lélegzetet.

Miközben a mi Quentinünk ily emberi módon foglalatosskódott, hirtelen vad hangokat hallott maga körül, számára ismeretlen nyelven; még arra sem volt ideje, hogy meglássa, milyen furcsa és idegen külsejű férfiak és nők vannak körülötte, máris durván lefogták két karját, és meztelen kés csiklandozta a torkát.

- Eblis⁶⁸ sápadt rabszolgája - mondta egy férfi tört franciasággal -, nem elég, hogy meggyilkoltad, most még ki is rabolod? De ezúttal a kezünkben vagy, és drágán lakolsz bűnödért.

Miközben e szavak elhangzottak, mindenünnen kések meredtek feléje, s a haragtól eltorzult arcok a zsákmányra ugró farkaséra emlékeztettek.

De merészsége és lélekjelenléte megsegítette a fiatal skótot.

- Mit nem gondoltok, emberek! - kiáltotta. - Ha ez barátotok teste, tudjátok meg, én vágtam le csupa szánalomból az imént, s jobban tennétek, ha segítenétek visszahozni az életbe, ahelyett hogy egy ártatlan idegen embert bántanátok, akinek utolsó reménységét köszönheti.

Eközben az asszonyok máris a holttest körül szorgoskodtak, és igyekeztek életre kelteni, ahogy már Durward is megpróbálta, de nekik sem sikerült; végül is abbahagyták hiábavaló erőfeszítéseiket, és keleti féktelenséggel adták át magukat kétségbeesésüknek: az asszonyok siralmas jajgatásba kezdtek, megtépték hosszú, fekete hajukat, a férfiak meg ruhájukat szaggatták, és port hintettek a fejükre. Csakhamar annyira elmerültek ebben a gyászszertartásban, hogy már nem is ügyeltek Durwardra, meg aztán a körülmények láttán biztosan nem is kételkedtek ártatlanságában. Durward nyilván akkor cselekedett volna legbölcsebben, ha magára hagyja ezt a vad népet, de hát őt mindig a veszély megvetésére nevelték, és amellet ifjúi kíváncsisága is visszatartotta.

Ezek a furcsa emberek,⁶⁹ a férfiak csakúgy, mint a nők, turbánt és sipkát viseltek, amely jobban hasonlított az ő süvegéhez, mint ahhoz a kalaphoz, aminőt akkor általában Franciaországban hordtak. Egyes férfiaknak göndör, fekete szakálla volt, és mindnyájuk arcbőre oly sötét, mint Afrika lakóié. Egyikük-másikuk nyakán és fülén - nyilván ezek voltak a bandavezérek - cifra ezüst ékszerek fityegtek, vállukat meg rikító sárga, bíborszínű vagy világoszöld kendők fedték; de lábuk és karjuk csupasz volt, s az egész csapat valahogy nyomorúságosnak és mocskosnak látszott. Fegyvereik, amennyire Durward megfigyelhette, nem voltak, kivéve a hosszú késeket, amelyekkel őt is fenyegették előbb, meg egy rövid, görbe kardot, vagyis afféle mór szablyát, amely egy nagyon mozgékonyak látszó fiatalember derekán függött; gyakran oda is kapott a markolatához, miközben mindnyájukon túltett bánatának egészen különös megnyilatkozásában, s váltig hangoztatta bosszúvágását.

⁶⁸ A muzulmánok így hívják a démonok vagy a gonosz szellemek fejedelmét.

⁶⁹ Lásd *A szerző jegyzetei*-t: I. Cigányok.

Ezek a rendetlen jajveszékelők olyannyira különböztek minden emberi lénytől, akit Quentin eddig láthatott, hogy már olyasmire gondolt, talán szaracénokkal van dolga, e „pogány kutyákkal”, a nemes lovagok és keresztény uralkodók ellenfeleivel, akikről annyi regényes történetet hallott és olvasott, és éppen készült elhagyni ezt a veszélyes társaságot, amikor egyszerre csak lódobogás hallatszott, s az állítólagos szaracénokat, akik időközben vállukra emelték társuk holttestét, egy csapat francia katona rohanta meg.

E hirtelen támadásra a gyászolók ütemes jajgatása egyszeriben zavaros félelemkiáltásokba csapott át. A holttestet mindjárt ledobták, és akik körülötte voltak, most már csak azzal törődtek, hogy menekülhethének - akár a lovak hasa alatt is - a minden irányban rájuk meredő lándzsák előtt; a lovasok meg egyre azt kiáltották:

- A pokolba az átkozott pogány rablókkal! Aprítsuk őket szaporán! Üssétek, vágjátok a vadállatokat! Nyársaljátok fel a hitvány ordasokat!

A biztatást azután megfelelő tettek kísérték; de mivel a sok bozót és bokor nem kedvezett a lovasoknak, s a menekülők fürgén mozogtak, csak kettőt tudtak leteríteni és egyben foglyul ejteni, köztük a fiatal legényt a karddal, aki némi ellenállást is tanúsított. Quintint pedig, akit a balszerencse, úgy látszik, céltáblájául választott, a katonák megragadták, és minden tiltakozása ellenére a karját is hátrakötötték; oly gyorsan és ügyesen cselekedtek, hogy mindjárt látszott, nem újoncok efféle rendőri dolgokban.

Quentin aggódva pillantott a lovasok parancsnokára, mert egyedül őtöle remélhette szabadulását, de nem tudta, örüljön-e vagy pedig inkább megrémüljön, amikor Péter mester földre sütött tekintetű, hallgatag társát ismerte fel benne. Persze, bármily bűnnel vádolják is ezeket az idegeneket, a tiszt igen jól tudhatta, hisz reggel együtt volt vele, hogy Durward nem lehet a cinkosuk; de azt már nehezebb volt megmondani, vajon jóindulatú bírása vagy készséges tanúja lesz-e ez a mogorva fickó, s nem volt biztos, hogy könnyít-e a sorsán, ha egyenesen hozzá fordul.

De nem sok idő maradt a habozásra.

- Trois-Échelles, Petit-André - szólt a lesütött tekintetű tiszt két emberének -, ezek a fák itt újra megteszik majd ugyanazt a szolgálatot. Megmutatom ezeknek a kutyahitű, tolvaj szemfényvesztőknek, hogy nem üthetik bele az orrukat a király igazságtévésebe, még ha egy átkozott cinkosukat sújtotta is. Le a lóról, gyermekeim, és frissen a munkához.

Trois-Échelles és Petit-André már le is ugrott a lováról, és Quentin jól láthatta, hogy nyergük előtt és mögött is egy-két kötélcsomó függött, amelyeket most gyorsan felbontottak; s valóban, mindegyik végén ott öblösödött a hurok, előkészítve a kivégzés céljára. A vér valósággal meghűlt Quentin ereiben, amikor látta, hogy egyszerre három kötelet is kiválasztanak, s közülük az egyiket nyilván az ő nyakára szánják. Most már hangosan szólt a tiszthez, emlékeztette reggeli találkozásukra, megmondta, hogy ő szabad skót nemes, s megvannak a jogai egy baráti és szövetséges országban, és még azt is hangoztatta, hogy semmi köze azokhoz az emberekhez, akikkel együtt elfogták, sem pedig a cselekedeteikhez.

A tiszt, akihez Durward fordult, beszéde közben alig-alig méltatta egy pillantásra, s arról sem vett tudomást, hogy ismerték egymást. Ahhoz az egy-két paraszthoz fordult, akik most megint előmerészkedtek, talán hogy önkéntes tanúvallomást tegyenek a foglyok ellen, talán csak puszta kíváncsiságból, és mogorván megszólalt:

- Ez a fiatal fickó is együtt volt a csavargókkal?

- Persze hogy velük volt, ha megengedi, nagyságos kapitány uram - felelte az egyik fajankó. - Ő volt az, mint mondtuk nagyságodnak, aki szentségtörő kézzel levágta annak a csirkefogónak a testét, pedig hát ezt a királyi igazságtévése nagyon is megérdemelten aggatta fel.

- Én meg - toldotta meg a másik - esküszöm a szentséges Istenre meg hű szolgájára, Tours-i Szent Mártonra, hogy ő is ott volt, amikor ez a banda kifosztotta a majorságunkat.

- De apa - szólt közbe egy kisfiú -, az a pogány füstös képű volt, ez itt meg egészen fejér; annak rövid, göndör haja volt, emezé meg hosszú és szőke.

- Ej, te gyerek - mondta a paraszt -, talán még azt is hozzátennéd, hogy amannak zöld köntöse volt, ennek meg szürke zekéje. De önagysága, a hadbiztos kapitány nagyon is jól tudja ám, hogy ezek az arcőrüket éppoly gyorsan váltogatják, akárcsak a rongyaikat, így hát, mondom, mégiscsak ez az ember az.

- Annyi is elég - szólt a tiszt -, hogy láttad, meg akarta menteni egy kivégzett áruló életét, vagyis akadályozta a királyi igazságtevés menetét. Trois-Échelles, Petit-André, lássatok munkához!

- Egy pillanat, tiszt uram - kiáltotta az ifjú halálos gyötrelmében -, csak egy pillanatra hallgasson meg! Ne kívánja, hogy büntelenül haljak meg. Mert honfitársaim még számon kérik a véretem e világon, de az isteni igazság is számon kéri majd a túlvilágon.

- Majd csak helytállok itt is, ott is - felelte a hadbiztos kapitány fagyosan. És bal kezével intett a hóhéroknak; majd diadalmasan mosolyogva, mutatóujjával jobb karjára bökött, amely fel volt még kötve, nyilván Durward reggeli ütésének következtében.

- Nyomorult, vérszopó kutya! - kiáltotta most Quentin, aki jól látta, hogy a tiszt csakis azért cselekszik így, mert bosszút akar állni rajta, s hogy nyilván nem várhat tőle kegyelmet.

- Ez a szerencsétlen flótás elvesztette a józan eszét - mondotta a kapitány -, vess neki egy vigasztaló szót, Trois-Échelles, mielőtt átlépne a túlvilágba; értesz te ehhez is, hogyha éppen nincs kéznél a gyóntató. Adj neki egypercnyi lelki malasztot, a következőben pedig indítsad az útjára. Mi meg folytassuk az őrzőjáratot. Utánam, katonák!

A kapitány gárdájával együtt máris továbblovagolt, s csak két-három ember maradt ott, hogy segítsenek a kivégzésekben. A szerencsétlen ifjú a kétségbeeséstől elborult tekintettel nézett utána, s úgy érezte, hogy az egyre távolodó patkócsattogással az ő utolsó reménye is egyre jobban elenyészik. Halálos gyötrellemmel nézett maga köré, s még ebben a pillanatban is csodálkozott, hogy fogolytársai mily sztoikus nyugalommal viselik a sorsukat. A harc során cseppet sem titkolták, hogy mennyire rettegnek, s közben is mindent megpróbáltak, hogy kereket oldhassanak; de most, hogy hátrakötözött kézzel álltak a biztos halállal szemben, a legnagyobb nyugalommal várták érkezését. A végzetes pillanat tán némi sárgás árnyalattal színezte olajbarna bőrüket; de egyetlen arcvonásuk sem mozdult, s tekintetük fölényes csillogása sem tört meg. Rókákhoz hasonlítottak, amelyek, ha minden fortély és ravaszság ellenére sem tudnak már menekülni, s végső kimerültségükben a vadász kezére jutnak, végül is csendes és komor bátorsággal halnak meg, amit a náluk sokkal vadabb farkasoknál és medvéknél sosem tapasztalhatunk.

Nyugodtan maradtak, bárhogy sürgött a két hóhér katona, akik nagyobb megfontoltsággal végezték a munkájukat, mint parancsnokuk elrendelte, talán mert hosszas gyakorlatuk lévén, bizonyos örömet is leltek borzalmas mesterségükben. Álljunk meg egy pillanatra, hogy jobban megismerjük őket, mert a zsarnokság idején, akár csak egyetlen ember, akár egész nép gyakorolja, a hóhérmester jelleme mindig nagyon jelentős dolog.

A két ember nagyon különbözött külsejében is, modorában is. Lajos király Démokritosznak⁷⁰ és Hérakleitosznak⁷¹ hívta őket, parancsnokuk, a hadbiztos kapitány pedig a *Jean-qui-pleure* és *Jean-qui-rit*⁷² nevet ajándékozta nekik.

⁷⁰ Ókori görög filozófus, aki szerint a világ atomokból, illetve ezek mozgásából áll.

Trois-Échelles magas, sovány, ijesztő külsejű ember volt, arcán sajátos komorság, s a nyakán hatalmas rózsafüzér, amelyet mindig jámborul felajánlott azoknak a szerencsétleneknek, akiken kötelességét végezte. Mindig volt pár kész latin mondása az emberi élet hívságáról és hasztalan voltáról, és ha elképzelhető lett volna a foglalkozásoknak ily párosítása, a hóhér mestersége mellett szívesen vállalta volna a börtönlelkész tisztségét is. Petit-André viszont kerek, vidám, mozgékony kis fickó volt, s mindig oly serényen látott munkához, mintha a világon ez volna a legmulatságosabb foglalkozás, közben meg úgy látszott, mintha hirtelen szeretetre lobbanna áldozatai iránt, s mindig nyájas, részvevő hangon beszélt velük. Derék legények voltak az ő szemében, az ő kicsibéi, kedves cimborái vagy jó öreg atyuskái, kinek-kinek kora és neme szerint természetesen; s miközben Trois-Échelles azon igyekezett, hogy filozofikus vagy vallásos vigasszal lássa el őket túlvilági útjuk küszöbén, Petit-Andrének mindig sikerült egy-két tréfával felderíteni őket, hogy úgy váljanak el az élettől, mint valami ostoba, megvetendő dologtól, amelyet kár volna sajnálni.

Azt már nem tudnám megmondani, mi okból, de annyi biztos, hogy ezt a két kitűnő személyt, bármily sokoldalú volt is tehetségük, ami pedig igen ritka az ő hivatásukban, mégis jobban gyűlölték, mint tán bárkit, aki előttük vagy utánuk ezt a gyászos foglalkozást üzte; és akik ismerték őket, legfeljebb azon vitáztak, vajon kettejük közül melyik gyűlöletesebb és félelme-sebb: a komoly és szenvedélyes Trois-Échelles vagy talán az ugribugri, vidám és mozgékony Petit-André? Bizonyos, hogy mindkét tekintetben ők vitték el a pálmát Franciaország valamennyi hóhéra elől, hacsak uruk, Tristan l'Hermite, a hírhedt hadbiztos kapitány vagy ura, XI. Lajos király el nem ragadta tőlük.⁷³

De ne higgyük, hogy ezeket az észrevételeket maga Quentin Durward tette. Az ő szeme előtt egybefolyt az élet a halállal, az idő az örökkévalósággal - döbbenetes és nyomasztó tudat, amely elől az ember természete meghátrál gyengesége miatt, bár az emberi büszkeség szívesen megbirkóznék vele. Ősei istenéhez fordult, s ekkor eszébe jutott az egyszerű kis kápolna, lerombolt tetőzetével, ahol immár egész családja nyugodott. „Ősi ellenségeink - gondolta - saját hazájukban adtak örök nyugodalmat az enyéimnek, rajtam meg, mint valami megbélyeg-zett árulón, hollók és héják lakmároznak idegenben!” Akarata ellenére is könnyek törtek elő a szeméből. Trois-Échelles, kezét az ifjú vállára téve, örömének adott kifejezést, hogy ily mennyei érzéssel fogadja, lám, a halált, majd kenetesen ismételve: *Beati qui in Domino moriuntur*,⁷⁴ még azt is megjegyezte, hogy mily boldog az a lélek, amely könnyes szemű testtől válik el. Petit-André pedig így kiáltott, a másik vállán kopogtatva: - Sebj, kisöreg, ha már táncba kell menni, menjünk vidáman, hisz a hangszerek máris rázendítettek! - közben, hogy nyomatékot adjon tréfájának, meglengette a baljós hurkot. S míg az ifjú csüggedten nézett hol az egyikre, hol a másikra, azok máris világosabban fejezték ki magukat, mert szelí-den noszogatták a végzetes fa irányába, és bátorították is, hisz, így mondták, egy pillanatig tart az egész.

Végzetes helyzetében az ifjú tétova tekintettel nézett körül, aztán megszólalt:

⁷¹ Ókori görög filozófus, aki szerint a világ ősanynya a tűz.

⁷² Zokogó János és Vihogó János. (francia)

⁷³ Egyiküket, tudtam meg Jean de Troyes krónikájából, de már későn ahhoz, hogy felhasználhassam az értesülést, pontosabb lett volna Petit-Jeannak, mint Petit-Andrének nevezni. Így hívták Henri de Cousinnak, a legfelsőbb bíróság főhóhéranak fiát. Saint-Pol *connétable*-t olyan ügyesen végezte ki, hogy levágott feje egyszerre ért földet a testével. Ez 1475-ben történt. (Walter Scott jegyzete)

⁷⁴ Boldogok, akik az Úrban halnak meg. (latin)

- Van-e jó keresztény itt, aki hallja szavamat, és megmondja Ludovic Lesly skót íjásznak, akit ebben az országban Le Balafré néven ismernek, hogy unokaöccsét aljas módon meggyilkolták?

Jó pillanatban hangzott el szava, mert a skót gárda egy íjása éppen arra járt, s a többi járókelővel együtt ő is odasietett, mikor a kivégzés előkészületeit meglátta.

- Jól gondoljátok meg, mit csináltok - szólt oda a pribékeknek -, mert ha ez az ifjú skót sarjadék, nem tűröm, hogy gazul bánjatok el vele.

- Ég óvjon ilyesmitől, lovag úr - felelte Trois-Échelles -, de parancs az parancs. - S már húzta is Durwardot a karjánál fogva.

- Gyors munka, tiszta munka - mondta Petit-André, s megragadta a másik karját.

Csakhogy Quentin fülében vigaszként csendültek a szavak, és összeszedve erejét, egy pillanat alatt lerázta magáról a két ítéletvégrehajtott, és összekötött kézzel odarohant a skót íjászhoz.

- Állj mellém, földi, skót hazánk és Szent András szerelmére - szólította meg anyanyelvén. - Ártatlan vagyok, és a hazád fia. Állj mellém, s úgy felelsz majd az utolsó ítélet napján.

- Szent Andrásra! Csak rajtam keresztül juthatnak el tehozzád - mondta az íjász, és kirántotta a kardját.

- Vágd el a kötelet, földi - szólt Quentin -, s meglásd, én is teszek valamit magamért.

Az íjász fegyvere egy szempillantás alatt megtette neki ezt a szívességet, és a megszabadított fogoly egykettőre odaugrott a hadbiztos egy emberéhez, kitépte kezéből az alabárdot, és azt mondta:

- Nos, már jöhettek, ha ugyan van bátorságotok!

A két hóhér egymás közt suttogott.

- Nyargalj gyorsan a hadbiztos után - mondta Trois-Échelles -, én majd itt tartom őket, amennyire csak tudom. Őrség katonái, fegyverbe!

Petit-André felült a lovára, és hamarosan eltűnt - a többi katona pedig Trois-Échelles parancsára oly sietve sorakozott, hogy közben a másik két foglyuk a nagy zűrzavarban kereket oldott. A katonák talán nem is nagyon vigyáztak rájuk; mert az utóbbi időben már nagyon is jóllaktak az ily nyomorultak vérével, s akár a többi vadállat, ők is megunták a sok öldöklés után ezt az állandó mészárlást. Ürügyként persze az szolgált, hogy úgy vélték, Trois-Échelles védelmére kell sietniük; ugyanis állandó volt a féltékenység, és ez olykor nyílt civódássá is fajult a skót íjások és a hadbiztos kapitány emberei között, akik végrehajtották feljebbvalójuk parancsait.

- Elég erősek vagyunk, hogy elpáholjuk ezeket a gőgös skótokat - mondta az egyik katona Trois-Échelles-nek.

De az óvatos altiszt nyugalomra intette, és udvarias szavakkal fordult a skót íjászhoz:

- Nagy sérelem ez, uram, a hadbiztos kapitány személye ellen, hogy így be mer avatkozni a királyi igazságtevés menetébe, holott a szokás és törvény egyaránt őt bízta meg e feladattal; és nem jár el igazságosan velem, aki törvényes birtoklója vagyok e bűnösnek. Sőt, ennek a fiatal embernek sem tesz éppen szívességet, mert hisz akár ötvenszer is a bitófa alá kerülhet, de egyszer sem oly szerencsés előkészületek közepette, mint most, mielőtt kegyelmed oly helytelenül beavatkozott kettőnk ügyébe.

- Ha fiatal honfitársam is sérelmesnek tartja, hogy beavatkozom a dologba - felelte a skót mosolyogva -, akkor minden vita nélkül kegyelmed rendelkezésére bocsátom.

- Nem, nem! Az ég szerelmére! - kiáltotta Quentin. - Inkább azonnal csapja le a fejemet ezzel a hosszú pallosával, ez volna méltó halál őseimhez, s nem az, ami e piszkos bugris kezei közt várna rám.

- Lám, lám, hogyan szitkozódik! - mondta az ítéletvégrehajtó. - Mily mulandók, sajnos, a mi legnemesebb elhatározásaink is! Két perce még épületes jámborsággal készült az örök útra, és lám, most a hivatalos tekintélyeket is gyalázza.

- Mondja csak - szólt most az íjász -, mi hát a bűne ennek a fiatalembernek?

Trois-Échelles szinte ünnepélyesen válaszolt:

- Beleavatkozott a dolgunkba, levágta egy bűnös holttestét, mikor pedig én magam véstem a királyi liliumot annak a fának a törzsére, amelyikre felaggattuk.

- Hogy volt ez, fiatalember? - kérdezte az íjász. - Hogy merészkedett ilyen törvénysértésre?

- Mivel továbbra is kérem a pártfogását - felelte Durward -, úgy fogom elmondani az igazságot, mintha gyóntatószékben volnék. Láttam, egy ember küszködik a fán, és pusztá emberségből levágtam. Nem gondoltam én a liliumra, de még a szegfűszegre sem, s éppoly kevéssé akartam megbántani a francia királyt, mint akár a római pápát.

- Mi az ördögöt akart kezdeni azzal a holttesttel? - kérdezte az íjász. - Majd meglátja, fűrtökben lógnak a fákon, amerre csak ez az úriember jár-ke, s épp elég dolga volna kegyelmednek ebben a szép országban, ha marokszedőt játszana az ő lába nyomán. De hát egy honfitársamat mégsem hagyhatom cserben, ha már segíteni tudok neki. Hallja csak, strázsamester uram, most már maga is láthatja, hogy pusztá tévedés volt a dolog. Amellett részvéttel is lehetne egy ilyen fiatal utas iránt. A mi hazánkban bizony nem tapasztalt ily lázas tevékenységet, amilyet itt kegyelmed és vitéz kapitánya kifejt.

- De nem azért, íjász uram, mintha ott nem volna rá szükség - vágott közbe Petit-André, aki ebben a pillanatban érkezett. - Kitartás, Trois-Échelles, már jön is a hadbiztos kapitány; majd meglátjuk inyére lesz-e, hogy elvegyék a munkáját, mielőtt befejezhette volna.

- De itt jönnek az én társaim is! - kiáltott az íjász.

Valóban, mikor Tristan hadbiztos felnyargalt kíséretével a kis dombra, ahol ez a jelenet lejátódott, a másik oldalon négy-öt gárdista tűnt fel, magával a Vágottarcúval az élükön.

Ebben a nehéz pillanatban Ludovic Leslyben nyoma sem volt annak a közömbösségnek, amellyel pedig unokaöccse önmagában megvádolta, mert mihelyt meglátta íjásztársát és magának Quentinnek szorongatott helyzetét, máris így kiáltott fel:

- Köszönöm neked, Cunningham! Uraim, harcostársaim, segítsetek! Egy fiatal skót nemesember áll ott, tulajdon unokaöcsém. Lindesay, Guthrie, Tyrie, rajta, csak utánam!

Máris úgy látszott, hogy elkeseredett verekedés kezdődik a két csoport között; a harcosok száma mindkétfelől nagyjában egyforma volt, de a skót gárdának jobb fegyverzete miatt jobb reménye lehetett a győzelemre. Azonban a hadbiztos kapitány, talán mert nem nagyon bízott a harc szerencsés végében, talán mert arra gondolt, hogy a király rossz néven venné a dolgot, megállította embereit, majd a Vágottarcúhoz fordult, aki máris a másik fél parancsnokaként szerepelt:

- A király testőrségének lovagja miért akadályozza egy bűnös kivégzését?

- Ilyesmiről szó sincsen! - kiáltotta a Vágottarcú. - De hát csak van különbség, Szent Mártonra, egy bűnös kivégzése és saját unokaöcsém lemészárlása között!

- A kegyelmed unokaöccse éppoly bűnös lehet, mint bárki más - mondta a hadbiztos kapitány -, és Franciaországban minden idegen alá van vetve a francia törvényeknek.

- De nekünk, skót íjászoknak - mondotta a Vágottarcú -, külön jogaink vannak: igaz-e ez, bajtársak?

- Igaz! Igaz! - kiáltották valamennyien. - Külön jogaink vannak! Éljen Lajos király! Éljen a hős Vágottarcú! Éljen a skót gárda! Halál mindenkire, aki jogainkat csorbítani meri!

- De uraim, legyenek belátással - mondotta a hadbiztos kapitány -, tekintsék a tisztségemet.

- Nem engedelmeskedünk a kegyelmed rendelkezéseinek - szólt Cunningham -, csakis saját tisztjeinktől fogadunk el parancsokat. Felettünk csak a király ítélkezhet vagy pedig saját kapitányunk, most, hogy a nagy *connétable* távol van.

- És minket senki se akasszon fel - tette hozzá Lindesay -, legfeljebb Sandie Wilson, a hadtestünk hóhéra.

- Bizony - mondta a Vágottarcú -, méltánytalanok volnánk a jó öreg Sandie-vel, aki olyan becsületes ember, mint a világ bármely bakója, ha más ember hurkába dugnánk bele a fejünket. Ha engem fel kéne akasztani, csakis ő tehetné rám a nyakravalót.

- De hisz - vágott vissza a hadbiztos kapitány - ez a fickó nem tartozik kegyelmetekhez, s így rá nem is vonatkozhat az, amit kegyelmek külön jognak hívnak.

- Amit mi külön jogunknak nevezünk, azt mindenkinek el kell ismernie - mondta Cunningham.

- Ezt nem lehet tőlünk elvitatni! - kiáltották egy lélekkel az íjászok.

- Megörültek, uraim - válaszolta Tristan l'Hermite -, senki sem vitatja e jogokat, de ez az ifjú nem tartozik maguk közé.

- Az én unokaöcsém - mondta a Vágottarcú diadalmas arccal.

- De - felelte Tristan l'Hermite - nem a skót dárda íjásza.

Az íjászok megzavarodva néztek egymásra.

- Ne hagyj magad, cimbora - súgta Cunningham a Vágottarcúnak. - Mondd azt, hogy már felvették a gárdába.

- Szent Mártonra! Bölcsen szólsz, derék földim - felelte Lesly; majd felemelve a hangját, megesküdött, hogy fiatal rokonát kísérete tagjaként már aznap besoroztatta.

Ez már döntő érv volt.

- Rendben van, uraim - mondta Tristan, aki jól tudta, mily ideges a király, ha bármi elégedetlenségről hall a gárdája körében. - Kegyelmek, amint hallom, jól ismerik külön jogaikat, és nem az én dolgom, hogy a király testőreivel perlekedjek, ha el lehet kerülni a civódást. Majd a király elé terjesztem az ügyet döntés végett, és szeretném, ha tudomásul vennék, hogy amikor így cselekszem, talán engedékenyebb is vagyok, mint ahogy kötelességem előírná.

S útnak indult emberei élén, az íjászok pedig ott maradtak, és gyorsan megtanácskozták, mit is kéne tenniük. - Jelenteni kell az ügyet Crawford lordnak, a kapitányunknak, és meg kell kérni, vegye a listára a fiatalember nevét.

- De uraim, tiszteletre méltó barátaim és megmentőim - mondta Quentin némi habozással -, még nem határoztam el, hogy belépjek a gárdisták sorába.

- Hát akkor dönts el magad - mondotta a nagybátyja -, hogy ezt választod-e vagy az akasztófát. Mert annyi szent, nincs más mód, ha öcsém vagy is, hogy megmentselek a kötél-től.

Erre az évrre nem volt válasz, és Quentin Durward kénytelen volt elfogadni ezt az ajánlatot, pedig egyébként semmiképp sem tartotta kedvezőnek; de most, hogy megmenekült a huroktól, amely szinte már a nyakán feszült, rosszabb lehetőséget is szívesen vállalt volna.

- Velünk kell jönnie a kaszárnánkba - mondta Cunningham -, egyedül semmiképp sem volna biztonságban, amíg ezek az embervadászok errefelé kószálnak.

- Nem tölthetném még ezt az éjjelt abban a vendégfogadóban, ahol reggeliztem, kedves bátyám? - kérdezte az ifjú, aki talán azt gondolta, amit akárhány újonc, hogy egyetlen szabad éj is nyereség a számára.

- Rendben van, édes öcsém - felelte gúnyosan a Vágottarcú -, aztán egy csatornából vagy várárokból halászunk ki, esetleg a Loire-kanyarból, zsákba kötözve a nagyobb kényelem kedvéért, mert a dolog nyilvánvalóan így végződné. A kapitány ránk mosolygott, amikor ellovagolt innen - folytatta Cunninghamhez fordulva -, pedig ez azt jelenti, hogy nem éppen keresztényi dolgokra gondolt.

- Ettől az alaktól nem félek - válaszolta Cunningham -, szívós falatok lennének mi az ő számára. De jó volna, ha elmesélnéd Sátán Olivernek a dolgot, aki mindig jó szívvel volt a skót gárda irányában, és még a hadbiztos előtt beszélhet Lajos apóval, hisz holnap reggel megborotválja.

- De arra gondolsz-e - válaszolt a Vágottarcú -, hogy Oliverhez nem lehet csak úgy üres kézzel menni? Nekem meg most egy kopott petákom sincs.

- Mi sem állunk jobban - mondta Cunningham -, de Oliver nyugton elfogadhatja a mi skót nemesi szavunkat. Aztán a zsoldfizetés napján majd csak összeadunk valamit: s ha neki is része lesz belőle, akkor, elhiheted nekem, még gyorsabban eljön a zsoldfizetés napja.

- Most pedig induljunk a kastélyba - szólt a Vágottarcú -, öcsém majd útközben elmondja, hogy akaszkodott össze a kapitánnyal, legalább megtudjuk, mit jelentsünk Crawfordnak meg Olivernek.

7 *A felvétel*

Add a szabályt, olvasd a pontokat,
Tégy esküt, írd le a neved és hős leszel.
S máris tiéd a kincstár egy kis része,
Hőstettekkel kell fizetned érte:
Im hat garas egy napra, kvártély és a többi.

A SOROZÓ TISZT

Az íjászok egyik csatlósa Lesly parancsára Quentinnek adta át a lovát, és a harcias társaság máris gyors ügetéssel tartott Plessis felé, amelynek ifjú barátunk, ha akarata ellenére is, csakhamar lakója lesz, pedig még aznap reggel oly megrökönyödéssel szemlélte a vár komor homlokzatát.

Útközben hős nagybátyja kérdéseire elmondta, mi történt vele találkozásuk óta, és hogyan jutott ily halálos veszedelembé. És jöllehet ő maga úgy találta, hogy mindaz, amit elmesélt, rendkívül megrendítő, mégis azt kellett tapasztalnia, hogy társai jóízűen kacagnak a szavain.

- Pedig nem volt jó tréfa - jegyezte meg a Vágottarcú -, mi az ördögöt akart ez az esztelen fiú ennek a kutya-lelkű szerecsenszidónak a holttestével?

- Ha, mint Michael Moffat, egy jóképű parasztlány miatt veszett volna össze a hadbiztos embereivel, annak még lett volna értelme - jegyezte meg Cunningham.

- De az meg a mi tulajdon becsületünk kérdése - szólt most Lindesay -, hogy Tristan és emberei ne tévesszék össze a mi skót süvegünket ennek a tolvaj népségnek a tökfödőjével vagy turbánjával, ahogy ők maguk mondják. Ha nem elég jó a szemük, hogy meglássák a különbséget, hát akkor kézzelfoghatóvá kell tenni a számukra. De én amondó vagyok, Tristan cseppet sem tévedett: az egész csak arra jó, hogy mind elcsípje, valahány derék skót idejön rokoni látogatásra.

- Szabad-e megkérdezni, kedves bátyám - mondta Quentin -, miféle emberek ezek, akikről most beszélnek?

- Persze hogy megkérdezheted - válaszolt a Vágottarcú -, de azt már, kedves öcsém, én sem tudom, ki tudna erre válaszolni. Én magam nem, annyi szent, pedig én is legalább annyit tudok róluk, mint bárki más; úgy jelentek meg itt, alig egy-két éve, mint valami éhes sáskaraj.

- Bizony így van - vette most át a szót Lindesay -, és Jacques Bonhomme - mert mi csak így nevezzük a parasztot: idővel majd megtanulja a mi beszédmódunkat -, a derék Jacques, mondom, nem sokat törődne azzal, micsoda szél hozta ide őket, akár a sáskákat, ha tudná, milyen vihart imádkozzon rájuk, ami megint elsöpörné valamennyit.

- Hát annyi bajt okoznak? - kérdezte a fiatalember.

- Bajt-e? Hát, fiam, ezek pogányok vagy zsidók, vagy legalábbis muzulmánok, nem tisztelik sem a Szűzanyát, sem a szenteket, ellopnak mindent, ami csak a kezük ügyébe akad, énekelnek és jövődőt mondanak - tette hozzá Cunningham, és keresztet vetett.

- Azt mondják - szólt Guthrie -, az asszonyaik között akad pár formás fehérchseléd is; de gondolom, Cunningham erről többet tudna mondani.

- Hogyhogy, öcsém! - kiáltott Cunningham. - Csak nem akar ez szemrehányás lenni?

- Szó se róla - válaszolta Guthrie.

- Ítéljen hát a közösség - mondta Cunningham -, hisz azt merte állítani, hogy én, a skót nemesember, aki szentegyházam kötelékében élek, e pogány söpredék sorában keresek magamnak szeretőt.

- Nono - mondta a Vágottarcú -, hisz csak tréfált. Mire való ez a veszekedés bajtársak között?

- Mire való az ilyen rossz tréfa? - dörögte Cunningham maga elé.

- Másutt is vannak ilyen csavargók, nemcsak Franciaországban? - kérdezte Lindesay.

- Van belőlük éppen elég - válaszolt a Vágottarcú. - Németországban is kószál akárhány effajta törzs, meg Spanyolországban és Angliában is. De hála a mi jószágos Szent Andrásunknak, Skóciában még egy sincs belőlük.

- Skócia - mondta Cunningham - túlságosan hideg a sáskáknak, és túlságosan szegény a tolvajoknak.

- Vagy talán - vágott közbe Guthrie - a mi hegyi embereink tolvajban is csak a saját vérüket túrik meg.

- Vegyetek tudomásul - mondta a Vágottarcú ünnepélyesen -, én az Angus dombjairól származom, nemesi rokonaim élnek Glen-Isla hegyei között, és nem tűröm, hogy a hegylakókat ócsárolják.

- De azt te sem tagadod, hogy szívesen elhajtják a szomszédjuk marháit? - mondta Guthrie.

- A zsákmányszerzés meg más efféle még nem igazi tolvajkodás - mondta a Vágottarcú -, s ezt továbbra is fenntartom, ahol és amilyen módon kívánod.

- Nem szégyellitek magatokat, bajtársak?! - kiáltotta Cunningham. - Hát most meg ki veszekszik? Minek lászon ez a fiatalember ilyen épületes dolgokat? De már itt is vagyunk a várnál. Ha eljöttök a szállásomra este, szívesen látlak benneteket egy kupa borra, aztán koccintunk a barátságra meg Skóciára, hegyeire és lapályaira egyaránt.

- Pompás, nagyszerű! - mondta a Vágottarcú. - Én meg egy újabb kupával szolgállok, hogy elmossum a félreértéseket, és öcsém egészségére is igyunk besorozása alkalmából.

Amikor a várhoz értek, kinyílt a rácsos kapu, és leereszkedett a felvonóhíd. Az íjászok egyenként léptek be; de mikor Quentinen volt a sor, az örök keresztbe rakott lándzsái állították meg az útján, miközben felvont íjak és töltött mordályok meredtek rá a falakról - a megszokott éberség volt ez, holott az ifjú idegen a várórség tagjaival együtt érkezett, sőt annak a csapattestnek a harcosaival, amely akkor a kapuórséget szolgáltatta.

A Vágottarcú, aki éppen ezért unokaöccse mellett maradt, megadta a szükséges felvilágosítást, és a fiatalembert végül is hosszas habozás és várakozás után, szigorú kíséret mellett Crawford lord lakosztályába vezették.

Ez a skót nemesúr egyik utolsó tagja volt annak a hősies kis csoportnak, lordoknak és lovagoknak, akik oly sokáig és oly hűségesen szolgálták VI. Károly királyt véres háborúiban, míg azután végül is kikergették az angolokat, és megerősítették a francia korona függetlenségét. Gyermekek voltak még, amikor Douglas és Buchan oldalán harcolt, majd az Orléans-i Szűz lobogója alatt küzdött, s talán egyik utolsó képviselője volt a szövetkezett skót lovagoknak, akik még önként ragadtak kardot az „ősi ellenség” ellen, a francia liliom védelmében. Már megszokta a francia éghajlatot és szokásokat, de a skót királyságban tapasztalt változások is arra birták az idős főurat, hogy ne gondoljon többé a hazatérésre, már csak azért sem, mert a királyi udvarban elfoglalt magas tisztsége, nyílt s becsületes jelleme révén nagy befolyással volt a királyra, aki, bár nem nagyon hitt az emberi erényben és tisztességben, Crawford lord

egyenességében mégis nagyon megbízott, és annál szívesebben hallgatott rá, mert sosem tapasztalta, hogy olyasmibe avatkozott volna, ami nem az ő szolgálatához tartozott.

A Vágottarcú Cunninghammal együtt a parancsnok lakosztályába kísérte Durwardot és az őrséget; a fiatal skótra mély benyomást tett az idős lord méltóságteljes külseje, de meg az a tisztelet is, amellyel ezek a büszke katonák, akik láthatóan senki mást nem tiszteltek, feljebbvalójukhoz közeledtek.

Crawford lord magas termetű és előrehaladott kora miatt szikár és csontos ember volt; ha izmai rugalmasságát nem is, de erejét még teljes mértékben birtokolta, s a hosszú menetek során éppoly könnyedén hordta fegyverzetét, akár a legfiatalabb vitéz, aki mellette lovagolt. Kemény, viharvert arca csupa sebhely, s szemében, amely harminc heves csatán derűsen nézett szembe a halállal, a veszély fölényes megvetése s nem a zsoldos katona kegyetlen bátorsága csillogott. Nyúlánk alakját ezúttal bő háziköntös fedte, derekán bivalybőrből font övvel, amelyen gazdag markolatú tör függött. Nyaka körül a Szent Mihály-rend láncát és jelvényét viselte. Szarvasbőrrel fedett heverőn ült, és szemüveggel az orrán (ami akkor friss találmány volt) hatalmas kéziratot olvasott; a *Rosier de la Guerre* volt ez, a katonai és polgári államvezetés kódexe, amelyet maga Lajos király állított össze fia, a *dauphin* számára, és most meg akarta tudni a sokat tapasztalt skót harcos véleményét.

Amikor Crawford lord meglátta a váratlan látogatókat, mogorván maga mellé tette a könyvet, és öblös honi tájszólásával kérdezte, mi az ördögnek zavarják munkájában.

A Vágottarcú még több tisztelettel, mint amit talán akár Lajos király iránt tanúsított volna, hosszadalmasan előadta, milyen bajba keveredett az unokaöccse, és most alázatosan esedezett ölordsa támogatásáért. Crawford lord figyelmesen hallgatta végig. Nem állhatta, hogy ne mosolyogjon Quentin együgyű szánalmán, amellyel a felakasztott bűnözőn akart segíteni, de szigorúan csóválta a fejét, amikor az összezapásról hallott a skót íjászok és a hadbiztos kapitány gárdája között.⁷⁵

- Hát egyre nekem kell kicsomózni a ti átkozottul összebogozott ügyeiteket? - kiáltotta. - Hányszor mondjam már, és különösen nektek kettőtöknek, Ludovic Lesly és Archie Cunningham, hogy viselkedjetek szerényen és tisztességgel az ország lakosai iránt, ha azt nem akarjátok, hogy a város minden kutyája a ti bokátokba harapjon? De ha már mindenképp verekedni kell, hát akkor inkább ezzel a fajankó hadbiztossal, mint bárki mással; s ezért a csínyedért, Ludovic, kevésbé is haragszom rád, mint a többi gaztettedért, mivel igen természetes és szíves dolog, hogy fiatal rokonodon segítettel. Ne is legyen bántódása ennek az együgyű fiúnak, add hát ide a századlajstromot, ott van a polcon, egykettőre felírjuk rá a nevét, és akkor a kiváltságok az ő számára is érvényesek.

- Szabad szót kérnem, nagyságos uram? - mondta Durward.

- Megbolondult ez a fickó! - kiáltott a Vágottarcú. - Hogy mersz szólni ölordságához, mielőtt kérdést intézne hozzád?

- Türelem, Ludovic - válaszolt Crawford lord -, lássuk csak, mit akar mondani ez a fiú.

- Csupáncsak egyetlen dolgot, ha nagyságod megengedi - szólt az ifjú -, előbb még azt mondtam nagybátyámnak, hogy nem tudom, vállaljam-e ezt a szolgálatot. De most, s épp ezt

⁷⁵ Gyakoriak voltak az ilyesfajta viták a skót gárda és a közönséges hadtestek között. 1474-ben két skót Jean Pensart halárustól nagy összeget elrabolt. Ezért Philippe du Four porkoláb és néhány legénye elfogta őket. De mielőtt egyiküket, egy bizonyos Mortimert a Châtelet börtönbe vethették volna, megtámadta őket a király skót testőrségének két íjásza és kiszabadították a foglyot. - Lásd Jean de Troyes krónikájának 1474-es részét. (*Walter Scott jegyzete*)

szeretném megmondani, már semmi kétségem nincs, hisz láttam a nemes és sokat tapasztalt parancsnokot, aki alatt szolgálnom kell; és nagyságod szeméből igazi tekintély sugárzik.

- Ezt jól mondtad, édes öcsém - felelte az öreg lord, aki nem volt érzéketlen a bók iránt -, van már némi tapasztalatunk, és az Úristen kegyelméből e szolgálathoz is, a parancsnokláshoz is értünk. Mától kezdve, Quentin Durward, mint nagybátyád apródja a mi skót gárdánk csapat-
testéhez tartozol, és e dicső lobogó alatt szolgálsz. Bízom benne, hogy derekasan látod el a dolgodat, mert ha a látszat nem csal, derék harcosnak kell lenned, és nemesi vérből származol. Neked meg, Ludovic, legyen gondod, hogy ez a fiatalember szorgalmasan végezze a gyakor-
latait, mert hamarosan lándzsatorésre kerül a sor.

- Nagyon boldog vagyok, mylord, a kardomra esküszöm! Ez az örökös béke gyávává tesz mindnyájunkat. Magam is egészen megáporodtam ebben a kastélynak álcázott átkos börtönben.

- No jó, egy kis madárka azt dalolta a fülemben - folytatta Crawford lord -, hogy a mi ősi zászlónk csakhamar künn a szabad mezőkön lobog.

- Nohát, erre a dallamra én is egy pohárkával többet iszom ma este - mondta a Vágottarcú.

- Neked - folytatta Crawford lord - minden dallam jó az ivásra, és attól tartok, Ludovic, hogy egy szép nap a magad főztéből iszol egy keserű kortyot.

Lesly kissé szégyenkezve azt válaszolta, hogy jó ideje nem engedett ennek a szokásának, de ölordsága is ismeri azt a századhagyományukat, hogy egy új bajtárs egészségére mindig együttesen isznak.

- Igaz - mondta az öreg parancsnok -, erre az alkalomra nem gondoltam. Majd küldök pár kancsó bort, hogy én is megsegítsem az ünneplést; de napnyugtakor vessétek végét. És vigyázzatok, hogy az őrség katonái jól kinyissák a szemüket, s közülük egy se vegyen részt, még rövid időre sem, a mulatozásban.

- Mindenben engedelmeskedünk nagyságod parancsának - mondta Ludovic -, és az egész-
ségéről is illő módon megemlékezünk.

- Talán - mondta Crawford lord - én is benézek az ünnepségekre, csak hogy lássam, nem rúgtok-e ki a hámból.

- A legnagyobb örömmel fogjuk üdvözölni nagyságodat - válaszolta Ludovic, és a társaság vidáman elvonult, hogy előkészítse katonás mulatságát; a Vágottarcú rajtuk kívül még vagy húsz társát is meghívta, akikkel amúgy is mindenkor együtt szoktak vigadozni.

Egy katonai mulatságot egykettőre összezsápnak, csak legyen elég enni- és innivaló; de most Ludovic nagyon igyekezett, hogy a szokottnál jobb bort szerezzen. Az öreg lord, mondotta, biztosan eljön. Nekik vizet prédikál, de a király asztalánál annyi bort iszik, amennyit tisztességgel csak magába tölthet, s ha teheti, estéit is a boroskupa mellett tölti.

- Készüljetek is fel, bajtársak - folytatta -, megint meg kell hallgatni a régi történeteket a vernoili és beaugéi csatákról.⁷⁶

Gyorsan rendbe tették a keresztboltozatos termet, amelyben általában összejöttek; inasaikat zöld nádért küldték, amit aztán a padlón szórtak szét; a terem falait és az asztalokat a skót gárda zászlóival s az ellenségtől zsákmányolt lobogókkal díszítették.

⁷⁶ Ebben a két ütközetben különösképpen kitűntek Franciaország skót szövetségesei, akiket Stewart Buchan gróf vezetett. Beaugénál győzelmeskedtek, megölték Clarence herceget, V. Henrik öccsét, és szétverték a seregét, Vernoilnál viszont ők szenvedtek vereséget, s csaknem egy szálig elpusztul-
tak. *(Walter Scott jegyzete)*

A következő feladat az volt, hogy a fiatal újoncot, amilyen gyorsan csak lehetett, a gárda egyenruhájával és fegyverzetével is ellássák, mert csak így számíthatott az íjászok jelentős jogaira, és csak így állhatott ellen, honfitársai segítségével, a hadbiztos kapitány hatalmának és haragjának, márpedig a hatalma éppoly félelmetes volt, amilyen kérlelhetetlen a haragja.

A lakoma felettébb vidám volt; s most, hogy szeretett hazájukból ismét egy újoncot fogadhattak soraikba, a vendégek szabad teret engedtek nemzeti érzéseiknek. Régi skót dalokat énekeltek, régi történeteket meséltek skót hősökéről - felidézték őseik harcait és e harcok színterét; szinte úgy tetszett, mintha nem is Touraine gazdag mezőin, hanem Kaledónia⁷⁷ hegyes és kopár tájain élnének.

Amikor a hangulat már magasra hágott, megjelent a parancsnok. Crawford lord, amint a Vágottarcú megsejtette, mintha csak parázson ült volna a király asztalánál, és felhasználva az első kínálkozó alkalmat, sietett honfitársai lakomájára. Pompás karosszéket tartottak fenn számára az asztal felső végén; bár Crawford legfőbb parancsnokuk volt a király és a *connétable* után, mégis a kor szokása és a csapattest szabályzata szerint (hiszen a gárda minden tagja, nemesember lévén, rangos volt), egy asztalnál ülhetett katonáival, és részt vehetett, ha úgy kívánta, ünnepségeiken is, nem esett sérelem parancsnoki méltóságán.

De most az egyszer Crawford lord visszautasította a felajánlott ülőhelyet, és felszólítva embereit, hogy „csak mulassanak tovább”, állva maradt, és látható örömmel figyelte őket.

- Hagyd békén - súgta Cunningham Lindesaynek, amikor az borral kínálta nemes kapitányukat -, hagyd békén. Ne törődj más dolgával. Hadd töltsön ő maga, ha megkívánja.

Valóban, az öreg lord először csak mosolygott, megrázta a fejét, és maga elé tette az üres kupát, de aztán szórakozottan töltött, s most szerencséjére az is eszébe ötlött, hogy a balszerencsét idézné fel, ha nem inna annak a derék fickónak az egészségére, aki aznap a soraikba lép. Elhangzott hát az áldomás, és gondolhatjuk, mily sok vidám üdvívalgás követte, mikor az öreg parancsnok elmondta nekik, hogy Oliver mesternek is beszámolt mindarról, ami aznap történt.

- És mivel - folytatta - ez az arckaparó nem nagyon rokonszenvezik a nyakfojtogatóval, engem támogatott a királynál, aki utasította a hadbiztost, hogy semmilyen ürüggyel se merje üldözni Quentin Durwardot, és mindenképp tartsa tiszteletben a skót gárda kiváltságait.

Újabb örömujjongásban törtek ki, a kupákat megint csordultig töltötték, most már jogaik és kiváltságaik bátor védelmezőjének, a nemes Crawford lordnak egészségére ittak. A jó öreg lord ezt az áldomást sem háríthatta el magától, és mintha nem is tudná, hogy mit csinál, lassan leereszkedett a mellette álló karosszékre, és maga mellé ültetve a fiatal Quintint, elhalmozta kérdéseivel: oly sok minden iránt érdeklődött, Skóciáról, a nagy családokról, hogy Quentin alig tudott válaszolni; s a kérdések közben, csak úgy mellékesen, a jó öreg nagyokat húzogattott a kupából, és váltig oktatta Quintint, hogy ámbár a társas élet nagyon is szükséges a skót úriembereknek, de a fiatalembereknek nagyon tartózkodónak kell lenniük, nehogy bűnös túlzásokra ragadtassák magukat; erről a témáról aztán sok értékes dolgot mondott, míg végül is a nyelve, bár a józanság dicséretét zengte, egyre nehezebben forgott. S miközben a társaság harci kedve minden újabb kancsó borral egyre lelkesebbé vált, Cunningham egyszerre felkiáltott: most igyanak az *oriflamme*-ra, a francia király zászlajára, hadd lobogjon mielőbb a csaták mezején.

- És a burgundiai szélre, hogy vígan lobogtassa! - tette hozzá Lindesay.

⁷⁷ Skócia régi neve.

- Teljes lelkemből, ami megmaradt az én törődött testemben, veletek iszom, fiúk! - kiáltotta Crawford lord. - És bármilyen öreg vagyok, remélem, még küzdhetek alatta. Figyeljete csak, pajtások - mert a bor valahogy közlékenyvé tette -, ti mindnyájan hűséges szolgálói vagytok a francia koronának, miért titkoljam hát, hogy egy követ érkezett mérges üzenettel Burgundiai Károly hercegtől.

- Lent a fogadóban, az epresliget mellett - szólt most egy másik vendég -, láttam Crèvecoeur gróf kocsiját, lovait és kíséretét. Azt mondják, a király nem engedi be a várba.

- Bár kedvezőtlen válaszhoz segítené az ég! - mondta Guthrie. - De tulajdonképpen mit is nehezményez?

- Egy egész sor határsérelmet - felelte Crawford lord.

- És végül azt, hogy a király pártfogásába fogadott egy hölgyet az ő hűbértokáról, egy fiatal grófkisasszonyt, aki azért menekült Dijonból, mert a herceg, akinek gyámleánya volt, saját kegyeltjével, Campo-Bassóval akarta összeházasítani.

- És valóban egyedül jött ide, mylord? - kérdezte Lindesay.

- Nem, nem egyedül, hanem egy rokonával, az öreg grófnővel, aki ebben a dologban engedett húga kívánságának.

- És beavatkozik-e a király, aki a herceg hűbérura - szólt most Cunningham -, a gyámleány ügyébe, hisz Károlynak ugyanolyan jogai vannak a grófkisasszony felett, mint a királynak a herceg halála után Burgundia örökösője felett?

- A királyt, mint mindig, most is csak a politika törvényei irányítják, és tudjátok - folytatta Crawford lord -, hivatalosan nem is fogadta a hölgyeket, és nem helyezte őket leányainak, Beaujeu grófnőnek vagy Jeanne kisasszonynak a védelme alá, vagyis nyilván a körülmények szabják meg a cselekedeteit. Ő a mi urunk, de nem követek el árulást, ha elmondom, hogy a kutyákkal vadászik, és a nyulakkal menekül, bármilyen fejedelme legyen is a keresztény világnak.

- De a burgundiai herceg - mondta Cunningham - nem fogja megérteni ezt a kettős játékot.

- Nem bizony - felelte az öreg lord -, és éppen ezért adódik is majd valami kettejük között.

- Nagyszerű! - kiáltotta a Vágottarcú. - Bár szítaná a veszekedést Szent András! Már tíz, mit mondok, húsz évvel ezelőtt is tudtam, hogy egy házassággal fogom megalapozni családom szerencsáját. Ki tudja, mi történhetik, ha már a becsületért és a hölgyek szerelméért harcolunk, ahogy a régi regényekben szokták?

- Még te beszélsz hölgyek szerelméről ezzel a rettenetes árokkal az arcodon? - mondta Guthrie.

- Én meg inkább lemondanék a szerelemről, ha egy pogány cigánylányt kéne szeretnem - vágott vissza a Vágottarcú.

- Csend, bajtársak - szólt Crawford lord -, bajviadal nincs éles fegyverekkel, sem tréfa sértő gúnnyal, barátok vagyunk, nem? Ami meg a hölgyet illeti, gazdag ő egy szegény skót lord számára, különben nyolcvanéves fejemmel magam is ajánlkoznék. Mégis ígyunk az egészségre, mert mint mondják, csodálatosan szép.

- Azt hiszem, már láttam - szólt most egy másik katona -, amikor ma reggel a belső bástyánál öröködtem; de rám nem nagyon ragyogott, mert egy társnőjével együtt zárt hordszékekben hozták a várba.

- Szégyelld magad, Arnot! - mondta Crawford lord. - Sosem szabad arról beszélni, amit őrségen láttunk. Különb is - tette hozzá, mert kíváncsisága mégiscsak legyőzte azt a szándékát, hogy a fegyelemnek mindenképpen érvényt szerez - miért éppen Isabelle de Croy grófkisasszony ült volna a hordszékekben?

- Magam is csak annyit tudok róla, uram - felelte Arnot -, hogy a késesem a falu irányában sétáltatta a lovaimat, és ott találkozott Doguinnel, az öszvérhajcsárral, aki a hordszéket visszavitte a fogadóba, mert azé az emberé az epresligetből... a lilimos ház tulajdonosára gondolok... s akkor Doguin szólt Saunders Steednek, hogy igyanak egy pohár bort, mert ismerik egymást, mire ő persze szívesen kötélnek állt...

- Persze, persze - ismételte az öreg lord -, pedig de szeretném, urak, ha egyszer már észhez térnétek; de csatlósaitok, késeseitek s még kengyelfutóitok is, ahogy Skóciában hívnák őket, bárkivel szívesen leállnak egy pohár borra. Veszélyes dolog ez háború idején, véget kell ennek vetni. De, Andrew Arnot, nagyon hosszúra nyúlik a történeted, egy pohár borral kell kettévágnunk, mert a skót azt mondja: *Skeoch doch nan skial!* - a történetet itallal vágd ketté jó kaledón módra. Isabelle de Croy grófkisasszonyra és arra, hogy méltó férjet találjon, mert ez a Campo-Basso afféle olasz söpredék csak. Nos, Andrew Arnot, mit mondott az öszvérhajcsár a te emberednek?

- Titokban megmondta neki, ha nagyságod megengedi - folytatta Arnot -, hogy az a két hölgy, akiket zárt hordszékekben vitt a várba, tulajdonképpen előkelő hölgyek, és pár napig titokban az ő gazdájának a házában laktak, maga a király is többször meglátogatta és nagy tisztességben tartotta őket; és most azért menekültek a várba, gondolja a hajcsár, mert félnek Crèvecoeur gróftól, a burgundiai herceg követétől, akinek érkezéséről egy futár hozott hírt.

- Hej, Andrew, az én malmomra hajtod a vizet? - szólt közbe Guthrie. - Én meg esküszöm, hogy a grófkisasszonyt hallottam, amint a Dauphin-torony erkélye mögött, lantját pengetve, egymagában énekelt; mert ilyen dallamot még sosem hallottunk Plessis várkastélyában. Hitemre, mintha csak maga a szépséges Meluzina tündér muzsikált volna. Én meg csak álltam, s nem mozdultam, pedig tudtam, hogy már terítve van az asztal, és mindnyájan türelmetlenek vagytok... ott álltam, mint...

- Mint számár a hegyen, Johnny Guthrie - mondta a parancsnok -, hosszú orroddal a vacsorát szaglászta, hosszú füleddel meg a muzsikát hallgatta, de rövid eszed nem tudta eldönteni, melyiket szeresd jobban. De megállj csak! Nem vecsernyére harangoznak a nagytemplomban? Pedig még nincs itt az ideje. Ez a vén bolond sekrestyés egy órával korábban húzta meg az esti harangot.

- A harang pontosan jelzi az időt - mondta Cunningham -, most nyugszik le a nap a síkság szélén.

- Ej - mondta Crawford lord -, már ilyen későn van? Nekünk pedig józan mértékkel kell élni. Lassan járj, tovább érsz... lassú víz partot mos... légy vidám és bölcs, ezt tartja az igaz mondás. Nos, még egy kupával a jó öreg Skóciára, aztán mindenki a dolgára.

A búcsúpoharat kiürítették, a vendégek szétszéledtek. A tiszteletre méltó öregúr a Vágott-arcúba karolt, azzal az ürüggyel persze, hogy pár tanácsot ad neki unokaöccsével kapcsolatban, de talán inkább attól tartott, hogy a léptei nem lesznek olyan határozottak, amint ezt rangja és magas állása megkívánná. Komoly arccal ment végig a két udvaron, amely lakását a mulatozók termétől elválasztotta, majd búcsúzás közben fennkölt ünnepélyességgel intette Ludovicot, nagyon vigyázzon öccse magatartására, a nőktől és a bortól pedig különösképp óvja.

A fiatal Durward persze nagyon is jól hallotta mindazt, amit a szépséges Isabelle grófkisasszonyról meséltek; amikor aztán bevezették abba a kis szobába, ahol bátyjának apródja mellett kapott szállást, hosszasan eltűnődött új, meghitt lakóhelyén. Az olvasó könnyen elképzelheti, hogy a fiatal harcos valóságos regényt színezett ki magának, középpontjában a szépséges leánnyal, a torony ifjú lakójával, akinek énekét oly érdeklődéssel hallgatta, és aki Péter mester bájos szolgája is, de szökevény grófkisasszony is, előkelő és gazdag hölgy, aki riadtan menekült gyűlölt kérésze és ennek pártfogója, a zsarnoki gyám elől. Majd gyors közjátékként Péter mester alakja elevenedett meg előtte, az a titokzatos hatalom, amely még ezt a borzalmas hadbiztost is féken tartotta, akinek a kezéből oly nehezen szabadult. Lakótársa, a kis Will Harper, nem zavarta álmodozásában, de egyszerre megjelent a nagybátyja, és ágyba parancsolta, hogy reggel idejében felkeljen, és elkísérje őfelsége előtermébe, ahol őt társával együtt az őrseget kell ellátnia.

8

A követ

Légy, mint a villám fransz urad szemébe';
Mert míg jelentést tennél, hogy megyek,
Ágyúm dőreje fog hallatszani.
Most menj! Te légy haragunk haronája.

JÁNOS KIRÁLY

(Arany János fordítása)

Ha a tunyaság hatalmába kerítette volna Durwardot, a hajnali harangszót követő lárma, amely a gárdisták laktanyáját egyszeriben felverte, az ő fekhelyétől is elűzte volna a csábító szirént; de az apai háznak és az aberbrothicki kolostornak a fegyelme már rég megtanította, hogy mindig pirkadáskor keljen; vígan bújt hát a ruhájába, s közben harsogó kürtöket, csörömpölő fegyvereket, az őrségváltás szokott lármáját hallgatta; némelyek lakóhelyükre tértek az éjjeli virrasztás után, mások meg indulóban voltak, hogy a király személye mellett teljesítsenek szolgálatot. Quentin Durward ujjongó ifjúi érzéssel vette fel az új tisztségével járó ruhát és fegyvereket: nagybátyja, aki nagy érdeklődéssel és körültekintéssel figyelte, vajon minden szempontból kifogástalan-e öccsének külseje, nem is titkolta meglepetését, amikor ily csinosnak látta.

- Ha éppolyan hűséges és bátor vagy, amilyen jóképű - mondotta -, te lész az egyik legszebb és legjobb apród a gárdában, dísze és ékessége anyád családjának. Most pedig menjünk a fogadóterembe. Maradj mindig mellettem.

S máris megragadott egy finom művű és berakásokkal díszített súlyos alabárdot, unokaöccsének is átadott egy hasonló, de könnyebb fegyvert, majd a palota belső udvarára mentek, ahol társaik, akikkel a belső termekben teljesítettek szolgálatot, már teljes fegyverzetben várták őket - az apródok gazdáik mögött második sort alkottak. Sok lovas csatlós is volt itt, tüzes paripákkal és pompás kutyákkal, s Quentin oly kíváncsi bámulattal nézte őket, hogy nagybátyjának többször is figyelmeztetnie kellett: ezek az állatok nem az ő, hanem a király szórakoztatására vannak itt. Lajos valóban nagyon szerette a vadászatot, ezt az egyetlen szenvedélyt, amely nemegyszer a politikától is elvonta, és oly féltékenyen őrködött a királyi erdők vadjain, hogy az általános vélekedés szerint egy ember meggyilkolása kisebb kockázattal járt, mint egy szarvas elejtése. A Vágottarcú vezényszavára, mert most ő volt a parancsnok, a gárdisták megindultak, néhány aprólékos parancs és jelzés után, amelyek mind azt mutatták, milyen különös és szorgos figyelemmel látják el a szolgálatukat, bevonultak a fogadóterembe, ahol a király érkezésére vártak.

Bár Quentin még nem ismerhette a királyi pompát, mégis az a kép, amely most eléje tárult, csalódást okozott neki, mert nem ilyennek képzelte egy királyi udvar ragyogását. Voltak itt udvari tisztségviselők gazdag ruhában, testőrök pompás fegyverzetben, különböző rendű és rangú szolgák. De a királyság régi tanácsosait, a korona zászlósurait Quentin nem látta, nem hallott egyetlen nevet sem, amely abban az időben harci riadóként hangzott a lovagok fülében; nem látta azokat a hadvezéreket és államférfiakat, akik férfikoruk virágjában Franciaország erejét, sem a fiatalabb s még szenvedélyes és dicsőségre vágyó nemeseket, akik meg büszkeségét jelentették. A király féltékenysége, tartózkodó modora, bonyolult és ravasz politikája elidegenítette a tróntól ezeket a ragyogó embereket, és csak bizonyos meghatározott

és szertartásos alkalmakkor hívták őket az udvarhoz; viszolyogva érkeztek ilyenkor, és örömmel távoztak, akárcsak a mese állatai, akiknek az oroszlán barlangjába kell látogatni.

Az a néhány ember, aki nyilván mint tanácsadó volt itt jelen, alacsony származásának látszott, s bár arcuk nemegyszer mély bölcsességet tükrözött, modoruk azt mutatta, hogy olyan körbe kerültek, amelyre neveltetésük és szokásaik alig készítették őket elő. De egy-két jelenlevőnek, ahogy Durward megfigyelhette, nemesebbek voltak az arcvonásai, és a szolgálat akkor még nem volt oly szigorú, hogy a Vágottarcú fel ne sorolhatta volna nevüket.

Crawford lordot, aki a magas hivatalával járó pompás öltözetben és kezében ezüst parancsnoki bottal várakozott, Quentin is, az olvasó is jól ismeri már. A többi kiválóság közül leginkább Dunois gróf tűnt ki, annak a híres Dunois-nak a fia, akit általában az Orléans-i Fattyú néven ismertek, és aki Jeanne d'Arc lobogója alatt küzdve, oly jelentős szerepet játszott Franciaország felszabadításában az angol iga alól. A fia méltó volt arra a nagy hírnévre, amelyet e tiszteletre méltó apától örökölt; bár rokonságot tartott a királyi családdal, és származása a nemesek és a nép körében egyaránt népszerűvé tette, oly közvetlen, nyílt és becsületes volt a magatartása, hogy sohasem keltett gyanakvást, még a féltékeny Lajosban sem, aki örült, ha maga mellett láthatta, és néha a tanácskozásaira is meghívta. Bár a gróf egyaránt jártas volt a lovagi élet minden formájában, sőt jellemének nem egy vonása hasonlatossá tette ahhoz, amit akkor tökéletes lovagnak neveztek, külseje távol volt minden regényes szépségtől. Termete a közepesnél alacsonyabb, de rendkívül erőteljes volt, görbe lába megkönnyítette neki a lovaglást, de járását nem tette tetszetőssé. A válla széles volt, a haja fekete, az arcbőre barna, a karja rendkívül hosszú és inas. Szabálytalan arcvonásai szinte csúffá tették; mégis volt rajta valami magabiztos öntudat és nemesség, s mindenki azonnal láthatta, hogy előkelő nagyúrral és rettenthetetlen harcossal áll szemben. Arc kifejezése merész volt és becsületes, járása könnyed és férfias, arcának keménységét a saséhoz hasonló tekintet és az oroszlánra emlékeztető vakmerőség tette méltóságossá. Fényűző, de sötét vadászruhát viselt, mert többnyire fővadászmesterként működött, bár akkor feltehetően éppen nem látta el ezt a tisztséget.

Unokatestvérének, Dunois-nak karjára támaszkodva, de oly lassú és bánatos léptekkel, mintha csak védelmet keresne a grófnál, érkezett meg Orléans-i Lajos, a királyi család rangidős hercege (a későbbi XII. Lajos király), akit a gárdisták és a szolgák magas méltóságának kijáró tisztelettel köszöntöttek. A király féltékeny gyanakvással őrizte, mert nem lévén fiúgyermek, Orléans hercege volt a trón várományosa: a fiatal Lajos herceg sosem hagyhatta el a királyi udvart, de itt sem tisztsége, sem befolyása nem volt. Levertsége a méltatlan helyzet miatt még súlyosabbra vált, amikor megtudta, a király épp végre akarja hajtani régi tervét, a legigazságtalanabb és legkegyetlenebb tervet, amit zsarnok csak kieszélhet: arra akarja őt kényszeríteni, hogy torz külsejű leányának, Jeanne királykisasszonynak nyújtsa a kezét, akit még gyermekkorában mátkául adtak neki.

A szerencsétlen herceg külseje sem volt nagyon vonzó, bár egyébként nemes, szelíd, jólelkű ember volt, s ez most is, e búskomor hangulatában, rendkívüli levertségének fátyla alatt is megmutatkozott. Quentin azt is észrevette, hogy a herceg alig tekintett a gárdistákra, és amikor köszöntésüket viszonzta, szemét a földre szegezte, mintha attól tartana, hogy a királyi féltékenység még e szokványos udvariasságban is gonosz szándékot sejtethet, és azzal gyanúsíthatja, hogy személyes rokonszenvet és érdeklődést akar maga iránt kelteni.

Bezzeg másként viselkedett Jean de Balue, a bíboros főpap, aki akkor Lajos király kedvelt minisztere volt; jelleme és pályafutása nagyon hasonlít Wolsey bíboroséhoz, már amennyire ezt a hasonlatosságot a ravasz és politikus Lajos s a nyers és hirtelen VIII. Henrik angol király közti különbség lehetővé tette. Lajos király a legalacsonyabb rangból emelte fel miniszterét, az udvari káplán méltóságát vagy legalábbis jövedelmét adományozta neki, elhalmozta jó-

téteményeivel, és végül a bíborosi kalapot is megszerezte neki; s bár túlságosan óvatos volt, semhogy a becsvágyó Balue-nek ugyanazt a bizalmat és hatalmat adja, amit VIII. Henrik Wolseynak, mégis a bíboros nagyobb befolyással volt rá, mint bármelyik más hivatalos tanácsadója. Balue maga is áldozata lett egy tévedésnek, amely nagyon gyakori az alacsony sorból feltörő embereknel: meg volt győződve, bizonyosan gyors emelkedésének hatására, hogy mindenhez ért, még ahhoz is, ami távol esik hivatásától és tanulmányaitól. Magas, esetlen ember volt, mégis majmolta a lovagias szokásokat, és nagy érdeklődést mutatott a szépnem iránt, bár modora nem volt megfelelő, és hivatásával sem fért össze ez az érdeklődés. Valamilyen hízelgő, férfi vagy nő, egy rossz órájában meggyőzte arról, hogy különös szépség van hatalmas, húsos lábszárának vonalában, amelyet pedig még apjától, a limoges-i fuvarostól vagy mások szerint verduni molnártól örökölt; s ez a bók annyira megtetszett neki, hogy bíborosi talárját olykor oldalt kissé meglibbentette, közszemlére téve izmos végtagjának csodálatos arányait. Karmazsinszín ruhájában és gazdag köpenyében végigsuhant a termen, időnként meg-megállt, hogy meg szemlélje a gárdisták fegyvereit és felszerelését, és a maga hivalkodó módján kérdéseket tegyen fel nekik: oly hangon korholt meg egyeseket a fegyelem hiányossága miatt, hogy a harcedzett katonák válaszolni sem mertek, bár látszott, hogy türelmetlenül és megvetéssel hallgatják a szavait.

- Vajon tudja-e már a király - kérdezte Dunois a bíborostól -, hogy a burgundiai követ ragaszkodik a kihallgatáshoz?

- Igen, tudja - felelte a bíboros -, de lám, már itt is van, ha nem tévedek, a mindenható Oliver Dain, majd ő közli velünk a legfelsőbb óhajt.

Különös figura lépett most a fogadóterembe, Balue mellett ő volt a király másik kegyeltje, s most is a belső lakosztályból érkezett, de szerényen, minden fontoskodás és nagyképűség nélkül, mert benne nyoma sem volt annak a felfuvalkodott gögnek, amely az egyházi férfiút jellemezte. Kicsi, sápadt, sovány emberke volt, s fekete selyemzekéje és nadrágja, amelyet sem kabát, sem köpeny vagy palást nem fedett, nem juttatta különösképpen érvényre hétköznapi személyiségét. Ezüsttálat vitt a kezében, a karján meg egy kendő volt átvetve, ami mindjárt mutatta alantas foglalkozását. Mintha csak el akarná rejteni fúrge és átható tekintetét, szemét állandóan a padlóra sütötte, s hogy szerénységét hangsúlyozza, a macskáéhoz hasonlatos, csendes és lopakodó lépteivel nem is ment, inkább végigsuhant a termen. De a szerénység csak az igazi értéket homályosíthatja el, az udvari kegyet nem, s hiába próbált volna észrevétlenül tovaosonni, mindenki tudta róla, hogy úgyszólván a birtokában van az uralkodó füle. Ez volt a híres királyi borbély és belső komornyik, név szerint Oliver Dain, bár inkább Gonosz Olivernek vagy Sátán Olivernek hívták, mert kíméletlen ravaszsággal segítette Lajos királyt bonyolult politikájának végrehajtásában. Most éppen Dunois fülébe súgott pár komoly szót, mire a gróf azonnal elhagyta a termet, a fodrász meg nyugodtan visszasuhant a királyi lakosztályba, ahonnan jött, s mindenki tisztelettel tért ki az útjából; az udvariasságot alázatos meghajlással vette tudomásul, s egy-két embernek (ezeket aztán az udvaroncok nagyon irigyelték) pár halk szót is odavetett. Sürgető kötelezettségeiről mormolva valamit, a választ már nem várta meg, és azoknak az igyekezete elöl is kitért, akik mindenképpen magukra akarták vonni a figyelmét. Ludovic Lesly egyike volt azoknak a boldog halandóknak, akiket Oliver megjegyzésével kitüntetett: azt közölte vele a Sátán, hogy ügyét szerencsésen elintézte.

Ez a kellemes hír pár pillanattal később új megerősítést kapott, mert Quentin régi ismerőse, Tristan l'Hermite, a királyi ház hadbiztos kapitánya lépett a terembe, és egyenesen a Vágottarcúhoz fordult. Gazdagon díszített egyenruhája fokozta baljós arcának és gonosz tekintetének hatását, és barátságosra fogott hangja a medve dörögéséhez volt hasonlatos. De szavainak jelentése barátságosabb volt. Sajnálja, hangsúlyozta, hogy ily félreértés történt köztük az előző napon, de, tette hozzá, ennek oka a Vágottarcú unokaöccse volt csupán, mert

nem viselte csapattestének egyenruháját, és nem is közölte velük, hogy hozzájuk tartozik - ez az oka a tévedésnek, amelyért most Lesly úr elnézését kéri.

Ludovic Lesly illőn válaszolt, de mihelyt Tristan hátat fordított nekik, megmondta az unokaöccsének, hogy a rettegett tiszt most már halálos ellenségük lesz.

- De mi - tette hozzá - nem vagyunk az ő hatalmában: egy katona, ha teljesíti a kötelességét, fittyet hányhat a hadbiztos kapitánynak.

Quentinnek magának is be kellett látnia, hogy nagybátyjának igaza van, mert amikor Tristan elhagyta őket, oly haragos és kihívó tekintetet vetett rájuk, ahogy a medve néz a vadászra, akinek a lándzsája az oldalába fűrődött. Mert valóban, ha nyugodtnak látszott is, oly gonosz indulat csillogott e tiszt morc tekintetében, hogy az emberek megborzadtak, ha csak szembenéztek vele; s a fiatal skót izgalma annál nagyobb lehetett, hisz még most is a vállán érezte e baljós kapitány halált osztogató pribékjeinek kemény szorítását.

Oliver pedig sajátos, lopakodó lépteivel, amelyeket már előbb igyekeztünk leírni, végigjárta a termet, miközben a várakozók, a legmagasabb rangú tisztek is, szertartásos figyelemmel néztek rá, és mindig udvariasan kitértek az útjából, majd eltűnt a belső lakosztályban, amelynek ajtószárnyai most hirtelen felnyíltak, és Lajos király jelent meg a fogadóteremben.

Mindannyian, Quentin is, feléje fordították a tekintetüket. A fiatal skót úgy megrémült, hogy majd elejtette a fegyverét, mert Péter mestert, a selyemkereskedőt ismerte fel a francia királyban, azt, akivel nemrég oly kellemes sétát tett. Már eddig is sokat törte a fejét, miféle rangja és hatalma lehet a különös mesternek, de amit látott, legmerészebb feltevésénél is merészebb valóság volt.

Csak akkor tért magához, amikor nagybátyjának szigorú tekintete figyelmeztette, hogy súlyosan vét szolgálati kötelessége ellen; de még jobban elképedt, amikor a király, aki fürge tekintetével egy szempillantás alatt felismerte, senki mással nem törődve, egyenesen feléje tartott.

- Nos, fiatalember - szólt hozzá -, hallom, verekedéssel kezdted mindjárt első napodat Touraine-ben; de megbocsátom, hisz ez talán egy bolondos, öreg kalmár hibája, aki azt gondolta, már reggel is beaune-i borral kell hevíteni egy fiatal kaledóniai vérért. Ha találkozom vele, számon kérem tőle, szabad-e megrontani az én gárdistáimat. Vágottarcú - fordult most már Leslyhez -, pompás fickó az öccse, csak kissé heves vérű. Szívesen segítünk az efféle fiataloknak, s általában az eddiginél is többet akarunk tenni azokért a derék emberekért, akik körülöttünk vannak. Írassa le unokaöccse születése évét, napját, óráját és percét, és a feljegyzést adja át Oliver Dainnek.

A Vágottarcú földig hajolt, majd ismét szokásos katonai feszességébe merevedett, mintha magatartásával is azt a készséget akarta volna bizonyítani, hogy mindig helytáll a király védelmében. Quentin pedig, aki magához tért első meglepetéséből, most már figyelmesebben vizsgálta a királyt, és maga csodálkozott legjobban, mennyire másképpen ítéli meg most az uralkodó magatartását és vonásait, mint első találkozásukkor.

Pedig külsejében nem láthatott nagy változást, hisz Lajos király megvetette a cicomát, s most is régi sötétkék vadászruhát hordott, alig jobbat előző napi polgári köntösénél, s egyedüli ékessége egy hatalmas elefántcsont rózsafüzér volt, amelyet nem kisebb személyiség, mint maga a padisah küldött neki azzal a bizonylattal, hogy annak idején egy kopt szerzetes használta, aki a Libanon hegyén magányos szentségben élte le életét. És egyetlen képpel díszített süveg helyett most kalapot viselt, amelynek szalagján egy tucatnyi, ólomból préselt, olcsó szentkép fityegett. De a szeme, amelyben Quentin annak idején csak a nyereségvágy csillogását látta, most, amikor már tudta, hogy tehetséges és hatalmas uralkodóé, egyszerre átható

és fenséges fényt kapott; és homlokának redői, amelyekről eddig azt hitte, hogy kicsinyes kalmárgondok nyomait mutatják, most egyszerre a bölcsesség árcai lettek, melyeket a népek sorsán való töprengés szántott.

A király után mindjárt a királyi hercegisasszonyok léptek a terembe kíséretük hölgyeivel. Az idősebbel, aki később Bourbon Péter felesége lett, és a francia történelemben Beaujeu grófnő néven vált ismertté, kevés dolgunk lesz az elbeszélés folyamán. Magas volt, elég csinos, tehetséges és ékes beszédű s csaknem olyan bölcs, mint apja, aki nagyon megbízott benne, s talán jobban is szerette, mint bárki mást.

Húga, a boldogtalan Jeanne, Orléans hercege kiszemelt jegyese, félénken tipegett nővére oldalán, mert jól tudta, hogy nincs meg benne az a természetes báj, amely nélkül vagy amelynek biztonságos tudata nélkül a nők szerencsétlenek. Sápadt volt, sovány és beteges külsejű, alakja pedig láthatóan torz, és járása oly esetlen, hogy akár bénának is tarthatták. A hízelgők is csak finom fogsorát, mélabús, szelíd, lemondó tekintetét és gazdag, világosbarna fürtjeit emlegethették, hogy valahogy ellensúlyozzák arcának és alakjának visszatetsző hatását. Hogy teljessé tegyék a képet: a királykisasszony anyag ruházata és félénk modora azt is mindjárt megmutatta, hogy ő maga is tudatában volt, bármily szokatlan és elszomorító is ez, hálátlan külsejének, és meg sem kísérelte, hogy akár kendőzéssel, akár magatartásával pótolja, amit a természet tőle megtagadott, s általában semmiképp sem igyekezett, hogy mások tetszését megnyerje. A király (aki nem szerette) eléje sietett, mihelyt belépett az ajtón.

- Lám, lám! - mondta. - Itt a mi világmegvető lányunk. Vadászruhát öltött magára ma reggel vagy tán kolostori gúnyát? Feleljen!

- Vegye felséged annak, aminek óhajtja - felelte a szerencsétlen királykisasszony elhaló hangon.

- Talán arról kíván meggyőzni, Jeanne, hogy el akarja hagyni az udvart, és lemond az evilági hívságokról. Rólunk higgyék, azt kívánod talán, te lány, hogy éppen mi, az anyaszentegyház elsőszülött fia, tagadjuk meg gyermekünket az égtől? A Szűzanya és Szent Márton sosem engedné, hogy megtagadjuk ezt az áldozatot, ha méltó az oltárra, s valóban ezt éreznéd hivatásodnak!

Eközben a király ájtatosan keresztet vetett, és mint Quentin megfigyelte, oly ravaszul pislogott, mint valami hűbéres, aki buzgón ócsárolja tulajdonát, csak hogy megtarthassa, és ne kelljen felettesének vagy urának felajánlania. „Tán arra is volna bátorsága - gondolta Durward -, hogy az ég felé is hamis orcát mutasson, és Istennel és az ő szentjeivel is csúf játékot űzzön, ahogy az emberekkel teszi, akik persze nem merik közelről vizsgálni a természetét?”

Lajos pedig pillanatnyi magába szállás után így folytatta:

- Nem, édes lányom, én és még valaki, mi ketten jobban ismerjük a te valóságos felfogásodat. Igaz-e, kedves öcsém? - fordult most Orléans hercegehez. - Jöjjön, uram, nyújtsa a kezét e jámbor Vesta-szűznek, és kísérje a lovához.

A király szavaira Orléans hercege megriadt, és gyorsan engedelmeskedni igyekezett; de oly hirtelen indult meg, s oly zavartan, hogy Lajos egyszerűen rászólt:

- Vigyázat, öcsém, mérsékelje lovagi hevét, nézzon maga elé. Mit nem csinál néha egy udvarló nagy sietségében! Kis híja, hogy húga helyett nem Annának nyújtotta a kezét. Vagy talán nekem kell segíteni, hogy megtalálja Jeanne-ét?

A szerencsétlen herceg felnézett, megrázkódott, mint egy gyermek, ha olyasmit kell megértenie, amitől ösztönösen irtózik - aztán erőt vett magán, és megfogta a királykisasszony kezét, amelyet az nem nyújtott oda, de nem is tartott vissza. Amint ott álltak lesütött szemmel,

és a herceg remegő kezében tartotta a leány hideg és nedves ujjait, nehéz lett volna megmondani, melyik volt a nyomorultabb e két fiatal teremtés közül - az ifjú-e, aki érezte, hogy e visszataszító lényhez bilincselik, és nem tud szabadulni, vagy a szerencsétlen fiatal leány, aki nagyon is látta, mennyire borzad tőle jegyese, pedig ő életét adta volna egyetlen nyájas szaváért.

- Most pedig lóra, uraim és hölgyeim. Mi magunk szeretett leányunkat, Beaujeu grófnőt vezetjük - mondta a király. - Isten áldása és Szent Hubertus segítsége kísérje mai vállalkozásunkat.

- Attól tartok, felség, hogy halasztásért kell esedeznem - szólt most Dunois gróf -, a burgundiai követ a kastély kapuja előtt várakozik, és kihallgatást kér.

- Kihallgatást *kér*, Dunois? - így a király. - Hát nem közölte vele, ahogy Oliverrel üzentük kegyelmednek, hogy ma nincs időnk fogadni, holnap pedig Szent Márton ünnepe lesz, amelyet Isten akaratából sehogy sem szennyezhetünk földi gondokkal, a következő napon meg Amboise-ba ígérkeztünk, de visszatértünk után, mihelyt sürgető ügyeink engedik, szívesen látjuk fogadótermünkben?

- Mindezt megmondtam - felelte Dunois -, mégis, felség...

- *Pasques-Dieu!* Ember! - kiáltott a király. - Mit szorongatsz magadban? Úgy látszik, nehezen nyelted le a burgundiai választ.

- Ha nem tart vissza kötelességem, felséged rendelkezése és az ő követi rangja - mondta Dunois -, esküszöm, neki lett volna mit nyelnie. Mert, az Orléans-i Szűzre, szívesebben ettem volna meg vele, mintsem hogy ide hozzam felséged elé az ő szavait.

- Hitemre, Dunois - felelte a király -, furcsának találom, hogy egy magadfajta türelmetlen fickó, mert az vagy, ily kevésbé méltányolja ugyanezt a hibát az én nyers és vad unokaöcsémnél. Márpedig, ember, én éppoly kevésbé törődöm az ő fecsegő üzeneteivel, mint a kastély tornyai az északkeleti széllel, amely, akárcsak e civódó követ, szintén Flandriából jön.

- Akkor felséged tudomására hozom - mondta Dunois -, hogy Crèvecœur gróf egész kíséretével és valamennyi harsonával lenn várakozik, és kijelentette, hogy mivel felséged nem hajlandó fogadni, pedig igen fontos dolgokat kell ura megbízásából előterjesztenie, továbbra is ott marad, akár éjfélig, és meg is szólítja felségedet, bármely órában és bármely célból, hivatali ügyben, testgyakorlat vagy akár ájtatosság okából is kegyeskedik elhagyni a kastélyt; és hogy e szándékától semmiképp sem lehet eltéríteni, hacsak erőszakkal nem.

- Bolond ember - válaszolta a király nyugodtan. - Vajon büntetésnek tartja-e ez a forrófejű, ha egy értelmes ember nyugodtan ül a kastélyában, akár huszonnégy óra hosszat is, és királyságának ügyeivel foglalkozik? Ezek a türelmetlen csörgősipkások azt hiszik, hogy mindenki boldogtalan, ha egy álló napig nincs nyereg alatta, sem kengyel a lábán. Oldozzák el a kutyákat, kedves Dunois, és lássák el őket tisztességesen. Ma vadászat helyett tanácsra gyűlünk.

- Felség - felelte Dunois -, ily könnyen nem szabadul Crèvecœur-től, mert ha felséged nem fogadná, ura parancsára és kihívása jeléül a vár sáncfalára szegezi kesztyűjét, felmondja a herceg hűbéri kötelezettségét Franciaország iránt, és hadat üzen.

- No lám! - viszonzta a király, továbbra is nyugodt hangon, de úgy összeráncolva homlokát, hogy sötéten villogó szeme csaknem eltűnt bozontos szemöldöke alatt. - Valóban így volna? Így uraskodik hát a mi hűbéresünk? Ily barátságtalan volna a mi szeretett unokaöcsénk? Nincs más hátra, Dunois, bontsuk ki harci lobogónkat, és vonuljunk hadba őseink kiáltásával: Montjoie Saint-Denis!⁷⁸

⁷⁸ A francia királyok csatakiáltása. A Saint-Denis apátsági templom (Párizstól északra) a királyi család temploma és temetkezőhelye volt.

- Úgy legyen, ámen! Soha jobbkor! - kiáltott a harcos Dunois; a testőröket a teremben ugyanaz a lelkesedés hevítette, s lendületükben hangosan megcsörrentek a fegyverek. A király büszkén körülnézett, s egy pillanatig szándékában is, külsejében is hősies apjára emlékeztetett.

De a lelkesség első és egyetlen percét csakhamar a politikai meggondolás követte: a nyílt szakítás Burgundiával ebben a pillanatban különösen veszélyesnek látszott. IV. Edward, a bátor és győzedelmes király, aki harminc csatában is küzdött, és nemrég lépett Anglia trónjára, a burgundiai hercegasszony testvére volt, és nyilván csak arra várt, mikor tör ki a viszály sógora és Lajos között, hogy aztán ő is Franciaország ellen vezethesse Calais nyitott kapuján át a polgárháborúban diadalmas seregeit, és az angolok számára legnépszerűbb vállalkozással, egy francia hadjáratral feledtesse a belső viszály emlékét. Lajos aggodását más, súlyos meggondolások mellett Bretagne hercegének ingadozása is fokozta. Így történt aztán, hogy amikor a király hosszú csend után újra megszólalt, ugyanazon a hangon, de már egészen más szellemenben beszélt:

- De isten őrizz - mondta -, hogy mi, a legkeresztényebb király, amikor a szükség nem kívánja, keresztény vér ontásának okozói legyünk, ha a becsület feláldozása nélkül elkerülhetjük ezt a szerencsétlenséget. Mert magasabbra értékeljük alattvalóink biztonságát, mint saját méltóságunk csorbítását, hisz, úgy lehet, e hetyke követ nem is tolmácsolta híven urának megbízását. Bocsássátok színünk elé a burgundiai küldöttséget.

- *Beati pacifici*⁷⁹ - mondta Balue bíboros.

- Helyes - így a király -, és amint eminenciád bölcsen tudja, aki megalázkodik, dicsőséget nyer.

Amire a bíboros áment mondott, de ebben csak kevesen követték; mert az orléans-i herceg sápadt arca is elpirult szégyenében, és a Vágottarcú oly kevésbé uralkodott érzelmein, hogy alabárdjának vége nagy súllyal a padlónak koccant - a bíboros meg is fedtte e türelmetlen mozdulatáért, meg arra is kioktatta, hogyan bánjon fegyvereivel az uralkodó jelenlétében. E nagy csendben a király szokása ellenére mintha zavarban lett volna.

- Min töröd a fejed, Dunois? - kérdezte. - Talán nem helyesled, hogy bebocsátást adtam e forrófejű követnek?

- Nem, felség - felelte Dunois -, nem foglalkozom olyan dolgokkal, amelyek nem rám tartoznak. Azon gondolkodtam, hogy egy kegyet kérjek felségedtől.

- Kegyet, Dunois? Miféle kegyet? Te ritkán kérsz, és éppen ezért számíthatsz jóindulatunkra.

- Ha felséged megengedi - mondta Dunois -, azt kérném, küldjön engem Évreux-be, hogy ott rendet tegyek a papok sorában.

- De hát ez valóban nem tartozik rád - felelte a király mosolyogva.

- Én is értek annyit a papokhoz - mondta a gróf -, mint Évreux püspöke, vagy ha ez a cím jobban tetszik neki, a bíboros úr őeminenciája felséged gárdájának katonáihoz.

A király újra elmosolyodott, de most már valahogy titokzatosan, s Dunois-hoz hajolva, halkan azt mondta:

- Majd annak is eljön az ideje, meglásd, hogy mi ketten rendet teszünk a papok sorában. De ez a püspök itt egyelőre nem harapós állat. Hagyd csak, Dunois! Róma rakta ezt a terhet és még

⁷⁹ Boldogok a béketűrők. (latin)

jó néhányat a nyakunkra. Türelem, öcsém, addig kell keverni a kártyát, míg jobb lapokat nem kapunk.⁸⁰

Az udvarban felhangzó harsonaszó jelezte a burgundiai nemesúr érkezését. A fogadóteremben mindenki sietve elfoglalta a rangjához illő helyet, a király s leányai a gyülekezet közepén maradtak.

Crèvecoeur gróf, a hírneves és rettenthetetlen harcos lépett a terembe; a baráti hatalmak küldötteivel ellentétben teljes fegyverzetben jelent meg, s csak a feje volt csupasz; testén milánói mesterek által készített pompás páncél csillogott, tiszta acélból, aranydíszítéssel, amelynek különös formái az arab ízlést utánozták. Nyaka körül és ragyogó mellvértjén az Aranygyapjú láncá függött, az egyik legjelentősebb lovagrendé, amelyet a keresztény világ akkor ismert. A háta mögött csinos apród, kezében urának sisakjával, előtte pedig a hírnök a megbízólevéllel, amelyet térden állva nyújtott át a királynak. Maga a követ a terem közepén állt, mintha csak alkalmat akart volna adni, hogy mindenki megcsodálhassa villámló tekintetét, hatalmas alakját, arckifejezésének és modorának rettenthetetlen szépségét. Kísérete az előcsarnokban vagy az udvarban várakozott.

- Lépjén közelebb, Crèvecoeur gróf uram - mondta a király, miután egy pillantást vetett a levélre -, nincs szükség öcsénk megbízólevelére, hogy ilyen hírneves harcost fogadjunk, vagy akár hogy urának nagyon is megszolgált bizalmáról meggyőződünk. Reméljük, hogy szépséges hitvese, aki részben magában hordozza kegyelmed őseinek vérét, szintén jó egészségnek örvend. Ha itt látnánk kegyelmed oldalán, még azt hinném, hogy ékes fegyverzetével az ő bájjainak elsőbbségét óhajtja megvédeni Franciaország szerelmes lovagjaival szemben. De így sehogy sem értjük, miért viseli ily szokatlan alkalommal ezt a pompás páncélruhát.

- Felség - felelte a követ -, Crèvecoeur grófja szánakozik saját balsorsán, és felséged elnézéséért esedezik, hogy ez alkalommal nem válaszolhat oly tisztelettel, amelyet a felséged által tanúsított királyi udvariasság megkíván. De jöllehet itt Philippe Crèvecoeur de Cordès szól, a szavak, amelyek ajkát elhagyják, kegyelmes urának és parancsolójának, a burgundiai hercegnek szavai.

- És mit akar Crèvecoeur grófja a burgundiai szavakkal mondani? - kérdezte Lajos méltósággal. - De ne feledje: Philippe Crèvecoeur de Cordès e teremben urának urához szól.

Crèvecoeur meghajolt, majd fennhangon folytatta:

- Franciaország királya, Burgundia hatalmas hercege megismételt jegyzéket küld azokról a kártevésekről és erőszakosságokról, melyeket felséged helyőrségei és tisztjei országának határán elkövetnek, az első kérdés tehát az, hajlandó-e felséged kárpótlást adni e sérelmekért.

⁸⁰ Dr. Dryasdust itt megjegyzi, hogy a kártya, melyet egy előző uralkodó idején találtak fel, hogy a bomlott agyú VI. Károlyt világosabb pillanataiban elszórakoztassa, gyorsan elterjedhetett az udvaroncok között, ha XI. Lajos már hasonlatban használja. Ugyanezt a szólást idézi Durandarte Montesinos elvarázsolt barlangjában. A kártya feltalálása tette lehetővé az egyik legelmésebb választ, amit valaha tanúvallomásban hallottam. A néhai edinburgh-i dr. Gregory adta egy kiemelkedő skót ügyvédnek. A doktor vallomása bizonyította, hogy az illető, akinek elmeállapota volt az eldöntendő kérdés, örült. A keresztkérdésekre elismerte, hogy az illető személy kiváló whistjátékos. „És komolyan állítja, doktor - kérdezte a tudós ügyvéd -, hogy egy személy, akinek ilyen tehetsége van egy bonyolult játékhoz, mely elsősorban emlékezőtehetséget, ítélőképességet és kombinálókészséget követel, zavarodott elméjű?” „Nem tudok kártyázni - mondta a doktor nagyon udvariasan -, de úgy emlékszem a történelemből, hogy a kártyát egy örült uralkodó szórakoztatására találták fel.” A válasz következményei döntők voltak. (*Walter Scott jegyzete*)

A király, miután futó pillantást vetett a lajstromra, amelyet a hírnök térden állva nyújtott neki, így szólt:

- Ezeket az ügyeket már régebben megvizsgáltuk tanácsunkban. A sérelmek egy része elégtétel csupán azokért a károkért, amelyeket az én alattvalóim szenvedtek, egy másik részükre nincs semmi bizonyíték, ismét másokat a herceg csapatai és katonái máris kegyetlenül megtoroltak; és ha mégis volnának esetek, amelyek egyik csoportba sem tartoznak, semmiképp sem tagadnánk meg az elégtételt a szomszédunkat ért sérelemért, hisz keresztény uralkodó vagyunk, jóllehet ezek a mi beleegyezésünk nélkül, sőt rendelkezésünk ellenére estek meg.

- Majd jelentem kegyelmes uramnak felséged üzenetét - így a követ -, de legyen szabad megjegyeznem, hogy mivel semmiben sem térnek el azoktól a kertelő válaszoktól, amelyeket nagyon is jogos panaszainkra mind ez ideig kaptunk, nem remélhetem, hogy e szavak alkalmasak lennének a béke és barátság helyreállítására Franciaország és Burgundia között.

- Legyen meg Isten akarata - mondta a király. - Nem urának fegyvereitől félek, inkább a békét félttem, amikor ily mértékletes választ adok sértő vádaskodására. Halljuk tovább.

- Uram másik kívánsága - folytatta a követ -, hogy felséged szüntesse be a titkos és alattomos tárgyalásokat Gent, Liège és Malines városokkal. Azt is követeli, hogy felséged hívja vissza titkos ügynökeit, akiknek áskálódása nyugtalanságot szított hűsleges flandriai polgárainak elégedetlen részében; hogy utasítsa ki felséged területeiről, vagy inkább szolgáltatassa ki törvényes uruknak méltó megtorlás céljából azokat a hazaáruló menekülteket, akik elhagyva gonosztetteik színhelyét, nagyon szívélyes fogadtatásra találtak Párizsban, Orléans-ban, Tours-ban és más francia városokban.

- Közölje a burgundiai herceggel - válaszolta a király -, hogy sosem hallottam oly fondorlatos mesterkedésekről, aminőkkel sértő módon megvádol; hogy francia alattvalóim állandó kapcsolatban állnak Flandria derék városaival, s e kölcsönösen szabad forgalmat, amely mindkettőjüknek csak hasznára van, nem volna érdeke a hercegnek, de nekem sem megakadályozni; s valóban sok flamand polgár telepedett le országunkban, s él törvényeink oltalma alatt, de csak kereskedés céljából vannak itt, s tudomásunk szerint egyikük sem a herceg ellen szított lázadás vagy akár árulás okából. Mondja tovább, ez volt az én válaszem.

- Tudomásul vettem, felség, de akárcsak az imént, nagy fájdalommal - felelte Crèvecœur gróf. - E szavak nem jelenthetnek eléggé egyenes és kimerítő választ az én uramnak, mert a titkos mesterkedések valóban megtörténtek, ha felséged kétségbe vonja is őket. De folytatom az üzenetet. A burgundiai herceg továbbá azt kívánja a francia királytól, hogy küldje vissza az ő területére, haladéktalanul és biztos kísérettel, Isabelle de Croy grófkisasszonyt, valamint nénijét és kísérijét, az ugyanebből a családból származó Hameline grófnőt, mert bár az előbb említett Isabelle grófkisasszony az ország törvénye és birtokának kapcsolata folytán az előbb említett burgundiai herceg főhatósága alá tartozik, mégis elmenekült a herceg országából, s kivonta magát atyai gondoskodása alól, most pedig a francia király rejtegeti, és bátorítja a herceg, vagyis természetes ura és gyámja iránt tanúsított ellenkezésében; arculcsapása ez az egész civilizált Európa által elismert isteni és emberi törvényeknek. Ismételten várom felséged választ.

- Helyesen tette, Crèvecœur gróf uram - mondta a király -, hogy ily korai órában jelentkezett küldetésével, mert ha az a szándéka, hogy rajtam keressen minden menekültet, akit a herceg indulatos szenvedélye kikergetett országából, napnyugtáig sem ér a lajstrom végére. Mert ki állíthatja, hogy ezek a hölgyek az én területemen vannak? És ha így volna is, ki állítja, hogy én segítettem őket menekülésükben, vagy akár csak oltalmat is ígértem nekik? És meri-e bárki bizonygatni, hogy ha valóban Franciaországban volnának, én ismerem is tartózkodásuk helyét?

- Felség - mondta Crèvecoeur -, legyen szabad megjegyezmem, hogy egy szemtanúval is volt dolgom, aki maga látta e szökevény hölgyeket, nem is messze a kastélytól, a Liliom fogadóban, és felségedet is velük, igaz, egy tours-i polgár királyhoz méltatlan ruházatában, és ez az ember felséged magas jelenlétében üzeneteket és leveleket is kapott e hölgyektől flandriai barátaik számára, de aztán a burgundiai herceg kezébe adta valamennyit.

- Hát hozza ide azt az embert - mondta a király -, állítsa elénk, ha már ily vaskos hazugságokat terjeszt.

- Felséged könnyen diadalmaskodik, mert jól tudja, hogy e tanú már nem él. Amíg élt, Zamet Maugrabbin volt a neve, és kóbor cigányok törzséhez tartozott. Tegnap, amint hallottam, felséged hadbiztos kapitánya kivégeztette, nyilván azért, nehogy ide álljon, és elismételje azokat a szavakat, amelyeket a burgundiai herceg, a herceg államtanácsa és előttem, Philippe Crèvecoeur de Cordès előtt elmondott.

- Az Embruni Szent Szűzre! - kiáltott Lajos. - Oly vaskosak e vádak, s az én lelkiismeretem oly tiszta mindattól, ami csak meg is közelítené őket, hogy királyi szavamra, inkább nevetnem és nem haragudnom kell miattuk. Hadbiztosaim, amint ez kötelességük, naponként aggathatnak fel tolvajokat és csavargókat; és bemocskolhatja-e koronámat olyasmi, amit tolvajok és csavargók közölnek az én heves öcsémmel és bölcs tanácsadóival? Mondja meg, kérem, burgundiai rokonomnak, ha szereti az effajta embereket, ám vigye őket mind a saját országába; mert itt csak gyors feloldozás és szoros nyakravaló vár rájuk.

- Az én uram, felséges király, nem vágyik ily alattvalók után - válaszolt a gróf, most már kevésbé tisztelettudó hangon -, mert a nemes hercegnek nem szokása, hogy boszorkákat, kóborló egyiptomiakat vagy más effajta népséget kérdezzessen szomszédainak és szövetségeseinek a sorsáról.

- Van elegendő türelmünk és még annál is több - mondta a király, félbeszakítva a grófot -, és mivel követi tisztedet csakis abban látod, hogy sértő szavakat ismételgess, mi magunk küldünk valakit a burgundiai herceghez, mert magatartásod azt mutatja, túlmentél megbízásodon.

- Ellenkezőleg - kiáltott Crèvecoeur gróf -, még nem végeztem be! Halljad, Valois Lajos, Franciaország királya! Halljátok, nemesurak, kik jelen vagytok! Hallja minden derék és hűséges ember! És te, Toison d'Or - fordult most a hírnökhöz -, hirdesd meg énútánam! Én, Philippe Crèvecoeur de Cordès, a Német-Római Szent Birodalom grófja, az Aranygyapjú tiszteletre méltó és fejedelmi rendjének lovagja, ezennel kinyilvánítom, hogy az én igen hatalmas uram és fejedelmem, Károly, Isten kegyelméből Burgundia, Lotaringia, Brabant, Limburg, Luxemburg és Gueldres hercege, Flandria és Artois grófja, Hainault, Hollandia, Zeeland, Namur és Zutphen palotagrófja, a Német-Római Szent Birodalom márkija, Friesland, Salines és Malines ura, nyilvánosan tudtadra adja, Lajos, Franciaország királya, hogy mivel megtagadod a különböző igazságtalanságok, károk és sérelmek jóvátételét, amelyeket az említett herceg és szeretett alattvalói ellen vagy te magad cselekedtél és követtél el, vagy a te segítségével, biztatásodra vagy bujtogatásodra mások cselekedtek és követtek el: az én szájjammal ezennel megtagad minden kötelezettséget és hűséget méltóságod és koronád iránt, álnoknak és hitszegőnek nyilvánít téged, és mindjárt harcra is hív mint uralkodót és embert. Ez legyen, íme, záloga mindannak, amit mondtam.

És jobb kezéről letépte, és a terem padlójára dobta a kesztyűjét.

A különös jelenet során, végső merészsége pillanataig, mély csend uralkodott a királyi lakosztályban; de amikor a földhöz vágott kesztyű csattanását Toison d'Ornak, a burgundiai hírnöknek mély hangja kísérte: „Éljen Burgundia!”, máris felborult a rend. Miközben Dunois,

Orléans, az öreg Crawford lord és még néhányan, akiknek rangja ezt lehetővé tette, egymással versengtek, hogy ki vegye fel a kesztyűt, a többiek a teremben egyazon lelkesedéssel kiáltottak:

- Üssük le! Vágjuk darabokra! Saját palotájában sértegeti a francia királyt!

De a király mennydörgéshez hasonlatos hangon lecsendesítette a vihart, és hallgatást parancsolt mindenkinek:

- Csend legyen, híveim! Ne emeljétek kezeteket erre az emberre! Ujjal se érintsetek a kesztyűt! Kegyelmed pedig, gróf uram, vajon mire gondol? Mit jelent az élete, és mi biztosítéka lehet, hogy ily veszélyes módon kockára teszi? S kegyelmed hercege tán más fából van faragva, mint a többi uralkodó, hogy ily szokatlan módon adja elő állítólagos sérelmét?

- Valóban más és nemesebb fából van faragva, mint Európa többi uralkodója - felelte a rettenthetetlen Crèvecoeur gróf -, mert amikor senki sem mert menedéket adni kegyelmednek, *kegyelmednek*, mondom, Lajos király, aki akkor még trónörökös volt, és királyi atyjának és egész országának keserű bosszújától kísérve kellett elhagynia hazáját, az én nemes uram befogadta, és testvérként védelmezte, kegyelmed pedig durván visszaélt az ő nagylelkűségével. Az ég áldja, felség, az én kötelességem máris véget ért.

És Crèvecoeur gróf minden további búcsú nélkül, gyorsan elhagyta a termet.

- Utána! Utána! - kiáltott a király. - Vegyétek fel a kesztyűt, és siessetek utána! Nem te, Dunois, sem Crawford lord, aki, úgy vélem, nagyon öreg vagy már az ily forró vitákra; és te sem, Orléans öcsém, mert te meg nagyon fiatal vagy. Bíboros uram, Auxerre püspöke, kegyelmed szent kötelessége, hogy békét hozzon a fejedelmek közé; vegye fel a kesztyűt, és magyarázza meg Crèvecoeur grófnak, milyen bünt követett el, amikor saját udvarában sértett meg egy nagy uralkodót, és arra akar kényszeríteni, hogy a háború nyomorába döntsük országunkat és a szomszédainkat.

E személyes felszólításra Balue bíboros máris lehajolt a kesztyűért, de oly óvatosan, mintha csak valami viperához nyúlna (mert láthatóan irtózott a háború e jelképétől), majd, a követ nyomába sietve, gyorsan elhagyta a királyi lakosztályt.

Lajos hallgatott, és körülnézett udvaroncai során, akik a már bemutatottak kivételével nagyrészt alacsony sorból származtak, és nem bátorságuknak vagy vitézi tetteiknek, hanem más tulajdonságaiknak köszönhették udvari méltóságukat, most pedig sápadtan meredtek egymásra, mert a jelenet láthatóan megzavarta őket. Lajos megvetéssel tekintett rájuk, majd megszólalt:

- Crèvecoeur gróf, igaz, elbizakodottan és kihívóan viselkedett, de valljuk be, soha uralkodónak merészebb szolgálja nem volt, mint a burgundiai herceg e követe. Szeretném, ha hozzá hasonló embert találnék válaszom átadására.

- Felséged igazságtalan francia nemesuraival - mondta Dunois. - Bárki boldogan vinné Burgundiába a kihívó választ, akár kardjának hegyére tűzve.

- És felséged - mondta a vén Crawford - igaztalan a skót urakkal is, akik szolgálatában állnak. Akár én is, de bármelyik társam is, ha a rangja megfelelő, egy pillanatig sem habozna, hogy kérdőre vonja ezt a büszke grófot; az én karom is elég erős még, csak adja felséged beleegyezését.

- De felséged - folytatta Dunois - nem kíván tőlünk olyan szolgálatot, amellyel saját dicsőségünket s ugyanakkor felségedét és az országét is gyarapíthatnánk.

- Mondd inkább azt, Dunois - vágott vissza a király -, nem adok nektek alkalmat, hogy lovagi heveségeitekben tönkretegyétek önmagatokat, a trónt, Franciaországot, egyszóval mindent. Nincs is senki köztetek, aki ne tudná, mily fontos számunkra most a békének minden órája,

hisz a vérző ország sebeit kell begyógyítani; s mégis mindjárt háborúba rohanna egy vándorcigány meséje miatt vagy akár egy kóbor hölgyike kedvéért, pedig talán az ő hírneve sem ér sokkal többet. De itt van már a bíboros, reméljük, békésebb hírekkel. Nos, eminenciás uram, mérsékletre bírta a mi heves grófunkat?

- Felség - felelte Balue -, nagyon nehéz feladatomból volt. Értésére adtam a büszke grófnak, hogy a fennhéjázó szemrehányásokat, amelyekkel felségedet a kihallgatás végén illette, nem tekinthetjük ura szándékának, hanem csakis saját arcátlanságának, s ezért felséged jóakaratától függ csak, milyen büntetésben részesüljön.

- Helyesen szóltál - mondta a király -, és mi volt az ő válasza?

- A gróf - folytatta a bíboros - egyik lábával a kengyelben már indulásra készen állt; s amikor szemrehányásaimat meghallotta, csak a fejét fordította felém. „Ha akár ötven mérföldre is lennék már - mondotta -, és meghallanám, hogy a francia király az én uramnak sértő kérdést tesz fel, ily nagy távolságban is mindjárt lóra ülnék, és visszatérnék ide, hogy megkönnyeb-
büljek attól a választól, amelyet épp most adtam neki.”

- Nem megmondtam, uraim - szólt a király, s a harag minden jele nélkül nézett kíséretére -, Philippe Crèvecoeur de Cordès grófnál hűségesebb hűbéres sosem lovagolt még uralkodója jobbján? S meggyőzte arról, hogy maradjon?

- Huszonnégy óráig itt marad - mondta a bíboros -, s addig magához veszi a kihívás zálogát; a Liliomban szállt meg.

- Gondoskodjatok róla - szólt a király -, lássák el minden jóval a mi költségünkön; egy ilyen hűbéres valóságos drágakő urának koronáján. Huszonnégy óra? - mormolta maga elé, s szemével mintha a jövőbe akart volna pillantani. - Huszonnégy óra? Nem sok! De ha okosan és ügyesen használjuk fel, ér annyit, mint akár egy év kényelmes vagy tehetségtelen küldöttek kezén. Nos, jó! Az erdőbe! Az erdőbe, vitéz uraim! Orléans, kedves öcsémuram, hagyja most szerénységét, bármily jól áll is kegyednek; sose törődjék az én Jeanne lányom féltékenységével. A Loire előbb kerüli el a Cher folyót, mintsem hogy ő visszautasítaná kegyelmedet, vagy pedig hercegséged másra gondolna - tette hozzá, amikor a szerencsétlen ifjú már jegyeséhez közeledett. - Most pedig, uraim, elő a vadkanpikákkal; mert az én jó Fűrge kutyám nemrég felhajtott egyet, s ez épp elég munkát ad majd nekünk is, a falkáinknak is. Dunois, add nekem a pikádat, vedd az enyémet, nekem nagyon is súlyos; de hát te sosem panaszkodtál még ilyen hiba miatt. Lóra, uraim, lóra!

És a vadásztársaság útnak indult.

9

Vadkanlesen

Vas-eszű bolondokkal tárgyalok majd
S zöld tácskókkal, mert nem való nekem,
Ki megfontolt szemmel tekint szemembe.

III. RICHÁRD

(Vas István fordítása)

Bár a bíboros máris sok tapasztalatot gyűjthetett urának hajlandóságairól, ez sem akadályozhatta meg, hogy most ostobán viselkedjék. Hiúságától elvakítva azt hitte, hogy amikor Crèvecoeur grófot arra bírta, maradjon Tours városában, nagyobb sikert ért el, mint a király bármelyik közvetítője. És mivel jól tudta, hogy Lajos nagyon is fontosnak tartja a burgundiai herceggel való háború elhalasztását, nem tudta megállni, hogy ne mutassa, milyen hasznos és nagyszerű szolgálatot tett a királynak. Közeledni próbált hát az uralkodó személyéhez, hogy szót válthasson vele a reggeli eseményekről.

Ez pedig több szempontból is meggondolatlan lépés volt; az uralkodók általában nem szeretik, ha alattvalóik arcukon a friss szolgálat fényével lépnek hozzájuk, mintha máris elismerést és jutalmat várnának teltükért; és Lajos, a legféltékenyebb király, aki valaha is élt, különösképp rideg és megközelíthetetlen volt mindazok számára, akik valamilyen szolgálattal próbáltak előtte büszkélkedni vagy titkaiba behatolni.

Mégis, amint ez olykor a legóvatosabb emberekkel is megtörténik, a bíboros élni akart a kedvező pillanattal, és továbbra is a király jobbán lovagolva, azon igyekezett, hogy Crèvecoeur grófra és küldetésére terelje a beszélgetést; s bár lehet, hogy a király is épp ezen törte a fejét, mégis semmi kedve nem volt, hogy e témáról beszélgessen. Végül Lajos, aki a főpapot figyelmesen hallgatta, de egyetlen kérdéssel sem bátorította a folytatásra, maga mellé intette a bal felől lovagoló Dunois-t.

- Azért jöttünk ide - mondta -, hogy mozogjunk meg szórakozzunk, de a tisztelendő atya államtanácsot szeretne tartani.

- Remélem, felséged felment az ebben való részvétel alól - mondta Dunois -, mert én arra születtem, hogy Franciaország csatáit vívjam, van szívem és karom, de fejem nincs a tanácskozásokra.

- A bíboros úr meg egyre csak ilyesmin töri a fejét - válaszolta Lajos -, s most, hogy a kastély kapujában meggyóntatta ezt a Crèvecoeur-t, utána elmondta nekünk a gróf egész bűnlajstromát. Vagy nem az *egészet* mondta el? - folytatta, erősen megnyomva a szót s oly fénnel fekete szemében, mint a töré, ha kirántják a hüvelyéből.

A bíboros valósággal remegett, amikor felelni próbált a király tréfájára:

- Bár papi voltom előírja, hogy általában magamban tartsam a vezeklők bűneit, nincs oly *sigillum confessionis*,⁸¹ amely meg nem olvadna felséged egyetlen leheletére.

- És mivel őeminenciája - így a király - hajlandó mások titkait mivelünk is közölni, természetesen elvárja, hogy mi is közlékenyek legyünk övele; és hogy érvényt szerezzen e kölcsönös

⁸¹ A gyónás pecsétje. (latin)

kapcsolatunknak, ésszerűnek találná, ha mi meg arról tájékoztatnánk, vajon a mi területünkön tartózkodik-e a Croy család e két hölgy tagja. Bármennyire is sajnáljuk, nem tudjuk kielégíteni e kíváncsiságát, mert magunk sem igen tudjuk, hol és merre ütöttek táborát mindezek a kóbor hölgyek, álrúhás hercegnők és sorsüldözött grófkisasszonyok, hisz országunk, hála Istennek és az Embruni Madonnának, sokkal tágasabb, hogysem olyan könnyen felelhetnénk ö Eminenciája nagyon is érthető kérdéseire. De ha feltételeznénk is, hogy valóban nálunk vannak, hogyan vélekedik Dunois öcsénk e fennhéjázó kérelemről?

- Szívesen válaszolok, uram, ha őszintén megmondja, háborút akar-e vagy békét - felelte Dunois azzal a nyíltsággal, amely szilárd jelleméből és vele született egyenességéből fakadt, s amely időnként Lajos király legjelentősebb kegyeltjévé tette, mert az uralkodó, mint a csel-szövők általában, éppoly szívesen pillantott másoknak a szívébe, amilyen nagy vigyázattal őrizte a magáét.

- Üdvösségemre - felelte neki -, szívesen közölném veled a szándékomat, de hát magam sem tudom, mit tegyek. De ha, tegyük fel, mégis a háború mellett döntenék, mit kezdhettek ezzel a szép és gazdag örökösnővel, ha csakugyan az én országomban van?

- Adja feleségül, felség, valamelyik vitéznek, akinek van szíve, hogy szeresse, és erős karja, hogy megvédje - mondta Dunois.

- Talán éppen tehozzád, haha! - mondta a király. - *Pasques-Dieu!* Nyers fickó vagy, de politikusabb, semmint gondoltam.

- Nem, felség - felelte Dunois -, cseppet sem vagyok politikus. Az Orléans-i Szűzre mondom, én egyenesen rontok a dolgoknak, akárcsak a lovagi tornán. Felsőged legalább egy jó házassággal tartozik az Orléans-háznak.

- És meg is fogom fizetni, gróf uram. *Pasques-Dieu!* meg fogom fizetni. Nem látja ott azt az elragadó párt?

És Lajos a szerencsétlen Orléans hercegre és a királykisasszonyra mutatott, akik nem mertek nagyon elmaradni a királytól s az ő közelében egymástól sem; éppen ezért egymás mellett lovagoltak, de két-három lépésre egymástól, s ezt a távolságot a fiatalember ellenérzése, a lány pedig féltékenysége miatt semmiképp sem csökkentette, de növelni sem merte.

Dunois a király által jelzett irányba nézett, és ahogy ott látta egymás mellett boldogtalan rokonát és annak jegyesét, akaratlanul is két egymáshoz kötözött kutyára kellett gondolnia, amelyek, már amennyire pórázuk engedi, igyekeznek eltávolodni egymástól; megcsóválta a fejét, de sehogy sem mert szólni az álnok kényúrnak. A király mintha csak kitalálta volna a gondolatait.

- Békés és nyugodt életük lesz, s szinte azt merném jósolni, hogy gyermekek sem zavarják meg őket. De hisz az utódok nem mindig hoznak áldást.

A király az utóbbi megjegyzéssel talán saját gyermeki hálátlanságára gondolt; az ajkán játszó csúfondáros mosoly most szinte bánatossá torzult. De máris más hangon folytatta:

- Őszintén szólva, jó Dunois, bármennyire is tisztelem a házasság igaz szentségét - keresztet vetett -, jobban szeretném, ha az Orléans-ház vitéz harcosokat adna nekem, amilyen a te apád volt, és te magad is vagy, akik királyi vérből valók, de nem igénylik a korona jogait, semmint hogy az ország, akárcsak Anglia, részekre szakadjon, mert jogos trónkövetelők szállnak harcba egymás ellen. Az oroszlánnak csakis egyetlen kölyke legyen.

Dunois felsóhajtott, de nem szólt; jól tudta, ha ellentmond makacs urának, csak ártalmára volna unokaöccsének, és magának sem tenne jó szolgálatot; a következő pillanatban mégsem bírta megállni, hogy meg ne kockáztasson egy megjegyzést:

- Ha már felséged apám származására célzott, meg kell mondanom, hogy - nem szólva szüleink gyengeségéről - ő maga, törvénytelen szerelem szülöttje, boldogabb és szerencsésebb volt, mintha házaselek kölcsönös gyűlöletéből sarjadt volna.

- Botrányosan szólsz, Dunois! Hát szabad így beszélni a házasság szent kötelékéről? - tréfálkozott Lajos. - De a pokolba a vitákkal, lám, felverték a vadkant. Engedd neki a kutyákat Szent Hubertus nevében! Haha! Tra-la-la-lirala! - És a király kürtje vidáman harsant az erdön át, ahogy a vad után vágatott, nyomában két-három testőrével, közöttük a mi barátunkkal, Quentin Durwarddal. S különös, de a király kedvelt sportja szilaj iramában sem tudott ellenállni harapós természetének, s most is sajátos gyönyörűséget talált Balue bíboros meggyöt-résében.

E tehetséges államférfi egyik gyengéje, mint előbb említettük, éppen az volt, hogy alacsony származása és hiányos nevelése ellenére is szívesen játszott a gálans és választékos udvari ember szerepét. Nem vett részt bajvívó tornákon, mint Becket, és nem tartott katonákat, mint Wolsey, de a lovagi életmód, amelyben amazok is kiváltak, őt is különösképpen vonzotta; ugyanígy nagy kedvtelést mutatott a vadászat harcos szenvedélye iránt. De ha volt is sikere oly hölgyeknél, akik hatalma, vagyona és államférfiúi befolyása miatt megbocsátották kül-sejének és modorának némely hiányosságát, a jóvérű paripák, melyeket drága áron vásárolt, teljesen érzéketlenek voltak bíborosi méltósága iránt, és őt sem tisztelték jobban, mint ahogy fuvaros, molnár vagy szabó apját, márpedig ő maga sem lovagolt jobban amazoknál. A király jól tudta ezt, s miközben Balue-t maga mellé rendelte, hol egyszerre nekiiramodott, hol meg hirtelen fêkezett, s annyira felingerelte a bíboros úr lovát, hogy ez nem tűrhette soká a hátán a gazdját; s e sok ficáncolás, ágaskodás, lendület és lassítás közepette a királyi kínzómaster meg is zavarta a lovast, mert jelentős kérdéseket tett fel neki olyasféle célzásokkal, hogy szívesen közölne most vele egy-két államtitkot, amelyek után a bíboros oly mohón fürkê-szett.⁸²

Nehéz lenne elképzelni ennél kínosabb helyzetet, mint e szerencsétlen államtanácsosét, akinek figyelnie kellett és válaszolnia is uralkodójának, miközben szilaj lovának minden szokellése új és egyre veszélyesebb helyzetbe rántotta - lila köpenye röpdösött körülötte, őt magát meg csak az öblös nyereg és két magas kápája védte a hirtelen és veszélyes zuhanástól. Dunois tartózkodás nélkül kacagott; a király viszont, aki a maga módján, hangtalanul, nevetés nélkül örült tréfájának, szelíden korholta miniszterét e különös vadászszenvédélye miatt, amely annyira elvakítja, hogy még csak pár percet sem akar szentelni az államügyeknek.

- Nem akarom többet feltartani - szólt végül a rémült bíboroshoz, s azzal nekiengedte a lovát.

Mielőtt Balue némi feleletet vagy akár egyetlen bocsánatkérő szót is ki tudott volna nyögni, lova, fogai közé szorítva a zablát, máris viharos vágtaiba kezdett, s csakhamar elhagyta a királyt és Dunois-t, akik szabályos ügetésben követték, és jól mulattak a boldogtalan tanácsos állapotán. Ha olvasónkat valaha is elragadta a lova (ahogy ez velünk már megtörtént),

⁸² Egy barátságos, bár ismeretlen levélíró rámutatott, hogy tévesen állítottam rossz lovasnak a bíborost. Ha így történt, elnézést kérek az emléketől; mert kevesen vannak, akik nálam jobban szerették ezt a testgyakorlást, legalábbis előrehaladottabb koromig. De lehetséges, hogy a bíboros rossz lovas volt, bár szerette volna, ha úgy tartják, megállja a helyét a vadászat veszélyei között is. Öntelt és kérkedő ember volt, ezt bizonyította Párizs 1465-ös ostrománál is, mikor a háború szoká-saival ellentétben éjjel harsona- és trombitaszóra ment őrségbe. Mikor a bíborosnak szerény lovas-tudományt tulajdonítottam, párizsi kalandja járt az eszemben, midőn orgyilkosok támadták meg, és ösvére, megijedve a tömegtől, elragadta lovasát, és útját egy monostor felé véve, melynek a bíboros apátja volt hajdan, megmentette gazdjára életét. - Lásd Jean de Troyes krónikáját. *(Walter Scott jegyzete)*

könnyen megérti e helyzet kínos, veszélyes és nevetséges voltát. Az állat mind a négy lába, amelyeket már nem fékezhet a lovas, de néha maga a ló sem, olyan viharosan repül, mintha csak a két hátsó meg akarná előzni a két mellsőt, az ember görcsösen kapaszkodó két lába, amelyek, ó, jaj, mostan inkább zöld pázsiton sétálnának, még csak növelik a bajt, mert fájón nyomják a paripa két oldalát, két keze, amelyek a gyeplő helyett már rég a sörényt szorongatják, ő maga, aki nem ül feszesen a tulajdon súlypontján, ahogy az öreg Angelo ajánlja, s nem is hajol előre, ahogy Newmarket zsokéi szokták, hanem inkább fekszik vagy csüng az állat hátán, alig több biztonsággal, mint egy zsák gabona - képzeljük csak el ezt a látványt, s egykettőre belátjuk, hogy talán szórakoztató a nézőnek, de nagyon is kényelmetlen a bemutatónak. De ha még ráadásul e szerencsétlen lovasnak a megjelenése vagy ruházata is feltűnő, ha ragyogó uniformis, hivatali köntös vagy más efféle van rajta, és mindez díszszemlén, versenyen, körmeneten vagy más népes helyen történik, csak egy módon szabadulhat a véget nem érő gúnykacajtól: legalább pár tagját ki kell törnie esés közben, vagy pedig, ami még biztosabb, ott mindjárt szörnyet kell hálnia; más esetben bukása alig kelt majd általános rokonszenvet. Most pedig a bíboros rövid, lila kabátja, amelyet lovaglóköntösnek viselt (hosszú talárját a kastélyban hagyta), skarlátpiros harisnyája s hosszú zsinórral díszített bíborszínű kalpagja ügyefogyottságával egyetemben valami sajátos zamatot adott lovasművészetének.

A paripa, amely, ha szabad így mondani, a maga kezébe vette az irányítást, már nem is vágatott, inkább röpült egy zöldellő fason át, s miután hamar beérte a vadkan után száguldó falkát, fellökött néhány hajtót, akik erről az oldalról igazán nem vártak támadást, megtiport jó néhány kutyát, és mit sem törődve a résztvevők átkaival és fenyegetőzésével, megzavarta az egész vadászatot, máris a vadkan nyomába ért, és a halálra vált bíboros ott láthatta maga alatt a dühödten fűjtató, habos agyará, félelmes állatot. Balue, hogy ily közel került a vadkanhoz, borzalmas jajkiáltásban tört ki, s ettől vagy talán a vadkantól lova annyira megijedt, hogy most már nem előre rohant, hanem hirtelen oldalt ugrott; a bíboros meg, aki csak az egyenes irány miatt maradt fenn a nyeregben, nehéz testével a földre zuhant, így ért véget Balue vadászkalandja a vadkan közvetlen közelében, s ha a végsőkig ingerelt állatot nem kötik le saját gondjai, a bíboros sem járt volna jobban, mint annak idején Favila, a vizigótok királya Spanyolországban. A hatalmas egyházfejedelemnek az ijedtségen kívül más baja nem esett, s alig mászott félre az útból, már ott száguldott mellette a kutyák és vadászok serege; senki sem állt meg, hogy segítségére siessen, mert a vadászok akkor is éppoly érzéketlenek voltak az ily szerencsétlenségek iránt, akárcsak a mi napjainkban.

Mikor a király elhaladt mellette, így szólt oda Dunois-hoz:

- Ott fekszik őeminenciája, mélyebben már nem is feketne. Nem valami nagy vadász, azonban a halászatban - főleg, ha titkok horgászásáról van szó - magával Szent Péterrel is vetekszik. De most az egyszer, azt hiszem, mégis mesterére talált.

A szerencsétlen bíboros nem hallotta e szavakat, de a király megvető tekintete magában is megmutatta értelmüket. Mondják, az ördög ezeket az alkalmakat használja fel az emberek megkísérlésére: így volt most Balue is, akit nagyon bántott a király lenéző arckifejezése. Pillanatnyi ijedtsége máris elpárolgott, mert látta, hogy tagjai épségben maradtak; viszont sértődöttsége és az uralkodó iránt most fellobbant haragja nem múlt el ilyen gyorsan.

Amikor a társaság már messze járt a bíborostól, egy magában járó lovag érkezett oda néhány emberével; úgy látszott, nem vett részt a vadászatban, inkább csak érdeklődéssel szemléli, és most nagy meglepetésére a bíborost látta maga előtt, hátsló és kíséret nélkül s oly helyzetben, amely tisztán mutatta, hogy tulajdonképpen mi történt vele. Az idegen azonnal leugrott lováról, és felajánlotta segítségét - egyik kísérőjének azonnal megparancsolta, hogy szelíd és nyugodt lovát adja át a bíborosnak -, majd kifejezte meglepetését, hogy a francia udvar a va-

dászat veszélyeinek teszi ki, bajban pedig magára hagyja a legbölcsebb államférfit: nem ez-e a különös találkozás során a legtermészetesebb segítség és vigasz egy Crèvecoeur gróf részéről? Mert, ugye, kitalálhattuk, a burgundiai követ sietett a földre bukott bíboros segítségére.

Épp a legjobb lelkiállapotban találta a főpapot, hogy megkísértse a király iránti hűségében, s amint tudjuk, a bíboros mindig is szívesen hallgatta az ilyen csábító szavakat. Már aznap reggel is, amint Lajos féltékeny természete ezt jól sejtette, nemcsak az történt kettejük között, amiről a bíboros urának beszámolt. Bár már ekkor, reggel is, szíves füllel hallgatta, hogy a burgundiai herceg Crèvecoeur gróf közlése szerint igen nagy jelentőséget tulajdonít személyének és tehetségének, s a kísértés ördöge is feltámadt benne, amikor Károly bőkezűségéről és a pompás flandriai főpapi javadalmakról hallott - de csak most, e balszerencséje után, amely sebzett hiúságát a végsőkig ingerelte, csak e végzetes órában határozta el véglegesen, hogy megmutatja Lajos királynak: egyetlen ellensége sem lehet neki oly veszélyes, mint a megbántott barát és bizalmas.

De most megkérte Crèvecoeur grófot, hogy gyorsan váljanak el, mert könnyen megfigyelhetik őket, s mindjárt megbeszélte vele, hogy a tours-i Szent Márton-monostorban találkozzanak este, vecsernye után; s mindezt pedig olyan hangon adta elő, hogy a követ jól láthatta, milyen kedvező lehet urának a bíboros elkeseredett állapota.

Eközben Lajos király, akiben, bár korának legpolitikusabb fejedelme volt, a szenvedély nemegyszer birokra kelt természetes óvatosságával, lelkesülten követte a vadkan nyomát, s a vadászat máris igen érdekesre fordult. Az történt ugyanis, hogy egy fiatal vaddisznó keresztelte a vén kan nyomát, és két-három tapasztalt, öreg kutya kivételével maga után vont az egész falkát és csaknem valamennyi vadászt. A király boldogan látta, hogy Dunois a többiekkel együtt a hamis nyomot követi, s titokban már örvendezett, hogy a vadászat mesterségében, amely akkor éppolyan dicsőséges volt, mint a háború, legyőzheti ezt a tökéletes lovagot. Lajosnak jó lova volt, és szorosan követte a kutyákat; így aztán, mikor egy mocsaras helyen a vadkan szembefordult vele, senki sem volt a közelben.

Lajos bátor és tapasztalt vadász volt; nem törődve a veszéllyel, a kutyákkal viaskodó hatalmas állathoz ugratott, és belevágta a pikáját; de mivel a paripa visszariadt a vadkantól, a döfés nem ölte meg a vadat, és nem is tette ártalmatlanná. A ló nem akart másodszor is nekimenni, bármennyire is nógatta a gazdája; ezért a király a földre ugrott, és kezében a rövid, éles, egyenes és hegyes karddal, aminőt a vadászok ilyenkor használni szoktak, az állatnak rohant. A vadkan, lerázva magáról a kutyákat, most már emberi ellenfelére támadt, a király pedig, szilárdan megfeszítve a lábát, az állat torkának, vagyis inkább kulcsontja tájának szegezte a kardját; így aztán a vad vesztét saját súlya és rohamának lendülete okozta volna. De amikor e nagy ügyességet igénylő és kockázatos összeütközésre sor került, a király kardja csak az állat vállának sörtepáncélját érte, és semmi hatással nem volt rá, Lajos pedig a földre zuhant. Épp ez volt a szerencséje. A király bukása miatt az állat is elvétette a célt, és agyarával csak a király rövid vadászzekéjét és nem a combját tépte fel. De a vadkan rohama után megfordult, hogy ismét a földről feltápáskodó királyra támadjon. Lajos élete végveszélyben volt. E végzetes pillanatban érkezett meg Quentin Durward, aki lovának lassúsága miatt elmaradt a társaságtól, de szerencsésen felismerte és követte a királyi kürt hangját, és lándzsájával mindjárt keresztüldöfte az állatot.

A király eközben talpra ugrott, és most már ő sietett Durward segítségére: kardjával elvágta a vadkan torkát. Mielőtt egy szót is szólt volna Quentinhez, hosszában is, szélteben is megmérte a hatalmas állatot, majd letörölte az izzadságot a homlokáról, a vért a kezéről, aztán levette vadászsüvegét, egy bokorra akasztotta, és ájtatosan imádkozott a rajta levő ólomérem előtt, s végül, Durwardra tekintve, megszólalt:

- Te vagy az, fiatal skót barátom? Szerencsésen kezded vadászpályádat, s Péter mester most egy második lakomával tartozik neked, éppoly jóval, amelyet a Liliomban adott. Miért nem szólsz? Úgy látom, épp itt az udvarban maradt el szilaj hetykeséged, pedig mások itt lelik meg ezeket a tulajdonságokat.

Quentin agyafúrt fickó volt, s még a skót levegő nevelte óvatosságra; félelmetes gazdája inkább óvatosságot, mint bizalmat keltett benne, s most is elég bölcs volt, hogy ne éljen e közvetlenségre csábító és nagyon is veszélyes engedéllyel. Kurta, jól válogatott szavakkal válaszolt tehát: ha egyáltalán szólni merne a felséges úrhoz, csak azért tenné, hogy bocsánatát kérje azért az otromba hetykeségért, amellyel iránta viseltetett, amikor még nem ismerte magas rangját.

- Hallgass, ember! - mondta a király. - Megbocsátom arcátlanságodat, mert okos voltál és szellemes. Csodálalak is, hogy így ráhibáztál Tristan barátom mesterségére. Azóta, hallom, te is majdnem a keze alá kerültél. Kérlek is, óvakodj tőle; olyan kalmár ő, aki durva kötőkkel és szoros nyakravalókkal kereskedik. Segíts felszállnom. Kedvellek téged, és jót akarsz neked. Ne számíts senkire, még nagybátyádra vagy Crawford lordra sem, csakis énrám... erről a vadkan-dologról pedig egy szót sem, senkinek! Mert ha valaki eldicsekszik, milyen csávából mentette meg a királyt, ez a fecsegése marad egyetlen jutalma.

A király a kürtjébe fűjt, s csakhamar ott termett Dunois néhány csatlóssal; elálmélkodtak a hatalmas állaton, s Lajos minden aggály nélkül elfogadta az érdemeit messze meghaladó szerencsekívánatokat, mert Durward segítségét csak úgy mellékesen érintette, akárcsak egy rangos vadász, aki eldicsekszik a tarsolyába zsúfolt madarakkal, de a vadőrzők jelenlétét és segítségét meg sem említi. Aztán megparancsolta Dunois-nak, küldjék az elejtett vadat Tours-ba a Szent Márton-monostor szerzeteseinek, hadd ékesítse ünnepi lakomájukat, s magányos ájtatosságukban emlékezzenek majd meg a királyról.

- Láttá-e valaki - kérdezte most Lajos király - a bíboros úr őminenciáját? Nem volnánk elég figyelmesek az anyaszentegyházzal, de talán az udvariasság ellen is vétenénk, ha itt hagynánk szegényt gyalogosan az erdő közepén.

- Legyen szabad megjegyeznem, felséges uram - mondta Quentin, amikor látta, hogy senki sem szól -, én láttam a bíboros urat, lovon hagyta el az erdőt.

- Az ég mindig gondoskodik az övéiről - felelte a király. - Induljunk a kastélyba, uraim; ma már nem vadászunk többet. Kegyelmed pedig, apród uram - fordult most Quentinhez -, keresse meg a vadászkesemet. A tusa közben eshetett ki a hüvelyéből. Indulj, Dunois, mindjárt megyek én is.

A király, aki legártatlanabbnak látszó cselekedeteit is nemegyszer számító terveinek rendelte alá, most is csupán magában akart maradni Quentinnel.

- Mondd, fiatal skót öcsém - kérdezte tőle -, nem láttad-e, ki adta a lovat a bíborosnak? Biztosan valami idegen; mert ha egyszer én nem álltam meg, az udvari emberek sem nagyon siethettek a segítségére.

- Csak egy pillanatig láttam azokat az embereket, felséges uram, akik őemmenciáját megsegítették - mondta Quentin. - Sok időm nem volt, mert, sajnos, elmaradtam a rohamban, s nagyon siettem, hogy újra elfoglalhassam a helyemet; de azt hiszem, a burgundiai követ úr volt a kíséretével.

- Aha! - mondta Lajos. - No, nem baj. Majd csak elbír velük Franciaország.

Más jelentős dolog már nem történt, és a király kíséretével együtt visszatért a kastélyba.

10 *Az őrszem*

Hol szól e szép zene? Légben vagy a földön?

A VIHAR

(Babits Mihály fordítása)

Egyre figyelek,
S hallgatom a hangokat, halottnak is
Adnának életet.

COMUS

Alighogy Quentin kis szobájába ért, még ruhát sem válthatott, máris ott termett derék nagybátyja, és mindenről kifaggatta, ami a vadászon vele történt.

Az ifjú, aki nagyon is világosan látta, hogy bátyjának az öklében van az erő s nem az értelmében, nagyon ügyelt, hogy ne fossza meg a királyt attól a dicsőségtől, amelyhez, úgy látszott, erősen ragaszkodik. A Vágottarcú válasza csupa hetvenkedés volt, hogy ő bezzeg másként viselkedett volna hasonló helyzetben, de szelíd szemrehányás is, miért késlekedett az öccse, amikor a király halálos veszedelemben lehetett. Az ifjú óvatosan válaszolt, nem mentegette a magatartását, s csak annyit mondott, hogy az erdő törvényei szerint nem lett volna illő beavatkozni, míg a másik vadász az ő segítségét nem kéri. Alig fejezték be a vitát, Quentin máris láthatta, milyen okosan tette, hogy nem bízta titkát a bátyjára. Egy halk kopogás az ajtón látogatót jelentett; az ajtó mindjárt ki is nyílt, s Oliver Dain, a Gonosz, a Sátán, mert általában ilyen néven ismerték, lépett a szobába.

Az olvasó már jól ismeri, ami a külsejét illeti, ezt a tehetséges, de nagyon gonosz embert. Megjelenését, modorát leginkább egy macskáéhoz hasonlíthatnánk, amely, még ha aludni látszik is, vagy ha lassú, puha és félénk lépteivel végigsuhan a lakáson, folyton a szerencsétlen egér fészket lesi, vagy nyilvánvaló bizalommal és szeretettel simul azokhoz, akiknek cirógatását várja, s aztán egy pillanattal később máris a prédájára veti magát, vagy azokba mélyeszi karmát, akiknek előbb még kedveskedett.

Oly görnyedten, annyi alázattal és szerénységgel lépett a szobába, oly mély udvariassággal köszöntötte a Vágottarcút, hogy bárki, aki csak látta volna, azt hihette, a skót íjász kegyéért jött könyörögni. Szerencsét kívánt Leslynek unokaöccse magatartása miatt, mert, tette hozzá, Quentin a király figyelmét is magára vonta a vadászon. Most elhallgatott, mintha válaszra várna; s lesütött szemmel hallgatta a Vágottarcú megjegyzését (s csak egyszer-kétszer pillantott lopva a fiatal Quentin felé): öfelsége számára - mondta Lesly - valóságos balszerencse volt, hogy nem ő, a Vágottarcú, hanem unokaöccse volt akkor mellette, mert ő biztosan idejében odaér, és azonnal felnyársalja azt az állatot, Quentin pedig, amint hallja, öfelségére bízta a dolgot.

- De jó lecke ez a felséges úr számára - folytatta -, most már ő is beláthatja, hogy egy ilyen derék testőrt jobb lóra kell ültetni; mert hogy is tarthatott volna lépést az én flandriai hústömegem az ő normandiai paripájával? Sarkantyúztam én a döögöt, csupa árok volt már az oldala. Nem jól van ez így, Oliver mester, jelentést kéne erről tenni öfelségének.

E megjegyzésre Oliver mester csak azzal válaszolt, hogy csendes, kétkedő pillantást vetett a nagyszájú íjászra, majd legyintett, s kissé oldalt billentette a fejét; mindezt néma egyetértésnek lehetett venni, de óvatos jelzésnek is, hogy ne folytassák ezt a témát. Az ifjúra viszont éles és fürkésző tekintettel nézett, majd csalfa mosollyal az ajkán, így szólt hozzá:

- Skót szokás ez, fiatalember, hogy amint ma reggel is tettük, nem segítünk a királynak, ha veszedelemben van?

- Nálunk az a szokás - felelte Quentin, aki semmiképp sem akart további felvilágosítást adni -, hogy ha tud magán segíteni, ne erőszakoljuk rá támogatásunkat nemes időtöltésében. Mi úgy véljük, hogy vadászat közben egy fejedelemnek éppolyan kockázatot kell vállalnia, akár a többi embernek, hiszen éppen ezt keresi. Mert mit ér a vadászat fáradság és veszély nélkül?

- Nézd csak ezt az ostoba fickót! - mondta a nagybátyja. - Mindenre és mindenki számára van egy válasza vagy megjegyzése. Csak azt szeretném tudni, hol örökölte ezt, mert én semminek sem tudom az okát megadni, bármit csinálok is, hacsak az evésnek nem, amikor éhes vagyok, vagy ha az eligazítást végzem és más efféle katonai dolgoknak.

- Mondja hát, tisztelt uram - mondta a királyi hajnyíró, szemöldöke alól felpislogva -, mi okát tudja az eligazításnak?

- Hát azt, hogy a kapitány elrendelte - mondta a Vágottarcú. - Más okát nem tudom, Szent Egyedre mondom! Ha Tyrie-nak vagy Cunninghamnek parancsolta volna, hát ők is megtennék.

- Nagyon katonás okfejtés! - állapította meg Oliver mester. - De biztosan örömmel hallja majd, hogy a király cseppet sem neheztel öccsére, és éppen őt választotta ki egy bizonyos szolgálatra ma délután.

- Hogy őt választotta! - kiáltott a Vágottarcú meghökkenve. - Biztosan azt akarja mondani, hogy *engem* választott.

- Nem akarok mást mondani, mint amit mondok - felelte szelíd, de határozott hangon -, a király különleges megbízatással tünteti ki az öccsét.

- Miért? És mi okból? - mondta a Vágottarcú. - Miért ezt a gyereket választja, és nem engem?

- Csakis kegyelmed előbbi okfejtésével válaszolhatok, Vágottarcú uram: ez a király rendelkezése. De - tette hozzá -, ha ugyan szabad feltevésekbe bocsátkoznom, őfelsége biztosan olyan feladatra gondol, amely az ilyen fiataloknak való, nem pedig tapasztalt harcosoknak, amilyen kegyelmed, Vágottarcú uram. Éppen ezért, ifiúr, vegye gyorsan a fegyvereit, és jöjjön velem. A muskétáját is hozza magával, mert őrésre kell mennie.

- Őrségre! - kiáltott a nagybátyja. - Hátha mégis tévedés van a dologban? A belső őrséget a kastélyban csak azok láthatják el, akik, akárcsak én, legalább tizenkét évet szolgáltak már a mi tiszteletre méltó testületünkben.

- Nem, nincs itt tévedés - mondta Oliver -, ez őfelsége kívánsága, és máris sietnünk kell.

- De hisz - erősködött a Vágottarcú - öcsém még nem szabad íjász, apród csupán, az én zászlóm alatt szolgál.

- Bocsásson meg - felelte Oliver -, a király alig félórája elküldött a lajstromért, és a gárda névsorába jegyezte a fiatalurat. Legyen oly kegyes, segítsen unokaöccsét rendbe hozni a szolgálatra.

A Vágottarcú, akiben sem rosszindulat, sem féltékenység nem volt, máris ott szorgoskodott unokaöccse körül, s ugyanakkor jó tanácsokkal is ellátta, de közben egyre hümmögött meglepetésében, hogy máris ilyen szerencse érte az öccsét. Ilyesmi még sosem fordult elő a skót gárda történetében, mormolta, még övele magával sem. Biztosan azokat a papagájokat és

indiai pávákat kell őrizni, amelyekkel a velencei követ kedveskedett a királynak - nem, másról szó sem lehet; az ilyen feladat pedig csupasz képű ifjak dolga (s azzal végigsimított a maga félelmes bajuszán), csak annak örül, hogy lám, az ő derék öccsét érte ez a szerencse.

Quentin a maga gyors észjárásával, okosságával és csapongó képzeletével máris valami fontosabb dolgot sejtett, hisz a király közelébe hívják, és a szíve hevesen dobogott, mert arra gondolt, hamarosan kitüntetés várja. Azt máris elhatározta, hogy gondosan megfigyeli vezetőjének modorát és beszédjét, amelyet, legalábbis így gyanította, nemegyszer ellentétes módon kell értelmezni, ahogy állítólag a jövőmondók is magyarázzák az álmok értelmét. Annak meg különösképpen örült, hogy vadászkalandjáról egyetlen szót sem ejtett, és máris eltökélte magában - meglepő bölcsesség egy ilyen fiatalemberben -, hogy amíg e titokzatos udvarban él, óvatosan a szívébe zárja minden gondolatát, és felettébb ügyel a nyelvére.

Csakhamar elkészült a felszerelésével, és muskétájával a vállán (bár íjászoknak hívták őket, a skót gárda tagjai már régen tűzfegyvert használtak íj helyett, amelynek kezelésében az ő nemzetük amúgy sem ügyeskedett), Oliver mesterrel együtt elhagyta a kaszárnnyát.

Nagybátyja sokáig nézett utána, tele bámulattal és kíváncsisággal; és jóllehet becsületes töprengésében nem zavarta irigység, sem effajta rossz érzés, önérzetének e parányi sérelme mégiscsak megzavarta az örömét, hogy öccse ily szerencsés módon kezdi pályafutását.

Komoran megcsóválta a fejét, kinyitott egy titkos szekrényt, és egy jókora flaskó óbort vett elő, megrázta, hogy megállapítsa, milyen szintre süllyedt a tartalma, majd töltött, és nagyot kortyolt a nemes italból; aztán belevetette magát a hatalmas tölgyfa székbe, majd miután megint egyszer lassan megcsóválta az üstökét, láthatóan oly öröme telt e gépies mozgásban, hogy akárcsak a mandarinnak nevezett játékfigura, egyre himbálta a fejét, míg végül erőt nem vett rajta az álom; csak az ebédre hívó jelzés ébresztette fel.

Miután Quentin Durward egyedül hagyta bátyját magasröptű elmélkedéseivel, követte Oliver mestert, aki nem a nagy belső udvarokon át vezette, hanem részben titkos sikátorokon, a szabad ég alatt, főképp pedig lépcsők, boltívek és galériák útvesztőjében, titkos ajtókon keresztül, amelyek a legváratlanabb helyeken nyíltak, míg végül egy tágas és hatalmas rácsozott galériába érkeztek, amely oly széles volt, hogy akár csarnoknak is lehetett nevezni; falait régi, de kevésbé tetszetős tapéták borították, és alig néhány kemény, hideg s szinte kísértetiesen ható kép, még a művészet őskorából, amely későbbi virágzását megelőzte. Lovagokat ábrázoltak Nagy Károly udvarából, aki olyan kiváló szerepet játszott Franciaország regényes történetében; és mivel a hírneves Roland hatalmas alakja tűnt itt fel leginkább, az egész terem is Roland-galériának nevezték.⁸³

- Itt kell majd örködnie - mondta Oliver oly halkan, suttogva, mintha a fejedelmek és harcosok e kemény sora megsértődött volna minden hangos szótól, vagy attól tartott volna, hogy felébreszti a visszhangot, amely ott leskelődött e hatalmas és komor terem mennyezete alatt, a magasra szökkenő boltívek és a gótikus bordázatok között.

- Mi a jelszó, és milyen utasításokat kapok? - kérdezte Quentin, ugyancsak fojtott hangon.

- Meg van töltve a muskétája? - kérdezte Oliver, ügyet sem vetve a fiatalember érdeklődésére.

- Mindjárt meg lesz - felelte Quentin, és a kandallóhoz ment, amely olyan hatalmas volt, hogy gótikus szobácskának vagy akár a csarnok kápolnájának is tarthatta volna az ember, s az elhaló tűz parazsánál meggyújtotta a lassan égő kanócot, amellyel a fegyvert kell elsűtni.

⁸³ Nagy Károlyt valószínűleg a szászokkal és más pogányokkal szembeni könyörtelen szigorúsága miatt a középkorban szentnek tartották; és XI. Lajos mint leszármazottja különleges hódolattal tisztelte sírját. (*Walter Scott jegyzete*)

Amikor elkészült, Oliver azt mondta neki, hogy még nem is ismeri csapattestének jogait: saját tiszteiken kívül csakis a király vagy Franciaország *connétable*-ja parancsolhat nekik.

- Maga a király állította most erre a helyre - folytatta Oliver -, s hamarosan azt is megtudja, miért hívták ide. A csarnokban kell fel s alá járnia. Ha jobban tetszik, egy helyben is állhat, de leülni nem szabad, s fegyverét sem teheti le. Nem szabad hangosan énekelni, sem füttyülni, viszont, ha kedve van hozzá, egy-egy imát vagy más efféle tisztes dolgot elmondhat, csak ne hangosan. Isten áldja, és jól vigyázzon!

„Hogy jól vigyázzak! - gondolta az ifjú katona, amikor a társa szokott nesztelen és suhanó lépteivel már eltávozott, s egy faliszőnyeg mögött csakhamar eltűnt. - Hogy jól vigyázzak! De kire vigyázzak, kivel harcoljak? Csak nem ezzel a pár denevérrel és patkánnyal? Vagy tán az emberiség e mérges és vén képviselőivel, akik még életre kelhetnek, mert, lám, megzavartam őket? De hát parancs parancs, teljesítenem kell!”

Minthogy elhatározta, hogy kötelességét a legpontosabban teljesíti, unalma csitítására azzal is megpróbálkozott, hogy elénekli a szent zsoltárokat, amelyeket apjának halála után a kolostorban tanult, de most hirtelen arra kellett gondolnia, hogy - bár katonai díszbe öltözött és nem a novícius egyszerű csuhájába - ez a topogása itt a francia király csarnokában nagyon hasonlít azokhoz a csendes sétákhoz, amelyekkel már torkig volt az aberbrothicki kolostor magányában.

Önmagának is bizonygatni akarta, hogy most nem cellájában járkal, hanem kinn a nagyvilágban, s ezért énekelni kezdett, persze nem hangosabban, mint ahogy megengedték. Feltört belőle pár régi, harcos ballada, amelyekre még családjuk hárfása tanította, a dánok vereségéről Aberlem-nónál és Forresnél, Duff király meggyilkolásáról Forfarban, és néhány szonett és regösének, amelyek mind távoli hazájának s különösképpen szülőföldjének dicső történetét zengték. Mindez elég sok időbe tellett, máris délután két óra felé járt az idő; a mi Quentinünket korgó gyomra most arra emlékeztette, hogy a jó atyák Aberbrothickban szigorúan ragaszkodtak ugyan az ájtatosság óráihoz, de az étkezés idejéről sem feledkeztek meg; itt pedig a királyi kastélyban senki sem gondol arra, hogy reggeli sétalovaglása meg déli őrsege után türelmetlenül várja az ebédet.

De vannak olyan édes hangok, amelyek még a Quentinéhez hasonló, követelőző türelmetlenséget is lecsendesítik. A hosszú csarnok vagy galéria túlsó oldalán két ajtót láthatott, gazdag díszítéssel körülvéve: valószínűleg két lakosztályba vezettek, és éppen ez a csarnok kapcsolta őket egybe. Amikor a gárdista magányos útján a két ajtó elé vagy őrsegeinek határára ért, az egyik bejárat mögött egyszerre szépséges dallamot hallott, olyat, amely, legalábbis az ő képzeletében, ahhoz a lánthoz és hanghoz volt hasonló, amely előző nap annyira elbűvölte. S most e reggeli órák álmai, amelyeket a sok viszontagság már-már elmosott, megújult erővel szakadtak fel benne, s Quentin ott maradt azon a helyen, ahol legjobban hallhatta e hangokat; muskétájával a vállán, félig nyitott szájjal, fülével, szemével, egész lelkével az ajtóhoz tapadva már-már egy festett gárdistához s nem is élő emberhez hasonlított - semmire sem gondolt, csak arra, hogy magába szívja az édes muzsika minden foszlányát.

E szépséges dallamok nem szóltak mindig hozzá: néha haboztak, elcsendesedtek, teljesen elhallgattak, s aztán megújult erővel törtek fel. Igaz, a zene és minden, ami szép, akkor valóban vonzó vagy legalábbis érdekes a képzelet számára, ha varázsa csak részben érint bennünket, s képzeletünknek kell a távoli és elmosódó benyomást teljessé tenni, de a fiatal Quentinnek megvolt a lehetősége, hogy ámulata közben kiszínezza álmokképét. A gárdisták fecsegése és mindaz, amit aznap reggel ő maga is hallott a királyi fogadóteremben, megbizonyosította, hogy ez a bűbájosan éneklő szirén nem egy közönséges kocsmáros leánya vagy rokona (hogy is gondolhatott ily alantas dologra!), hanem az az álruhában bujdosó, szerencsétlen gróf-kisasszony, akinek ügyéért királyok és hercegek öltenek páncélt és törnek lándzsát. Már nem

is a csarnokban volt, máris száz és száz szilaj álomkép ragadta magával, amilyeneket e regényes és kalandos korban egy kalandvágó és regényes ifjú csak megálmodhatott, amikor hirtelen durva kéz markolta meg a fegyverét, és nyers hang dörögött a fülébe:

- Á! *Pasques-Dieu!* látom, apród uram, az őrsegen alussza ki magát!

Péter mester rekedt, de fölényes és gúnyos hangja volt ez, s Quentin egyszerre felriadt, s pirulva és rettegve látta, hogy a király (aki valószínűleg egy titkos ajtón át érkezett, és a fal mentén vagy a faliszőnyeg mögött lopakodott őhozzá), az ő álmodozását felhasználva, csaknem kicsavarta kezéből a fegyvert.

Amikor első meglepetéséből felocsúdott, oly vad mozdulattal szabadította ki a fegyverét, hogy a király csaknem hanyatt esett. Quentin most meg attól ijedt meg, hogy, lám, csupán állati ösztönének engedve (ha szabad így kifejezni magunkat), a bátor ember természetes lendületével védelmezte fegyverét, és így erőszakosságával bizonyosan növelte a király haragját, aki pedig szolgálatának hanyag teljesítése miatt nyilván máris neheztelt rá; nem tudta hát, mit cselekedjék, csak fogta a muskétáját, a vállára csapta, és mozdulatlanul állt az uralkodó előtt, akit - mi másra is gondolhatott? - halálosan megbántott.

Lajos kényúri hajlamát nem annyira természetes kíméletlensége vagy kegyetlensége, hanem inkább hidegvérű fontolgatása és féltékeny gyanakvása fűtötte, de volt benne valami csípős szigor is, amely magánemberként is zsarnokká tette volna, s amellet úgy látszott, mindig örül, ha büntetéssel sújthat valakit. De most mintha nem akart volna élni a diadalával.

- A reggeli szolgálatod - mondotta - több nekem, mint a fiatal katona hanyagsága. Ebédeltél már?

Quentin, aki nem ilyen kedves szavakat várt, hanem máris a hadbiztos kapitány keze közt érezte magát, megkönnyebbülten felelte:

- Nem.

- Szegény fiú - mondta Lajos a szokottnál szelídebb hangon -, biztosan a koplalás bágyasztott így el. Tudom, gyötör az éhség, mint valami farkas - folytatta. - Én ettől a vadállattól szabadítlak meg, ahogy te engem a másiktól mentettél meg; amellet óvatos voltál szavaidban, s ezt is köszönöm neked. Kibírod még egy óráig evés nélkül?

- Akár huszonnégyig is, felség - felelte Durward -, hisz skót ember vagyok!

- Egy második királyságért sem vállalnám annak a pástétomnak a szerepét, amely ilyen hosszú bőjt után az utadba vetődik... de most nem a te ebédedről lesz szó, hanem az enyémről. Balue bíborost és ezt a burgundiait, Crèvecoeur grófot látom vendégül; csak magunkban leszünk, és tudod, az ördög nem alszik, valami mindig történhet, különösen ellenfelek közt, ha a fegyverszünet idején találkoznak.

Elhallgatott, és töprengő, komor tekintettel nézett maga elé. S mivel úgy látszott, nem szólal meg, végül is Quentin törte meg a csendet, és megkérdezte, mi lesz a dolga tulajdonképpen.

- A tálalónál fogsz örködni töltött puskával - mondta Lajos -, és ha árulást gyanítasz, azonnal lelövöd az árulót.

- Árulást, felség! - kiáltott Durward. - Egy ilyen jól őrzött kastélyban!

- Azt hiszed, hogy ez nem lehetséges? - mondta a király, akit nyilván nem bántott a fiatal-ember nyíltsága. - A történelem megtanított arra, hogy az árulás egy egérlyukban is elfér. Hogy a testőrök megakadályoznák az árulást! Ó, te csacska fiú! *Quis custodiat ipsos custodes:* és ki védelmezzen az örök árulása ellen?

- A skót becsület - felelte Durward merészen.

- Igazad van; nagyon helyes, tetszel nekem, fiú - mondta a király derűsen -, a skót becsület mindig is igaz volt, s én megbízom benne. De az árulás! - Megint elkomorodott az arca, s szaggatott léptekkel járt fel s alá a teremben.

- Mellettünk ül a lakomákon, ott csillog serlegünk mélyén, tanácsosaink szakállában, udvaroncaink mosolyában, házi bolondunk örült kacajában rejtőzik, de mindenekelőtt a megbékélt ellenség barátságos arcán. Orléans-i Lajos megbízott Burgundiai Jánosban: a Barbette utcában gyilkolták meg. Burgundiai János megbízott az orléans-i pártban: Montereau hídján gyilkolták meg. Én senkiben sem bízom, senkiben. Figyelj ide; rajta lesz a szemem ezen az arcátlan grófon; no és azon a derék főpapon is, őt sem tartom nagyon hűségeseznek. És ha azt mondom: *Écosse, en avant*,⁸⁴ azonnal lelövöd a grófot.

- Ez a kötelességem - felelte Quentin -, ha egyszer felséged élete veszélyben forog.

- Természetesen, én is így gondoltam - felelte a király. - Mert mi hasznom volna abból, ha megöletném ezt az arcátlan harcost? Ha még Saint-Pol *connétable*-ről volna szó - s most elhallgatott, mintha attól tartana, hogy máris sokat mondott, de aztán nevetve folytatta: - Aztán itt van a mi sógorunk, Skóciai Jakab,⁸⁵ a te Jakabod, Quentin, aki saját kezével döfte le Douglast, amikor skirlingi kastélyában vendégül látta.

- Stirlingben történt ez, felség - javította ki Quentin. - Aztán meg, felséges uram, lássa, nem sok jó származott ebből.

- Stirlingnek hívják azt a kastélyt? - mondta a király, mintha nem is hallotta volna Quentin további megjegyzését. - Hát legyen akkor Stirling. A név magában nem jelent semmit. De én nem forralok semmi rosszat ez emberek ellen, semmi rosszat. Mít érnék vele? De ők talán nem így gondolják. A te muskétádra bízom hát magam.

- Az adott jelre azonnal cselekszem - mondta Quentin -, de ha...

- Habozol? - kérdezte a király. - Beszélj csak nyíltan, megengedem. Olyan őszinte fickótól, mint te, mindig hall az ember valami hasznosat.

- Csak azt bátorodom megemlíteni - felelte Quentin -, ha felségednek oka van arra, hogy ne bízzék ebben a burgundiaiban, akkor nem értem, miért engedi ily közel magához, és miért oly titokban.

- Nyugodj csak meg, apród uram - mondta a király. - Vannak veszélyek, amelyek, ha szembenézünk velük, mindjárt semmivé válnak, de ha szemmel láthatóan félünk tőlük, máris bizonyossá és elkerülhetetlenné lesznek. Ha bátran odalépek egy vicsorgó szelindekhez és meg-simogatom, tized egy ellen, hogy mindjárt lecsillapodik; de ha látja, hogy félek tőle, rám veti magát, és darabokra szaggat. Őszintén akarok veled beszélni. Nagyon fontos nekem, hogy ez az ember megnyugodva térjen vissza az ő forrófejű urához. Ezért is vállalom ezt a kockázatot. Sosem rettentem vissza attól, hogy ha szükséges, akár életem veszélyeztetésével is biztosítsam országom jólétét. Most pedig jer velem.

Lajos a fiatal gárdistát, akit láthatóan a kegyeibe fogadott, odavezette ahhoz az oldalajtóhoz, amelyen keresztül ő maga bejött, s amint ezt a bejáratot megmutatta neki, azt mondta, hogy „aki előbbre akar jutni egy udvarban, annak nemcsak a nagykaput, a díszes ajtókat és portálokat kell ismernie, hanem a palota titkos bejáratait és rejtett lépcsőit is, a csapdákról és az aknákról nem is szólva”.

⁸⁴ Előre, Skócia! (francia)

⁸⁵ II. Jakabról. Lajos sógoráról van szó; mivel árulással gyanúsította Douglas grófot, meghívta kastélyába, ő maga rátámadt, majd embereivel lemészároltatta (1452).

Hosszas bolyongás és számos fordulat után a király egy kicsiny, boltíves terembe lépett, ahol már készen várta egy asztal, három terítéssel. A szoba bútorzata és berendezése egyszerű, szinte szegényes volt. Egy tálaló, pontosabban egy lehajtható szélű és mozgatható pohárszék, s rajta pár arany- és ezüstedény: ez volt az egyetlen bútordarab a teremben, amely valamiféle királyi pompára emlékeztetett. A pohárszék mögött volt az a rejtékhely, ahová Lajos király Quentin Durwardot állította; és miután ide-oda lépkedve meggyőződött arról, hogy a szoba egyetlen részéből sem látható, megadta a végső utasítást:

- Ne feledd a jelszót: *Écosse, en avant*; mihelyt ezt mondom, lökd félre a pohárszéket, ne törődj a kupákkal és a serlegekkel, csak jól célozd meg Crèvecoeur; ha pedig a fegyvered csütörtököt mond, vesd magad a grófra, és ne kíméld a késedet. Oliver meg én majd elbánunk a bíborossal.

Miután így szólt, hangos füttyjellel behívta Olivert, aki nemcsak borbély, hanem első komornyikja is volt: ő látott el minden szolgálatot a király személye körül. Két öreg szolgáló jött vele, az volt a feladatuk, hogy az asztal körül segédkezzenek. Alighogy a király elfoglalta a helyét, máris bebocsátották a látogatókat; és Quentin, akit ugyan nem lehetett látni, nagyon jól megfigyelhette a vacsora minden részletét.

A király oly szívesen üdvözölte a vendégeit, hogy Quentin váltig törhette a fejét: miként értse az imént kapott utasítást, és miért is áll ő, töltött fegyverrel a kezében, a tálaló mögött. Lajos semmi aggodást nem mutatott, sőt a gyanútlan szemlélő azt hihette, hogy teljesen megbízik vendégeiben, és a legnagyobb tisztességet akarja nekik megadni, amikor asztalához bocsátja őket. Magatartása méltóságos s nagyon udvarias is volt. Egész környezete s maga a ruhája is szegényesnek látszott ahhoz a fényűzéshez képest, amelyet akár az ország legkisebb hercegei is kifejtettek lakomaikon, de beszédében és modorában érezni lehetett a hatalmas uralkodót, ki kegyes leereszkedéssel társalog látogatóival. Quentin már arra gondolt, hogy előző beszélgetését a királlyal talán csak álmodta, vagy pedig, tűnődött magában, a bíboros kötelességtudó buzgalma és a burgundiai nemesúr nyíltszívű és lovagias magatartása miatt szűnt meg minden kétkedés a királyban.

De amikor a vendégek a király felszólítására helyet foglaltak az asztalnál, őfelsége éles tekintettel pillantott rájuk, majd hirtelen Quentin őrhelye felé villant a szeme. Egyetlen lobbanás volt ez, de oly sok kétkedést és gyűlöletet lövellt a vendégek felé és oly követelő parancsot Quentinnek, legyen éber az őrhelyén és gyors a cselekvésben, hogy semmi oka sem maradt már a habozásra: Lajos érzelmei mit sem változtak, és aggodalma sem csökkent. Annál jobban csodálta tehát, milyen sűrű fátyol mögé rejtje az uralkodó a bizalmatlanságából fakadó cselekedeteit.

Mintha máris elfelejtette volna, hogyan szólt hozzá Crèvecoeur gróf az udvar előtt: a király csakis a régi időkről beszélgetett vele, azokról az eseményekről, amelyek Burgundiában történtek száműzetése idején; a nemesurak iránt érdeklődött, akikkel ott megbarátkozott, mintha bizony ez a korszak lett volna életének legszebb ideje, és most is csak szeretettel és hálával gondolna azokra, akik száműzetése alatt segítségére voltak.

- Ha más nemzet küldi el követét - mondotta -, némi pompával fogadtam volna; de ilyen régi barátnak, akit oly sokszor láttam vendégül a genappes-i kastélyban, csakis önmagamat akartam megmutatni, az öreg Valois Lajost, a magam egyszerű, igénytelen életét, amely semmiben sem különbözik egy párizsi polgáremberétől. De parancsot adtam, hogy kegyelmednek, gróf uram, a szokottnál jobb ellátást biztosítsanak, mert ismerem a burgundiai mondást: *Mieux vaut bon repas que bel habit*,⁸⁶ ezért meghagytam, hogy ma esti asztalunkra különös-

⁸⁶ Többet ér egy jó lakoma, mint egy szép ruha. (francia)

képpen ügyeljenek. Ősi vetélkedés van, kegyelmed is tudja, boraink elsőbbségéért Franciaország és Burgundia között, de én mindjárt megbékítem őket; én burgundiaival iszom kegyelmed egészségére, gróf uram meg champagne-ival tisztel meg engem. Oliver, adj csak egy serleg auxerre-i bort! - s a király vígan dúdolta az akkortájt nagyon ismert dalt:

*Autxerre est la boisson des rois.*⁸⁷

- Nos, gróf uram, a nemes burgundiai herceg, kedves és szeretett öcsénk egészségére! Oliver, tölts reimsi bort abba az aranykupába, s térden állva nyújtsd át a grófnak, hisz szeretett öcsénket képviseli. Bíboros uram, kegyelmednek pedig mi magunk töltünk.

- Már megtette felséged, a kelleténél is többet kaptam - válaszolta a bíboros, s egy kegyenc alázatos pillantásával nézett jóindulatú gazdájára.

- Jól tudjuk, hogy eminenciád biztos kézzel fogja a kupát - mondta Lajos. - De melyik oldalon áll ebben a nagy versengésben? Sillery vagy Auxerre, Franciaország vagy Burgundia oldalán?

- Én már semleges maradok, felség - válaszolta a bíboros -, és auvergne-i bort töltök a kupámba.

- A semleges embernek - mondta a király - veszélyes a szerepe. - De amikor látta, hogy a bíboros arca elborul, nem folytatta, hanem más tárgyra tért: - Biztosan azért szereti az auvergne-it, mert olyan nemes bor, hogy nem tűri a vizet. Habozik, gróf uram, nem üríti ki a kupáját? Remélem, nem érez benne valamiféle nemzeti keserűséget?

- Azt kívánom, felség - mondta Crèvecoeur gróf -, bár végződne minden nemzeti viszály oly kellemesen, mint ez a háborúskodás szőlőskertjeink között.

- Ezt is meghozza az idő; annyi idő kell neki, mint kegyelmed habozásának, míg ajkához emelte a champagne-i bort. S most, hogy végeztünk, kérem, őrizze meg nagyrabecsülésünk jeléül ezt a kupát. Másnak nem is adtuk volna. Valamikor V. Henrik angol királyé volt, Franciaország réméé, és Rouenban került a birtokunkba, amikor Franciaország és Burgundia egyesített erői kikergették a szigetlakókat Normandiából. Nem is lehet hát méltóbb helyen, mint egy vitéz burgundiai nemesúrnál, aki nagyon jól tudja, hogy e két nemzet egyezségétől függ, megőrizzük-e továbbra is szárazföldünk szabadságát az angol igától.

A gróf illőn válaszolt, és Lajos most már szabad utat engedett annak a gunyoros jókedvének, amely időnként megélénkítette jellemének sötétebb vonásait. Természetesen ő irányította a beszélgetést; maró, csípős és nemegyszer szellemes megjegyzései csak ritkán mutattak jóindulatra, s a történetek, amelyekkel fűszerezte őket, mulatságosak voltak ugyan, de nem nagyon ízlésesek; de egyetlen szóval, szótaggal, sőt hanggal nem árulta el, hogy gyilkosságtól tart, és egy katonát rejtett el a szobában, aki a személye ellen irányuló támadást töltött fegyverrel megakadályozza, vagy akár meg is előzi.

Crèvecoeur gróf szívélyesen osztozott a király jókedvében; a simulékony főpap pedig egyre hahotázott a tréfákon, sőt szégyenkezés nélkül maga is megtoldotta a sikamlós élceket, pedig hallatukra a fiatal skót még a rejtekhelyén is elvörösödött. Nagyjából másfél óráig tartott a vacsora; ekkor a király udvariasan elbúcsúzott a vendégeitől, s jelt adott, hogy egyedül akar maradni.

Mihelyt valamennyien, s Oliver is, visszavonultak, a király előhívta Quentint a rejtekhelyéről, de olyan bágyadt hangon szólt hozzá, hogy az ifjú váltig csodálkozott: ez lenne az a férfi, aki alig pár perce oly harsányan tréfált, és olyan ízesen mesélt? Amikor odalépett hozzá, látta, hogy az arckifejezése is megváltozott. A magára erőltetett élénkség fénye megtört a király

⁸⁷ Auxerre a királyok itala. (francia)

szemében, a mosoly megfagyott az arcán, és csak a nagy színész kimerültsége látszott rajta, a színészé, aki éppen befejezte egyik kedvelt szerepének játékát, és most kipiheni a színpadon mutatott élenkségét.

- Feladatod még nem ért véget - mondta Quentinnek. - Gyűjts egy kis erőt, ott az asztalon mindent megtalálász. Aztán megmondom, mi lesz a további kötelességed. De addig egy szót sem; az éhes ember nehezen érti a jóllakottat.

Hátradőlt a karosszékén, tenyerébe hajtotta a homlokát, és hallgatott.

11

A Roland-terem

Cupidót vaknak festik - s lát-e Hymen?
Vagy látását ókula fedi,
Mit szülők, őrzők, kotnyelesek adnak,
Hogy véle nézzen kastélyt, birtokot,
Aranyat, ékszeret, javadalmakat,
S értéküket becsülje tízszeresre?
Nagy kérdés, úgy hiszem.

A KÉNYSZERHÁZASSÁG TITKAI

(Weöres Sándor fordítása)

Jóllehet XI. Lajos francia király Európa minden uralkodójánál jobban védte és féltette hatalmát, tulajdonképpen csak a hatalom lényegéhez ragaszkodott; s bár jól ismerte s időnként szigorúan megkövetelte a rangjának járó tiszteletet, általában keveset törődött a pompáival.

Az a közvetlenség, amellyel alattvalóit asztalához hívta - sőt nemegyszer ő maga is leült az asztalukhoz -, egy tisztább erkölcsű uralkodót bizonyosan nagyon népszerűvé tett volna; de magatartásának egyszerűsége még így is sokszor ellensúlyozta bűneit, különösen alattvalóinak abban a rétegében, amelynek nem kellett rettegnie gyanakvásától és féltékenységtől. A *tiers état*, vagyis Franciaország köznépe, amely az éles eszű király uralkodása alatt nagyobb jóléthez és befolyáshoz jutott, ha talán nem is szerette, de tisztelte a személyét; és éppen rájuk támaszkodva tudott szembeszállni a nemesek gyűlöletével, akik úgy vélték, hogy Lajos elhomályosítja a francia korona fényét, és a pompázatos formák megvetésével a polgárokat és a közembereket segíti, az ő jogaikat pedig megcsorbítja.

A francia király derűsen figyelte, hogyan csillapítja fiatal testőre farkasétvágyát, s oly türelmesen várakozott, hogy ezt a legtöbb uralkodó bizonyosan megalázásnak tartotta volna. De Quentin, gondolhatjuk, elég eszes és óvatos fickó volt, semhogy túlságosan próbára tegye és kifárasssa a király türelmét; többször is félbe akarta szakítani a lakmározást, mielőtt erre Lajos engedélyt adott volna.

- Látom a szemedben - mondta a király kedélyesen -, hogy még csak félig gyűjtöttél erőt. Rajta hát, az Úristen és Szent Dénes nevében! Indulj új rohamra. Egy lakoma vagy egy mise - keresztet vetett - még sohasem hátráltatta a jó keresztényt munkájában. Tölts egy kupa bort is; de egyebekben óvakodj az ivástól. Ne feledd, hogy ez a te honfitársaid bűne meg az angoloké is, akik e bolondságtól eltekintve a legjobb katonák a világon. Most aztán mosakodj meg gyorsan, mondj el egy fohászt, és kövess engem.

Quentin engedelmeskedett, és most már egy másik, de éppolyan tekervényes úton visszamentek a Roland-terembe.

- Jól jegyezd meg - parancsolt rá a király -, egy pillanatra sem hagytad el az őrhelyedet; ez legyen a válaszdod nagybátyádnak is, társaidnak is; nézd csak: hogy csomót kössek az emlékezedre, neked adom ezt az aranyláncot - s azzal egy értékes láncot akasztott a karjára. - Ha én magam nem is hordok ilyen mutatós dolgokat, azoknak, akikben megbízom, megadom a módját, hogy akár a legtehetősebbekkel is versenyre keljenek. De ha az ilyen láncok sem kötik meg a nyelvedet, s mégis fecsegnél, akkor, barátom, l'Hermite nyakkötőjét vesszük elő, s ez, biztosítlak, sosem téveszti el a hatását. Most pedig figyelj rám. Ma este egyetlen férfi sem teheti ide a lábát, csak Oliver vagy én; hölgyek jönnek ide a terem egyik végéről vagy

talán a másiktól, esetleg mindkét oldalról. Ha megszólítanak, válaszolhatsz nekik, de mert szolgálatban vagy, a feleleted legyen rövid, te nem szólhatsz hozzájuk, és nem is folytathatsz velük hosszabb beszélgetést. De arra nagyon ügyelj, amit ők mondanak. A füled az enyém, akárcsak a kezed: megvásároltalak testestül-lelkestül. Tehát amit a társalgásukból meghallhatsz, jól bevésed az emlékezetedbe, amíg csak el nem mondtad nekem, utána pedig megint kitörölöd onnan. De ha meggondolom, mégis jobb, ha egyszerű skót újonc maradsz, aki csak most szállt le a kopár hegyekről, és még nem sajátította el a mi legkeresztényibb nyelvünket. Így legyen. Ha hozzád szólnak, te *nem* válaszolsz, így semmiképp nem jöhetsz zavarba, és ők is nyugodtan beszélgetnek előtted. Megértettél? Isten veled. Légy óvatos, és akkor jó barátod maradok.

Alighogy e szavakat elmondta, a király máris eltűnt egy faliszőnyeg mögött, és magára hagyta Quintint, aki mélyen elgondolkozott mindazon, amit látott és hallott. Az ifjú most olyan helyzetben volt, amikor az ember szívesebben tekint előre, mint hátra; mert semmi felemelő nem volt abban a gondolatban, hogy odaállították, akárcsak egy vadászt a bozótba, de nem szarvasra, hanem a nemes Crèvecoeur grófra kellett volna lőnie. Igaz, a király intézkedése ebben az esetben csak merő óvatosság volt, és életének védelmét szolgálta; de biztos lehetett-e abban az ifjú, hogy egy más alkalommal nem neki kell-e támadnia hasonló körülmények között? Milyen válság is dúlna a lelkében, hisz, ismerve urának jellemét, a parancs megtagadása azonnali halálát jelentené, teljesítése viszont, s ezt becsülete súgta neki, rettentő gyaláztatát. Nem gondolt hát többé erre a dologra, s a fiatalság bölcsességével vigasztalta magát: akkor törí majd ilyen dolgokon a fejét, amikor sor kerül rájuk, mára elég volt, ami rossz máris kijutott neki.

Quentin annál könnyebben jutott erre a megnyugtató okfejtésre, mert a király utolsó rendelkezései csábosabb gondolatokat is felidéztek benne. A lantos leány is biztosan azok között a hölgyek között lesz, akikre majd ügyelnie kell; s Quentin máris fogadkozott, hogy híven követi a király parancsainak e részét, s szorgalmasan ügyel a leány minden szavára, és igyekszik meglesni, felér-e beszédének bája muzsikájának varázsával. De arra is esküdözött, ugyanolyan őszintén, hogy semmit sem mond el a királynak, ami a fiatal hölgy hátrányára szolgálhatna.

Most már nem kellett attól félnie, hogy megint elalszik az őrhelyén. Minden fuvallat, amely a nyitott ablakrácsra betörve megmozgatta az öreg faliszőnyeget, mintha csak a várt szépség érkezését jelezte volna. Vagyis Quentin azt a titokzatos aggodást, várakozó szorongást érezte, amely mindig együtt jár a szerelemmel, és néha maga teremti meg ezt az érzést.

Végül is megcsikordult az egyik ajtó (mert a XV. században a paloták ajtai sem forogtak oly zajtalanul vastengelyükön, mint manapság), de, sajnos, nem a teremnek azon a végén, ahol a lant zenéjét hallotta. Amikor az ajtó kinyílt, női alak jelent meg két kísérőnőjével. Intett nekik, hogy ne kövessék, s maga lépett a terembe. Hibás járása, ahogy a hosszú termen végigment, különösen feltűnő volt: Quentin azonnal megismerte Jeanne királykisasszonyt, s hogy megadja neki az illő tiszteletet, mereven kiegyenesedve figyelt rá, s amikor elhaladt előtte, megdöntötte a fegyverét. A királykisasszony kecses bólintással viszonzta az udvariasságot, s most Quentin is közelebből láthatta, és jobban megfigyelhette az arcát, mint reggel a fogadóteremben.

A szerencsétlen hercegnő vonásai alig ellensúlyozhatták alakjának és járásának fogyatékosságát. Arca nem volt szép, de nem is tett kellemetlen benyomást; nagy, kék szemében, amelyet csaknem mindig a földre szegezett, a türelmes szenvedés szelídsége csillogott. Sápadt volt, bőrének tompán sárgás színe gyenge egészségéről tanúskodott, szabályos, fehér fogai nem tehettek kíváncsossá keskeny és színtelen ajakát. Dús, kenderszínű haja olyan világos volt, hogy már-már kékszürke árnyalatot mutatott; öltöztetőnője bizonyára csodálta hajának

gazdagságát, s csupa fűrtbe fésülte arca körül, ami aztán valami halotti, szinte földöntúli keretbe vonta a szerencsétlen királykisasszony arcát. A képet tovább rontotta, hogy bő, halványzöld ruhát választott, ami egészen kísértetiesé tette.

Miközben Quentin kíváncsisággal vegyes szánakozással bámulta ezt a különös jelenséget - mert a hercegnő tekintete és minden mozdulata mintha sajnálatért könyörgött volna -, két hölgy lépett be a terem másik oldalán.

Az egyik a fiatal hölgy volt, aki a Liliom fogadóban, Quentin emlékezetes reggelije alkalmával, Lajos kívánságára gyümölcscsel szolgált neki. Quentin most már tudta, hogy ő a fátyol és a lant csodálatos tündére, s azt is joggal föltehetette, hogy egy gazdag grófság előkelő örökös-nője, szépsége tehát sokkal nagyobb benyomást tett rá, mint előző nap, amikor még egy közönséges kocsmáros leányának s egy gazdag és szeszélyes öreg polgárember szolgálójának vélte. Nem is értette már, miféle varázslat akadályozta meg, hogy a leány valódi származását felismerje. Pedig a megjelenése most is csaknem olyan egyszerű volt, mint előző nap: egyszerű gyászruhát viselt, minden cicoma nélkül. Fejét fátyol díszítette, amelyet teljesen hátrahajtott, s így arca fedetlen maradt; s mert Quentin most már tudta igazi rangját, csak azért talált valami új bájt nyúlánk alakjában, csak azért vette észre járásának méltóságát, s szabályos vonásaiban, tiszta arcán és csillogó szemeiben csak azért figyelt meg tudatos méltóságot.

Még ha halálbüntetés járt volna is érte, Durward érezte, hogy ugyanazzal a tisztelettel tartozik ez ifjú hölgynek és kísérőnőjének, mint amilyennel előbb a királykisasszonyt fogadta. Ők azonban a megszokás közönyével fogadták és udvariasan viszonyozták a gárdista köszöntését; Quentin mégis úgy vélte - bár ez talán az ifjú hév képzelete volt csak -, hogy a fiatal hölgy, miközben az ő katonás üdvözlését viszonyozta, gyengéden elpirult, a szemét a földre szegezte, és valahogy zavartnak látszott. Talán mert felismerte a merész idegent, akit már látott a Liliom fogadó szomszédos tornyában; vagy így fejezte volna ki a rosszállását az ifjú magatartása miatt? Quentin sehogy sem tudta ezt a kérdést eldönteni.

A kísérőnő, akárcsak a fiatal grófkisasszony, szintén mély gyászban s nagyon egyszerűen volt öltözve - pedig az ilyen korú nők még szívósabban ragaszkodnak a szépségükhöz, amely már évek óta tűnőben van. De még most is látszott rajta, milyen vonzó lehetett egykor, s modora, amely rég múlt diadalokra emlékeztetett, most is azt mutatta, hogy nem mondott le a hódításokról. Magas és kecses volt, bár kissé kevély a magatartásában, s Quentin köszöntését a kegyes leereszkedés mosolyával viszonyozta, de a következő pillanatban máris társnőjéhez hajolt, hogy a fülébe súgjon valamit; a grófkisasszony, mintegy az idősebb hölgy szavainak hatására, a testőr felé fordította az arcát, de tekintetét továbbra is a földre szegezte. Quentin akaratlanul is arra gondolt, hogy a hölgy az ő csinos képére hívta fel társnőjének a figyelmét; s nagyon örült (nem is tudom, miért), hogy a fiatal leány nem keresett bizonyosságot a maga szemével ennek az állításnak. Talán arra gondolt, hogy ez máris valami titokzatos kapcsolat kezdete közöttük.

Mindez pillanatnyi felvillanás volt csak, mert Quentin figyelmét máris az idegen hölgyek és Jeanne királykisasszony találkozása kötötte le. A szerencsétlen hercegnő állva maradt a bejáratnál, talán mert tudta, milyen kevéssé előnyös számára minden mozgás; s mivel zavartnak látszott, amikor köszöntésüket fogadta és viszonyozta, az idősebb hölgy, aki nyilván nem tudta, kivel találkozik, úgy szólt a királykisasszonyhoz, mintha csak Jeanne-nak, nem pedig nekik jelentene kitérítést ez a beszélgetés.

- Örülök, asszonyom - mondta olyan mosollyal, amely leereszkedést, de bátorítást is kifejezett -, hogy végre a magunk neméből valóval s ilyen előkelő hölggyel találkozunk. Meg kell mondanom, hogy unokahúgom és én kevéssé lehetünk hálásak Lajos király vendégszeretetéért... Hagyd csak, húgom, sose rángasd a ruhaujjamat, e fiatal hölgy szemeiben, ebben bizonyos vagyok, csak rokonszenvet lelhetek irányunkban. Amióta idejöttünk, kedves asszonyom, alig

bánnak velünk jobban, mint holmi foglyokkal; s miután ezer meghívást kaptunk, hogy ügyünket és személyünket Franciaország védelme alá helyezzük, a legkeresztényibb király először egy nyomorúságos vendégfogadót jelölt ki lakóhelyül, most pedig egy zugot ebben a molyette várkastélyban, ahonnan csak napnyugta után jöhetünk elő, mintha afféle denevérek vagy baglyok volnánk, amelyek a napfényben csak balsorsot hozhatnak az emberekre.

- Nagyon sajnálom - felelte a királykisasszony, aki e kínos beszéd miatt szinte dadogott zavarában -, eddig még nem volt alkalmunk, hogy érdemeiknek megfelelően fogadjuk kegyelmeiket. De a húga, remélem, kevésbé elégedetlen.

- Sokkal, sokkal elégedettebb vagyok, semmint kifejezhetném - felelte a fiatal grófnő -, csak biztonságot kerestem, s lám, itt magányos és rejtett életre is leltem. Előző lakhelyünk zárt volta és az itteninek még nagyobb magánya értékesebbé teszi nekem azt a kegyet, amellyel a király bennünket, szegény menekülteket, kitüntetett.

- Hallgass, csacsi húgom - mondta az idősebb hölgy -, hadd szóljunk végre a szívünk szerint, ha már egy rangunkbeli hölgygel vagyunk együtt, s ráadásul egyedül, mert ez a csinos fiatal katona akár szobornak is beillenék, hisz, úgy látszik, egyetlen tagját sem tudja megmozdítani, s gondolom, a nyelvét sem, legalábbis civilizált beszédre nem... ha tehát e hölgyön kívül senki sem érti, miről csevegünk, hadd mondjam meg végre, hogy semmit sem bántam meg úgy életemben, mint ezt a franciaországi utunkat. Azt hittem, fényes fogadásban lesz részünk, bajviadalok, lovas bemutatók, díszes felvonulások, mindenfajta ünnepségek várnak ránk! És miféle társaságot mutatott be nekünk a király? A legjobb esetben egy cigány csavargót, aki az ő utasítására levelezésünket közvetítette flandriai barátainkkal. Talán - folytatta a hölgy - olyan politikai megfontolásai is vannak a királynak, hogy életünk végéig itt tartson minket, s aztán, az ősi Croy ház kihalása után ő maga foglalja el a birtokainkat. A burgundiai herceg nem volt ilyen kegyetlen, még férjet is ajánlott a húgomnak, igaz, nem éppen megfelelőt.

- Én inkább választanám a fátylat, mint egy rossz férjet - mondta a királykisasszony, aki nehezen talált alkalmat, hogy közbeszóljon.

- Az volna a legjobb, ha magunk választhatnánk meg a férjünket - folytatta a beszédes hölgy. - Csak a húgom nevében beszélek, Isten a tanúm; mert én már rég letettem arról a gondolatról, hogy helyzetemen változtassak. Látom, mosolyog, de üdvösségemre, csakis az igazat mondom... de mindez nem mentség a király számára, aki magatartásában is, külsejében is inkább hasonlít Michaud-ra, az öreg genti pénzváltóra, semmint Nagy Károly utódjára.

- Hallgasson! - vágott közbe a királykisasszony, némi szigorral a hangjában. - Ne feledje, hogy az apámról beszél.

- Az apjáról! - kiáltott meglepetten a burgundiai hölgy.

- Igen, az apámról - felelte a hercegnő méltósággal -, én Jeanne hercegekisasszony vagyok. De ne aggódjék - folytatta természetes, kedves modorában -, hiszen nem akart megbántani, és én sem vettem sértésnek. Számíthat a segítségemre, hogy a kegyed és e bájos ifjú hölgy száműzetését elviselhetőbbé tegyük. Sajnos, nem nagy az én hatalmam; de ami befolyásom van, szívesen felajánlom.

Hameline de Croy grófnő, mert így hívták az idősebb hölgyet, mély és alázatos meghajlással köszönte meg a hercegnő szíves ajánlatát. Ő maga is hosszú időt töltött fejedelmi udvarokban, jól ismerte az ottani szokásokat, s ragaszkodott is a minden időben érvényes udvari szabályokhoz: magánbeszélgetéseikben kicsúfolhatják uruk bűneit vagy bolondságait, panaszkodhatnak az őket ért mellőzés vagy sérelmek miatt, de az uralkodó vagy családja jelenlétében még célzást sem tehetnek ilyesmire. Éppen ezért a hölgy igen bosszankodott tévedése miatt, ami arra bírta, hogy ilyen tiszteletlenül szóljon Lajos királyról leányának jelenlétében. Vég

nélkül folytatta volna tehát sajnálkozását és bocsánatkéréseit, de a hercegnő megnyugtatta, csendre intette, s nagyon kedves hangon megkérte, de ez a király leánya részéről parancs volt, hogy egyetlen engesztelő vagy esedező szót se mondjon többé.

Ekkor Jeanne hercegnő rangjához illő méltósággal helyet foglalt, s felszólította az idegen hölgyeket, hogy üljenek jobbról-balról melléje; ezt mindjárt meg is tették, a fiatalabb leplezetlen és tiszteletteljes szerénységgel, az idősebb viszont a mély odaadás és alázat nyilvánvaló fitogtatásával. Beszélgetni kezdtek, de olyan halk hangon, hogy a fiatal gárdista egyetlen szavukat sem értette, csak azt figyelhette meg, hogy a királyleány érdeklődéssel szemléli a fiatalabb és vonzóbb hölgyet; a fecsegő Hameline grófnő beszédének és bókjainak áradata kevésbé kötötte le a figyelmét, mint a fiatal grófkisasszony rövid és szerény válaszai. A hölgyek társalgása egy negyedórája sem folyt, s máris kinyílt az ajtó a terem alsó végén: egy lovaglóköpenybe burkolt férfi lépett be. Quentin nagyon vigyázott, hogy másodszor ne lephessék meg, és ezért, a király parancsát követve, azonnal a férfi felé sietett, majd a hölgyek elé állva, felszólította az idegent, hogy azonnal hagyja el a termet.

- Kinek a parancsára? - kérdezte az idegen lenéző meglepetéssel.

- A királyéra - felelte Quentin határozottan -, s én azért vagyok itt, hogy végrehajtsam e parancsot.

- De nem Orléans-i Lajossal szemben - mondta a herceg, levetve a köpenyét.

Az ifjú egy pillanatig habozott: hogyan is teljesíthetné a parancsot az első királyi herceggel szemben, aki, mint hallotta, hamarosan a király szűkebb családjának is tagja lesz?

- Fenséged magas rangja - mondta Quentin - nem engedi, hogy ellenálljak a kívánságának. De bízom abban, hogy tanúskodni fog: én álltam a kötelességemet, amíg csak fenséged akarata lehetővé tette.

- Menjen, fiatal katona, magát nem érheti szemrehányás - mondta a herceg; majd a királykisasszonyhoz lépve, kényszeredett udvariassággal üdvözölte, ahogy mindig, valahányszor találkoztak.

Dunois-val vacsorázott - mondta neki -, s mivel hallotta, hogy egy kisebb társaság van a Roland-teremben, arra gondolt, ő maga is csatlakozik hozzájuk.

A szerencsétlen Jeanne arca egyszeriben kipirult, s ez a friss szín némi bájt kölcsönzött vonásainak; látszott, mennyire örül a váratlan látogatásnak. Sietve bemutatta a herceget a két Croy grófnőnek, akik magas rangjához illően üdvözölték, majd a királykisasszony, egy székre mutatva, arra kérte jövődöbelijét, hogy vegyen ő is részt a beszélgetésükben.

A herceg elhárította a tisztességet, hogy e társaságban helyet foglaljon, s csak egy vánkost vett le egy karosszékről; a vánkost a szépséges Croy grófkisasszony lábához tette, s úgy ült le, hogy - bár szemben volt a hercegnővel - figyelmét elsősorban elragadó szomszédnőjére fordíthatta.

Eleinte úgy látszott, hogy ez az elhelyezkedés nem bántotta, inkább öröme volt a királykisasszonynak. Bátorította is a herceget széptevésében, s úgy örült az idegen lány dicséretének, mintha őt árasztották volna el bókokkal. De bár Orléans hercege megszokta, hogy a király jelenlétében az ő kemény igájába hajtja a fejét, most, amikor ezt a kényszert nem érezte, csak a maga nagyúri kedvtelésére hallgatott; s mert magas rangja lehetővé tette, hogy ne törődjék a szokásos illemszabályokkal, s meghitt hangon beszéljen, oly hevesen hangsúlyozta Isabelle grófkisasszony szépségét, s bókjai oly könnyed csapongással törtek ki belőle (talán azért is, mert Dunois társaságában, aki nem volt éppen ellensége Bacchusnak, a szokottnál több bort

ivott), hogy szenvedélyes hevében szinte teljesen megfeledkezett Jeanne hercegnő jelenlétéről.

A bókoknak ez az áradata csak egyetlen személyt kábított el ebben a kis körben; Hameline grófnő máris a királyi herceggel való házasságról álmodozott, hiszen húgának születése, szépsége, hatalmas vagyona ezt a becsvágyó számíttatást még egy kevésbé vérmes tervező szemében is lehetőnek mutatta volna, ha ugyan XI. Lajos szándékát figyelmen kívül lehetett volna hagyni. A fiatal grófkisasszony viszont zavartan és szorongva hallgatta a herceg szépítését, s időnként egy-egy esdeklő pillantást vetett a hercegnő felé, mintha az ő segítségét kérné. De a vérig sértett és félénk Jeanne sehogy sem tudott erőt venni magán, hogy a beszélgetésnek valami általánosabb irányt adjon; s végül is, Hameline grófnő néhány közbevetett udvariaskodását kivéve, egyre csak a fiatal herceg beszélt, s szünet nélkül Croy grófkisasszonyról, akinek szépségét nem győzte magasztalni.

Azt sem szabad elfelejteni, hogy volt a teremben egy ötödik személy is, a szerencsétlen őrszem, akivel senki sem törődött, s akinek reménysége, mint viasz a napfényben, egyre jobban megolvadt a herceg szenvedélyes ékesszólásának meleg tenorjától. Végül is Isabelle de Croy grófkisasszony összeszedte minden bátorságát, hogy véget vessen a kínos jelenetnek, hiszen jól látta, mennyire bántja a királykisasszonyt a herceg magatartása.

Ezért szerényen, de némi határozottsággal a hangjában Jeanne-hoz fordult, és azt mondta neki, hogy az imént ígért pártfogása fejében elsősorban azt kérné tőle, „győzze meg Orléans herceget, hogy jóllehet a burgundiai hölgyek szelleme és jó modora nem vetekedhetik Franciaország asszonyaival, de mégsem olyan együgyűek, hogy egyedül a túlzott bókokban lelnék a kedvüket”.

- Sajnálom, asszonyom - mondta a herceg, megelőzve a királykisasszony válaszát -, hogy így csúfolódik egyazon mondatában a burgundiai hölgyek szépségén és a francia lovagok őszinteségén. Ha talán hevesek és túlzók is vagyunk csodálatunk kifejezésében, ez csak azért van, mert nem szeretjük a hideg megfontolást sem a harcban, sem a szerelemben, és éppoly gyorsan adjuk meg magunkat egy szépséges hölgynek, amilyen kérlelhetetlenül rontunk ellenfeleinkre.

- A mi honfitársnőink szépsége - felelte a grófkisasszony, most már némi rendreutasítással a hangjában, amit eddig nem engedett meg magának a királyi herceggel szemben - nem tart igényt ilyen diadalokra, s a burgundiai férfiak vitézsége sem teszi lehetővé, hogy egykönnyen meghátráljanak.

- Tisztelem a hazaszeretetét - mondta a herceg -, s nem is vonom kétségbe szavait, míg egy burgundiai lovas, lándzsával a kezében, jót nem áll értük. De az igazságtalanság miatt, amelyet országának szépeivel szemben elkövetett, most már kegyedtől kegyed bájaihoz fellebbezek. Nézzen ide - s egy hatalmas tükörré mutatott, amely a velencei köztársaság ajándéka volt, s akkortájt felettébb ritka és értékes tárgy -, s mondja meg őszintén, van-e szív a világon, amely ellen tudna állni az itt tükröződő bájaknak.

A királykisasszony nem tudta többé elviselni jegyesének árulását, s mély sóhajtással hátrahanyatlott a karosszékében; a herceg most egyszeriben kizökkent az álmok világából, Hameline grófnő pedig aggódva érdeklődött, nem érzi-e magát rosszul a hercegnő.

- Hirtelen szaggatást érzek a fejemben - mondta a királykisasszony, és mosolyogni igyekezett -, mindjárt jobban leszek.

De egyre növekvő sápadtsága ellentmondott a szavainak, s mivel szinte elalélt, Hameline grófnő segítségért kiáltott.

A herceg az ajkába harapott, s átkozva ostobaságát, hogy nem tudott vigyázni a nyelvére, a szomszédos szobába rohant, ahol a királykisasszony hölgyei várakoztak; s amikor ezek, a megszokott szerekekkel a kezükben, besiettek, a herceg sem kerülhette el, hogy mint lovag és úriember ne segítsen a beteg talpraállításában. Hangja, amelyet gyengéddé tett a szánalom és az önmardosás, minden gyógyszernél hatásosabb eszköznek bizonyult, és a hercegnő éppen magához tért, amikor váratlanul maga a király lépett a terembe.

12 *A politikus*

Politika s fortély professzora,
S bár a Sátán eszét le nem becsüljük,
Ő megtáncoltatná az ördögöt
És tanítaná sok újmódi csábra.

EGY RÉGI SZÍNJÁTÉKBÓL

(Weöres Sándor fordítása)

Amikor Lajos a terembe lépett, szokott módján, amelyről már beszéltünk, összevonta komor és bozontos szemöldökét, és szigorú pillantást vetett minden irányba; eközben szeme, ahogy Quentin később elmondta, annyira összehúzódott, s olyan mérges és átható fényt lövellt, hogy egy viperáéhoz hasonlított, amely bozótjából, ahol összekuporodva pihent, hirtelen felriad.

A király éles tekintete egyszeriben észrevette, mi lehetett az oka ennek a nagy élénkségnek, és azonnal Orléans hercegéhez fordult:

- Kegyelmed itt, szép öcsém? - kérdezte, majd Quentinhez fordulva, komoran folytatta: - Megfeleldeztél a parancsomról?

- Bocsásson meg e fiatalembernek, felséges uram - szólt a herceg -, ő nem hanyagolta el a kötelességét; de nekem jelentették, hogy a hercegnőt itt találom e teremben.

- S bizonyos vagyok, hogy nem talált ellenkezésre, amikor idesietett, hogy a szépet tegye neki - mondta a király megszokott és utálatos képmutatásával, mintha bizony a herceg is osztozott volna abban a szenvedélyben, amely egyedül a szerencsétlen királykisasszonyban lobogott. - Ezért rontja meg, fiatalember, az én gárdám őreit? De hát sok mindent el lehet nézni az efféle gáláns lovagoknak, akik csak a szerelemért, hogy úgy mondjam, *par amour*, élnek!

Orléans hercege felkapta a fejét, mintha csak a válaszon tűnődne, amellyel helyreigazíthatná a király szavaiban megbúvó véleményét; de az az ösztönös tisztelet, sőt félelem, amelyet Lajos iránt érzett (hisz kisgyermek kora óta ebben a szellemben nevelték), végül is béklyót tett a nyelvére.

- És Jeanne rosszul lett? - kérdezte a király. - No, ne aggódj, Lajos öcsém, nem tart ez sokáig; csak nyújtsd neki a karodat, és vezesd a lakosztályába, én majd az idegen hölgyeket kísérem szállásukra.

Olyan hangon mondta ezt, hogy parancsnak is beillett, s az orléans-i herceg, a királykisasszonnyal a jobbján, rögvest el is hagyta a termet, a király pedig, levéve kesztyűjét jobb kezéről, udvariasan a terem másik végébe, saját lakosztályuk felé vezette Isabelle grófkisasszonyt és nagynénjét. Amikor a hölgyek beléptek az ajtón, mélyen meghajolt, s ott maradt állva, míg csak el nem tűntek; aztán nagy lelki nyugalommal becsukta mögöttük az ajtót, megforgatta a zárban a hatalmas kulcsot, majd kihúzta, és az övébe dugta - most még jobban hasonlított egy öreg fősvényhez, aki nem tud nyugodtan útra kelni, míg a zsebében nem érzi kincseskamrájának a kulcsát.

Lajos aztán földre szegezett szemmel, lassú és elgondolkozó léptekkel közeledett Quentin Durward felé, aki nem kis aggodalommal várakozott, hisz tudta, hogy most ő kapja ki részét a királyi haragból.

- Hibáztál - mondta neki a király, amikor már csak egy lépésre volt tőle, s felemelve a szemét, mereven ránézett -, súlyosan hibáztál, és megérdemled a halált. Egy szót se mentségedre! Mi dolgod neked hercegekkel és hercegnőkkel? Mi dolgod *bármivel*, ami nem az én parancsom?

- Esedezem, felséges uram - szólt a fiatal katona -, hát mi mást tehettem volna?

- Hogy mit tehetél volna, ha egyszer betörnek az őrhelyedre? - kiáltott a király megvető hangon. - Mire való ez a fegyver a válladon? A vakmerő lázadóra kellett volna szegezned, és ha nem vonul vissza ugyanabban a pillanatban, itt, e teremben kellett volna lelőnöd! Most indulj... abba az irányba! Az első teremben látsz egy széles lépcsőt, amely az udvari törvényszerembe vezet: ott megtalálod Oliver Daint. Küldd ide hozzám, aztán menj a körletedbe. És ha drága az életed, ne legyen olyan fürge a nyelved, amilyen nehézkes a kezed volt.

Bármennyire lázongott is Quentin lelke, hogy a király ily hideg kegyetlenséget követel tőle szolgálata teljesítésében, mégiscsak örült, hogy ő maga ily könnyen megszabadult, s gyorsan nekiindult a megjelölt útnak, lesietett a lépcsőn, és az udvaron várakozó Olivernek átadta a királyi parancsot. A furfangos borbély meghajolt, sóhajtott és mosolygott, a szokottnál is lágyabb hangon kívánt jó estét az ifjúnak, majd mindketten távoztak. Quentin a körletébe, Oliver pedig a királyhoz.

Az emlékiratok, amelyeket e való történet megszerkesztésénél elsősorban követtünk, e helyen, sajnos, hiányosak; s minthogy elsősorban Quentin Durward elbeszéléséből merítettünk, nem is számolhattak be arról a párbeszédről, amely az ő távollétében zajlott le a király és e titkos tanácsadója között. Szerencsére az hautlieu-i könyvtárban megtalálható Jean de Troyes *Chronique Scandaleuse*-ének egy kéziratos példánya, amely sokkal teljesebb, mint a nyomtatásban megjelent szöveg; ehhez csatlakozik még sok érdekes megemlékezés, amelyeket véleményünk szerint, maga Oliver írt urának halála után, és mielőtt szerencsésen megjutalmazták azzal a kötéllel, amelyet már oly régen megérdemelt. Mindez elég pontos képet adott nekünk Lajos királynak és kétes híré kegyencének e beszélgetéséről, amely jól megvilágítja e fejedelem politikáját.

Amikor a kegyenc a Roland-terembe lépett, a király elgondolkodva ült abban a karosszékből, amelyet a leánya néhány perccel előbb hagyott el. Mivel Oliver jól ismerte a király hangulatát, nesztelen lépteivel ura tekintetének vonaláig sompolygott, majd szerényen félrehúzódva arra a pillanatra várt, amikor szólania vagy figyelnie kell. Az uralkodó első szavai nem voltak nagyon biztatóak:

- Nos, Oliver, a te ravasz terveid valósággal szétmállanak, akár a hó a déli szél hevében! Csak ne hasonlítsanak, az Embruni Szűzhöz könyörgők, afféle jéggörgetegekhez, amelyekről a svájci fajankók oly sok csodát regélnek, és ne zúduljanak végül is tulajdon fejünkre.

- Fájdalommal hallom, felséges uram, hogy nincs minden rendben - felelte Oliver.

- Hogy nincs rendben! - kiáltott a király, s felugorva a székéből fel s alá rohangált a teremben.

- Nagyon rosszul áll minden, rosszabb már alig lehetne; s mindez a te ostoba, romantikus tanácsod miatt, hogy én, éppen én legyek a pártfogója e sorsüldözött hölgyeknek! Burgundia pedig sietve fegyverkezik, és egykettőre szövetséget köt Angliával. És Edward, akinek otthon már semmi dolga, e szerencsétlen calais-i kapun át egyszeriben ránk zúdíja ezredeit. Egyenként bármelyiket legyűrném szép szóval vagy erővel; de együttesen, együttesen... s ráadásul e gaz Saint-Pol békétlensége és árulása! A te hibád ez, Oliver, te tanácsoltad nekem, hogy vegyem pártfogásomba e nőket, s ezzel az átkozott cigánnyal üzenetet is küldjek a hűbéreseinknek.

- Nagyuram - válaszolta Oliver - jól ismeri indokaimat. A grófnő birtokai Burgundia és Flandria határai közt fekszenek, várkastélya csaknem bevehetetlen, s olyan jogai vannak a szomszédos területekre, hogy, ha komolyan támogatjuk, és oly férjet találunk neki, aki hú a francia koronához, sok bajt okozhatunk Burgundiának.

- Igaz, jó falat volna - így a király -, s ha el tudtuk volna titkolni, hogy nálunk vannak, végül is találtunk volna megfelelő férjet e gazdag örökösnek, ami csak javára szolgálna Franciaországnak. De hát ez az átkozott cigány, hogy is javasolhattad ezt a pogány kutyát olyan feladatra, amelyet csak megbízható embernek adhatunk?

- Kegyeskedjék visszaemlékezni - védekezett Oliver -, felséged sokkal jobban bízott benne, mint én tanácsoltam. Arra még jó volt, hogy levelet vigyen a grófkisasszony unokatestvérének, s így megüzenjük neki, hogy védje meg a családi várat, mert hamarosan segítséget küldünk; de felséged a cigány jóstehetségét is próbára akarta tenni, s így ez a pogány olyan titkokat is megtudott, amelyeket érdemes volt Károly herceggel közölnie.

- Szégyellem magam, nagyon szégyellem - mondta Lajos. - És még azt mondják, Oliver, hogy ez a pogány népség azoktól a bölcs kaldeusoktól származik, akik a csillagok titkaiban olvastak Sinár mezein.

Mivel Oliver nagyon jól tudta, hogy ura éles esze és józan ítélete ellenére is könnyen hitt a jövőmondóknak, csillagiósoknak, álomfejtőknek és az okkult tudományok mindenfajta művelőjének, sőt azzal áltatta magát, hogy ő maga is némi ügyességre tett szert ebben a mesterségben - nem akarta a dolgot tovább feszegetni, és csak annyit jegyzett meg, hogy a cigány nagyon rossz próféta volt a maga dolgában, különben nem tért volna vissza Tours-ba, és így megmenekült volna a jól megérdemelt kötélről.

- Gyakran megtörténik - felelte Lajos nagyon komolyan -, hogy akik a jövőbe látnak, éppen azokról a dolgokról nem tudnak, amelyekben személyesen érdekeltek.

- Ha megengedi felséged - felelte a kegyenc -, valahogy úgy van ez, mint amikor az ember a kezében tartott gyertya fényénél, amely pedig a terem minden tárgyát megmutatja neki, éppen a saját kezét nem látja.

- De saját vonásait sem láthatja ebben a fényben, amely a többi arcot megmutatja neki - viszonzta Lajos -, s ez hívebb példázata a mi esetünknek. De nem ez most az én gondom. A cigány megkapta, amit megérdemelt, béke vele. De ezek a hölgyek! Nemcsak Burgundia fenyegetőzik háborúval, mivel befogadtuk őket, de a jelenlétük mintha a családommal kapcsolatos terveimet is megzavarná. Az én együgyű Orléans öcsém épp csak meglátta a kisasszonykát, de máris meg merném jósolni, hogy ez az egyetlen találkozás is makacsabbá teszi, ha Jeanne-nal való házasságáról lesz szó.

- Felséged - mondta a tanácsos - visszaküldheti a Croy hölgyeket Burgundiába, s így mindjárt békét köthet a herceggel. Sokan arról sutognak majd, hogy ez nem volt tisztességes dolog; de ha a szükség áldozatot kíván...

- Ha a haszon kívánná az áldozatot, Oliver, habozás nélkül meghoznám az áldozatot - felelte a király. - Tapasztalt, vén lazac vagyok, és nem kapom be a horgot, csak mert olyan tollal van ékesítve, amelynek becsület a neve. De ha visszaküldenénk a hölgyeket Burgundiába, a becstelenségnél is nagyobb baj érne, mert le kellene mondani azokról az előnyökről, amelyek miatt menedéket adtunk nekik. Megszakadna a szívem, ha le kellene mondani arról a lehetőségről, hogy egy barátunkat, Burgundia ellenségét a herceg területeinek középpontjába, Flandria békétlen városainak határába küldhessem. Nem, Oliver, semmiképp sem mondhatok le arról az előnyről, amelyet a leány házassága koronánk egy barátjával nekünk jelentene.

- Felséged - mondta Oliver rövid gondolkodás után - egy hűséges barátjának adhatná a leány kezét, aki aztán minden gyalázatot magára vállalna, de titokban továbbra is felségedet szolgálná, bár felséged a nyilvánosság előtt elítélné cselekedetét.

- Hol találjak egy ilyen barátot? - tűnődött Lajos. - Ha valamelyik lázongó és féktelen nemes-úrnak adom a leány kezét, csak függetlenségében erősítem meg, pedig nem arra törekszem-e

hosszú évek óta, hogy ebben akadályozzam őket? Dunois-ban persze s csakis őbenne megbízhatnék. Ő bármilyen helyzetben csakis a francia koronáért harcolna. De a rang és a vagyon megváltoztatja az emberek természetét. Nem, még Dunois-ban sem bízhatom.

- Más embereket is találhat felséged - mondta Oliver a maga simulékony módján és sokkal behízeltgőbb hangon, mint ahogy a királyhoz, aki nagy szabadságot engedett neki, általában szólni szokott -, olyanokat, akik teljesen a királyi jóindulattól és kegyelemtől függenek, és felséged arculata nélkül éppoly kevésbé élhetnek, mint akár levegő vagy napfény nélkül, ezenfelül az ész emberei s nem a cselekvésé, akik...

- Akik terád hasonlítanak, haha! - vágott közbe a király. - Nem, Oliver komám, ez a nyilvánvaló, hitemre, nagyon is gyorsan ért célba! Mit nem gondolsz! Mert kitüntetek a bizalmammal, és jutalomként megengedem, hogy olykor a hűbéreseimet is megkopaszd egy kisé, azt gondold tán, mindez elegendő, hogy ennek a szépséges tüneménynek a férje légy, s a legmagasabb grófi rangra emelkedjél? És te, éppen te, mondom, aki koldusként születél, és toprongyokban nevelkedtél, akinek minden bölcsessége ravaszság, bátorsága meg ennél is kétesebb?

- Ha felséged azt hiszi, hogy ilyen magasra török, oly vakmerő szándékot tulajdonít nekem, amiben semmiképp sem vagyok bűnös - felelte Oliver.

- Örülök, hogy ezt hallom, ember - viszonzta a király. - Hidd el, csak ítéleted józanságát dicséri, ha lemondasz az ilyen álmodozásról. De szavaid, úgy vélem, nagyon különösen csengtek. Nos, térjünk a tárgyra. Egyik alattvalómhoz sem merem adni ezt a szépséget, Burgundiába sem merem visszaküldeni, Angliára vagy Németországra sem merem bízni, mert ott olyan ember kezébe kerülhet, aki szívesebben szövetkezik Burgundiával, mint Franciaországgal, aki inkább elcsüggesztené s nem bátorítaná Gent és Liège derék békétleneit, és nem adná meg nekik azt az egészséges támogatást, ami aztán alkalmul szolgálhatna Merész Károlynak, hogy minden hősi kedvét országának határain belül tombolja ki; hisz ezek a jóemberek, különösen Liège polgárai, már annyira megérették a lázongásra, hogy ha csak némileg is hevítjük és segítjük őket, akár egy teljes évig lekötik az én szerelmes öcsémet; ha meg egy harcias Croy gróf is melléjük áll... Ó, Oliver, nagyon szép terv ez, nem adhatjuk fel harc nélkül! Nem motoszkál valami megoldás a te termékeny agyadban?

Oliver sokáig hallgatott, s végül is így szólt:

- Mi lenne, ha Isabelle de Croy a fiatal Adolffhoz, Gueldres hercegéhez menne feleségül?

- Mit nem mondasz! - csodálkozott a király. - Hogy feláldozzam ezt a kedves kis teremtet, s éppen e dühöngő vadállatnak, aki meggyalázta, börtönbe vetette s nemegyszer halállal is megfenyegette tulajdon édesapját! Nem, Oliver, ezt mégsem, mondhatatlanul kegyetlen dolog volna ez, még számodra is, számomra is, akik pedig rendíthetetlenül megyünk a magunk útján, Franciaország békéje és jóléte felé, s nagyon kevésbé törődünk az eszközökkel, amelyek segítségével e célunkat elérhetjük. De birtokai is távol fekszenek tőlünk, őt magát meg gyűlölik Gent és Liège polgárai. Nem, nem, Gueldres hercegből nem kérek, valami más megoldást kell találnod.

- Az én találékonyságom is kimerült már, felséges uram - mondta a tanácsos -, senkiről sem tudok, aki Croy grófkisasszony férjeként megfelelné felséged szándékainak. Hisz nagyon változatos tulajdonságokkal kell rendelkeznie: legyen felséged barátja, Burgundia ellensége, elég politikus, hogy maga mellé állítsa Gent és Liège lakóit, és elég bátor, hogy birtokát Károly herceg hatalmától megvédje. Amellett legyen nemesi származék, hisz felséged ehhez is ragaszkodik, s mindenekfelett hibátlan és erényes jellem.

- Nem, Oliver - mondta a király -, a jellemének nem tulajdonítottam ilyen jelentőséget, vagyis ilyen *nagy* jelentőséget; de Isabelle-nek, gondolom, mégiscsak jobb vőlegényt kívánhatnánk, mint ezt a Gueldres herceget, akit mindenki egyöntetűen gyűlöl. De ha már nekem kell javaslatot tennem, miért nem választhatnánk például Guillaume de la Marche-ot?

- Lelkem üdvére! - kiáltott Oliver. - Ha felségednek már az Ardenne-i Vadkan is megfelel, nincs okom panaszkodni, hogy túlságosan magas erkölcsi mérce alá állítják a boldog jövődöbelit. De la Marche! Hiszen ő a legismertebb útonálló és gyilkos az egész határvidéken, maga a pápa is kiátkozta ezernyi bűnéért.

- Feloldoztatjuk a kiközösítés alól, Oliver komám. A szentegyház mindig kegyelmes volt.

- De hisz törvényen kívül áll - folytatta Oliver - a birodalmi átok miatt, amelyet a regensburgi kamara mondott ki.

- Ezt az átkot is lemosatjuk róla, Oliver komám - folytatta a király változatlan hangon. - Csak észhez tér a császári kamara.

- Előkelő származású, igaz - mondta Oliver -, viszont a modora, az arca, egész külseje, de még a szíve is flamand hentesre vall. A grófkisasszony sosem fogja őt választani.

- Úgy kéri majd meg a kezét, ismerem az emberemet - mondta a király -, hogy a lánynak nem nagyon lesz válogatni módja.

- Látom, felettébb tévedtem - mondta a tanácsos -, amikor azt hittem, hogy felséged aggályoskodik. Hitemre, Adolf ocsmányságai valóságos erények de la Marche tettei mellett. De hogy kereshetné fel a jegyesét? Felséged is tudja, hogy nem nagyon mer előbújni ardenne-i erdejéből.

- Majd erre is gondunk lesz - mondta a király. - De mindenekelőtt a két hölgygel kell közölni, persze nagyon bizalmasan, hogyha továbbra is itt maradnak, háború tör ki Franciaország és Burgundia között, s mivel nem kívánom őket szerelmes burgundiai öcsémnek kiszolgáltatni, titokban el kell hagyniuk birodalmamat.

- Biztosan azt kérik majd, hogy Angliába mehessenek - mondta Oliver -, s aztán egyszerre Flandriában találjuk a mi kisasszonykánkat, oldalán egy kerek arcú, barna fürtű, szigetbéli lorddal s ráadásul háromezer íjással a háta mögött.

- Nem, nem - felelte a király -, meg kell értened, nem bánthatjuk meg annyira a mi szerelmes burgundiai öcsénket, hogy Angliába küldjük e hölgyeket. Ez éppoly kevésbé tetszenék neki, mint ha továbbra is itt maradnának. Nem, csakis az egyház oltalmára bízhatjuk őket; indítsuk tehát útnak Hameline és Isabelle de Croy grófnőket, de áruhában és kisszámú kísérettel, ez a legtöbb, amit most tehetünk; aztán keressenek menedéket a liège-i püspöknél, aki rövid időre egy kolostor falai mögé rejtheti a szépséges Isabelle-t.

- Nem hinném, hogy azok a falak megvédenék Guillaume de la Marche erőszakosságától, ha egyszer ez a vadállat megismeri felséged kegyes szándékait.

- Hát igen - így a király -, hála a mi titkos pénzküldeményeinknek, de la Marche máris jelentős bandát toborzott szökevény zsoldosokból, s úgy befészkelte magát az erdőségekbe, hogy a burgundiai herceg és a liège-i püspök egyaránt retteg tőle. Már csak némi birtokra van szüksége; s mivel e házasság révén jó alkalma kínálkozik, hogy végre saját uradalmán is berendezkedjék, azt hiszem, *Pasques-Dieu*, csak fütttyentenünk kell neki, s ő mindjárt megtalálja a győzelem és a leánykérés legjobb módját. S akkor a burgundiai hercegnek máris olyan tüske nyomul az oldalába, hogy nincs korunknak az a sebészke, amely kivághatná a húsából. Ha egyszer az Ardenne-i Vadkan, akit ő máris törvényen kívül helyezett, megerősödik, és elnyeri a szépséges grófkisasszony földjeit, kastélyait és uradalmait, s ráadásul a

békétlen liège-i polgárok is őt választják, mert ez esetben biztosan megteszik kapitányuknak és vezérüknek... akkor Károly már tervezgethet annyi háborút Franciaország ellen, amennyit csak akar, sőt, ő ad még hálát a szerencsecsillagának, ha mi nem kezdünk ellene háborút. Hé, Oliver, mi a véleményed erről a tervemről?

- Csodálatos - felelte Oliver -, csak az nem tetszik benne, hogy a grófkisasszonyt az Ardennek-i Vadkannak adományozzuk. Üdvösségemre a lovagiasság némi látszatától eltekintve, kettejük közül még mindig Tristan, a hadbiztos kapitány volna a megfelelőbb vőlegény.

- De hisz előbb még Oliver mestert, az udvari fodrást ajánlottad - mondta Lajos -, igaz, hogy Oliver koma is, Tristan cimbora is kitűnően értenek a kártyakeveréshez és a hurokvetéshez, de a grófi méltóság viseléséhez kevésbé. Nem tudod-e, hogy Flandria polgárai, éppen mert bugrisok, másokban csakis a magas születést nézik? A plebejus csőcselék mindig főúri vezető után áhítozik. Angliában is, az a Ked vagy Cade, vagy hogy a csudába is hívják? csak akkor nyerte el a piszkos népség kegyét, amikor azt híresztelte magáról, hogy ő a Mortimerek véréből való. Guillaume de la Marche viszont Sedan hercegeinek leszármazottja, éppoly előkelő úr hát, akárcsak én magam. Most pedig munkára. Meg kell győzni a Croy grófnőket, hogy azonnal induljanak útnak, persze titokban és biztos őrizet mellett. Ez nem lesz nagyon nehéz, csak egy kis célzást kell elejteni, hogy Burgundiának is átadhatjuk őket. Te meg találd meg a módját, hogy Guillaume de la Marche is halljon erről az útról; a leánykérés helyét és idejét aztán válassza meg ő maga. Találtam is megfelelő embert, aki a hölgyeket elkíséri.

- Szabad megkérdezni - érdeklődött a fodrász -, kire bízta felséged ezt a fontos feladatot?

- Egy idegenre, légy nyugodt - felelte a király. - Olyan emberre, akinek nincsenek rokonai, sem érdekei Franciaországban, s így semmiképp sem keresztezheti szándékaimat; aki alig ismeri az országot s az itt dúló harcokat, s ezért gyanakvás nélkül fogadja mindazt, amit én mondok neki... azt a fiatal skótot választom, egyszóval, aki előbb ideküldött téged.

Oliver maga elé meredt, mint aki kételkedik, helyesen választott-e a király.

- Felséged - így szólt végre - nagyon gyorsan megbízik ebben az idegen fiúban sokkal gyorsabban, mint eleddig szokása volt.

- Megvannak az alapos okaim - felelte a király. - Te is tudod - s most keresztet vetett -, milyen áhítattal tisztelem a boldogságos Szent Juliánt. Tegnapelőtt késő éjjelig imádkoztam e dicsőséges szenthez, s alázatosan kértem, mert amint ismeretes, ő az utasok pártfogója, hogy növelje meg udvaromat minél több idegen vándorral, akik majd segítenek, hogy széles e királyságban mindenki feltétel nélkül meghajoljon a mi akaratunk előtt; s azt is megígértem a jószágos szentnek, hogy viszonzásul az ő nevében fogadom, segítem és védelmezem ezeket az idegeneket.

- És válaszul felséged imájára - szólt most Oliver - ezt a hosszú lábú gólyát küldte volna Szent Julián Skóciából?

A borbély jól tudta, hogy urában éppoly lobogón ég a babonás hit, mint amilyen gyengén pislákol az igazi vallásosság, s hogy e dolgokban nagyon könnyen meg lehet bántani; jól ismerte, ismétlem, ezt a királyi gyengeséget, s éppen ezért igen szelíd és színtelen hangon tette fel kérdését. Lajos mégis megérezte a benne rejlő fullánkot, s mindjárt haragosan nézett a társára.

- Aljas fickó - mondotta -, nemhiába neveznek Sátán Olivernek, uraddal és az üdvözült szentekkel egyaránt gúnyolódni merészelsz. Csak egy szemernyivel is kevésbé volnál nekem szükséges, fogadom, máris ott lógnál a kastély előtt a tölgyfán, hadd okuljanak a példából mindazok, akik gúnyt üznek a szent dolgokból! Tudd meg, te hitetlen kutya, alighogy behunytam a szememet, máris megjelent előttem a boldogságos Szent Julián, egy ifjút vezetve,

akit aztán be is mutatott nekem, és azt mondta, hogy e fiatalembert jó szerencséje megmenti a kardtól, a kötélről, a folyótól, és ő maga is jó szerencsét hoz annak, akinek ügyét vállalja, és mindazoknak a kalandoknak, amelyekbe csak belekeveredik. Másnap reggel, amikor künn jártam, ugyanazzal az ifjúval találkoztam, akinek a képét álmomban láttam. Saját hazájában a kardtól megmenekült, pedig egész családját lemészárolták, itt pedig rövid két nap alatt csodás módon került el a vízbe fulladást és az akasztófát, egy különleges alkalommal pedig, amint nemrég már céloztam erre, igen jó szolgálatot tett nekem. Valóban Szent Julián küldötte ide, ebben nem is kételkedem, mégpedig azért, hogy a legnehezebb, legveszélyesebb, sőt legkétségbeejtőbb ügyeimben legyen a segítségemre.

Miután a király mindezeket elmondotta, levette a fővegét, és a sok ólomfigura közül, amelyek a szalagját ékesítették, kiválasztotta Szent Julián ábrázatát. Az asztalra tette, ahogy ez már szokása volt, valahányszor a remény vagy akár a lelki furdalás érzése hasított végig rajta, letérdelt a kép elé, s látható mély áhítattal mormolta: *Sancte Juliane, adsis precibus nostris! Ora, ora pro nobis!*⁸⁸

A babonás ájtatosságnak e rohama gyakran elfogta Lajost, a legkülönösebb időkben és helyeken, s ilyenkor ez az eszes uralkodó eszeveszettnek tűnhetett fel, vagy legalábbis olyan embernek, akit hirtelen büntudat fog el.

Miközben így foglalatostkodott, kegyeltje gunyoros fölénnyel szemlélte, s ezt az érzését alig is igyekezett elrejteni. Mert valahányszor urával érintkezett, bármily különösnek tetszik is, sosem erőltette magára azt a sima és alázatos modort, amellyel másokhoz közeledett; s ha még ilyenkor is macskára hasonlított, már inkább óvatos macskára, amely figyelmesen, izgatottan és éberen vár a támadásra. E változás oka nyilván abban rejlett, hogy Oliver nagyon jól ismerte urának képmutató természetét, és tudta, hogy a király, éppen azért, mert ő maga álnok, mások álnokságát is mindjárt észreveszi.

- Az ifjú arca tehát, ha szabad egy megjegyzést tennem - szólt most Oliver -, ahhoz a fiatalemberéhez hasonlít, aki felséged álmában megjelent.

- Pontosan - mondta a király, akinek a képzelete, mint a babonás embereké általában, hamar meggyőzte önmagát. - Horoszkópját is megcsináltattam Galeotti Martivallé-val,⁸⁹ s az ő tudománya és saját megfigyelésem egyaránt azt mutatják, hogy e társtalan ifjú csillagképe sok vonatkozásban azonos az enyémmel.

Bármi volt Oliver véleménye a merész feltételezésről, amely e tapasztalatlan siheder javára szólt, nem mert több megjegyzést tenni, mert jól tudta, hogy Lajos, aki száműzetése idején is sokat foglalkozott a csillagjósolás állítólagos tudományával, meg sem hallgatná. Csak annyit mondott hát, reméli, hogy az ifjú hűségesebb mutatkozik e kényes feladat teljesítésében.

- Majd vigyázzunk - így a király -, hogy ne tehessen másként; ő csak arról tudhat, hogy a liège-i püspök székhelyére kell kísérnie a Croy grófnókat. Guillaume de la Marche lehető közbelépése neki éppolyan meglepetés lesz, mint a hölgyeknek. Ezt a titkot csak az útikalauz ismerheti, s neked vagy Tristannak kell erre a célra megfelelő embert találni.

- De ebben az esetben - mondta Oliver -, már ahogy a fiatalembert szülőházája és külseje után megítélem, ez mindjárt a fegyveréhez kap, mihelyt a Vadkan rájuk támad, s akkor nem ússza meg olyan könnyen, mint tegnap reggel.

⁸⁸ Szent Julián, jelenj meg kérésünkre! Könyörögj, könyörögj érettségünk! (latin)

⁸⁹ Lásd *A szerző jegyzetei*-t: II. Galeotti.

- Ha egyszer összelapítják - felelte a király nyugodtan -, majd küld helyette mást Szent Julián, áldott legyen az ő neve! Ha egy megbízott teljesítette a feladatát, már annyit sem ér, mint a flaskó, amelyből kiittuk a bort: kár nélkül szétverhetik. Csak indítsuk gyorsan útnak a hölgyeket, s utána győzzük meg Crèvecoeur grófot, hogy nem is tudtunk e hirtelen távozásról; éppen át akartuk őket adni szerelmes öcsénknek, de, sajnos, váratlan szökésük meghiúsította e kegyes szándékunkat.

- De a gróf talán sokkal eszesebb, ura pedig sokkal gyanakvóbb, semhogy e mesének higgyenek.

- Szentséges Szűzanyám! - kiáltott Lajos. - Hát lehet jó keresztény ilyen hitetlen! Értsd meg, Oliver, *kell* hogy higgyenek nekünk. Egész magatartásunk olyan mély és mértéktelen bizalmat fog sugározni szerelmes öcsénk, Károly herceg iránt, hogy a pogánynál is rosszabbnak kell lennie, ha nem hiszi el, hogy mindenképpen őszinték vagyunk vele. Hidd el, akkor győzöm meg Burgundiai Károlyt, amikor csak akarom, s ebben oly biztos vagyok, hogy gyanakvásának csillapítására akár fegyvertelenül is ellovagolnék harci sátrába, s kíséretet sem vinnék magammal, csak a te jelentéktelen személyedet, Oliver komám.

- Én pedig - viszonzta Oliver -, bár acélt eddig csak borotva formáját forgattam, inkább rohannék egy svájci pikás ezrednek, semhogy felségedet ily baráti látogatásra kísérjem Burgundiai Károlyhoz.

- Bolond vagy te, Oliver - mondta a király -, bármily bölcsnek tartod is magad. Hát nem látod, hogy a nagypolitikának sokszor az együgyűség álarcában kell mutatkoznia, ahogy a bátorság is nemegyszer a szerény riadtság látszata mögé búvik? Ha a szükség úgy hozza, meg is teszem, amiről az előbb szóltam, csak az égi szentek adják áldásukat e szándékunkra, s a csillagok járása is kedvező képet mutasson.

XI. Lajos király most először célzott arra a különös elhatározására, amelyet később meg is valósított, hogy megtévessze nagy vetélytársát, s amely végül is csaknem romlásba döntötte.

Aztán búcsút intett a tanácsadójának, és azonnal átment a Croy grófnök lakosztályába. Alig kellett meggyőzni őket, elég volt a királyi engedély is, hogy máris a távozásról beszéljenek, mielőtt Lajos arra célzott, hogy esetleg nem találnak védelemre a burgundiai herceggel szemben; de az már nehezebben ment, hogy Liège-t válasszák menedékhelyül. Egyre könnyörögtek és rimázkodtak, hogy Bretagne-ba vagy Calais-ba mehessenek, ahol a bretagne-i herceg vagy az angol király védelme alatt biztonságban várakozhatnak, míg a burgundiai fejedelem meg nem másítja kemény elhatározását. De egyik hely sem felelt meg a király céljainak, s végül sikerült meggyőznie a hölgyeket, hogy az ő tervébe illő megoldást válasszák.

A liège-i püspök, ezt jól tudták, elég hatalmas, hogy megvédje őket, mert egyházi méltósága bármely szökevénynek menedéket biztosított a keresztény uralkodókkal szemben; másrészt fegyveres seregei, ha nem is voltak nagyszámúak, elégséges védelmet nyújthattak minden váratlan erőszak ellen az ő személyének is s a pártfogása alatt álló menekülteknek is. A nehézség inkább abban volt, hogyan érhetnék el biztonságban a püspök kicsiny udvarát; éppen ezért Lajos megígérte, mindenütt elhíreszteli, hogy a két hölgy még aznap éjjel távozott Tours-ból, mert attól féltek, hogy kiszolgáltatják őket a burgundiai követnek, de hűséges kíséretől is gondoskodik, és levelet ad az útba eső városok és erődök parancsnokainak, s utasítja őket, hogy minden lehető módon támogassák és védelmezzék az utasokat.

A két hölgy szíve melyén nagyon bántódott, hogy a király ily durván és lelketlenül megfosztja őket az ígért menedéktől, de semmiképp sem ellenkeztek, sőt ők maguk kérték, hogy még aznap éjjel indulhassanak. Hameline grófnő semmi örömét sem lelte e helyen, ahol nem találkozott hódoló udvaroncokkal, és fényes ünnepségeken sem vehetett részt, Isabelle gróf-

kisasszony meg attól tartott, s eddigi tapasztalata megerősítette e hitében, hogy a király, ha a kísértés nagyobb lesz, nemcsak elűzi udvarából, de ki is szolgáltatja őket bösz hűbéruruknak, a burgundiai hercegnek. Lajos pedig szívesen hozzájárult a gyors távozáshoz, hisz mindenkifelett arra vágyott, hogy békében éljen Károly herceggel, meg attól is félt, hogy Isabelle szépsége megakadályozhatja egyik legkedvesebb tervét, hogy leányát, Jeanne-t, unokatestvéréhez, az orléans-i herceghez adja feleségül.

13

Az utazás

Ne mérj királyhoz - szegényes hasonlat;
Elemeket kormányzó BÖLCES vagyok,
Vagy rólam ezt hiszik; s mert ezt hiszik,
Hatalmam végtelen.

ALBUMAZAR

(Weöres Sándor fordítása)

A fiatal skót lovagra úgy zúdult a kötelesség és a kaland, ahogy a szökőár önti el a partokat. Nagy hirtelenséggel hívták parancsnoka, Crawford lord lakosztályába, és itt nagy csodálkozására ismét a királyt találta. Előbb néhány szót intéztek hozzá, amelyben figyelmeztették becsületére és a beléje helyezett bizalomra; már ez némi szorongást ébresztett Quentinben. Arra gondolt, hátha ismét hasonló őrszolgálatot bízják meg, mint a lakomán, vagy más olyan kötelesség elvégzésével, amelyet még ellenszenvesebbnek talál. Ezért nagy megkönnyebbüléssel hallotta, hogy ez alkalommal négy társával együtt, akiknek mint ötödik ő lesz a parancsnoka, egy pedig a négy közül kalauzok lesz, azt a megbízást kapja, hogy a Croy grófnőt kísérje el rokonuk, a liège-i püspök udvarába, mégpedig a legbiztonságosabb és legkényelmesebb módon, de a legnagyobb titoktartással is. Egy pergamentekercsen leírva kapta meg a pontos utasítást megbízatása végrehajtására, nevezetesen, hogy hol kell megszállniuk (rendszerint eldugott falvakban, magányos kolostorokban és általában a városoktól távol eső helyeken), milyen elővigyázatossági szabályokat kell betartania, különösen mikor Burgundia határához közelednek. Bőséges utasítások adták tudtára, hogy azt a látszatot kell keltenie, mintha útimarsallként két előkelő angol hölgyet kísérne, akik Tours-ban, Szent Márton városában jártak zarándokúton, és most Köln városába mennek, hogy ott leróják kegyeletüket a napkeleti bölcsek ereklyéi előtt, akik a betlehemi kisdedet imádták. Ez volt ugyanis a Croy grófnők előre megállapított inkognitója.

Quentin ugyan még nem volt egészen tisztában azzal, miért okoz ez neki gyönyörűséget, a szíve mindenesetre megdobogott az örömtől, mikor arról értesült, hogy a torony szép hölgyének közelében tartózkodhatik, és azt a megtisztelő feladatot kapta, hogy a fiatal nő testi biztonságát az ő lovagi bátorságával megvédje. Egy percre sem kételkedett benne, hogy teljes biztonságban vezeti el zarándokútja végcéljáig. Ifjú emberek ritkán gondolnak veszélyekre. Quentin pedig, aki szabadságban nőtt fel, félelmet soha nem ismert, mert bízott önmagában, hogy minden veszedelmet le tud küzdeni. Most csak azt óhajtotta, hogy királyi ura mielőbb távozzék, és így szabadon adhasson kifejezést annak a titkos gyönyörűségnek, amelyet váratlan megbízatása keltett benne; öröme olyan heves kitörésekre készítette, amelyek elképzelhetetlenek lettek volna a király jelenlétében.

Lajos király azonban még korántsem végzett a lovaggal. Az óvatos uralkodó úgy döntött, hogy Sátán Oliveren kívül másnak a tanácsát is kikéri, mégpedig olyan valakiét, aki tudományát a csillagok fensőbbes ismeretéből meríti. Tette ezt azért is, mert sokan úgy vélték, hogy Oliver tanácsai magától az ördögtől származtak.

A király tehát a türelmetlen Quentin társaságában a plessis-i kastély egyik különálló tornyába ment, ahol fényesen berendezett lakosztályában kényelmesen élt az ünnepezt csillagász, költő és bölcsele, Galeotti Martin vagy más néven Martius, illetve Martivalle. Galeotti az olasz-

országi Narniban született, és a *De Vulgo Incognitis*⁹⁰ című híres tudományos értekezés szerzője volt, akit kora csodált, és Paulus Iovius ékes költeményben magasztalt. Hosszú időt töltött a hírneves magyar király, Korvin Mátyás udvarában. Innen csalta magához Lajos király, aki nem tudott belenyugodni abba, hogy a magyar uralkodó sajátítsa ki és foglalja le ennek a bölcs férfiúnak a társaságát s a csillagos ég által sugallt bölcsességéből fakadt tanácsait.

Martivalle nem a kor aszkétahajlamú, fonnyadt bőrű és sápadt arcú tudósai közül való volt, akik eltelve misztikus tudományukkal, egész éjszakákat virrasztottak át, vizsgálva látszóvükön az ég titkait. Galeotti belevetette magát a királyi udvar minden gyönyörébe, és amíg el nem hízott, kiválóképpen szerepelt a vitézi tornákon, sőt a fegyverforgatáshoz is mesteri módon értett. Janus Pannoniustól maradt ránk egy rövidebb latin nyelvű költemény, amelyben leírja, hogyan folyt le egy világi torna Galeotti és egy nagyon híres bajvívó közt, a magyar király és az udvar tagjainak jelenlétében: ez alkalommal csillaga teljes győzelmet aratott.

Ennek a királyi udvarban és lovagi tornákon otthonos tudósnak a lakosztálya sokkal fényesebben volt berendezve, mint bármely más, amelyet Quentin eddig látott a királyi palotában. Könyvtárának faragványos faburkolata és a szebbnél szebb szőnyegek az olasz tudós kiváló ízlését dicsérték. Dolgozószobájának egyik ajtaja hálószobájába, a másik pedig a csillagvizsgálónak berendezett toronyszobába vezetett. A szoba közepén egy nagy tölgyfa asztal drága keleti szőnyeggel volt betérítve. Ezt a szőnyeget Galeotti hadizsákmányként szerezte egy török basa sátrából, amikor Korvin Mátyás, a kereszténység vitéz védője oldalán harcolt a jajcai ütközetben. Az asztalon rengeteg matematikai és csillagászati műszer hevert, amelyek mind a legdrágább anyagból és a legjobb műhelyekben készültek. A csillagász *astrolabus* néven ismert, a nap és csillagok állásainak meghatározására használt, ezüstből készült műszerét a német birodalom császárától, ébenfából való, díszes, aranyberakású napállásmérő pálcáját pedig a pápától kapta ajándékba.

Sok egyéb tárgy hevert még vagy az asztalon, vagy a falra felakasztva, többek között két teljes páncélöltözet, az egyik fémlapokból, a másik láncszövetből, mindkettő az óriási termetű tudósra méretezve, továbbá egy toledói penge, egy skót kard, egy török szablya, azonkívül íjak, tegezek és más harci eszközök; különböző hangszerek; egy ezüsfeszület, egy ókori sírváza, apró bronz istenszobrok, végül a legkülönbözőbb, alig meghatározható tárgyak, amelyeknek a kor hite szerint mágikus céljuk és rendeltetésük volt. A tudós Galeotti jellemét tükrözték a könyvtárában őrzött könyvek és iratok is, amelyek között nem egy ókori eredetű lehetett találni, vegyesen keresztény egyházatyák műveinek testes köteteivel. Ott voltak a könyvek között az alkímia tudósainak a hermészi bölcsélet tanait tartalmazó művei, közülük némelyek keleti nyelven, mások pedig közönséges halandó számára megfejthetetlen hieroglifákban vagy kabalisztikus, titkos jegyekkel írva. Az egész lakosztály és tarka berendezése mély benyomást kellett hogy keltsen mindenkiben, aki meglátogatta, és különösen abban a korban, amely még csak nem is vitatta az okkult tudományok fensőbbiséges jellegét. Ezt a hatást még fokozta Galeotti külseje, amint ott ült hatalmas karosszékeiben, és elmerülten tanulmányozott egy föliánst, a nemrégiben feltalált könyvnyomtatás egyik frankfurti termékét.

Galeotti Martivalle magas, tagbaszakadt, méltóságos külsejű férfi volt, már jócskán túl a férfikor derekán, és bár időnként fiatalokhoz illő testgyakorlatokban vett részt, nagyrészt ülő foglalkozása és az asztal örömei iránt tanúsított szeretete előmozdította természetes hajlamát az elhízásra. Bár arca is elhízott, megjelenése méltóságteljes és előkelő maradt; hosszú, fekete szakállát egy remete is megirigyelhette volna. Bö ujjú, drága genovai bársonyból készült, cobollyal bélelt köntöst viselt, amelyet aranykapocs fogott össze. Köntösét széles bőrv fogta körül, amelyre vörös selyemmel voltak ráhímezve a zodiákus jegyei.

⁹⁰ A tömeg számára ismeretlen dolgokról. (latin)

Felkelt karosszékéből, és meghajlással köszöntötte a királyt. Viselkedésén megérzett, hogy hozzá van szokva az uralkodó magas társaságához, és hogy nem hajlandó még a király jelenlétében sem kisebbiteni azt a méltóságot, amely, úgy érezte, megillette a tudományok művelőit.

- Tudományoddal foglalatoskodol, atyám - mondta a király. - Amint látom, a kéziratok sokszorosításának divatos és újszerű találmánya köti le érdeklődésedet. Hogyan érdekelhetnek ilyen gépies és földi dolgok téged, aki előtt a csillagos ég tárja fel mennyei föliánsait?

- Fivérem - felelte Martivalle, mert e toronyszoba lakója így kellett hogy megszólítsa még Franciaország királyát is, amikor mint tanítványa látogatta meg -, hidd el nekem, hogy ennek a találmánynak a következményeként a legelképesztőbb és legcsodálatraméltóbb változásokat látom a jövőben, ha meghallgatom a csillagok égi tudományát. Ha fontolóra veszem, hogy mind ez ideig a tudás folyama milyen lassú, és forrásai milyen korlátozottak voltak; továbbá milyen nehézségekkel járt a tudás megszerzése még a keresésben legbuzgóbbaknak is; viszont csaknem biztosra volt vehető, hogy a tudást elhanyagolják azok, akik csak a kényelmet keresik; azután, hogy a tudásnak milyen kimondhatatlanul kárára volt, sőt teljesen elsorvasztotta a barbarizmus térhódítása; mondom, ha mindezt figyelembe veszem, csak csodálkozással és ámulattal tekintek a jövőbe, és elmélkedem az eljövendő nemzedékek sorsán, akiket a tudomány majd úgy áraszt el, mint a földet az egymást követő esők sorozata, szakadatlanul, fáradhatatlanul és korlátokat nem ismerve: közben az emberi elme talaját egyik helyen megtermékenyítve, másutt özönnel árasztva el, egyben pedig megváltoztatva az ember társas együttélését, új vallásokat teremt, régieket söpör el; birodalmakat emel magasba, és eltöröl a föld színéről másokat.

- Várj, Galeotti - mondta a király -, bekövetkeznek-e ezek a változások már a mi időnkben?

- Nem, királyi fivérem - felelte Martivalle -, ezt a találmányt olyan frissen ültetett fiatal fához hasonlíthatom, amely majd a későbbi nemzedékeknek termi meg gyümölcsét; ez a gyümölcs ugyanolyan végzetes és drága lesz, mint volt az Édenkert, vagyis a jó és gonosz tudás fájának gyümölcse.

A király rövid gondolkodás után a következőket válaszolta:

- Legyen a jövő nemzedékeknek gondjuk arra, ami rájuk tartozik... mi a saját korunk emberei vagyunk, és a magunk korának feladataival törődünk. Elég minden napnak a maga baja. De most mondd, előrehaladtál-e már annak a horoszkópnak az elkészítésével, amelyet elküldtem hozzád? Elhoztam ide most ezt az emberemet, hogy jósolj a tenyeréből, ha neked is úgy tetszik. De a dolog sürgős.

A természetes tudós-csillagász felemelkedett ültő helyéből, és közelebb lépett a fiatal testőrhöz, közben mereven ránézett átható tekintetű, sötét szemével, mintha ízekre szedné szét belsejét, minden izmát és arcának minden vonását. Quentin a földre szegezte tekintetét, és elpirult, nem bírva elviselni a tudós férfiú tiszteletet parancsoló tekintetének súlyát. Csak akkor mert újra feltekinteni, amikor a csillagász ráparancsolt:

- Nézz rám, ne félj, és hadd lássam a tenyeredet.

Mikor Martivalle gondosan megnézte Quentin tenyerét, követve titkos tudománya szokásait és előírásait, félrehívta a királyt, és így szólt hozzá:

- Királyi fivérem, ez ifjú tenyerének a vonalai, valamint arcvonásai megerősítik a horoszkópja alapján már megtett jelentésemet, amellyel megegyeznek felségednek az ifjúról - a mi művésztünk segítségével - alkotott ítélete is. Mindez azt jósolja, hogy ez az ifjú derekasan megállja majd a helyét, és szerencsés lesz.

- És hűséges is? - kérdezte a király. - Vitézség és jó szerencse nem jár mindig együtt a hűséggel is.

- Igen, hűséges is lesz - mondta a csillagász. - Arcának és szemének egyenes tekintete, továbbá az életvonalnak, a *linea vitae*-nek mélysége és tisztasága azt jelzi, hogy becsületesen és őszintén ragaszkodik azokhoz, akik jót tesznek vele, vagy bizalmukkal kitüntetik. Csak...

- Csak? - ismételte a király. - Miért hagytad abba, Galeotti atyám, amit mondani kezdte?

- A királyok füle - mondta a bölcs - olyan, mint azoknak a kényes betegeknek az ínye, akik nem viselik el a gyógyulásukhoz szükséges gyógyszerek keserű ízét.

- Az én fülem és ínyem nem ilyen kényes - mondta Lajos király. - Én szeretem meghallgatni a hasznos tanácsot, és lenyelem a hasznos medicinát. Nem szállok perbe a jó tanáccsal, még ha kemény és szókimondó is, és elviselem a gyógyszer keserű ízét. Én nem merültem el fiatalon kicsapongásokba: az én fiatalságom számkivetésben és szenvedések közt telt el. Az én fülem hozzászókkott a kemény beszédhez, és nem sértődöm meg miatta.

- Nevén nevezve a gyermeket, felséges uram, ez azt jelenti, hogyha valami szándékom van ezzel az ifjúval, és olyan feladatot akarsz rábízni, aminek a végrehajtása felbolygat egy érzékeny lelkiismeretet, bizalmaddal ne ajándékozd meg addig, amíg néhány éven át ki nem próbáltad, hogy helyét ugyanúgy megállja-e, mint mások.

- Miért haboztál, jó Galeotti, hogy beszélj? Miért hitted, hogy ezzel megsértesz engem? - mondta a király. - Jól tudom, tisztában vagy vele, hogy a királyok cselekedetei nem hangolhatók mindig úgy egybe a vallás és erkölcsiség elvont szabályaival, amint az elengedhetetlenül szükséges magánemberek életében. Miért alapítunk mi, földi fejedelmek, kolostorokat, építünk templomokat, teszünk zarándokutakat, végzünk bűnbánati gyakorlatokat és áhítatokat, amelyek alól mások fel vannak mentve, ha nem azért, hogy ebből a közösségre háruljon haszon, és gyarapodjék birodalmaink jóléte, még ha olyan cselekedeteket kell is végrehajtunk, amelyek meggyötrik keresztényi lelkiismeretünket? De az ég irgalmas... az egyház az érdemek kimeríthetetlen tárháza, és az Embruni Szűz Mária, valamint a szentek közbenjárása örökké tartó és mindenható. - A király ekkor kalapját letette az asztalra, és áhítatosan letérdelt a kalap karimáján elhelyezett szent szobrocskák előtt, majd komoly hangon ismételte: *Sancte Huberte, Sancte Juliane, Sancte Martine, Sancta Rosalia, Sancti quot quot adestis, orate pro me peccatore!*⁹¹ - Ezután öklével verte a mellét, majd felkelt, feltette kalapját, és így folytatta: - Légy nyugodt, jó atyám, hogy bármilyen természetű legyen is az általunk adott megbízás, amire céloztál, annak végrehajtását nem bízuk erre az ifjúra, sem nem avatjuk be titkos céljaink ismeretébe.

- Bölcs elhatározás, királyi fivérem - mondta a csillagász. - Ifjú testöröd hirtelen természete hasonlóképpen óvatosságra int; ez megnyilvánul vérmes külsejében is. De azért fenntartom azt a véleményemet, hogy megfelelő vigyázattal a kockázatot vállalni lehet a horoszkópja és más úton nyilvánvalóvá lett nemes tulajdonságai alapján.

- Mondd, a mai éjféli óra szerencsésnek mutatkozik-e ilyen veszélyes útra való elindulásra? - kérdezte a király. - Tekintsd meg csillagtabelláidat, a Hold együttállását a Saturnusszal és a Jupiter felkelését. Úgy vélem, minden sikerrel kecsegtet a te csillagászati tudományod belátása szerint is a vállalkozásnak ebben az órában való megkezdésére.

- Annak, aki elrendeli ennek a vállalkozásnak a megkezdését - mondta a csillagász némi szünet után -, a csillagoknak eme együttállása valóban sikert ígér. De véleményem szerint a

⁹¹ Szent Hubert, Szent Julián. Szent Martin, Szent Róza, ti szentek, ahányan csak itt vagytok, könyörögjetek érettem, bűnösért! (latin)

Saturnus napközeli halványsága veszéllyel fenyeget, és baljóslatú a vállalkozásban résztvevőkre. Ebből tehát azt következtetem, hogy a küldetés veszélyes, sőt esetleg végzetes is lehet a résztvevőkre. Ez a kedvezőtlen együttállás, úgy vélem, erőszakra, fogságba esésre mutat.

- Erőszakra és fogságba esésre azoknak, akik részt vesznek benne - ismételte meg a csillagász szavait a király -, de sikert annak, aki elküldi őket. Nem ezt akartad mondani, atyám?

- De igen - felelt a csillagász.

A király elhallgatott, és egy szót sem szólt tovább arról, hogy csillagászának jóslata (amit Galeotti valószínűleg azért kockáztatott meg, mert sejtette, hogy a király valami veszélyes küldetésre készül megbízatást adni) megegyezik-e igazi céljával, amely, mint az olvasó is tudja, az volt, hogy Isabelle Croy grófnőt áruló módon Guillaume de la Marche-nak, ennek az előkelő származású, de banditavezérré lealacsonyodott, szenvedélyes természetű és vadságáról közismert férfinak a kezére játssza.

A király most egy papírlapot vett elő a zsebéből, és átadta Martivallénak olyan hangon, amely szinte már védekező volt:

- Tudós Galeotti, ne lepődjél meg, hogy mivel általad olyan jóstehetség birtokába jutottam, amilyen más nincs sehol a világon, beleértve a nagy Nostradamust is, én gyakran veszem igénybe tudásodat olyan kételyek és nehézségek között, amelyekkel meg kell küzdenie minden uralkodónak, aki ellen lázadást szítanak saját földjén, és ezenközben hatalmas és makacs külellenséggel is szembe kell szállnia.

- Mikor meghívásával megtisztelt, felség - mondta a bölcsele -, és én elhagytam a budai királyi udvart, hogy felcseréljem Plessis-vel, azzal az elhatározással tettem, hogy királyi uram rendelkezésére bocsátom tudásomat minden tekintetben, amiben szolgálatára lehetek.

- Ne is folytasd tovább, jó Martivalle. Arra kérlek, mérlegeld hozzád intézett kérdésemet. - A király a kezében levő papírlapról a következőket olvasta: - Valaki súlyos viszályba keveredett, és ezt a viszályt vagy pereskedéssel, vagy fegyverek erejével kell eldöntenie. Mégis most azt óhajtaná, hogy ellenfelével személyesen találkozhassek. Azt szeretné megtudni, milyen nap lenne alkalmas ennek a tervének a megvalósítására; továbbá azt is, hogy lenne-e sikere ilyen tárgyalásnak, és vajon ellenfele hajlandó lesz-e a beléje vetett bizalom ilyen megnyilvánulását hasonlóval viszonzni, s hálás és jóakarátú lesz-e, vagy a maga céljaira és előnyére használja ki a felkínált alkalmat.

- Ez nagyon fontos kérdés - mondta Martivalle, mikor a király befejezte a szöveg felolvasását -, és feltétlenül szükségessé teszi, hogy megállapítsam a bolygók állását, s az észrevételeket alaposan fontolóra vegyem.

- Fordulj tehát tudományodhoz, jó atyám, és megtudod majd, mit jelent, ha lekötelezed Franciaország királyát. El vagyunk rá szánva, hogy ha a csillagok állása nem ellenzi - és a magunk szerény módján úgy érezzük és gondoljuk, hogy helyeslik feltett célunkat -, vállaljuk a kockázatot saját személyünkben is, hogy megelőzzünk egy keresztényietlen háborút!

- Segítsék elő az ég szentjei felséged kegyes szándékát - mondta a csillagász -, és óvják felkent személyét!

- Köszönöm, tudós atyám. Fogadd addig is ezt a csekélységet, hogy gyarapítsd vele tudós könyvtáradat.

A király az egyik fóliáns alá csúsztatott egy kis, arannyal telt erszényt. Lajos király nem feledkezett meg a takarékoság szabályáról akkor sem, amikor a babonáiról volt szó, és úgy gondolta, hogy a csillagászt különben is kellő mértékben kötelezi szolgálataira a neki bizto-

sított fizetéssel. Ezért, még mikor nagyobb ügyről volt is szó, mint most, tudását mérsékelt összegű tiszteletdíjjal jutalmazta.

Lajos király, ahogyan jogásznyelven mondják, miután lelkesítő honoráriummal toldotta meg a csillagász hivatalból járó fizetését, Quentinhez fordult, és így szólt:

- Most pedig kövess, jó skótom, akit a sors és uralkodód választott ki merész kalandra. Mindent elő kell készítened, hogy kengyelbe tehesd a lábadat abban a pillanatban, amikor a Szent Márton-székesegyház tornyának órája tizenkettőt üt. Ha egy perccel korábban indulsz el, vagy egyetlen perccel késel, elveszíted azt az előnyt, amelyet a csillagok kedvező állása biztosít kalandos utadnak.

A király ezekkel a szavakkal el is hagyta a csillagász lakosztályát, nyomában fiatal testőrével. Alig tették ki a lábukat, Galeotti igen másként kezdett beszélni, mint királyi gazdája jelenlétében.

- Megrögzött fukar, zsugori! - mondta, mikor megtaksálta az erszényt, hogy mennyi lehet a súlya; a csillagász ugyanis tudvalevőleg igen költekezőn élt, és állandóan pénzzavarral küzdött. - Aljas szemét! Egy kormányos felesége többet adna, hogy megtudja, férje biztonságban kelt-e át a tengeren. Hogy még neki lenne érzéke a humán tudományokhoz! Mintha bizony kódorgó rókákból és üvöltöző farkasokból lehetnének muzsikuskok! És ez olvassa a mennyboltozat dicső fénybetűit! Mintha bizony nyomorult vakondokoknak hiúzszemük lenne. *Post tot promissa*.⁹² ígért fűt-fát, mikor elcsalogatott a dicső Mátyás udvarából, ahol hunok és törökök, keresztények és hitetlenek, a moszkvai cár és a tatár kán egymással versenyre kelve halmoztak el aranyaikkal és ajándékaikkal. Vajon azt hiszi-e, hogy azért húzom meg magamat itt, ebben a vén kastélyban, mint egy kalitkába zárt pinty, aki hajlandó parancsra azt füttyülni, amit ő akar, és mindezt vízért és kendermagért? Szó sincs róla. *Aut inveniam viam, aut faciam*: vagy megtalálom a módját, vagy megteremttem magamnak. Balue bíboros politikus és liberális férfiú, ez a kérdés neki is szól, és csak őeminenciája hibája lesz, ha a csillagok nem úgy beszélnek majd, ahogyan ő szeretné.

Újra a kezébe vette a lenézett királyi ajándékot és latolgatta.

- Hátha valami drágakövet vagy igazgyöngyöt rejtett ebbe a szerény erszénybe; van tudomásom róla, hogy néha a bőkezűségig adakozó, ha ilyen szeszélye támad.

Galeotti kiürítette az erszényt, de sem több, sem kevesebb nem volt benne, mindössze tíz arany, mire a csillagász mérhetetlenül felháborodott.

- Vajon azt hiszi-e öfelsége, hogy ilyen nyomorult bérért áruba bocsátom neki azt a mennyei tudományt, amelyet az isztrahotti örmény apáttól tanultam, aki negyven évig nem látta a napvilágot, és a görög Dubraviustól, aki állítólag halottakat támasztott fel, és aki még Ibn Hali sejket is meglátogatta a thebaisi pusztaságban levő barlangjában? Nem, az égre, nem! Aki megveti a tudományt, saját tudatlansága következtében pusztul el. Tíz arany! Ilyen nyomorult összeget szégyellenék odaadni Toinette-nek, hogy új csipkefodrot vegyen magának.

Így méltatlankodott a tudós Galeotti, de azért a lenézett tíz aranyat becsúsztatta abba a nagy erszénybe, amelyet övéen hordott, és amelyet Toinette s mások is, akik részesedtek pazarló bőkezűségében, rendszeren sokkal gyorsabban szoktak kiüríteni, mint ahogyan a bölcs csillagász minden tudományával újra megtöltötte.

⁹² Annyi ígélet után. (latin)

14

Az utazás

Akárha látnálak, Franciaország,
Természet és művészet szép hona;
Fiaidnak csupán játék a munka,
Mert hálás földed mindent visszatérít;
Napsütött lányaid szeme kacag
És hollófürtje fénylik. Ó, te áldott.
Mégis termett sok fájdalmas regéd
Hajdan is, most is.

NÉVTELEN

(Weöres Sándor fordítása)

Quentin Durward elkerülte, hogy bárkivel beszédbe elegyedjék (ugyanis ezt a parancsot kapta); sietve magára öltött tehát egy erős, de egyszerű páncélöltözetet, felszerelve comb- és karvédővel, fejére pedig jó acélsisakot tett, de sisakrostély nélkül. A páncél fölé csinos, zergebőrből készült köpenyt vett, amelynek hímzett szegélye volt, ahogyan az nemes királyi testőrhöz illett.

Öltözetét Oliver vitte lakosztályába, és csendes, behízeglő és mosolygós modorában közölte vele, hogy nagybátyját lovas őrségre rendelték ki, hogy ne tehessen fel kérdéseket titokzatos készülődéseire vonatkozólag.

- Nagybátyádnál majd kimentünk - mondta Oliver, ismét mosolyogva. - Ha pedig épségben térsz vissza, drága fiam, és végrehajtod a rád bízott feladatot, nem kételkedem benne, hogy urunk méltónak fog találni rangban való előmenetelre, és így nem lesz szükséged többé rá, hogy bárkinek is számot adj cselekedeteidről, viszont parancsnoka leszel sok olyan embernek, akik számot kell hogy adjanak neked.

Így beszélt Sátán Oliver, s valószínűleg hideg számítással latolgatta elméjében, hogy az a szegény ifjú, akinek a kezét melegen szorongatja, elkerülhetetlenül szembe találja magát a halállal vagy fogsággal a rábízott feladat elvégzése közben. Szavait azzal fejezte be, hogy egy kis erszény aranyat nyújtott át útiköltségre mint a király ajándékát.

Quentin néhány perccel éjféltizenkét óra előtt, a kapott rendelkezésekhez híven, a második udvarba ment, és megállt a Dauphin-torony tövében. Mint az olvasó tudja, ez volt a Croy grófnők ideiglenes lakóhelye. A találkozóhelyen ekkor már ott találta az útra készülő katonákat és lovakat, továbbá két poggyásszal megrakott teherhordozó öszvért és három felnyergelt paripát a két grófnő és hűséges komornájuk, valamint egy délceg harci paripát a maga részére, páncélozott nyereggel, amelyen megcsillant a hold halvány fénye. Az érkezők hangtalanul üdvözölték egymást. A katonák teljes csendben és mozdulatlanul ültek nyergükben. Quentin örömmel látta a bizonytalan holdfényben, hogy a katonák jól fel vannak fegyverezve, kezükben hosszú lándzsával. Szám szerint mindössze hárman voltak. Közülük az egyik, aki erős gascogne-i tájszólással beszélt a francia nyelvet, a fülébe súgta, hogy vezetőjük Tours-on túl csatlakozik majd hozzájuk.

Közben az ablakok rácsain át világosság szűrődött ki a toronyból, ami azt jelezte, hogy a toronyszoba lakói buzgón készülődnek az útra. Végül a torony aljából egy udvarra vezető szűk ajtó kinyílt, és három női alak lépett ki egy köpenybe burkolózott férfi társaságában. A hölgyek csendben felszálltak háttaslovaikra, amelyek már ott vártak rájuk. Kísérőjük gyal-

gosan vezette őket, és közben megmondta a jelszót az öröknek, akik mellett elhaladtak. Így jutottak ki a belső erődítések félelmetes köréből. Itt a gyalogosan velük tartó férfiú megállt, és halk hangon néhány komoly szót intézett a legelől haladó két hölgyhöz:

- Az ég áldja meg felségedet - mondta egy hang, amely izgalmas zeneként hatolt Quentin Durward fülébe -, és bocsássa meg önnek, ha szándékait önzőbb érdekek vezették, mint amilyenről szavai tanúskodtak! Legfőbb vágyam, hogy biztonságba kerüljek Liège jó püspökének a védelme alatt.

Az a személy, akihez a hölgy ezeket a szavakat intézte, olyan halkán válaszolt, hogy Quentin semmit sem hallott belőle, majd az erődítés kapuján át visszahúzódott. Az ifjú testőr úgy vélte, hogy a hold halvány fényénél felismerte benne magát a királyt, aki, úgy látszik, személyesen akart jelen lenni vendégei eltávozásakor, ha netán a hölgyek részéről aggodalmak merülnének fel, vagy a kastély őrsege nehézségeket okozna.

Mikor a kis lovas csapat elhagyta a kastélyt, egy ideig igen óvatosan kellett haladniuk, hogy elkerüljék azokat a vermeteket, csapdákat és más hasonló akadályokat, amelyeket illetéktelen személyek távol tartása végett helyeztek el. A gascogne-i lovas azonban pontosan ismerte az akadályok szövevényét, így egy negyedórai lovaglás után túljutottak Plessis Park legszélső határán, és máris közeledtek Tours városához.

A hold előbújt a felhők mögül, és szelíd fényével elárasztotta a gyönyörű vidéket. Szemük elé tárult a Loire, a királyi folyó, amint méltóságteljesen hömpölygött Franciaország leggazdagabb síkságán; partjait mindkét oldalon tornyok, valamint olajligetek és szőlőkkel beültetett lankák szegélyezték. Látták Tours, Touraine ősi fővárosa falait, a bástyatornyok és mellvédek a magasba emelkedtek fehéren a holdsütésben. Mögöttük feltűnt a hatalmas gót székesegyház, amelyet eredetileg még az V. században a szent életű Perpetuus püspök épített, majd később Nagy Károly és utódai hitbuzgóságuk jeleként tovább bővítettek, úgyhogy a tours-i székesegyház végül is építészeti remekmű, Franciaország egyik legnagyobb temploma lett. Megpillantották Szent Gatien templomának tornyait is és annak a kastélynak zömök épület-tömbjét, amely az ókorban állítólag Valentinianus római császár lakóhelye volt.

Quentin lovag, megfélemlítve azokról a körülményekről, melyek révén a jelen helyzetbe került, gyönyörködve nézte a vidék természetadta szépségeit, bár hozzá volt szokva saját hazája, a skót hegyvidék csodásan szép, de kopár és szegény vidékeinek felejthetetlen látványához. Itt azonban a művészet és a természet egymással versenyre kelve teremtetten meg a vidék elbűvölő szépségét. Álmodozásából az idősebb hölgy hangja ébresztette fel (ez a hang legalább egy oktávval magasabb volt, mint az a másik, amely lágy hanglejtéssel vett búcsút Lajos királytól), követelve, hogy beszélhessen az útra kelt társaság parancsnokával. Quentin megsarkantyúzta lovát, és tiszteletteljesen bemutatkozott a hölgyeknek parancsnoki minőségében, majd meghallgatta Hameline grófnőnek hozzá intézett kérdéseit.

- Hogy hívják, és mi a rangja?

Quentin közölte vele mindkettőt.

- Ismeri-e az utat pontosan?

Nem, volt erre a lovag válasza; ilyet nem állíthat, de részletes utasítások birtokában van, és különben is első pihenőhelyükön megfelelő vezetőt kapnak, aki velük marad, míg céljukhoz nem érnek. Az imént egy lovas csatlakozott hozzájuk, és útjuk első szakaszán ez lesz a kalauzjuk, így a hölgyek lovas kísérőinek a száma négyre emelkedett.

- Miért választották ki önt, ifjú uram, erre a feladatra? - kérdezte a hölgy. - Úgy értesültem, hogy ön az az ifjú testőr, aki őrt állt abban a teremben, ahol Jeanne hercegnővel találkoztunk. Ön fiatalnak és tapasztalatlanak látszik ilyen feladatra, hozzá még külföldi is, aki idegen kiejtéssel beszél franciául.

- Engedelmeskednem kellett a király parancsának, úrnőm, hogyan is szállhattam volna vitába?
- mondta Quentin.

- Nemes származású ön? - kérdezte Hameline grófnő.

- Erre a kérdésre igennel válaszolhatok, grófnő - felelt Quentin.

- És ön az - kérdezte most a fiatalabb grófnő félénk hangon -, akit akkor láttam, amikor felszolgáltam a királynak abban a vendégfogadóban?

Quentin erre a kérdésre sokkal halkabb hangon és talán hasonló okból szintén félénken, igenlően válaszolt.

- Akkor, néném - mondta Isabelle grófnő nagynénjének -, nyugodtan rábízhatjuk magunkat e fiatal nemes védelmére. Nem olyan embernek látszik, aki vállalná két védtelen nő kiszolgáltatását, ha bármilyen kegyetlen tervről volna szó.

- Becsületemre mondom, úrnőm - szólt erre Quentin -, és mondom családom jó hírnevére, őseim porladó csontjaira is, egész Franciaországért és Skóciáért együttesen sem bírhatott volna rá senki, hogy árulójuk legyünk!

- Derék szavak ezek, ifjú ember - mondta Hameline grófnő -, de hozzászoktunk már, hogy szép szavakat halljunk Franciaország királyától és embereitől. Ez bírt rá bennünket arra, hogy amikor még sokkal kevesebb kockázattal elnyerhettük volna a liège-i püspök védelmét, mint most, vagy védelmet kaphattunk volna Németország uralkodójától, Venceltől vagy Edward angol királytól, helyette Franciaországban kerestünk oltalmat. De mi lett a király ígéreteiből? Az, hogy abban a nyomorult vendégfogadóban szégyenletes módon rejtegetett bennünket, mint valami tiltott árucikket, közrendű álnév alatt, mikor, te is tudod, Martine - ezeket a szavakat a komornához intézte -, a mi hajdíszünket soha nem készítették el másként, mint mennyezet alatt és háromlépcsős emelvényen ülve... itt pedig kénytelenek voltunk saját kezünkkel készíteni el a pusztá padlón állva, mintha fejőlányok lettünk volna.

Martine elismerte, hogy úrnője a sajnálatos igazságot mondta.

- Bárcsak ez lett volna a legnagyobb baj, amely bennünket ért, drága néném - mondta Isabelle grófnő. - Ezt még szívesen elviseltem volna.

- De nem olyan társaságban - mondta az idősebb grófnő. - Nem, kedves húgom, ez lehetetlen helyzet volt.

- Márpedig én a fényűzésről szívesen lemondtam, kedves néném - mondta Isabelle olyan hangon, amely kísérőjük és őrzőjük szívéig hatolt. - Én nem kívántam mást, mint biztos és személyünkhöz méltó menedéket. Én nem kívánom - Isten a megmondhatója, soha nem is kívántam -, hogy miattam háború törjön ki Franciaország és szülőföldem, Burgundia között, vagy hogy emberéletek vesszenek oda miattam. Én csak arra kértem engedélyt, hogy visszavonulhassak a marmontiers-i kolostorba vagy más hasonló szent helyre.

- Ostobaságokat beszélsz, húgom - mondta Hameline grófnő -, rád sem ismerek, hogy te az én nemes bátyám leánya lennél. Még jó, hogy van valaki, akiben él a nemes Croy család szelleme. Mi más különböztessen meg egy nemeshölgyet egy napbarnított fejőlánytól, mint hogy lándzsákat törnek az egyik, és husángokat suhogtatnak a másik miatt. Tudd meg, húgom, hogy fiatal leány koromban, amikor alig voltam idősebb nálad, tiszteltemre rendezték meg Haflinghamben a bajvívó tornát. Négyen viselték színeimet, és tizenkettő volt a támadók száma. A torna három napon át tartott, és ezalatt két kalandvágó lovag vesztette életét, egy lovag a gerincét törte, egy a kulcsontját, hárman a combcsontjukat, ketten a karjukat... nem is számítva a sok kisebb sebesülést és horzsolást, amiket a heroldok be sem jelentettek. Volt is becsülete a családunknak! Ah! Ha csak félolyan szíved volna, mint volt őseidnek, megtalál-

nád a módját valamely királyi udvarban, ahol a hölgyek szerelmét és jó hírét s a fegyverek hírnevét még megbecsülik, hogy bajvívó tornát rendezzenek tiszteletedre, ahol a díj a te kezéd lenne, mint áldott emlékü szépanyádé a strassburgi gerelyvívóversenyen. Megnyerhetnéd magadnak Európa legjobb bajvívóját, hogy megvédje a Croy család jogait a burgundiaiak elnyomásával és a francia király politikai mesterkedéseivel szemben.

- Igen, kedves néném - mondta a fiatal grófnő -, de öreg dajkámtól hallottam, hogy bár a rajnai gróf volt a győztes bajvívó Strassburgban, és valóban elnyerte tiszteletre méltó ősom kezét, a házasságuk boldogtalan volt, állandóan veszekedtek, sőt a gróf gyakran megverte boldog emlékeztű szépanyámat.

- Miért ne verte volna meg? - mondta az idősebbik grófnő, aki nem volt hajlandó feladni a lovagi erények iránt érzett romantikus lelkesedését. - Miért tartózkodott volna otthon is megmutatni erejét az a kar, amely a vitézi tornán diadalmasan osztogatta az ütlegeket? Én magam ézerszer inkább választanék olyan férjet, aki naponként kétszer megver, de akitől más is fél, mint hogy gyáva férfi felesége legyek, aki nem meri felemelni kezét hitvese, de más ellen sem.

- Kívánom, kedves néném, hogy sok öröme legyen majd egyszer ilyen energikus hitestársban - mondta Isabelle. - Nem mondanám, hogy irigyelném érte. Mert az összetört csontok szemet gyönyörködtető látványt nyújtanak bajvíváskor, de hogy a budoárban is erre legyen szükség, ezt kétkellem.

- Jó, jó, de a verés nem jár vele minden híres lovaggal - mondta Hameline grófnő. - Persze, tagadhatatlan, hogy boldog emlékeztű ősrünk, Gottfried rajnai gróf heves vérmérsékletű férfiú volt, és igen szerette a jó rajnai borokat. Az igazán tökéletes lovak bárány a hölgyek közt és oroszlán a bajvívásban. Ott volt például Thibault de Montigni. Isten legyen irgalmas hozzá haló porában, nála kegyesebb lelket keresve sem lehetett találni. Nemcsak azt az udvariatlanságot nem követte el soha, hogy kezét emeljen neje ellen, hanem inkább a derék hölgyben akadt időnként olyan ellenfélre, aki alaposan ráncba szedte saját otthonában. Persze, mindez a lovak hibájából történt így... különben ő is a közül a négy közül volt, akik az én színeimet viselte Haflinghamben, és olyan vitézül viselkedett, hogyha az ég is úgy akarta volna, valamint nagyapád is, akadt volna olyan másik Madame Montigni, aki gyengédebben bánt volna vele.

Isabelle grófnő, mikor nénje a haflinghami bajvívást kezdte emlegetni, félbeszakította a beszélgetést, mert ennél az eseménynek a részleteit már éppen elégszer végighallgatta; Quentin pedig, mint jó nevelésű ifjú emberhez illik, arra gondolt, hogy jelenléte zavarja a hölgyek beszélgetését, ezért előrelovagolt, hogy utolérje a vezetőt, mintha az útra vonatkozólag akarna tőle valamit kérdezni.

Ezután a hölgyek csendben folytatták útjukat, vagy olyan beszélgetést folytattak, amelyet nem lenne érdemes itt elismételni, egészen addig, míg világosodni kezdett. Ekkor már több órát töltöttek nyeregben, és Quentin, attól féltve őket, hogy kimerülnek, türelmetlenül érdeklődött a vezetőnél, hogy mikor érkeznek meg a pihenőhelyre.

- Félóra múlva, vitéz uram - mondta a vezető.

- Ott már vár ránk a másik vezető? - kérdezte Quentin.

- Igen, vitéz uram - felelte a vezető. - Az én utaim mindig rövidek és egyenesek. Míg ön és más skót íjas vitézek az új ívét, én a kifeszített húr útját követem.

A hold ekkor már régen lement, és a hajnal világossága gyorsan erősödött a keleti égbolton; fénye megcsillant annak a tónak a tükrében, amely mellett egy idő óta haladtak. A tó sík földön terült el, közelében ritkásan lehetett látni fákat, itt-ott ligeteket és cserjés bozótokat. A

vidék annyira sík volt, hogy nagy távolságra is tisztán látni lehetett mindent. Quentin szemügyre vette azt az embert, aki mellette lovagolt, és a spanyol parasztok sombrerójához hasonló kalapjának széles karimája alatt felismerte ugyanannak a Petit-Andrének a ravasz arcát, akinek ujjai, együttműködésben rossz hírű társával, Trois-Échelles-lel, nem is olyan régen olyan kellemetlenül tevékenykedtek a nyaka körül. Nem csoda, hogy megborzadt, Skóciában ugyanis a hóhérra mindenki majdnem babonás borzadállyal néz - és mivel ezt az érzést szerencsés megmenekülése sem ölte ki belőle, lovát ösztönösen jobb kéz felé terelte, majd megsarkantyúzta, és félfordulattal jó nyolclábnyira távolodott el gyűlöletes kísérijétől.

- Hohó, hohó! - kiáltott fel Petit-André. - A Grève-i Szűz Máriára mondom, fiatal vitéz barátom visszaemlékezik régi ismerősére. Mi az, bajtárs, csak nem tartasz haragot velem? Nálunk mindenkinek meg kell a kenyerét keresnie. Senkinek nincs oka szégyellnie, ha kezembe kerül, mert nálam ügyesebben senki sem függeszt fel élő terhet holt fára. És Isten kegyelméből én még vidám fickó is vagyok! Hahaha! hidd el nekem, én olyan jóízű történeteket tudok elmondani az akasztófa lépcsőjének alsó foka és a teteje közt, hogy rendszerint gyorsan kell a munkámmal végezni, nehogy az a szégyen érjen, hogy a páciensem halálra neveti magát, mielőtt felfüggesztem.

Miközben ezeket mondta, Petit-André szintén megfordította lovát, s igyekezett közelebb jutni a fiatal skót testőrhöz.

- Vitéz testőr uram, kár lenne, ha haragot tartanánk egymással. Munkámat én mindig rosszakarattal és vidám szívvel végzem. Én senki iránt nem érzek őszintébb szeretetet, mint akinek nyaka körül megkötöm szoros nyakra valóját, és ezzel felavatom a Szent Patibularius-rend lovagjává! Így nevezi Vaconeldiablo atya, a főporkoláb úr káplánja, a porkolábmesterség védőszentjét.

- Tartsd távol magad tőlem, nyomorult féreg - kiáltott rá Quentin, miközben az ítéletvégrehajtó igyekezett közelebb jutni hozzá -, vagy megtanítlak rá, hogy tisztességes távolságot tarts mások által megbecsült emberek és a társadalomnak hozzád hasonló szemetje között!

- Nézd csak, hogy heveskedik - mondta a pribék. - Még ha becsületesen mondtál volna, ennek lett volna némi értelme; de azok a bizonyos megbecsült férfiak nap mint nap kerülnek a kezem közé, majdnem úgy, ahogyan te is kicsi híja, hogy sorra nem kerültél. Hát béke veled, és maradj magadnak. Szívesen kiittam volna veled egy palack auvernat-i bort, hogy elmosunk vele minden haragot, de te inkább megveted az én szívességemet. Csak légy olyan gombra velem, ahogyan kedved tartja... én sohasem vitázom pácienseimmel, az én vidám kötéláncosaimmal, az én kicsi kis játszópajtásaimmal, ahogyan Jacques, a mészáros hívja bárányait. Nem én, az olyan firmákkal, mint jómagad, vitéz uram, akinek homlokára oda van írva: K-Ö-T-É-L. Nem, nem, csak hadd szidalmazzanak most kedvük szerint, a végén úgyis rászorulnak jó szolgálataimra... majd magad is meglátod, amikor Petit-André kezébe kerülsz. Akkor megtudod, hogyan bocsátja ő meg, ha rajta esett sérelem.

Petit-André szavait megtoldotta egy pökhendi kacsintással, és „gyí, te!” felkiáltással átugratott az út másik oldalára, hagyva, hogy orcátlan szavait az ifjú testőr megeméssze, már amennyire büszke skót gyomra bírja. Quentin erős vágyat érzett, hogy lándzsája nyelét kipróbálja útítársán, de szenvedélyét elfojtotta magában azzal a meggondolással, hogy ha tetteleg bántalmaz ilyen aljas személyt és hozzá ilyen alkalomból, ezzel nemcsak hogy hitelét nem növeli, hanem kötelességmulasztást követ el, és ez súlyos következményekkel járhat. Ezért lenyelte haragját Petit-André esetlen és mesterségéhez méltó élcelődésén, azt remélve, hogy a gondjaira bízott hölgyek mindebből semmit sem hallottak, mert még esetleg rossz véleményekkel lennének felőle, hogy megtorlatlanul hagy ilyen arcátlan beszédet. Ezekben a gondolataiban azonban gyorsan megzavarták a két hölgy hangos kiáltásai.

- Nézzen csak hátra! Az ég szerelmére, vigyázzon ránk és saját magára! Üldöznek bennünket!
Quentin hátranézett, és látta, hogy két fegyveres lovas gyorsan követi őket.

- Az is lehet, hogy ezek csak a porkoláb pandúrai, akik körútjukat végzik az erdőben. Nézd csak - szólt oda Petit-Andrének -, kik lehetnek azok?

Petit-André engedelmeskedett a felszólításnak, és megfordulva nyergében, tréfálkozó hangon megjegyezte:

- Ezek, vitéz uram, sem nem a te, sem nem az én bajtársaim, nem is íjásztestőrök, nem is pandúrok, mert ha jól látom, rostéllyal védett sisakjuk és nyakszirtpáncéljuk van. Átkozottak ezek a nyakvédő páncélok, nemegyszer órákon át bajlódtam velük, mielőtt kapcsukat ki tudtam oldani.

- Arra kérem most önöket, kegyes hölgyek - mondta Quentin, ügyet sem vetve Petit-Andréra -, lovagoljanak előre, nem olyan gyorsan, hogy ebből az lássék, mintha menekülni akarnának, de éppen elég gyorsan, hogy kihasználhassák azt a késedelmet, amellyel feltarthatom ezeket az embereket, akik a nyomunkban vannak.

Isabelle grófnő a kalauzukra nézett, sűgött valamit nagynénje fülébe, aki erre így szólt Quentinhez:

- Megbízunk önben, vitéz testőr uram, és bármilyen kockázatos is, inkább az ön kíséretében maradunk, mint hogy előremenjünk ezzel a férfival, akinek már csak az arcából sem nézünk ki semmi jót.

- Legyen óhajításuk szerint, hölgyeim - mondta Quentin. - Csak ketten vannak a nyomunkban; és bár fegyverzetükről ítélve lovagok, ha gonosz szándékaik lennének, meg fogják tanulni, hogyan teljesíti egy skóciai lovag kötelességét olyan hölgyek védelmében, mint önök. - Ekkor a kísérő katonákhoz fordulva, így szólt: - Bajtársak, ki hajlandó közületek lándzsát törni ezzel a két lovaggal?

Ketten vonakodtak, de a harmadik, Bertrand Guyot erősen fogadkozott, hogy Gascogne becsületéért ő még akkor is kiáll velük, ha Artúr király kerekasztalának lovagai közül valók is.

Még be sem fejezte mondanivalóját, a két lovag - mert nyilvánvalóan ez volt a rangjuk - már utolérte a kis csoportot, amelynek tagjai közül csak Quentin és bátor társa szállt velük szembe. A két lovag testét teljes, fénylő acélból készült páncélzat fődte, mellükön azonban nem viseltek semmi olyan jelet vagy címet, amelyből kilétük kitűnt volna.

Az egyik odakiáltott Quentinnek, amikor a közelükbe értek:

- El az útból, ifjú lovag! Azért jöttünk, hogy átvegyük tőled a hölgyek kíséretét. Erre a feladatra sem rangodnál, sem hivatalodnál fogva nem vagy alkalmas. Jól teszed, ha ellenkezés nélkül átadod a két hölgy kíséretét; különösen, mivel tudjuk, hogy míg te vagy velük, sorsuk alig jobb, mint a foglyoké.

- Válaszul arra, amit tőlem követelsz - szólt Durward -, tudd meg legelőször is, hogy jelen feladatom elvégzésére a parancsot felséges uramtól, a királytól kaptam, és hogy bármilyen méltatlan vagyok is erre a feladatra, ez a két hölgy az én védelmem alatt óhaj maradni.

- El az útból, féreg! - kiáltotta az egyik páncélba öltözött lovag. - Te útszéli koldus, te mersz szembeszállni felövezett lovagokkal?

- Igen, szembeszállok - mondta Quentin. - Szembeszállok sértő és törvénybe ütköző támadásokkal; és ha van is rangbeli különbség kettőnk között, amiről én nem tudok, ezt megszüntette lovagiatlan magatartások. Húzzatok kardot, vagy ha a lándzsát választjátok, álljatok fel a küzdelemre.

Miközben a két lovag megfordult, és visszalovagolt mintegy százötven yardnyira, Quentin mélyen lehajolva nyergében, a két hölgy irányába nézett, mint aki szívélyes pillantást vár tőlük; majd miközben a két grófnő bátorításul zsebkendőt lobogtatott feléje, a két lovag támadásra indult.

Durward odakiáltott a gascogne-inak, hogy viselkedjék bátor férfiú módjára, majd megsarkantyúzta paripáját. A négy lovas teljes iramban vágatva csapott össze a közbenső térség közepén. Az összecsapás végzetesnek bizonyult a szegény gascogne-ira; ellenfele ugyanis az arcát vette célba lándzsájával, és mivel rostély nem volt sisakján, a lándzsa hegye behatolt egyik szemén, és szétroncsolta agyvelejét, úgyhogy azon nyomban holtan zuhant le lováról.

Quentin viszont olyan ügyesen hajolt oldalra nyergében, hogy ellenfelének lándzsája éppen csak karcolta arcát, majd elhaladt jobb válla felett; viszont az ő lándzsája a melle közepén ütötte meg ellenfelét, és kilökte a nyergéből. Quentin leugrott a lováról, hogy segítsen ellenfele sisakjának a levételében; de a másik lovag (aki eddig még egy szót sem szólt), látva társa balsorsát, még gyorsabban a földön termett, mint Durward, majd odalépett eszméletlenül fekvő barátja mellé és felkiáltott:

- Istenre és Szent Mártonra kérlek, ülj a lovadra, jó vitéz, és hordd el innen magadat asszonyaiddal együtt! *Ventre-Saint-Gris*, máris éppen elég sok bajt okoztatok ma reggel.

- Nem úgy van az, lovag - mondta Quentin, aki tűrhetetlennek vélte a vele szemben használt, parancsnak is beillő hangot -, először látnom kell, kivel van dolgom, és meg kell tudnom, hogy ki felel társam haláláért.

- Azt pedig soha meg nem tudod, amíg élsz - szólt erre a lovag. - Távozzál békében, jó vitéz. Ha már elég ostobák voltunk, hogy utatokban feltartóztattunk, mi jártunk rosszabbul, mert máris több bajt okoztál, mint amiért megfizethetnél magad és egész bandád életével. De ha ennyire makacs vagy - Quentin ugyanis közben kihúzta kardját, és feléje tartott -, hát nesze!

Ezzel a fiatal skót lovag sisakjára olyan ütést mért, amelyenről mindaddig a pillanatig (bár ahol nevelkedett, értettek a jó kardütésekhez) csak regékben olvasott. Quintint úgy érte, mint a villámcsapás; félreütötte a védekezésül maga elé emelt kardját, és rásújtott a sisak acéllemezére, majd azt kettőbe szelte, de a penge a hajtakaróban fennakadt, és további sérülést nem okozott. Durward egészen elkábult az ütés erejétől, és térdre esett, úgyhogy egy pillanatig a lovagon múlt, hogy lesújt-e rá másodszor is. De vagy mert megsajnálta Quentin fiatalágát, vagy pedig mert bátorságát csodálta, vagy éppen mert a lovagi szabályokkal nem találta összeegyeztethetőnek előnye kihasználását, nem ismételte meg a csapást. Durward hamarosan összeszedte magát, talpra ugrott, és rátámadt ellenfelére az olyan ember vad elszántságával, aki csak a győzelem vagy a halál közt hajlandó választani, ugyanakkor azonban körültekintéssel használva ki a helyzetet, ahogyan csak lehetett, a saját előnyére. El volt rá szánva, hogy még egyszer nem teszi ki magát ilyen félelmetes csapásnak, amilyent egyszer már elviselt; ügyesen használta ki a saját nagyobb mozgási szabadságát és aránylag könnyebb fegyverzetét. Ellenfelének egy pillanatra sem hagyott békét, hirtelen mozdulatokkal hol egyik, hol másik oldalról támadta meg, és támadásai olyan villámgyorsak voltak, hogy a nehéz fegyverzetbe öltözött lovag alig tudott úgy védekezni, hogy végzetesen ki ne fárasssa magát.

Nem használt az sem, hogy ez a lovagiasság szabályai szerint küzdő ellenfél ismételten odakiáltott Quentinnek, hogy most már semmi ok nincs rá, amiért verekedjenek egymással, és esze ágában sincs kárt tenni benne. Durwardot csak az a szenvedélyes vágy fűtötte, hogy

lemossa a pillanatnyi vereséggel rajta esett szégyent, és ezért újra meg újra s mindig villámgyorsasággal támadt, ellenfelét egyszer kardja élével, máskor hegyével fenyegetve. Közben szemmel tartotta ellenfelének minden mozdulatát, kinek hatalmas erejét már egyszer tapasztalta, és állandóan hol hátra, hol oldalt ugrott, hogy elkerülje félelmetes fegyverének ütéseit.

- Az ördög cipeljen a pokolba, te esztelen, csökönyös bolond - mormolta a lovag. - Úgy látszik, nem nyugszol, míg alaposan fejbe nem váglak. - Majd így szólva, megváltoztatta harcmodorát, és főként a védekezésre szorítkozott; inkább csak elhárította Quentin szüntelen támadásait, de nem viszonzta, azzal a szent elhatározással, hogy amikor a fiatal lovag vagy kimerül, vagy egy óvatlan pillanatban védtelenül hagyja magát, befejezi párharcukat egyetlen csapással. Valószínű, hogy ravasz számítása be is vált volna, ha a végzet másként nem szól közbe.

A párharc még javában dúlt, amikor nagyobb lovascsapat jelent meg a színen hangos kiáltással:

- Állj, a király nevében!

A két bajvívó hátralépett, és Quentin meglepetéssel látta, hogy a testőrség parancsnoka, Crawford lord áll a lovascsapat élén, amely félbeszakította párharcukat. Velük volt Tristan l'Hermite is két vagy három kísérőjével; összesen lehettek mintegy húszan.

15

A kalauz

Azt mondta, Egyiptomból származik
Varázslóktól, kik balgán hadakoztak,
Mikor Izráel Gósenben lakott,
Ama próféták ellen - vetekedve
Lévi nemzetségével - szembeszállva
Jehova szándékával, káromolva;
És bosszú-angyal Egyiptomra tört,
S a bölcsék siratták elsősülöttjüket
S velük az írástudatlan paraszt.

NÉVTELEN

(Weöres Sándor fordítása)

Crawford lordnak és kíséretének a megérkezése azonnal véget vetett a párviadalnak, amelyet az előbbi fejezetben igyekeztünk leírni. A lovag levette sisakját, majd nagy sietve átadta kardját, és így szólt:

- Crawford, megadom magam. De figyelj, kérlek, hadd súgjak valamit a füledbe... csak egy szót, az isten szerelmére... mentsd meg az orléans-i herceget!

- Hogyan... mit beszélsz? Az orléans-i herceget? - kérdezte izgatottan a skót testőrség parancsnoka. - Hogyan történt, miféle aljas támadás ez? Ez a fickó örökre elveszti a király kegyét.

- Ne kérdezz semmit - mondta Dunois, mert ő volt -, az egész az én hibámból történt. De látod, már megmozdul. Azzal a szándékkal jöttem, hogy elrablom magamnak azt az ifjú hölgyet, lesz földbirtokom és feleségem... és látod: ez lett belőle. Ne engedd közel ezt a szedett-vedett népséget... senki meg ne lássa így. - Ezzel felnyitotta az orléans-i herceg sisakrostélyát, és vizet locsolt rá, amit valaki a közeli tóból hozott.

Quentin Durward úgy állt ott, mint akit villámcsapás ért. Új izgalmak zúdultak rá. Első ellenfelének halvány arcát megpillantva tudta csak meg, hogy a francia királyi család egyik hercegét ütötte ki nyergéből, utána pedig a legjobb francia bajvívóval vívott párharcot, az ünnepelt Dunois-val - mindkettő olyan vitézi cselekedet volt, amely csak becsületére válhatott; de hogy a király majd mit szól hozzá, és megbecsüli-e érte, ez persze más kérdés.

A herceg közben magához tért, felült fektéből, és figyelte a Dunois és Crawford között lefolyt beszélgetést. Dunois minden igyekezetével arról akarta meggyőzni Crawfordot, nincs semmi ok rá, hogy az orléans-i herceg nevét még csak fel is említsék ezzel az ügygel kapcsolatban, már csak azért sem, mert ő kész a történetekért a teljes felelősséget vállalni és tanúsítani, hogy a herceg csak barátságából tartott vele.

Crawford lord földre szegezett tekintettel hallgatta mindezt, időnként felsóhajtott, és a fejét csóválta. Végre felnézett, és így szólt:

- Tudod, Dunois, hogy atyád kedvéért, de érted is kész vagyok bármely szolgálatra.

- Saját magamnak én nem kívánok semmit - mondta Dunois. - Átadtam a kardom, és a foglyod vagyok... mi egyebet kívánsz? De a nemes hercegről van szó, Franciaország egyetlen reményéről, ha a *dauphin*-t Isten elszólitáná az élők sorából. Ő csak azért jött, hogy nekem

tegyen szívességet olyan vállalkozásban, amellyel a szerencsémek akartam megalapozni, és amelyre részben a királytól kaptam biztatást.

- Dunois - mondta Crawford -, ha valaki más mondta volna nekem, hogy a herceget te sodortad kellemetlen helyzetbe saját céljaid előmozdítására, azt mondtam volna, hogy hazudik. De most, hogy te magad állítod, őszintén szólva, alig tudom elhinni.

- Nemes Crawford - mondta az orléans-i herceg, aki eszméletlenségéből most már teljesen felocsúdott -, te nagyon hasonló vagy jellem dolgában barátodhoz, Dunois-hoz, és ezért meg kell mondanom az igazat. Valójában én hurcoltam ide magammal, nagyon kedve ellenére, erre az esztelen szenvedélytől ösztökélt vállalkozásra, amire hirtelen és meggondolatlanul szántam el magam! Nézzen rám, aki akar - tette hozzá, felemelkedve helyéről, és a katonákhoz fordulva -, én vagyok Lajos, Orléans hercege. Kész vagyok drágán bűnhődni ostobaságomért. Bízom benne, hogy a király, amint az igazság kívánja, haragját egyedül velem fogja éreztetni. Mivel pedig a francia királyi család tagjának nem szabad kardját átadnia senkinek - még neked sem, vitéz Crawford -, isten veled, jó acéлом.

Ezekkel a szavakkal kardját kihúzta hüvelyéből, és beledobta a tóba. A kard úgy szállt át a légen, mint a villámlás, és nagy csobbanással tűnt el a tó mélyében. Mindenki kövé meredten nézte a történeteket, olyan magas volt a bűnös rangja, és olyan sokra becsülték jellemét; bár mindenki tudta, hogy a herceg meggondolatlan tettének a következményei, tekintetbe véve, hogy a király hogyan gondolkodik felőle, könnyen teljes romlását idézhetik elő.

Dunois szólalt meg először a megbántott és a bizalomból kirekesztett barát sértett hangján:

- Úgy, fenséged hát úgy ítélte helyesnek, hogy eldobja legjobb kardját ugyanaznap reggel, amikor merő szeszélyből eldobta magától a király kegyét is, és semmibe vette Dunois barátságát?

- Kedves rokon - mondta a herceg -, mikor és hogyan lett volna az a szándékom, hogy semmibe vegyem barátságodat? Megmondtam-e az igazságot úgy, amint azt a te biztonságod és az én becsületed megkívánta?

- Mi közöd van neked az én biztonságomhoz, hercegi kuzinom, azt szeretném, ha megmondanád! - mondta Dunois nyersen. - Isten engem úgy segítjen, mi gondot kellett volna hogy okozzon fenségednek az, ha felakasztanak, megfojtanak, a Loire-ba dobznak, vagy törrel átszúrnak, kerékbe törnek, élve akasztanak fel egy vasketreben, eltemetnek egy várárokan, vagy akár bármi más módon fosztanak meg a napvilágtól, ha egyszer Lajos királynak úgy tetszik, hogy megszabaduljon hűséges alattvalójától?... Még csak az sem kell, hogy Tristan l'Hermite felé kacsints, én is látom jól a gézengúz... De talán eddig mégsem jutottam volna. Ennyi legyen is elég, ami az én biztonságomat illeti. Ami pedig most már a te becsületedet illeti... Szent Magdaléna orcájának pirulására mondom: a becsület az lett volna, hogyha ma reggel el se kezdjük az egészet, és messziről elkerüljük ezt a találkozást. Hát igen, fenségedet egy vad skót kölyök kiütötte nyergéből.

- Nono - szólt közbe Crawford lord -, ezzel olyan nagy szégyen még nem érte őfenségét. Nem első eset, hogy skót ifjú ért a lándzsaforgatáshoz; örülök neki, hogy a fiú olyan derekasan megállta a helyét.

- E tekintetben nem mondok ellent lordságodnak - mondta Dunois -, csak éppen bátorkodom megjegyezni, ha csak valamivel is későbben érkezel, íjásztöredik sorában egy hely aligha-nem megüresedett volna.

- Igen, igen - ismerte el Crawford lord. - Jól látom a kezed nyomát azon a kettészelt sisakon. Valaki vegye le az ifjú fejéről, és adjon helyette egy páncélbélésű süveget, az jobban megvédi majd a fejét, mint ez az ócskavas... De tisztelettel hadd emlékeztesselek, nagyuram, hogy a te

páncélzatodon is ott olvasható a skót ifjú keze írása... Most pedig, Dunois, arra kell hogy kérjelek, téged is és az orléans-i herceget is, hogy kísérjetelek el, mivel felhatalmazásom van arra, hogy más helyre vezesselek benneteket, mint amit irántatok érzett jóakaratom szánna mindkettőtöknek.

- Nem válthatnék csak egyetlen szót a hölgyekkel, Crawford lord? - kérdezte az orléans-i herceg.

- Egyetlen hangot sem - felelte Crawford. - Sokkal őszintébb barátja vagyok fenségednek, mintsem hogy ilyen dőreséget megengedjek. - Majd Quentinhez fordult és hozzátette: - Fiatalember, te a kötelességedet teljesítetted. Továbbra is tartsd magadat ahhoz a feladathoz, amellyel megbíztalak.

- Kegyes engedelmével, uram - szólalt most meg szokott nyers modorában Tristan -, az ifjúnak más kalauzzal kell beérnie. Petit-André nem nélkülözhetem, amikor valószínűleg olyan sok tennivaló vár rá.

- A fiatalembernek - mondta Petit-André, előrelépve - nem kell mást tennie, csak egyenesen továbbmenni azon az ösvényen, amelyen eddig jöttek, és oda érkeznek, ahol a másik vezető már vár rájuk. Ma ezer dukátért sem maradnék távol főnökömtől! Akasztottam én már fel lovagokat, nemeseket, gazdag tanácsbelieket, polgármestereket; grófok, márkik kóstolták már kezem munkáját... de hm... hm - a herceg felé nézett, mintha azt jelezné, hogy szeretné már, ha a nyakát szoríthatná -, királyi herceg!... Hohoho! Petit-André, rólad valamikor a krónikákban olvasnak!

- Miért tűröd, hogy pribékjeid ilyen szavakat használjanak magas személyiségek jelenlétében? - kérdezte Crawford, és haragos tekintetet vetett Tristan felé.

- Miért nem leckézteti meg lordságod? - mondta mogorván Tristan.

- Mert a te kezéd az egyetlen, amelyet ilyen cselekedet nem szennyezne be.

- Hát akkor szabályozza meg lordságod a saját embereit, és én is felelek a magaméiért - mondta a főporkoláb.

Crawford lord erre indulatosan készült válaszolni; de mintha meggondolta volna magát, szó nélkül hátat fordított Tristannak, és kérte az orléans-i herceget meg Dunois-t, hogy lovalgoljanak jobb és bal keze felől; búcsút intett a hölgyeknek, Quentinhez pedig így szólt:

- Isten áldjon meg, fiam; jól vitézkedtél szolgálatod kezdetén, bár nem szerencsés ügyben.

Már éppen indulófélben voltak, mikor Quentin meghallotta, amint Dunois sűgva kérdezte Crawfordtól:

- Plessis-be megyünk?

- Nem, szerencsétlen és meggondolatlan barátom - felelte Crawford sóhajtva -, Loches-ba.

- Loches-ba! - Ennek a kastélynak vagy inkább börtönnek a neve még rettegettebb volt, mint magáé Plessis-é, és most úgy hangzott a fiatal skót fülébe, mint a lélekharang. Hallott már róla, hogy Loches-ban követték el azokat a titkos kegyetlenkedéseket, amelyekkel még Lajos király is vonakodott megfertőzni saját királyi székhelyét. A loches-i börtönben több emelet mélyen zárkasorok húzódtak a föld alatt, közöttük olyanok is, amelyeket még maguk a börtönőrök sem ismertek. Élőknek szánt sírok voltak ezek; és akiket ide zártak, életük hátralevő részében alig remélhettek mást, mint a sötét odúk dohos levegőjét, táplálékul pedig kenyeret és vizet. A félelmetes loches-i kastélyban voltak a kalickáknak nevezett szörnyű magánzárkák, amelyekben a szerencsétlen fogoly sem felállni, sem teljes hosszában végigfeküdni

nem tudott; ez egyébként állítólag Balue bíboros találmánya volt.⁹³ Nem csoda, hogy a szörnyű hely nevének a pusztá említése és annak a tudata, hogy részben ő is hozzájárult ahhoz, hogy ez a két előkelő áldozat ide kerüljön, szomorúsággal töltötte el a fiatal skót testőr szívét, annyira, hogy egy ideig földre süttöt tekintettel, mélyen lesújtván ült nyergében, és fájdalmas gondolatok közt folytatta tovább útját.

Quentin újra a kis csapat élén haladt azon az úton, amelyet Petit-André jelölt ki számukra. Egyszerre Hameline grófnő szólította meg:

- Úgy látom, ifjú vitéz uram, sajnálja, hogy győzelmet aratott.

Quentinben volt annyi tapintat, hogy egyszerű és őszinte szavakkal feleljen az enyhén gúnyos kérdésre.

- Nem sajnálhatok semmit, amit olyan hölgyek szolgálatában tettem, mint önök; de ha biztonságukat nem kockáztattam volna, inkább elestem volna olyan kitűnő katona kardjától, mint Dunois, mintsem okozója legyek annak, hogy ez a nagynevű lovag és boldogtalan parancsolója, az orléans-i herceg, abba a szörnyű tömlöcbe kerüljön.

- Tehát mégiscsak az orléans-i herceg volt - mondta az idősebb grófnő. - Gondoltam, bár elég messze folyt le tőlünk a bajvívás. Látod, húgom, milyen másképp történik, ha ez a fondorlatos és kapzsi uralkodó megengedte volna, hogy nyilvánosan megjelenjünk udvarában? Másképp ismerhettük volna meg Franciaország rangban legelső herceget és a vitéz Dunois-t, akinek a neve ugyanolyan híres, mint atyjáé. Ez az ifjú testőr valóban jól és bátran teljesítette kötelességét; mégis kár, hogy becsülettel el nem esett a küzdelemben, mert így rossz időben alkalmazott lovagi szolgálata gátat emelt közénk és fejedelmi megmentőnk közé.

Isabelle grófnő erre olyan eréllyel adott kifejezést nemtetszésének, amelyet Quentin eddig még nem tapasztalt nála.

- Asszonyom - mondta -, ha nem tudnám, hogy ezt tréfából mondja, azt kellene hinnem, hogy hálátlan bátor védelmezőnk iránt, akinek talán többel is tartozunk, mint tudjuk. Ha ennek a két nemesúrnak sikerült volna elhamarkodott vállalkozásuk, és legyőzték volna kísérőinket, nem nyilvánvaló-e, hogy a királyi testőrgárda megérkezésekor foglyokként távoztunk volna? Én magam inkább azt a bátor kísérőnket siratom, aki elesett a harcban, és amint módom lesz rá, misét mondatok lelke üdvéért. Az pedig - folytatta félénkebb hangon -, aki életben maradt, remélem, elfogadja hálás köszönetemet.

Mikor Quentin arcát Isabelle felé fordította, hogy amint illet, megköszönje ezeket a szavakat, a fiatal grófnő észrevette, hogy a lovag egyik orcájáról vér csorog. Erre mély megindultsággal felkiáltott:

- Szűz Máriám, megsebesült! Vérzik! Szálljon le, lovag úr, hadd kössem be a sebet.

Durward hiába tiltakozott, mondván, hogy a sebe csak jelentéktelen karcolás, kénytelen volt lováról leszállni, majd leült az árokszélre, páncéllal bélelt süvegét levette fejéről, mialatt a két grófnő, akik állítólag értettek valamit a felcserkedéshez, kimosták a sebet, a vérzést elállították, s bekötözték a fiatalabb grófnő zsebkendőjével, hogy a sebet elzárják a szabad levegőtől.

Napjainkban lovagok ritkán vagy soha nem kapnak sebeket hölgyek védelmében, és fiatal leányzók soha nem ártják bele magukat sebek kezelésébe. Mindkét részből csökkent a veszély. Közismert tény, hogy a férfiak ezzel mitől menekülnek meg; viszont olyan jelentéktelen seb kezelése, mint Quentiné, bár nem járt semmiféle félelmetes veszéllyel, mégis nem kis kockázatot rejtett magában.

⁹³ Aki később maga is egy ilyen ketrec lakója volt több mint tizenegy évig. (Walter Scott jegyzete)

Már mondtuk, hogy a sebesült lovag feltűnően szép férfi volt; mikor levette páncéllal bélelt süvegét, dús fürtjei vállára omlottak, és keretbe foglalták arcát, amelyen a fiatalság vidámságával egybevegyült a szerénység és az öröm pírja. A fiatal grófnő orcája, amikor a sebre zsebkendőjét rá kellett szorítania, mialatt nagynénje útításkájában valami vérzésselállító szer után kutatót, egyaránt árult el gyengédséget és zavarodottságot; egyrészt részvétet érzett a seb miatt, másrészt hálát a lovag szolgálataiért. Más szóval ez a sors jóvoltából történt incidens teljessé tette azt a titokzatos kapcsolatot, amely több, látszólag jelentéktelen és véletlen körülmény révén máris létrejött két személy között, akik bár rang és vagyon dolgában nagyon különböztek, de sokban hasonlítottak is egymáshoz, ami fiatalságukat, szépségüket és természetük gyengédségre s kölcsönös vonzalomra való hajlamát illette. Nem lehet tehát csodálni, hogy ettől a pillanattól kezdve Quentin úgyszólván másra sem tudott gondolni, mint Isabelle grófnőre, akiért már eddig is lelkesedett, és habár a fiatal hölgy érzelmei nem voltak ilyen határozottak, legalábbis amennyire erről számot tudott adni magának, mégis fiatal védelmezője iránt, akinek most olyan szíve szerinti szolgálatot tett, sokkal gyengédebben érzett, mint az iránt a számos főnemes iránt, akik az elmúlt két év alatt imádatukkal ostromolták. De főként amikor rágondolt Károly herceg méltatlan kedvencére, a nemtelen és árulásra mindig kész Campo-Bassóra, a ferde nyakára és kancsal szemére, arcvonásait most még csúfabbnak találta, mint azelőtt, és még inkább el volt rá szánva, hogy nincs az a zsarnoki hatalom, amely ilyen gyűlölt frigy megkötésére kényszerítse.

Quentin a derék Hameline grófnőnél is mind nagyobb kegyben kezdett állni, akár azért, mert a grófnő még mindig legalább annyi előszeretettel viseltetett a férfiszépség iránt, mint tizenöt évvel korábban (Hameline grófnő ebben az időben legalább harmincöt éves volt, ha igazat adhatunk a családi archívumban őrzött feljegyzéseknek), akár pedig mert úgy gondolta, hogy kevésbé hálálta meg fiatal oltalmazójuk szolgálatait, mint illett volna.

- Húgom - mondta - egy zsebkendőt adott önnek, amellyel bekötözte sebé; én is adok önnek egyet, hogy ezzel méltányoljam lovagi szolgálatait, és hogy biztassam, maradjon ugyanilyen gáláns a jövőben is.

Ezekkel a szavakkal kék és ezüst fonállal gazdagon kihímzett kendőt adott át Quentinnek, majd nyeregtakarójára és kalapjának tollaira mutatva hívta fel a lovag figyelmét, arra, hogy azok is ugyanolyan színűek.

A kor divatja általánosan kötelező szabályként, amit Quentin is betartott, úgy szabta meg, hogy a lovag a kendőt karjára kötve viselje; sajnos azonban, a neki juttatott kegy elismerésében több volt a tettetés, mint az őszinte öröm, mert ehhez más alkalom és más ajándékozó lett volna szükséges. Sokkal szívesebben kötötte volna karjára azt a másik kendőt, amellyel Dunois kardja által ütött sebe volt bekötve.

A kis csapat közben folytatta útját. Élén Quentin lovagolt, közvetlenül utána a két hölgy, akik hallgatólag beleegyeztek abba, hogy állandóan társaságukban legyen. Sokat azonban nem beszélt, mert lelkét csendes boldogság töltötte el, és félt volna attól, hogy érzéseinek kifejezést adjon. Isabelle grófnő még nála is kevesebbet szólt, és így a szót Hameline grófnő vitte, s nem mutatott semmi hajlandóságot, hogy elhallgasson. Kijelentette, hogy a fiatal testőrnek a lovagi magatartásban való gyakorlati kiképzésre van szüksége, és ezért részletesen megismertette vele a haflinghami lovagi játékok történetét, ahol ő osztotta szét a versenydíjakat a győztesek között.

Quentint sajnálatos módon nemigen érdekelte a fényes játékok vagy a különféle flamand és német lovagok címerpajzsainak a leírása úgy, ahogyan azt a grófnő előadásában könyörületet nem ismerő részletességgel ecsetelte. Már csak azért sem, mert mindinkább kezdte nyugtalanítani, hogy nem vétette-e el azt a találkozóhelyet, ahol vezetőjüknek csatlakozni kell hozzájuk.

Már éppen azon tűnődött, nem lenne-e jobb, ha társai közül egyet tájékozódni visszaküldene, mikor kürtszót hallott, és a hang irányába nézve nagy gyorsasággal feléjük tartó lovast pillantott meg. Az alacsony, vad és gondozatlan, hosszú sörényű ló Quintint a skót hegyvidéken tenyésztett lovakra emlékeztette; de ez a ló formásabb és bár ugyanolyan vad, de egyben sokkal gyorsabb járású is volt. Különösen feltűnt, hogy a ló feje, amely a skóciai póni lovaknál aránytalanul nagy és nehéz szokott lenni, kicsi volt és kecses tartású, vékony állkapoccsal, csillogó, értelmes nézésű szemekkel és tág orrlyukakkal.

De a lónál is feltűnőbb volt a lovas megjelenése. A lovas ügyesen ülte meg lovát, lábát lapát-szerűen széles kengyelben tartotta, de a kengyelszíj olyan rövid volt, hogy térdét csaknem a nyeregkápával egy magasságban felhúzza tartotta. Fején kis vörös turbán volt, rajta csapzott toll, amely ezüstcsattal kapcsolódott a turbánra. Zöld zubbonya a velencei zsoldos katonák, az *estradiotó*-k egyenruhájára emlékeztetett, és dús aranyhímzéssel volt díszítve. Bő, nem túlságosan tiszta, fehér nadrágot viselt, amely a térde alatt kibuggyosodott. Sötét bőrű lábszárát semmi sem fedte, csak sarujának hosszú zsinórját kötötte meg rajta gondosan. Sarkantyú helyett kengyel vasának hegyes végével jól tudta lovát gyorsabb futásra ösztökélni. Élénk-vörös színű övében a jobb oldalán tört, bal oldalán görbe mór kardot hordott, válláról pedig kopott vállszíjon a kürtje csüngött; ezzel jelezte érkezését. Arcbőre sötét és napbarnított volt, állán ritkás szakáll; átható nézésű, sötét szemét, jól formált ajkát és orrát s arcának többi vonását is megnyerőnek lehetett mondani. De borzas és gondozatlan hajfürtjei és általában sovány, beesett arcának vad tekintete nem mutatta civilizált férfinak.

- Ez meg egy cigány! - mondta a két grófnő egymásnak. - Szűz Mária! Csak nem ez a vadember a király bizalmasa?

- Engedelmeikkel, majd én kikérdezem - mondta Quentin -, és ha lehet, kiszedem belőle, hogy bízhatunk-e benne.

A férfi öltözetében és külsejében Durward és a két grófnő felismerte a kóbor cigányoknak azt a fajtáját, akikkel Trois-Échelles és Petit-André hebehurgya ítélkezése a fiatal skót lovagot majdnem összekeverte, és Quentin már csak ezért is igen óvatos volt, hogy megbízzék-e valakiben, aki nyilvánvalóan ugyanehhez a kóbor fajhoz tartozott.

- Minket keresel? - ez volt Quentin első kérdése, mire az idegen bólintott.

- Milyen céllal?

- Hogy a liège-i palotába vezesselek.

- A püspökébe?

A cigány ismét bólintott.

- Mivel tudod igazolni magad?

- Egy régi rigmussal, semmi mással - felelt a cigány.

*Vadkant ölt im' az apród,
S dicsőséget nyert az úr.*

- Megbízható igazolás - mondta Quentin -, vezess, kérlek, később még szót váltok veled. - Majd visszatért a hölgyekhez, és így szólt: - Meggyőződtem róla, hogy ez a férfi az a vezető, akire vártunk, mert olyan jelszóval igazolta magát, amit tudtommal csak a király és én ismerünk. De még fogok beszélni vele, és igyekszem végképp meggyőződni, hogy megbízhatunk-e benne.

16

A kóbor cigány

Mint ős-természet, szívem oly szabad,
Mint mikor nem volt törvény, szolga-had,
S vadon rohant az erdőben a vad.

GRANADA MEGVÍVÁSA

(Weöres Sándor fordítása)

Miközben Quentin néhány szóban közölte a hölgyekkel, hogy az a különös jövevény, aki csatlakozott hozzájuk, valóban a király által kijelölt kalauz, a cigány nemcsak a fejét fordította vissza, amennyire csak tudta, hanem különös mozgékonyásával, ami majoméra emlékeztetett, egész testével úgy hátrafordult nyergében, hogy szinte féloldalt ült lován, látszólag csak azért, hogy pontosan megfigyelhesse őket.

Quentinnek nem nagyon tetszett a cigány tartása, és mikor az hirtelen visszazökkent a nyeregbe, így szólt hozzá:

- Barátom, belőled vak kalauz lesz, ha többet nézed a lovad farkát, mint a fülét.
- Ha még vak lennék is - mondta erre a cigány -, akkor is el tudnálak vezetni Franciaország-nak ezen vagy a szomszédos részein.
- Pedig te nem Franciaországban születél - mondta az ifjú skót.
- Nem - ismerte el a kalauz.
- Mi a te hazád? - kérdezte Quentin.
- Nekem nincs hazám.
- Hogyan mondod? Nincs hazád? - ismételte a skót lovag.
- Nincs - felelt a cigány -, egyáltalában nincs. Én cigány vagyok: *zingaro*, egyiptomi, ahogy bennünket hívnak különböző európai nyelveken. Nekem valóban nincs hazám.
- Keresztény vagy? - kérdezte Quentin.

A cigány tagadólag rázta a fejét.

- Te kutya! - mondta Quentin (mert bizony abban az időben a katolikusok nemigen ismerték a türelmesség szellemét). - Te talán Mohamedet imádod?
- Nem - volt a vezető közönyös és kurta válasza, aki nem látszott megsértődöttnek, és nem is lepődött meg a fiatal lovag sértő hangján.
- Pogány vagy tehát, vagy micsoda?
- Nekem nincs hitem⁹⁴ - felelt a cigány.

Durward meghökkent, mert bár hallott szaracénokról és bálványimádókról, azt azonban sehogyan se tudta elképzelni, hogy olyan ember is élhet a földön, aki a vallásos hit semmi fajtáját sem vallja. Mikor megdöbbenéséből magához tért, azt kérdezte a vezetőtől, hol lakik.

⁹⁴ Lásd *A szerző jegyzetei*-t: III. A cigányok vallása.

- Ahol éppen meghúzó magamat - felelte a cigány. - Nekem nincs otthonom.
 - Hogyan vigyázol a vagyonodra?
 - Nekem nincs vagyonom azon a ruhán kívül, ami rajtam van, és azon a lovon kívül, amin ülök.
 - A ruhád nagyon tetszetős, és jó lovad is van - mondta Durward. - Miből élsz?
 - Eszem, mikor megéhezem, iszom, mikor megszomjazom, és abból élek, amit szerzek - felelte a vándorcigány.
 - Kinek a törvényei alatt élsz?
 - Én nem fogadtam engedelmességet senkinek, én csak annak engedelmeskedem, amikor és akinek nekem tetszik.
 - Ki a vezéred, ki parancsol neked?
 - Törzsünk atyja... persze ha engedelmeskedem neki. Egyéb parancsolót nem ismerek el.
 - Más szóval te megtagadsz mindent - faggatta tovább a cigányt Quentin -, ami más embernek az életet jelenti: számodra nincs törvény, nincs vezér, nincs állandó kereseted, nincs sem házad, sem otthonod. Nincs hazád, és - az ég világítsa meg elmédet, és bocsásson meg neked - nincs Istened sem! Mi marad hát neked, ha nem ismersz törvényt, ha nem ismered az otthon boldogságát és a vallásos hitet?
 - A szabadság - mondta a cigány. - Senki előtt kétrét nem görnyedek, nem tisztelek senkit, oda megyek, ahova akarok, úgy élek, ahogyan tudok, és ha halálom napja eljő, meghalok.
 - De ha bírának úgy tetszik, egyik perceről a másikra felkötthet.
 - Tudom - mondta a cigány. - Legalább hamarabb halok meg.
 - De bírád tömlöcbe is vettethet - mondta Durward. - Hol lesz akkor büszkén vallott szabadságod?
 - A gondolataimban - mondta a cigány -, azokat nem lehet gúzsba kötni. A ti gondolataitokat, még ha testben szabadok vagyok is, bilincsekbe verik törvényeitek, babonáitok, kicsinyes szerelmeitekhez fűződő álmaitok és polgári rendetek elképzelései. Az olyan ember, mint én vagyok, szellemében szabad, ha tagjait bilincsbe verik is. Ti pedig lélekben vagytok bebörtönzött rabok, még ha a testetek a legnagyobb szabadságban él is.
 - De gondolataid szabadsága - érvelt tovább a skót lovag - nem enyhíti a lábadra rakott bilincsek szorítását.
 - Rövid időre az is elviselhető - mondta a kóbor cigány -, és ha elviselhető időn belül nem tudok kiszabadulni, és társaim sem szabadítanak ki, még mindig meghalhatok, és a halál a legtokéletebb szabadság.
- Erre aztán hallgattak egyet, míg Quentin újabb kérdése megszakította a csendet.
- Ti vándor fajta vagytok, akiket Európa népei nem ismernek. Honnan származtatjátok magatokat?
 - Ezt nem mondhatom meg neked.
 - Mikor szabadul meg ez az ország tőletek, és tértek vissza oda, ahonnan jöttetek? - kérdezte az ifjú skót lovag.
 - Majd ha népünk vándorlásának az ideje véget ér - felelt a kóbor kalauz.

- Nem Izraelnek azokból a törzseiből származtok ti, amelyeket rabságba hurcoltak az Eufráteszen túlra? - kérdezte Quentin, aki még nem felejtette el, amit a katekézisből tanult Aberbrothickban.

- Ha onnan származnánk - felelt a cigány -, az ő hitüket követnénk, és az ő rítusaikat gyakorolnánk.

- Neked mi az igazi neved? - kérdezte Durward.

- Az én igazi nevemet csak testvéreim ismerik. A velem nem egy törzsből valók Hayraddin Maugrabbinnak, vagyis Hayraddinnak, az afrikai mórnak hívnak.

- Te sokkal műveltebb nyelven beszélsz, mintha mindig a közt a piszkos népség közt éltél volna.

- Tanultam valamit ennek az országnak a tudományából - mondta Hayraddin. - Mikor apró gyerek voltam, hajtóvadászatot tartottak törzsünkre. Anyámat egy nyíl a fején találta és szörnyethalt. Én be voltam bugyolálva a hátára kötött takaróba, és üldözőink megtaláltak. Egy pap elkért a porkoláb íjászeitől, és két vagy három éven át verte belém a frank műveltséget.

- Hogyan váltál el tőle?

- Pénzt loptam tőle... pedig az volt az istene, amit imádozt - felelte Hayraddin szemrebbenés nélkül. - Rajtakapott és megvert. Én agyonszúrtam, utána az erdőbe menekültem, és visszatértem népemhez.

- Nyomorult! - mondta Durward. - Meggyilkoltad jóttevődet?

- Mért volt terhemre a jótékonykodásával? A *zingaro* kölyök nem házhoz szokott eb, amely gazdája talpát nyalja, és idomítójának lábánál szűkül akkor is, ha veri a nyomorult darab kenyérért. A *zingaro* fiú olyan, mint a farkaskölyök, amely az első alkalommal szétszakítja láncát, széttépi gazdáját, és visszatér a vadonba.

Ismét szünet támadt, majd mivel a fiatal skót lovag még többet szeretett volna megtudni gyanúval fogadott kalauzának jelleméről és céljairól, újabb kérdéssel fordult Hayraddinhoz:

- Igaz-e az, hogy a te néped minden tudatlansága ellenére azt vallja magáról, hogy a jövőbe látás tudományának birtokában van, ami pedig nincs megadva még a sokkal műveltebb nemzetek bölcséinek, bölcselőinek és tudós papjainak sem?

- Mi ezt valljuk - mondta Hayraddin -, mégpedig joggal.

- Hogyan lehetséges, hogy ilyen alja nép ekkora lelki adomány birtokában legyen? - kérdezte Quentin.

- Megmondjam? - mondta Hayraddin. - Igen, talán megtehetem. De csak ha te megmagyarázod, miért tudja a kutya követni az ember lábnyomát, míg az ember, a nemesebb élőlény, nincs a kutya képességeinek a birtokában? Ezek a csodálatosnak látszó képességek ösztön alakjában élnek a mi fajunkban. Mi azok jövőjét, akik hozzánk fordulnak, olyan biztosan meg tudjuk mondani arcuk és kezük vonásaiból, mint amilyen biztosan meg tudja mindenki mondani a fa virágából tavasszal, hogy ősre milyen gyümölcsöt terem.

- Kétkedem tudományodban, és szívesen megcáfolnám.

- Sohase cáfold - mondta Hayraddin Maugrabbinnak. - Annyi biztos, bármit mondasz is a vallásról, az az istennő, akit te imádsz, itt lovagol közöttünk.

- Hallgass! - mondta Quentin meglepődve. - Ha félted az életedet, egyetlen szóval ne szólj többet, csak a kérdésemre válaszolj. Tudsz te hűséges lenni?

- Tudok... mindenki tud - mondta a cigány.
- De leszel-e hű?
- Inkább elhiszi, lovag uram, ha megesküszöm rá? - kérdezte Maugrabbin gúnyosan.
- Életed a kezemben van - mondta a fiatal skót lovag.
- Hasítson kettőbe a kardjával, jó lovag uram, és meglátja, félek-e a haláltól - vágott vissza a cigány.
- Pénz megbízható vezetővé tenne?
- Ha nem lennék az nélküle is, nem - felelt a pogány.
- Mivel köthetlek hát magamhoz?
- Szívélyes bánásmóddal.
- Esküdjek meg rá, hogy ezt kapod tőlem, ha hűségesen végigvezérelsz utunkon?
- Nem - felelte - Hayraddin -, kár lenne az ilyen ritka portékát hiába vesztegetni. Máris lekötelezted vagyok.
- Miért? - kérdezte meglepődve Durward.
- Emlékezz csak vissza azokra a gesztenyefákra a Cher folyó partján! Az a szerencsétlen, akit a kötélről levágtál, testvérem, Zamet Maugrabbin volt.
- Mégis azt látom - mondta Quentin -, hogy ugyanazokkal az előkelőségekkel tartasz fenn kapcsolatot, akik fivéredet megölték; hiszen közülük való az is, akitől az utasítást kaptam, hogy hol találkozhatom veled, és kétségkívül ezek közül való az is, aki kalauznak jelölt e hölgyek szolgálatára.
- Mit tehetünk? - mondta Hayraddin elkomorodva. - Ezek az emberek úgy bánnak velünk, mint a juhászkutyák a nyájjal. Védelmeznek egy ideig, kedvük szerint terelnek bennünket hol ide, hol oda, de végül vágóhídra hajtanak.

Quentinnek később alkalmá nyílt megtudnia, hogy a cigány igazat beszélt, mert a pandúr-őrsek, amelyeknek az lett volna a feladatuk, hogy az országban kóborló rablóbandákat felszámolják, kapcsolatot tartottak fenn velük, és egy ideig nem jártak el ellenük, bár volt cinkostársaikat végül is akasztófára juttatták. Az ilyenfajta kölcsönös érdekszövetkezetet a tolvaj és a törvény őre között megtalálhatjuk minden országban, nálunk is.

Durward magára hagyta a kalauzt, és visszatért a kis csoport többi tagjához. Hayraddin kikérdezése igen kevésbé nyugtatta meg, és nem sokra értékelte hálanyilatkozatát sem. Igyekezett jobban megismerni két megmaradt fegyveresét. Sajnos, elég együgyű embereknek találta őket, akik éppen úgy nem tudtak segítségére lenni jó tanáccsal, mint ahogyan vonakodtak fegyverüket használni.

„Talán jobb is így - mondta Quentin magában, s önbizalmát csak megerősítették helyzetének nehézségei. - Az a szépséges fiatal hölgy mindent nekem fog köszönhetni. Amit kéz és fő megtehet, a magam személyét illetőleg, arra bízvást számíthatok. Láttam a szülőházat elhamvadni, atyámat és fivéreimet holtan feküdni a lángok között, mégsem hátráltam meg egyetlen lépésnyire sem, és a harcot végigküzdöttem. Azóta két esztendővel lettem idősebb, és most egy férfi számára az elképzelhető legnemesebb s legdicsőbb ok készíttet rá, hogy a legjobbat adjam, ami tőlem telik.”

Ez az eltökéltség készítette Quintint arra, hogy az egész utazás alatt mindenütt jelen legyen, és figyelme mindenre kiterjedjen. Legtöbbször és legszívesebben a két hölgy társaságában

tartózkodott, akik, látván, hogy a fiatal skót lovag mennyire vigyáz biztonságukra, mindinkább kezdték megajándékozni bizalmas barátságukkal, és szemmel láthatólag örömmel hallgatták nemesen egyszerű, de egyben igen eszes társalgását. Quentin azonban vigyázott rá, hogy bármilyen nagy gyönyörűséget szerzett is neki a két grófnő társasága, ez egy pillanatra se akadályozza meg kötelessége éber teljesítésében.

Idejét úgy osztotta meg, hogy egyszer a grófnők oldalán lovagolva írta le a Grampian-hegység, főként pedig Glen-houlakin szépségeit, máskor Hayraddin mellett haladt kis csapatuk élén. Ilyenkor kikérdezte az útról és a pihenőhelyekről, keresztkérdések alá vetve, hogy nem jön-e nyomára valami kitervelt árulásnak. De gyakran csatlakozott a csapathátvédet ellátó két lovas kísérophöz is, és igyekezett megszerezni hűségüket szíves szavakkal, ajándékokkal és ígéretekkel arra az esetre, ha baj nélkül érnek el útjuk végére.

Ilyenképpen utaztak több mint egy hétig, mellékösvényeken, elhagyott vidékeken és kerülő utakon, hogy elkerüljék a nagy városokat. Semmi feljegyzésre méltó esemény nem történt, bár néha találkoztak vándorcigány-karavánokkal: tiszteletben tartották őket, mivel vezetőjük törzsük egyik tagja volt. Máskor kóbor katonák vagy éppen rablók keresztezték útjukat, de ezek túlságosan erősnek nézték a csoportot ahhoz, hogy rájuk támadjanak. Találkoztak Lajos király lovas csendőrségének, a *marechaussée*-nak tagjaival is, akiknek az volt a feladatuk, hogy amint tüzes vassal égetik ki a sebeket, ők is kiirtsák az országból a kóborló rablóbandákat. A csendőrség háborítatlanul engedte őket tovább útjukon, miután Quentin közölte velük a király által megadott jelszót.

Pihenőhelyül főként a kolostorokat választották. Ezek legnagyobb részét alapítólevelük arra kötelezte, hogy befogadják a zarándokokat, anélkül hogy kérdésekkel zaklatnák őket rangjukra és foglalkozásukra vonatkozólag, amit előkelő személyek szerettek titokban tartani, mikor vallásos fogadalmuknak tettek eleget. A két grófnő fáradtság ürügyével rendszerint nyomban aludni tért. Quentin pedig mint útimarsalljuk elintézett minden elintéznivalót a házigazdákkal, méghozzá olyan ügyesen, hogy elejét vette minden zavarnak, és egyben olyan készségesen is, hogy a gondjaira bízott hölgyek háláját is minden alkalommal kiérdemelte.

Quentint különösképpen nyugtalanította vezetőjének a jelleme és származása. Hayraddin hitetlen, kóbor cigány volt, s be volt avatva titkos tudományokba, mint általában törzse minden tagja. Éppen emiatt nem látták szívesen azokban a kolostorokban, ahol a kis társaság rendszerint pihenőt tartott. Az esetek többségében alig engedték be a kolostor külső helyiségeibe vagy akár udvarába. Előnyösnek látszott, hogy kedvébe járjanak annak az embernek, aki ismerte utazásuk titkát, másrészt Quentin elengedhetetlenül szükségesnek tartotta, hogy titokban szemmel tartsa Hayraddin minden lépését, és így ne nyíljék alkalma titkos találkozásokra. Ez természetesen lehetetlen lett volna, ha a cigány a kolostor épületén kívül száll meg, bár Durwardnak az volt az érzése, hogy a cigány éppen ezt óhajtja. Ugyanis ahelyett, hogy csendben és nyugodtan maradt volna a számára kijelölt helyiségben, olyan beszélgetést folytatott, olyan tréfákat és olyan dalokat adott elő, amelyekkel igen elszórakoztatta a fiatal novíciusokat, de amelyek a rend idősebb tagjainak véleménye szerint legkevésbé sem voltak épületesnek mondhatók. Nem egy esetben Quentinnek fenyegetésekkel megtoldott tekintélyére volt szüksége, hogy Hayraddint tiszteletlen és sikamlós történeteinek az abbahagyására kényszerítse, s a rendfőnököket visszatartsa attól, hogy a pogány cigányt szégyenszemre kiűzzék a kolostorukból. Diplomátikus modorával Quentinnek végül is sikerült célját elérnie, miután a rendfőnököt megkövette az alkalmazásában levő idegen tiszteletlen magatartásáért, és egyben ügyesen célzást tett arra is, hogy a cigányt remélhetőleg jobb belátásra és tiszteőbb viselkedésre fogja bírni a szentek ereklyéinek közelsége és a megszentelt épületekben való tartózkodás, főként pedig a szent életű férfiak társasága.

Utazásuk tizedik vagy tizenkettedik napján történt, Flandria földjén, Namur városa közelében, hogy Quentin semmiképp sem tudta megakadályozni a botrány kitörését kalauzának viselkedése miatt. A botrány a rend szabályait a legszigorúbban betartó franciskánus kolostorban történt, amelynek priorja később szentként tisztelve költözött el az élők sorából. Miután a szokásos aggályokat sikerült eloszlatni, a cigányt végül az egyik melléképületben helyezték el, amelynek lakója egy kertészmunkát végző laikus fráter volt. A hölgyek, mint rendesen, visszavonultak lakosztályukba. A priornak jó barátai és távoli rokonai éltek Skóciában, s szívesen hallgatta külföldi vendégének elbeszélését hazájukról, meghívta tehát Quintint, akit mindenképpen nagyon rokonszenvesnek talált, hogy vegyen részt a cellájában rendezett szerény vacsorán. Quentin a priort nagyon értelmes férfiúnak találta, és ezért nem mulasztotta el az alkalmat, hogy megismerkedjék a liège-i tartományban uralkodó állapotokkal, már csak azért is, mert utazásuk két utolsó napján olyan híreket kapott, amelyek kétséget ébresztettek benne, lesz-e a püspöknek hatalma védenecseiről gondoskodni, feltéve, hogy épségben sikerül őket odáig kísérnie. A prior válasza sem voltak biztatóak.

A derék egyházi férfiú elbeszélése szerint Liège lakosai között sok volt a gazdag polgár, akik, mint a régi idők Jeshurunja, meghíztak és felfuvalkodtak, kiváltságaik és gazdagságuk a fejükbe szállt, s gyakran keveredtek vitába hűbérurukkal, a burgundiai herceggel.

A viták a különféle adók és adómentességek körül keletkeztek, és nemegyszer nyílt lázadássá fajultak. A herceg, aki természetből szenvedélyes férfiú volt, megesküdtött Szent Györgyre, hogy a liège-iek legközelebbi kihívására a várost Babilonhoz és Tyrushoz hasonlóan, a föld színével teszi egyenlővé, már csak azért is, hogy a liège-iek sorsa elrettentésül szolgáljon az egész flandriai tartománynak.

- A herceg olyan férfiú, aki állja a szavát - jegyezte meg Quentin -, jól teszik tehát a liège-iek, ha nem hívják ki haragját maguk ellen.

- Reméljük - mondta a prior. - Ezért imádkoznak az ország istenfélő lakosai, akik nem akarják, hogy a polgárság vére tengerként omoljon, és mint nyomorult földönfutók pusztuljanak el, mielőtt lelkük békét lelhetne a mennyel. A jó püspök is ezért küzd éjjel-nappal, mint az oltár szolgájához illik, hogy megőrizhesse a békességet, mert meg van írva: *Beati pacifici*, boldogok a béketűrők. De... - és a jó prior mély sóhajtással félbeszakította szavait.

Quentin szerényen megjegyezte, milyen fontos lenne a hölgyeknek, akiknek ő szolgálatukba szegődött, ha pontos értesüléseket kaphatnának az ország belső állapotáról, és hogy milyen keresztényi cselekedet lenne, ha őtisztelendősége felvilágosítaná.

- Sajnos, ez az egyetlen tárgy - mondta a prior -, amelyről senki nem beszél szívesen, mert ha valaki a hatalmasok gonoszágáról ejt szót, *etiam in cubiculo*,⁹⁵ arra ébredhet, hogy a szavaknak szárnya kel, és fülükbe jut. De hogy neked, akit igen derék ifjúnak tartalak, és a két hölgynek, akik hitük parancsának engedelmeskedve végzik ájtatos zarándoklatukat, mégis szolgálatot tegyék, őszinte leszek hozzád.

Óvatosan körülnézett, és halkán beszélni kezdett, mint aki fél, hogy kihallgatják.

- Liège lakosait - mondta - titokban Beliál⁹⁶ fiait ösztökélik lázongásokra, s úgy tüntetik fel a dolgot, bár, remélem, álnokul, hogy erre legkeresztényibb királyunktól kapnak biztatást; aki azonban véleményem szerint nem öregbítheti nevét azzal, hogy egy szomszédos ország békéjét megzavarja. Kétségtelen, hogy nevére állandóan hivatkoznak azok, akik szítják és élesztik az elégedetlenség lángját Liège-ben. Ezenfelül él egy előkelő származású főnemes az

⁹⁵ Akár a hálósobában is. (latin)

⁹⁶ A biblia szerint a gonosz szellemek fejedelme: az Antikrisztust is Beliálnak nevezik.

országban, aki számos háborúban mint katona nagy hírnévre tett szert; de egyébként, hogy a szentírás szavát használjam: *lapis offensionis et petra scandali*,⁹⁷ Burgundia és Flandria botrányhőse. A neve Guillaume de la Marche.

- Hívják, ugye, Szakállas Vilmosnak - kérdezte a fiatal skót lovag - vagy az Ardenne-i Vadkannak is?

- Méltán nevezik így, fiam - folytatta a prior -, mert olyan, mint az erdők vadkanja, amely csülkével tapos el, és agyarával tép szét mindent. Több mint ezer főből álló bandát gyűjtött maga köré, olyanokat, mint ő, minden polgári és egyházi tekintély lábbal tipróit. Független a burgundiai hercegtől, magát és cinkostársait rablásból és azokból a gaztettekből tartja fenn, amelyeket különbségtétel nélkül követ el egyháziakon és világiakon egyaránt. *Imposuit manus in Christos Domini*, kinyújtotta kezét az Úr felkentjére, nem törődve azzal, ami írva van: „Ne érintsd az én felkentemet, és ne illesd gonosszal prófétáimat.” A mi szegény kolostorunktól is nagy összegű arany- és ezüstpénzt követelt mint váltságdíjat, hogy életünket és testvéreink életét megkímélje. Erre latin nyelvű írásbeli kérelmet juttattunk el hozzá, kifejtve, hogy képtelenek vagyunk követelései teljesítésére, és a Prédikátor szavaival intjük: *Ne moliaris amico tuo malum, cum habet in te fiduciam*, ne cselekedjél gonoszt barátoddal, Guillaume de la Marche, mivel benned van bizodalma. Ez a Guilelmus Barbatus, teljesen tudatlan lévén a humán tudományokban, mint ahogy a humanitásról sincs fogalma, nevetséges konyhalatinságával ezt felelte: *Si non payatis brulabo monasterium vestrum*,⁹⁸ ha nem fizettek, felperzselem kolostorotokat.

- Persze, atyám, azért pontosan megértette, ugye, ennek a tanulatlan latin beszédnek az értelmét? - kérdezte az ifjú.

- Természetesen, fiam - mondta a prior. - A félelem és szükség mindig élessé teszi az értelmet, úgyhogy mi is kénytelenek voltunk beolvasztani ezüst oltári edényeinket, hogy a kegyetlen zsarnok rablásvágyát kielégítsük; fizessen meg az ég érte hétszer neki! *Pereat improbus - amen, amen, anathema esto!*⁹⁹

- Azon csodálkozom - mondta Quentin -, hogy a burgundiai herceg, bár olyan erős és hatalmas, mégsem irtja ki a föld színéről ezt a vadkant, akinek rablásairól már annyit hallottam.

- Így van ez, fiam - mondta a prior. - Károly herceg jelenleg Péronne-ban tartózkodik, ott gyűjti össze hadait, hogy háborút kezdjen Franciaország ellen, így azután, miközben az ég viszályt szít az uralkodó fejedelmek szívében, az országot az apró zsarnokok dúlják kényükre-kedvükre. Ilyen gonosz időkben a herceg elhanyagolja országa belső betegségét. A dolog addig fajult, hogy Guillaume de la Marche legutóbb már nyíltan konspirált Rouslaerral és Pavillonnal, a liège-i elégedetlenkedők vezéreivel, úgyhogy félni kell, nem biztatja-e fel őket valami veszett tett elkövetésére.

- Igen, de nincs-e annyi hatalma a liège-i püspöknek, hogy elfojtsa az elégedetlenség és lázadás szellemét? - kérdezte Quentin. - Jó atyámnak válasza nagyon érdekel.

- A püspök birtokában van Szent Péter kardjának éppen úgy, mint kulcsainak - mondta a prior. - Van hatalma mint világi fejedelemnek, és élvezi a burgundiai hercegi ház oltalmát; ezenfelül van hatalma, jól felfegyverzett hadereje mint egyházfőnek. Guillaume de la Marche a püspök udvartartásában nevelkedett, és a püspök jótetteivel hálára kötelezte maga iránt. De

⁹⁷ A botlás köve és a botrány sziklája. (latin)

⁹⁸ Nagyrészt francia szavak latin ragokkal.

⁹⁹ Vesszen a hitvány, úgy legyen, úgy legyen: átok reá! (latin)

Guillaume már a püspök udvarában megmutatta erőszakos és vérszomjas természetét, úgyhogy végül is kiűzték a püspöki udvarból a püspök egyik főszolgájának megölése miatt. Attól a perctől kezdve, hogy a jó püspök száműzte udvarából, állandó és elkeseredett ellenségévé tette, és most, sajnos, azt kell mondanom, szenvedélyes haraggal készül tönkretételére.

- Úgy gondolja, atyám, hogy az egyházfő veszélyben forog? - kérdezte Quentin aggódva.

- Hát bizony, fiam, ami azt illeti - mondta a derék franciskánus -, gondolod-e, hogy bárki is kívül állna a veszélyen ebben a mi ősvadonná lett országunkban? De azért az ég óvjon attól, hogy azt állítsam, hogy a püspök őminenciáját közvetlen veszély fenyegeti. A püspököknek vannak kincsei, hű tanácsosai és bátor katonái; azután éppen tegnap érkezett hozzánk keletről jövet egy hírnök azzal, hogy a burgundiai herceg a püspök kérésére segítségképpen száz fegyverest fog küldeni. Ez a megerősítés, hozzászámítva minden lándzsás vitéz csatlósát, elegendő lesz arra, hogy szembeszálljon Guillaume de la Marche-sal, akinek neve legyen átkozott! Ámen.

Ekkor a beszélgetést a sekrestyés szakította félbe, aki dühtől elfúló hangon azzal vádolta a cigányt, hogy igen elítélendő tréfát űzött a fiatal fráterekkel. Esti italukba valami erős részegítő italt kevert, amely tízszerre erősebb volt a legerősebb bornál. Az erős ital több frátert levert a lábáról, sőt, észre lehetett venni, hogy maga a sekrestyés sem tudott megmenekülni hatásától, amint arról kipirult arca és akadozó beszéde nyilvánvalóan tanúskodott. A cigány ezenfelül még világi hívságokkal teli és trágár dalokat is énekelt; gúnyt űzött Szent Ferenc cingulusából és csodáiból, követőit pedig tökkelütötteknek és naplopóknak nevezte. Végül tenyérjőslásba kezdett, és a fiatal Cherubin barátnak azt mondta, hogy egy szép lány szerelmes belé, és tőle egészséges fiúgyermek születik.

A prior egy ideig szórakozottan hallgatta a sekrestyés előadását, de azután ráébredt, milyen szörnyűséges dolgokat hall. Mikor a sekrestyés befejezte mondanivalóját, felkelt a helyéről, lement a kolostorudvarba, és megparancsolta a laikus frátereknek, megfenyegetve őket a legszigorúbb fenytéssel, hogy űzzék ki Hayraddint seprűnyéllel és ostorral a kolostor megszentelt épületéből. A fráterek a parancsot nyomban végrehajtották Quentin Durward szeme láttára. Bántotta őt is, de tudta, hogy közbelépése nem járhat sikerrel.

A bűnös cigány kiűzése a prior biztatásai ellenére is inkább nevetséges, mint félelmetes látványt nyújtott. A cigány ordítva szaladgált a kolostorudvarban, amíg a seprűk csattogtak. Akárhány ütés nem is érte, sokat ügyesen elkerült, azt a néhányat pedig, amely a hátára és vállára zúdult, hang nélkül viselte. A zajos jelenet odáig fajult, hogy Hayraddin tapasztalatlan üldözői sokkal többet ütöttek egymáson, mint a cigányon. Ezért a prior szólt, hogy nyissák ki a kaput, és a cigány a nyitott kapun villámgyorsan kirohant, majd pillanatok alatt nyoma veszett.

Míg ez a szórakoztató jelenet tartott, a fiatal skót lovagban súlyos gyanú fogamzott meg. Hayraddin aznap reggel ígérte meg neki, hogy szerényebben és tisztességtudóbban fog viselkedni, amikor kolostorban töltik az éjszakát; most mégis sokkal botrányosabb jelenettel szegte meg ígéretét, mint valaha. Emögött kétségtelenül lappangott valami.

Minden rosszat el lehetett a cigányról mondani, de az bizonyos, hogy értelmes, és ha úgy akarta, fegyelmezett férfi volt. Vajon nem az történt-e, hogy szeretett volna kapcsolatba lépni törzse tagjaival, és mivel ebben napközben Quentin éber figyelme megakadályozta, ehhez a ravaszul kiagyalt cselhez folyamodott, hogy kívül kerülhessen a kolostoron? Quentin azonnal elhatározta, hogy követni fogja kiebrudalt kalauzát, és, persze úgy, hogy a cigány észre ne vegye, kikémleli. Ezért gyorsan megmagyarázta a priornak, miért tartja szükségesnek, hogy vezetőjét szemmel tartsa, és sietve elindult a cigány után.

17

A meglesett kém

Mit? durva rabló? s kém? - El a kezét -
Nem ily vad mesterség való neked.

BEN JONSON: ROBIN HOOD REGÉJE

(Weöres Sándor fordítása)

Mikor Quentin kisietett a kolostorból, még látta a cigány gyorsan távolodó alakját a holdfényben, amint rohant, mint ostorral kiveret kutya, az apró falu egyetlen utcáján, a falu mögött elterülő rét irányába.

„Barátunk gyorsan szedi a lábát - mondta magában Quentin -, de sokkal gyorsabban kellene futnia, hogy megszökjék a leggyorsabb láb elől, amely valaha Glen-houlakin fűvét tapodta.”

A fiatal skót lovag szerencsére köpenye és páncélöltözete nélkül volt, és mivel odahaza Skóciában a legjobb versenyfutók közé tartozott, most is könnyűszerrel futott, olyan gyorsan, hogy a cigányt hamarosan utol kellett érnie. Quentin célja azonban nem ez volt; sokkal lényegesebbnek tartotta, hogy megfigyelje, hová megy Hayraddin, mint hogy ebben megakadályozza. Szándékában megerősítette, hogy a cigány céltudatosan haladt előre akkor is, amikor üldözői már régen elmaradtak mögötte, céltudatosabban, mint akit éjfél tájban szállásáról elűztek, és most más szállást keres magának. A cigány körül sem nézett, és így Durward észrevétlenül tudta nyomon követni. Végül is átment a rét túlsó oldalára, ahol egy kisebb patak folyt, partján fűzekkel és égerfákkal. Quentin látta, amint megáll, halkan jelt ad kürtjével, mire kisebb távolságról füttyszó felelt.

„Ez itt a találkozóhelyük - gondolta Quentin. - De hogyan menjek olyan közel, hogy kihallgathassam a beszélgetésüket? A lépések zaja és az ágak recsegése, ami majdnem elkerülhetetlen, elárulná jelenlétemet. De majd nagyon vigyázok. Becserkészem őket, Szent Andrásra mondom, mintha dámvadra vadásznék az Isla-völgyben; nemhiába értek olyan jól az erdők-höz. Ott, ni, már találkoztak is. Ketten vannak, egyenlőtlen lenne a küzdelem, ha észrevesznek, feltéve, ha a szándékuk nem békés. Akkor pedig Isabelle grófnő elveszítené szegény barátját! Nem is lenne méltó rá, hogy annak nevezzék, ha nem lenne kész nem két, de egy tucat ellenséggel is szembeszállni érte. Hát nem megvívtam Dunois-val, Franciaország legjobb lovagjával? És még én félnék ettől a két csavargótól? Isten és Szent András úgy segítsen engem, hogy bátor, de óvatos leszek.”

Quentin ilyen elhatározással ereszkedett le a patak medrébe, amely néha alig borította el saruját, más helyeken pedig a térdéig ért. Erdei kószalásai jó gyakorlatul szolgáltak az ilyen vállalkozáshoz, és most igen körültekintően haladt előre. A víz fölé kinyúló ágak eltakarták, léptei zaját pedig elnyelte a patak csobogó vize. (Valamikor réges-régen mi is így közelítettük meg az éberen vigyázó holló fészket.) A fiatal skót lovag észrevétlenül olyan közel jutott, hogy Hayraddin és társa hangját tisztán hallotta, de szavaikat nem tudta megérteni. Éppen egy hatalmas szomorúfűznek a vízre hajló lombosára alá ért, megfogta a fa egyik ágát, ügyesen felhúzódkodott, és az ágak között úgy helyezkedett el, hogy biztos rejtékhelyen érezze magát.

Innen jól megfigyelhette azt a személyt, akivel Hayraddin beszélgetett, és látta, hogy az is cigány. Nagy szomorúságára azonban egy árva szót sem értett. A két férfi több ízben jót nevetett, majd Hayraddin ügyes mimikával előadott mozdulataiból Durwardnak könnyű volt

kitalálni, hogy a kolostorudvaron lefolyt zajos jelenet részleteit és kiűzetésének történetét beszélte el.

Hirtelen messzebből újabb füttyjel hallatszott, amelyre Hayraddin kürtjével adott feleletet. Nyomban utána magas, izmos, katonás külsejű férfi alakja tűnt fel, aki teljes ellentéte volt a két apró termetű, csupa ín és izom cigánynak. Széles vállövről kardja csaknem a földig ért. Nadrágja hasitékaiból színes selyem türemlett ki, amely legalább ötszörös szalaggal volt hozzákötözve szoros, bivalybőrből készített zekéjéhez. A bőrzeke jobb ujján csapátja kapitányának jelvényeként ezüst vadkanfejet viselt. Oldalt csapva feltűnően kis kalpag volt a fején, amely alól hullámos hajfürtök hullottak alá széles arca mindkét oldalán, és egybevegyültek négy hüvelyk hosszú dús szakállával. Kezében hosszú lándzsát tartott, és katonai öltözetéből azonnal fel lehetett ismerni, hogy egyike a *Landsknecht* néven ismert német kalandoroknak, akiket mint gyalogos katonákat félelmetes hírekről jól ismertek abban a korban. Ezekről az erőszakos, rablásra mindig kész zsoldosokról az a szóbeszéd járta, hogy bűneik miatt soha nem jutnak be a mennyországba, de a pokolba sem, mert olyan fegyelmetlenek, mindenütt csak lázonganak, és zűrzavart okoznak. Valóban, úgy is viselkedtek, mint akik nem vágnak a mennybe, de nem félnek a pokoltól sem.

- *Donner und Blitz!*¹⁰⁰ - ez volt az első szava, majd erősen németes kiejtésű francia nyelven folytatta: - Miért hagyatok bizonytalanságban három éjszakán át?

- Nem volt alkalmam előbb találkozni önnel, Meinherr - mondta Hayraddin nagyon alázatosan. - Egy fiatal skót lovaggal vagyok, aki mint vadmacska figyeli minden lépésemet. Máris gyanakszik rám, és ha gyanúját alaposnak találná, azon nyomban végezne velem, és a két asszonyt visszavinné Franciaországba.

- *Was Henker...* az akasztófára való - mondta a *Landsknecht* -, hárman vagyunk, megtámadjuk őket holnap, és magunkkal visszük az asszonyokat. Azt mondtad, hogy a két társa gyáva fickó. Akkor te meg bajtársad el tud bántani velük, én meg elbánok azzal a skót vadmacskával, vagy vigyen el az ördög.

- Ezt nem ajánlanám - mondta Hayraddin. - Először is mint katonák mi ketten nem sokat számítunk, ez a vad kölyök pedig legyőzte Franciaország legelső lovagját. Azoktól tudom, akik saját szemükkel látták, hogyan bánt el Dunois-val.

- *Hagel und Sturmwetter!*¹⁰¹ A gyávaság beszél belőled - mondta a német zsoldos.

- A gyávaságot éppúgy nem vállalom, mint jómagad - mondta Hayraddin -, de a kardvívás nem az én mesterségem. Ha a megbeszélt helyen ott lesz, Meinherr, jó, de ha nem, elvezetem őket biztonságba a püspök palotájába. Ott majd Guillaume de la Marche megkaparinthatja őket, ha csak félannyi hadereje lesz is, mint amivel egy héttel ezelőtt dicsekedett.

- *Potz tausend!* Ezer mennykő! - mondta a zsoldos. - A mi számunk nem fogyott meg, sőt, talán többen is vagyunk; de mint hallom, a püspök száz lándzsás vitézt kapott, ami pedig a csatlósokkal együtt ötszáz ember. Ha így van, az ördög úgy vigyen el, hogy hamarabb esnek azok nekünk, mint mi nekik. Hozzá még a *Bischof*-nak is jó gyalogoshada van... hát igen!

- Vagy megrendezitek a rajtaütést a háromkirályok keresztjénél, vagy mondjatok le az egész vállalkozásról - mondta a cigány.

- *Geb' up... geb' up...* Hogy mi mondjunk le a kalandról, aminek ára gazdag menyasszony lenne a mi *Hauptmann*-unknak¹⁰² ... *Teufel!* Az ördögbe! Inkább szétrúgom a poklot előbb.

¹⁰⁰ Villám és mennydörgés! (német)

¹⁰¹ Jégeső és zivatar! (német)

Princek leszünk és hercegek, ihatunk a pincékben annyi bort, amennyi csak belénk fér. Az erszényünk teli lesz penészes francia pénzzel, és talán még csinos hölgyecskék is jutnak nekünk, mikor a nagy szakállú gróf már rájuk unt.

- Számítsak-e a rajtaütésre a háromkirályok keresztjénél? - kérdezte a cigány.

- *Mein Gott*, igen, csak esküdj meg rá, hogy odavezeted őket. Mikor azután letérdelnek a kereszt előtt, és leszállnak lovukról, amit mindenki megtesz, csak olyan fekete képű pogányok nem, mint te, akkor rájuk rohanunk, és már a mieink is.

- Jól van, de csak egy feltétellel járulok hozzá gonosz tervetekhez - mondta Hayraddin. - Az ifjú ember egy haja szálának sem szabad meggörbülnie. Ha megesküszöl nekem a ti három kölni halott szentetekre, én is megesküszöm neked. Ha pedig megszegitek esküötöket, az éj vándorai hét hajnalon vernek fel álmodból, a nyolcadikon pedig megfojtanak és felfalnak.

- A mennydörgös mennyköbe, miért olyan fontos neked ennek a kölyöknek az élete, aki se inged, se gallérod?

- Az nem tartozik rád, derék Heinrichem. Van, akinek a torok átmetszése szerez örömet, másnak pedig, ha vigyáz rá, hogy egészben maradjon. Esküdj meg tehát nekem, hogy vigyázol a skót fiú épségére, vagy Aldebaran fénylő csillagára mondom, hogy nem jutsz velem tovább egy lépéssel sem. Esküdj meg a kölni háromkirályokra... tudom, hogy más eskü semmit sem számít neked.

- *Du bist ein komischer Mann...* fura ember vagy te - mondta a *Landsknecht*. - Esküszöm.

- Várj - szakította félbe a cigány. - Fordulj arccal kelet felé, mert hátha a királyok nem hallják meg.

A zsoldos katona letette az esküt az előírt módon, majd kijelentette, hogy ott lesz, és a hely is megfelelő, mivel mostani táborhelyüktől alig öt mérföldre esik.

- Nem lenne biztosabb egy kis lovascsapatot állítani lesbe a fogadótól balra, hátha arra mennek?

A cigány gondolkodott egy pillanatig.

- Nem. Csapatok közeledése abból az irányból megriaszthatná a namuri helyőrséget, és ez kétes végű összezsapásra vezethetne biztos siker helyett. Különben is az utat a Maas jobb partján fogják folytatni, mert én arra vezetem őket, amerre akarom. Bármilyen vigyázatos is ez a hegyekben kitanult fiatal skót, az útirányra vonatkozólag soha más véleményét nem kérte ki, csak az enyémet. Kétségtelen, hogy olyan biztos barát jelölt ki vezetőnek melléje, akinek a szavában senki sem kételkedhetik mindaddig, amíg közelebbről meg nem ismeri.

- Most pedig ide figyelj, Hayraddin - mondta a zsoldos. - Szeretnék tőled kérdezni valamit. Ha te és a testvéred, mint mondod, olyan jól jósoltok a csillagokból, miért nem tudtátok előre, hogy bátyádat, Zаметet felakasztják?

- Megmondom neked, Heinrich - felelte Hayraddin. - Ha tudtam volna, hogy testvérem olyan ostoba, hogy elárulja Lajos király terveit a burgundiai hercegnek, olyan pontosan megjósolhattam volna halálát, mint amilyen könnyű a jó időt megjósolni júliusban. Lajos királynak vannak titkos megbízottai a burgundiai udvarban, és Károly herceg tanácsosai éppen úgy szeretik a francia arany csengését, mint te a boroskupát. Most pedig isten veled, és légy pontos. Korán kelő skótomat egy nyíllövésnyi távolságra kell megvárnom a lusta disznók odújától,

¹⁰² Kapitány. (német)

mert még gyanút fog, hogy valami kiránduláson voltam, és abból nem sok jó származnék útja sikeres folytatására.

- Igyál egy kis szíverősítőt előbb - mondta a *Landsknecht*, és egy borosüveget nyújtott oda neki. - De el is felejtettem, hogy te csak vizet iszol, mint Mohamed hitének hitvány rabszolgája.

- Te pedig a boroskancsó rabszolgája vagy - mondta a cigány. - Nem is csodálom, hogy rád csak a véres és erőszakos cselekedetek végrehajtását bízzák, amit okosabb fejek tervelnek ki. Olyan embernek, aki ismerni akarja mások gondolatait, vagy el akarja titkolni a magáéit, nem szabad bort innia. De miért prédikálok neked, aki örökké olyan szomjas vagy, mint a sivatagi homok Arábiában? Isten veled. Vidd magaddal Tuisco komámat, még gyanút keltene, ha a kolostor közelében mutatkoznék.

Ezzel a két jómadár el is vált egymástól, és mindegyik megígérte, hogy a megbeszélt időben ott lesz a háromkirályok keresztjénél.

Quentin Durward szemmel tartotta őket mindaddig, amíg el nem tűntek, azután lemászott rejtekhelyéről. Elállt a lélegzete, ha arra gondolt, hogy ő maga és szép védenca az utolsó pillanatban menekültek meg, ha ugyan valóban megmenekülnek az aljasan kitervelt csapdából. Semmiképpen sem akarta, hogy útban vissza a kolostorba beleütközzék Hayraddinba, és ezért nagy kerülőt tett. Helyenként igen nehezen járható talajon kellett átjutnia, azonban egészen másfelől érkezett vissza szállására, mint amerre indult.

Visszatérőben elgondolkodott rajta, mit tegyen, hogy útjukat biztonságban folytathassák. Mikor tisztán állt előtte Hayraddin árulása, első gondolata az volt, hogy a cigánnyal azonnal végez, miután a megbeszélés véget ér, és cinkostársai biztos távolságban lesznek. De mikor hallotta, hogy a cigány meg akarta kímélni életét, úgy érezte, hálátlanság lenne végezni vele árulásáért, úgy, amint ezt kétségtelenül megérdemelte. Ezért elhatározta, hogy életben hagyja, sőt, ha lehet, szolgálatait továbbra is igénybe veszi, de még nagyobb elővigyázatossággal, hogy tovább semmi veszély ne fenyegetse védencét, aki iránt a legnagyobb odaadással viseltetett.

De mi legyen a legközelebbi teendő? A két Croy grófnő semmiképpen sem kereshet oltalmat Burgundiában, hiszen onnan menekültek el, de Franciaországban sem, ahonnan majdnemhogy úgy utasították ki őket. Burgundiában ugyanúgy tartaniuk kell az erőszakos Károly hercegtől, mint Franciaországban Lajos király hidegen számító zsarnokságától. Hosszas gondolkodás után Durward nem tudott biztonságosabb tervet kiagyalni, mint hogy a várható támadás megghiúsítására folytassák útjukat tovább a Maas bal partján, és a két grófnő vegye igénybe a derék püspök védelmét, mint eredetileg is tervezték. Az nem kétséges, hogy a püspök kész a védelmet megadni, és tekintettel a Burgundiából érkező fegyveres erősítésre, ehhez bizonyára lesz is kellő hatalma. Mindenesetre, még ha közeli veszély fenyegeti is a püspököt egyrészt Guillaume de la Marche ellenséges magatartása, másrészt a liège-i zavargások miatt, annyi ideig feltétlenül meg tudja oltalmazni a két hölgyet, amíg megfelelő kísérettel Németországba lehet őket küldeni.

Hogy pedig összefoglaljuk Quentin érvelését - mert hiszen a háttérben fel lehet találni az önző szempontokat -, ő úgy vélte: Lajos király hidegvérrel kitette őt a legyilkoltatás vagy a fogságba esés veszélyének, ez feloldja vele szemben minden kötelezettség alól, és el is volt szánva, hogy megszakítja kapcsolatát a királlyal. Viszont az a gondolata támadt, hogy a liège-i püspöknek valószínűleg szüksége lesz katonákra, és úgy vélte, hogy a két grófnő, de különösen az idősebbik közbenjárásával, aki nagyon összemelegedett vele, kaphat valami tiszti beosztást, sőt, talán éppen őt bízzák meg azzal, hogy a két Croy grófnőt Liège-nél és környékénél biztonságosabb helyre kísérje. Sőt, a két grófnő, inkább csak tréfásan, felvetette azt a

gondolatot is, hogy hűbéres katonaságot fogadnak, és kastélyukat megerősítik minden várható támadás ellen; tréfából megkérdezték Quintint, elfogadná-e az udvarmesterség némi veszéllyel járó állását náluk. Quentin kész örömmel vállalkozott, mire a két grófnő, mintha alkalmazását már megtörténtnek is tekintette volna, csókra nyújtotta kezét. Quentinnek úgy tűnt fel, mintha Isabelle grófnő keze, a legszebb női kéz, amit hű vazallus ajkával valaha is érinthetett, megremegne, és hosszabb ideig pihentetné kezében, mint az ilyen szertartás megkívánja, és hogy arca elpirult, s tekintete zavarttá vált, mikor kezét visszahúzta. Ebből a játékból lehetett komoly dolog is, és melyik fiatalemberben ne támadtak volna fel olyan gondolatok, amelyek határozott cselekvésre ösztönöznek?

Miután e tekintetben döntött, Quentinnek most azt kellett megfontolnia, hogy igénybe vegye-e a hűtlennek bizonyult cigány kalauz szolgálatát. Azt a gondolatot, hogy útközben az erdőben végez vele, elvetette; ha pedig más vezetőt fogad, és ezt útjára bocsátja, az áruló azonnal Guillaume de la Marche-hoz siet, és közli a gróffal hollétüket. Arra is gondolt: tervébe beavatja a priort, és megkéri, hogy erőszakkal tartsa vissza a cigányt mindaddig, míg eljutnak a püspök palotájába. Azonban jobban meggondolva, ezt a vállalkozást kockázatosnak vélte olyan félénk és idős ember részére, mint a prior, aki legfontosabb kötelességének kolostora biztonságának a megőrzését tartja, és reszket a félelemtől az Ardennes-i Vadkan nevének pusztá említésére is.

Végül is Durward olyan tervet gondolt ki, amelynek sikere teljesen őtöle függött, és úgy érezte, hogy meg is tudja valósítani. Erős és bátor szívvel, bár tudatában helyzete veszélyeinek, Quintint olyan emberhez lehetett hasonlítani, aki hátán nehéz terhet cipel, és ha érzi is a teher súlyát, tudja, hogy megbirkózik vele. Közben, mialatt tervére elszánta magát, a kolostorhoz érkezett.

Halkan kopogtatott, mire egy fráter, akit a prior erre a célra rendelt oda, kaput nyitott, és közölte Quintinnel, hogy a fráterek reggelig közös imát mondanak, kérve az eget, hogy bocsássa meg nekik az este támadt botrányt.

A derék fráter ajánlgatta Quintinnek, hogy vegyen részt ő is az ájtatosságon, de Quentin ruhái annyira átnedvesedtek, hogy kénytelen volt a meghívást elhárítani, és ehelyett engedélyt kért, hogy a konyhában a tűzhely mellé ülhessen, és ruháit megszáráthassa. Azt akarta, hogy amikor reggel találkoznak, a cigány ne vegye észre, hogy ő sem töltötte az éjszakát a kolostorban. A fráter ebbe nemcsak hogy beleegyezett, hanem felajánlotta társaságát. Örült, mert értesülést akart szerezni arra a két útra vonatkozólag, amelyet a cigány említett a *Landsknecht*-tel való beszélgetés közben. Ez a fráter gyakran kapott megbízatást a kolostor különféle ügyeinek intézésére, és így a legalkalmasabb személy volt rá, hogy a kívánt tájékoztatást megadja. Véleménye szerint mint hithű zárandokoknak a két grófnőnek a Maas jobb partján levő úton kell menniük. Itt találják meg ugyanis a háromkirályok keresztjét, ahol Gáspár, Menyhért és Boldizsár ereklyéi pihentek egy ideig (így nevezik a katolikusok a Betlehembe ajándékot vivő keleti bölcseket), amíg Kölnbe szállították őket. Ezen a helyen már sok csodás gyógyulás történt.

Quentin erre megjegyezte, hogy a két hölgy feltétlenül meg akart látogatni minden kegyhelyet, és a kereszthez is el fognak zárandokolni útban Köln felé, vagy majd ha visszafelé jönnek, de úgy hallja, hogy az út a folyó jobb partján most veszélyes Guillaume de la Marche zsoldosai miatt.

- Az ég óvjon tőle - mondta Ferenc fráter -, hogy az Ardennes-i Vadkan megint ilyen közel üsse fel táborát. Szerencsére a Maas elég széles folyó, megvéd tőle.

- De nem védené meg a hölgyeket ettől a martalóctól, ha átkelnénk a folyó jobb partjára, és ott utaznánk? - kérdezte Quentin.

- Szomorú lenne elgondolni, hogy a háromkirályok - mikor Köln megszentelt városában nem engedik, hogy egyetlen zsidó vagy hitetlen pogány is betegye a lábát! - olyan bűnös hanyagságot követnének el, hogy az ereklyéik tiszteletére siető zarándokokat annak az istentelen Ardenne-i Vadkannak kezébe hagynák esni, aki rosszabb, mint a szaracénok pogány népe, hozzáadva Izrael tíz törzsét is.

Quentin mint hívő katolikus bármennyire megbízott is Menyhért, Gáspár és Boldizsár védelmében, kénytelen volt számolni azzal, hogy a két grófnő álruhaként viseli a zarándokok öltönyét, és ezért nem számíthattak a háromkirályok védelmére. Úgy döntött tehát, hogy amennyire csak teheti, a két grófnőt nem bízza rá semmiféle csodatevő hatalom segítségére. Ami saját személyét illette, ő maga is zarándoklatot fogadott a háromkirályoknak, ha a rájuk bízott előkelő és vallásos életű személyiségek színlelt okokból vállalt fogadalmi kötelezettsége is meghozza a kívánt eredményt.

Hogy pedig ünnepélyes külsőségek között tehesse meg fogadalmát, megkérte a barátot, hogy vezesse be a kolostor templomának főhajójából nyíló egyik kápolnába. Itt, térdre borulva, belső áhítattal ismételte meg fogadalmát. A szerzetesek távoli karának hangja, a késő éjszakai óra mély csendjének ünnepélyes hangulata, a pislogó oltármécses fénye, amely éppen csak hogy megvilágította a kicsi, gót stílusú épületet - mindez olyan hangulatba ringatta Quintint, mint amikor az emberi elme átérzi a földi lét törékenységet, s természetesnek fogadja el a természetfeletti segítséget és oltalmat, amelynek minden vallásos imádatban egybe kell kapcsolódnia a múltbeli bűnök megbánásával és arra való elhatározással, hogy a jövőben ezeket jóváteesszük. Nem Quentin hibája volt, hogy áhítatának tárgyát rosszul választotta meg; mivel azonban célja őszinte volt, alig képzelhető, hogy kérését teljesíthetőnek ne találta volna az egy igaz Isten, aki az imádság indítóokait nézi, és akinek a szemében egy pogány őszinte áhítata többet ér, mint egy farizeus csillogó képmutatása.

Quentin, miután saját magát és két védencét a szentek oltalmába ajánlotta, végre aludni ment, a barátot pedig nagyon meghatotta a skót lovag áhítatának mélysége és őszintesége.

18

Tenyérjósítás

Göröngyös úton ének, víg mese;
Gondoltuk: vége ne lenne sose.
A rossz út jóba fordult azután,
Elbűvölt léptünkkel csúfolódott simán.

SAMUEL JOHNSON

(Weöres Sándor fordítása)

Quentin Durward napfelkeltekor hagyta el apró celláját, miután felverte álmukból lusta szolgálait, majd a megszokottnál is nagyobb gonddal nézett utána, hogy minden előkészület megtörténjék az előttük álló útra. A nyeregtartó szíjakat, a lovak felszerelését, beleértve a patkókat is, nagy gonddal vizsgálta meg, hogy semmi olyan apró baj se forduljon elő, ami ha önmagában véve jelentéktelen is, mégis gyakran feltartóztatja az utazást. A lovakat maga látta el, gondosan megetette őket, hogy jól állják az egész napon át tartó utat, és ha szükséges, a hosszabb vágat is.

Quentin bement a szobájába, szokatlan gonddal öltötte fel fegyvereit, és mikor kardját felkötötte, elfogta a közeledő veszedelem sejtelme. Eltökélte, hogy a végsőig kitart a küzdelemben.

E nemes érzéstől járása és egész magatartása olyan fennkölt méltóságot sugárzott, hogy nyomban feltűnt a két grófnőnek, akik egyébként is nagyra becsülték a fiatal skót lovag kellemes modorát, feltűnő értelmességét, tettetés nélküli egyszerűségét - mindezt idegen származásával magyarázták. Quentin közölte velük, hogy korábban kell útra indulniuk. Reggelijük elköltése után nyomban elhagyták a kolostort. A kolostorban élvezett vendégszeretetért a hölgyek az oltáron inkább rangjuknak, mint egyszerű külsejüknek megfelelő ajándékot hagytak. Ez nem keltett gyanút, mert angol hölgyeknek nézték őket, és a szigetlakókról akkor is az a hír járta, hogy dúskálnak a földi javakban.

A prior áldást osztott, mikor nyeregbe ültek, és szerencsekívánságát fejezte ki Quentinnek a pogány vezető távolléte miatt, mondván, hogy jobb, ha nehezebben találják is meg a helyes utat, mint hogy egy tolvaj vagy rabló karja oltalmazza őket.

Quentin nem osztozott a prior véleményében; mert bár tudta, hogy a cigány milyen veszedelmes személy, mégis úgy gondolta, fel tudja használni szolgálatait, és megghiúsítja áruló szándékát most, hogy már ismerte. De ilyenfajta kétségei különben is gyorsan véget értek, mert a kis csapat alig hagyta el százyardnyira a kolostort és falut, máris csatlakozott hozzájuk Hayraddin fürge, apró spanyol lován. Útjuk a mellett a csermely mellett vezetett el, ahol előző este Quentin végighallgatta a cigány titkos beszélgetését, és nem sokkal azután, hogy Hayraddin csatlakozott hozzájuk, odaérkeztek ahhoz a fűzfához, ahol Durward bűvőhelyet talált.

A hely láttára feltámadt visszaemlékezés arra készítette Quintint, hogy hirtelen beszélgetésbe kezdjen a vezetővel, akivel eddig alig váltott szót.

- Hol találtál éjszakai szállást, te istentelen csavargó? - kérdezte.

- Kitalálhatja, ha gúnyámra néz - felelte a cigány, rámutatva ruhájára, amely teli volt szénával.

- Egy jó szénaboglya - mondotta Quentin - megfelelő alvóhely olyannak, aki szereti vizsgálni a csillagokat, és még mindig jobb, mint amit az olyan ember érdemel, aki gúnyt űz szent vallásunkból és lelkipásztoraiból.

- A lovamnak még jobban ízlett, mint nekem - mondta Hayraddin, megsimogatva lova nyakát -, mert neki volt istállója is, abrakja is. Ezek az ostoba, kopaszra nyírt fejű barátok a lovamat is kikergették, mintha bizony egy bölcs ember lova okosságával megfertőzhetett volna egy egész kolostornyi szamarat. Szerencsére a lovam ismeri a füttyömet, és úgy jön utánam, mint egy hűséges kutya, mert különben soha nem találkoztunk volna, és lovag uramék nézhettek volna másik vezető után.

- Már nem is egyszer mondtam neked - szólt Durward szigorúan -, hagyd abba a mosdatlan beszédet, amikor tiszteletre méltó emberek társaságában vagy, ami, úgy hiszem, ritkán történt meg veled életedben ezelőtt. Tudd meg, hogyha olyan hűtlen kalauznak tartanálak, mint amilyen istenkáromló és semmirekellő gazembernek, jó skót töröm és pogány szíved már régen közeli ismeretségbe került volna egymással, bár ilyen cselekedet éppen olyan nemtelen lenne, mint egy disznó leölése.

- A vadkan közeli atyafia a disznónak - mondta a cigány, akit cseppet sem hozott zavarba Quentinnek a veséjébe néző tekintete, és semmit sem változtatott azon a fölényes hangon, amellyel megjegyzését befejezte -, és én úgy tudom, sokan találnak büszkeséget, szórakozást és hasznat is a leszúrásában.

Quentint meglepte a cigány habozás nélküli bizalmaskodása; nem lévén biztos benne, hogy vajon nem tud-e többet is múltjáról és érzelmeiről, abbahagyta a beszélgetést, amelyben Maugrabbin ügyesen fölénybe került. Visszaléptetett megszokott helyére, a két grófnő mellé.

Már említettük, hogy hármuk között kezdett bizalmasság kifejlődni. Az idősebb grófnő (miután meggyőződött Quentin nemesi származásáról) rangban egyenlőként kezelte; és bár húga kevésbé szabadon nyilvánította érzéseit védelmezője iránt, Quentin úgy gondolta, hogy minden szégyenlőssége és félénksége ellenére is világosan értésére adta, hogy társasága és a vele való beszélgetés nem közömbös neki.

Semmi nem kölcsönöz olyan elevenséget a fiatal vidámságnak, mint a szíves fogadtatás; és Quentin útjuk korábbi szakaszain valóban elszórakoztatta szép védenccéit élénk társalgásával, hazájáról szóló történetekkel, dalokkal. A dalokat skót anyanyelvén énekelte, és miközben ügyetlen és idegenszerű franciaságával igyekezett a dalok szövegét lefordítani, ebből sok mulatságos tévedés és félreértés keletkezett, legalább olyan mulatságosak, mint az elbeszélte történetek. De ezen a nyugtalan reggelen úgy lovagolt a két Croy grófnő mellett, hogy még csak kísérletet sem tett szórakoztatásukra. Szokatlan hallgatagsága fel is tűnt nekik.

- Ifjú társunkat farkas látta - mondta Hameline grófnő, egy régi babonára célozva¹⁰³ -, és elveszítette a nyelvét.

„Közelebb lenne az igazsághoz, ha azt mondaná a grófnő, hogy róka nyomára akadtam” - gondolta Quentin, de nem szólt semmit.

¹⁰³ *Jaj, Moeris, a hangod,
elhagy az is; Moerist megpillantotta a farkas.*

Vergilius: *Pásztori sors* (Lakatos István fordítása)

A magyarázók hozzátesszik, a részlet értelmét megvilágítandó, Plinius nézetét: „Itáliában ártalmasnak tartják a farkas általi megpillantást, és feltételezik, hogy elveszi az ember szavát, ha ezek az állatok előbb látják meg, mint ő őket.” (*Walter Scott jegyzete*)

- Jól van, Seigneur Quentin? - kérdezte Isabelle aggodalmas érdeklődéssel hangjában, és közben elpirult, mert úgy érezte, kérdésével átlépte azt a határt, amely kettejük elválasztotta egymástól.

- Jókedvű fráterekkel mulatott - mondta Hameline grófnő. - A skótok olyanok, mint a németek, akik rajnai bor mellett vigadnak, tántorgó lépésekkel mennek a táncba este, és reggel fájo fejvel a hölgyek budoárjába.

- Igazán nem érdemlem meg a szidást, nemes hölgyek - mondta Quentin. - A jó fráterek úgyszólván az egész éjszakát ájtatossággal töltötték, ami pedig engem illet, mindössze egyetlen pohár gyengécske bort ha ittam.

- Biztosan ez a gyengécske ital hangolja most ilyen rossz kedvre - mondta Isabelle grófnő. - Legyen jobb kedvű, Seigneur Quentin. Csak egyszer láthassam vendégül a bracquemont-i kastélyban, én magam töltöm meg bőségesen a serlegét olyan borral, amilyen Hochheim vagy Johannisberg szőlőiben sem terem.

- Egyetlen pohár víz az ön kezéből... - Quentin szava itt elakadt, Isabelle pedig tovább folytatta, úgy téve, mintha észre sem vette volna a hangsúlyt.

- A bort még szépapám, Gottfried rajnai gróf szüretelte, és azóta áll a bracquemont-i kastély pincéjében - mondta.

- Ő nyerte el Isabelle szépanyjának a kezét azzal - szakította félbe a fiatal grófnő szavait nagy-nénje -, hogy mint legvitézebb lovag megnyerte a nagy strassburgi tornajátékot, amikor tíz lovag maradt holtan a küzdőtéren. De azok az idők már elmúltak, és manapság már senki sem teszi ki magát halálos veszedelemnek a becsületért, vagy hogy megmentsen egy bajban levő hölgyet.

Ezekre a szavakra, amelyeket a hervadozó szépség intézett hozzá, elítélve korának durvaságát, Quentin azt felelte, hogy a lovagi erények továbbra is ott izzanak a skót nemesifjak keblében.

- Jól van, jól van! - kiáltott Hameline grófnő. - Quentin lovag tehát azt állítja, hogy az ő hideg és kopár hazájában még lánggal lobog az a tűz, amely már kihalt francia és német földön! Ez a szegény ifjú hasonlít a svájci hegylakókhoz, akik megörlnek szülőhazájukért... legközelebb Skócia szőlőskertjeiről és olajligeteiről fog nekünk előadást tartani.

- Nem, asszonyom - mondta Durward. - A mi hegyeinkben termő borról és olajról nem sokat mondhatok, legfeljebb azt, hogy kardunk ereje megszerzi ezeket a drága termékeket gazdagabb szomszédainktól. De ami Skócia szeplőtlen hitét és tiszta becsületét illeti, most bizonyítékát adom, hogy megbízhatnak benne, bármilyen jelentéktelen az a személy, aki az önök megvédését vállalta.

- Mi ez a titokzatos beszéd? Talán valami közeli fenyegető veszélyről tud? - kérdezte Hameline grófnő.

- Látom a szemében már egy óra óta! - kiáltott fel Isabelle grófnő. - Szűz Máriám, mi lesz velünk?

- Semmi más, remélem, csak amit ön kíván - felelt Durward. - Most pedig meg kell kérdeznem: nemes hölgyek, megbíznak-e bennem?

- Megbízunk-e? - mondta Hameline grófnő. - Persze hogy meg. De mit jelent ez a kérdés?

- Én magam - mondta Isabelle grófnő - megbízom önben teljesen és feltétel nélkül. Ha még ön is megcsalna minket, akkor nem hinnék igazságban sehol, csak az égben.

- Nemes hölgy - mondta Durward hálásan -, köszönöm bizalmát. Az a szándékom, hogy megváltoztatom utunk irányát, és egyenesen a Maas bal partján megyünk Liège-be, ahelyett hogy átkelnénk Namurnál. Ez eltér Lajos király rendelkezésétől és a vezetőnek adott utasítástól. De a kolostorban úgy értesültem, hogy a folyó jobb partján martalócok garázdálkodnak, és egy burgundiai zsoldoscsapat van útban, hogy elbánjon velünk. Mindkét dolog aggaszt, mert aggódom az önök biztonságaért. Hozzájárulnak ahhoz, hogy megváltoztassuk az útirányt?

- Készséggel hozzájárulok - felelt a fiatal grófnő.

- Húgom - mondta Hameline grófnő -, veled együtt én is hiszem, hogy az *ifjú* lovag jót akar; de gondold meg jól, ezzel áthágjuk Lajos király határozott utasítását.

- És miért kell nekünk tiszteletben tartani a király utasításait? - mondta Isabelle grófnő. - Hála az égnek, én nem vagyok alattvalója; mint oltalomkereső csak azt tapasztaltam, hogy visszaélt a bizalmunkkal. Én nem tanúsítanék bizalmatlanságot ez iránt az ifjú nemesúr iránt azzal, hogy szavát a ravasz és önző zsarnok utasításaival együtt latolgassam.

- Isten áldja meg, grófnő - mondta Quentin őszinte örömmel -, és ha nem érdemelném ki a bizalmukat, árulásomért nem lenne elegendő büntetés még az sem, hogy vad paripák taposanak szét ebben az életben, és örök kínokban legyen részem a másvilágon.

Így szólt, majd megsarkantyúzta lovát, és odalovagolt a cigány oldalára, aki feltűnően könnyös és megbocsátó hangulatban volt. Sérelmet vagy fenyegetést Hayraddin mindig hamar elfelejtett: most is úgy kezdett el beszélgetni Durwarddal, mintha egyetlen kellemetlen szó nem hangzott volna el kettőjük között aznap reggel.

„Ez a kutya - gondolta Quentin lovag - most nem vicsorítja rám a fogát, mert egyszer s mindenkorra akar leszámolni velem, mielőtt alkalma nyílik rá. De most kipróbálom, nem lehet-e legyőzni az árulót saját fegyverével.”

- Derék Hayraddin - így szólt hozzá -, már tíz napja vagy a kalauzunk, de még soha nem mutattad meg jóslási tudományodat, noha nagyon büszke vagy rá, annyira, hogy nem álltad meg, be ne mutasd minden kolostorban, ahol megálltunk, akár azon az áron, hogy egy éjszakát szénaboglyában kellett eltöltened.

- Nem is kért rá, lovag uram - mondta a cigány. - Csak nevesse ki titkos tudományomat, mint mások, akik nem értenek belőle semmit.

- Mutasd meg tehát a tudományodat - mondta Quentin, és egyik kezéről kesztyűjét lehúзва, odatartotta a cigánynak.

Hayraddin gondosan megvizsgálta Quentin tenyerében az egymást keresztező vonalakat, és ugyanilyen figyelmesen nézegette az ujjak tövében levő apró emelkedéseket és dudorodásokat, mert ezeket a tenyérjások ugyanolyan fontosnak tartották az egyén hajlamai, szokásai és szerencséje szempontjából, mint korunkban az agytekervényeket.

- Ez a kéz - kezdte Hayraddin - elviselt fáradalmakról és veszélyek leküzdéséről beszél. Azt olvasom ki belőle, hogy régen megismerkedett a kardmarkolattal, de hogy forgatta az imakönyvet is.

- Múltamról hallhattál mástól is - mondta Quentin. - Beszélj jövődömről.

- A Venus-vonal nem szakad meg hirtelen - mondta a cigány -, hanem végigkíséri az életvonalat. Nagy vagyont jelent ez házasság révén, vagyis a gazdagok és a főnemesség soraiba való emelkedést sikeres szerelem segítségével.

- Ilyen jóslatokkal könnyen megörvendeztethetsz bárkit, aki kéri - mondta Quentin. - Hozzá tartozik mesterségedhez.

- Bizonyos - folytatta Hayraddin -, hogy rövid idő múlva igen nagy veszedelembbe kerülsz. Ezt ebből az élénk-piros vonalból következtetem, amely átszeli az asztalvonalat, és kardcsapást vagy más hasonló erőszakot jelez, amelytől csak egy hű barát közbelépése szabadít meg.

- Persze te - mondta Quentin némi méltatlankodással, hogy a cigány ilyen hiszékenynek tartja, és hitelt akar szerezni magának azáltal, hogy megjósolja árulásának következményeit.

- Az én tudományom - felelte a cigány - nem mond el semmit abból, ami rám vonatkozik.

- Ilyen tekintetben a mi jósaink többet tudnak nálatok - mondta Quentin. - Ők megjósolják azokat a veszélyeket is, amelyek őket fenyegetik. Én nem hagytam el a skóciai hegyeket anélkül, hogy birtokában ne legyek legalább részben annak a kettős jóstehetségnek, amelyről Skócia jósai híresek. Cserébe a te tenyérjóslásodért közlöm veled. Tudd meg tehát, Hayraddin, hogy az a bizonyos, engemet fenyegető veszedelem a folyó jobb partjáról jön, ezt pedig én úgy kerülöm el, hogy Liège-be a folyó bal partján fogok menni.

A vezető mindezt olyan közönyösen hallgatta végig, hogy ismerve a körülményeket, Quentin nem is értette.

- Ha ezt teszed - mondta a cigány -, a veszedelem nem téged, hanem engem fog fenyegetni.

- De hiszen most mondtad, hogy önmagadnak nem tudsz jósolni.

- Ahogyan neked jósoltam meg a jövőödöt, úgy valóban nem - mondta Hayraddin -, de ha valaki ismeri Valois Lajost, könnyen megjósolhatja, hogy a melléd beosztott kalauzt felkötötte, mert neked úgy tetszett, hogy eltérj a kijelölt úttól.

- De ha biztonságban elérjük utunk célját, és a ránk bízottakat szerencsésen teljesítjük - mondta Quentin -, kiengeszteljük a királyt, még ha haragudnék is az útirány megváltoztatása miatt.

- Igen - mondta a cigány -, ha a király az útnak valóban azt a befejezést szánta volna, amit előtted színlte.

- És vajon mi más befejezésre gondolhatott? Vagy miért kellett, hogy más célra gondoljon, mint amit utasításban nekem adott?

- Egyszerű a dolog. Akik valamennyire ismerik a legkeresztényibb királyt, tudják, hogy legkevésbé éppen azt a célját hajlandó kinyilvánítani, aminek elérése leghőbb óhajtása. Ha, mondjuk, Lajos király őfelsége kiküld tizenkét követet, egy évvel előbb kerüljek akasztófára, mint kellene, ha tizenegy esetében nem marad valami hátsó gondolat a tintatartó alján, amikor a megbízóleveleket kiállítja.

- Én nem törődöm a te aljas gyanúsításaiddal - mondta Quentin. - Az én kötelességem világos és egyszerű. A két hölgyet biztonságban Liège-be kell kísérem, és én vállalom a felelősséget, hogy ezt a kötelességemet akkor teljesítem a legjobban, ha megváltoztatom az előírt útirányt, és a Maas folyó bal partján maradok, ami különben is a legegyszerűbb út Liège-be. A folyón való átkelés teljesen céltalan idővesztés és fáradság. Mi szükség volna hát rá?

- De a zarándokok, tehát azok is, akik azoknak nevezik magukat, és Kölnbe igyekeznek - mondta Hayraddin -, rendszerint nem maradnak a folyó bal partján egészen Liège-ig. Így pedig a hölgyek útiránya ellentmond útjuk kinyilvánított céljának.

- Ha bárki is kérdést intéz hozzánk ilyen értelemben, azt feleljük, hogy a gonosz gueldres-i herceg vagy Guillaume de la Marche és martalócairól kapott hírek tették szükségessé, hogy a bal parton maradjunk.

- Legyen, ahogyan akarja, Seigneur - mondta a cigány. - A magam részéről ugyanolyan készségesen vezetem önöket, mint a jobb parton. Mentségét saját magának kell elfogadtatnia felséges megbízójával.

Quentint meglepte, de egyben örült is neki, hogy Hayraddin vonakodás nélkül nyugodott bele az útirány megváltoztatásába, mert mint kalauzra szüksége volt rá, és attól félt, hogy tervezett árulásának megghiúsulása a cigányt valami elkeseredett lépésre bírja. De egyébként is, ha a cigányt elüzi maga mellől, ez feltétlenül azt eredményezte volna, hogy a nyakukra hozza Guillaume de la Marche-ot, akivel Hayraddin érintkezésben volt. Viszont Quentin azt remélte, hogyha a kalauz velük marad, meg tudja akadályozni abban, hogy tudomása nélkül idegenek útján híreket küldhessen.

Quentin tehát kicsiny csapatával tovább folytatta útját a széles Maas folyó bal partján, még hozzá olyan gyorsan és sikeresen, hogy másnap kora reggel már célhoz is érkeztek. Itt arról értesültek, hogy a liège-i püspök, egészségi állapotára való tekintettel, de valószínűleg inkább azért, hogy kellemetlen meglepetés ne érje a város lázongó lakossága részéről, a várostól mintegy egy mérföldnyire fekvő, szép Schönwaldt-kastélyba költözött.

Éppen közeledtek a kastélyhoz, mikor a püspök hosszú körmenettől kísérve tért vissza a szomszédos városból, ahol misét mondott. A fényes körmenet élén haladt, amelyben egyházi és világi férfiak, valamint katonák vegyesen vettek részt, ahogyan a régi ballada költője mondja:

*Sok kereszt halad előttem,
Még több a dárda mögöttem.*

A körmenet nagyszerű látványt nyújtott, amint a széles hátú Maas folyó pázsitos partján kanyargott, majd befordult, és eltűnt a püspöki rezidencia magas, csúcsíves kapubejáratában.

A grófnők és kísérik azonban úgy találták, hogy a püspöki kastélyban uralkodó állapotok kételyt és bizonytalanságot tükröznek, ellentétben a pompával és a hatalom külszínével, amelynek az imént voltak szemtanúi. A püspök zsoldosai álltak őrt mindenütt, a kastély körül és közvetlen szomszédságában. Hiába volt a kastély püspöki székhely, az egyházfő szükségnek tartotta, hogy erős katonasággal vegye magát körül. A két Croy grófnő érkezését Quentin lovag jelentette, és erre nagy tisztelettel vezették be őket a nagy fogadóterembe, ahol a püspök szívélyesen üdvözölte őket kicsiny számú udvara élén. A püspök nem engedte meg, hogy a grófnők kezét csókoljanak neki, üdvözlő szavaiban pedig megérzett egy fejedelmi személy udvarias viselkedése, éppen úgy, mint egy főpásztor papos kedvessége a szép és előkelő hölgyek és egyben egyházának hívei iránt.

Liège püspöke, Bourbon Lajos, valóban nemes lelkű és jószívű főúr volt; életmódját nem korlátozta a papi foglalkozás szűkre szabott kereteihez. Arra mindenképpen vigyázott, hogy hű legyen a Bourbon-család emberszerető és nemes hagyományaihoz.

Később az öregedni kezdő főpap életmódja jobban megfelelt magas egyházi rangjának, és ezért a környezetében élő főurak úgy tisztelték, mint nemes gondolkodású egyházi férfit, akinek magánélete minden tekintetben tiszteletre méltó és példaadó, ha nem is aszkéta módra szigorú. Ehhez járult a nemtörődomsége és előkelő egykedvűsége, amely a gazdag és lázongásra hajlamos liège-i polgárok forradalmi kedélyét nemcsak hogy nem nyomta el, sőt inkább bátorította.

A püspök olyan szoros szövetségi viszonyt tartott fenn a burgundiai herceggel, hogy az szinte hűbéri jogot formált a püspöki birtokra, már csak azért is, mert a főpap ellenkezés nélkül ismert el olyan hercegi előjogokat, amelyek körül egyébként viták és civódások keletkezhetek volna. Igaz, hogy a herceg ezt azzal fizette vissza, hogy mindig a tőle megszokott

szenvedélyességgel állt a püspök oldalára, bármilyen vita esetében. Azt szokta mondani, hogy Liège-t a sajátjának, a püspököt pedig édestestvérének tekinti (ami nem is volt olyan nagy túlzás, mert a herceg első felesége a püspök nővére volt), és hogy aki borsot tör Bourbon Lajos orra alá, Burgundiai Károlylyal gyűlik meg a baja. Tekintetbe véve a burgundiai herceg nagy hatalmát, ezt a fenyegetést mindenki más meg is szívelte, csak éppen Liège gazdag és elégedetlenkedő polgárai nem, akikre a régi mondással el lehetett mondani, hogy nagy vagyonuk dicsősége a fejükbe szállt.

A főpap tehát biztosította a két grófnőt, hogy közbenjár érdekükben a burgundiai hercegnél, kifejezve azt a reményét, hogy ez annál is hatásosabb lehet, mert értesülése szerint Campo-Basso kiesett a herceg kegyeiből. Megígérte, hogy minden módjában álló védelmet megad nekik, de az a sóhajtás, amellyel ígéretét kísérté, azt mutatta, hogy hatalma sokkal ingatagabb, mint hajlandó lett volna beismerni.

- Mindenesetre, kedves leányaim - mondta a püspök olyan hangon, amelyen egyaránt megérezte a főpap kenetessége és a Bourbon-ház egyik tagjának a nők iránt tanúsított figyelmes modora -, az ég óvjon attól, hogy a bárányt a gonosz farkas torkába küldjem, vagy hogy nemeshölgyeket gonosztevőknek szolgáltatassak ki. Én a béke embere vagyok, még ha most lakóhelyemet fegyverek veszik is körül; de nyugodtak lehetnek, ugyanúgy fogok gondoskodni az önök biztonságáról, mint a saját magaméről. Ha pedig a viszonyok rosszabbodnának itt, bár abban bízom, hogy Szűzanyánk irgalmából békésebbek lesznek, és nem lángolnak fel a szenvedélyek, akkor is gondoskodom róla, hogy biztos kísérettel eljussanak Németországba; mert testvérünk és oltalmazónk, Burgundiai Károly akarata sem lenne elegendő ahhoz, hogy óhajuk ellenére intézzem az önök jövődjét. Azt a kérésüket, hogy valamely kolostorban helyezzük el önöket, nem teljesíthetjük, mert, sajnos, Beliál fiainak olyan nagy a befolyása Liège lakosai között, hogy egyetlen kolostor sincs, amelyre hatalmunk kiterjedne, ha egyszer ennek a kastélynak a falain és katonáim védelmén kívül esik. Itt azonban szeretettel látom önöket vendégül, és gondoskodni kívánok kíséretük ellátásáról is; különösképpen erről az ifjúról, akit önök annyira a figyelmembe ajánlottak, és akire én külön áldásomat adom.

Quentin letérdelt, úgy fogadta a püspök áldását.

- A kastélyban - folytatta a főpap - közös lakosztályuk lesz Isabelle húgommal, aki trieri alapítványi hölgy, és akivel a külső formáknak is eleget téve lakhatnak együtt, még olyan vidám legényember házában is, mint a liège-i püspök.

A főpap ekkor személyesen kísérté át a grófnőket húga lakosztályába, miután befejezte üdvözlő szavait, míg Quintint a püspöki udvartartás vezetője, aki alacsonyabb egyházi rendet vett fel, és így félig világi, félig egyházi minőségben végezte szolgálatát, gazdája kívánságának megfelelően szállásolta és látta el; a kíséret többi tagja a személyzeti lakásokban kapott elhelyezést.

Quentinnek feltűnt, hogy míg a cigány jelenléte annyi bajt okozott a különféle kolostorokban, ennek a gazdag, hogy úgy mondjuk, világias főpapnak az udvarában senkinek nem volt kifogása ellene, megjegyzést sem tett rá senki.

19

A város

Édes barátaim, ne kapjon el
A zendülés vad árja szózatomra.

JULIUS CAESAR

(Vörösmarty Mihály fordítása)

Quentin lovag különös ürességet és hidegséget érzett a szívében - amilyent soha nem tapasztalt eddigi hányt-vetett életében -, mikor el kellett válnia Isabelle grófnőtől, akinek sugárzó tekintete annyi napon át volt vezérlő csillaga. Persze, elkerülhetetlenné vált, hogy a kettőjük közötti bizalmas közelség azon nyomban megszűnjék, amikor a grófnő a püspöki palotában méltó szállást kapott. Elképzelhetetlen lett volna, hogy Isabelle, még ha eszébe jutott volna is ilyen, rangjához nem illő kívánság, állandóan környezetében tarthasson olyan csinos és fiatal lovagot, mint amilyen Quentin Durward volt.

A gyötrelmet az sem enyhítette, hogy az elválás elkerülhetetlen volt; annál kevésbé, mert Quentin büszkesége háborgott, hogy őt most félreteszik mint az előkelőségeknek kijáró kísérő személyzet egyik tagját, miután szolgálata véget ért. Egyszer-egyszer még a szeme is könnybe lábadt, mikor azoknak a légvárainak az összeomlására gondolt, amelyeket ezen az érdekes utazáson építgetett. Eleinte férfiasan küzdött, hogy elűzze magától elkeseredettségét, de hiába. Átadta tehát magát érzelmeinek; leült a schönwaldti kastély nagy, gótikus termének egyik ablakfülkéjében, és ott gondolkodott el sorsa mostohaságán, amiért sem rangban nem olyan előkelő, sem nem elég gazdag, hogy merész álma megvalósulhasson.

Quentin azzal igyekezett elűzni szomorúságát, hogy Charlet-val, egyik inasával Lajos király udvarába küldött leveleket, amelyekben jelentette a Croy grófnők megérkezését Liège-be. Végül is természetes jó kedélye győzedelmeskedett; ebben némi része volt annak a *romaunt*-nak, széphistóriának, amely akkoriban jelent meg nyomtatásban Strassburgban, és egy példánya ott hevert mellette az ablakpárkányon. A címlapon ezt olvasta:

*Egy szegény lovag hogyan nyerte el
A magyar király lányának szerelmét.*

Miközben Quentin elmerült a rímekbe szedett történet olvasásában, amely erősen emlékeztette saját esetére, valaki megérintette a vállát. Felnézett, és a cigány állt előtte.

Hayraddin látásának különösebben sohasem örült, de árulása óta gyűlölte, és ezért szigorú hangon vonta felelősségre, hogy mer kezével érinteni egy keresztény nemes.

- Egyszerűen azért - felelt a cigány -, mert meg akartam tudni, hogy vajon a keresztény nemes megvakult és megsüketült-e. Öt perce állok már itt, és beszélek lovag uramhoz, de olyan figyelemmel bámult arra a darab sárga színű papirosra, mintha egy varázsló kőbálvánnyá akarná varázsolni, és varázslata félig már sikerült is.

- Mit kívánsz? Mondd el és kotródj!

- Azt kívánom, amit mindenki kíván, bár kevesen kapják meg - mondta Hayraddin. - Szeretném megkapni, ami jár, a tíz aranyamat a grófnők vezetéséért.

- Hogyan merészelsz fizetséget kérni? Nem elégszel meg azzal, hogy meghagytam hitvány életedet? - mondta Durward kemény hangon. - Te is tudod, hogy az volt a célod, hogy elárulod őket útközben.

- De nem árultam el őket - mondta Hayraddin. - Ha elárulom, nem kérem aranyaimat sem tőled, sem tőlük, hanem attól, akinek előnye származott volna belőle, ha a két hölgy a folyó jobb partján folytatja útját. Nekem azoktól kell megkapnom fizetségemet, akiket kiszolgáltam.

- Vesszenek hát aranyaid veled együtt, áruló! - mondta Quentin, leszámolva a cigánynak a pénzt. - Most pedig hordd el magad az Ardennes-i Vadkanhoz vagy a pokolba. De még egyszer ne lássalak, mert én küldlek oda, előbb, mint óhajtod.

- Az Ardennes-i Vadkanhoz! - ismételte a cigány jobban meglepődve, mint arckifejezése elárulta. - Így tehát nem bizonytalan sejtés, nem is alaptalan gyanakvás ösztönözte lovag uramat arra, hogy útirányt változtasson? Vannak országok, ahol a jóslás pontosabb, mint a cigányok vándor törzsénél? A fűzfának, amely alatt beszélgettünk, nincs nyelve, hogy beszéljen. De, ó, én ostoba fajankó! Már értem. Persze lovag uram igen megnézte azt a fűzfát a kolostorhoz közel, mikor az úton elmentünk mellette, alig fél mérföldnyire attól a herekaptártól. Persze, persze, a fa nem tud beszélni, de lehet füle annak, aki elbújt az ágak között! Ezentúl megbeszéléseimet nyílt mezőn fogom tartani, ahol egy számarkóro sem lesz, hogy elrejtsem egy skót kémet. Haha! A skót legyőzte a cigányt a saját győzhetetlennek hitt fegyverével. De tudja meg, lovag uram, Quentin Durward, hogy az én kijátszásommal tönkretette a saját szerencsáját is. Igen, azt a szerencsét, amit megjósoltam önnek a tenyere vonalaiból, és ami gazdag emberré tette volna, ha nem ilyen makacs.

- Szent Andrásra mondom - szolt Quentin -, orcátlanságodon csak nevetni tudok. Hogyan lehetett volna hasznomra, ha áruláson siker koronázza? Azt valóban hallottam, hogy megakartad kímélni életedet, bár cinkostársaid ezt a kikötést gyorsan elfelejtették volna, ha harcra kerül a sor. De hogy az én érdekeimet a két grófnő elárulása szolgálhatta volna, azt nehéz az embernek elképzelni.

- Ne is gondoljon rá, lovag uram - mondta Hayraddin -, mert én továbbra is hálás vagyok önnek. Ha visszatartotta volna a béremet, úgy tekintettem volna, hogy kvittek vagyunk, és rábízta volna ostoba önfejtésére. Én mindenképpen hálás vagyok önnek azért, ami a Cher partján történt.

- Én átkok és szidalmak közt számoltam le a neked járó bért - mondta Quentin.

- Kemény szavak vagy szíves szavak - mondta a cigány - semmit nem nyomnak a mérlegen. Ha kezet emelt volna rám fenyegetések helyett...

- Ez lesz a vége, ha ilyen kihívóan viselkedel továbbra is.

- Nem javallnám - mondta a cigány -, hogy így fizessen, lovag uram, mert ez több lenne, mint ami a tartozásom, és az ön számláját terhelné, amit nem lennék hajlandó elfelejteni. Most pedig búcsúzzunk, de remélhetőleg nem hosszú időre... megyek és elköszönök a Croy grófnőtől.

- Te? - kérdezte Quentin meglepődve. - Azt hiszed, színük elé jutsz itt, ahol a püspök nővére, egy előkelő alapítványi hölgy különleges védelmét élvezik? Lehetetlen.

- Martine pedig már vár rám, hogy hozzájuk vezessen - mondta a cigány vigyorogva -, éppen ezért bocsánatát kell kérnem, hogy ilyen sietve távozzam.

Megfordult, mint aki távozik is, de megállt még egy pillanatra, és csak annyit mondott nyomatékosan:

- Tudom, miben reménykedik, lovag uram. Merész remény, de nem lehetetlen, ha én is segítem benne. Ismerem aggodalmait, ezek okos számításra intenek, de hagyja a féltékenységet. Minden nő kezét el lehet nyerni. A grófi név éppen úgy odaillik a Quentin mellé, mint a hercegi név a Károly és a királyi név a Lajos mellé.

Mielőtt Durward válaszolhatott volna, a cigány már el is hagyta a termet. Nyomban utána-sietett, de mivel a cigány jobban ismerte az utat a palotában, eltűnt a szeme elől egy hátsó lépcsőn. Durward azért továbbra is ment utána, maga sem tudta, miért. A lépcső végén ajtó volt, kerti útra nyílt. Ott látta meg újra Hayraddint, amint egy másik, bokrokkal szegélyezett úton siet.

A kertet két oldalról a kastély különböző célokra szolgáló, részben kolostornak épített szárnyai vették körül, a négyszög alakú kert másik két oldalán pedig mellvédekkel megerősített, széles fal húzódott. Hayraddin ekkorra már áthaladt a kerten a szemben levő épületig, ahol egy tömör borostyánnal befuttatott pillér mögött magánbejáratnak használt ajtó nyílt. Hayraddin innen nézett vissza, lelkesen integetett búcsúzásképpen Quentinnek, és már nyitotta is ki az ajtót. Martine engedte be a cigányt a kastélynak abba a részébe, amely ezek szerint nem lehetett más, mint a két Croy grófnő lakosztálya. Quentin bosszúsan ajkába harapott, és önmagát hibáztatta, hogy nem figyelmeztette előre a grófnőket Hayraddin aljas jellemére, és nem mondta el nekik, miként tört biztonságukra. Még fokozta bosszúságát a cigány dicsekvése, hogy majd ő előmozdítja házassági szándékát; úgy érezte, hogy megszenstségtele-nítené Isabelle grófnő minden intrikán felül álló személyét, ha ilyen alantas jellem közelednék feléje.

„Mindez csak álnokság - mondta önmagában. - A cigány aljas intrikája. Valami hamis ürüggyel és ártó szándékkal sikerült most a grófnők színe elé jutnia. Mindenképpen jó, hogy megtudtam, hol laknak. Igyekszem majd találkozni Martine-nal, és megkérem, hozzon össze a grófnőkkel, és akkor figyelmeztetem őket, hogy legyenek vigyázatosak. Bántó dolog, hogy ilyen eszközökhöz kell nyúlnom, és akkor is csak megkésve, noha nyíltan és akadály nélkül kellett volna eléjük jutnom. De végre meg fogják tudni, hogy bár ki vagyok zárva társaságukból, legfőbb gondom: Isabelle biztonsága.”

Mialatt így töprengett magában, ugyanazon az ajtón, amelyen Quentin is jött, a püspöki udvartartáshoz tartozó idősebb férfi lépett be a kertbe, és igen udvarias hangon figyelmeztette, hogy ez a kert egyedül a püspök és magas vendégei számára van fenntartva.

Quentin kétszer is végighallgatta az idős férfit, mire megértette, miről van szó, ekkor meghajolt, és gyorsan kisietett a kertből. A hivatalos személy ment utána, és túlzott udvariassággal mentegetőzött, mondván, hogy hivatali kötelességének kénytelen eleget tenni. Ebben a szándékában makacsul kitartott, és továbbra is igyekezett meggyőzni Durwardot, hogy eljárásában nincs semmi sértő szándék. Még azt is felajánlotta, hogy társul szegődik hozzá, és gondoskodik mulattatásáról.

Quentin ezt az udvarias modort elviselhetetlennek találta, kijelentette, a várost szeretné meg nézni, s faképnél hagyta kísérijét. Az idős férfi csak a felvonóhídig tudta elkísérni. Néhány perccel később Quentin Flandria és az egész világ egyik leggazdagabb városában, Liège falai között sétált.

A búskomorság, még ha szerelem okozza is, a férfias és egészséges kedélyeket nem tartja hatalmában. Ha a környezet megváltozik, és olyan képek tárulnak elénk, amelyek az újdonság ingerével hatnak, és belevegyülünk az élet eleven forgatagába, váratlan és meglepő benyomások hatására egyszerre szertefoszlik. Quentin figyelmét is úgy lekötötték a szeme elé táruló tarka képek Liège nyüzsgő néppel teli utcáin, mintha sem Isabelle grófnő, sem Hayraddin soha nem is lett volna a világon. A magas házak, az előkelő, bár némileg szűk és sötét utcák, a

drága árucikkek és ragyogó fegyverek bő tárháza a boltokban és üzletházakban, a sürgő-forgó polgárok tarka sokasága a járdákon, arcukon fontosságuk tudatával, amint ezernyi dolguk után siettek, nagy társzekerek sokasága, megrakva külföldről behozott vagy külföldi országokba szánt árucikkal. A kifelé gördülő társzekereken drága posztókat, a legkülönbözőbb fegyvereket, vas- és acélárakat lehetett látni, a befelé gördülők pedig gazdag polgárok fényűző kedvtelését szolgáló különféle cikkekkel voltak megterhelve, amelyeket árucseré útján szereztek be, és a város kereskedői más városokba szállították. Quentin bámméskodva nézte a gazdagságnak és a nagyvárosi forgalomnak ezt a csillogó képét, amilyent eddig még soha nem látott. Megcsodálta a Maas elágazásait és csatornáit, amelyek a várost keresztül-kasul szeltek, és vízi szállítással elérhetővé tették minden negyedét. Quentin misét is hallgatott a Szent Lambert-templomban, amely állítólag a VIII. században épült.

Már éppen készült elhagyni a templomot, mikor észrevette, hogy bár eddig ő nézett meg minden érdeklődőt kíváncsian, most egyszerre rá fordult a járókelők figyelme. Csoportokba verődve bámulták, amikor kilépett a templom ajtaján, és hallotta, amint egymás közt suttogva megjegyzéseket tettek rá. Mind többen néztek rá olyan tekintettel, amely érdeklődést és kíváncsiságot, de bizonyos tiszteletet is elárult.

A nagy tömeg, amely körülvette, tisztelettel kitért előtte, mikor továbbhaladt, azok pedig, akik a nyomában maradtak, vigyáztak, hogy túl közel ne jussanak hozzá, s ne akadályozzák szabad mozgásában. Az egész helyzet kezdett bosszantó lenni, ezért Quentin igyekezett szabadulni belőle vagy legalábbis megérteni az okát.

Körülnézett és kiválasztott magának egy kellemes külsejű, inkább kövérnek mondható, jól öltözött férfit, akit bársonyköpenyről és aranyláncáról következtetve a város egyik előkelő polgárának vélt, és megkérdezte tőle, talán van valami feltűnő és szokatlan a megjelenésében, hogy ennyire magára vonja az emberek figyelmét, vagy az-e a szokása Liège polgárainak, hogy tömegbe verődve bámulnak meg minden idegent, akit a sors közéjük vezérel.

- Szó sincs róla, Seigneur - felelte a megszólított polgár -, Liège lakosai nem kíváncsi természetűek, uraságod megjelenésében vagy ruházatában sincs semmi, hogy önt ne szívesen üdvözljék soraik között, és ne örüljenek neki, hogy városukban láthatják, és kifejezhetik megbecsülésüket ön iránt.

- Szavai nagyon udvariasan hangzanak, jó uram - mondta Quentin -, de Szent András keresztjére mondom, sejtelmem sincs, mit akar velük mondani.

- A szent, akinek nevét említette, lovag uram - mondta a liège-i kereskedő -, valamint beszédmódja arról győz meg, hogy feltevésünk helyes.

- Védőszentemre, Szent Quentinre mondom, most még kevésbé értem.

- Hiszen éppen ez az - mondta a liège-i polgár a legkihívóbb és mégis udvarias modorban, igyekezve egyaránt politikusnak és értelmesnek látszani. - Bizonyára nem ránk tartozik, hogy kutassuk, mit igyekszik lovag uram eltitkolni. De miért emlegeti Szent Quintint, hacsak azért nem, hogy ebből szavai rejtett értelmére következtessenek? Mi jól tudjuk, hogy a jelenleg városunkban tartózkodó Saint-Pol grófja javunkat óhajtja.

- Higgyen nekem, nagy jó uram - mondta erre Quentin -, itt valami félreértés van, én azt sem tudom, ki az a Saint-Pol.

- Nem akarjuk mi önt vallatni, lovag uram. De bizalmasan közölhetem, hogy nevem Pavillon.

- Még most sem értem, miért olyan fontos ez nekem, Seigneur Pavillon?

- Nem, persze hogy nem. Csak annyit szeretnék közölni önnel, hogy megbízhatik bennem. Bemutatom hivaltársamat, Rouslaert.

Rouslaer, egy testes méltóság előlépett; gömbölyű hasa előtt, mint valami faltörő kos előtt „megreszketett és szétvált a tömeg”; suttogva óvatosságra intette szomszédját, és megrovóan azt mondta:

- Elfelejtetd, barátomuram, hogy ez a köztér nem alkalmas beszélgetésre, invitáljuk meg a te házadba vagy az enyémbé. Megiszunk egy pohár rajnai bort, és közben többet hallhatunk jó barátunkról és szövetségesünkről, akit mi mindnyájan szeretünk becsületes flamand szívünk teljes melegével.

- Én nem hoztam semmiféle újságot - mondta Quentin türelmetlenül. - Nem szándékozom rajnai bort inni. Mint tisztos és jóra való polgároktól csak azt kérem, oszlassák szét ezt a tömeget, és tegyék lehetővé egy idegennek, hogy olyan csendben hagyhassa el városukat, mint ahogyan idejött.

- Akkor hát, lovag uram - mondta Rouslaer -, ha önnek annyira fontos az inkognitója, hadd kérdezzem meg bizalmasan, miért hordja csapata jelvényét, ha nem akarja, hogy felismerjék Liège-ben?

- Miféle jelvényről és miféle csapatról beszélnek önök? Tiszteletre méltó polgároknak látszanak, de, hitemre mondom, vagy önök örültek, vagy engem akarnak megőrizni.

- Ördög és pokol! - szólt most újra Pavillon. - Ez az ifjú ember istenkáromlóvá tenné magát Szent Lambertet is! Ki hordhatna süvegén Szent András-keresztet és liliomot, ha nem Lajos király skót íjásztöredéke?

- Tegyük fel, hogy valóban a skót testőrség íjásza vagyok, mi csodáltnivaló van abban, hogy csapatom jelvényét hordom? - kérdezte Quentin türelmetlenül.

- Beismerte! Beismerte! - mondta Rouslaer és Pavillon egyszerre, és a tömeg felé fordulva hevesen gesztikuláltak, arcuk pedig sugárzott az örömtől. - Beismerte, hogy Lajos király testőrségének íjásza... Lajos királyé, a mi városunk szabadságának a védelmezője!

Erre az egész sokaság harsány kiáltásba tört ki:

- Éljen Lajos francia király! Éljen a skót gárda! Éljen a vitéz íjász! Szabadságunkat és kiváltságunkat akarjuk, vagy meghalunk! Le az adókkal! Éljen az Ardenne-i vitéz Vadkan! Vesszen a Bourbon és püspöki hatalma!

Quentin csak állt a fülsiketítő lármában, amely a tömeg hol egyik, hol másik csoportjában zúgott fel hangosabban, és úgy hullámozott, mint a tenger, majd visszhangzottak a kiáltásoktól a távoli utcák és terek is. Elgondolkodott rajta, mit jelenthet a tömegnek ez a szenvedélyes tüntetése, és hogy ő maga mint viselkedjék.

Már elfelejtette, hogy az orléans-i herceggel és Dunois-val történt összecsapás után egyik testőrtársa Crawford lord parancsára levetette fejéről a Dunois által kettőbe hasított acél-sisakot, és helyébe acéllal bélelt süveget tett, amely jellegzetes része volt a skót gárda tagjai által viselt egyenruhának. Már maga az a tény, hogy a Lajos király személyéhez olyan közeli skót gárdának egyik tagja megjelent Liège utcáin, ahol a király bizalmas emberei útján egyébként is szította az elégedetlenséget, elegendő volt ahhoz, hogy ezt úgy tekintsék, mint ügyük nyílt támogatását, esetleg annak a jelét, hogy a király segítőcsapatai már be is hatoltak a város területére valamelyik városkapun át.

Quentin belátta, hogy ilyen általános hiedelmet megszüntetni nem lehet, sőt, hogy bármely olyan kísérlet, amely az emberek makacsul vallott hitét szét akarja rombolni, személyes kockázattal jár, és nem lenne semmi értelme, hogy a kockázatot előidézze. Ezért gyorsan elhatározta, hogy nem ellenkezik, de amint teheti, kereket old. Közben azonban már vezették

is a városházára, ahol a város előkelőségei gyorsan gyülekezni kezdtek, hogy hallják tőle a remélt jó híreket, és hogy fényes lakomát rendezzenek tiszteletére.

Quentin szabadkozását szerénységnek tartották, és nem tágitottak mellőle. Két barátja, akik befolyásos városi tanácsosok, szindikuszok voltak, kétoldalt belékaroltak. Előttük Nikkel Blok, a mészárosok céhének főnöke haladt, magasra tartva félelmetes, friss vérfoltokkal és agyvelődarabokkal tarkázott bárdját, olyan hetyke bátorsággal, amihez csak jóféle égetett szesz segíthette hozzá; sietve hívták egyébként ide a vágóhídon levő céhfőnöki hivatalából. Mögöttük haladt Claus Hammerlein, a vas- és fémes céh főnöke, hórihorgas, csontos férfiú, tökrészen és teli hazafiúi felbuzdulással, mögöttük pedig legalább ezer mosdatlan, szurtos céhtag. Takácsok, szegkovácsok, kötélverők és egyéb mesteremberek sokasága tolongott a hatalmas menetben, és egyre többen özönlöttek ki a sötét és szűk utcákból. Quentin lovag nem is gondolhatott arra, hogy megszökjék.

Szorult helyzetében hol Rouslaerre nézett, aki egyik karjába kapaszkodott, hol Pavillonra, aki a másikat tartotta szilárdan. Quentinnek ekkor hirtelen jó ötlete támadt, elmondta két kísérőjének, hogy a skót gárda süvege merő véletlenségből került a fejére, mert az a főveg, amelyben útra akart kelni, megsérült és használhatatlanná vált. Sajnálja, hogy eme körülmény és a liège-iek vizsla szeme által útjának célja közismertté vált, mert hiszen, ha most a városházára kell mennie, ott az összegyűlt előkelőségek előtt olyan közléseket kellene tennie nyilvánosan, amelyeket a király csak a két kiváló személyiséggel, Rouslaerrel és Pavillonnal kíván tudatni.

Ez az utóbbi célzás varázslatként hatott a két polgárra, akik a lázongó polgárság legfőbb vezetői voltak, és mint a hozzájuk hasonló demagógok általában, ők is a maguk személyét tartották a legfontosabbnak. Ezért készségesen beleegyeztek, hogy Quentin egyelőre távozzék, és majd az éj folyamán térjen vissza, hogy magánbeszélgetést folytassanak Rouslaer házában, amely a schönwaldti kastéllyal szemközti kapu közelében volt. Quentin közölte velük, hogy a püspöki palotában szállt meg azzal az ürüggyel, hogy a püspöknek a francia udvarból hozott üzeneteket, de küldetésének igazi célja, amint helyesen gondolták, a liège-i polgárság tájékoztatása. A közlésnek ez a csavaros módja, valamint a hírnök személyének és rangjának a megválasztása annyira megfelelt a király jellemének, hogy nem keltett sem kétséget, sem meglepetést.

Alighogy Quentin *éclaircissement*-ja, felvilágosítása elhangzott, a menet Pavillon mester háza elé érkezett. A város egyik főutcáján épült, de kert kötötte össze a Maas folyóval, s a ház udvarában nagyobb cserzőműhely is volt, mert a derék, hazafias polgár a tímármesterséget folytatta.

Természetesnek látszott, hogy Pavillon megvendégelje Lajos király küldöttét, és így a tömeg nem lepődött meg rajta, mikor a ház kapujában megálltak, sőt hangos viváttal fejezték ki helyeslésüket, mikor Pavillon betessékelte házába. Quentin sietve levette feltűnést keltő süvegét, helyette tímársapkát tett a fejére, testőri ruhája fölé pedig köpenyt öltött. Pavillon átadott neki egy menlevelet, amellyel szabadon közlekedhetett a városkapukon át, hogy éjjel vagy nappal bármikor visszatérhessen. Ezután leánya, egy mosolygós arcú, csinos ifjú flamand hölgy gondjaira bízta, ő pedig sietett vissza szindikustársához, hogy megnyugtassák a városházán levő barátait, valami ürügyet eszelve ki, miért kellett Lajos király küldöttének távoznia. Nem jut már eszünkbe, ahogyan az inas szokta mondani a színdarabban, hogy mi is volt az a hazugság, amit hamarjában kiagyalnak, de semmi sem könnyebb, mint félrevezetni egy sokaságot, amely úgyis fel van rá készülve, hogy félrevezetik, még mielőtt azok, akik félre akarják vezetni őket, egyetlen szót is szólnának.

A derék tímármester alig távozott, telt alakú leánya, Trudchen pirulva és mosolyogva, ami jól illett cseresznyepiros ajkához, nevetős kék szeméhez és halvány arcbőréhez, elkísérte a csinos

idegen fiatalembert a kerti ösvényen a folyópartra. Itt Quentin beült egy rá várakozó csónakba, amelyet két jól megtermett, szűk nadrágba, prémsapkába és állig gombolt zekébe öltözött flamand férfi sűrögve-forogva készített elő, már amennyire ilyesmi lassú flamand természetüktől tellett.

A bájos Trudchen nem beszélt másként, csak németül, és így Quentin - anélkül hogy ez befolyásolta volna Croy grófnő iránt táplált érzelmeit - háláját csak úgy tudta kifejezésre juttatni, hogy megcsókolja cseresznyepiros ajkait, amit a leányzó illő szerénységgel és boldogan fogadott, mert a skót íjászéhoz hasonló csinos arcot alig lehet mindennapos jelenségnek nevezni Liège polgárai között.¹⁰⁴

Mialatt a csónak a Maas lassú vizén haladt, Quentinnek elég ideje volt hozzá, hogy felkészüljön, miként számoljon be liège-i kalandjáról, amikor majd visszatér a püspök palotájába, Schönwaldtba. Nem akarta elárulni azokat sem, akik, ha téves következtetések alapján is, de beléje helyezték bizalmukat, sem eltitkolni vendégszerető házigazdája előtt, milyen lázongó hangulat uralkodik a városban. Elhatározta tehát, hogy beszámolója olyan általánosságok közt marad, ami elegendő lesz arra, hogy a püspököt vigyázatosságra bírja, de azért személy szerint senkit sem fog a főpap bosszújának kiszolgáltatni.

A kastélytól mintegy fél mérföldnyire szállt ki a csónakból, és a két evezőslegénynek szolgálataikért egy guildert fizetett, amivel nagyon meg voltak elégedve. Bár csekély távolság választotta el Schönwaldttól, amikor a kastély harangja megkondult estebédre, Quentin észrevette, hogy a kastély főbejárata ellenkező oldalon van, és ha ekkorát kerül, feltétlenül elkésik. Ezért egyenesen a kastély falának tartott, mert a mellvédekkel megerősített falon a várárokra nyíló ajtót fedezett fel. A vízzel teli várárokból az ajtó közelében csónak volt kikötve, amit valaki könnyen áthozhatott neki. Mikor elindult ebbe az irányba, és azt remélte, hogy így hamarosan bejut a kastélyba, az ajtó kinyílt, egy férfi lépett ki rajta, beleugrott a csónakba, és egy póznával a várárok szembe eső oldala felé taszította. Quentin a csónakosban felismerte Hayraddint, akiről látszott, hogy mindenképpen el akarja kerülni. A cigány Liège-be igyekezett, és hamarosan eltűnt a szeme elől.

Most volt Quentinnek min elgondolkodnia. Vajon ez a kóbor cigány azóta, hogy elvált tőle, mindmostanig a két Croy grófnő lakosztályán volt-e, és ha igen, miért tartották ott ilyen hosszú ideig? Durwardot nagyon nyugtalanította ez a gondolat, és elhatározta, hogy megkérdi a grófnóktól, és egyben feltárja előttük Hayraddin árulását, s azt is közli velük, hogy oltalmazójukat, a püspököt milyen veszély fenyegeti a Liège-ben uralkodó lázongás szelleme miatt.

Ilyen elhatározással lépett be Quentin a palota főkapuján. A püspöki udvar tagjait már az estebédnél találta a nagy ebédlőteremben. Ott voltak a püspöki udvartartás papjai és hivatalnokai, s jó étvágyal fogyasztották az estebédet. Az asztalfőnél a püspök házikáplánja mellett üresen hagytak egy helyet Quentin részére, akit a káplán a diákhumor jól ismert mondásával fogadott: *sero venientibus ossa*,¹⁰⁵ igaz, hogy szavaira mindjárt rá is cáfolt, mert a fiatal testőr tányérját tetézve rakta meg ínycsalatokkal; így bizonyítva be azt, ami közmondásszámba ment Durward hazájában, hogy a tréfa vagy nem tréfa, vagy ha az, akkor sem kell tragikusan venni.

¹⁰⁴ Quentin kalandját Liège-ben talán túlzottnak tarthatnák, de a kétség és bizonytalanság pillanataiban a legjelenekebb körülmény is befolyásolhatja a közvéleményt. Még sok olvasó emlékezhetik arra, hogy amikor a hollandok fel akartak lázadni a francia iga ellen, szabadságvágyuk nagyon megerősödött, mert egy férfi szállt partra brit önkéntesi egyenruhában, s bár magánember volt, mégis azt a hitet keltette, hogy Anglia is segíti az ügyüket. (*Walter Scott jegyzete*)

¹⁰⁵ Későn jövőknek csak csont jut. (latin)

Quentin, nehogy kérését illetlenségnek tartsák, leírta, milyen csödület támadt, mikor észrevették, hogy Lajos király íjászttestőrségének a tagja, majd igyekezett az egész kalandot nevetséges színben tüntetni fel, elbeszélte, hogy milyen nehezen tudott megszabadulni a kövér polgártól és csinos leányától.

A társaságot azonban sokkal közelebbről érintették az elmondottak, semhogy a humoros oldalát látták volna. Mindenki abbahagyta az evést, mialatt Quentin beszélt, majd mikor befejezte a történetet, hosszabb csend következett, amelyet az udvarnagyt megjegyzése tört meg:

- Bár Isten mielőbb ideküldené azt a száz burgundiai lándzsás lovagot!

- Miért ítéli meg ilyen súlyosan a helyzetet? - kérdezte Quentin. - Önöknek sok a katonájuk, és ellenfeleik csak városi csöcselék, akik szétszaladnak az első fegyveres bandérium megjelenésére.

- Ön rosszul ismeri a liège-ieket - mondta az udvari káplán. - Róluk éppen úgy, mint a gentiekről, el lehet mondani, hogy heves vérű városi polgárság, akiket igen nehéz kordában tartani. A burgundiai herceg már két ízben vezetett ellenük büntető hadjáratot lázadásuk miatt, és kétszer nyomta el felkelésüket a legszigorúbb eszközökkel; megfosztotta őket több kiváltságuktól, elvette zászlóikat, és olyan jogokat s igényeket támasztott velük szemben, amilyenekre soha nem volt példa a birodalom többi szabad városában. A második alkalommal Saint-Tronnál teljesen tönkrementek őket, annyira, hogy Liège közel hatezer embert vesztett, akik részben karddal a kezükben, harc közben estek el, részben pedig futás közben a folyóba fúltak; ezt követően Károly herceg azzal a céllal, hogy minden további lázadást lehetetlenné tegyen, nem volt hajlandó bevonulni a városba azokon a kapukon át, amelyeket megnyitottak előtte, hanem a városfal egy részét negyven rőf szélességben a földig leromboltatta, és mint hódító leeresztett sisakrostéllyal, lándzsáját kezében tartva vonult be Liège-be, lándzsás vitézei élén. Tudtára adta a liège-ieknek azt is, hogy ha apja, jó Fülöp herceg, közbe nem lépett volna az érdekükben, ő, akit ekkor még Charolais-i Károlynak hívtak, szabadrablást engedélyezett volna katonáinak. És íme most, mikor ezeknek az eseményeknek az emléke még frissen él, és amikor fegyverraktáraikat még aligha frissítették fel, egyetlen íjászttestőr süvegének látása zendülést támaszt köztük. Isten óvjon bennünket, hogy így legyen, de én attól félek, újabb összecsapás várható ilyen elszánt városi lakosság és ilyen heves vérű uralkodó herceg között; és bárcsak az én kitűnő és jószívű uram biztonságban lenne, még a méltósága rovására is, mert bizony az ő püspöksüvege hermelin helyett tüskével van bélelve. Ezt azért mondom el önnek, Seigneur, hogy idegen létére legyen mindezzel tisztában, és ha ügyei feltétlenül nem tartóztatják itt Schönwaldtban, igyekezzék el innen minél sürgősebben. Úgy veszem észre, a gondjaira bízott hölgyek is így gondolkodnak, mert egyik szolgájukkal, aki útjukra elkísérte őket, levelet küldtek a francia udvarba, bizonyosan azt a szándékukat közölték, hogy biztonságosabb menedéket keresnek.

A szerelmes levél

Rajta hát, most megragadhatod a szerencsét!

.....

Ha pedig nem, hát maradj továbbra is udvarmester.
Szolga a szolgák közt.

VÍZKERESZT

(Rónay György fordítása)

Asztalbontás után a káplán, aki, úgy látszik, nagyon megkedvelte Quentin lovag társaságát, és talán további részleteket is akart hallani délelőtti kalandjáról, felvezette lakosztályába, amelynek ablakai egyik oldalon a kertre nyíltak. Mikor a káplán észrevette, hogy a lovag milyen érdeklődéssel néz ki a kertbe, azt ajánlotta neki, menjenek le, és nézzék meg azokat a külföldi cserjéket, amelyeket a kertben a püspök telepített.

Quentin vonakodott, mondván, hogy nem akar tolakodónak feltűnni, majd elbeszélte, milyen rendreutasításban volt része aznap reggel. A káplán mosolygott, és így szólt:

- Valóban, valamikor réges-régen fennállt ez a tilalom a püspök kertjébe való belépésre: de öminenciája még alig harmincéves ifjú főpap volt akkor - tette hozzá mosolyogva -, és sok fiatal hölgy kereste fel a kastélyt lelki vigaszért. Szükségesnek látszott - folytatta szemét lesütve, megértő mosolygással -, hogy a lelki zavaraiakkal küzdő hölgyek ott kapjanak szállást, ahol most a nemes udvarhölgyek lakosztályai vannak, hogy szabad levegőt szívhassanak, biztonságban minden idegen betolakodó elől. De már az utóbbi években - tette hozzá - ez a tilalom, bár formailag még mindig fennáll, teljesen értelmét veszítette, és csak a püspöki udvar kiöregedett szolgaszemélyzetének jut az eszébe, hogy érvényesítse. Ha ön is úgy óhajtja - mondta -, lemegyünk és megnézzük, ott járnak-e még a régi kísértetek.

Quentin nagyon örült, hogy ismét lemehet a kertbe. Remélte, alkalma nyílik, hogy találkozzék szíve választottjával, vagy hogy legalábbis megpillanthatja valamelyik torony ablakából vagy erkélyéről vagy akárhol: mint annak idején a Liliom vendégfogadóban, Plessis közelében, vagy a Dauphin-toronyban, a királyi kastélyban. Isabelle-nek már az volt a sorsa, hogy bárhol talált menedéket, ő lett a torony hölgye.

Míg Durward új barátja a kertben merőben földi filozófusnak bizonyult, akit csak a föld dolgai érdekelnek, Quentin tekintete, ha nem is hatolt az égbe, mint egy csillagászé, de folytonosan a magasban járt a kastély falain, ablakokon, erkélyeken és főként tornyokon, hátha felfedezhetné azt, akinek a látására epedve vágyott.

A fiatal szerelmes alig hallgatott oda, míg a káplán egymás után ismertette a kertben található növényeket és cserjéket. Ennek itt mint gyógynövénynek veszik hasznát, mondta; ez a másik fűszer, a harmadik érdeme a nagy ritkasága. Quentin igyekezett legalább a látszatát kelteni, hogy odafigyel, de igazában a pokolba kívánta a szakszerű botanikai előadást és az egész zöldfényvilágot. Fellélegzett tehát, mikor egy harangütés hangja a káplánt hivatali kötelességének elvégzésére szólította.

A tiszteletre méltó férfiú szükségtelen bocsánatkérések között hagyta magára új barátját, közölve vele, hogy ott maradhat háborítatlanul a kertben, akár vacsoráig is.

- Itt szoktam előkészülni szószéki szolgálataimra, mivel itt zavarnak meg legkevésbé idegnek. Most is éppen prédikáció megtartására megyek a kápolnába, és nagyon boldog lennék, ha önt is hallgatóim közt tisztelhetném. Azt mondják, van tehetségem a szónokláshoz... de ezért egyedül Istené a dicsőség!

Quentin kimentette magát azzal az ürüggyel, hogy súlyos fejfájása van, és hogy erre a legjobb orvosság a szabad levegőn való tartózkodás; végül is a jó szándékú pap magára hagyta.

Elképzelhető, hogy Quentin lovag most, hogy ideje is volt rá, milyen szorgosan vett sorra minden kertre nyíló ablakot és erkélyt, főként annak az ajtónak a közelében, ahol Martine Hayraddint bebocsátotta, valószínűleg a grófnők lakosztályába. De sehol semmi jel nem mutatkozott, ami megerősítette vagy megcáfolta volna a cigány állítását. Közben kezdett beesteledni, és Quentin úgy érezte, hogy visszaél a neki ajándékozott bizalommal, sőt esetleg gyanút is kelthet, ha sokáig marad.

Már éppen úgy döntött, hogy távozik, és utolszor készült elsétálni azok alatt az ablakok alatt, amelyek kíváncsiságát izgatták, amikor feje fölött hangot hallott, halk köhintést, mintha valaki úgy akarná felhívni magára a figyelmet, hogy más meg ne hallja. Repeső szívvel nézett felfelé, és, íme, egy ablakszárny kinyílt, s egy női kezét pillantott meg. A kéz egy levélkét dobott le, amely a fal tövében nőtt rozmaringbokorra esett. A levél ledobásakor alkalmazott vigyázatosság hasonló óvatosságra intett az üzenet elolvasásánál is. Említettük már, hogy a kertet két oldalról épületek vették körül, falaikon számos ablakkal. Volt a kertben egy mesterseges sziklabarlang, amit az udvarias káplán megmutatott Durwardnak. Egy pillanatig tartott csak, hogy az ifjú lovag felkapja a levélkét, keblébe rejtse, és besuessen a grottába. Itt nyitotta ki a drága levélkét, és közben áldotta az aberbrothicki barátokat, akiknek szárnya alatt alkalmá nyílt az írás-olvasás tudományának elsajátítása.

Az első sor figyelmeztetést tartalmazott:

Olvassa titokban.

Majd így folytatódott:

Amit az Ön szeme olyan merészen kimondott, az enyém gyorsan megértette. De az igazságtalan üldözés merésszé teszi áldozatait, és jobb, ha egynek a hálijára bízom magamat, mint hogy sokak üldözöttje maradjak. A szerencse trónusa magas sziklán van, amelyet csak félelmet nem ismerő férfi tud megmászni. Ha hajlandó valamit tenni olyan valakiért, aki kész sokat kockáztatni, jöjjön jókor reggel a kertbe, s tűzzön süvegébe kék és fehér tollat, anélkül hogy további híradásra várna. Csillaga fényes jövőt ígért Önnek, és hálás szívvel ajándékozta meg Önt. Isten Önnel! Legyen hű, pontos és elszánt, s ne kételkedjék jó szerencséjében.

A levélben egy gyémántgyűrűt talált, amelynek kövébe a Croy család dőlt négyszöget ábrázoló, ősi címere volt belevésve.

Kitörő lelkesedés töltötte el. Öröme és büszkesége a csillagokig emelte; elhatározta, hogy vagy eléri célját, vagy meghal, és ennek az érzésnek a hatása alatt megvetéssel gondolt arra az ezernyi akadályra, amely közte és vágyainak teljesülése között állt.

Nem bírta volna elviselni, hogy ebben a hangulatában bárki vagy bármi is megzavarja, ezért, miután visszament a kastélyba, újból a fejfájás ürügyéhez folyamodott, hogy ne kelljen részt vennie a püspöki udvartartás közös vacsoráján. Szobájába ment, meggyújtotta lámpáját, újra meg újra elolvasta a becses levélkét, és ezerszer megcsókolta a nem kevésbé becses gyűrűvel együtt.

De a felfűtött érzelmek nem maradhatnak sokáig a legmagasabb hőfokon. Nem tudott szabadulni attól a gondolattól, bár ezt hálátlanságnak érezte - sőt talán szentségtörésnek is -, hogy ez a nyílt szerelmi vallomás valahogy nincs harmóniában az imádatnak azzal a felette romantikus érzésével, amely szívét eltöltötte Isabelle grófnő iránt. Alighogy feltámadt agyában ez a hálátlan gondolat, máris igyekezett magában elfojtani, ugyanúgy, ahogyan egy sziszegő viperát fojtott volna meg, ha ágyában találja. Hát lehet-e joga, amikor ő kegyébe fogadta, és érte leszállt a mennyei szférákkal egyenlő magasságból, hogy még hibáztassa a leszállásért? Nem éppen magas születése és társadalmi helyzete indokolja-e, hogy visszájára forduljon az az egyébként általános szabály, hogy a hölgy csak akkor beszélhet, amikor a szerelmes férfi már nyilatkozott? Ehhez az érveléshez, amelyet az ifjú lovag logikus következtetésekbe foglalt, és helyes voltukról meg volt győződve, hozzájárult még egy érv, amelyet azonban hiúságnak ítélt, és eddig elhárított, azonban mégiscsak érthetőnek találta az imádott hölgy részéről, annál is inkább, mert mint Malvolio esete mutatja, ilyenre már volt példa a szerelmi krónikákban. Az a szegény lovag, akinek történetéről az imént olvasott, éppúgy, mint maga is, nemes származású volt, bár földbirtok és nagy jövedelem nélkül, mégis a magyar király nemesen gondolkodó leánya éppen úgy kinyilvánította iránta érzett tiszta érzelmét:

*- Üdvözlég - mondta -, hű lovag,
Szívem és lelkem érted ég,
Három a csók, mit tőlem kapsz,
Továbbá ötszáz fontot még.*

S mint ugyanez a régi história elmondta, a magyar király is így szólt:

*- Ismerek lovagot nem egyet,
Ki házasság révén lett herceg.*

Így Quentin megértően fontolta meg a grófnő iránta tanúsított magatartását.

Első aggodalmait sokkal nehezebben leküzdhető kétely követte. Az áruló Hayraddin, ahogy Quentin tudta, négy órát töltött a grófnők lakosztályában, és célozgatott arra, hogy majd az ő sorsát is eligazítja. Vajon nem lehetséges-e, hogy már ez a levél is a cigány befolyásának az eredménye? Ha pedig így van, nem valószínű-e, hogy valami új áruláson töri a fejét - talán éppen azon, hogy Isabelle-t kicsalja a püspök védelme alól? Ez szeget ütött a fejébe, már csak azért is, mert Quentin a cigány arcpirulást nem ismerő szemtelenségéhez méltó ellenszenvet érzett iránta, és biztos volt benne, bármiben is vállalt szerepet, az nem végződhetett becsületesen vagy szerencsésen.

Quentin agyát ez és más hasonló gondolatok úgy elárasztották, mint ahogyan viharfelhők borítanak sötétségbe máskor napsütötte tájakat. Így azután az éjszaka nagyobb részét álmatlanul töltötte. Már a hajnali harangszó előtt egy órával lenn volt a kastély kertjében. Belépését és ott-tartózkodását senki nem akadályozta meg. A kívánt színű tollakat, ahogyan erre hamarjában módja volt, ott viselte süvegén. Két óra hosszáig senki nem vett róla tudomást, míg végre rövid ideig tartó lantzene hallatszott, majd nyomban ezután a kertajtó felett, ahol Martine bebocsátotta Hayraddint, kinyílt egy ablakszárny, és az ablakban megjelent Isabelle szép arca.

Quentint szívélyesen és elfogódottan köszöntötte, majd lángvörös lett, mikor a lovag mély és sokat jelentő tisztelettel üdvözölte; ezután becsukta az ablakot, és eltűnt.

Világos volt minden, mint a napfény! A levélke hitelességéhez nem fért kétség - most már csak azt kellett volna tudnia, mi legyen a teendő, de a széphistória írója erre nem nyújtott útmutatást. Közvetlen veszedelem nem fenyegetett. A grófnő megerősített kastélyban tartózkodott, egy származásánál és egyházi hivatalánál fogva nagy tiszteletben álló herceg védelme

alatt. Nem volt rá sem mód, sem lehetőség, hogy a boldog lovag tovább szője a kalandot; elegendőnek látszott, ha felkészül rá, hogy parancsát teljesítse, ha felmerül ennek szüksége. De a sors úgy akarta, hogy hamarabb cselekedjék, mint sejtette volna.

Schönwaldtba való érkezése utáni negyedik éjszaka Quentin elhatározta, hogy egyik, még szolgálatában maradt inasát másnap levelekkel visszaküldi nagybátyjához és Crawford lordhoz. A levelekben bejelentette a francia testőrségből való kilépését, amire a Hayraddinnal kapcsolatos árulás elfogadható mentségül szolgált: ezt kívánta a becsület és a józan ész egyaránt. A levelek megírása után lefeküdt, rózsaszínű ábrándképek közt szenderülve álomra, ami természetes olyan ifjúnál, akinek a szíve megtelt szerelemmel, és érzelmei viszonzásra találtak.

Quentin álmaiban eleinte azok a boldog ábrándok töltötték be, amelyek elalváskor foglalkoztatták; később azonban félelmetes álomképek kezdték gyötörni.

Mintha Isabelle grófnővel otthon a völgy mélyén, a sima hegyi tó mellett sétált volna, és úgy beszélgetett vele, mintha nyoma sem lett volna közöttük akadályoknak. Isabelle arca kipirult, és ajkán mosoly jelent meg - egészen úgy, ahogyan az megfelelt levele hangjának, amelyet Quentin ébren vagy álomban legdrágább kincsének tartott. De a szín hirtelen megváltozott, nyár helyett télies vidéken jártak, és a csendes időt vihar váltotta fel. A szél zúgott, és a tavon a hullámok magasra csaptak, mintha a víz és a levegő minden démona elszabadult és egymással harcra kelt volna. A tó vize kiáradt, és elvágta menekülésük útját, s a vihar növekvő erejétől alig tudtak lábukon megállni. Végül is a veszély olyan elviselhetetlenné vált, hogy felriadt álmából.

Mikor felébredt, és az álomkép szertefoszlott, a zaj, amely álmának oka lehetett, továbbra is megmaradt.

Quentin nyomban felült ágyában, és meglepődve hallgatta a szobájába behatoló hangokat. Vadabb vihar nem zúdult alá a Grampian-hegység ormairól sem. De hamarosan tudatára ébredt, hogy a zajt nem az elemek dühe, hanem emberek haragja okozza.

Kiugrott ágyából, és kinézett szobája ablakán, de az ablak a kertre nyílt, és ott minden csendes volt, bár mikor kinyitotta az ablakot, a fülébe hatoló kiáltásokból már tisztán hallotta, hogy a kastélyt nagyszámú és elszánt ellenség ostromolja.

Amennyire a sötétben tudta, gyorsan magára kapkodta ruháját, és felöltötte fegyvereit. Ekkor arra lett figyelmes, hogy ajtaján kopogtatnak. Quentin nem nyitott azonnal ajtót, de mivel az ajtó nem volt valami erős, kívülről benyomták. A betolakodó, amint hangja azonnal elárulta, Hayraddin Maugrabbin volt. A kezében tartott, vöröses fényt árasztó kanóccal meggyújtott egy lámpást, amelyet az inge alól vett elő.

- A jövődet megszabó horoszkóp - mondta erélyes hangon Durwardnak minden köszönés nélkül - ebben a percben válik valóra!

- Te gazember - szólt Quentin -, árulás vesz bennünket körül, és ahol árulás van, abban neked részednek kell lennie.

- Örült vagy - mondta Maugrabbin. - Én csak akkor csalog meg valakit, ha hasznom származik belőle. Miért csalnálak meg, mikor a biztonságod inkább használ nekem, mint pusztulásod? Hallgass rám egy pillanatra, ha tudsz hallgatni józan beszédre, mielőtt halálos lövés hangja hatolna füledbe. A liège-iek felkeltek Guillaume de la Marche csapatainak vezetésével. Ha lenne is ellenállás, számbeli fölényük és dühük biztosítani fogja győzelmüket. Ellenállás jóformán semmi nincs. Ha meg akarod menteni a grófnőt és reményeidet, kövess annak a nevében, aki a gyémántköves gyűrűt küldte a bevésített három leopárddal.

- Vezess - mondta Quentin habozás nélkül. - Azért a névért vállalok minden veszélyt!

- Bízz csak rám mindent - mondta a cigány. - Nem fenyeget veszély, ha nem ártod magadat olyan dologba, ami nem rád tartozik. Végre is mi közöd van neked ahhoz, hogy egy püspök lemészárolja a nyáját, vagy a nyáj mészárolja le őt? Hahaha! Kövess óvatosan, és ne veszítsd el a fejedet; fékezd bátorságodat, és bízz az én józanságomban. Megfizetem minden tartozásomat, grófnőt kapsz hitvesül. Kövess!

- Követlek - mondta Quentin, és kihúzta kardját -, de amely pillanatban bármely árulást veszek észre, fejed három yardnyira kerül a testedtől!

Anélkül hogy tovább egy szót is váltottak volna, a cigány, miután látta, hogy Quentin magára ölti teljes fegyverzetét, és kész az indulásra, rohant le előtte a lépcsőn, majd otthonosan sietve végig különféle folyosókon, leértek a kertbe. Itt semmi fény nem látszott, és majdnem teljes volt a csend. Mégis, alighogy kijutottak a szabadba, a kastély szemben eső oldaláról tízszeres erővel fülsiketítő zaj hallatszott. „Liège! Liège! Sanglier! Sanglier!”¹⁰⁶ - kiáltozták harci jelzavukat az ostromlók: az ostromlottak sokkal gyengébb hangon válaszoltak: „Szűz Máriával a püspökért!” A püspök katonáinak hangja habozó és elhaló volt, de azért minden meglepetés és kis létszámuk ellenére is védték a kastély falait.

Quentint, bár minden ízében katona volt, mégsem érdekelte a kastélyon kívüli küzdelem, csupán Isabelle Croy sorsa miatt aggódott. Mi lesz, ha nem sikerül kimenteniük innen, mielőtt az ostromló csöcselék betörné a kastély kapuit? Úgy bízta rá magát a cigány vezetésére, ahogyan a halálos betegségben szenvedő ember végső kétségbeesésében nem utasítja vissza a kuruzslók által ajánlott gyógyszert sem. Követte tehát át a kerten azzal a szándékkal, hogy ha Hayraddin viselkedésében bármi gyanúsat vesz észre, amiből árulásra következtethet, vagy szíven szúrja, vagy a fejét üti le kardjával. A cigány is, mintha csak érezte volna, hogy élete és biztonsága hajszálon függ, félretette gunyoros megjegyzéseit, és egyszerre csak szerénység, bátorság és gyors elhatározás irányította minden cselekedetét.

A velük szemben levő ajtóban, amely a grófnők lakosztályába vezetett, Hayraddin halk jeladására két hölgy jelent meg, a holland nők által még mostanában is hordott fekete selyemfátyolba burkolózva. Quentin karját nyújtotta az egyiknek, aki olyan szenvedélyesen karolt belé, hogyha természetesebb nő lett volna, erősen gátolta volna menekülésükben. A másik hölgyet Hayraddin vezette, és egyenesen a várárokhöz nyíló ajtó irányába tartott. Itt volt kikötve az az apró csónak, amelyben, mint Quentin szemtanúja volt, a cigány távozott a kastélyból néhány nappal előbb.

Miközben átkeltek a várárkon, a kastély elleni roham lármája mind erősebben hallatszott, mintegy jelezve, hogy a támadók sikere már-már elkerülhetetlen. Quentint ez annyira bősztette, hogy szenvedélyesen felkiáltott:

- Ha nem tartanám készen minden csepp véretem a hölgyekért feláldozni, visszamennék a falakra, és hűségesen harcolnék vendégszerető házigazdám, a püspök mellett, és elhallgattatnék néhányat ezek közül az aljasok közül, akik teli torokkal üvöltözik a rablást és lázadást!

Az a hölgy, aki még mindig karján csüngött, gyengéd szorítással adta tudomására, hogy lovagi szolgálataira itt van szükség, és nem Schönwaldt védelmében. Hayraddin így szólt:

- Ezt nevezem keresztényi örültségnek! Hogy visszatérj a harcba, mikor a szerelem és a szerencse egyaránt azt kívánja, hogy meneküljünk! Siessünk, amilyen gyorsan csak telik tőlünk. Lovak várnak ránk abban a fűzfaligetben.

¹⁰⁶ Vadkan! Vadkan! (francia)

- Ott csak két ló van - mondta Quentin, aki észrevette a lovakat a holdfényben.
- Csak ezt a kettőt tudtam szerezni anélkül, hogy gyanút keltsek, és különben is elég ez a kettő is - mondta a cigány. - Ti ketten menjetek Tongres-ig, ott már biztonságos az út. Martine törzsünk asszonyaival fog maradni, akiknek régi ismerőse. Vedd tudomásul, hogy cigánylány, és csak azért volt a két grófnő mellett, hogy céljainkat szolgálja, amikor a szükség úgy kívánja.
- Martine! - kiáltott fel a grófnő, és meglepetés érzett a hangján, amikor a másik lefátyolozott nőre nézett. - Hát ez nem az unokahúgom?
- Igen, Martine - mondta Hayraddin. - Bocsássák meg nekem ezt a kis csalást. De nem mertem elhozni mindkét Croy grófnőt az Ardennes-i Vadkan elől.
- Nyomorult! - mondta Quentin felháborodva. - Remélem, még nem késő. Megyek vissza Hameline grófnőért.
- Hameline grófnő van az ön karján - mondta suttogva egy zavart hang -, és hálás a megmentéséért.
- Mit? Hogyan történhetett ez? - mondta Quentin, és kibontakozott Hameline grófnő karjából, sokkal kevésbé gyengéden, mint máskor sokkal alacsonyabb rangú hölgygel is tette volna. - Tehát Isabelle grófnő a kastélyban maradt? Ég veletek, én megyek.

Visszafordult, de Hayraddin megragadta:

- Ide figyelj, a vesztedbe rohansz! Miért viselted az idősebb hölgy színeit? Soha életemben nem bízom többé kék és fehér selyemben. Ez is majdnem ugyanolyan gazdag, sok aranya, ékszere van, és ő öröklí a grófi címet.

Mialatt ezeket mondta az izgalomtól szakadozott hangon, Hayraddin igyekezett visszatartani Quintint, de az végül is töréhez kapott, hogy így szabaduljon, tőle.

- Ha így van - mondta a cigány, és eleresztette Quintint -, akkor csak menj, és ha van ördög, menjen az is veled!

A fiatal skót pedig, amint kiszabadította magát, szélesebben rohant vissza a kastélyba.

Hayraddin odafordult Hameline grófnőhöz, aki lerogyott a földre a szégyentől, félelemtől és csalódástól.

- Itt valami tévedés történt - mondta Hayraddin. - Keljen fel, grófnő, és jöjjön velem. Jobb férjéről gondoskodom magának, még mielőtt kivilágosodik, mint ez a gyerekképű skót. És ha nem lesz elég egy, kaphat húszat is.

Hameline grófnő ugyanolyan heves volt szenvedéseiben, mint amilyen hiú és gyenge, ha a dolgok megértésére került sor. Mint olyan sokan mások, ő is túrhetően megállta helyét, amíg élete rendes körülmények közt folyt, de ilyen válságos pillanatban csak siránkozni tudott, és Hayraddint mondta el mindennek, tolvajnak, aljas lelkű rabszolgának, csalónak és gyilkosnak.

- Nevezzen egyszerűen cigánynak - mondta minderre válaszképpen nyugodt hangon Hayraddin -, és már meg is mondott vele mindent.

- Szörnyeteg! Azt állítottad, hogy frigyünk meg van írva a csillagokban, ezért írtam a levelet. Ó, én nyomorult! - kiáltott fel a boldogtalan grófnő.

- A csillagokban valóban az volt megírva - mondta a cigány -, nem is lett volna semmi baj, ha mindketten ezt akarták volna. Szegény csillagoknak, gondolja, nincs jobb dolguk, mint hogy párokat összeadjanak? Engem megtévesztettek a maguk keresztény finomkodásai, azok a szalagok és kegyek... sajnos, az ifjúnak borjúhús kell marhahús helyett, úgy látszik, ez a baj.

Most pedig álljon talpra, én nem szenvedhetem sem a nyafogó, sem az ájuldozó nőszemélyeket.

- Egy tapodtat sem mozdulok - mondta a grófnő makacsul.

- Az ég minden csillagára mondom, hogy fog! - kiáltott fel Hayraddin. - Esküszöm mindenre, amiben örültek valaha hittek, hogy ha velem kikezd, én mezítelenre vetkőztetem, egy fához kötöm, és sorsára bízom.

- Azt már nem - szakította félbe szavait Martine -, nem szabad a grófnővel gonoszul bánnod. Nálam is van kés, és tudok vele bánni. A grófnő kedves teremtés, csak bolond. Keljen fel, Madame, és jöjjön velünk. Itt valami tévedés történt, de azért jobb lesz ezt ép bőrrel úsznunk meg. Sokan vannak a kastélyban, akik a világ minden vagyonát adnák azért, hogy itt legyenek, ahol mi vagyunk.

Mialatt Martine beszélt, diadalordítás hangja hallatszott a kastély felől, amelybe a rémület kétségbeesett sikoltásai vegyültek.

- Hallja ezt, grófnő? - mondta Hayraddin. - Legyen hálás, hogy a maga sikoltása is nem hallatszik ezek között. Higgye el, hogy segíteni akarok. A csillagoknak mégis igazuk lesz, és jó férjet kap.

Mint védtelen vadállat, amely a rémülettől és a fáradtságtól kimerült, úgy engedte Hameline grófnő, hogy két kísérője vezesse, ahová nekik tetszik. Zavarodottság és teljes kimerültség vett erőt rajta. A két cigány, akik félig vitték, félig vezették, jelenlétében úgy beszélhettek egymással, hogy szavaikból nem értett semmit.

- Mindig is bolondságnak tartottam a terved - mondta Martine. - Ha össze tudta volna hozni a *fiatalokat*, számíthattunk volna a hálájukra és biztos helyre a kastélyukban. Hogy is gondolhattad, hogy egy ilyen szemrevaló ifjú elvesz egy ilyen vén bolondot?

- Rispa - mondta Hayraddin -, te keresztény nevet vettél fel, és addig éltél ezeknek az elpuhult népeknek a sátrában, hogy átvetted ostoba szokásaikat. Hogyan álmodhattam volna, hogy annak a kölyöknek néhány év korkülönbség olyan fontos, mikor ennek a házasságnak ekkora előnyei lettek volna? Te is jól tudod, hogy azt a szemérmes leányzót nem lehetett volna házasságra úgy rábírní, mint ezt a grófnőt, aki most holt is, eleven is, úgy jön velünk. Én szerettem ezt a kölyköt, és szívesen tettem volna jót vele. Ha elveszi ezt az öregecske nőt, dúsgazdag ember lett volna belőle. De ha Isabelle-re veti a szemét, nyakára hozza Guillaume de la Marche-ot, Burgundiát, Franciaországot... Ennek az ostoba fehérnépnek főként aranyban és ékszerben van a vagyona, és ebből juthatott volna nekünk is. De az új húrja elpattant, és a nyíl nem lőtt célba. Most pedig gyerünk vele egyenesen a szakállas Guillaume-hoz. Mikor telizabálja és telivedeli magát, ahogyan szokta, nem veszi észre a különbséget egy vénecske és egy fiatal grófnő között. Gyerünk, Rispa, fel a fejjel. Aldebaran fényes csillaga vezérli útjukon a puszták kóbor népét.

21

Az ostrom

Az irgalom kapui csukva lesznek,
S a vért szagolt katona - nyers, kemény -
Véres kezével szabadon csatangol,
S mint gazt, pokol tág lelkiismerettel
Friss szüzet s édes gyermeket kaszál.

V. Henrik

(Németh László fordítása)

A schönwaldti kastély meglepett és megrémült helyőrsége egy ideig derekasan védekezett a támadók ellen; de a tömeg dühös méhrajként egyre áradt Liège-ből, és megosztotta védelmüket, megrendítette bátorságukat.

Árulás is felütötte fejét az ostromlottak soraiban: sokan arra szólították fel társaikat, hogy adják meg magukat, mások elhagyták helyüket, és igyekeztek kiszökni a kastélyból. Sokan a várárok vizébe vetették magukat, és akik nem fúltak bele, letépték jelvényeiket, és úgy mentették bőrüket, hogy elvegyültek az ostromlók tarka sokaságában. Néhányan mégis hűek maradtak a püspökhöz, és köréje gyülekeztek, hogy megvédjék az öreg bástyát, ahová a főpap menekült. Mások, akik nem kaptak irányítást, vagy mert a végső kétségbeesés hajtotta őket, a hatalmas épület különálló bástyáin vagy tornyaiban tartottak ki. Közben az ostromlók birtokukba kerítették az udvarokat és az épület alsó részeit, és maguk előtt kergetve mindenütt a legyőzött védőrséget, zsákmány után kutattak. Csak egyetlen férfi volt, aki mintha kereste volna a halált, és igyekezett a véres harcok középpontjába hatolni. Ha valaki megfigyelte volna Quentin Durwardot azon a végzetes éjszakán, nem ismerve viselkedésének indítóokát, örülnék tartja; de aki tudta, hogy mi vezette a harcok legközepébe, nem tarthatta másnak, mint a legendás hősök ivadéknak.

Quentin ugyanabba az irányba indult vissza, amerre eltávozott, ezért sok menekülővel találkozott útközben, akik a közeli erdőt akarták elérni. Ezek természetesen elkerülték mint ellenséget. Mikor közelebb ért a kastélyhoz, látta, hogy a védők közül sokan ugrálnak le a mellvédekről a várárokba, másokat a falra feljutott ostromlók dobáltak le a mélybe. Bátorságát mindez egy pillanatra sem rendítette meg. Arra nem volt idő, hogy megkeresse a csónakot, még ha fel is tudta volna használni. Az is hiú kísérlet lett volna, hogy eljusson a kerti ajtóhoz, mert körülötte a kastélyból menekülő védők tolongtak, s a hátuk mögött érkezők belökték a várárok vizébe, mert nem volt lehetőség, hogy átkeljenek a másik partra.

Quentin a kastély úgynevezett kiskapuja közelében belevetette magát a várárokba. A kapu felvonóhidját leeresztették. Úszás közben elhárította magától a körülötte levő fuldoklókat, és mikor a felvonóhídig jutott, elkapott egy lelógó láncot; ennek segítségével nehezen felkapaszkodott a pallóra. Miközben kezével és térdével igyekezett feljutni, egy *Landsknecht*, kezében véres kardjával, feléje rohant, és ütésre emelte.

- Mit akarsz, bajtárs? - kiáltott rá Quentin. - Így segíted bajtársadat? Nyújtsd inkább a kezedet.

A zsoldos habozva nyújtotta kezét, és felsegítette a fiatal lovagot, aki határozott hangon mondta neki:

- Menj a nyugati toronyba, ha gazdag ember akarsz lenni. A püspök kincstára a nyugati toronyban van.

Quentin szavai egyszerre visszhangra találtak:

- Gyerünk a nyugati toronyba... a kincstár a nyugati toronyban van! - Akik csak meghallották a kiáltást, mint éhes farkasok indultak el éppen az ellenkező irányba, mint ahová, ha száz halállal kellett volna is megküzdenie, Quentin akart eljutni mindenképpen.

Mintha ő is a győztesek közé tartoznék, a fiatal lovag sietett vissza a kertbe, és útja sokkal kevesebb akadályba ütközött, mint gondolta. „A nyugati toronyba!” kiáltás magával ragadta az ostromlók nagyobbik csoportját, míg egy másik csoportot harci kiáltásokkal és trombitaszóval szedtek össze, hogy megakadályozzák az ostromlottak s velük a püspök kétségbeesett kirohanását az öreg bástya irányából. Quentin tehát gyors léptekkel és dobogó szívvel ment át a kerten, azoknak az égi hatalmaknak a védelmébe ajánlva magát, amelyek átsegítették élete számtalan veszedelmén, azzal a merész elszántsággal, hogy vagy sikerül, vagy életével fizet elkeseredett vállalkozásáért. Mielőtt elérte a kertet, hárman rohantak feléje mellének szegezett lándzsával, „Liège!” „Liège! Liège!” Védekező állásba helyezkedett, de fegyverét nem használta, és így kiáltott:

- Éljen Franciaország, Liège barátja!

- Vivát Franciaország! - felelték a liège-i polgárok, és mentek tovább. Ugyanez a jelszó talizmánként hatott, hogy elhárítsa De la Marche négy vagy öt katonájának fegyverét. Velük is a kertben akadt össze, ők vezérük közismert nevét kiáltották: - Sanglier! Vadkan!

Quentin már kezdett reménykedni benne, hogy ha továbbra is Lajos király küldöttének szerepében marad, aki a liège-iek lázadását maga is igyekezett szítani, és aki egyben Guillaume de la Marche titkos szövetségese, elkerülhet minden bántódást ezen a félelmetes éjszakán.

Mikor a toronyhoz ért, megborzadva látta, hogy azt a kis kertajtót, amelyen át Martine és Hameline grófnő nem sok idővel előbb csatlakozott hozzá, több holttest torlaszolja el.

Két holttestet félretolt az útból, és a harmadikon lépett keresztül, hogy eljusson a kapualjba, mikor a holtnak vélt férfi belekapaszkodott a kabátjába, és kérte, hogy segítse talpra állni. Quentin már éppen erélyesebb eszközökhöz akart folyamodni, hogy elhárítsa útjából a váratlan akadályt, de a földön fekvő férfi tovább kérlelte:

- Megfúlok a páncélomban! Pavillon, Liège város tanácsosa vagyok! Ha velünk vagy, gazdaggá teszek, ha pedig ellenünk, megvédelek: de kérlek, ne hagyj itt, hogy disznó módjára megfulladjak!

Quentinnek e között a tengernyi borzalom között is volt annyi lélekjelenléte, hogy fel tudta becsülni, milyen védelmet nyújthat neki és Isabelle grófnőnek menekülésükben ilyen tekintélyes polgár. Talpra állította tehát, és megkérdezte tőle, vajon megsebesült-e.

- Nem sebesültem meg, legalábbis nem hiszem - felelte Pavillon -, de majd megfulladok.

- Üljön le erre a kőre, és fújja ki magát - mondta Quentin. - Jövök vissza.

- Kinek a pártján állasz? - kérdezte Pavillon.

- Franciaországn - felelte Durward, igyekezve mielőbb továbbjutni.

- Most veszem csak észre, te vagy az én derék íjászom! - mondta a városi tanácsos. - Ha a sors megengedte, hogy barátot találjak ezen a félelmetes éjszakán, biztosítlak, hogy nem foglak elhagyni. Menj, ahova akarsz, követni foglak; remélem, céhünkől össze tudok szedni néhány markos legényt, hogy viszonzásul segítsék rajtad. De úgy szétszaladtak, mint ahogy a borsó szétgurul. Rettenetes éjszaka!

Pavillon mester el nem maradt volna Quentin mellől, aki tisztában lévén azzal, hogy ilyen fontos személyiség közelsége mennyit segíthet neki, lassabban haladt és támogatta, bár átkozta magában.

A lépcsőkön felmenve, egy előcsarnokba kerültek, ahol felfeszegetett ládákat és bőröndöket találtak, mellettük a padlón különféle szétszórt tárgyakat. A kandallón egy kialvófélben levő mécses halvány fénysugara egy halott vagy eszméletlen férfira esett.

Quentin úgy otthagyta Pavillont, mint mikor az agarat gazdája pórázáról elereszti, és rohant két-három szobán keresztül. Az utolsó a jelek szerint a két Croy grófnő hálószobája lehetett. De senkit sem talált egyik szobában sem. Isabelle grófnőt szólította előbb halkán, majd mind hangosabban, és a végén kétségbeesve, mert kiáltásaira nem érkezett felelet. Kezét tördelte, a haját tépte, és lábával dobogott a padlón kétségbeesésében. Végül is a harmadik szoba falát borító szőnyegen egy kis hasadékon át fény szűrődött a szomszédos helyiségből. Quentin odasietett, hogy a fény eredetét kikutassa. Kitűnt, hogy a faliszőnyeg zárt ajtót takar. Quentin nekifeszítette vállát, s felszakította volna, még ha sokkal erősebb zár lett volna is rajta.

Házikápolnaszerű helyiségben találta magát. Szűz Mária képe előtt egy imazsámolyon női alak térdelt, és mély áhítatba merülve imádkozott, de mikor Quentin belépett, ájultan rogyott a földre, megrémülve a rá váró veszedelemtől. Quentin gyorsan felemelte, kebléhez szorította, majd magához térítette, és kérlelte, hogy ne féljen, mert megvédi az, akinek szíve és karja kész arra, hogy védelmet nyújtson neki, ha kell, egész hadsereg ellen.

- Durward! - mondta Isabelle, mikor magához tért. - Hát maga az? Akkor talán mégis reménykedhetem. Azt hittem, minden barátom sorsomra bízott és elhagyott. Maga ne hagyjon el soha!

- Soha! Soha! - visszhangozta Durward. - Bármilyen új veszély fenyeget, a hitemet tagadnám meg, ha nem osztanám meg sorsát mindaddig, amíg újra biztonságban nem érzi magát.

- Mélyen meghat - szólalt meg a hátuk mögött egy nyers, asztmatikus hang - a két szerelmes találkozása. Őszinte szívből szólok, hogy ezt a törékeny teremtest úgy sajnálom, mintha saját Trudchenem lenne.

- Sajnálkozás nem elég - mondta Quentin a beszélőhöz fordulva. - Önnek védelemről kell gondoskodnia, Meinherr Pavillon, mindkettőnk számára. Tudja meg, hogy ezt a fiatal hölgyet a francia király bízta különös gondjaimra; és ha nem véd meg bennünket az erőszak ellen, városuk el fogja veszíteni Valois Lajos kegyét. De mindenekelőtt Guillaume de la Marche kezétől kell ezt a hölgyet védeni.

- Nehéz lesz - mondta Pavillon -, mert ezek a selma *Landsknecht*-ek ki nem engednek a kezük közül egyetlen csinos fehérnépet sem. De megteszek mindent, ami tőlem telik. Menjünk csak át a másik szobába, ott majd gondolkodom rajta. A lépcső szerencsére szűk, és az ajtót egy lándzsával is tarthatod, amíg kinézek az ablakon, és a tímárcéhből néhány erős legényt össze nem szedek, akik ugyanolyan hűségeseek, mint övükben viselt tímárcésük. De oldd csak ki előbb ezt a csatot. Nem hordtam ezt a páncélt a saint-troni csata¹⁰⁷ óta, és azóta negyven fonttal lettem nehezebb, ha hinni lehet a holland mázsának.

A páncél levetése nagy megkönnyebbedést jelentett Pavillon mesternek, aki a páncél felöltésével városa ügyét akarta szolgálni - nem vette azonban figyelembe, hogy mennyire nem alkalmas ilyen nehéz fegyverzet viselésére. Csapata megkérdezése nélkül hurcolta magával a

¹⁰⁷ A liège-i polgárok csatája Merész Károly burgundiai herceg ellen (akkor még Charolais grófja volt); a felkelők legyőzték, s igen sokan elpusztultak közülük. (*Walter Scott jegyzete*)

falak ellen indított rohamra, s a harc hullámozása közben még csak tiltakozni sem tudott. Végül, ahogyan a tenger vize partra sodor egy fatörzset, úgy került ő is a Croy grófnők lakosztályának a bejárata elé. Itt saját páncélzatának a súlyos terhéhez még hozzájárult a két rázuhant harcos is, és ki tudja, meddig marad ott, ha Durward nem segít rajta.

Bár a politikában Hermann Pavillont forrófejűség jellemezte, a magánéletben meleg szívű és szeretetre méltó férfiú volt; ha hiúsága néha bajba is keverte, alapjában véve mindig jót akart, és szíves volt mindenkire. Quentinnek, bár erre igazán nem volt szüksége, nagyon a lelkére kötötte, hogy jól viselje gondját a szegény *Jungfrau*-nak, hiszen olyan csinos; majd elkezdett kiabálni az ablakból:

- Liège, Liège, ide hozzám, tímárlegények, a nemes tímárcéh becsületéért!

A segélykiáltásra és a különleges fütttyjelre (minden mesterséghez tartozónak megvolt a fütttyjele) hamarosan csatlakoztak hozzájuk, s együtt őrséget alkottak az ablak alatt, ahonnan céhmesterük kiáltozott.

A csatazaj lassanként elült. Minden ellenállás megszűnt, és a csapatparancsnokok igyekeztek az általános fosztogatást megakadályozni. A kastély nagyharangját meghúzták, katonai tanácskozásra híva a vezéreket; a harang szava hirdette a liège-ieknek Schönwaldt kastélyának a felkelők által történt birtokbavételét. Feleletül megszólaltak Liège harangjai is: „Üdv a győzteseknek!” Természetes lett volna, hogy Meinherr Pavillon most már otthagyja a toronyszobát; de hogy azok iránti figyelemből, akiket oltalmába vett, vagy ami még valószínűbb, saját biztonsága érdekében megelégedett azzal, hogy egyik hírnököt a másik után küldte hadnagyához, Peterkin Geislaerhez azzal a kéréssel, hogy siessen hozzá minél előbb.

Peterkin végre megérkezett Pavillon mester nagy megkönnyebbülésére, mivel ő volt az, akibe a jeles tímármester minden bizalmát vetette, ha nehéz feladatok megoldása várt rá a háború, politika vagy a kereskedelem különféle kérdéseiben. Peterkin kövér, alacsony termetű férfi volt, négyszögletes arccal és vastag, fekete szemöldökkel, ami azt árulta el, hogy öntelt, veszekedő természetű volt, aki mindent jobban tudott másnál, és szeretett másoknak tanácsokat osztogatni. Bivalybőr ujjasát széles öv fogta össze, benne rövid kardnak is beillő kés, kezében pedig alabárd.

- Peterkin, drága hadnagyom - szólította meg parancsnoka -, dicső nap... azazhogy inkább éjszaka volt ez a mai. Remélem, meg vagy vele elégedve?

- Örömmel hallom, hogy ezen a véleményen vagy - mondta a szigorú hadnagy -, bár nem értem, miért ünnepled ezt a győzelmet, ha már annak nevezed, ilyen magasan fenn, ebben a toronyszobában, mikor a tanácsban lenne rád szükség.

- Azt hiszed? - kérdezte Pavillon mester.

- Igen, igen! Neked most Liège jogaiért kellene hadakoznod, mert nagyobb veszélyben forognak, mint valaha - mondta a hadnagy.

- Ugyan már, Peterkin - szólt a tímármester -, te mindent sötéten látsz.

- Sötéten? Aminek más örül, szívesen örülök én is. Csak azt nem szeretném, ha gólyakirályt kapnánk botkirály helyett, úgy, ahogyan a Saint-Lambert iskola mestere szokta felolvasni előttünk Aesopus mester meséjét.¹⁰⁸

¹⁰⁸ A békák Jupiter főistenhez fordultak, hogy küldjön nekik királyt. Jupiter egy botot dobott közéjük. A békák először nagyon megijedtek, de aztán megszokták a botot, s már nem féltek tőle. Új királyt kértek tehát. Ekkor Jupiter a gólyát küldte nekik.

- Nem értem, mire célzol - mondta a városi tanácsos.

- Megmondom, mire gondolok, Pavillon mester. Ez a Vadkan vagy Medve valószínűleg saját barlangjává teszi Schönwaldtot, és sokkal rosszabb szomszédunk lesz, mint a püspök. Máris egyedül saját magát érzi hódítónak, és csak azt nem döntötte még el, hogy hercegnek vagy püspöknek hívassa-e magát, és bizony szégyen-gyalázat, ahogyan azzal a szegény öregemberrel bánt.

- Ezt nem tűröm, Peterkin - mondta Pavillon felháborodva. - Én nem szerettem a püspök-süveget, de nem volt kifogásom az ellen, aki viselte. A harmezőn mi tízszer többen vagyunk, és az ilyesmit nem kell eltűrnünk.

- Igen, tízszer annyian a harmezőn, de egyenlő erők itt a kastélyban. Aztán ott van Nikkel Blok, a mészáros, és a külvárosi csöcselék; ezek mind Guillaume de la Marche pártján vannak, részben a dínomdánomért, mert csapra üttetett minden sörös- és boroshordót, részben régi irigységből irántunk, céhbeliek iránt, mert nekünk kiváltságaink vannak.

- Peter - mondta Pavillon -, menjünk azonnal a városba. Én nem maradok tovább Schönwaldtban.

- De a hidakat is felhúzták, parancsnokom - mondta Geislaer -, a kapukat bezárták, és *Landsknecht*-ek őrzik, ha erőszakkal próbálunk kitörni; ez a zsoldosnépség, amelynek a harc a mindennapi kenyeke, csak vasárnapi mulatságból is könnyedén elbánik velünk.

- De miért záratta be a Vadkan a kapukat? - kérdezte izgatottan a tímármester. - Milyen címen tart itt fogolyként bennünket, tisztos polgárokat?

- Nem tudom - mondta Peter. - Bár állítólag a Croy grófnők megszöktek ostrom közben. Emiatt a Vadkan éktelen dühbe gurult, és aztán holtrészegre itta le magát.

A városi tanácsos kétségbeesetten nézett Quentinre, mint aki nem tudja, mitévő legyen. Durward gondosan figyelt a két ember közötti párbeszéd minden szavára, és amit hallott, őt is nagyon nyugtalanította: éppen ezért belátta, hogy szabadulásuk egyetlen útja csak az lehet, ha megőrzi nyugalmát, és bátorságot önt Pavillonba. Ekkor merészen félbeszakította a beszélgetést, mint olyan, akinek van joga hozzá, hogy beleszóljon a tanácskozásba.

- Restellem, Meinherr Pavillon - mondta -, ha azt kell látnom, hogy ön nem tudja, mit kell tennie ilyen alkalommal. Menjen habozás nélkül Guillaume de la Marche-hoz, és követelje, hogy szabadon elhagyhassa a kastélyt saját maga, hadnagya, fegyverhordozója és leánya. Elképzelhetetlen olyan ürügy, amellyel önt fogolyként visszatarthassa.

- Magamat és hadnagyomat, vagyis engemet és Petert? Ez rendben van. De ki az én fegyverhordozóm?

- Pillanatnyilag én - mondta Quentin.

- Ön? - kérdezte elképedve a tanácsos. - De hát ön Lajos francia király küldötte.

- Az igaz, de én hozom a király üzenetét Liège város tanácsához, és azt én csak Liège-ben adhatom át. Ha ebbéli minőségemet feltárnám Guillaume de la Marche előtt, nem valószínű-e, hogy foglyul ejtene? Úgy kell kivinnie a kastélyból, mint fegyverhordozóját.

- Rendben van, tehát a fegyverhordozóm leszel. De te a leányomról is beszéltél. Az én leányom tudtommal biztonságban van otthon, a liège-i házamban, és nincs egyéb kívánságom, mint hogy hamarosan ott legyen az apja is.

- Ez a hölgy - mondta Durward - atyjának fogja önt nevezni, míg itt leszünk.

- És egész életemben - mondta a grófnő, s Pavillon lába elé vetette magát, átkarolva térdét. - Egyetlen nap nem fog úgy elmúlni, hogy ne gondoljak megbecsüléssel és szeretettel önre, és nevét ne foglaljam imáimba, ha segít rajtam nagy bajomban. Nagyon kérem, ne legyen köszívű hozzám! Gondoljon arra, mi lenne, ha saját leánya térdelne egy idegen előtt, és kérné tőle élete és becsülete megvédését. Gondoljon erre, és adja meg nekem azt a védelmet, amit óhajtana, hogy neki más adjon meg.

- Igen, igen - mondta a derék Pavillon mester, meghatódva a grófnő szavain -, úgy gondolom, Peter, ez a csinos fiatal hölgy ugyanolyan bájos teremtség, mint a mi Trudchenünk... mindjárt erre gondoltam, ahogy megláttam; és ez a jeles ifjú itt, aki oly készségesen igyekszik tanácsot adni, valahogy a Trudchen körül legyeskedő ifjúra emlékeztet engem... fogadni mernék, Peter, hogy ez igaz szerelmi ügy, és bűn lenne nem nyújtani hozzá segédkezet.

- Szégyen is, bűn is - mondta Peter, aki jó szándékú flamand volt minden önteltsége ellenére is, és miközben ezt mondta, zekéje ujjával könnyet törölt ki a szeméből.

- Hát akkor legyen a leányom - mondta Pavillon -, csak burkolózzék be jól fekete selyemfátylába; és ha nem kerül hű tímárlegény, hogy megvédje céhmestere leányát, ne számítsanak rá, hogy több bőrt csereznek. De hallod-e, mi lesz, ha kérdéseket intéznek hozzám? Mit felelek arra, hogy leányom hogyan került az ostrom kellős közepébe?

- Úgy, ahogyan a liège-i nőknek legalább a fele, akik jöttek utánunk a kastélyig - felelte Peter.

- Nekik sem volt több okuk rá, és bizonyos, hogy pontosan ott lábatlankodtak, ahol nem kellett volna. A mi Trudchenünk csak egy kicsit jött tovább, mint a többiek, ez az egész.

- Nagyszerű beszéd - mondta Quentin. - Fogadja meg Meinherr Pavillon ennek az úrnak a jó tanácsát, és a legnemesebb cselekedetet fogja végrehajtani Nagy Károly kora óta. Most pedig, drága Isabelle, burkolózzék be ebbe a fátyolba - sok női ruhaféle feküdt szanaszét a szobában -, és bízzék bennünk. Néhány perc múlva szabadon és biztonságban lesz. Nemes uram - szólt most Pavillon mesterhez -, vezessen ön bennünket.

- Várjunk csak egy pillanatig - mondta Pavillon. - Valami itt nincs rendjén. Ez a De la Marche valóságos vadállat, igazi vadkan, ahogyan hívják. Mi történik, ha ez az ifjú hölgy valóban a két Croy grófnő közül az egyik? Mi lesz, ha felfedezi, és feldühödik ránk?

- És ha valóban az lennék - mondta Isabelle, és ismét Pavillon lába elé készült borulni -, hajlandó lenne csak ezért sorsomra hagyni a végső kétségbeesésben? Bár valóban az ön leánya lennék vagy a legszegényebb polgár leánya!

- Azért nem is olyan szegény, nem is egészen olyan szegény, ifjú hölgy. Mi mindig megfizetünk mindenért - mondta Pavillon.

- Bocsásson meg, nemes uram - mondta Isabelle.

- Nem vagyok én nemesúr - mondta a céhmester -, csak egyszerű liège-i polgár, aki ezüst-guilderekkel váltja be minden váltóját. De ez most nem ide tartozik. Ha valóban grófnő, akkor is megvédem.

- Meg kell védenie, még ha hercegnő is - mondta Peter -, ha már szavát adta rá.

- Igazad van, Peter - mondta a céhmester. - Ez ősrégi szokás itt, a Németalföldön! *Ein Mann, ein Wort*,¹⁰⁹ hát akkor menjünk. De búcsút kell vennünk Guillaume de la Marche-tól. Valahogy nekem még sincs kedvem hozzá, ha rágondolok. Erről a találkozásról lemondanék.

¹⁰⁹ Szó szerint: egy férfi, egy szó, vagyis: a becsületes ember megtartja a szavát. (német)

- Mivel vannak fegyveres emberei, nem lenne-e jobb kényszeríteni az őrseget, hogy nyisson kaput? - vetette fel a gondolatot Quentin.

Pavillon és hadnagya azonban helytelenítették ilyen támadást szövetségeseik ellen, és Quentin is belátta, hogy ez felesleges kockázattal járna. Elhatározták tehát, hogy egyenesen a kastély nagytermébe mennek, ahol értesülésük szerint az Ardennes-i Vadkan diadalmi lakomáját tartja, és a kastélyból való szabad távozást kérnek Liège városi tanácsosa és kísérete részére, tehát olyasmit, amit ésszerűen nem lehet tőlük megtagadni. De azért a jó Pavillon mestert aggályok fogták el, mikor társaira nézett, és így kiáltott fel:

- Látod, mennyi bajjal jár, ha valakinek bátor és jó szíve van! Látod, Peterkin, mennyibe kerül nekem a bátorság és az emberiség! És mennyit kell nekem még fizetnem erényeimért, mielőtt az ég megszabadít ettől az átkozott schönwaldti kastélytól!

A kastély udvarain rengeteg volt a halott vagy a haldokló sebesült. Quentin, mialatt karján vezette át Isabelle-t mind a közt a sok szörnyűség közt, és halk szóval próbálta bátorítani, meggyőzni arról, hogy biztonsága egyedül attól függ, erős lesz-e, és meg tudja-e őrizni lélek-jelenlétét.

- Ez nem tőlem, hanem egyedül öntől függ - mondta Isabelle. - Ha túlélem ezt a szörnyűséges éjszakát, soha nem fogom elfelejteni, kinek köszönhetem menekvésemet! Csak egy kegyet kérek, és kérem édesanyja jó hírnévére és édesatyja becsületére, ne tagadja meg tőlem!

- Tudna-e kérni tőlem olyant, amit megtagadnék? - kérdezte Quentin suttogó hangon.

- Szúrja törét szívembe inkább - mondta Isabelle -, de ne engedje, hogy ezeknek a szörnyetegeknek a kezébe kerüljek.

Quentin válasza erre a kérésre az volt, hogy gyengéden megszorította a grófnő kezét, aki, ha a rémület meg nem bénította volna, simogatással viszonzta volna a kézszorítást. Majd fiatal védelmezőjébe karolva belépett a rettegett nagyterembe. Előttük Pavillon mester és hadnagya ment, mögöttük pedig a tímárcéh mintegy tucatnyi tagja mint céhmesterük díszkísérete.

A teremből messzire kihangzott a kiáltozás és a vad nevetés. Olyan hangos volt a tivornya benn, mintha az emberi faj felett diadalt ünneplő démonok üvöltöttek volna és nem halandó lények, akiknek merész vállalkozását siker koronázta. Isabelle grófnő bátorságot mutatott, de csak a kétségbeesés ösztökélte; Durwardot rettenthetetlen lelkiereje most sem hagyta cserben, Pavillon és hadnagya pedig úgy fogadta az elkerülhetetlent, mint mikor a medvéket cölöphöz kötik, és nincs rá mód, hogy a rájuk váró rossztól meneküljenek.

A tivornyázók

Cade: Hol van Dick, az ashfordi mészáros?

Dick: Itt vagyok, uram.

Cade: Mint a birka és ökör estek előttünk, s te úgy viselkedtél, mintha a tulajdon vágószékben lettél volna.

VI HENRIK. II RÉSZ.

(*Németh László fordítása*)

Alig képzelhető el szokatlanabb és szörnyűbb változás, mint amelyen a schönwaldti kastély nagyterme átment azóta, hogy Quentin utoljára részt vett egy délebéden. A változás fájdalmasan tükrözte vissza, milyen szörnyűségekre képes a háború, különösen mikor a hadviselés mesterségének legkönyörtelenebb művelői, egy barbár kor zsoldos katonái végzik, vagyis szokásaiknál és hivatásuknál fogva olyan férfiak, akiknek semmi szokatlant nem jelent még a legszörnyűbb és legvéresebb kegyetlenkedés sem: az ilyenekből teljesen hiányzik mind a hazafiúi érzés, mind pedig a lovagiasság romantikus szelleme.

A művelt emberekhez illő étkezés helyett, amelyen néhány órával korábban a püspöki udvar világi és egyházi tisztviselői vettek részt, és ahol könnyű és szellemes tréfát csak halkan, majdnem suttogva volt szokás elbeszélni, még ha bő volt is a lakoma, és bort is fogyasztottak hozzá, és annyira vigyáztak a tisztesség külszínének a megőrzésére, hogy az már közel járt a képmutatáshoz - most olyan vad és hangos tivornyázás folyt, amelynél különbet maga a sátán sem rendezhetett volna, ha történetesen ő ül az asztalfőn.

Az asztalfőn, a püspöki székben, amelyet a tanácssteremből hoztak ki nagy sietséggel, a félelmetes híru Ardennes-i Vadkan ült. Valósággal gyönyörködött nevében, és igyekezett megtenni mindent, hogy ki is érdemelje. Sisakját levetette, de nehéz és fényes páncélját nem, vállán, panyókára vetve, hatalmas vadkan bőréből készült prémmentét viselt, színezüstből készített karmokkal és agyarakkal. A vadkan bőrért úgy készítette ki, hogy azt a sisakja fölé húzhassa, vagy sisak nélkül is viselhesse, mint valami kucsmát; ez alkalommal is így volt a fején, és a vadkan kucsma viselőjét félelmetes szörnyetegnek tüntette fel, bár De la Marchenak a természet adományaként is olyan ijesztő arcvonásai voltak, hogy erre a mesterkedésre alig volt szükség.

De la Marche arcának felső része, úgy, amint a természet megalkotta, szinte meghazudtolta jellemét; mert bár hajzata hasonlított a vadkanbőrből készült kucsma nyers és ijesztő sörtéihez, nyílt és nemes homloka, széles arcának egészséges piros színe, nagy, csillogó, világoskék szeme, merész sashoz vitéz és nemes jellemű férfiúnak mutatta. Rokonszenves vonásait azonban teljesen lerontották az erőszakosság, féktelenség, kicsapongás és mértéktelenség arcán kiütkező nyomai. Mértéktelen természete következtében arcvonásai különösen arcsonjtjai és szeme körül voltak durvák; erkölcstelen és kicsapongó életmódja következtében szeme véraláfutásokkal volt teli, és egész feje valóban vadkanfejhez hasonlított. Hosszú szakállá ezt a hasonlóságot némiképp lerontotta. Inkább szokatlan vastag ajka és előreugró álla, hatalmas, előreálló szemfogakkal, alapozta meg a hasonlatosság hírnevét, és adta meg neki hírhedt elnevezését: Ardennes-i Vadkan.

Az asztal körül vegyesen ültek zsoldosok és tisztek, közöttük több liège-i polgár is, sokan a legalacsonyabb társadalmi osztályokból. Ott ült Nikkel Blok, a mészáros, De la Marche

közvetlen szomszédságában. Inge ujja fel volt túrva, és karja könyökéig véres, bárdja az asztalon feküdt előtte. A zsoldosok, vezérüket utánozva, csaknem mind hosszú szakállt hordtak; hajukat úgy fésülték, hogy az arcuknak minél vadabb külsőt adjon. Legtöbben részegek voltak részben a diadal mámorától, részben mert sok bort ittak, és eléggé visszataszító és rút látványt nyújtottak. Beszédük és éneklésük annyira teli volt mocskos szavakkal és istenkáromlással, hogy Quentin boldog volt, mert a fülsiketítő lármá Isabelle grófnő számára beszédüket érthetlenné tette.

Azt kell még csak megjegyeznünk, hogy a Guillaume de la Marche zsoldosainak tivornyájába elvegyült rangosabb liège-i polgároknak sem tetszettek a történetek, és félni kezdtek, hogy mindez mivé fejlődik, amint aggódalmaskodó arckifejezésük ezt jól mutatta; de a műveletlenebbeknek és durvábbaknak tetszett a zsoldoskatonaság duhajkodása, sőt szíves örömet utánozták is, és versenyre keltek velük hatalmas mennyiségű bor és *Schwarzbier*, barna sör elfogyasztásában. Az italnak ez a fajtája nagyon elterjedt akkoriban a németalföldi városokban.

A duhaj lakomára a püspök egész ezüst asztali készletét, még a templomi edényeket is előszedték, mert az Ardennes-i Vadkant az cseppet sem nyugtalanította, hogy szentségtörést követ el. Ezekkel együtt ott álltak az asztalon a legkülönfélébb, fémből vagy bőrből készült hatalmas söröskorsók és más ivóalkalmatosságok.

Egyetlen félelmetes részletet kell még elmondanunk, a többit inkább rábizzuk az olvasó képzeletére. De la Marche zsoldos katonáinak vad dőzsölése közben az egyiket, egy vitéz *Landsknecht*-et, aki az ostrom alatt különös bátorságról tett bizonyosságot, nem engedték oda az asztalhoz, és ezért szemérmetlen módon felkapott egy nagy ezüstserleget, mondván, hogy ezzel kárpótolja magát. De la Marche jót nevetett: az oldalát is fogta, annyira tetszett neki a zsoldos szemtelen viselkedése. Mikor azonban egy másik, kevésbé kitűnt zsoldos is követte társa példáját, az Ardennes-i Vadkan megsokallta a tréfát, már csak azért is, mert a többiek hamarosan széthordták volna az egész értékes asztali ezüstholmit.

- Hohó! - így kiáltott fel. - A pokol minden ördögére mondom, hogy aki nem merészelt úgy szembenézni az ellenséggel, ahogyan kellett volna, most nem viselkedhetik tolvaj módjára baráti társaságban. Mit? Te szemérmetlen, gyáva dög, te persze addig vártál, amíg kinyitották a kaput, s felhúzták a felvonóhidat, Konrad Hort pedig átúszott a várárkon, és megmászta a falakat, és most te akarsz itt rabolni? Kössétek fel az ablakrácsra! Hadd üsse a taktust a lábával, amíg mi arra iszunk, hogy bizton megérkezzék a pokolba!

Alig hangzott el a halálos ítélet, már végre is hajtották, és a nyomorult néhány pillanattal később a végsőket rúgta. Holtteste még akkor is ott függött, mikor Quentin és társai beléptek a terembe. Az ablakon besütő hold sápadt fénye megvilágította a halott zsoldos katonát, bizonytalan körvonalakkal vetve rá árnyékát a padozatra, és ez a kép félelmetes módon mutatta, milyen fékevesztett vadság volt az úr ezen a lakomán.

Mikor érkezését bejelentették a zajos gyülekezésben, Pavillon tanácsos igyekezett a méltóság és tekintély látszatát megőrizni, de aztán, hogy megpillantotta az akasztott katonát az ablak vasrácsán és a körülötte dülő vad tivornyát, bátorsága egyszerre elpárolgott. Peternek kellett bátorítania, aki nem kis nyugtalansággal súgta fülébe:

- Bátorság, Pavillon mester, különben mindnyájan elvesztünk!

A tanácsos, amennyire telt tőle, megemberelte magát, és rövid beszédben üdvözölte a jelenlevőket a De la Marche zsoldosai és Liège derék polgárai által közösen aratott győzelem alkalmából.

- Igen - felelt a tanácsos szavára De la Marche gúnyosan -, a vadat végre elejtettük, ahogyan a nagysága szokása mondta a faskaskutyának. De mit látnak szemeim, jó tanácsos uram, kegyelmed úgy érkezik, mint Mars, oldalán a szépség istennőjével. Ki ez a szépséges hölgy? Le a fátyollal... egyetlen szépség sem maradhat magának ma éjjel.

- Ez a leányom, nemes vezér - felelte Pavillon -, és bocsánatát kell kérnem, mert fátyolt visel. Szent fogadalma köti, melyet a háromkirályoknak fogadott.

- Ezennel feloldozom fogadalma alól - mondta De la Marche -, mert egyetlen bárdütéssel Liège püspökévé szenteltetem magamat, és én biztos vagyok benne, hogy egy élő püspök többet ér, mint három halott király.

Ezekre a szavakra még a jelenlevők is megrendültek, mert nemcsak a liège-i polgárok, de a zsoldosok közül is sokan tisztelték a kölni háromkirályokat.

- Nem akarom én szentségtörő módra megbántani a halott felségeket - mondta De la Marche -, de minden szándékom, hogy püspök leszek. Csak olyan fejedelem adhat feloldozást nektek, ti megrögzött gonosztevők, akinek világi és egyházi hatalma is van. De jöjj ide, derék tanácsosom, ülj az oldalamra, és légy tanúja, hogyan gondoskodom a püspöki szék megüresedéséről. Hozzatok ide elődömet a püspöki székben.

A teremben mozgás támadt. Pavillon, elhárítva magától a kitüntető helyet, az asztal végéhez ült le, társai pedig úgy húzódtak háta mögé, mint ahogyan a juhok egy idegen juhászkutya jelenlétében a vezérürü mögött, akiben már tekintélye miatt is jobban bíznak. A közelben ült egy csinos képű ifjú, állítólag a szilaj természetű De la Marche természetes fia, aki iránt szeretetet, sőt néha gyengédséget is tanúsított. A fiú anyját, szép ágyasát a vad gróf részegen vagy féltékenységi rohamában egyetlen kardcsapással megölte, bár ezt a tettet később nagyon megbánta. Az árván maradt fiú iránt mutatott érzelmeinek ez lehetett a forrása és magyarázata. Quentin a történetről még az öreg priortól értesült, és most igyekezett közelebb kerülni az ifjúhoz, elszántan arra, hogy akár túsznak, akár védelmezőjüknek használja, ha másként nem szabadulhatnak.

Miközben feszült figyelemmel váraкоztak, hogy micsoda esemény követi majd a zsarnok parancsát, Pavillon egyik követője odasúgta Peternek:

- Mesterünk, ha jól hallottam, ezt a leányzót tulajdon leányának mondta. De ez nem lehet a mi Trudchenünk, már csak azért sem, mert két hüvelykkel magasabb. Egy fekete hajfürt is kibújt a fátyla alól. A piactéri Szent Mihály szobrára mondom, olyan ez, mintha valaki fehér tehénnek mondana egy fekete bikát.

- Hallgass! - mondta Peter nem kis lélekjelenléttel. - Hátha jó mesterünk dām vadat akar a püspök vadaskertjéből kicsempészni, anélkül, hogy Pavillonné asszony tudna róla. Ez egyikünkre sem tartozik.

- Dehogyan, testvér - mondta a tímárlegény. - Csak azt nem gondoltam volna, hogy derék mesterünk orvvadászatra adja a fejét az ő korában. Csodaszép nő ez! Nézd csak, hogyan igyekszik elbújni annak a széknek a támlája mögött, hogy kikerülje a martalócok bámész tekintetét... Figyelj, mit csinálnak a szegény öreg püspökkel!

Valóban, a liège-i püspököt, Bourbon Lajost erőszakkal hurcolták be palotája nagytermébe De la Marche zsoldosai. Összeborzolt haja, szakálla és zilált külseje elárulta, hogy gonoszul bántak vele. Papi öltözkékének egyes darabjait azért húzkodták rá, hogy gúnynak és nevetségnek tegyék ki. Szerencsére Isabelle grófnő mindebből nem látott semmit, aminek Quentin külön örült, mert ha látja, hogy milyen kegyetlenül bánnak védelmezőjével, érzelmeit nyilvánítva saját titkát is elárulhatta és biztonságát is veszélyeztette volna. Durward igyekezett úgy helyezkedni, hogy minél jobban eltakarja Isabelle-t, őt se lássa senki, s ő se figyelhessen.

A történetek félelmetes gyorsasággal játszódtak le. A szerencsétlen főpap, mikor a hadvezér széke elé hurcolták, bár inkább könnyed, majd világias modoráról volt ismert, most, a végső veszedelemben olyan méltóságot és nemes magatartást tanúsított, ami dicséretére vált előkelő származásának. Tekintete nyugodt volt, és a legkisebb félelmet sem árulta el. Kezének mozdulatai, mikor elhurcolóinak durva kezei kiengedték szorításukból, nemesekek voltak, és teljes nyugalmat árultak el. Általában úgy viselkedett, mint aki egy személyben nemes főúr és keresztény vértanú. Még magát De la Marche-ot is annyira megdöbbenetette a fogoly püspök határozott magatartása, hogy lesütötte szemét, és csak amikor az előtte levő öblös serleget fenékiig kiitta, vette föl ismét fennhéjázó magatartását.

- Bourbon Lajos - fordult szerencsétlen foglyához a martalócok hadvezére, miközben ököibe szorította a kezét, fogait csikorgatta, és mindent megtett, hogy vad külsejét még ijesztőbbé tegye -, a barátságodat kerestem, de te visszaütöttél. Mit nem adnál most, ha másként történt volna? Nikkel, légy készen!

A mészáros felkelt, megragadta szerszámát, odasompolygott De la Marche széke mögé, és ott állt, magasra emelve csupasz és izmos karját.

- Nézz arra a férfiúra, Bourbon Lajos - mondta De la Marche újra. - Mit nem adnál most azért, hogy elmenekülhess a veszély órájában?

A püspök fájdalmas, de félelem nélküli tekintetet vetett a gróf komor képű csatlósára, aki láthatólag felkészült rá, hogy a zsarnok parancsát végrehajtsa, majd zengő hangon így szólt:

- Halld, amit mondok, Guillaume de la Marche, és ti, jó emberek, ha vannak még köztetek, akik megérdemlitek ezt a nevet, halljátok meg, milyen feltételeket vagyok hajlandó felajánlani ennek a martalócnak. Guillaume de la Marche, te lázadást szítottál a birodalom egyik városában, fegyveresen rátámadtál, és elfoglaltad a német-római birodalom egyik hercegének palotáját, embereit halomra ölted, javaiból kifosztottad, személyében bántalmaztad. Ezért a birodalomból való száműzetés vár rád, és megérdemelted, hogy a törvény védelme alól kitzsítsanak, és földönfutóvá légy, akinek nincs sem otthona, sem joga. De te még ennél is többet tettél. Nemcsak az emberi törvényeket hágtad át, és nemcsak emberek bosszúját érdemelted ki. Betörtél az Úr szentélyébe, szentségtörő kezedet az egyház felkent szolgájára emelted, vérrel és fosztogatással fertőztetted be Isten házáat, mint szentségtörő rabló...

- Végeztél-e már? - mondta De la Marche, félbeszakítva a püspök szavait, miközben lábával a padozatot verte.

- Nem - felelt a főpap -, mert még nem adtam elő feltételeimet, amelyeket kértél tőlem.

- Hát csak folytasd - mondta De la Marche. - Csak aztán a feltételeket jobban kedveljem, mint a bevezetést, mert jaj lesz ősz fejednek! - Ezzel a gróf hátra vetette magát székében, a fogait csikorgatta, míg a szája habzani nem kezdett, hasonlóan ahhoz a fenevadhoz, amelynek a maszkját viselte.

- Ilyen gatzetteket követtél el - folytatta tovább a püspök nyugodt elszántsággal -, most pedig halld a feltételeket, amelyeket mint könyöröletes herceg és keresztény főpap szabok meg, félretéve minden személyi gyűlöletet, és megbocsátva minden gonosz tettettedet. Tedd le hadvezéri pálcádat, mondj le vezéri rangodról, ereszd szabadon foglyaidat, adj vissza minden elrablott holmit, javaidat oszd szét, hogy ezzel kárpótold az özvegyeket és az árvákat, öltözzél darócba, szórj hamut a fejedre, végy zarándokbotot a kezedbe, és zarándokolj mezítláb Rómába, mi pedig közbenjárunk érdekedben a regensburgi császári kúriánál pusztá életedért, bűnös lelkedért pedig szentatyánknál, a pápánál.

Miközben Bourbon Lajos felsorolta feltételeit, olyan határozott hangon, mintha még mindig püspöki székben ülne, és mintha az, aki székét bitorolta, térden állva könyörögne lába előtt, a

zsarnok lassan felemelkedett székéből, az arcára kiült döbbenetet lassan düh váltotta fel, majd pedig mikor a püspök befejezte szavait, Nikkel Blokra nézett, és egyetlen szó nélkül felemelte ujját. A mészároscéh mestere, mintha csak vágóhídján lett volna, bárdjával lesújtott, és a püspök egyetlen hang nélkül holtan zuhant a földre, tulajdon trónszékének lábához.¹¹⁰ A liège-iek nem voltak felkészülve erre a szörnyű fordulatra, mert azt várták, hogy a püspök és De la Marche között valamilyen megegyezés jön létre, úgyhogy hangos kiáltással adták jelét elszörnyedésüknek, és bosszút követeltek.

Guillaume de la Marche harsányan bömbölő hangjával túlkialtotta a lármát, ökölbe szorított kezét és széttárt karját rázva, ordította:

- Ti liège-i disznók, akik a Maas iszapjában fetrengtek, még ti meritek erőtöket összemérni az Ardennes-i Vadkannal? Fel, ti vadkanivadékok! - Gyakran nevezte így önmagát és zsoldosait.
- Tanítsátok móresre ezeket a flamand disznókat!

A zsoldosok engedelmeskedtek uruk parancsának, és mivel a polgárokkal elvegyülve ültek az asztalnál, egyik kezükkel megragadták szomszédjukat, s másik kezükben megvillogtatták a lámpák és a hold fényében csillogó széles törüket.

Quentin Durward bátorsága azonban új fordulatot adott a történetnek, és ismét bebizonyította, hogy készen áll a gyors döntésre, és hogy a pillanatnyi veszély csak fokozta természeténél fogva meglevő erényét. Odaugrott és könnyűszerrel legyűrte Carl Ebersont, az örgróf természetes fiát, majd törét az ifjú nyakának szegezve, így kiáltott fel:

- Ha ezt a játékot választod, követem a példádat.

- Állj! Állj! - kiáltott De la Marche. - Csak tréfa volt az egész. Elképzeled-e, hogy derék liège-i barátaim és szövetségeseim testi épségére törnek? Katonák, egy ujjal se nyúljatok senkihez! Üljetek le, de ezt a dögöt - és ezzel belerúgott a püspök holttestébe - vigyétek innen. Máris sok viszályt okozott jó barátok között. Most pedig fojtsunk bele minden sértődést új mulatóságba.

A zsoldosok elengedték a polgárokat, majd úgy bámultak egymásra, mint akik nem tudják, barátaik vagy ellenségeik-e egymásnak. Quentin kihasználta az alkalmas pillanatot.

- Halld meg, amit mondok - így szólt -, Guillaume de la Marche, és hallgassatok rám ti is, liège-i polgárok. Maradhass te is, fiatal barátom - a fiatal Carl igyekezett magát Quentin szorításából kiszabadítani -, nem lesz semmi bántódásod, hacsak ez a durva tréfa meg nem ismétlődik.

- Ki vagy te, miféle ellenség - szólt a meglepődött De la Marche -, aki feltételeket szabsz, és tűszokat veszel tőlünk saját fészkünkben, tőlünk, akik másoktól szedünk zálogot, de nem adunk senki fiának?

- Én Lajos francia királyt szolgálom - mondta Quentin bátran -, a skót testőrség íjásza vagyok, amint hallhatod beszédemen, és részben öltözetemről is láthatod. Azért vagyok itt, hogy lássam és jelentsem cselekedeteidet, s azt kell látnom, hogy pogány vagy és nem keresztény, hozzá még eszeveszett örült is, aki nem hallgat a józan ész szavára. Burgundiai Károly csapatai rövidesen megindulnak ellened, és ha Franciaországtól kívánsz támogatást kapni, másként kell viselkedned. Nektek, liège-i polgárok, azt javaslom, térjete vissza haladéktalanul városotokba, és ha valaki ebben meggátolna benneteket, azokat én felséges uram, Franciaország királya ellenségének jelentem ki.

¹¹⁰ Lásd *A szerző jegyzetei*-t. IV. A liège-i püspök meggyilkolása.

- Franciaország és Liège! - kiáltották többször is Pavillon emberei és velük együtt számos liège-i polgár, miután bátorságukat nagyban megnövelte Quentin merész magatartása.

- Franciaország és Liège, és éljen a vitéz íjász! Vele élünk, és vele halunk meg!

Guillaume de la Marche szeme szikrázott a dühtől, és már töréhez kapott, hogy szíven szúrja a merész szavak kimondóját; de azután körülnézett a teremben, és jobbnak tartotta, hogyha ő is tiszteletben tartja, amit zsoldosainak szeméből kiolvashatott. Ezek közül sokan franciák voltak, akik mindnyájan tudták, hogy Guillaume emberekben és pénzben mennyi támogatást kap Franciaországtól; ezenkívül sokakat mélyen megdöbbenett az az erőszakos és szentségtörő tett is, amelynek szemtanúi voltak. Burgundiai Károlyt bizonyosan felháborítják az éjszaka elkövetett erőszakosságok, és nevének hallása félelmet keltett bennük. Ha zavaros fejű emberek voltak is ezek a zsoldosok, még élénken élt emlékezetükben, mennyi baj előidézője volt a liège-iekkel való viszály és a francia király haragjának a kihívása. Egyszerre De la Marche megértette, hogy további erőszakos cselekedetekre nem tudja rábírní csatlósait sem; ezért vad tekintete egyszerre megszelídült, és kijelentette, hogy semmi baljóslatú szándéka nincs jó liège-i barátai ellen; szabadon elhagyhatják Schönwaldtot mindnyájan, bár azt remélte, hogy vidám mulatozással töltik az éjszakát, és együtt ünneplik meg győzelmüket. Majd sokkal nyugodtabb hangon, mint szokta, hozzátette, hogy hajlandó tárgyalásokat kezdeni a zsákmány felosztásáról és a kölcsönös védelmükre teendő intézkedésekről másnap, vagy amikor akarják. Reméli egyébként, mondta, hogy a skót nemes megtisztelti győzelmi lakomájukat azzal, hogy az éjszakát a schönwaldti kastélyban tölti.

Quentin megköszönte a szíves meghívást, de kijelentette, hogy neki Pavillon személyéhez kell kötnie magát, bár szívesen visszatér a vitéz Guillaume de la Marche szállására, az ő társaságában.

- Ha személyesen hozzám kötve érzed magadat - mondta Pavillon sietve és jó hangosan -, velem együtt elhagyod a schönwaldti kastélyt, egy pillanatnyi várakozás nélkül, és ha csak az én társaságomban óhajtasz újra visszatérni, nem valószínű, hogy ez egyhamar megtörténik.

Ennek a mondatnak a második felét Pavillon mester már csak magában mormolta, attól tartva, hogy veszedelmes következményekkel járna, ha hangosan ejtené ki, bár teljesen magába fojtani sem volt képes.

- Zárkózzatok körém, derék legényeim - mondta Pavillon személyes testőrségének -, és igyekezzünk ebből a rablóbarlangból kijutni minél hamarabb.

A jobb érzésű liège-iek láthatólag egyetértettek tanácsosukkal, és amilyen örömmel töltötte el őket Schönwaldt elfoglalása, most nyilvánvalóan még boldogabbak lettek volna, ha minél előbb ép bőrrel kijutnak belőle. A kastélyt minden akadály nélkül elhagyhatták; Quentin is nagyon örült, hogy hátat fordíthat a félelmetes falaknak.

Attól a pillanattól kezdve, hogy beléptek a kastély martalócok tanyájává lett nagy csarnokába, most érdeklődött első ízben a fiatal grófnő hogyléte felől.

- Jól vagyok - mondta Isabelle lázas sietséggel -, kitűnően, de ne álljon meg, hogy kérdéseket intézzem hozzám. Ne veszítsünk el egyetlen pillanatot sem szavakkal. Meneküljünk, ahogyan tudunk!

Isabelle igyekezett meggyorsítani lépéseit, de kevés sikerrel, és a kimerültségtől összerogyott volna, ha Durward nem tartja, ahogyan az édesanyja menti ki a veszedelemből csecsemő gyermekét; és mikor Isabelle egyik karjával nyakát átölelte, nem gondolva semmi másra, csak a menekülésre, nem sajnálta az elmúlóban levő éjszaka semmi veszélyes kockázatát.

A derék tanácsost hű hadnagya, Peter, és egyik segédje támogatta kétfelől. Nagy sietséggel érkeztek a folyópartra, ahol már sok összeverődött polgárt találtak, akik biztosat akartak tudni a kastély ostromáról és azokról a kósza hírekről, hogy a győztesek közt civódás támadt.

Elhárítva maguktól kíváncsiságukat, Peternek és néhány társának sikerült egy csónakot szerezni, amelyben végre kipihenhették magukat; ez egyaránt jólesett Isabelle-nek, aki mozulatlanul feküdt megmentője karjában, és a derék Pavillon mesternek is, aki előbb Durwardnak mondott köszönetet néhány akadozó szóban, majd hosszabb beszédet intézett Peterhez a maga bátorságáról és jó szándékáról, valamint a veszélyekről, amelyekbe ezek az erények sodorták most és más alkalmakkor is.

- Peter, Peter - mondta, újrakezdve előző esti panaszait -, ha nem lett volna ilyen bátor szívem, soha nem szegültem volna ellene a polgári huszad megfizetésének, mikor minden teremtet lélek hajlandó volt megfizetni. Gyávább szív nem csábított volna abba a csatába Saint-Tronnál, ahol egy hainault-i zsoldos lándzsájával sáros árokba taszított, és csak karom gyengesége tartott ott a csata végéig. Úgy, fiam, Peter, ma este bátorságom csábított el, hozzá még egy szűk páncélba öltözve, amely halálom okozhatta volna, ha ez a jóra való ifjú nem jó segítségemre, akinek mestersége a fegyverforgatás, és akinek szívemből minden jót kívánok. Az én jó szívem, Peter, szegény emberré tett volna... már úgy értem, ha sorsom nem volna hozzám kegyes ebben a gonosz világban. És az ég a megmondhatója, hogy ez az én jó szívem még mi bajt nem hoz a fejemre, mindenféle hölgyekkel és grófnőkkel, csak azért, hogy megőrizzek olyan titkokat, amelyekre ráfizethetem fél vagyonomat, hozzáértve még a nyakamat is.

Quentin ezt már nem tudta szó nélkül megállni, és biztosította Pavillon mestert, hogy bármi kár érné a fiatal hölgy miatt, aki most az ő védelme alatt áll, hálás elismerésben lesz része, és amennyire lehetséges, a kárát is megtérítik.

- Köszönöm, fiatal íjász, köszönöm - mondta Pavillon -, de ki mondta, hogy én fizetséget várok, mert megteszem, ami minden becsületes ember kötelessége? Csak azon fejeztem ki sajnálkozásomat, hogy ez igen sokba kerülhet nekem; azt hiszem, ennyit csak elmondhatok hadnagyomnak, nem mintha siránkoznék.

Quentin megértette, hogy új barátja a jótévedőknek abból a népes osztályából való, akik ha morognak is, hogy jótetteikért nem kapják meg a jutalmat, csak a szájuk jár; ezért szó nélkül hagyta, hadd panaszkodják a tanácsos a vállalt kockázat miatt, míg megérkeztek a házához.

Az igazság az volt, hogy Pavillon úgy érezte, fontossága némiképpen csorbult azáltal, hogy ez az ifjú idegen vette át a vezér szerepét a schönwaldti kastély nagytermében a legválságosabb pillanatban, bár akkor nagyon örvendett bátor fellépésének. Ezt most azzal akarta kiegyensúlyozni, hogy hálára kötelezte általában hazáját, különlegesen pedig barátait, de mindenekelőtt Croy grófnőt és fiatal oltalmazóját.

Mikor a csónak megállt kertje végében, és Peter segítségével partra szállt, egyszerre csak szertefoszlott a sértett önbizalom és a féltékenykedés érzése, s ez a jelentéktelen népvezér becsületes, szíves, vendégszerető és barátságos házigazdává vált. Hangosan szólította Trudchent, aki azonnal megjelent, mert a félelem és aggodalom miatt csak kevesen hunyták le szemüket Liège-ben ezen az eseményekben gazdag éjszakán. Apja rábízta az ájult fiatal hölgyet, akinek személyes bátorságát megcsodálva Gertrud azonnal úgy viselte gondját, mintha édestestvére lett volna.

Bár már későre járt az idő, és a tanácsos is fáradt volt, mégis úgy látszott, Quentin nem tud megszabadulni attól, hogy megigyekezzon vele egy palackkal abból a drága és kitűnő borból, amelyet az azincourt-i csata éveiben szüreteltek. A fiatal testőrnek ehhez nem volt sok kedve, szerencséjére azonban előjött a hálósobából Pavillon hívására a felesége a pincekulccsal.

Pavillonné asszony apró termetű, kövérkés, éltés asszonyság volt, vörös, tömpe orrú, rikácsoló hangú és olyan határozott jellemű, hogy bizony a tanácsos, bármilyen nagy tekintélye volt is házon kívül, otthon jámborul hagyta, hogy felesége hordja a kalapot.

Mihelyt értesült róla, min vitatkozik férje és vendége, azonnal kijelentette, hogy Pavillon mester máris többet ivott, mint kellett volna. Ezért nem volt hajlandó a pincekulcsot kikeresni a derekán ezürtláncról csüngő kulcscsomóból, hanem nyomban hátat fordított férjének, és bekísérte Quintint egy csinos, tiszta szobába, hogy ott töltsen az éjszakát. A szoba a fiatal skótnak szokatlan kényelemmel és otthonossággal volt berendezve. A flamandok kényelem dolgában messze fölötte álltak nemcsak a szegény és igénytelen skótoknak, hanem még a franciáknak is.

23

A menekülés

Most küldj, parancsolj,
S én lehetetlen dolgokat vívok, sőt
Legyőzöm őket.

.....
Vezess;
Követlek úján feltüzelt kebellem.
Megtenni nem tudom, mit.

JULIUS CAESAR

(Vörösmarty Mihály fordítása)

Öröm és félelem, kétség és aggodalom és más heves érzések, valamint a nap fáradalmi annyira kimerítették a fiatal skót lovagot, hogy azonnal mély álomba merült, és másnap reggel jó későn ébredt. Mikor tiszteletre méltó házigazdája belépett szobájába, látszott rajta, hogy valami nyugtalanítja.

Leült vendége ágyának a szélére, és terjedelmes előadásba kezdett a házasság különféle kötelességeiről, különösen pedig arról, hogy a férjnek feltétlen hatalmat és felsőbbiséget kell élvezniük feleségük fölött, bármilyen véleménykülönbség esetén. Quentin mindezt némi aggállyal hallgatta. Jól tudta, hogy a férjek, mint minden hadviselő fél, vereségüket úgy palástolják el, hogy győzelmet ünnepelnek. Igyekezett is mindjárt meggyőződni róla, vajon megjelenése a házban nem okozott-e alkalmatlanságot a ház úrnőjének.

- Alkalmatlanságot? A világért sem - nyugtatta meg a tanácsos. - Egy asszonyt sem zavarhat kevésbé vendégek megjelenése, mint az én Mabelemet, aki mindig örül, ha barátait vendégül láthatja. Számukra mindig készen áll a ragyogóan tiszta vendégszoba és a jóízű étel. Nincs a világon nála vendégszeretőbb. Csak az a baja, hogy igen heves vérmérsékletű.

- Én mégiscsak azt hiszem, hogy jelenlétünk alkalmatlan neki - mondta Quentin, miközben felkelt, és kezdett gyorsan felöltözködni. - Ha tudnám, hogy Isabelle grófnő már bírja az utazást az elmúlt éjszaka borzalmi után, nem maradnánk tovább egy percig sem.

- Furcsa - mondta Pavillon -, pontosan ugyanezt mondta az ifjú hölgy is Mabelemnek, és szerettem volna, ha látja, hogyan pirult el az arca, mikor ezt mondta. Egy tejeslány, aki öt mérföldet tesz meg korcsolyán fagyos szélben, útban a piacra, liliom lett volna hozzá képest. Nem csodálom, hogy derék Mabelem kicsit féltékeny lett rá.

- Isabelle grófnő kijött már a szobájából? - kérdezte az ifjú lovag, gyorsabban folytatva öltözködését.

- Igen - mondta Pavillon -, és türelmetlenül várja, hogy láthassa, és elhatározzák, milyen irányba menjenek tovább, mivel mindketten el vannak szánva a továbbmenetelre. De remélem, a reggelit még megvárják?

- Miért nem mondta ezt már előbb, Pavillon mester? - kérdezte Durward türelmetlenül.

- Türelem, türelem - mondta a tanácsos. - Úgyis hamarabb mondtam, mint kellett volna, ha egyszerre ilyen türelmetlenség vesz önön erőt. Különben is volna mondanivalóm, ha látnám, hogy hajlandó meghallgatni.

- Mondja, tiszteletre méltó uram, de minél előbb. Alig várom szavait.

- Hallja tehát - folytatta a tanácsos. - Trudchen úgy sajnálja, hogy el kell válnia ettől a csinos, fiatal leányzótól, mintha a saját húgáról lenne szó, de azt ajánlja, hogy cseréljenek ruhát. Máris híre terjedt a városban, hogy a Croy grófnők zarándoköltözetben utaznak a francia király egyik skót íjásztetőrének a kíséretében. Állítólag az egyik grófnőt egy cigány vitte Schönwaldtba azután, hogy mi eljöttünk, és biztosította Guillaume de la Marche-ot, hogy a francia király nem küldött önnel üzenetet sem neki, sem a jó liège-ieknek, és hogy ön lopta el a fiatalabb grófnőt, és most mint szerelmese kíséri tovább. Ez az újság érkezett Schönwaldtból ma reggel, ezt hallottuk mi és más tanácsosok, akik ugyan nemigen tudnak semmi tanácsot adni. Igaz, hogy a mi véleményünk szerint Guillaume de la Marche durva volt a püspökkel, és elég durván bánt velünk is, de az általános vélemény mégiscsak az róla, hogy voltaképpen jó lélek, persze mikor józan, és hogy az egyetlen hadvezér, aki bennünket a burgundiai herceg ellen vezethet. Igaz az is, hogy amint jelenleg a dolgok alakulnak, részben az én véleményem is, hogy fenn kell vele tartanunk a békés viszonyt, mert túl messzire mentünk, és már nem fordulhatunk vissza.

- Leánya okos tanácsot adott - mondta Quentin Durward, aki nem akart szemrehányást tenni, mert úgyis tudta, hogy nem tudja rábírní a tanácsost elhatározása megmásítására, amelyet részben baráti körének viselkedése, részben feleségének az örgróf iránti rokonszenve alakított ki benne. - Helyes, amit leánya ajánl. Álruhába öltözve, azonnal indulnunk kell. Azt hiszem, titoktartásában megbízhatunk, és segít szökésünkben.

- Segítek egész szívemmel, egész szívemmel - mondta Pavillon, aki egy kicsit restelkedett nem egészen kifogásolhatatlan magatartása miatt, és most igyekezett jóvátenni. - Soha nem felejttem el, hogy tegnap éjjel megmentette az életemet, először, hogy megszabadított attól a fojtogató páncéltól, de még inkább, hogy kisegített a másik veszedelemből, ami még rosszabb volt, mert a Vadkan és egész falkája mindenestül az ördög fajzatja; talán nem is emberek ezek. Olyan hű leszek önhöz, mint a penge a nyeléhez, ahogy késeseink mondják, akik legelsők az egész világon. Most pedig, ha már készen van az öltözködéssel, jöjjön utánam, és meg fogja látni, mennyire bízhat bennem.

Ekkor Pavillon Quentint átvezette abba a szobába, ahol üzleti ügyeit intézte. Gondosan bezárta maga mögött az ajtót, óvatosan szétnézett, majd egy szőnyeg mögé rejtett titkos falrekeszt nyitott ki, amelyben több fémdobozt tartott. Az egyiket kinyitotta, és ez tele volt guilderekkel. Odatette Quentin elé, és felszólította, hogy vegyen belőle, amennyit szükségesnek tart a maga és társnője költségére.

Mivel abból a pénzből, amelyet Plessis-ben kapott, már alig maradt valami, Quentin habozás nélkül elfogadott kétszáz guildert. Ezzel sokat könnyített Pavillon lelkén, aki Quentinnek ezt a szükség által parancsolt cselekedetét, amellyel őt őszinte öröme hitelezőjévé tette, úgy tekintette, mint jóvátételt a vendégszeretet szabályainak megszegéséért.

Miután a gazdag flamand gondosan bezárta pénzesrekesztét, átvezette vendégét a nappali szobába. Itt már frissen és kipihenve, bár az éjszaka izgalmától egy kicsit még sápadtan ott találta a grófnőt a flamand polgárlányok szokásos ruhájába öltözködve. Rajtuk kívül csak Trudchen volt a szobában, aki serényen segített a grófnőnek öltözködése befejezésében, majd pedig kioktatta, hogyan kell viselkednie. Isabelle kinyújtotta kezét a fiatal lovag felé, aki nagy tisztelettel megcsókolta, majd így szólt:

- Seigneur Quentin, itt kell hagynunk barátainkat, mert még rájuk hoznám a szerencsétlenséget, amely állandóan üldöz apám halála óta. Önnek is át kell öltözködnie, hogy velem jöhessen, hacsak nem fárasztja, hogy baráti szolgálatokat tegyen olyan szerencsétlen lénynak, mint én vagyok.

- Hogy engem fárasztana, ha az ön szolgálatára állhatok? Örömet elkísérem akár a világ végére is! De ön elég erősnek érzi-e magát, hogy kibírja, amire vállalkozni kész az éjszaka szörnyűségei után?

- Ne is idézze emlékezetembe! - szakította félbe a grófnő. - Úgy emlékszem mindenre, mint valami zűrzavaros álmra. Megmenekült a püspök őeminenciája?

- Remélem, szabad - mondta Quentin, idejében figyelmeztetve Pavillont egy kézmozdulattal, aki már éppen el akarta mondani a szörnyű történetet.

- Csatlakozhatunk hozzá? Körülötte vannak a hű emberei? - kérdezte a grófnő.

- Őeminenciája egyedüli reménysége a mennyben van - mondta a skót lovag -, de ahová ön kíván menni, grófnő, ön mellett maradok mint kísérője és vezetője.

- Majd megbeszéljük később - mondta Isabelle, és pillanatnyi szünet után hozzátette: - Legszívesebben egy zárdába mennék, de attól félek, ez elégtelen védelem lenne azokkal szemben, akik üldöznek.

- Hm, hm - szólalt meg a tanácsos -, zárdát én sem igen ajánlanék Liège környékén; mert hát az Ardennes-i Vadkan általában szólva bátor hadvezér és megbízható szövetséges, s városunknak is jóakaró barátja, de mindenképpen nyers humora van; általában nemigen tiszteli a zárdákat, kolostorokat és apácaotthonokat. Azt mondják, legalább egy tucat, ha nem több, azoknak az apácáknak, helyesebben volt apácáknak a száma, akik minden útjára elkísérik.

- Készüljön fel az útra minél rövidebb idő alatt, Seigneur Durward - szakította félbe Pavillon elbeszélését Isabelle -, mert én inkább az ön hűségére bízom magam.

Mihelyt a tanácsos és Quentin kimentek a szobából, Isabelle kikérdezte Trudchent az útra és más dolgokra vonatkozólag, olyan tárgyilagos és világos hozzáértéssel, hogy a flamand leány felkiáltott.

- Grófnő, fogadja csodálatomat! Arról már hallottam, hogy van férfierély, de ami önben mutatkozik meg, az már emberfeletti.

- A szükség szüli a bátorságot és találékonyságot - mondta a grófnő. - Még nem is olyan régen elájultam volna, ha csak egy csepp vért látok, mint amikor valaki elvágja az ujját; azóta, mondhatni, hullámokban folyt körül a vér, és én mégis megőriztem ép eszem és önuralmam. Ne gondolja, hogy könnyű volt megváltoznom - tette hozzá Isabelle, és bár hangja erős volt, keze reszketett, mikor Trudchen karjára tette. - Az én kicsiny belső világom olyan, mint tengernyi ellenség által ostromlott várórság, amelyet csak erős rohammal lehet legyűrni. Ha helyzetem nem volna ilyen veszélyes, és ha nem tudnám, hogy belső nyugalmam lehet az egyetlen út a megmenekülésre, azonnal karjába vetném magamat, Trudchenem, és szívemet kitarva, sűrű könnyhullatással sírnám ki magamat.

- Nem, ezt ne tegye, grófnő - mondta rokonérzéssel a flamand leány -, legyen bátor, imádkozzék el egy rózsafüzért, és bízza rá magát az ég oltalmára. Hiszen az ég adott önnek olyan védelmezőt, aki kész önért életét is feláldozni és minden veszéllyel bátran szembenézni. De van valaki - tette hozzá elpirulva -, aki hozzám tartozik. Ne szóljon erről apámnak, sem arról, hogy megkértem udvarlóm, Hans Glovert, várjon önökre a keleti kapunál, és megmondtam neki azt is, hogy addig látni sem akarom, míg nem jelenti nekem, hogy biztonságban elkísérte önöket a város határáig.

A grófnő gyengéden megcsókolta és átölelte a jószívű leányt. Trudchen szívélyesen viszonzta a csókot és az ölelést, s mosolyogva mondta:

- Hihetetlen volna, ha két fiatal leány és értük bármit tenni kész udvarlóik nem tudnának elősegíteni egy álruhában való szökést.

Isabelle arcáról is eltűnt a sápadtság, és arckifejezése még vidámabb lett, mikor Quentin rövid idő múlva megjelent. A skót lovag fiatal flamand polgár öltözetét viselte. Peter adta át neki egyik ünnepi ruháját, és ezzel is megmutatta, milyen gyorsan és őszintén megbarátkozott a skót ifjúval. Megesküdött arra is, hogy semmi veréssel vagy kínzással senki rá nem bírhatja arra, hogy a két fiataalt elárulja. Mabel mama két erős lovat szerzett, és bár nagyon rokonszenvesnek találta a grófnőt és kísérő lovagját, mégis örült, hogy házáat és családját nem teszik ki további veszélynek. Nagy megnyugvással nézte, mikor mindketten nyeregbe szálltak, és azt tanácsolta, hogy tartsák szemmel Petert, aki majd előremegy a keleti kapuig, és mutatja nekik az utat, de nem adja látható jelét, hogy ismeri őket.

Abban a pillanatban, mikor a két vendég eltávozott, Mabel mama azonnal élt az alkalommal, és Trudchennek terjedelmes előadást tartott arról, milyen ostoba dolog a romantikus történetek olvasása, amelyekben arról van szó, hogy fényes udvari hölgyeket annyira elfog a merész kalandvágy, hogy háziasszonyi erények elsajátítása helyett lovagolnak, sőt uram bocsá', az országutakat járják, mihaszna lovagok és vadidegen országokból szalasztott íjászok kíséretében; így teszik ki testi épségüket mindenféle kockázatnak, eltékozzolják vagyონukat, és jóvátehetetlenül tönkreteszik jó hírnevüket.

Trudchen csendben hallgatta végig anyját; de jellemét figyelembe véve, kételkedni lehet benne, vajon azt a következtetést vont-e le, amit anyja.

A két utas háborítatlanul eljutott a keleti kapuig; közben sok járókelővel találkoztak, de ezek szerencsére sokkal jobban el voltak foglalva a pillanatnyi politikai események és hírek megvitatásával, semhogy figyelemre méltassák ezt a fiatal párt, akinek megjelenésén nem volt semmi feltűnő. A kapuőrök kiengedték őket a Pavillon által szerzett és Rouslaer által aláírt menlevél felmutatására. Néhány rövid és barátságos szóval búcsút vettek Peter Geislaertől, s nem sokkal később egy kövérkés fiatalember csatlakozott hozzájuk, aki jó szürke lovon ült, és mint Hans Glover, Trudchen Pavillon udvarlója mutatkozott be. Jellegzetesen flamand fiatalember volt: arcvonásai nem árultak el valami nagy értelmet, inkább vidámságot és jó kedélyt. A grófnő első pillantásra úgy gondolta, hogy ez az ifjú nemigen méltó arra, hogy a nemes szívű Trudchen leendő vőlegénye és férje legyen. A flamand fiatalember szemmel láthatóan igyekezett a legrokonszenvesebbnek mutatkozni, majd tisztelettel köszöntve őket, megkérdezte a grófnőt flamand nyelven, merre vezesse őket.

- Vezessen - felelt a grófnő - a brabanti határon túl eső első városba.

- A grófnő végérvényesen döntött útjának céljáról? - kérdezte Quentin, s Isabelle mellé léptetett. Franciául beszélt, amit a flamand ifjú nem értett.

- Igen - felelt a grófnő. - Jelenlegi helyzetemben csak károm származhatnék belőle, ha utazásomat sokáig akarnám folytatni, még akkor is, ha utam végén szigorú börtön várna rám.

- Börtön? - mondta megdöbbenve Quentin.

- Igen, barátom, börtön. De gondom lesz rá, hogy önnek ne jusson ugyanez a sors.

- Rólam ne beszéljen, és miattam ne legyenek gondjai - mondta Quentin. - Nekem csak az ön biztonsága a fontos, magammal nem törődöm.

- Ne beszéljen olyan hangosan - mondta Isabelle. - Zavarba hozza vezetönket. Látja, máris előrelovagolt. - Valóban, a figyelmes flamand ifjú, azt téve, amit ő maga is szívesen látott volna mástól, nem akart felesleges harmadik lenni, mihelyt észrevette, hogy Quentin a grófnő mellé léptet. - Igen - folytatta, mikor meggyőződött róla, hogy szavát már nem hallja -, önnek, barátomnak és oltalmazómnak... és miért szégyellném, hogy így nevezzem önt, mikor ez az ég akaratából történt így... meg kell mondanom, hogy szent elhatározásom hazámba visszatérni, ahol a burgundiai herceg kegyére bízom magamat. Talán jó szándékú, de helytelen

tanács volt, amely arra bírt, hogy védelmét elhagyjam, és sorsomat rábízom a ravasz és álnok Lajos királyra.

- Belenyugszik tehát abba, hogy Károly méltatlan kedveltje, Campo-Basso gróf menyasszonya legyen?

Quentin megpróbálta ezeket a szavakat közönyös hangon kimondani, bár valójában felháborodott még a lehetőségétől is; olyan volt ez, mint mikor a halálra ítélt bűnös, hangjában tettetett biztonsággal, érdeklődik, melyik napra tűzték ki kivégzését.

- Nem, Durward, nem - mondta Isabelle grófnő, felemelkedve nyergében -, ezt a gyűlöletes feltételt Burgundia minden hatalma sem tudja elfogadtatni a Croy család leányivadékával. A burgundiai herceg ráteheti kezét földjeimre és hűbéri birtokaimra, fogságba vethet egy zárdában, de ez a legrosszabb, amit velem tehet; és én hajlandó vagyok eltűnni minden rosszat, csak azt nem, hogy kezemet Campo-Bassónak adjam.

- Minden rosszat! - mondta Quentin. - És mi lehet a rosszabb, mint földi javainkból való kiforgatás és bebörtönzés? Kérem, gondoljon arra, hogy most még Isten szabad ege van a feje felett, és oldalán barátja, aki kész elkísérni Angliába, Németországba, vagy ha akarja, Skóciába, ahol mindenütt nemes oltalmazókra találhat. Addig, amíg ezt teheti, ne döntsön elhamarkodottan úgy, hogy eldobja magától szabadságát, a menny legszebb ajándékát! Milyen igazán énekelte skót hazám költője:

*Ó, a szabadság mily nemes -
Kedvet adó és kellemes -
Vígsg tündére így fakad -
Nyugodtan él, aki szabad.
Bú, inség, kór, nyomorúság,
Egy szóval mondva: szolgaság.*

(Weöres Sándor fordítása)

Isabelle szomorú mosollyal hallgatta végig Quentin dicsőenekét a szabadságról, azután így felelt neki:

- A szabadság egyedül a férfi számára van, a nőnek mindig oltalmazót kell keresnie, mert a természet alkalmatlanná tette arra, hogy megvédje önmagát. És én hol találjak oltalmazót? A gyönyörhajhászó Edward királynál Angliában vagy a részeges német uralkodónál, Vencelnél vagy talán Skóciában? Ah, Durward, miért nem vagyok a maga testvérhúga, akinek megígérhetné, hogy oltalmat nyújt hazája egyik völgyében, amelyeket oly szeretettel tud lefesteni, és ahol szeretetből és azért a néhány ékszeremért, ami még megmaradt, békésen élhetnek, és elfeledhetném azt a rossz sorsot, amelyre születtem? Megígérné nekem, hogy országának valamelyik tiszteletre méltó nagyasszonya vagy nemes főura felkínálja oltalmát, akinek szíve ugyanolyan hűséges, mint a kardja. Ha ezt remélhetném, valóban érdemes lenne jó hírnevem kockáztatni azzal, hogy még tovább és még messzebbre vándoroljak!

Isabelle grófnő ezt a vallomást olyan félénken tette, hogy gyönyörűséggel is töltötte el Quintint, de szíven is szúrta. Egy pillanatig habozott, mielőtt a kérdésre válaszolt volna, gyorsan fontolóra, véve magában, hogyan ajánlhatna fel védelmet Isabelle-nek Skóciában. De szomorú igazságként kellett beismernie, hogy aljasul és kegyetlenül cselekedne, ha olyan távoli lehetőségek felé irányítaná Isabelle figyelmét, amelynek valóra váltására alig lehet reménye.

- Úrnőm - így szólt végül -, becsuténul járnék el, és megszegném lovagi eskümet, ha Skóciában külön védelmet ígérnék, mint annak a szegény ifjúnak a karját, akit most oldalán lát. Alig hiszem, hogy él még vérrokonom Skóciában. Innerquharity törzsfője éjnek idején

megrohanta kastélyunkat, és emberei lemészárolták *clan*-om minden tagját. Ha visszatérnék Skóciába, ott találnám nemzetségem számos hatalmas ellenségét, én pedig egymagam gyenge lennék ellenük. Még ha a király igazat akarna is nekem szolgáltatni, nem merné felidézni maga ellen olyan hatalmas törzsfő erejét, akinek ötszáz lovasból álló hadereje van, csak azért, hogy jóvátegyen egyetlen szegény emberen esett sérelmeket.

- Nincs hát egyetlen igaz szöglet sem a világon - mondta a grófnő -, ha az önkény szabadon dúl Skócia hegyes-völgyes vidékein is, ugyanúgy, mint a mi gazdag javakban dúskálkodó sík földünkön!

- Ez a szomorú igazság, mit tagadjam - mondta a skót lovag. - Bizony, a mi egymással viszálykodó *clan*-jeink egyebet sem igen tesznek, mint hogy minden sérelemért véres bosszút állnak egymáson. Az Ogilvyk és a hozzájuk hasonlóak ugyanúgy kegyetlenkednek Skóciában, mint De la Marche és martalócai ebben az országban.

- Ne is beszéljünk hát többet Skóciáról - mondta Isabelle, hangjában vagy természetes, vagy tettetett közönyösséggel. - Nem, ne beszéljünk többet róla, hiszen én inkább csak tréfásan hoztam fel, hogy lássam, valóban mint menedékhelyet ajánlaná-e Európának ezt a legtöbb viszályllyal megátkozott országát. Próbára akartam tenni őszinteségét, és örömmel látom, hogy meg lehet bízni önben, még ha érzelmei és előítéletei erősen befolyásolják is. Így hát nem is gondolok más oltalomra, mint amit Károly herceg valamelyik hűbéres ura ajánl fel, és el vagyok rá szánva, hogy elfogadom.

- Miért nem megy inkább saját birtokára és megerősített várába, amire Tours-ban már gondolt is? - kérdezte Quentin. - Miért nem gyűjti maga köré atyjának hűbéreseit, és köt szerződést Burgundiával ahelyett, hogy kiszolgáltatja magát a herceg kénye-kedvének? Bizonyosan sok bátor szív lenne hajlandó harcolni önért; egyet mindenesetre ismerek, aki életét is szívesen feláldozza önért.

- Igen - mondta a grófnő -, a ravasz Lajos király terve, amelyet inkább a saját maga, mint az én érdekemben ajánlott, megghiúsult azáltal, hogy a mindkét felet kiszolgáló Zamet Maugrabbin elárulta a burgundiai hercegnek. Rokonomat bebörtönözték, házaimat katonaság szállta meg. Részemről bármely lépés kiszolgáltatta volna embereimet Károly herceg bosszújának; és miért idéztem volna fel még több vérontást az én jelentéktelen személyem miatt? Helyesebb, ha alárendelem magamat hűbéres felséguramnak mint hűséges vazallusa, csak hagyja meg személyes szabadságomat, már csak azért is, mert nagynéném, Hameline grófnő, aki megmenekülésemet eleinte tanácsolta, majd sürgette, úgy látszik, máris erre a bölcs és becsületes lépésre szánta el magát.

- Nagynénje! - ismételte meg a szót Quentin, mint aki csak most ébred tudatára olyan emlékek, amelyekről a fiatal grófnőnek sejtelve sincs, de még az ő emlékezetéből is száműzték az elmúlt nap gyorsan lepergett vészes eseményei.

- Igen, nagynénémről, Croy Hameline grófnőről beszélek. Tud talán valamit róla? - kérdezte Isabelle. - Remélem, azóta a burgundiai herceg védelme alatt talált oltalmat. Ön hallgat! Tud róla valamit?

Isabelle sürgető kérdése arra bírta Quintint, hogy elmondja, mit tud a grófnőről. Megemlítette, hogyan kellett volna részt vennie Liège-ből való kiszöktetésében. Majd elmondta, hogyan fedezte fel kilétét, mikor eljutottak a kastély melletti erdőbe, és végül, hogy miként tért vissza a kastélyba. De arról a nyilvánvaló szándékról nem mondott semmit, amellyel Hameline grófnő elhagyta a schönwaldti kastélyt, és éppen csak megemlítette azt a kósza hírt, hogy a grófnő Guillaume de la Marche kezébe került. A grófnő terveire tapintatból sem akart célzást tenni, ami pedig a kósza hírt illette, tekintettel volt útitársnője érzéseire olyan pillanatban, amikor minden erejére és lélekjelenlétére szüksége lehetett.

A tények rövid összefoglalása több fontos részlet elhagyása ellenére is mély benyomást tett Isabelle-re. Egy ideig csendben lovagolt tovább, de azután rosszálló hangon megszólalt:

- Ön tehát az én szerencsétlen nénémet otthagya egy erdő közepén, egy aljas cigány és egy hűtlen szolgálólány kezében? Szegény nagynéném, te sem fogod dicsérni ennek az ifjúnak a hűségét!

- Ha nem ezt teszem - mondta Quentin megsértetten lovagi szolgálatainak ilyen megítélése miatt -, mi lett volna a sorsa annak, akinek szolgálatára engem még több hűség kötelezett? Ha nem azok társaságában hagytam volna Hameline grófnőt, akiknek tanácsát és segítségét önmaga kereste, Isabelle grófnő azóta már Guillaume de la Marche-nak, az Ardennes-i Vadkannak lenne a menyasszonya.

- Igaza van - mondta Isabelle. - Sajnálom, hogy ostobán és hálátlanul megsértettem, pedig minden habozás nélkül vettem igénybe hű szolgálatát. De szegény nagynéném! Az a gonosz Martine milyen érdemtelenül élvezte bizalmát! Ő ismertette meg a nyomorult Zamettel és Hayraddin Maugrabbinnal, akik állítólagos csillagjós tudományukkal teljesen behálózták. Jóslataik alapján táplálta Martine nagynénémbe hiú házassági reménysegeit, amelyek az ő korához már nem illettek. Most már nem kételkedem benne, hogy Lajos király ezzel csalt törbe bennünket, csak azért, hogy udvarában keressünk menedéket. Hogy pedig a király magas személyéhez mennyire méltatlanul és mennyire nem úri módon bánt velünk, erre ön, Quentin Durward lehet leginkább a tanú. Mégis, mit gondol, mi lehet szegény nagynéném-mel?

Durward igyekezett olyan reményeket kelteni, amelyeket maga sem igen táplált, és Isabelle kérdésére azt válaszolta, hogy ezekben az emberekben semmi sem olyan erős, mint a kapzsiság. Martine már akkor is, mikor ő otthagya őket, Hameline grófnő védelmezőjének bizonyult; különben is nehéz lenne elképzelni, hogy ezek az aljas személyek bármi hasznot remélhetnének abból, hogy bántalmazták vagy éppen megölik a grófnőt, viszont sokat kereshetnek vele, ha jól bánnak vele, és csak váltságdíj fejében engedik ki kezükből.

Quentin, hogy elterelje Isabelle gondolatait erről a szomorú tárgyról, elbeszélte neki Maugrabbin árulását, amelyet a Namur közelében töltött éjszakán fedezett fel, és elbeszéléséből kitűnt, hogy ez csak a király és Guillaume de la Marche közötti megegyezés eredménye lehetett. Isabelle az iszonyattól összerázkódott, majd összeszedte magát, és így szólt:

- Szégyellem magamat, és én vétkeztem, mert kételkedtem abban, hogy a szentek megvédenek bennünket, és hogy egy pillanatig is lehetségesnek tartottam ilyen kegyetlen, aljas és becstelen tervnek a végrehajtását, noha az ég könyörülettel tekint alá az emberek nyomorúságára. Nem az ment meg bennünket, ha valamitől félünk vagy visszariadunk, hanem hogy elvetjük magunktól az árulásnak és az aljasságnak ilyen megnyilvánulását, az efféle istentagadás soha el nem érhető célját. Most már tisztán látom, miért igyekezett a képmutató Martine gyakran féltékenységet szítani köztem és nagynéném között, miközben mindkettőnknek hízelgett, és hacsak tehetette, mindenféle rágalommal illette azt, aki éppen nem volt jelen. De azt álmodni sem mertem volna, hogy nagynénémet, aki valamikor olyan igaz rokoni szeretettel ragaszkodott hozzám, rá tudja venni, hogy engem magamra hagyjon Schönwaldtban, halálos veszedelemben, ő pedig elmeneküljön.

- Hameline grófnő nem is említette önnek menekülési szándékát? - kérdezte Quentin.

- Nem - felelte a grófnő. - Tett ugyan célzást valami üzenetre, amelyet majd Martine-nak ad át. De őszintén szólva szegény nagynéném fejét annyira megzavarta az aljas Hayraddin sok titokzatos fecsegése, akivel éppen az utolsó napon ült össze hosszabb titkos megbeszélésre, hogy nem is igen kértem tőle magyarázatot. De az kegyetlen cselekedet volt tőle, hogy egyedül hagyott hátra a kastélyban.

- Nem hiszem, hogy Hameline grófnő szándékosan lett volna ilyen kegyetlen - mondta Quentin. - Olyan izgalmasak voltak a körülmények, sötét is volt az éjszaka, és a grófnő abban a hiszemben lehetett, hogy ön van a kíséretében, ön - tette hozzá halk, de határozott hangon -, aki nélkül a világ minden kincséért sem lettem volna hajlandó Schönwaldtot elhagyni.

Isabelle előrehajolt, mintha észre sem vette volna, hogy Quentin milyen különös hangsúllyal mondta az utolsó szavakat. Majd ismét kísérője felé fordult, mikor az elkezdett beszélni Lajos király cselszövéseiről. Megegyeztek abban, hogy a két cigány és cinkosuk, Martine, valamennyien a cselszövő uralkodó eszközei voltak, noha Zamet, az idősebb fivér, híven fajtája hitszegő jelleméhez, megkísérelt kettős játékot játszani, de pórul járt. Így folytatták útjukat több órán át, kölcsönös megértésben és elfelejtve mind különleges helyzetüket, mind az úton rájuk leselkedő veszélyeket. Néha álltak csak meg, hogy lovaikat ellássák egy-egy, az útból félreeső apró faluban, ahova Hans Glover vezette őket, aki különben soha meg nem zavarta volna bizalmas beszélgetésüket, és minden tekintetben a legfigyelmesebb útitársnak bizonyult.

Közben megszűntek közöttük azok a mesterséges korlátok, amelyek elválasztották egymástól a két szerelmezt (mert hiszen így nevezhetjük őket). Mert igaz, hogy a grófnő társadalmi rangja magasabb volt, és születésénél fogva sokkal gazdagabb is, mint az ifjú lovag, akinek egyetlen vagyona a kardja volt, pillanatnyilag azonban a grófnő is osztozott Quentin szegénységében, biztonsága, becsülete és élete pedig egyes-egyedül az ő lélekjelenlététől, becsületeségétől és hűséges odaadásától függött. Szerelemről nem beszéltek, bár az ifjú hölgy szíve teli volt hálával és bizalommal, és megbocsátotta volna, ha a lovag szerelmi vallomást tesz. Quintint azonban gátolta természetes félénksége s az is, hogy a lovagi magatartással nem lett volna összeegyeztethető, ha helyzetének előnyeit és a kínálkozó alkalmat önző módra kihasználja. És így, ha nem is beszéltek a szerelemről, gondolataik elkerülhetetlenül ezzel foglalkoztak, mint amikor két ember valamit megért, de inkább a hallgatást választják. Az ilyen lelkiállapot szabadsága is, bizonytalansága is gyakran az emberi élet legboldogabb óráit hozza el, ellentétben azokkal a gyakoribb pillanatokkal, amikor keserűség, bizonytalanság, megghiúsult remények és a visszautasított vonzalmak gyötörnek bennünket.

Délután két órakor történt, hogy vezetőjük az ijedtségtől sápadt arccal sietett hozzájuk, és kijelentette, hogy De la Marche *Schwarz-Reiter*-einek, fekete lovasainak csapata üldözi őket. Ezeket a zsoldosokat vagy inkább martalócokat Németország alacsonyabb néposztályai körében toborozták. Hasonlóak voltak a *Landsknecht*-ekhez, de ezeket könnyűlovasságul használták fel. A fekete lovas elnevezést onnan kapták, hogy ellenfeleik megfélemlítésére nemcsak hogy fekete lovaik voltak, hanem fegyvereiket és egész felszerelésüket valami fekete olajjal kenték be, sőt ebből gyakran jutott arcukra és kezükre is. Erkölcsaik vadsága tekintetében a fekete lovasok méltó társai voltak a gyalogos *Landsknechtek*-nek.¹¹¹

Mikor visszanéztek a sík vidéken át vezető úton, látták, hogy porfelhőben egy vagy két lovas, a csapat többi tagját megelőzve, vágóban közeledik feléjük. Quentin ekkor így szólt útitársához:

- Legdrágább Isabelle, nincs más fegyverem, csak a kardom. A harcot nem tudom ezekkel felvenni, de kíséreljük meg a menekülést. Ha el tudjuk érni azt az erdőt, valószínűleg megmenekültünk.

- Amint kívánja, egyetlen barátom - mondta Isabelle, és megsarkantyúzta lovát. - Ön pedig, derék kísérlőnk és vezetőnk - folytatta, Gloverhez fordulva -, térjen vissza egy másik úton, és ne tegye ki magát miattunk veszedelemnek.

¹¹¹ Lásd *A szerző jegyzetei*-t: V. A fekete lovasok.

A derék flamand ifjú tagadólag rázta a fejét. - *Nein, nein! Das geht nicht!* - mondta, és velük vágtatott ő is. Hármában igyekeztek elérni a védelmet nyújtó erdőt, ahol menekülést reméltek - már amennyire vágta-hoz nemigen szokott lovaikon tudtak. A fekete lovasok szorították őket, mikor látták, hogy el akarnak menekülni. Lovaik kezdtek ugyan kifáradni, de fegyvertelenek voltak, semmi nem gátolta őket, és előnyt szereztek üldözőikkel szemben. Mintegy negyed mérföldnyire voltak az erdőtől, mikor egy lovag vezetésével valami rejtékhelyről egy lovascsapat jelent meg az úton, és igyekezett útjukat elvágni.

- Fényes páncélzatuk van - mondta Isabelle -, biztosan burgundiaiak. Inkább nekik adjuk meg magunkat, mint ezeknek a martalócoknak.

Egy pillanattal később Isabelle felkiáltott, jobban megnézve a lovag zászlóját:

- Felismerem a címet az átlőtt szívvel! Crèvecoeur gróf zászlója! Ennek a burgundiai főnemesnek szívesen megadom magamat.

Quentin Durward sóhajtott, mondván magában, mi mást lehetne tenni? Pedig milyen boldog lett volna egy pillanattal korábban, ha bizonyos benne, hogy Isabelle, akár rosszabb feltételekkel is, de megszabadulhat. Hamarosan odaértek Crèvecoeur csapatához, és a grófnő szólt, hogy beszélni kíván parancsnokukkal. Crèvecoeur máris szembefordította embereit a fekete lovasokkal.

- Nemes gróf - szólt az üldözött -, Isabelle Croy, egykori fegyvertársának, Reginald de Croynak a leánya áll ön előtt, és védelmet kér maga és társai részére.

A gróf kétkedően nézett rá.

- Meglesz, amit kérsz, szép kuzin, mindenkivel szemben, ha ezren lennének is, kivéve persze hűbéres uramat, Burgundia hercegét. De most nincs időnk beszélgetésre. Ezek a rossz külsejű, ellenséges lovasok megálltak, mintha kétségessé akarnák tenni a felajánlott védelmet. Burgundiai Szent Györgyre mondom, megkeserülök, ha szembeszállnak Crèvecoeur zászlójával! Mit? Majd rendre tanítom őket. Damian, ide a lándzsámat. Előre, zászlós! Lándzsát szegezz! Crèvecoeurnél az oltalom!

A gróf, mögötte lovas katonáival, ezzel a harci kiáltással indult rohamra a fekete lovasok ellen.

24

A meghódolás

Elengedsz vagy sem: én foglyod vagyok,
Lovag, hát bánj velem kedved szerint;
Gondold meg: harc szeszélye néked is
Oly sorsot adhat, mint most énnekem:
Fogságba eshetsz.

NÉVTELEN

(Weöres Sándor fordítása)

Az összecsapás a fekete lovasok és a burgundiai katonák között alig tartott tovább öt percnél. A burgundiaiak fegyverükkel és nehéz lovaikkal döntő fölényben voltak, és nyomban szétugrasztották ellenfeleiket: Crèvecoeur gróf véres kardját lova sörényébe törölte, majd visszament az erdő szélére, ahonnan Isabelle végignézte az összecsapást. A gróf lovasainak egy része őt követte, a többiek egy darabig még kergették ellenfeleiket az országúton.

- Szégyen, gyalázat - mondta a gróf -, hogy lovagok és nemesurak fegyverét ilyen disznók vérével kell beszennyezni. Durva fogadtatás a számodra idehaza, csinos kuzinom, de kóbor hercegnőknek fel kell készülniük ilyen kalandokra. Jókor érkeztünk, mert hidd el, ezek a fekete lovasok éppen olyan kevésbé tartják tiszteletben egy grófnő kilencágú koronáját, mint egy falusi leány főkötőjét, és amint látom, kíséreted nemigen tudott volna megvédeni.

- Gróf uram - mondta Isabelle -, mindenekelőtt azt szeretném tudni, foglyának tekint-e, és ha igen, hová akar kísérni.

- Jól tudod, te balga gyermek - felelt a gróf -, mit válaszolnék kérdésedre, ha tőlem függne. De ostoba, házasságvadász nagynénéd az utóbbi időben olyan meggondolatlanul engedett szárnyadra, hogy attól félek, egy időre most meg kell elégedned kalitkával. Nekem egyelőre az a kötelességem, hogy elkísérjelek a burgundiai herceg udvarába, Péronne-ba. Éppen ezért rábízom ennek a felderítő csapatnak a parancsnokságát öcsémre, Étienne grófra, és majd én kísérek el, mert gondolom, szükséged lesz valakire, aki szóljon az érdekedben. Remélem, ha ez az ifjú szeles is egy kicsit, jól elvégzi, amit rábízok.

- Ha kételkedik benne, szeretve tisztelt nagybátyám - mondta Étienne gróf -, hogy elvégzem-e a feladatot, maradjon katonáival, én pedig elkísérem Isabelle Croy grófnőt.

- Neked, kedves öcsém, persze így jobban tetszenék, de én már kitartok eredeti szándékom mellett. Értsd meg, nem az a dolgod, hogy hajtóvadászatot tarts ezekre a fekete disznókra, amire pedig, úgy látszik, különös hivatást érzel, hanem hogy megbízható híreket hozz Liège-ből, ahonnan olyan sok kósza rémhír érkezik hozzánk. Tíz-tizenkét lándzsás vitéz marad velem, a többiek veled mennek.

- Csak egy pillanatra, Crèvecoeur kuzin - mondta Isabelle grófnő. - Én most az ön foglya lettem, de kérem, legyen kegyes azokhoz, és gondoskodjék azok biztonságáról, akik a veszélyek közt kitartottak mellettem. Engedje meg, hogy derék vezetőm, ez az ifjú ember, visszatérhessen a szülővárosába, Liège-be.

- Majd Étienne öcsém - mondta Crèvecoeur, és közben alaposan szemügyre vette a becsületes képű Hans Glovert - elkíséri hazáig ezt az ifjút, akiből valóban nem nézem ki, hogy bárkinek is ártani akarna, és szabad utat ad neki, hogy oda menjen, ahova akar.

- Adja át szerető üdvözlétemet Trudchennek - mondta a grófnő, és fátyla alól egy gyöngy nyakláncot véve elő, átnyújtotta Hansnak. - Kérem, hogy hordja ezt szerencsétlen sorsú barátnője emlékezetére.

A derék Glover átvette a gyöngy nyakláncot, és gáláns mozdulattal megcsókolta a grófnő kezét, aki ilyen bőkezűen jutalmazta meg fáradságát és azt, hogy veszélynek tette ki magát.

- Hm, jelképes ajándék - mondta a gróf. - Van még egyéb kérésed, szép húgom? Itt az ideje, hogy menjünk.

- Csak az - szólt Isabelle, és látszott, hogy mennyire fontos neki, amit mond -, hogy legyen kegyes ehhez az ifjúhoz is.

- Hm - szólt Crèvecoeur, és alaposan szemügyre vette most Quentint is, mint előzőleg Glovert, de úgy látszik, kevésbé volt megelégedve az eredménnyel, és ha nem is sértő szándékkal, de ugyanolyan aggodalmas arcot vágott, mint Isabelle. - Hm! Ez már másfajta penge. Kérlek, húgom, mit tett ez az ifjú úr, hogy ennyire fontos neked?

- Megmentette az életemet és a becsületedet - mondta a grófnő, elpirulva a szégyentől és a méltatlankodástól.

Quentin is elpirult a méltatlannak érzett megjegyzéstől, de jobbnak látta, hogy érzéseit ne öntse ki, mert ezzel csak rontana a helyzeten.

- Életedet és becsületedet? Hm! - mondta Crèvecoeur gróf. - Azt hiszem, szép húgom, sokkal okosabban tetted volna, ha nem adsz ilyesmire alkalmat ennek az ifjú úrnak. De hát ami megtörtént, megtörtént! Maradjon velünk, feltéve, hogy nemesi volta erre méltóvá teszi, és gondom lesz rá, hogy bántódása ne legyen, de a jövőben az én tisztem lesz, hogy megvédjem életedet és becsületedet. Az ifjú lovag pedig, reméljük, a jövőben megfelelőbb foglalkozást fog találni, mint hogy kóbor hölgyek oltalmazója legyen.

- Gróf úr - mondta Durward, mert már nem bírt tovább hallgatni -, ne beszéljen becsmérően egy idegenről, hogy aztán utóbb visszavonni kényszerüljön. Engedelmével közlöm önnel, hogy Quentin Durward vagyok, a skót testőrség íjásza, akik, mint ön is jól tudja, mindnyájan nemesemberek.

- Köszönöm a közlést, és csókolom a kezét érte, Seigneur - mondta Crèvecoeur még mindig tréfás hangon. - Legyen olyan jó, és lovagoljon velem csapatom élére.

Miközben Quentin előrelovagolt a gróf mellé, akinek most megvolt a hatalma, ha nem is a joga, hogy neki parancsokat osztogasson, észrevette, milyen aggódó figyelemmel, sőt szinte gyengédséggel nézi minden lépését Isabelle, annyira, hogy ez könnyeket csalt a szemébe. Jól tudta, hogy Crèvecoeurnél csak férfias viselkedéssel boldogulhat, mert alig volt lovag egész Franciaországban és Burgundiában, aki gúnyosabb nevetéssel fogadta volna egy hű szerelmes aggodalmait. Elhatározta tehát, hogy nem vár, amíg a gróf szólítja meg, hanem ő kezdi el a beszélgetést olyan hangon, amellyel több tiszteletet biztosít, mint ahogyan Crèvecoeur eddig bánt vele, bizonyosan azért, mert alárendelt rangú személy léteére előkelő és gazdag unoka-húga bizalmát élvezte.

- Gróf úr - mondta nyugodt, de határozott hangon -, mindenekelőtt azt szeretném megtudni öntől, szabad ember vagyok-e vagy foglya.

- Ravasz kérdés - felelte a gróf -, amelyre csak egy másik kérdéssel felelhetek: mit gondol, Franciaország és Burgundia békében vagy háborúban van-e egymással?

- Ezt ön, nagyuram, bizonyosan jobban tudja, mint én - válaszolt a skót lovag. - Egy ideje távol éltem Lajos király udvarától, és nem kaptam újabb híreket.

- Figyeljen rám, ifjú lovag - mondta a gróf. - Könnyű kérdéseket feltenni, de nehéz felelni rájuk. Több mint egy hetet töltöttem a hercegnél Péronne-ban, és magam sem tudok megfelelni erre a találós kérdésre. Arra azonban, hogy fogoly-e ön vagy szabad ember, azt kell pillanatnyilag felelnem, hogy fogoly. De ha becsületesen teljesítette lovagi szolgálatát a grófnő iránt, és ha őszintén megfelel minden kérdésemre, lényegesen jobb dolga lesz.

- Croy grófnő a legilletékesebb bírója - mondta Quentin -, vajon hasznát látta-e szolgálataimnak; kérem, kérdezze meg őt, utána pedig ítéljen gróf úr saját maga.

- Hm! De nagy hangerővel beszél ez az ifjú lovag - mormolta Crèvecoeur gróf. - Ilyenek a hölgyek kedvencei, akik azt hiszik, hogy nagy hangjukkal érdemlik ki a fényes selyembe öltözött úrnők kegyeit. De mondja csak, fiatal barátom, nem sérti méltóságát, ha közli velem, mennyi időt is töltött Isabelle grófnő kíséretében?

- Gróf úr - mondta Durward -, ha felelek az olyan kérdésekre, amelyeknek hangneme a sértéshez áll közel, ez csak azért van, hogy hátrányos következtetésekre ne adjak alkalmat olyan valakivel kapcsolatban, aki iránt mindkettőnknek igazságosaknak kell lennünk. Isabelle grófnőnek azóta voltam kísérője, amióta elhagyta Franciaországot, hogy visszatérjen Flandriába.

- Hohó! - szólt a gróf. - Tehát amióta elmenekültek Plessis-lez-Tours-ból? Ön persze mint a skót gárda íjásza Lajos király parancsára kísérte a grófnőt?

Bár Quentin egy cseppet sem érezte magát lekötve a francia királynak, aki, mikor álnok és meglepetésszerű módon Guillaume de la Marche kezére akarta juttatni Isabelle grófnőt, egyben bizonyosan arra is számított, hogy a fiatal skót lovag életét veszti a grófnő védelmében, mégsem érezte feljogosítva magát, hogy elárulja Lajos beléje vetett bizalmát, vagy legalábbis így mutatta. Ezért Crèvecoeur gróf kérdésére csak azt felelte, hogy neki elegendő volt, hogy felettesétől erre parancsot kapott, és ő további kérdéseket nem tett fel.

- Persze hogy elég - mondta a gróf. - Jól tudjuk, hogy a király nem engedi meg testőrtisztjeinek, hogy gárdájuk íjászait csak úgy szélnek eresszék kóbor hölgyek kíséretében, hacsak ezzel valami politikai célja nincsen. Nehéz lesz Lajos királynak továbbra is olyan büszkén hirdetni, hogy nem volt tudomása a Croy grófnők franciaországi szökéséről, hiszen egyik testőre kísérte őket. Mi volt útjuk célja, ifjú íjász uram?

- Liège, nagyuram - felelt a fiatal skót lovag. - A hölgyeknek az volt a kívánsága, hogy a néhai püspök védelme alá helyezték magukat.

- A néhai püspök! - kiáltott fel Crèvecoeur gróf. - Bourbon Lajos elhunyt? Betegségéről a herceghez nem jutott el semmi hír. Miben halt meg?

- Véres sírban nyugszik, nagyuram, már ha gyilkosai egyáltalában sírt emeltek holtteste fölé.

- Meggyilkolták! - kiáltott fel ismét Crèvecoeur. - Szentséges Szűzanyám! Ifjú ember, ez lehetetlen.

- Saját szememmel láttam a szörnyű tettet és más rémséges cselekedeteket is.

- Láttad és nem segítettél a megboldogult főpapon? - kiáltotta a gróf. - A kastély őrségét sem lármáztad fel gyilkosai ellen? Nem tudod-e, hogy szörnyű szentségtörés, ha valaki ellenállás nélkül néz végig ilyen gaztettre?

- Hogy rövid legyek, nagyuram - mondta Durward -, mielőtt ez a gaztett megtörtént volna, a vérszomjas Guillaume de la Marche a felkelt liège-iek segítségével ostrommal bevette a püspöki kastélyt.

- Ez a hír úgy sújt le, mint villámcsapás - mondta Crèvecoeur. - A liège-iek felkeltek! Schönewaldt elesett! A püspököt meggyilkolták! Te gyászos hírek hordozója! Még soha senki ennyi

rossz hírt egy csomóban velem nem közölt. Beszélj! Tudtál erről a merényletről? Tudtál a felkelésről és a gyilkosságról? Beszélj! Te Lajos bizalmas íjásza közlő vagy, és ő az, aki kilőtte ezt a fájdalmas nyilat. Beszélj, vagy megvadított lovakkal tapostatlak agyon!

- És ha szétapostat, nagyuram, akkor sem tud kihúzni belőlem semmi olyant, ami összeférhetetlen lenne egy skót nemes jellemével. Ezekről a gáztettekről nem tudok többet én sem, mint ön. Részem semmi nem volt bennük, sőt szembeszálltam volna velük, ha csak a legparányibb lehetőség kínálkozott volna. De mit tehettem? Ők több százan voltak, és én egyedül. Egyetlen gondom az volt, hogy megmentsem Isabelle grófnőt, és hála Istennek, ez sikerült is. Ha közelebb lettem volna hozzá, mikor a gáztettet olyan kegyetlenül végrehajtották, megmen tettem volna a püspök ősz fejét, vagy legalábbis bosszút álltam volna érte. De még így is tettem, amit tehettem, hogy elejét vegyem további szörnyettek elkövetésének.

- Elhiszem, amit mondasz, ifjú lovag - mondta a gróf. - Sem korodnál, sem természetednél fogva nem lehetsz alkalmas arra, hogy ilyen véres tett végrehajtását bízzák rád, bármennyire is alkalmas vagy arra, hogy hölgyeket kísérj. Szörnyű még rá is gondolni, hogy ezt a kegyes és nemes lelkű főpapot saját otthonában gyilkolták meg, ahol keresztényi szeretettel és fejedelmi bőkezűséggel vendégelt meg annyi idegent, és hogy a gáztettet az az emberi szörnyeteg hajtotta végre, aki olyan sokszor ült vendégként a püspök asztalánál, ugyanabban a teremben, ahol befertőzte kezét jótevője vérével. De rosszul ismerném Burgundiai Károlyt, és kételkednem kellene az égi igazságban, ha a bosszú nem lenne ugyanolyan könyörtelen és gyors, mint amilyen ez a példátlan gáztett volt. Ha pedig senki más nem venné úzóbe a gyilkost... - ezeknél a szavaknál a gróf elhallgatott, kardja markolatára csapott, majd kiengedve a kantárszárat kezéből, páncélkesztyűs öklével előbb mellét verte úgy, hogy mellvértje hangosan csörgött, majd pedig az égre emelte mind a kettőt, és így folytatta tovább: - Én, Philippe Crèvecoeur de Cordès, szent fogadalmat teszek Istennek, Szent Lambertnek és a kölni háromkirályoknak, hogy semmi más ügyemmel nem törődöm, míg bosszút nem állok jó Bourbon Lajos gyilkosain, ahol csak fellelem őket, erdőben vagy mezőn, városban vagy vidéken, a hegyek közt vagy sík földön, a király udvarában vagy Isten templomában! Erre zálogként ajánlom fel földjeimet és vagyonomat, barátaimat és jó embereimet, életemet és becsületeimet. Úgy segítsen Isten, Szent Lambert és a háromkirályok!

Mikor Crèvecoeur gróf ezt a fogadalmat tette, láthatólag némileg megkönnyebbült, és nem gyötörte annyira az a megdöbbenés és fájdalom, amit a Schönwaldtban lejátszódott tragédia híre első hallásra keltett benne. Tovább faggatta Durwardot, hogy minél részletesebben halljon mindarról, ami történt. Ezt a fiatal skót lovag szívesen el is beszélte neki, mert semmi oka nem volt rá, hogy csökkentse a grófban a Guillaume de la Marche iránt érzett bosszúvágyat.

- Csak azon a vak, megbízhatatlan, hitszegő, aljas népségen, a liège-ieken csodálkozom - mondta a gróf. - Hogyan voltak képesek ennek a rablónak és gyilkosnak társaivá és szövetségeseivé lenni törvényes hűbéruruk, a herceg meggyilkolásában?!

Durward ekkor elmondta a feldühödött grófnak, hogy a liège-iek közül a jóra valóbbak, bár eleinte meggondolatlanul csatlakoztak a püspökük elleni felkeléshez, amennyire ő látta, nem akartak cinkosok lenni De la Marche szörnyű gáztettében, sőt megakadályozták volna, és szörnyen le voltak sújtva, mikor látták, hogy mi történt.

- Egy szót se erről az állhatatlan söpredék népről! - mondta Crèvecoeur. - Hiszen fegyvert ragadtak hercegük ellen, akinek más bűne nem volt, csak hogy túlságosan kegyes és jó uruk volt ezeknek a hálátlan rabszolgáknak. Amikor fegyverrel mentek ellene, és betörték békés házába, mi más szándékuk lehetett, mint hogy meggyilkolják? Amikor cinkosaivá lettek az Ardenne-i Vadkannak, Flandria legnagyobb gyilkosának, mi más céljuk lehetett volna, mint gyilkosság? És különben saját elbeszélése szerint is a gyilkos ennek a csőcseléknek a sorából került ki. Remélem, hogy látni fogom még a városukat átszelő csatornák vizét véresen,

amint visszatükröződik bennük az égő házak fénye. Szegény, nemes lelkű püspök, akit kegyetlenül meggyilkoltak! Más hűbéreseket fellázadnak, mert a nehéz adó és nyomorúságuk terhe nyomja őket, de a liège-iek elbizakodottak és dúsgazdagok.

A gróf ekkor ismét elengedte lova gyeplőjét, és kétségbeesetten tördelte páncélkesztyűs kezét. Quentin látta, hogy bánatát csak növeli a püspök és közte fennálló barátságra való visszaemlékezés; ezért inkább hallgatott, mert tisztelte a gróf érzéseit, és bár enyhíteni nem tudta, fokozni sem akarta bánatát.

Crèvecoeur gróf azonban újra meg újra visszatért a tárgyra, s Quintintól újabb és újabb részleteket akart megtudni a Schönwaldtban történt meglepő eseményekről, főként a püspök haláláról; majd hirtelen, mint akinek valami az eszébe jutott, amiről eddig megfeledkezett, megkérdezte, mi történt Hameline grófnővel, és miért nincs unokahúga társaságában.

- Nem mintha távollétét veszteségnek tekinteném Isabelle-re nézve - tette hozzá, hangjában megvetéssel -, mert bár rokonok voltak, és általában jó szándékú nőszemélynek ismertem, de a cognaci udvarból nem került ki még egy ilyen ostoba nő. Biztos vagyok benne, hogy unokahúgát, aki mindig szerény és rendes hölgy volt, senki más nem ugratta bele Burgundiából Franciaországba való szerencsétlen szökésükbe, mint ez a holdkóros, házasságszerző és férjet kereső vénlány!

Micsoda szavak egy romantikus szerelmes fülének: különösen, mert nevetséges lett volna, hogy megkísértse a lehetetlent, és meggyőzze a gróftól, hogy fegyverével adva súlyt szavainak, milyen igazságtalan a grófnőhöz, akit ő a világ legszebb nőjének tartott! Hiszen ilyen módon inkább egy parasztlányról szokás beszélni, aki apja oldalán ösztökéli az ökröket, mialatt az az eke szarvát fogja! Hogyan lehet feltételezni is Isabelle-ről, hogy ostoba nagynénje hatása alatt cselekedett? Olyan rágalmak ezek, amelyeket bele kellene fojtania a rágalmazóba. Végül is Quentin hevét lehűtötte Crèvecoeur gróf marcona arca, melyből teljes megvetést olvasott ki mindazokkal az érzelmekkel szemben, amelyek neki minden másnál fontosabbak voltak. Nem attól félt, hogy a gróffal való párviadalban ő lenne a vesztes - ezt a kockázatot nemcsak hogy vállalta volna, hanem inkább ösztökélte becsvágyát -, inkább attól félt, hogy nevetségessé teszi magát, márpedig a nevetségesség az a fegyver, amelytől minden lelkes vitéz a legjobban reszket. Viszont éppen, mikor úrrá lesz a heveskedésre hajlamos kedélyen, útját állja az esztelenségnek, ha akár csírájában fojtja el a legnemesebb érzelmeket.

Attól való félelmében, hogy a gróf gúnnyal illeti, Durward elég zavarosan csak annyit felelt a hozzá intézett kérdésre, hogy Hameline grófnő megszökött a schönwaldti kastélyból, mielőtt a támadás megkezdődött. Mindent már csak azért sem mondhatott el, mert ezzel esetleg mind Hameline grófnőt, mind saját magát nevetségessé tette volna, ha elárulja, hogy a grófnő miben reménykedett az ő személyével kapcsolatban. Szavait azzal fejezte be, hogy kőszá hírek szerint Hameline grófnő Guillaume de la Marche kezébe került.

- Adja Szent Lambert, hogy elvegye feleségül - mondta Crèvecoeur -, ami a grófnő teli pénzeszsákjaira való tekintettel valószínű is. Persze az is valószínű, hogy az a vadállat a grófnőt hamarosan a másvilágra küldi, mihelyt a pénzeszsákokat megkaparintja, vagy legalábbis tartalmukat kiüríti.

A gróf ezután még több kérdést intézett Quentinhez, miként viselkedett a két hölgy az úton, mennyire voltak bizalmasak hozzá, és más egyéb részletekre vonatkozólag. Ezek a kérdések mérhetetlenül bántották az önérzetes lovagot, és érzéseit nem tudta eltitkolni ez elől az éles szemű katona és udvari férfiú elől. Most hirtelen, úgy látszik, magára akarta hagyni, mert így szólt hozzá:

- Hm, egy részről legalábbis úgy vannak a dolgok, ahogyan sejtettem. Remélem, a másik fél jobban megőrizte a józan esztét. Most pedig, ifjú lovag, lovagolj a menet élére, én vissza-

maradok, hogy beszéljek Isabelle grófnővel. Azt hiszem, eléggé ismerem most már a részleteket, hogy megbeszélhetem ezeket a szomorú eseményeket vele anélkül, hogy érzékenységet megsérteném, ha már téged sikerült is felpaprikáznom. De várj csak egy pillanatra, mielőtt előremegy. Úgy látom, boldog utazást tettél tündérországban, teli hősiek kalandokkal, nagy reménykedéssel és egy igazi trubadúrhoz méltó önáltatással, mint aki a délibábok országában jár. Felejtsd el ezt, ifjú vitéz - tette hozzá a gróf, és megveregette Quentin vállát. - Ezentúl csak úgy gondold Isabelle húgomra, mint Croy grófnőre, és felejtsd el a kóbor ifjú hölgyet. Barátai... hogy a részemről ez történik majd, erre bizton számíthatsz... mindig hálások lesznek a mellette teljesített szolgálataidért; de a többi oktan és merész álmot verd ki a fejedből.

Quentint feldühítette, hogy az éles szemű Crèvecoeur elől nem tudta eltitkolni érzelmeit, és ezért méltatlankodva így szólt:

- Gróf úr, ha szükségem lesz tanácsára, kérni fogom; ha rászorulnék támogatására, még mindig lesz rá ideje, hogy megadja vagy megtagadja; ha különös értéket tulajdonítok rólam való véleményének, még mindig nem lesz későn, hogy kikérjem.

- Ejha! - mondta Crèvecoeur. - Amadis és Oriana¹¹² közé kerültem volna, és most azt kell várnom, hogy párbajra hívjanak ki?

- Nem mintha lehetetlenség volna - mondta Quentin. - Lándzsát törtem az orléans-i herceggel, pedig ereiben a Crèvecoeurökénél előkelőbb vér folyik. Mikor kardomat Dunois-éval mértem össze, önnél jobb harcossal vívtam párviadalt.

- Az ég áldása legyen azon, amit mondasz, nemes ifjú - mondta Crèvecoeur, még mindig nevetve a szerelmes lovagon. - Ha igaz, amit mondasz, nagy szerencséd volt. Ha a Gondviselés ilyen próbatételek elé állított alig pelyhedző állal, nem fogsz bírni a hiúságoddal, ha egyszer felnőtt férfivá serdülsz. Engem meg nem haragítasz, legfeljebb mulatod rajtad. Hidd el nekem, ha hercegekkel álltál párviadalt, és grófnőknek voltál a kísérője a szerencse kiszámíthatatlan szeszélyéből, ettől még nem vagy egyenlő velük. Nem szabad megharagudnod arra, aki keményen, de jóakarattal megráz a válladnál fogva, hogy felébresszen nagyra törő álmaidból!

- Crèvecoeur gróf uram - mondta Quentin -, a családom...

- Én egy szót sem szóltam a családról - mondta a gróf. - De a rang, vagyon, magas hivatal és ehhez hasonló elválasztják egymástól a különböző osztályokhoz tartozó személyeket. Ami a születést illeti, mindnyájan Ádámtól és Évától származunk.

- Gróf úr - ismételte meg Quentin -, az én őseim glen-houlakini Durwardok...

- Ha őseid régebbiek Ádámnál és Évánál, akkor sem tehetek semmit! Ég veled - mondta a gróf.

A gróf megállította lovát, és megvárta Isabelle-t, aki az atyai intelmeket és jó tanácsokat, bármilyen jó szándékúak voltak, még kedvezőtlenebbül fogadta. Quentin pedig, miközben továbblovagolt, ezt mormolta magában:

- Szemtelen, öntelt, vén bolond! Bárcsak a legközelebbi skót íjász, aki mordályát rád fogja, nem engedne utadra olyan könnyen, mint én.

Estére a Sambre partján levő Charleroiba érkeztek. Crèvecoeur gróf úgy vélte jónak, hogy itt hagyja Isabelle-t, akit az előző nap rémségei s a reggel óta megtett ötven mérföldnyi út

¹¹² Egy spanyol eredetű lovagi kalandregény-sorozat főhőse és egyik hősnője; ezeket a lovagregényeket csúfolta ki Cervantes *Don Quijoté*-jában.

nagyon megviselt, úgyhogy egészségének veszélyeztetése nélkül nem folytathatta az utat. A gróf teljesen kimerült állapotban bízta rá a városban levő ciszterci rendi zárda főnöknőjére. Ez a nemeshölgy egyaránt rokona volt a Crèvecoeur és a Croy családnak, az ő bölcsességében és jószágában bízva, Crèvecoeur gróf nyugodtan bízta rá Isabelle-t.

Crèvecoeur, csak azért állt meg a városban, hogy a város kis létszámú burgundiai helyőrségének a parancsnokával beszéljen, és a legnagyobb vigyázatosságra intse. Elrendelte, hogy lovas díszőrséget állítsanak a zárda elé, amíg Isabelle grófnő ott tartózkodik - látszólag biztonsága érdekében, de titokban talán azért, hogy visszatartsa a szökéstől. Hogy miért kell a helyőrségnek ébernek lenni, azt a gróf csak néhány bizonytalan híreszteléssel indokolta, melyeket a Liège-ben kitört zavargásokról hallott.

Egyébként elhatározta, hogy személyesen viszi meg Károly hercegnek a lázadásról és a püspök meggyilkolásáról szóló félelmetes híreket. Ezért pihent lovakat szerzett magának és kíséretének, és azzal az elhatározással ült nyeregbe, hogy pihenő nélkül folytatja útját Péronne-ba; Quentinnek pedig közölte, hogy neki is velük kell mennie, és egyben gunyoros hangon bocsánatot kért tőle, mert el kell válnia szép útitársától, kifejezve azt a reményét, hogy a csinos hölgyek kísérőjének bizonyosan sokkal kellemesebb lesz, ha holdsütésben folytatja útját, mintha hátán fekve aludná át az éjszakát, mint más földi halandó.

Quentin legszívesebben felháborodott hangon visszautasította volna a gróf gúnyolódását, de tudta, hogy a gróf csak nevetne haragján, és megvetéssel elutasította volna párbajra való kihívását. Ezért elhatározta, amíg alkalma nem nyílik, hogy elégtételt kapjon a büszke gróftól (aki ha más okokból is, de majdnem ugyanolyan gyűlöletessé vált előtte, mint maga az Ardenne-i Vadkan), elfogadja Crèvecoeur parancsát, amit úgysem lett volna módjában megszegni, így aztán olyan iramban folytatták útjukat Charleroiból Péronne-ba, ahogyan csak lehetett.

A hívatlan vendég

Nincs ember oly tökéletes szövésű
 Haránt és hosszant, hogy ne volna híja:
 Láttam hőst pásztor-ebtől menekülni;
 Bölcsét alatt, hogy nyáladzó hülye
 Szégyellte volna. Mert, ti agyafúrtak,
 Ti okosak: ő leplét úgy szövö,
 Oly finoman, hogy gyakran belebotlik.

EGY RÉGI SZÍNJÁTÉKBÓL

(Weöres Sándor fordítása)

Éjszakai útjuk első felében Quentinnek azzal a keserű szív fájdalommal kellett megküzdenie, amelyet ifjú ember olyankor szokott érezni, mikor örökre el kell válnia szerelmétől. Miközben Crèvecoeur türelmetlenül ösztökélte őket gyors ügetésre, áthaladtak Hainault gazdag sík tájain, a teljes fényében ragyogó holdsütésben. A hold sárga fényű sugarai elárasztották a gazdag legelőket, az erdőket és szántóföldeket, ahonnan a földművesek a világos éjszakában hordták be a learatott gabonát, ahogyan az megszokott dolog volt a szorgalmas flamandoknál már abban a korban is. A széles, lassú folyású és a földeket megtermékenyítő folyókon szirtektől vagy sellőktől zavartalan siklottak a vitorlás bárkák áruval megrakva és elhaladva csendes falvak mellett, amelyeknek csínosságá és tisztasága hirdette, hogy lakóik jólétben és megelégedetten élnek. A holdfény megvilágította sok előkelő főúr és lovag hűbéres kastélyát is, széles várárkaikat, bástyáikkal körülvett várudvaraikat és magas harangtornyaikat. Hainault tartomány lovagai híresek voltak szerte Európában. Messzire világítottak a holdfényes éjszakában a székesegyházak méltóság teljes épületeinek magas tornyai is.

Hiába volt ez a változatos táj annyira más, mint Quentin kietlen és vad hazája, Skócia; mégsem tudta enyhíteni mély bánatát. Szívét Charleroiban hagyta, és a hosszú úton minduntalan arra gondolt, hogy minden lépéssel távolabb kerül Isabelle-től. Emlékezetében ott zsongott minden szava, újra átélte minden tekintetét, és mint ilyen esetekben gyakran megtörténik: izgatottabban, mint a valóságban.

Mikor az éjfél leghidegebb órája elmúlt, Quentinen eddig még soha nem tapasztalt fáradtság vett erőt, és ez ellen nem használt sem szerelme, sem bánata; így azután az első két nap eseményeinek hatásával képtelen volt megbirkózni: ezen nem segített sem testi edzettsége, sem éber és tevékeny szelleme, sem az elméjét elfoglaló fájdalmas gondolatok. Érzékszervei kezdték felmondani a szolgálatot; a fáradtság annyira hatalmába kerítette, hogy sem nem látta, sem nem hallotta, ami körülötte történik; úgy kellett összeszednie minden erejét - és erre a veszély tudata ösztönözte -, hogy lován ülve az álom erőt ne vegyen rajta, és a földre ne zuhanjon. Öntudata időnként újra meg újra felrázta a rátörő álomból, de szeme előtt elmosódtak az előtte elvonuló tárgyak; mintha minden halvány színekben mozgott volna a hold szelíd fényében. A fáradtság annyira úrrá lett felette, hogy ezt Crèvecoeur gróf is észrevette, és két emberének parancsot adott: kétoldalt tartsák Durward kantárszárát, hogy lováról le ne essék.

Mikor végre Landrecy városba érkeztek, a gróf megszánta a fiatal lovagot, hiszen három napja alig aludt valamit, és négy óra pihenőt engedélyezett saját magának s kíséretének.

Quentin mély és egészséges álmom után ébredt fel, mikor felverte az ébresztőkürt hangja és a strázsamester hangos kiáltozása: - *Debout! Debout!* Talpra! Talpra! *Messieurs, en route, en route!* Urak, indulás, indulás! - Bármilyen rövid volt is az alvás, más és megváltozott lényként ébredt fel, mint ahogyan elaludt. Felfrissült szelleme és a felkelő nap sugarai visszaadták lelki egyensúlyát, újra bízott magában és szerencséjében. Nem úgy gondolt szerelmére, mint kétségbeesett és a valóságtól elszakadt álomra, hanem mint életének magasztos és erőt adó szent eszméjére, amelyet keblébe zárt még akkor is, ha elháríthatatlan akadályok miatt soha nem is lesz módjában célját szerencsésen megvalósítania. „A kormányos hajóját a sarkcsillag vezetésével irányítja, bár nem reméli, hogy valaha eléri a csillagot - így elmélkedett magában. - Isabelle de Croyhoz fűződő gondolataim vitéz harcossá tesznek, még ha soha többé nem is fogom viszontlátni. Ha majd hall róla, hogy egy Quentin Durward nevű skót harcos kitüntette magát a becsület mezején, vagy holttestét egy ostromlott vár bástyafokán találják meg, vissza fog emlékezni útítársára, aki mindent megtett, hogy a rájuk leselkedő veszedelmeket elhárítsa. Talán majd ejt egy könnyet emlékezetére, és koszorút küld koporsójára.”

Quentin úgy érezte, balsorsának ilyen férfias tűrése sokkal alkalmasabbá teszi, hogy elviselje Crèvecoeur gróf élcelődéseit, és meg is feleljen rájuk. A gróf ugyanis egyre gúnyolta a fiatal lovag állítólagos nőies természetét, s hogy nem bírja a fáradságot. A fiatal testőr olyan jó humorral fogadta a gróf ugratásait, és szavaira mindig ügyesen és tisztelettudóan felelt, hogy hangjának és modorának változása láthatólag igen jó benyomást tett Crèvecoeurre, sokkal jobbat, mint előző nap este, mikor a fogoly lovag ingerülten viselkedett, és helyzete miatti elkeseredése vagy komoran hallgataggá tette, vagy feleselő kedvűvé.

Az öreg katona végre látni kezdte, hogy útítársa derék ifjú, akiből még lehet valaki. Tett is olyan célzásokat, hogyha kilépne a francia király íjászttestőrségéből, szívesen bejuttatja a burgundiai herceg udvartartásába, és gondja lesz rangban való emelkedésére. Quentin ezt hálásan megköszönte, de egyelőre elhárította magától, amíg úgymond, tisztán nem lát, lehet-e panasza jelenlegi gazdája, Lajos király ellen. Mindenesetre igyekezett barátságos viszonyba kerülni Crèvecoeur gróffal; és bár lelkesült modora és idegenül ható kifejezési módja egyszer-egyszer mosolyt csalt a gróf arcára, ebben a mosolyban már nem volt nyoma semmi keserű gúnynak, és nem lépte túl sem a jó humor, sem a jó modor határát.

Így sokkal nagyobb egyetértésben utaztak, mint az előző napon. Végre a kis csapat két mér-földnyire megközelítette Péronne híres és megerősített városát.¹¹³ A város közelében táborozott a burgundiai herceg hadserege, állítólag készen arra, hogy behatoljon francia területre. Velük szemben, Saint-Maxence közelében XI. Lajos gyűjtött össze nagyobb haderőt azzal a céllal, hogy jobb belátásra bírja hatalmas hűbéresét.

Péronne sík vidéken, mély vizű folyó mellett épült, erős bástyákkal és mély várárokkal megerősítve. A várost régi időkben, de újabban is úgy tekintették, mint Franciaország egyik legerősebb várát. Crèvecoeur gróf, kísérete és foglya délután három óra körül érkezett a város határába. Miközben a várost kelet felől övező nagy erdő kellemes ösvényein lovagoltak, két előkelő férfiúval találkoztak, akik nagyobb kísérettel tartottak feléjük. Csuklójukon sólymok ültek, kíséretük pedig több spánielt és agarat vezetett pórázon. Nyilvánvalóan solymászatot vettek részt. Mikor meglátták Crèvecoeur-t, akit zászlójáról azonnal felismertek, abbahagyták egy szürkegém üldözését a csatorna partján, és vágatva feléje indultak.

- Híreket, hadd hallunk híreket, gróf uram! - kiáltottak egyszerre mindketten. - Híreket hozott, vagy tőlünk vár híreket? Nem cserélnénk ki egymással értesüléseinket?

¹¹³ Bár ez a város sok háborút látott határterületen fekszik, még sohasem foglalta el egyetlen ellenség sem, s büszkén viselte a Szűz Péronne nevet, míg csak Wellington, aki nem egy hasonló hírnevet lerombolt már, emlékezetes párizsi előretörése során 1815-ben el nem foglalta. (*Walter Scott jegyzete*)

- Szívesen állok rá a cserére, Messieurs - mondta Crèvecoeur, udvariasan köszöntve őket. - Úgy értsen, hogy az uraknak vannak olyan híreik, amelyek felérnek az enyéimmel?

A két solymász egymásra mosolygott; az idősebb igazi főúri alak, sötét arcború és szomorú arcú - az arcok ismerői a búskomor természet jelének, mások pedig, mint I. Károly angol király olasz szobrása is, a korai halál előjelének tartják¹¹⁴ -, társához fordult, s így szólt:

- Crèvecoeur Brabantban volt, a kalmárok földjén, és kitanulta mesterségük fogásait. Vele nehéz lesz csereüzletet kötnünk.

- Messieurs - mondta Crèvecoeur -, igazság szerint a herceget illeti meg az elsőség a portékából. Ő veszi ki a vámot, mielőtt a vásár megnyílik. De mondják, urak, az önök hírei szomorúak-e vagy vidámak?

Az a személy, akihez Crèvecoeur beszélt, mozgékony férfiú volt, nagy életkedvet eláruló, csillogó szemmel, sok komolyságra és elmélyülésre valló vonással a szája és felső ajka körül, egész arca olyan emberre vallott, aki a látottak felett gyors ítéletet alkot, de meggondolt és lassú, amikor döntenie kell, vagy közölnie véleményét másokkal. Ez volt Hainault híres lovagja, Collart fia, akit a történelemben Nicolas de l'Élite néven ismernek, és a történetírók között is nagy tiszteletben áll Philippe des Commynes néven; ebben az időben Merész Károly egyik hozzá legközelebb álló bizalmasa és legtöbbször becsült tanácsosa volt.¹¹⁵

- Olyanok a híreink - mondta -, mint a szivárvány színei. Különböztető árnyalatúak, ha különböző szemszögből nézzük őket, és aszerint, hogy mögöttük felhős vagy derűs-e az ég. Ilyen szivárványt még soha senki nem látott sem Franciaországban, sem Flandriában, az özönvíz óta.

- Az én híreim hasonlóak az üstököshöz - mondta Crèvecoeur -, komorak, vadak és rettentőek magukban véve is, de még sokkal nagyobb, még szörnyűbb csapások előhírnökei.

- Hát akkor mégis mutassuk meg portékáinkat - mondta Commynes kíséző társának -, mert még megelőz bennünket valami újonnan érkező vetélytárs, lévén a mi híreink közismertek. Hallja tehát, gróf uram, és csodálkozzék: Lajos király Péronne-ban van!

- Mit hallok? - kiáltott a gróf meglepődve. - Csata nélkül visszavonult a herceg? És kegyelmetek polgári ruhába öltöztek, miután a várost bevették a franciák? Nem tudom elképzelni másképpen, hogyan történhetett.

- Nem, szó sincs róla - mondta D'Hymbercourt. - Burgundia zászlói nem hátráltak meg egy tapodtat sem, és Lajos király mégis Péronne-ban van.

- Akkor bizonyosan Edward király kelt át Angliából íjászaival - mondta Crèvecoeur -, és mint ősei, másodízben nyert csatát Poitiers-ben.¹¹⁶

- Nem, nem - mondta Commynes. - Nem láttunk egyetlen francia zászlót sem, és egyetlen hadigálya sem jött át Angliából. Edward király London szép hölgyei közt legyeskedik, és tetszeleg új Fekete Herceg szerepében.¹¹⁷ Most pedig hallja kegyelmed a rendkívüli hírt. Ön is

¹¹⁴ D'Hymbercourt-t vagy Imbercourt-t és a burgundiai kancellárt Gent lakói ölték meg 1477-ben. Burgundiai Mária, Merész Károly leánya gyászba öltözve jelent meg a piacon, és sirva könyörgött szolgálai életéért fellázadt alattvalóinak, de hiába. (*Walter Scott jegyzete*)

¹¹⁵ Lásd *A szerző jegyzetei*-t: VI. Philippe des Commynes.

¹¹⁶ A fiatal Fekete Herceg (III. Edward angol király fia) itt semmisítette meg Jó János francia király seregét; a király maga is fogságba jutott (1536).

¹¹⁷ Edward walesi herceg még apja életében halt meg (1376); afféle alkirály volt Franciaország jelentős részében: valószínűleg fekete páncéljáról kapta a nevét.

tudja, hogy mikor távozott, a francia és burgundiai megbízottak közt megszakadtak a tárgyalások a megbékélés minden reménye nélkül.

- Valóban, és nem álmodtunk másról, mint háborúról.

- Ami ezután következett, valóban olyan volt, mint valami álom - mondta Commynes -, szinte vártam, mikor ébredek fel. Egy szép napon a herceg a tanácsban olyan dühödten protestált minden további késedelem ellen, hogy elhatározták, bejelentik a királynak a tárgyalások félbeszakítását és azonnali bevonulást francia területre. Toison d'Or kapott megbízást a hír közlésére, és bár felvette hivatalos követi öltözetét, lába már a kengyelben volt, hogy lóra üljön, mikor a király hírnöke, Montjoie, megérkezett a városba. Nem tudtunk másra gondolni, mint hogy Lajos megelőzött bennünket a szakítással, és hogy most milyen dühös lesz a herceg, amiért mások tanácsára hallgatva megelőzték. De mielőtt a herceg gyűlést hívhatott volna össze a helyzet megvitatására, a hírnök közölte velünk, hogy Lajos király a közelben van, és egy óra múlva megjelenik kisszámú kíséretével Károly herceg meglátogatására, azzal a szándékkal, hogy személyesen simítson el minden ellentétet.

- Meglep, Messieurs, amit hallok önöktől, de talán mégsem annyira, amint gondolnák, mert mikor utoljára Plessis-lez-Tours-ban voltam, a király bizalmasa, Balue bíboros, aki akkor valami miatt megsértődött, és szívében mindig is Burgundia híve volt, célzott előttem arra, hogy ő ismeri Lajos gyenge pontjait, amelyeket kihasználva, esetleg rá tudja venni a királyt, hogy a burgundiai herceg feltételeit méltányolva kössön békét. Csak azt nem sejtettem, hogy olyan öreg róka, mint Lajos, saját jószántából belesétál ilyen csapdába. Mit határozott a burgundiai tanács?

- Mint gondolhatja kegyelmed - felelte D'Hymbercourt -, sok szó esett a király iránti hűségről, és kevesebb arról, hogy mi előnnyel kecsegtethet ez a látogatás. Nyilvánvaló volt, hogy majdnem teljesen csak az előnyökre gondoltak, és azt vitatták meg, hogyan lehetne a hűségnek szükségszerű látszatát fenntartani.

- És mit mondott a herceg? - érdeklődött tovább a gróf.

- Rövid volt és határozott, mint mindig - felelt Commynes. - „Ki az kegyelmetek közül - kérdezte -, aki jelen volt, midőn Lajos kuzinommal találkoztam a montlhéryi ütközet¹¹⁸ után, amikor olyan meggondolatlanul visszakísértem Párizs megerődített falai közé néhány tagú kísérettel, kiszolgáltatván magam kénye-kedvére?” Azt feleltem, majd mindnyájan jelen voltunk, és nem felejtjük el, mennyire nyugtalankodtunk szokatlan kedvtelésén. „Igen, kegyelmetek - mondta a herceg - helytelenítették könnyelműségemet, és én is beismerem, hogy meggondolatlan kölyök módjára jártam el; tudva azonban, hogy mivel boldog emlékezetű atyám akkor még életben volt, rokonomnak, Lajos királynak sokkal kevesebb előnye lett volna belőle, ha akkor kezébe kerít, mint nekem, ha én most ugyanezt teszem vele. Nos, ha királyi rokonom most ugyanolyan nyíltszívűséggel jó hozzám, mint jómagam akkor, királyhoz méltó fogadtatásban lesz része. De ha a bizalom látszatával törbe akar csalni és megfosztani tisztánlátásomtól, míg valami politikai cselszövényt végre nem hajtja, Burgundiai Szent Györgyre mondom, jól teszi, ha vigyáz magára.” Ezzel sodorintott egyet bajuszán, lábával nagyot toppantott, majd megparancsolta, hogy azonnal üljünk lóra, és fogadjuk a ritka vendéget.

- És valóban fogadták a királyt? - kérdezte Crèvecoeur. - Még mindig történnek csodák! Kik voltak a kíséretében?

- Kevesen - válaszolta D'Hymbercourt. - Mintegy húsz skót testőr, néhány lovag és néhányan az udvartartás tagjaiból, közöttük udvari csillagásza, Galeotti, a legfeltűnőbb személy valamennyi közül.

¹¹⁸ Lásd *A szerző jegyzetei*-t: VII. Lajos és Károly találkozása a montlhéryi ütközet után.

- Ez a csillagász - mondta Crèvecoeur - valamiért lekötöztette Balue bíborosnak. Nem lennék meglepve, ha a bíboros keze lenne benne, hogy a csillagász ilyen kétes értékű lépésre beszélt rá a királyt. Volt-e jelen valaki a főnemeselek közül?

- Az orléans-i herceg és Dunois - felelte Commynes.

- Dunois-val nekem is lesz egy-két szavam - mondta Crèvecoeur -, és emiatt nem dől össze a világ. De az a hír járta, hogy ezek ketten kegyvesztettek lettek, és a király börtönbe záratta őket.

- Mindkettőt a loches-i kastélyba, a francia főnemesség furcsa gyönyörökkel kecsegtető üdülőhelyére küldte - mondta D'Hymbercourt. - De aztán mégis magával hozta őket; az orléans-i herceget biztosan nem akarta egyedül hagyni Franciaországban. Kíséretében van ezenkívül főhóhéra néhány pribékjével, Oliver, az udvari borbély, hogy a legfontosabbakat említsem. Mindnyájan olyan szegényesen vannak öltözve, hogy, becsületesemre, a király inkább hasonlít egy uzsoráshoz, aki féltett adósságait akarja behajtani néhány fogdmegjével.

- Hol szállt meg a király? - kérdezte Crèvecoeur.

- Ez a legcsodálatosabb minden között - felelte Commynes. - Hercegünk a testőrségnek felajánlotta szállásul az egyik városkaput és a Somme hajóhidját, Lajost pedig az egyik gazdag polgár, Giles Orthen hívta meg; de mikor a király odament, meglátta De Lau és Pencil de Rivière zászlóit, akiket ő száműzött Franciaországból; egyszerre csak kényelmetlennek találta, hogy hűtlen alattvalói közelében legyen szálláson, és ezért azt kívánta, hogy a péronne-i kastélyban kapjon szállást, és így most ott lakik.

- Szerelmes Isten! - kiáltott fel Crèvecoeur. - A király tehát nemcsak hogy bemerészkedett az oroszlán barlangjába, hanem egyenesen a torkába dugta a fejét. Készakarva ment bele a csapdába ez a ravasz, vén politikus!

- Hát igen - mondta Commynes. - D'Hymbercourt még nem is beszélt el önnek, mit mondott az udvari bolond, Le Glorieux, pedig véleményem szerint ő találta legjobban a fején a szeget.

- És mi volt az a kiváló bölcsesség? - kérdezte a gróf.

- Mikor a herceg nagy sietve holmi ezüstöt szedett össze - beszélt el Commynes -, hogy megajándékozza a királyt és kíséretét, azt mondta a bolond: „Sose fáraszd kicsiny agyvelődöt, barátocskám, Károly. Sokkal nemesebb és méltóbb ajándékot adok én Lajos kuzinodnak. Odaadom neki a csörgős sapkát és bolondi tisztem pálcáját, mert, hitemre, sokkal nagyobb bolond volt nálam is, mikor kiszolgáltatta magát a te hatalmadnak.” „De ha nem adok okot neki rá, hogy megbánja, mi lesz akkor, derék bolond barátom?” - kérdezte a herceg. „Akkor pedig, Károlyom, te kapod meg a sapkát és a pálcát, mert te vagy a legnagyobb bolond hármunk között.” A bolondnak ez a csípős megjegyzése nagyon közeli érintette a herceget. Láttam, hogy arcszíne megváltozott, és ajkára harapott. Most pedig, miután mi elmondtuk híreinket, nemes Crèvecoeur, mivel tud ön szolgálni nekünk?

- Az én hírem csupa puska - felelte Crèvecoeur -, melyhez én magam hozom a gyújtókanócot. A kegyelmetek híre s az enyém olyan, mint a lenkóc és a szikra, s ez a kettő nem érintkezhetik egymással anélkül, hogy lángra ne lobbanjon, mint némely anyagokat nem lehet összevegyíteni anélkül, hogy robbanás ne következzen. Barátaim, nemes urak, jöjjenek közelebb hozzám, és ha majd elmondom, mi történt Liège-ben a püspökkel, egyetértenelek velem, hogy Lajos király legalább olyan biztosan indulhatott volna a pokolba zarándokútra, mint amilyen rosszkor jött Péronne-ba.

A két nemesúr, a gróf két oldalán lovagolva, a meglepetés félig elfojtott kiáltásával és mély megdöbbenésüket kifejező kézmozdulatokkal kísérte a Liège-ben és Schönwaldtban lejátszó-

dott események elbeszélését. Később magukhoz hívták Quintint is, hogy a legapróbb részleteket is megtudják tőle a püspök haláláról, annyira, hogy a skót lovag végül nem volt hajlandó tovább nyilatkozni, nem tudva, mire akarják felhasználni, amit tőle tudnak meg.

Így érkeztek el a Somme dúsan termő, sík partjára és Péronne-le-Pucelle kicsiny városának ősi falaihoz s a környező, mélyen fekvő pázsitos réthez, melyen ott fehérlettek a burgundiai herceg tizenötezer főnyi hadának nagyszámú sátrai.

26 *A találkozás*

...A királyok találkozását,
Ti csillagjósok rossz jelnek vegyétek,
Mint Marsét és Saturnusét.

EGY RÉGI SZÍNJÁTÉKBÓL

(*Weöres Sándor fordítása*)

Nehéz megmondani, hogy kiváltságnak-e vagy büntetésnek tekintsük-e azt az uralkodói szokást, hogy viselkedésüket szigorú udvari etiketthez igazítják. Az etikett szabályozza érzéseiket és beszédmodorukat, és nem engedi meg nekik, hogy szenvedélyeiknek szabad folyást engedjenek. Ha viszont mégis túllépik a szertartásos modor határait, méltóságuknak ártanak; ez történt a két előkelő vetélytárs, I. Ferenc és V. Károly császár esetében, akik kereken meghazudtolták egymást, és a közöttük fennálló ellentéteket legszívesebben személyes párharcban intézték volna el.

Hiába volt Burgundiai Károly kora legelhamarkodottabb és türelmetlenebb, sőt legmeggondolatlanabb fejedelme, mégis, amikor Lajos király azzal tüntette ki, hogy személyesen felkereste, nem tudott kiszabadulni az alattvalói hódolat bűvköréből. A herceg nagy lovas kísérettel ment XI. Lajos király üdvözlésére; hercegi díszruháját vette magára, és vele voltak az udvarához tartozó legnagyobb katonai méltóságok, lovagok és nemesurak. Csak úgy ragyogtak az arany- és ezüstdíszes öltözetek; mivel az angol királyi udvar gazdagságának sokat ártott a York- és Lancaster-házak közötti belviszály, és a francia uralkodó takarékosagra való hajlama sem volt hasznára a királyi pompa csillogtatásának, a burgundiai herceg udvartartása volt ebben az időben a legfényesebb egész Európában. Lajos király kísérete egész csekély számú volt, és hozzá még szegényes is; magán a királyon egy kopottas mente volt, fején a szentek érdméivel díszített kalpagot viselt, és ez bizony igen feltűnő ellentétben volt a herceg fényes öltözkéivel és fején viselt hercegi koronájával. A herceg leugrott nemes hátsólováról, fél térdre ereszkedett, és úgy tartotta Lajos kengyelvasát, amíg leszállt göthös lováról; mindez már szinte nevetségesnek tűnt fel.

A két uralkodó tettetett szívélyességgel üdvözölte egymást, híján minden őszinteségnek. A hercegnek megnehezítette szenvedélyes természete, hogy a magára erőltetett modort és magatartást végig megtartsa; a királynak viszont annyira második természetévé vált a színlelés, hogy még akik legjobban ismerték, azok sem tudták volna eldönteni, mi volt magatartásában a tettetés, és mi az őszinteség.

Mintha a király, aki jól ismerte a különféle fajtájú kutyák szokásait, meg akart volna barátkozni egy hatalmas és barátságtalan szelindekkel, amely gyanakodva néz rá, készen arra, hogy a legkisebb gyanú vagy ártani akarás első jelére ráugorjon - ha ugyan használhatjuk ezt a hasonlatot ilyen magas személyiségekkel kapcsolatban -, a szelindek pedig elkezd morogni, felborzolja szőrét, fogait vicsorgatja, de szégyell rátámadni a házba belépőre, mert az mindent megtesz bizalmának kiérdemlésére; éppen ezért az állat eltűri a barátságos közeledést, nem mintha egyszerre megszeliült volna, sőt csak azt várja, hogy ha erre e legkisebb alkalom kínálkozik, a látogató torkába harapjon.

A király kétségtelenül megérezte a herceg megváltozott hangjából, tartózkodó modorából és ideges kézmozdulataiból, hogy milyen veszélyes játékba ment bele, és szinte már kezdte megbánni, amiért egyáltalában belekezdett. De már későn volt, és nem maradt hátra más, mint

hogy páratlan ügyességét próbálja ki, amellyel minden földi emberrel bánni tudott. Igyekezett a herceg tudomására hozni, hogy szívét megtölti az őszinte megbékélés óhaja egy általa tisztelt és kipróbált jó baráttal, akitől bizonyos körülmények következtében egy idő óta elidegenedett; most azonban ezek a körülmények megszűntek, és jobb, ha mindketten fátylat borítanak a múltra. A király magát hibáztatta, mert nem tette meg korábban ezt a lépést, amellyel meggyőzhette volna derék és jóságos atyafiát, hogy ha volt is harag köztük, ez semminek nem számít szemében, ha rágondol arra a szívélyességre, ahogyan Franciaországból érkező száműzöttként fogadta, mikor kegyvesztett lett apjánál, a királynál. Majd elkezdett beszélni Károly herceg apjáról, Fülöpről, és megemlékezett az irányában mutatott atyai szívélyességről.

- Hiszen, kedves kuzin - mondta -, atyád kicsi híján ugyanúgy szeretett engem, mint téged. Emlékszem, hogy egy vadászat alkalmával valahogyan eltévedtem, és a jó herceg szemrehányást tett neked, mert magamra hagytál az erdőben, és nem törődtél úgy velem, mintha testvérbátyád lettem volna.

A burgundiai herceg arcvonásai természetből is durvák és barátságtalanok voltak; mikor pedig a király szavainak hallatára megkísérelte, hogy mosolyogjon, a mosolyából ördögi vigyor lett.

„Te, a képmutatók fejedelme - mondta magában -, szívesebben arra emlékeztetnék, hogy mennyi gonosszággal viszonzotad családunk jótetteit.”

- Ha pedig a vérrokonság és a hála kapcsolatai nem kötnének össze elég szorosan kettőnket, kedves kuzin, jussanak eszedbe a közöttünk levő lelki kapcsolatok. Én vagyok Mária lányod keresztatyja, s úgy szeretem, mint saját lányomat; mikor pedig az ég szentjei - nevük legyen örökké áldott - nekem küldtek áldott sarjat, aki ugyan három hónapot ért meg csak, fejedelmi atyád tartotta keresztvíz alá, és olyan fényes keresztelőt tartottunk, amelynél nagyszerűbbet Párizs még nem látott. Soha nem fogom elfeledni, milyen nagylelkűen bántatok velem, megtört szívű, szegény száműzöttel, Fülöp herceg és te, hön szeretett, kedves kuzinom!

- Felséges uram - mondta a herceg, miután úgy érezte, kénytelen a király szavaira valahogy válaszolni -, ezek az elismerő szavak máris többet jelentenek, mint amit Burgundia tehet, hogy megbecsülését felséged személye iránt kifejezésre juttassa mindazért, amit te tettél értém.

- Emlékszem azokra a szavakra, amelyekre célzol, kedves kuzin - mondta a király mosolyogva. - Gondolom, lényegük az volt, hogy én, szegény földönfutó, nem tudtam semmit ellenszolgáltatásként felajánlani a nekem nyújtott jótéteményért, csak feleségem, gyermekem s a magam személyét. Nos, gondolom, azóta becsületesen kiegyenlítettem tartozásomat.

- Nincs szándékomban vitatni - mondta a herceg -, de...

- De szeretnéd tudni - szakította félbe a herceg szavait a király -, hogyan egyeztethetők össze tetteim szavaimmal. Tehát hallgass ide: csecsemő gyermekem, Joachim hamvai burgundiai földben pihennek, én magam ma reggel feltétel nélkül hatalmadba adtam magamat, ami pedig feleségemet illeti, azt hiszem, kuzin, tekintve a közben eltelt időt, aligha kívánod, hogy szavamam betű szerint értsen, Gyümölcsoltó Boldogasszony - a király keresztet vetett magára, és maga elé mormolta: *Ora pro nobis*¹¹⁹ - napján töltötte be ötvenedik évét. Különben itt van a közelben, Reimsben, és ha ragaszkodol hozzá, ő is kész megtisztelni jelenlétével.

Bár Károly herceg felháborodottan vett tudomást a király szemérmetlen kísérletezéséről, hogy kettőjük között bensőséges barátságot színleljen, mégsem tudta megállni, hogy ne nevéssen e furcsa uralkodó válaszában. Nevetése azonban semmiképpen sem illett ahhoz a kiszámíthatatlan

¹¹⁹ Könyörögi érettünk. (latin)

szenvedélyességhez, ahogyan gyakran beszélni szokott. Miután hosszabban és hangosabban nevetett, mint abban a korban ezt illőnek tartották, de egyáltalán illő lett volna, a szokott hangnemben válaszolt: kerekén elutasította a királyné megtisztelő látogatását, egyben azonban kijelentette, hogy igen szívesen látja a király idősebb leányát, aki híres szépség volt.

- Örülök, kedves rokon - mondta a király szokásos és gyakori kétes értelmű mosolygásával -, hogy nem a fiatalabb leányomat, Jeanne-t óhajtod látni, mert még lándzsatorésre került volna a sor közted és másik kuzinom, az orléans-i herceg között; akkor pedig egy igaz barátot és hű rokont mindenképpen elveszítek.

- Ó, nem, felséges uram - mondta Károly herceg -, eszem ágában sincs, hogy az orléans-i herceg útját a szerelem virányain megzavarjam. Ha én lándzsát török a herceggel, annak nagyon szemrevaló és alapos okának kell lennie.

Lajos király rá se gondolt, hogy személyes sértésnek vegye a Jeanne hercegnő rútságára tett durva célzást. Ellenkezőleg, örült, hogy a herceget ilyen tréfálkozásra hajló hangulatban találja. A tréfához egyébként ő maga is jól értett, és ez (hogy napjainkban szokásos szót használjunk) sok érzelmős képmutatástól kímélte meg. A beszélgetést tehát nyomban úgy irányította, hogy Károly herceg - bár továbbra sem volt hajlandó a hűséges és megbékélt rokon szerepében tetszelegni uralkodója előtt, hiszen rosszakaratát éppen elég gyakran tapasztalhatta, és szándékainak őszinteségében ez alkalommal is erősen kételkedett - szívélyes házigazdának mutatkozzék, és boldogan járjon kedvében tréfát értő vendégének. Így, minthogy egyikőjükben sem volt meg a kölcsönös jóindulat, szívélyességgel pótolták, ami mindig kellemes hangulatot teremt jó modorú társaságban. Ez a hangnem megfelelt a hercegnek, akinek jelleméből következett nyíltsága, de egyben nyersesége is; s megfelelt a királynak, aki könnyen vett fel bárminő modort, de valójában ő is legjobban kedvelte a nyersséget és az alpári beszédet.

Az uralkodónak és a hercegnek sikerült megőriznie találkozásuknak ezt a kezdeti hangnemét később is, amikor részt vettek a péronne-i városházán tiszteletükre rendezett ünnepi lakomán. Ez a semleges terület, mint Lajos király nyomban tisztán látta, minden másnál alkalmasabb volt arra, hogy a burgundiai herceg magatartását az uralkodó személyes biztonságához szükséges keretek közt tartsa.

Az mégis nyugtalanította a királyt, hogy a herceg körül olyan sok francia főnemeset látott, közöttük számosat a legmagasabb rangúak és leghatalmasabbak közül, akiket ő kergetett el igazságtalanul száműzetésbe. Éppen az ő haragjuktól és bosszújuktól félve kérte (amit már említettünk is), hogy a péronne-i várkastélyban szállásolják el és ne a városban. Károly herceg ebbe készséggel beleegyezett, azzal a szokásos félelmetes mosolyával, amelyről soha nem lehetett megmondani, hogy jót vagy rosszat jelent-e.

Ekkor a király a lehető legtapintatosabban megkérdezte, vajon nem vehetnék-e át skót íjásztőrői a péronne-i várkastély őrizetét, ahelyett, hogy a városkapu épületében szállásolják el őket a herceg rendelkezése szerint.

Károly sodort egyet bajuszán, ami egyik legnyugtalanítóbb szokása volt, megmarkolta kardja vagy inkább töre markolatát jellegzetes mozdulattal egy kissé kihúzta, utána pedig visszalökte hüvelyébe,¹²⁰ és így szólt:

- Szent Mártonra mondom, felséges uram, nem. Felséged most hűbérese táborában és városában tartózkodik, hiszen engemet mindenki hűbéresének tart és nevez. Váram és városom felséges uramé, és azok embereim is. Éppen ezért mindegy, hogy az én fegyvereseim vagy a

¹²⁰ Ez az erőszakos természetűre valló mozdulat a színpadi hagyományok szerint Shakespeare III. Richárdját is jellemzi. (*Walter Scott jegyzete*)

skót testőrök állnak-e őrt a kastély kapujánál és mellvédjeinél. Szent Györgyre mondom, Péronne szüzi vár, és szüzességét az én hanyagságom következtében soha nem fogja elveszíteni. Szüz lányokra gondosan kell ügyelni, királyi kuzinom, ha jó híruket meg akarják őrizni.

- Helyes, kedves rokon, tökéletesen egyetértek veled - mondta a király. - Valójában engem nálad is inkább érdekel Péronne jó hírneve, mert mint te is tudod, kedves kuzin, azok közül a Somme menti városok közül való, amelyeket boldog emlékezetű atyád pénzzel megváltható zálogdíjért vett birtokába. Hogy megmondjam az igazat, mint becsületes adós most azzal a szándékkal jöttem, hogy tisztázom adósságomat. Ezért néhány ezüsstel megrakott öszvért hoztam magammal a zálogdíj kifizetésére. Annyi pénz ez, kedves kuzin, hogy ebből kitelik hercegi udvartartásod minden költsége három teljes esztendőre.

- Nekem pedig nem kell egy rézgaras sem - mondta a herceg, bajuszát sodorva. - A váltság visszafizetésének napja elmúlt, királyi kuzinom; de különben sem volt komolyan szó a városok visszaváltásáról, mert ezek átengedése volt az egyetlen jóvátétel, amelyet atyám kapott Franciaországtól, midőn a te családod igen szerencsés órában beleegyezett abba, hogy elfelejti nagyapám meggyilkolását, és az Angliával való szövetség helyett atyáddal lép szövetségre. Szent Györgyre mondom, ha ezt nem teszi, nemcsak hogy a Somme-parti városok nem lennének most birtokodban, hanem a Loire-on túl fekvő területeket sem igen tudtad volna megtartani. Nem, nem adok át egyetlen követ sem, még ha mindegyik kő árát ugyanolyan súlyú arannyal váltanád is meg. Köszönöm Istennek, valamint őseim bölcsességének és vitézi voltának, hogy Burgundia, noha csak hercegség, fenntarthatja udvarát, s még királyt is vendégül láthat, anélkül, hogy áruba kellene bocsátania örökségét.

- Rendben van, kedves kuzin - mondta a király változatlanul szelíd és halk hangon, mint akit cseppet sem zavart meg a herceg hangos beszéde és heves kézmozdulatai. - Látom, annyira jó barátja vagy Franciaországnak, hogy nem ragaszkodol minden birtokához. Úgy látszik, döntőbíróra lesz szükségünk, amikor majd ez az ügy a tanácsba kerül. Mit szólnál Saint-Polhoz?

- Sem Szent Pál, sem Szent Péter, sem a naptár valamennyi szentje nem fog soha Péronne birtokából kiprédikálni - mondta a burgundiai herceg.

- Azt hiszem, félreértettél, kedves kuzin - mondta Lajos király mosolyogva. - Én Luxemburgi Lajosra, derék hadsereg-főparancsnokomra gondoltam, Saint-Pol grófjára. Az Embruni Szűz Máriára mondom, az ő feje hiányzik nekünk legjobban tanácskozásunknál! Okosabb ember nincs nála Franciaországban; ő hasznos szolgálatokat tehetne békességünk helyreállításánál.

- Burgundiai Szent Györgyre mondom - szólt a herceg -, csodálom felségedet, hogy így beszél róla, aki álnokul és hitszegő módra viselkedett mind Franciaországgal, mind Burgundiával szemben. Ez az ember egyetlen alkalmat sem mulasztott el, hogy tüzelje a köztünk levő ellentéteket, csak azzal a céllal, hogy aztán közvetítő szerepében tetszelegessen. Esküszöm arra a rendre, amelyet viselek, hogy mocsarakkal védett vára sem fog oltalmat biztosítani neki!

- Ne ragadtasd el magadat, kuzin - mondta a király mosolyogva és egészen halk hangon. - Mikor én főparancsnokom *fejéről* beszéltem, nem gondoltam a *testére*, amely felőlem hadd maradjon csak Saint-Quentinben.

- Hohó! Így már egyetértünk, királyi kuzinom - mondta Károly herceg, bántó nevetéssel felelve a király szellemes megjegyzésére, közben pedig sarkával verte a földet. - Így már magam is szívesen látnám főparancsnok uram fejét Péronne-ban.

Ezek és más megbeszélések, amelyekben a király komoly és vidám dolgokat vegyesen hozott elő, nem követték nyomban egymást; Lajos ügyesen hol az egyikre, hol a másikra kerített sort előbb a városházi díszlakomán, majd később a herceg városi szállásán, és mindig úgy, hogy könnyedén és természetesen adta elő a legkényesebb ügyeket is.

Bár Lajos király elhamarkodottan vállalta a kockázatot, hogy rábízsa magát a herceg kiszámíthatatlan szeszélyeire, mert hiszen elkeseredett ellenségeskedésük kétségekkel és veszedelmekkel volt terhes, mégis mikor hajóját ezek felé az ismeretlen partok felé irányította, biztos kézzel és megfontoltan tartotta a kormányrudat. Ellenfele elméjének mélységeit és zátonyait a legnagyobb figyelmességgel és fontossággal mérte meg, s nem árult el sem kétséget, sem félelmet, amikor kísérletezése eredményeként több veszélyes zátonyt és homokpadot fedezett fel, mint biztos horgonyvetésre alkalmas helyet.

Nagy sokára a nap végéhez érkezett. Lajos királyt kimerítette az örökös és feszült figyelem és óvatosság, amelyet helyzete megkívánt; de fárasztó volt ez a nap a hercegre nézve is, mert el kellett nyomnia szenvedélyes érzelmeinek kitörését.

Mihelyt azonban a királytól az éjszakára szóló ünnepélyes búcsúvétel után a herceg visszavonult lakosztályába, szabad folyást engedett elfojtott szenvedélyének. Mint udvari bolondja, Le Glorieux megjegyezte, sok káromló és szidalmazó szó zuhogott aznap éjjel „sok fejre, amelyet szebb céllal hoztak a világra”. A szidalmakat főleg udvaroncainak kellett elviselniük, mert királyi vendégét mégsem szidalmazhatta távollétében, de dühének mindenképpen ki kellett törnie. Az udvari bolond tréfái némiképpen lecsillapították a herceg dühét. Nagyot nevetett, és egy aranyat dobott oda neki. Mikor megnyugodott, megivott egy serleg fűszeres bort, lefeküdt és mély álomba merült.

Lajos király nyugovóra térését érdemes részletesebben leírni, mint Károly hercegét, mert a vad szenvedély heves kitörése sokkal kevésbé érdekelt bennünket, mint egy hatalmas elme mélyenszántó gondolatai.

A királyt a burgundiai herceg udvarmestere és alabárdosai kísérték el általa választott szállására a péronne-i várkastélyba, ahol a bejáratnál íjászokból és páncélosokból összeállított erős őrség fogadta.

Miután leszállt lováról, és átment a felvonóhídon, amely szokatlanul széles és mély várárkon vezetett át, odaszólt Commynes-nak, aki több burgundiai főnemessel kíserte:

- Ezek is Szent András keresztjét viselik, de ez a kereszt nem olyan, mint az én skót íjászaimé.

- Ők is ugyanúgy készek meghalni felséged védelmében - mondta Commynes, akinek éles füle olyan színezetet is észrevett a király hanglejtésében, amelyet az szívesebben eltitkolt volna. - Különbözik Szent András keresztjét mint a burgundiai herceg birtokában levő Aranyapjas rend láncához tartozó dísz viselik.

- Jól tudom én is - mondta a király, és rámutatott a láncra, amelyet házigazdája tiszteletére hordott. - Erre a rendre úgy tekintek, mint a herceg és a közöttem levő testvéri kapcsolat jelképére. Mi ketten édestestvérek vagyunk, a lovagiasságban éppen úgy, mint lélekben; születés szerint kuzinok, és jó barátok érzelmeink közösségében és jó szomszédságában. De, nemes urak, ne jöjjenek tovább az alsó udvarnál. Nem engedem, hogy tovább fáradjanak.

- A herceg meghagyta nekünk - mondta D'Hymbercourt -, hogy a szállásig kísérjük felségedet. Hisszük, hogy megengedi urunk parancsának teljesítését.

- Hisszem, hogy ebben a kicsinységben mégis inkább az én parancsomat fogadják meg - mondta a király -, bár önök a herceg hűbéresei. Valahogyan nem érzem jól magamat, és nagyon fáradt vagyok. A nagy gyönyöröknek éppen úgy utóhatásuk van, mint a nagy fájdalomnak. Hisszem, hogy jobban örülök nagy jó uraim társaságának holnap. Kegyelmeddel, Seigneur Philippe des Commynes-nal pedig, mivel, mint hallom, történetíró, szeretnék közelebbről megismerkedni, hogy történelmi művében kedvezően írjon majd rólam, annál is inkább, mert, mint mondják, igen hegyes tollal ír olykor. Jó éjszakát, nemes urak, mindannyiuknak.

A burgundiai urakat nagyon megnyerte Lajos király kegyes modora és mesterien alkalmazott figyelmessége; a király néhány személyes kísérijének társaságában ment át a várkastély alsó udvarára nyíló boltozatos kapun, ahová odalátszott az épület egyik sarkát elfoglaló lakótorony: *donjon* néven ismert vaskos, középkori építmény, a várkastély fő erődítménye. A magas, sötét és vaskos építményre ugyanaz a hold sütött, amelynek szinte nappali világosságában tette meg Quentin Durward a Charleroi és Péronne közötti utat, amint az olvasó bizonyosan emlékezik. Az erődítmény a londoni Tower fehér tornyára emlékeztetett, de még régebbi volt; történelmi feljegyzések tanúsága szerint ugyanis Nagy Károly idejében épült. A torony falai szokatlanul vastagok voltak, ablakai igen aprók, sűrű vasráccsal ellátva. A nehézkes, hatalmas épület félelmetes árnyékba borította a várkastély egész udvarát.

- Csak nem *ott* lakom? - kérdezte a király, és összeborzongott, mint aki ezt a látványt rossz ómennek tekinti.

- Nem - válaszolt a szürkülő hajú udvarnagy, aki hajadonfővel ment a király oldalán. - Isten ments! Felséged lakosztálya ott, abban a közeli alacsony épületben lesz. Itt töltött két éjszakát János király a poitiers-i csata előtt.

- Hm, ez sem a legszerencsésebb jel - mormolta a király. - De mi van azzal a toronnyal, öreg barátom? És miért kéred az eget, hogy én ne kerüljek oda?

- Nem tudok semmi különös rosszat a toronyról, felséges uram - mondta az udvarnagy. - De az örök éjszakánként fényeket látnak, és különös hangokat hallanak. Ennek lehet is valami oka, mert a tornyot a régi időkben állami börtönné használták, és állítólag sok minden történt a falai között.

A király nem kérdezősködött tovább, mert neki igazán megvolt az oka rá, hogy tisztelje a börtönök titkait. A részére kijelölt lakosztály ajtajában (nem volt olyan ősrégi, mint a torony, de éppen elég régi és komor épületnek látszott) ott állt a skót gárda néhány íjásztestőre.

Bár a herceg nem volt hajlandó teljesíteni a király óhaját, ezért ezt a néhány testőrt ő rendelte ki, hogy közel legyenek urukhoz. A testőröket Crawford lord vezette.

- Crawford, becsületes és hűséges Crawfordom - mondta a király -, hol voltál ma? Burgundia urai olyan barátságtalanok, hogy nem törődnek veled, akinél pedig bátrabb és nemesebb úr még nem szolgált királyi udvarban? Nem láttalak a díszlakomán.

- Nem fogadtam el a meghívást, felséges uram - mondta Crawford. - Más ember vagyok ma már, mint azelőtt. Voltak idők, amikor asztal alá ittam a legkülönb burgundiaiakat is, de ma, ha négy pinnel megiszom, érzem, hogy a fejembe száll, és azt hiszem, felséged szolgálatában kötelességem, hogy testőreimnek jó példát mutassak.

- Te mindig előrelátó voltál - mondta a király. - De hát most kisebb a gondod, hiszen olyan kevés ember van veled, és mikor ünnepségeken vagyunk, nincs szükséged olyan szigorú önmegtagadásra, mint veszély idején.

- Ha kevés testőr van velem - mondta Crawford -, annál inkább vigyáznom kell rájuk, hogy harcra kész állapotban legyenek. Azt pedig Isten és felséged jobban tudja, mint John Crawford, hogy utunk vége lakmározás lesz-e vagy veszekedés.

- Csak nem érzel veszélyt a levegőben? - kérdezte a király suttogva.

- Nem mondhatom - felelt Crawford. - Bár inkább szeretném, mert mint az öreg Tineman gróf¹²¹ szokta mondani, az olyan veszély ellen lehet csak védekezni, amelyet előre látunk. Mi legyen a jelszó ma éjszakára?

¹²¹ Egy Earl of Douglast nevezték így. (Walter Scott jegyzete)

- Legyen „burgundi”, házigazdánk és kedvenc borod tiszteletére, Crawford.

- Valóban, nekem nincs bajom sem a herceggel, sem a burgundival - mondta Crawford. - Jó éjszakát, felséges uram!

- Jó éjszakát, hű skótom - mondta a király, és bement lakosztályába.

A lakószoba ajtajában Balafré, a Vágottarcú állt őrt.

- Jer, és kövess - szólt neki a király, amint elment mellette. A testőr, mintha önműködő bábu lett volna, bement a király után a lakosztályába, és megállt, mozdulatlanul várta parancsát.

- Hallottál-e hírt vándorúton levő unokaöcsédről? - kérdezte a király. - Elveszett szem elől attól a naptól kezdve, mikor első kalandján levő lovag módjára két foglyot küldött haza mint szolgálatának első gyümölcsét.

- Felség, erről én is hallottam - mondta Balafré. - Remélem, felséged elhiszi nekem, hogy ha helytelenül cselekedett, semmiképpen sem követte az én utasításomat vagy példámat, mert én soha nem voltam olyan merész, hogy felséged dicső házának bármelyik tagját kiússem a nyeregből. Ennél jobban ismerem helyzetemet, és...

- Hagyjuk ezt - mondta a király. - Unokaöcséd csak a kötelességét teljesítette.

- Pontosán erre oktattam én is - folytatta Balafré. - Öcsém, Quentin, mondtam én neki, jusson eszedbe, hogy bármi történik, a skót íjászttestőrség katonája vagy, neked kötelességedet kell teljesítened.

- Sejtettem, hogy kiváló tanítómestere volt - mondta a király. - De szeretném, ha első kérdésre felelnél: hallottál-e újabban unokaöcsédről? Urak - szólt most a király a szolgálattevő kamarásoknak -, távozzatok, mert a választ magam akarom hallani.

- Igen, felséges uram - mondta Balafré -, ma este volt találkozásom Charlot-val, unokaöcsém szolgájával, akit Liège-ből, pontosabban a püspöknek a város közelében levő kastélyából küldött. Ott helyezte el biztonságban a két Croy grófnőt.

- Áldassék Szűz Mária érte! - mondta a király. - Biztos vagy benne, hogy igaz ez a jó hír?

- Egészen biztos - mondta Balafré. - Charlot leveleket hozott felségednek a grófnőktől.

- Siess és hozd ide - mondta a király. - Add át a fegyveredet addig az egyik testőrnek vagy Olivernek, bárkinek. Dicsértessék az Embruni Szűz Mária neve! Színezüstből készítették rácsot oltára elé.

A király, mint szokása volt, áhítatos hálája jeleként levette fejéről kalapját, és a szegélyét díszítő érmék közül kiválasztotta azt, amelyet a legjobban szeretett; letérdelt előtte, és áhítattal megismételte fogadalmát.

Közben megérkezett a szolga a Durward által Schönwaldtból küldött levelekkel. A levelekben a két grófnő nagyon hűvös hangon megköszönte a királynak, hogy olyan szívélyesen elbocsátotta őket udvarából, és valamivel kedvesebben, amiért hozzájárult ahhoz, hogy biztonságban visszavonulhassanak országa területéről; a levelek hangján a király hangosan nevetett, és egy cseppet sem sértődött meg rajta. Majd megkérdezte Charlot-tól, hogy útközben nem érte-e őket valami támadás. A szolga ostoba fickó volt, de éppen ezért szemelték ki erre a feladatra, és nagyon zavarosan adta elő, hogy egy fegyveres csetepaté közben hogyan ölték meg gascogne-i társát, másról azonban nem volt tudomása. Majd a király pontosan és részletesen kikérdezte, milyen útvonalon mentek Liège-be. Nagyon érdekelte, hogy mikor Namurhoz közeledtek, megmaradtak a Liège-be vezető egyenes úton a Maas jobb partján, és nem a javasolt bal parton mentek. A király megparancsolta, hogy adjanak némi jutalmat a szolgának,

majd elbocsátotta; nyugtalanságát azonban eltitkolta, és úgy tett, mintha őt csak a két grófnő biztonsága érdekelné.

Noha a hírek szerint meghiúsult kedvenc terve, mégis nagyobb meglepedséget mutatott, mintha teljes sikeréről hallott volna. Felsőhajtott, mint aki nagy aggodalomtól szabadult meg, majd újra hálálkodott Szűz Máriának és a szenteknek égre emelt szemmel, és máris újabb becsvágyó tervekkel kezdett foglalkozni.

Mivel az ég akaratát akarta megtudni, parancsot adott, hogy hívják udvari csillagászt. Martivalle Galeottiról, mint mindig, most is valósággal sugárzott fensőbbeséges biztonsága, mint aki nem tartja kétségesnek, hogy a király szívesen fogadja. S fogadása csakugyan melegebb és szívélýesebb volt, mint valaha. A király úgy beszélt róla, mint a tudományok atyjáról és oly tükörről, amelyen át a távoljövőbe lehet pillantani, majd szavait azzal fejezte be, hogy a csillagász ujjára nagy értékű gyűrűt húzott. Galeotti nem értette meg rögtön, miért nőtt ilyen nagyra a király szemében, annál azonban sokkal jobban értette mesterségét, mint hogy meglepetésének bármi jelét adta volna. Szerényen fogadta Lajos király dicséretét, azt állítván, hogy azt nem ő, hanem nemes tudománya érdemli meg, annál is inkább, mert csodás eredményei olyan gyarló személyen keresztül válnak elérhetővé, mint amilyen ő maga. Így vált el a csillagász és a király, egymás iránt kölcsönös meglepedségben.

A csillagász eltávozása után a király egy karosszékbe vetette magát. Nagyon kimerültnek látszott, és udvaroncait, Oliver kivételével, mind elküldte. Oliver odaadón, zajtalanul forgólódott körülötte, mialatt lefekvésében segédkezett.

Közben a király hallgatag volt, és olyan apatikusan viselkedett, hogy Oliver egészen megijedt. Még a legrosszabb jellemekben is lehet néha találni valami jó vonást; még a rablók is hűségesek a vezérükhöz, és néha a kivételes helyzetben levő s kitüntetésekkel elhalmozott kegyenc is mutat őszinte érdeklődést az uralkodó iránt. Oliver, a Gonosz, mégsem volt annyira a megtestesült sátán, hogy részvét ne ébredt volna benne ura iránt, amikor jövendő sorsa forgott kockán, és láthatólag teljesen kimerült. Néhány percig csendben a király éjszakai toalettjének elkészítésével foglalatzkodott, de azután felhasználva azt a szabadságot, amelyet kettőjük érintkezésében a király engedélyezett neki, így szólt:

- *Tête-Dieu*,¹²² Sire, szinte azt hinné az ember, hogy csatát vesztett... pedig egész nap felséged közelségében voltam, és soha nem láttam ilyen vitézül küzdeni.

- Küzdeni?- mondta a király, ránézve udvaroncára, miközben visszanyerte szokásos szellemes modorát és gunyoros hangját. - De akkor jól teszed, ha mindjárt torreádornak nevezel, Oliver barátom. Én legalábbis még soha nem találkoztam olyan vak, makacs és megfélemezhetetlen vadállattal, mint burgundiai kuzinom; Károly nyugodtan lehetne bikaviadalokra nevelt murciai bika is. De nem érdemes sok szót vesztegetni rá; azt hiszem, elbántam vele a magam módján. Most pedig, Oliver, örülj velem együtt, hogy flandriai terveim nem sikerültek, sem a két kósza Croy grófnővel, sem ami Liège-t illeti. Érted, mire gondolok?

- Nem értem, Sire - felelt Oliver. - Hogyan fejezhetném ki szerencsekívánataimat ahhoz, hogy felséged szívének kedves tervei füstbe mentek, ha nem tudom, miféle okok változtatták meg nézeteit?

- Nem változtak meg azok semmiképpen - mondta a király. - De, *Pasques-Dieu!*, barátom, csak annyit mondhatok, hogy én ma sokkal többet tudtam meg Károly hercegről, mint azelőtt. Mikor az öreg Fülöp herceg életében még csak Charolais grófja volt, én pedig a száműzött *dauphin*, együtt ittunk, vadásztunk és mulattunk, s közben sok vad kalandban volt részünk.

¹²² Kb. a teringettét! (francia)

Abban az időben felette sok előnnyel dicsekedhettem, mint ami természetes is erős jellem esetében gyengébb felett. De azóta megváltozott, makacssá lett, mint egy bulldog, azonfelül vakmerő is; aki minden dolgot a végletekbe kíván hajtani, beképzelt, örökösen az igazát hajtó dogmatikus, és közben azt hiszi, hogy ő a helyzet ura. Ha valami kényesebb beszéd tárgyat hoztam elő, úgy kellett ejtenem, mintha vörösen izzó vasdarabhoz nyúltam volna. Éppen csak célzást tettem rá, hogy a két kósza Croy grófnő, mielőtt Liège-be megérkeztek volna - legjobb tudomásom szerint ugyanis oda mentek -, esetleg a határvidéken valami martalóc kezébe estek, és *Pasques-Dieu!*, úgy kifakadt, mintha istenkáromlást szóltam volna. Nem akarom elismételni, amit mondott, elég, ha csak annyit említek meg, hogy nagyon nem érezném a fejemet biztonságban, ha ebben a pillanatban hír érkezne arról, hogy derék barátodnak, a szakállas Guillaume-nak sikerült a házassági terve.

- Bocsásson meg érte, felség, de nekem nem barátom - mondta Oliver. - Sem a barát, sem a terv nem az enyém.

- Elismerem, Oliver - mondta erre a király -, hogy a te terved nem az volt, hogy megházasítsuk, hanem hogy megborotváljuk ezt a vőlegényt. Te azonban elég gonoszat kívántál a grófnőnek, mikor szerényen magadat ajánlottad vőlegénynek. De hidd el, Oliver, szerencsés az a férfi, akinek ez nem sikerül, mert akasztás, keréketörés és felnégyelés volt a derék kuzin legszelídebb ígérete annak a férfinak, aki az ő leghercegibb hozzájárulása nélkül feleségül venné hűbéresét, a fiatal grófnőt.

- És persze nem tűrné, hogy zavargások törjenek ki Liège-ben - jegyezte meg Oliver.

- Azt talán még kevésbé - mondta a király -, különben, úgy látszik, te is ugyanolyan jól tudod, mint én. Éppen ezért, mikor úgy határoztam, hogy idejövök, hírnököket küldtem Liège-be, hogy még idejében megakadályozzanak minden zendülést. Megparancsoltam két ügybuzgó barátomnak, Rouslaernek és Pavillonnak, hogy mint az egér, olyan csendesen legyenek, amíg a köztem és kuzinom közti kedves találkozás véget nem ér.

- Ha jól értem felséged szavaiból - mondta Oliver szenvtelenül -, a legtöbb, amit remélhet, hogy mostani találkozásuk nem teszi rosszabbá helyzetét. Olyan ez, mint mikor a daru bedugta fejét a róka torkába, és boldog, mert a róka nem harapta le. De úgy látszik, felséged még mindig hálás a tudós Galeottinak, hogy rábeszélte erre a reménytelen játékra.

- Inkább veszítsen játszmát az ember, mint hogy föladja - mondta a király élesen -, és nekem semmi okom sincs a vesztestől tartanom. Sőt, ha semmi nem bősíti fel jobban ezt a megveszekedett örültet, bizonyosra veszem a győzelmet. Dicsérem az ügyességemet, hogy a Croy grófnők kísérelőjéül azt az ifjút választottam, akinek a horoszkópja megegyezett az enyémmel, legalábbis abban a tekintetben, hogy utasításom megszegésével elkerülte De la Marche csapdáját, nagy veszélytől óvott meg.

- Felségednek sok olyan embere akad - mondta Oliver -, akik inkább követik a maguk tetszését, mint felséged utasításait.

- Nem erről van szó, Oliver - mondta a király türelmetlenül. - Ismered a pogány költő szavait: *vota diis exaudita malis*, ami azt is jelentheti, hogy a szentek néha haragjukban teljesítik kívánságainkat. Ilyen lett volna az adott körülmények között, ha Guillaume de la Marche kísérlete sikerül, és mikor én éppen a burgundiai herceg hatalmában vagyok. Ezt Galeotti tudományának segédletével előre láttam. Már tudniillik nem De la Marche tervének kudarcát láttam előre, hanem azt, hogy a skót íjász utazása szerencsésen végződik rám nézve. Hiszen erről volt szó, noha másként történt, mint vártam volna, mert bár a csillagok általában megjósolják a végső eredményeket, nem szólnak semmit az utakról-módokról, sőt ezek gyakran éppen ellenkezőleg alakulnak, mint vártuk. De miért beszélek én ezekről a misztériumokról neked, Oliver, aki rosszabb vagy még druszádnál, az ördögnél is, mert az ördög legalább hisz

és reszket, de te nem hiszel sem vallásban, sem tudományban, és már ilyen is maradsz halálodig, mely, ha horoszkópodnak és fiziognómiádnak hinni lehet, a bitófán fog bekövetkezni.

- Legyen, ha így kell lennie - mondta Oliver rezignáltan. - És ha igen, csak azért lesz így, mert hálás szolgája voltam mindig felségednek, és soha nem haboztam, ha parancsát kellett teljesítenem.

A király szokásos gunyoros nevetésével fogadta udvaronca szavait, majd így folytatta tovább:

- Győztél, Oliver, és Szűz Máriára mondom, igazad van, mert én voltam, aki kihívtalak viadalra. De, kérlek, mondd, észrevettél-e valamit a herceg intézkedései között, ami gyanút keltő vagy éppen rosszakaratú?

- Sire - felelte Oliver -, ha felséged és tudós csillagásza a mennyboltozat csillagainak útmutatását kutatja is, én már csak földi csúszó-mászó féreg vagyok, és a Föld dolgait veszem figyelembe. Én úgy veszem észre, hogy felségedet mint vendéget közel sem fogadják itt azzal a kitüntető figyelemmel, ami megilletné magasan a vendéglátó házigazda felett álló személyét. A herceg fáradtság ürügyével csak az utcáig kísérte el felségedet, és udvaroncaira bízta, hogy tovább kísérjék szállására. A szobákat itt sietve és gondatlanul rendezték be, a faliszőnyegek ferdén lógnak, sőt, amint láthatja felséged, némelyeket fordítva akasztottak fel, a rajtuk levő alakok fejük tetején állanak, és a fáknak a gyökerük van felfelé.

- Ez, ez csak véletlen, és a sietség az oka - mondta a király -, jól tudod, hogy soha nem törődtem ilyen csekélységekkel.

- Önmagában mindezt nem érdemes észre sem venni - mondta Oliver -, s mégis, megannyi áruló jel, hogy a herceg udvartartásának tagjai mennyire becsülik felségedet. Higgye el nekem, ha a herceg úgy kívánta volna, hogy a francia uralkodót rangjának megfelelő hódolattal és minden apróságra kiterjedő gonddal és figyelmességgel fogadják, az udvari szolgák percek alatt elvégezték volna hosszú napok munkáját. - Majd Oliver rámutatott a mosdótálra és korszóra: - Miért kell ezüstből lenniük ezeknek a felséged személyes használatára szánt tárgyaknak?

- Ami azt illeti - mondta a király csendes mosollyal -, ezekre a borotválkozáshoz szükséges tárgyakra tett megjegyzésem, Oliver, mesterséged körébe vág, és így természetes, hogy neked tűnt fel először. Bár igaz, hogy amikor száműzöttként jöttem Flandriába, Károly aranyedényekkel terítette meg az asztalt, mert az ezüstöt a *dauphin* részére szegényesnek tartotta, most pedig, úgy látszik, még az ezüstöt is fényűzésnek tartja a francia király használatára. No de, Oliver, feküdjünk le. Döntésünket meghoztuk és végrehajtottuk; most már nincs más hátra, férfiasan végig kell játszanunk a játékot. Tudom, hogy burgundiai kuzinom, éppúgy, mint minden felbőszített bika, szemét behunyja, mikor támadásra indul. Mint a burgosi torreádor tette, nekem is gondosan ki kell keresnem azt a pillanatot, amikor elvakult szenvedélyeiben kényemre-kedvemre kiszolgáltatja magát.

27 *A robbanás*

Mindenfelé csodálat és szorongás
Mikor hirtelen tűzzel fölragyog
Délen, kitörve a felhők közül.

THOMSON: NYÁR

(*Weöres Sándor fordítása*)

A megelőző fejezetet, mint a címe is mutatta, arra szántuk, hogy visszapillantva az eseményekre, az olvasó pontosan megértse belőle, milyen volt a viszony a francia király és a burgundiai herceg között, mikor a király arra a rendkívüli lépésre szánta magát, hogy személyét rábízza szenvedélyes és elkeseredett ellensége jóhiszeműségére. Részben talán a csillagjósolásba vetett hite vitte erre a lépésre, és az égi jelek látogatására kedvezőknek mutatkoztak, másrészt kétségtelenül még sokkal inkább bízott elméleti képességeinek fölényében Károly herceggel szemben. Elhatározása azonban elhamarkodott és megindokolatlan volt, mert hiszen abban a viharos történelmi korszakban sok példa volt arra, hogy még a legünnepélyesebb körülmények között megadott *salus conductus*-szerű biztosítékok sem használtak semmit. Tegyük hozzá ehhez még azt is, hogy a herceg nagyatyjának a meggyilkolása a montereau-i hídnál Lajos király atyjának a jelenlétében, egy ünnepélyes béketalálkozó alkalmával igen félelmetes precedensnek bizonyulhatott volna.

De Károly herceg, bár nyers, erőszakos, elhamarkodott és engesztelhetetlen természetű férfiú volt, nem volt sem hitszegő, sem nemtelen, hacsak a szenvedély el nem ragadta, lévén ezek inkább hidegen számító emberek jellembeli hibái. Nem állt szándékában, hogy a király iránt több udvariasságot tanúsítson, mint amit a vendéglátás törvényei határozottan megkívántak, viszont nem is kívánta ezeknek a törvényeknek a szentségét megsérteni.

A király megérkezését követő reggelen a burgundiai herceg nagyszabású csapatszemlét tartott. A szemlén a csapatok kitűnően szerepeltek. A herceg láthatóan örült, hogy alkalmá nyíltott hadi erejét megmutatni nagy ellenlábasának. Bár mint hűbérese, amint illet, bókolt a királynak, és kijelentette, hogy ezek a csapatok nem az övéi, hanem a királyiéi, de azért gunyoros ajkbiggyesztése és szemének büszke villanása pontosan megmutatta, mennyire tudja, hogy mindez csak üres szó és merő bók, s hogy kitűnő hadserege - ha éppen senki által nem korlátozva így rendelkeznek - kész lenne Párizs vagy bármely más város ellen vonulni. Lajos királynak nagy szívfájdalmat okozott, hogy a csapatszemlén felvonult hadak közt a francia főnemesség több tagjának a hadizászlóit is felismerte, mégpedig nemcsak Bretagne-ból és Normandiából, hanem a legközvetlenebb uralma alatt álló tartományokból is - ezek a királytól elszenvedett sérelmek miatt lettek a burgundiai herceg szövetségesei.

Lajos király, amint ez jelleméből következett, nyomban azon kezdett töprengeni, hogyan csábíthatná el ezeket a főnemeseket a burgundiai hercegtől, és csalogathatná vissza magához. El is határozta, hogy megbízza Olivert és más embereit: titokban környékezzék meg őket.

Maga is serényen, bár nagyon óvatosan azon mesterkedett, hogy közvetlen kapcsolatba lépjen a herceg főhivatalnokaival és tanácsosaival: felhasznált erre minden jónak látott eszközt, barátságos modort, kitüntető figyelmet, ügyesen alkalmazott hízélgést és bőkezűen osztogatott ajándékokat; nem azért, amint ezt kifejtette előttük, hogy nemes uruknak teljesített hű szolgálataik elhagyására bírja őket, hanem csak azért, hogy igénybe vegye szolgálataikat a

Franciaország és Burgundia közötti békesség fenntartása érdekében, hiszen ez olyan nemes cél, amely mindkét ország javát előmozdítja.

Ilyen nagy és bölcs király kitüntető figyelme már magában is nagy megvesztegető erőt jelentett; de még többet értek el az ígéretek és a szétszított ajándékok, amelyeket a burgundiai herceg udvari emberei, a kor szokásához híven, minden aggály nélkül elfogadtak. Miközben a herceg minden figyelmét lekötötték egy vadkanvadászat izgalmai a közeli erdőben, Lajos király felhasználta az alkalmat, hogy titokban és külön-külön beszéljen az udvari emberek közül azokkal, akik legközelebb álltak a herceghez, közöttük főként D'Hymbercourt-ral és Comynnes-nal. Nem mulasztotta el, hogy agyba-főbe ne dicsérje az előbbi hadvezéri képességeit és az utóbbi irodalmi tehetségét, mint akiből bizonyosan a kor egyik legnagyobb történetírója lesz.

A király legfőbb céljának azt tartotta, hogy kihasználja az alkalmat Károly főembereinek személyes megnyerésére, sőt ha az olvasó megengedi ezt a szót: megvesztegetésére, ha a herceg magával nem is boldogulna. A kapcsolat Franciaország és Burgundia között olyan szoros volt, hogy a burgundiai főnemeseket gyakran erős érdekszálak fűzték Franciaországhoz. Ezeket a szálakat Lajos király jóindulata megerősítette, viszont tönkretette haragjának felidézése. Lajos király igen ügyesen felhasználta ezeket a körülményeket terve és cselszövényei érdekében, bőkezűen osztogatta ajándékait, ha erre szükség volt, máskor pedig igyekezett terveit a legkedvezőbb színben tüntetni fel, miközben a büszkéket is rábírta arra, hogy tegyenek engedményeket cserében anyagi előnyökért. Jól felhasználta a hazafiúi erények magasztalását is, amikor azzal érvelt, hogy egyaránt törekszik Franciaország és Burgundia érdekeit előmozdítani - ha tehette, az egyéni érdekeket nem állította az előtérbe, hanem hagyta, hogy úgy működjenek, mint valamely gépezet elrejtett kerekei. Minden ember számára megtalálta a megfelelő csalétket és a legmegfelelőbb módot, hogyan tálalja fel. Pénzeszacskót csúsztatott bő mentéje ujjába annak, aki túl büszke volt, hogy a kezét nyújtsa érte, de bízott benne, hogy ajándéka, ha hangtalanul és észrevétlenül szállt is alá, akár a harmat, idejében meghozza bő termését, legalábbis jóakarát alakjában. Bár Lajos király diplomáciai úton már régóta előkészítette a talajt, hogy érdekeinek helyet találjon a burgundiai herceg udvarában, most, hogy személyesen járt el, ha jó hasznát látta is korábban szerzett értesüléseinek, többet elért néhány óra leforgása alatt, mint diplomatái hosszú évek fáradozásai árán.

A király leginkább egy ember távollétét fájlalta, akit pedig különösen szeretett volna megnyerni magának: Crèvecoeur grófot. Szilárd jellemét inkább csodálta és tisztelte: legutóbbi találkozásukkor sem haragudott rá igazán, amikor a gróf a herceg követeként jelent meg a plessis-i udvarban; sőt, éppen ezért határozta el, hogy igyekszik mindenképpen megnyerni magának. Nem nagyon örült neki, mikor meghallotta, hogy a gróf mintegy százfőnyi lándzsás csapat élén a brabanti határra ment, hogy ha a szükség úgy hozza, a püspök segítségére siessen Guillaume de la Marche és az elégedetlenkedő liège-iekkel szemben. Azzal vigasztalta azonban magát, hogy a gróf hadának megjelenése, de az általa küldött hírnökök utasításai is megakadályozzák elhamarkodott zavargások kitörését, ami, mint azt jól látta, jelenlegi helyzetében komoly veszéllyel járhatna.

A hercegi udvar ez alkalommal az erdőben rendezte meg az ebédet a déli órákban, ahogyan ez nagyobb vadászatok alkalmával szokásos volt. A herceg különben is szívesen rövidítette meg a hódoló ünnepeket. A király ez alkalommal erősen félreértette az emberi természetet és magatartást. Azt hitte, hogy a hercegnek hízelegni fog, hogy ő mint hűbéres ura látogatásával kegyességének és bizalmának adja tanújelét; elfelejtette azonban, hogy a herceg a francia király iránti hűbéres kötelezettségét terhesnek és megalázónak érezte, mert elég gazdagnak tartotta magát, hogy független királyság uralkodója legyen. Így pedig alárendelt hűbéresének kellett mutatkoznia és részt vennie olyan szertartásokon, amelyeket úgy tekintett, mint fitogatott szuverén fejedelmi jogainak sértő korlátozását.

De ha az ebédet különösebb szertartásosság nélkül lehetett megrendezni az erdő zöld pázsitján, vadászkiáltások hangja és hordók csapra ütése közben, úgy, amint ez a szabadban való étkezés szokásainak megfelelt, az esti étkezés már nagyobb szertartásosságot kívánt.

A herceg a lakoma megrendezéséről jó időben rendelkezett, és mikor Péronne-ba visszatértek, Lajos királyt olyan dúsan és fényűzően megrendezett díszlakoma várta, ami csak ettől a félelmetesen nagy hatalmú hűbéresétől telhetett ki, aki az egész Németalföldnek, Európa akkor leggazdagabb tartományának volt az ura. Az asztalfőn ült a herceg, jobbán pedig karosszékekben a király. Az asztal roskadásig meg volt rakva arany- és ezüstedényekkel, evőeszközökkel és a legválogatottabb s legdrágább ételekkel. A herceg mögött állt egyik oldalon a főasztalnok, Gueldres hercegének a fia, a másik oldalon pedig Le Glorieux, az udvari bolond, aki nélkül soha egy lépést sem tett. Károly herceg, mint a legtöbb kiegyensúlyozatlan és csiszolatlan jellemű ember, igen nagy élvezettel hallgatta az udvari bolondok durva és túlzott écelődéseit. Ellenlábásának, Lajos királynak viszont az szerzett gyönyörűséget, ha udvari embereinek gyengeségeiből üzhetett gúnyt, és ha vidulhatott „a bátrak félelmein és a bölcsék dőreségein”. Ha igaz a Brantôme által feljegyzett anekdota, hogy egy udvari bolond végighallgatta Lajos király őszinteségi rohamában tett vallomását, hogy miként járult hozzá fivérének, Henriknek, Guyenne grófjának a megmérgezéséhez, és másnap az ebéden az egész udvar jelenlétében kitalálta a király féltve őrzött titkát, érthető, miért ment el a kedve egész életére udvari bolondok tartásától.

Lajos király most mégis figyelmével tüntette ki a herceg udvari bolondját, és jót nevetett szellemes válaszaiban, annál is inkább, mert feltűnt neki, hogy bármennyire nyersen tréfálgozik is Le Glorieux, sok mélyre hatoló megfigyelés bújkik megjegyzéseiben.

Le Glorieux, eredeti nevén Tiel Wetzweiler, nem mindennapi jelenségnek számított az udvari bolondok sorában. Magas, megnyerő külsejű férfi volt, kitűnő eszű és képzettségű, ehhez járult még szorgalma és tudásvágya. A herceget elkísérte vadászatokra és a harcmezőkre egyaránt; mikor Károly Montlhérynél komoly veszélybe került, és a torkán megsebesült, s egy francia lovag majdnem foglyul ejtette, Tiel Wetzweiler olyan erővel ragadta meg lova kantárszárát, hogy a lovag kiesett a nyeregből, s a herceg megmenekült. Később attól félt, irigyei támadnak azok között a lovagok és nemesurak között, akik hagyták, hogy ő, az udvari bolond, siessen a herceg megmentésére, ezért inkább kinevettette magát: olyan nagy hangon dicsekedett haditetteivel, hogy legtöbbször mesének vélték a Károly herceg megmentéséről szóló történetet, így kapta a Le Glorieux (dicsekvő) jelzőt, és ez később rajta is maradt.

Le Glorieux nagyon előkelően öltözködött, s ruházata nem árulta el foglalkozását, legfeljebb egy-egy szimbólummal. Fejét nem nyírta kopaszra, dús és hullámos hajfűrtjei sapkája alól kibújva válláig értek. Gondosan nyírt szakállt is viselt, és arcvonásai, kivéve vad villanású szemét, kellemesek és tetszetősek voltak. Sipkája hegyén keresztben skarlátvörös csík futott végig; ez helyettesítette az udvari bolondok által rendszerint hordott kakastaréjt. Ébenfa pálcája végén ezüst számárfülekkel díszített bolondfej volt kifaragva, de ez olyan kicsiny volt, és olyan aprólékos művészettel készült, hogy ha valaki közelebbről meg nem nézte, nemesi pálcának is gondolhatta volna. Sipkáján aranyérmét, nyaka körül aranyláncot viselt. Ez a kettő, sipka és pálca jelezte csak hivatását, mert egyéb tekintetben az udvari emberek egyikének lehetett volna tartani: öltözéke ugyanolyan divatos volt, mint az udvarba bejáratos fiatal lovagoké.

Károly herceg és Lajos király is gyakran intéztek kérdéseket az udvari bolondhoz díszlakoma közben; jóízű nevetésük elárulta, hogy mennyire derültek Le Glorieux válaszaiban.

- Kiké azok az üres székek? - kérdezte a herceg a bolondtól.

- Utódlási jogon az egyiknek az enyémnek kellene lennie, hercegem - felelte a bolond.

- Miért, te bolond? - kérdezte a herceg.

- Mert a szék Seigneur D'Hymbercourt-é és Commynes-é, akik solymászni mentek, és közben elfeledkeztek vacsorájukról. Akiket jobban érdekel egy magasban repülő kánya, mint a sült fácán a tálban, édestestvéreim, azoktól nekem, a bolondnak kellene örökölnöm a székeket is mint egyik ingóságukat.

- Ez az élc nagyon áporodott, Tiel barátom - mondta a herceg. - De akár bolondok, akár bölcssek, itt jönnek a késedelmeskedők.

Még be sem fejezte szavait a herceg, Commynes és D'Hymbercourt belépett a terembe, majd, miután hódolattal üdvözölték a herceget és az uralkodót, csendben elfoglalták a részükre üresen hagyott két széket.

- Mi az, urak! - kiáltott rájuk a herceg. - Vadászatotok vagy nagyon jól, vagy nagyon rosszul sikerült, hogy olyan messzire elcsavarogtatok. Philippe des Commynes, te nagyon lógatod a fejedet. Valami költséges fogadást vesztettél talán D'Hymbercourt-ral szemben? Te filozófus vagy, nem búsulhatsz annyira balszerencséd miatt. Szent Györgyre mondom, D'Hymbercourt legalább olyan búsnak látszik, mint jómagad. Mi történt, urak? Boszorkány ment át az utatokon, vagy a Nagy Vadással találkozottatok?¹²³ Becsületesemre, olyan képet vágtok, mintha temetésre és nem lakomára jöttetek volna.

Miközben a herceg beszélt, a társaság minden tagja D'Hymbercourt-ra és Commynes-ra meredt. A legnagyobb zavar és elkeseredés tükröződött vissza arcukon, és éppen azért, mert egyikük sem volt különösebben búskomor természetű férfi, nyomban nagy feltűnést keltettek, annyira, hogy a jó bortól és sűrű poharazástól vidám társaság tagjai maguk is elkeseredtek; az emberek, éppen azért, mert nem értették, mi történhetett, elkezdtek suttogni egymás között, mintha valami különösképpen nagy esemény hírének várnák a bejelentését.

- Mi ez a csend, Messieurs? - kérdezte a herceg felemelt és természeténél fogva nyers hangon.
- Ha ilyen fura képet vágtok, és ezt a még furcsább csendet okoztatok itt a lakomán, maradtatok volna inkább a folyó menti mocsarakban, és vadásztatok volna továbbra is gémekekre, fajdkakasokra és foglyokra.

- Fenséges herceg - mondta Commynes -, már éppen indultunk hazafelé az erdőből, mikor Crèvecoeur gróffal találkoztunk.

- Hát visszaérkezett Brabantból? - kérdezte a herceg. - Remélem, mindent rendben talált!

- A gróf maga számol be híreiről - mondta D'Hymbercourt. - Mi csak ezt-azt hallottuk tőle.

- No lám, hol a gróf? - kérdezte a herceg.

- Átöltözködik, hogy megjelenjen hercegséged színe előtt - felelte D'Hymbercourt.

- Átöltözködik? *Saint-bleu!*¹²⁴ - kiáltott a herceg türelmetlenül. - Kell is nekem, hogy átöltözzék! Ti összeesküdtek ellenem, hogy az örületbe kergessetek!

- Híreit magánkihallgatáson óhajtja közölni fenségeddel - felelt most Commynes.

- *Tête-Dieu!* Uram király - mondta a herceg -, ilyenek a mi tanácsbeli uraink. Ha van valami mondanivalójuk, olyan fontoskodó képet vágnak, és olyan büszkék, mint a számár új teherhordó nyergére. Valaki hívja ide tüstént Crèvecoeur! Liège határából jön, és *nekünk* leg-

¹²³ A híres erdei kísértet, amely vadászoknak jelenik meg, Grand Veneurnek is hívják. (*Walter Scott jegyzete*)

¹²⁴ Kb. a kutya-fáját, teringettét! (francia)

alábbis - a herceg a személyes névmást különös hangsúllyal ejtette ki - nincs semmi titkolnivalónk, semmi, amit ne lennénk hajlandók az egész világ tudomására hozni.

Mindenki előtt nyilvánvaló volt, hogy az ital erősen dolgozott a hercegen, és ez vele született makacsságát csak növelte. Bár a legtöbben azt javasolták volna, hogy halásszák alkalmasabb időre a hírek meghallgatását és a tanácskozást, mivel jól ismerték a herceg heves vérmérsékletét, nem merészkedtek semmit tenni, hanem aggodalmaskodva várták, milyen híreket hozott a gróf.

Rövid szünet következett, a herceg türelmetlenül nézett az ajtóra, a vendégek pedig maguk elé meredtek, hogy eltitkolják kíváncsiságukat és aggodalmukat. Csak a király maradt nyugodtan, és felváltva hol az asztalokkal, hol az udvari bolonddal beszélgetett.

Crèvecoeur végül is megjelent, és a herceg azonnal hozzá fordult kérdésével:

- Mi hírt hozol Liège-ből és Brabantból, gróf uram? Érkezésed híre számüzte a vígságot asztalunktól. Reméljük, megjelenésed visszahozza.

- Fenséges uram és parancsolom - szólt a gróf fájdalmasan zengő hangon -, híreim inkább illenének a tanácsteremhez, mint terített asztalhoz.

- Halljuk, ember, még ha az Antikrisztustól jönnek is! - mondta a herceg. - De sejtem, miről van szó... a liège-iek ismét felkeltek ellenem.

- Valóban felkeltek - mondta Crèvecoeur nagyon komoran.

- No lám - mondta a herceg. - Nyomban kitaláltam, mit féltél közölni velem... ezek a nyúleszű burgerek már megint lázadoznak. Jobbkor nem is teheték, mert most uralkodónktól kaphatunk tanácsot és oktatást - és ezzel Lajos király felé hajolt hódolattal, de tekintetében keserű harag villámlott -, hogyan bánjunk a zendülőkkel. Hoztál más hírt is? Halljuk mielőbb, és mondd meg azt is, mivel tudod menteni magadat, hogy nem siettél a püspök segítségére.

- Sire, nehéz elmondani további híreimet, és azok fenségedet is mélyen le fogják sújtani. Sem az én, sem bármely élő ember lovagi segítsége nem érhetne volna el a püspököt. Guillaume de la Marche, szövetkezve a zendülő liège-iekkel, bevette a schönwaldti kastélyt, és a püspököt meggyilkolta a kastély nagytermében.

- *Meggyilkolta?* - ismételte meg a gróf szavait a herceg mély és tompa hangon, amit mégis mindenki meghallott, aki a teremben tartózkodott. - Nem valami kósza rémhír áldozata lettél, Crèvecoeur? Ez lehetetlen.

- Nem, Sire - mondta a gróf. - Szemtanú beszélte el, a francia király skót íjászttestőrségének egy tagja, aki jelen volt a teremben, amikor Guillaume de la Marche parancsára a gyilkosságot elkövették.

- És bizonyosan segített e szörnyű szentségtörés elkövetésében és helyeselte! - kiáltotta a herceg, miközben felugrott helyéről, és olyan dühvel rúgott bele a lába alatt levő zsámolyba, hogy darabokra tört. - Zárjátok be a terem ajtajait, álljon minden ablakhoz valaki, senki idegen vendég ne mocsanjon a helyéről, mert nyomban felkoncoltatom! Kamarások, rántsatok kardot! - majd pedig a király felé fordult, s kezét lassú, határozott mozdulattal kardja markolatára tette. A király az ijedtség legkisebb jele nélkül csak ennyit mondott:

- Ezek a hírek, kedves kuzin, úgy látszik, az agyadra mentek.

- Nem! - kiáltott a herceg félelmetes hangon. - Csupán felébresztették bennem azt a jogos felháborodást, amelyet a hely és a körülmények megfontolása eddig elfojtott bennem. Te testvérgyilkos, aki fellázadtál saját szülőatyád ellen! Te néped zsarnoka! Te áruló szövetéses! Te becsstelen féreg! Most végre hatalmamban vagy, és áldom Istenemet érte!

- Köszönd ezt inkább ostobaságomnak - mondta a király. - Mert, lám, mikor egyenlő erőkkal találkoztunk Montlhérynél, igyekeztél menteni a bőrödöt.

A herceg továbbra is kardja markolatán tartotta a kezét: nem húzta ki, és nem sújtott olyan ellenfélre, aki semmi erőszakos ellenállásra nem készült.

Közben a teremben vad zűrzavar keletkezett. Az ajtókat a herceg parancsára bezárták, és őrt állítottak eléjük. Több francia lovag, ha szám szerint kisebbségben voltak is, felkelt helyéről, készen arra, hogy megvédje uralkodóját. A király nem szólt egyetlen szót sem az orléans-i herceghez, sem Dunois-hoz, amióta a loches-i börtönükből kiszabadultak, ha ugyan kiszabadulásnak lehet nevezni, hogy most kényszerítette őket a kíséretéhez való csatlakozásra, de azért továbbra is nyilvánvalóan gyanakvással nézett rájuk. Ennek ellenére legelőször Dunois hangját lehetett hallani, amint a zűrzavart túlkiáltva, a burgundiai herceghez beszélt:

- Herceg uram, elfelejtette volna fenséged, hogy ön Franciaország hűbérese, és hogy mi, a vendégei, franciák vagyunk? Ha kezét felemeli uralkodója ellen, legyen rá elkészülve, hogy bennünket a kétségbeesés a végsőkéig fog hajtani. Higgye el, amit mondok: készek vagyunk annyi burgundiai vért inni, mint amennyi burgundiai bort eddig megittunk. Bátorság, Orléans, bátorság, francia urak! Jöjjetek ide körém, és tegyék, amit én teszek.

Ebben a válságos pillanatban derült ki igazán, kikre számíthat a király. Az a néhány független főúr és lovag, akik Lajost elkísérték útjára, és akiket a király jóformán figyelemre sem méltatott, késedelem nélkül Dunois köré tömörültek, és vezetésével előretörték az asztalfőig, ahol a király és a herceg karosszéke volt, nem törődve a nyomasztó túlerővel, sem a biztos halállal, ha összecsapásra kerül a sor.

Azok az udvari emberek és diplomaták viszont, akik magas állásukat egyes-egyedül a királynak köszönhették, gyáván és hideg közönnyel szemlélték a történeteket: ülve maradtak, mint akik el vannak szánva rá, hogy nem hívják ki a végzetet maguk ellen, bármi is történjék jötevéjükkel.

Viszont a tiszteletre méltó Crawford lord meghazudtolva magas korát, az elsők között volt, aki sietve tört magának utat (igaz, a burgundiaiak, talán azért is, mert tisztelték az ősz skót lovagot, és mert szívük mélyén titokban a király épségben való megmenekülését kívánták, utat engedtek neki), és bátran odaállt a király és a herceg közé. Majd fejére tette süvegét, amely alól előbújtak ősz hajfürtjei; sápadt arcát és homlokát az indulat pírja öntötte el, és fiatalos tűzben égő szeme azt árulta el, hogy kész a legkétségbeejtőbb cselekedetre is. Köpenyét egyik vállára vetette, majd harci állásba helyezkedve készült bal karjára csavarni, miközben jobbával kihúzta kardját.

- Én már az én uram és királyom atyjáért és nagyatyjáért is harcoltam - ez volt minden, amit mondott -, és Szent Andrásra, bármiként végződik ez a harc, kiállok mellette is.

Mindez villámgyorsasággal, sokkal rövidebb idő alatt játszódott le, mint elmondottuk, mert mihelyt a herceg fenyegetően lépett fel, Crawford odavetette magát közéje és az uralkodó közé; a francia nemesurak pedig, zárt csoportot alkotva, szintén a király megvédésére készültek.

A burgundiai herceg továbbra is kardja markolatán tartotta kezét, és már úgy látszott, hogy általános támadásra ad jelet, amikor előrerohant Crèvecoeur, és harsány hangon így kiáltott:

- Fenséges uram, Burgundia fejedelme, gondolja meg, mit tesz! Ez itt az *ön* terme, ön a király hűbérese, ne ontsa ki vendége vérének saját portáján, sem uralkodója vérének azon a trónon, amelyet ön állított fel neki! Háza becsületére kérem, ne kísérelje meg, hogy egy rettenetes gyilkosságot még szörnyűbbel toroljon meg!

- Félre, Crèvecoeur - szólt a herceg -, ne álld bosszúmnak útját! Félre innen! A királyok haragja félelmetes, akár az ég haragja.

- De csak ha *igazságos*, miként az ég haragja - mondta Crèvecoeur határozott hangon. - Kérem fenségedet, ne ragadtassa el magát, bármennyire méltán érzi magát megsértettnek. Titeket pedig, francia urak, arra kérlek, hogy mivel az ellenállás haszontalan lenne, kerüljétek el mindent, ami vérontáshoz vezethet.

- Crèvecocurnek igaza van - mondta Lajos király, akit nem hagyott el hidegvére ebben a félelmetes pillanatban sem, és jól látta, ha összecsapásra kerül sor, sokkal nagyobb lenne a vérontás, mintha kísérlet történik a pillanatnyi békesség megőrzésére. - Kuzinom, Orléans, jó Dunois és te, hűséges Crawfordom, ne hívjátok ki a végzetet magatok ellen, és ne idézzetek fel vérontást elhamarkodott erőszakkal. Rokonunkat, a herceget végképp kihozta sodrából szeretett és tisztelt jó barátunk, a liège-i püspök halálhíre, kinek halálát mi is mélyen fájlaljuk. Féltékenységének régi és, sajnos, újabb okai késztetik arra, hogy azzal gyanúsítson, mintha mi is helyeseltük volna ezt a szörnyű gáztettet. Ha most itt a helyszínen meggyilkolna minket, uralkodóját és rokonát, annak a hamis feltevésnek az alapján, hogy nekünk is részünk volt e tett elkövetésében, a mi sorsunkon édeskeveset könnyítene, sőt helyzetünket csak súlyosbítaná, ha fegyverhez nyúltok. Lépj ezért vissza, Crawford! Ha ez lenne az utolsó parancsom, annál inkább kérlek, hogy engedelmeskedj. Lépj vissza, és ha azt kívánják tőled, add át kardodat, én is így parancsolom, és esküd kötelez, hogy engedelmeskedjél.

- Igaza van, nagyuram - mondta Crawford, miközben visszalépett, és félig kihúzott kardját visszadugta hüvelyébe. - Nagyon is igaza van; de becsületemre mondom, ha hetven derék testőröm volna velem, és éveim száma nem lenne hetvenen felül, megleckéztetném ezt az aranyláncos, fényes süvegű, tarka ruhás, piperkőc hadat.

A herceg néhány percre meredt tekintettel a földre nézett, majd keserű gúnnyal így szólt:

- Jól beszéltél, Crèvecoeur. Valóban becsületünk dolga, hogy szeretve tisztelt vendégünk iránti kötelezettségeinket megtartsuk, és ne ítélkezzünk elhamarkodottan, ahogyan első dühünk hajtott. Úgy fogunk cselekedni, hogy egész Európa elismerje eljárásunk igazságos voltát. Francia urak, át kell adnotok fegyvereiteket testőreinknek. Uratok megszegték a kettőnk közti fegyvernyugvást, és nincs tovább joga az ezzel járó előnyökhöz. Tiszteljük azonban érzéseiteket, és még ha méltatlanná lett is rangjához és származásához, mégis megbecsüljük mindkettőt, és ezért nem kívánjuk, hogy királyi rokonunk átadja kardját.

- Egyikünk sem adja át fegyverét - mondta Dunois -, és nem hagyjuk el a termet, amíg biztosítékot nem kapunk, hogy királyunknak haja szála sem fog meggörbülni.

- A skót gárda emberei sem teszik le fegyvereiket - kiáltotta Crawford -, csak akkor, ha ezt a francia király vagy hadainak főparancsnoka rendeli el!

- Vitéz Dunois - mondta a király -, és te is, hűséges Crawfordom, buzgólkodástok inkább árt, mint használ. - Majd méltóságteljes hangon hozzátette: - Ügyem igazában bízom, és nem a hiába-való ellenállásban, mert ez csak legjobb vitézeim életét követelné. Adjátok át kardjaitokat a nemes burgundiaiaknak, akik illő tisztelettel fogják megőrizni, és inkább tudnak megvédeni engem is, titeket is, mint jömagatok. Adjátok át kardotokat, én parancsolom.

Lajos király megőrizte józan ítélőképességet ezekben a válságos pillanatokban, és valószínű, hogy ennek köszönhetette életét. Pontosan tudta, hogy amíg összecsapásra nem kerül sor, a jelenlevő főnemeselek mérsékelni fogják a herceg dühét; mihelyt azonban a fegyverek vették volna át a szót, őt is, híveit is lemészárolták volna. Lajos király legnagyobb ellenségei is elismerték, hogy viselkedésében nem volt gyávaság vagy meghátrálás. Inkább úgy figyelte a

herceg minden lépését, ahogyan bátor férfiú szemléli egy őrült fenyegető handabandázását, jól tudva, hogy csak józansága és nyugalma szabhat határt fékevesztett dühének.

A király parancsára Crawford ezekkel a szavakkal dobta oda kardját Crèvecoeurnek:

- Vedd kardomat, és légy boldog vele! Nem árthat becsületemnek, hogy odaadtam, mert nem nyílt harcban vették el tőlem.

- Várjatok, urak - mondta a herceg rekedtes hangon, mint akit a szenvedély szinte már a beszéd képességétől is megfosztott. - Tartsátok meg kardotokat, elég, ha megígéritek, hogy nem használjátok. Te pedig, Valois Lajos, tekintsd megadat foglyomnak, amíg nem tisztáztad magad, hogy vajon nem helyeselted-e ezt a szentségtörő gáztettet. Vigyék a kastély Herbert-tornyába. Menjen vele kíséretének hat tagja mint udvartartása, akiket kiválogat. Lord Crawford, te és testőreid hagyják el a várat; majd másutt kaptok rangotoknak megfelelő szállást. Fel kell húzni minden felvonóhidat, és le kell engedni minden védőrácsot. Háromszoros őrt kell állítani minden kapuhoz. A repülőhidat a folyó jobb partjára kell kihúzni. Vezényeljétek a várba fekete páncélos vallonjaimat. Rendelkezzetek, hogy holnap lovas és gyalog őrzőjáratok járják a várost félóránként éjjel és nappal, ha ugyan erre szükség lesz később is, mert ezt az ügyet gyorsan akarom tisztázni. Életetekkel felelték Lajos király életéért.

A herceg ezután gyűlölködő tekintetet vetve a királyra, kirohant a teremből.

- Urak - mondta a király, és méltóságteljes tekintettel nézett szét a teremben -, szövetségének halála megzavarta a herceg elméjét. Bízom benne, hogy tudjátok kötelességeketek mint lovagok és nemesek, s nem támogatjátok őt uralkodója elleni erőszakos terveiben.

Ebben a pillanatban az utcákon felhangzott a dobok pergése és a kürtök harsogása, amint riadóval szólították fegyverbe a katonákat.

- Mi a burgundiai herceg alattvalói vagyunk - mondta Crèvecoeur, a herceg testőrségének a parancsnoka -, és neki tartozunk engedelmisséggel. Reméljük és imádkozunk érte, és minden erőfeszítésünkkel azon leszünk, hogy megteremtsük a békét és egyezséget felséged és urunk, a herceg között. Addig is teljesítenünk kell parancsait. Ezek a nemesurak és lovagok büszkék lesznek rá, ha minden kényelmet megadhatnak a büszke Orléans-nak, a vitéz Dunois-nak és a nemes Crawford lordnak. Én magam vállalom felséged udvarnagyi tisztségének az ellátását, és elkísérem lakosztályába, ha más körülmények között is, mint óhajtanám, visszaemlékezve a Plessis-ben élvezett szíveslátására. Kérem felségedet, válogassa ki hat kísérőjét, úgy, amint a herceg számukat megszabta.

- Hát akkor - mondta a király, majd szétnézett, és gondolkodott egy pillanatig -, legyen az egyik Oliver Dain, azután Balafré nevű testőröm, ha másként nem lehet, fegyvertelenül, Tristan l'Hermite és két embere, végül hűséges filozófusom, Martiville Galeotti.

- Felséged valamennyi kívánsága teljesül - mondta Crèvecoeur gróf. - Galeotti - tette hozzá, miután tudakozódott utána -, úgy hallom, vidám társaságban vacsorázik, de nyomban érte küldetek; a többiek felséged szolgálatára állanak.

- Menjünk tehát az új szállásra, amelyet vendégszerető rokonom kijelölt számunkra - mondta a király. - Tudom, hogy megerősített hely, de remélem, biztonságos is.

- Hallottad, kiket válogatott össze Lajos király udvartartásául? - kérdezte Le Glorieux, az udvari bolond, félrevonva Crèvecoeur, miközben mentek ki a teremből.

- Persze hogy hallottam, bolond komám - felelt a gróf. - De mi bajod van velük?

- Semmi, semmi, csak éppen szokatlan válogatás! Egy intrikus borbély, egy skót útonálló, egy hóhér és két pribékje és egy tolvaj sarlatán. Veled tartok, Crèvecoeur, és leckéket veszek a csirkefogóságból, közben pedig elgyönyörködöm benne, hogyan tudsz rendet tartani közöttük. A sátán maga is alig szedhetne össze különb zsinatot, és választhatna különb elnököt föléjük.

Ezekkel a szavakkal a szabadszájú udvari bolond bizalmaskodva karolt bele a gróf karjába, és elindult a kis csoporttal. Így vezette a gróf a királyt új lakosztályába erős kísérettel, de megadva minden tiszteletet.¹²⁵

¹²⁵ Lásd *A szerző jegyzetei*-t: VIII. Történelmi magyarázat.

28

Bizonytalanság

Aludjatok hát, ó, boldog szegények!
A koronás fej fekhelye keményebb!

IV HENRIK. II. RÉSZ

(Vas István fordítása)

Negyven fegyveres vitéz, egy részük kihúzott karddal, más részük fáklyát tartva kezében, kísérte át Lajos királyt a péronne-i városházától a várig. Mikor a király belépett a sötét és komor épületbe, mintha egy hang sikoltotta volna fülébe azt a figyelmeztetést, amely a firenzei költő szerint a pokol kapuján olvasható: „Ki itt belépsz, hagyj fel minden reménnyel!”

Lehet, hogy ebben a pillanatban a király belsejében megszólalt a rossz lelkiismeret vádló hangja, amikor eszébe jutott, hogy több száz, sőt ezer alattvalóját ok nélkül, a legkisebb gyanú alapján sötét várbörtöneibe záratta, és megfosztotta a szabadság minden reményétől, s akik aztán, a szabadság minden reménységétől megfosztva is, állati ösztönnel ragaszkodtak megátkozott életükhöz.

A fáklyák fénye egészen elhomályosította a holdsütést, amely egyébként sem volt olyan erős ezen az éjszakán. Füstjük és rőt fényük fokozta az ősrégi épületek, de különösen a Herbert-torony néven ismert várbörtön sötét és komor külsejét. Ezt az épületet nézte előző este balsejtelmektől gyötörve Lajos király, és most lakója lett: itt kellett megvárnia, hogy túl hatalmas hűbérese, követve vad vérmérsékletének ösztönzését, milyen ijesztő sorsot szán neki.

A király rossz érzését növelte, hogy mikor átmentek az udvaron, több holttestet pillantott meg, akikre sebtében katonai köpenyüket terítették. Hamarosan megtudta, hogy ezek a halott katonák skót testőrei közül valók. Crèvecoeur mondta el neki, hogy a testőrök nem voltak hajlandók elhagyni őrhelyüket szállása előtt, fegyveres összecsapásra került sor köztük és a herceg vallon testőrei között, és mielőtt a tisztek rendet teremthettek volna, többen elestek.

- Hű skótjaim - mondta a király szomorúan -, ha ember ember ellen küzdhettetek volna, Flandriából és Burgundiából együttesen sem kerültek volna ki olyanok, akik meg tudtak volna vívni veletek.

- Igen, felséges uram - mondta Balafré, aki a király mögött haladt -, a túlerő gyűrte le őket. Nem sokan tudnak kettőnél több ellenféllel megküzdeni egyszerre. Én magam nem bánom, ha hárman jönnek, de ha különleges parancsom van, az is megесik, hogy nincs időm megszámolni, hányan vannak.

- Te vagy az, öreg bajtárs? - szólt a király és hátratekintett. - Akkor hát egy hű alattvalóm mégiscsak maradt velem.

- És egy hűséges minisztere is, Sire, akár a tanácsban, akár felséged kabinetjében - súgta a király fülébe Sátán Oliver.

- Mi mindnyájan hűségesek vagyunk - mondta komoran Tristan l'Hermite -, mert ha végezni akarnának felségeddel, közülünk sem hagynának életben egy lelket sem.

- Ezt nevezem én hűségnek, amely saját testét is hajlandó felajánlani kezességül - mondta Le Glorieux, akit, mint már említettük, nyugtalan szelleme arra készítetett, hogy velük tartson.

Közben gyorsan előkerítették a várnagyot, aki nagy ügyel-bajjal megfordította a nehéz kulcsot a zárban, bár Crèvecoeur egyik szolgáját kellett segítségül hívnia, hogy ki tudja nyitni az ősi épület kapuját. Mikor végre sikerült, hat fáklyás ember ment előre, hogy mutassa az utat a szűk és kacsaringós folyosón, amelyet tűz alatt lehetett tartani a falakon át vágott lőrésből és a kazamatákból. A folyosó végén durván faragott, hatalmas terméskövekből összerakott lépcső vezetett fel egy vasveretes tölgyfa ajtóhoz, amelyen át bejutottak a torony nagytermébe. Ezt nappal is alig-alig világították meg a mérhetetlen vastag falakba vágott, lőrésszerűen keskeny ablakok; most pedig tökéletesen sötét volt benn, csak a fáklyák fénye vöröslött. A szokatlan fény felvert pihenőhelyéről néhány denevért és éji madarat; szárny-csapkodásuk majdnem kioltotta a katonák kezében levő fáklyákat. A várnagy tisztelettudóan bocsánatot kért a királytól, hogy a rövid idő és nagy sietség miatt nem tudták a termet illő módon rendbe hozni; majd hozzátette, hogy a toronyban levő helyiségek húsz év óta lakatlanul állnak, de tudtával azelőtt sem igen lakott bennük senki Együgyű Károly ideje óta.

- Együgyű Károly ideje óta! - visszhangozta a király. - Most már eszembe jut a torony története. Itt gyilkolta meg áruló hűbérese, Herbert, Vermandois grófja, amint évkönyveink elbeszélik. Tudtam, hogy a péronne-i várkastély valamiről emlékezetes, de részletekre csak most kezdek emlékezni. Tehát *ugyanitt* gyilkolták meg egyik elődömet.

- Nem pontosan ugyanezen a helyen, felséges uram - mondta az öreg várnagy, aki már készült rá, hogy mint cicerone végigvezesse a királyt az épület nevezetes pontjain. - Nem *itt*, hanem az egyik oldalszobában, egy kicsit odább. Ez a kisebb helyiség felséged hálószobájából nyílik.

A várnagy rácsos ajtót nyitott ki nagy sietve a terem felső végében, amely, mint ahogyan az ilyen épületekben lenni szokott, elég kicsi volt, de sokkal kényelmesebb, mint a nagyterem, amelyen keresztülmentek. A szobát sietve rendbe hozták a király részére. Gobelin szőnyeget akasztottak fel a falra, tüzet raktak a rozsdás, évek óta használatlan kandallóba, és derék-aljakat raktak le a padozatra fekvőhelyül a királyi kíséret tagjainak, akik a királlyal akarták tölteni az éjszakát.

- A kíséret többi tagjának a nagyteremben készítettünk fekvőhelyet - mondta a beszédes öreg várnagy -, de, sajnos, mindegyik igen kevés időnk volt. Ha kegyeskedik, felséges uram, megnézni azt a másik rácsos ajtót a faliszőnyeg mögött, az nyílik abba a vastag falba bevágott, fülkeszerű szobácskába, ahol Együgyű Károlyt meggyilkolták. Titkos lépcső vezet fel a szobácskába, azon hatoltak be az orgyilkosok, akik végeztek vele. Felséged szeme, remélem, jobb, mint az enyém, és látja a vérfoltokat a tölgyfa padlón, noha a történet már ötszáz éves.

A várnagy már nyitotta volna a fülke ajtaját, de a király rászólt:

- Hagyd, öreg, inkább várj egy kicsit, amikor majd újabb történetet mondhatsz el, és frissebb vérnyomokat mutathatsz. Crèvecoeur gróf, mit szól kegyelmed ehhez?

- Csak annyit mondhatok, Sire, hogy ez a két belső lakóhelyiség ugyanúgy a felséged biztonságát szolgálja, mint odahaza a plessis-i kastély, és hogy a bejáratot én fogom őrizni, és a Crèvecoeur nevet még soha nem szennyezte be sem árulás, sem orgyilkosság.

- De a fülkébe felvezető titkos lépcső, amelyet a várnagy említett? - mondta a király halk és aggodalmas hangon, megragadva Crèvecoeur karját egyik kezével és a másikkal a rácsos ajtóra mutatva.

- Ezt úgy álmodhatta Mornay - mondta Crèvecoeur. - De az is lehet, hogy valami ostoba régi mese. Mindenesetre utánanézzünk.

Már éppen ki akarta nyitni az ajtót, mikor a király így szólt:

- Nem, Crèvecoeur, semmi szükség sincs rá. Becsületszavad nekem elég biztosíték. De mi a szándéka a hercegnek velem? Alig hiszem, hogy sokáig akar foglyaként magánál tartani. Halljuk, Crèvecoeur, neked mi a véleményed?

- Felséges uram és királyom - kezdte a gróf -, hogy a burgundiai herceget milyen rettenetesen lesújtotta szövetségesének és közeli atyafiának kegyetlen meggyilkolása, azt felséged is jól láthatja; hogy pedig van-e joga felséged megbízottait gyanúsítani a gyilkosságra való felbujtással, azt egyedül felséged tudhatja. De az én uram nemes gondolkodású férfiú, és bármennyire is elragadja szenvedélye, álnokul nem cselekszik. Bármit tesz is, a két nemzet nyilvánossága előtt fogja tenni. Még csak azt tehetem hozzá, hogy talán egyetlen kivétellel valamennyi tanácsosa azt óhajtja, hogy ez az ügy megbékélt, nemes s nemkülönben igazságos megoldással végződjék.

- Ah, Crèvecoeur - mondta Lajos király, és megfogta a gróf kezét, mint akit fájdalmas visszaemlékezések vesznek körül -, milyen boldog az olyan uralkodó, akit olyan tanácsosok vesznek körül, kik megóvják elvakult szenvedélyének kártevésétől! Az ilyen tanácsosok nevét aranybetűkkel jegyzi fel a történetírás az uralkodását megörökítő évkönyvekben. Bár nekem is lenne olyan tanácsosom, mint te vagy, jó Crèvecoeur, személyemet illető dolgokban.

- Ha így lenne, igyekeznék is felséged mielőbb megszabadulni tőle - mondta Le Glorieux.

- Aha, bölcs jó uram, kegyelmed is itt van? - mondta a király, és a hang irányába fordult, s azt a komoly hangot, amellyel Crèvecoeur gróffal beszélt, nyomban könnyedre és vidámra fordította.

- Igen, Sire - felelt Le Glorieux -, sajnos, a bölcsesség tarka bolondsipkát hord, ahol a bolondság jár előtte bíborban.

- Hogyan értsem ezt, bölcs Salamon uram? - kérdezte Lajos király. - Hajlandó lennél talán szerepet cserélni velem?

- Az égre esküszöm, nem - mondta Le Glorieux -, még ha nem egy, de ötven koronát adnál is hozzá.

- Miért nem? Én nagyon meg lennék elégedve veled mint királyommal.

- Jó, jó, Sire - vágott vissza Le Glorieux -, de hű felséged annyira gyámoltalan, hogy csak ilyen szállást kapott, nem tudom, nem kellene-e szégyenkezni, hogy ilyen tehetségtelen bolondot tartok.

- Hohó, komám - mondta Crèvecoeur gróf. - Egy kicsit elszaladt a nyelved.

- Nem kell bántani - mondta a király. - Semmin nem lehet olyan jól élcelődni, mint azok döreségén, akiknek lehetett volna több eszük is. Fogadd, bölcs barátom, ezt az erszény aranyat és vele együtt azt a tanácsot, hogy soha ne mutasd magadat nagyobb bolondnak, mint illő olyan valakihez, aki bölcsőbb másoknál. Kérlek, nézz utána, hol lehet csillagászm, Galeotti, és küldd ide hozzám.

- Küldöm azonnal, felséges uram - mondta az udvari bolond. - Fogadok, hogy Jan Dopplethur kocsmájában találom meg, mert a filozófusok ugyanolyan jól tudják, hol mérik a legjobb bort, mint a bolondok.

- Kérem, Seigneur Crèvecoeur, intézkedjék, hogy a csillagászt minden akadály nélkül átengedjék az örök - mondta a király.

- Hogy szabadon bejöhessen, az természetes - mondta a gróf. - Sajnos azonban, arra nincsen felhatalmazásom, hogy bárkinek is engedélyt adhassak felséged lakosztálya elhagyására. Jó éjszakát kívánok felségednek - tette hozzá -, most pedig intézkedem, hogy odakinn a nagyteremben lehetőleg kényelmes fekvőhelyet kapjanak, akik ott töltik az éjszakát.

- Ez ne okozzon gondot kegyelmednek, gróf uram - mondta a király. - Hozzá vannak ezek szokva, hogy elviseljenek bármilyen kényelmetlenséget. Az igazat megvallva, az egyetlen Galeotti kivételével nem is óhajtok semmi kapcsolatot fenntartani a külső világgal, és így szívesen alkalmazkodom az önnek adott utasításokhoz.

- Az utasítások úgy szólnak, felséges uram - szólt most Crèvecoeur -, hogy senki se háborítsa felségedet lakosztálya birtoklásában.

- A kegyelmed ura, Crèvecoeur gróf, akit nevezhetnék az enyémmé is - mondta a király -, kegyes és igazságos férfiú. Sajnos - tette hozzá nyomban -, az én királyi birodalmam határai némiképp összezsugorodtak, és mindössze erre az ócska teremre és hálósobára korlátozódnak. De az is elég, hogy helyet adjon még megmaradt néhány alattvalómnak.

Crèvecoeur gróf elment, és röviddel később hallani lehetett a posztjukra érkező örök lépéseit, a tisztek parancsszavait, majd a felváltott őrség eltávolodó lépteit. Ezután minden elcsendesedett, és csak a lassú folyású Somme vizének halk mormolását lehetett hallani, amely ott folyt a várkastély falai alatt.

- Most pedig menjetek ki a nagyterembe - mondta a király -, de ne feküdjetek le, és ne aludjatok el. Maradjatok készenlétben, mert lehet, hogy még az éjjel dolgotok lesz.

Oliver és Tristan átment a nagyterembe, Balafré és a főporkoláb két pribékje ott maradt. Kellemes tüzet raktak fahasábokból a kandallóban, amely fényt adott, és jó meleget is árasztott, majd köpenyükbe burkolóztak, és leültek a padlóra, de lerítt róluk, hogy mennyire lesújtja őket az a helyzet, amibe kerültek. Oliver és Tristan legjobbnak vélték, ha követik példájukat; mivel pedig boldogabb napjaikban a király udvarában sem volt soha bizalmas barátság közöttük, most még kevesebb hajlamot éreztek a barátkozásra sorsuk kellemesnek alig nevezhető fordulataiban. Így ültek együtt mindnyájan, komoran és kedvetlenül.

Ezalatt uruk hálósobájának magányosságában olyan gyötrelmek közt vergődött, amellyel részben legalább megfizetett a másoknak okozott szenvedésekért. Rövid és bizonytalan lépésekkel járkált szobájában, időnként megállt, kezét összefonta, és erőt vett rajta a felindulás, amelyet, ha mások is látták, mindig sikeresen magába fojtott. Megállt egy helyen, és kezét tördelte azzal a rácsos ajtóval szemben, amelyen túl az öreg Mornay szerint egyik királyi elődjét gyilkolták meg, és a következő monológba kezdett:

- Az Együgyű Károly... az Együgyű Károly. De hogyan nevezi majd az utókor XI. Lajost, aki hamarosan új vérfoltokkal frissíti fel a tiedet? Az Ostoba Lajos, a Hebehurgya Lajos, az Önhitt Lajos... ezek a jelzők mind nem elegendők, hogy kellőképpen kifejezésre juttassák mérhetetlen bárgyúságomat! És én még azt hittem, hogy ezek a forrófejű liège-iek, akiknek a zendülés olyan természetes, mint a mindennapi étel, békén maradnak; arról álmodtam, hogy az Ardenne-i Vadkan megalégeli vérszomjas erőszakosságait; bíztam abban, hogy használ a józan ész és az értelmes érv a burgundiai herceggel való tárgyalásban; ennyi erővel nekiállhatnék prédikálni a feldühített bikának is. Ó, milyen ostoba és kétszeresen is bárgyú voltam! De az az aljas Martivalle nem kerüli el sorsát. Ő és az a hasonlóképpen aljas pap, Balue az oka mindennek. Ha túlélem ezt a veszedelmet, letépek fejről a bíbornoki kalapot, és foga-

dom, hogy a haja és fejbőre is lejön vele együtt!¹²⁶ De a másik áruló a kezem közt van, és annyira még van királyi hatalmam, hogy megbüntettem ezt a vajákos fecsegőt, ezt a csillagokkal üzérkedő, hazugságokkal házaló világcsalót, aki börtönbe juttatott, és a világ csúfjává tett. A csillagképek együttállása... igen, ezek az együttállások! Oly mérhetetlenül ostoba voltam, hogy elhittem, amiknek még egy birka sem adna hitelt. Majd meglátjuk, mit hoznak neki az együttállások! Előbb azonban hadd imádkozzam.

A kis ajtó felett, talán a közeli benyílóban elkövetett gaztettre való emlékezésül, volt egy kis fülke, benne kőből durván kifaragott fészület. A király ráfüggesztette tekintetét, és már-már letérdelt előtte. De aztán meggondolta magát, mintha eszébe jutott volna, milyen világias célok elérésére akarja felhasználni a megszentelt képmást, és mindenképpen elhamarkodott cselekedet lenne hozzá fohászkodni, míg meg nem szerezte más kedvelt égi hatalmasság közbenjáró segítségét. Ezért elfordult a fészulettől, mint aki méltatlannak érzi magát arra, hogy reá nézzen; ehelyett kiválasztott egyet a kalapja karimáján hordott és több ízben emlegetett érméből, mégpedig a Cleryi Szűz Máriát, és letérdelt elébe. Egyébként a király hite nyilvánvalóan babonákon alapult, mert úgy látszik, feltételezte, hogy a Cleryi Szűz Mária más személyiség, mint az Embruni Madonna, kedvenc érméje, akihez olyan gyakran imádkozott.

- Szépséges Cleryi Szűz Mária - kezdte, miközben összekulcsolta kezét, és a mellét verte -, kegyes Szűzanyám! Légy irgalmas hozzám, bűnöshöz, te, kinek mindenható hatalmad van! Bár elhanyagoltalak áldott nővéred, az Embruni Szűz kedvéért, de király vagyok, és nagy az én hatalmam, vagyonom pedig mérhetetlen: megkettőzőm az alattvalóimra kivetett sóvámot, csak hogy leróhassam adósságomat mindkettőtöknek. Nyisd fel ezeket a vaspántos ajtókat, töltsd fel földdel ezeket a félelmetes várakokat, vezess ki e mostani fenyegető veszélyből, ahogyan anya vezeti gyermekét! Nővérednek adtam a boulogne-i tartományt örök birtokul, de van tehetségem hozzá, hogy irántad érzett hűségemet is bebizonyítsam. Tied lesz a tágas és gazdag champagne-i tartomány; szőlői a te kolostorodat fogják gazdagítani. Károlynak ígértem, de ő, mint tudod, már halott. Saint Jean d'Angley gonosz apátja mérgeztette meg, akit, ha életben maradok, ezért meg is büntetnek. Ezt már régóta ígérem, de most betartom a szavamat. Ha tudtommal történt is ez a gaztett, hidd el, drága védasszonyom, nem tudtam jobb módot rá, hogyan nyugtassam meg elégedetlen országomat. Ne ródd fel nekem ma ezt a régi adósságomat, hanem légy most is kegyes jótevőm, aki könnyen hajlasz kérésemre! Szépséges Szűzanya! Bocsásd meg minden múltbeli bűnömet és azt a kicsinyt is, amelyet ma éjjel kell elkövetnem; ez nem is bűn, drága Cleryi Szűzanya, csak személyesen végrehajtott igazságszolgáltatás, mert ez az olasz a legnagyobb világcsaló, aki valaha uralkodó fülébe hazudott, és hozzá még hajlik a görög eretnekségre is. Nem érdemli meg pártfogásodat: bízd rám, és hidd el nekem, hogy csak jót teszek a világgal, ha megszabadítom tőle, mert ez az ember bűbájos és a boszorkányok szövetségese, hitetlen eb, akinek élete a szemedben annyit sem kell hogy érjen, mint egy lámpából vagy kandallótűzből kipattanó szikráé. Ezzel a kicsinységgel semmit se törődjél, szentséges Szűzanya, hanem csak azzal, hogy engem hogyan szabadítasz meg a bajaimtól. Íme, felmutattam arcmásodnak királyi pecsétgyűrűmet annak jeléül, hogy megtartom Champagne-ra vonatkozólag adott ígéreteimet, és hogy ez lesz az utolsó alkalom, amikor vérontással zaklatlak, mert tudom, hogy te milyen kegyes, gyengéd és nemes szívű vagy.

¹²⁶ Lajos valóban bosszút állt Balue bíboroson, akiről azt hitte, hogy elárulta a burgundiaiaknak. Miután visszatért az országába, Loches várában egy vaskalitikába záratta. Ezeket a kalitkákat úgy szerkesztették, hogy a fogoly sem egyenesen állni, sem kinyújtózkodni nem tudott. Egyesek úgy tartják, hogy maga Balue bíboros tanácsolta a királynak, hogy ilyen kalitkába zárassa ellenfeleit. Ő maga tizenegy esztendeig szenvedett ebben a borzalmas alkotmányban. (*Walter Scott jegyzete*)

Miután a király ezt a furcsa imádságot elmondotta, úgy érezte, megkötötte szerződését Szűz Máriával, majd elmondotta még latinul a hét bűnbánati zsoltárt, több üdvözlégyet és más Mária-imát. Abban a hiedelemben kelt fel helyéről, hogy megnyerte Szűz Mária közbenjárását, annál is inkább, mint ezt ravaszul elgondolta, mert a Cleryi Szűz Máriát eddig még nem avatta be gáztetteinek véres titkaiba.¹²⁷

Mikor így tisztázta, vagy inkább fehérre meszelte¹²⁸ lelkiismeretét, a király kidugta fejét a nagyterembe nyíló ajtón, és behívta szobájába Balafrét.

- Derék katonám - mondta -, régóta állsz már szolgálatomban, és nem sok előléptetésben részesültél. Most olyan bajba kerültünk, amelyből talán élve nem is szabadulok meg. De nem akarnék hálátlan emberként halni meg, és azt sem szeretném, hogy amennyire a szentek erre hatalmat adnak, megjutalmazatlanul hagyjam magam után barátaimat és megbosszulatlanul ellenségeimet. Az a barát, akit meg szeretnék jutalmazni, te vagy, az ellenség pedig, akit érdeme szerint óhajtok megbüntetni, az aljas, áruló gazfickó, Martivalle Galeotti, mert álnok és nyilvánvalóan csaló módon halálos ellenségem kezére játszott, ugyanolyan elszántsággal, ahogyan egy mészáros hajtja a vágómarhát a vágóhídra.

- Kihívom párbajra, mert úgy hallom, hogy ért a kardvíváshoz, bár esetlen figura - mondta Balafré. - Biztos vagyok benne, hogy a burgundiai herceg, aki barátja a párviadaloknak, szívesen bocsát rendelkezésünkre alkalmas vívóteret, ahol összemérhetjük kardjainkat. Ha felséged megéri, és módjában lesz, hogy a párbajt végignézhesse, meg fogja látni, hogyan vívok felségedért. Bosszút állok a csillagászon, ahogyan felséged óhajtja.

- Bátorságodat és hűségedet inkább a magunk szolgálatában szeretnénk felhasználni - mondta a király. - Ez az áruló gazfickó jó vívó, és nem szívesen kockáztatnám életedet, vitéz katonám.

- Nem lennék vitéz katona, megkövetem felséges uramat - mondta Balafré -, ha nem állnék ki nála is jobb vívóval. Szégyellném magamat, ha én, aki nem tudok sem írni, sem olvasni, félnék megvívni ilyen lusta hájtömeggel, mikor egész életemben egyebet sem tettem!

- Mindegy - mondta a király -, mégsem akarunk kitenni ennek a kalandos vállalkozásnak, Balafré. Nemsokára parancsomra idejön ez az áruló. Az az óhajtásunk, hogy amint alkalmat találsz rá, kapd el, és szúrj bele az ötödik bordája alatt. Megértettél?

- Igen - mondta Balafré. - De megkövetem felségedet, ilyesmit én nem szoktam tenni. Még egyebet sem tudnék megölni, ha rám nem támad.

- Mióta van neked ilyen gyenge szíved? - mondta a király. - Mindig első szoktál lenni rohamban vagy ostromnál, és amint többször elmondták nekem, gyönyörűségedet leled benne, és hasznát is láttad. Mindig te voltál a legkeményebb szívű és a legvérengzőbb.

- Uram, királyom - mondta Balafré -, soha nem kíméltem az olyan ellenséget, akinek kard volt a kezében. Egy vár vagy város megrohamozása mindig nagy veszéllyel jár, és a halálos kockázat vállalása úgy felforralja az ember véré, hogy, Szent Andrássra mondom, nem csillapszik le néhány óra leforgása alatt; ezért van szükség szabadrablásra ostrom után. Isten legyen irgalmas hozzánk, szegény katonákhoz, akiket előbb a veszély, utána pedig a győzelem kerget az örületbe. Hallottam egyszer egy légióról, amelynek valamennyi katonája szent volt. De az ilyenek csak arra valók, hogy imádkozzanak és könyörögjenek a hadsereg többi részéért, akiknek tollas sisakjuk, páncéljuk, bőrzekékük és pallosuk van. Amit azonban felséged kíván

¹²⁷ Lásd *A szerző jegyzetei*-t: IX. Lajos imája.

¹²⁸ Az evangélium a képmutatókat fehérre meszelt sírokhoz hasonlítja.

tőlem, kívül esik az én harci mesterségemen, bár elismerem, ebbe a mesterségbe sok minden belefér. Ami a csillagászt illeti, ha áruló volt, haljon meg mint áruló, ebbe nem ártom bele magamat. Odakinn van felséged főporkolábja két pribékjével, nekik való mesterség ez, nem nekem, nemesi családból való skót úrnak, aki felséged szolgálatában áll.

- Jól beszélsz - mondta a király -, mégis kötelességed, hogy megakadályozz minden közbelépést, és őrt állj, amíg mások végrehajtják az igen igazságos ítéletet.

- Megteszem, s ha kell, egész Péronne-nal szemben is - mondta Balafré. - Ezt össze tudom egyeztetni lelkiismeretemmel, ami pedig elég tág, akár a magam érdekéről, akár felségednek teljesített szolgálatokról legyen is szó; legalábbis tudom, hogy felséged kedvéért sok olyant tettem, amit másnak meg nem tettem volna, inkább keresztben nyeltem volna le magamat.

- Ne folytassuk ezt tovább, Balafré - mondta a király. - Most figyelj ide: mikor Galeotti belép hozzám, és az ajtó becsukódik mögötte, állj őrt fegyveresen a szobámba vezető ajtó előtt, és senkit ne engedj be. Ennyit kérek csak tőled. Most menj, és küldd be a főporkolábot.

Balafré kiment, és egy perccel később Tristan l'Hermite lépett be a király hálósobájába.

- Üdvözöllek, komám - mondta a király. - Mit szólsz a helyzethez?

- Halálra ítélt emberek vagyunk - mondta a főporkoláb -, ha a herceg meg nem kegyelmez.

- Akár megkegyelmez, akár nem, annak, aki ebbe a csapdába juttatott bennünket, küldöncként kell előttünk mennie a másvilágra, hogy szálláskészítőnk legyen - mondta a király baljóslatú mosollyal. - Tristan, te már sok igazságos ítéletet hajtottál végre... *finis*, vagy inkább így mondhatnám, *funis coronal opus*. Ki kell tartanod mellettem mindvégig.

- Ki is tartok, Sire - mondta Tristan. - Én egyszerű ember vagyok, de hálás. Kötelességemet ezek közt a falak közt éppen úgy elvégzem, mint másutt. Amíg élek, és bármikor elhangzik felséged ítélete, azt szó szerint ugyanúgy végrehajtom, mintha trónján ülne. Hogy a következő órában velem mi történik, azzal nem törődöm.

- Pontosan ezt vártam tőled, szeretetre méltó komám - mondta a király. - De van-e megfelelő segítséged? Az áruló erős, jó fizikumú férfiú, és biztosan segítségért fog kiáltani. Balafré másra nem hajlandó, csak őrt fog állani az ajtónál, erre is úgy vettem rá, hogy hízelegtem a hiúságának. Oliver nem ért máshoz, mint hazudozáshoz, hitszegéshez és veszélyes tanácsok sugalmazásához, és *Ventre Saint-Dieu!* azt hiszem, inkább ő érdemli meg a hurkot, mint hogy ő készítse elő másnak. Elegendők embereid ahhoz, hogy gyors és biztos munkát végezzetek?

- Trois-Échelles és Petit-André van itt velem - mondta a főporkoláb. - Úgy értenek a mesterségükhöz, hogy három ember közül egyet felakasztanak, s a másik kettő észre sem veszi. Mi mindnyájan elszántuk rá magunkat, hogy együtt élünk vagy halunk felségeddel, mert jól tudjuk, hogy a mi életünk sem fog hosszúra nyúlni, ha felségednek vége. A mi sorsunk is ugyanaz lesz, mint ügyfeleinké. De ki lesz ez a legközelebbi ügyfél, felséges uram? Szeretem, ha tudom pontosan, mert mint ezért felséged már megrótt néhányszor, néha összekevertem az elítélteket. Egyszer egy munkásembert kötöttem fel, aki semmit sem vétett felséged ellen.

- Nagyon igazad van - mondta a király. - Tehát tudd meg, Tristan, hogy az elítélt személy Martivalle Galeotti. Meglepődsz, ugye, pedig így van, ahogy mondom. Ez a gazfickó juttatott ide bennünket áruló mesterkedéseivel, hogy védtelenül kiszolgáltasson a burgundiai hercegnek.

- De a bosszút nem kerülheti el! - mondta Tristan. - Még ha ez lenne életem utolsó cselekedete is, mint a kimúló darázs utolsó csípése, még ha a következő pillanatban ízekre szaggatnak is.

- Jól tudom, milyen hű lélek vagy - mondta a király -, és hogy mint minden jó ember, gyönyörűséget találsz kötelességed végzésében, mert mint az iskolai bölcsesség vallja, az erény önmagában hordja jutalmát. De menj, és készítsd elő a papokat, mert az áldozat hamarosan itt lesz.

- Személyes jelenlétében végezzünk vele, kegyelmes királyom? - kérdezte Tristan.

Lajos király ezt mégis inkább elhárította magától, ehelyett úgy intézkedett, hogy a kivégzés elvégzésére minden készen legyen abban a pillanatban, mikor a csillagász kilép hálószbájából.

- Csak azt szeretném látni - így folytatta tovább a király -, hogy ez a gazfickó miként viselkedik urával, akit ilyen bajba juttatott, és azt is, hogyan üzi el a halálfélelem sápadtsága arcáról az élet piros színét, és hogyan homályosodik el a szeme, amely olyan mosolygós, mikor hazudik. Ő, csak itt lehetne vele az is, akinek tanácsai alátámasztották jóslásait! De ha túléltem ezt a veszedelmet, bíborpalástod sem nyújt védelmet, bíboros uram, Róma maga sem tud megvédeni; ezt Szent Péter és a Cleryi Szűz Mária kegyeltjeként mondom. De mire vársz? Menj és készítsd elő segédeidet. A gazfickó bármely pillanatban itt lehet. Az ég adja, hogy el ne ijesszük. Ez nagy csalódás lenne valóban. Menj, Tristan, neked nem szabad lassúnak lenned, mikor dolgodat végzed.

- Hiszen felséged mondta, hogy túl gyors voltam, és tévedésből mást kötöttem fel. Kérem azért felségedet, adja meg a jelet, amikor Galeottitól búcsút vesz, hogy végezzem-e munkámat vagy sem. Nemegyszer megtörtént már, hogy felséged mást gondolt, és engem hibáztatott, mikor a munkámat elvégeztem.¹²⁹

- Óvatos fickó vagy te - mondta a király. - Légy nyugodt, most nem gondolok mást. De hogy megnyugodj, arra figyelj, ha ezt mondom a nyomorultnak: „Van menny a fejünk felett!” - azt jelenti, hogy végezd munkádat. De ha azt mondom: „Menj békével”, úgy értsd, hogy szándékomat megmásítottam.

- Én nagyon nehézfejű vagyok a mesterségemen kívül - mondta Tristan l’Hermite. - Hadd ismétljem el. Ha tehát azt mondja felséged neki, hogy távozzék békével, kezdjem el a munkámat.

- Nem, nem, te ostoba - mondta a király. - Éppen akkor hagyd, hogy szabadon elmenjen. De ha azt mondom: „Van menny a fejünk felett”, emeld egy-két yarddal közelebb a bolygókhoz, amelyekkel olyan beszédes viszonyban van.

- Igen, ha velünk lennének mesterségünk eszközei.

- Hát ha nem *fel*, menjen akkor *lefelé*, nekem úgyis jó - mondta a király, és gonoszul mosolygott hozzá.

- Mi történjék a holttesttel? - kérdezte a főporkoláb. - Hová tegyük?

- Várj csak - mondta a király. - A nagyterem ablakai szűkek, nem fér ki rajtuk; de az erkélyablak elég széles. Azon kidobjuk a Somme-ba, és egy papírlapot tűzünk rá ezzel a felírással: „A király szolgáltatott igazságot. Vámmentesen átengedendő.” Akkor a herceg vámszedői nem nyúlnak hozzá.

¹²⁹ Varillas XI. Lajosról szóló művében megjegyzi, hogy a főporkoláb gyakran annyira sietett a kivégzéssel, hogy mást ölt meg, nem azt, akit a király megnevezett. Ez mindig kettős kivégzést eredményezett, mert Lajos dühe vagy bosszúja nem elégedett meg egy helyettes bűnhődésével. (*Walter Scott jegyzete*)

A főporkoláb eltávozott a király hálósobájából, és magához szólította két pribékjét a nagyterem egyik szögletébe, ahol Trois-Échelles egy fáklyát dugott a falon levő tartóba, hogy világítson nekik. Suttogó hangon beszélgettek egymással; Sátán Oliver levertebb volt, mint hogy kedve lett volna odahallgatni, Balafre pedig mélyen aludt.

- Bajtársak - mondta a főporkoláb a két pribéknek -, biztosan azt gondoltátok, hogy mesterségünknek egyelőre nemigen látjuk hasznát, sőt hogy esetleg mások gyakorolják majd rajtunk. De bátorság, pajtások! Kegyes urunk olyan nemes feladatot bízott ránk, amit becsülettel kell elvégeznünk, mert erről majd megemlékszik a történelem is.

- Sejtem, miről van szó - mondta Trois-Échelles. - Urunk is azt készül tenni, amit a régi római császárok, akik, mikor érezték, hogy elérkezett utolsó órájuk, vagy ahogyan a mi mesterségünkben mondjuk: lábuk már a bitó lépcsőjén volt, saját ítéletvégrehajtók közül választottak ki valakit, aki szakértelemmel végzi mesterségét, inkább, mint valami tehetségtelen kezdő kontárkodjék fennkölt személyükkel. Az ilyesmi megfeleltethetett annak a pogány népségnek, de én mint jó keresztény mégsem szeretném a legkatolikusabb királyon folytatni a mesterségemet.

- Ugyan, testvér, miért vannak ilyen aggályaid? - mondta Petit-André. - Ha a király parancsot ad saját kivégzésére, miért vonnánk kétségbe ezt a jogát? Annak, aki Rómában él, a pápának kell engedelmeskednie. A főporkoláb pribékeinek uruk és királyuk parancsát kell teljesíteniük.

- Ugyan, fogjátok már be a szátokat! - mordult rá a két pribék a főporkoláb. - Ki beszél itt a királyról? Nem róla, hanem arról a pogány görög eretnekről és mohamedán bűbájosról, Martivalle Galeottiról van szó.

- Galeottiról? - mondta Petit-André. - Ezt már értem. Az effajta kalandor mindig kötél-táncosként bűvészkedik, de a végén... ketty!... az akasztófán végzi mind.

- Én csak azon aggódom - mondta Trois-Échelles, és az égre fordította szemét -, hogy a nyomorult gyónás nélkül fog meghalni.

- Csönd! - szólt a főporkoláb. - Nem tudod te, hogy milyen eretnek és bűbajos ez a Galeotti. Nem tudná feloldozni azt egy kolostornyi pap sem, sem megmenteni a pokoltól, amit méltán megérdemel. De ha éppen ehhez lenne kedve, elláthatod nála a lelkiatya szerepét. Ami azt illeti, félek, törötöket kell használnotok, mert itt nem állnak rendelkezésükre mesterségetek eszközei.

- A párizsi Notre-Dame Szűz Máriájára mondom - szólt Trois-Échelles -, kontár lennék a mesterségemben, ha nem lennének meg a szerszámaim, hogy végrehajtsam a király parancsát. Állandóan négyrétűen derekam köré csavarva hordom Szent Ferenc kötélcingulusát, a végén csinos kis hurokkal. Én ugyanis a saumuri kolostor laikus fráterei közé tartozom.

- Én pedig soha nem felejték otthon egy könnyű és jól kezelhető csigát néhány csavarral, amivel bárhová fel tudom erősíteni, arra az esetre, ha úton vagyunk, és nincs fa, vagy ha van is, magasak az ágai. Sokszor vettem már ennek jó hasznát.

- Most is veheted - mondta a főporkoláb. - Erősítsétek fel a csavarokkal a csigát oda, arra a gerendára, az ajtó fölött, és mindjárt fűzzétek bele a kötelet is. Majd a közelben beszédbe fogok elegyedni a komával, ti pedig dobjátok a nyakába a kötelet, és aztán...

- És aztán meghúzzuk - mondta Petit-André -, nyett, és derék csillagászunk annyival mindenestre közelebb lesz a csillagos éghez, hogy a lába nem éri a földet.

- És azok az urak ott - mondta Trois-Échelles a kandalló felé pillantva - nem lennének hajlandók segíteni és kipróbálni egy kicsit a mesterségünket?

- Azok ugyan alig - felelt a főporkoláb. - A borbély csak keveri a bajt, de másoknak engedi át, hogy cselekedjenek. Ami pedig a skótot illeti, ő fog őrt állni az ajtóban, míg mi elvégezzük a munkánkat. Ahhoz neki nincs kedve, hogy részt vegyen benne, de jobb is, ha mindenki megmarad a maga mesterségénél.

A főporkoláb két derék pribékje igen nagy ügyességgel erősítette fel a kötelet és a csigát az ajtó fölé, hogy készen álljon Galeotti kivégzésére, ha a király így ítélkezik. Mesterségbeli elfoglaltságuk némileg elfelejtette velük, hogy maguk is milyen veszélyes helyzetbe kerültek, és láthatólag örültek, ha már ez lesz is utolsó cselekedetük, legalább összhangban lesz elmúlt életükkel. Tristan l'Hermite nem kis meglepődéssel szemlélte munkájukat, Oliver azonban nem méltatta őket a legkisebb figyelemre sem, Ludovic Lesly pedig, más néven Balafré, ha felriadt a zajra, és oda is nézett, hogy lássa, mi történik, de az ilyen piszkos munkát a maga felelősségi körén kívülesőnek tekintette, és nem törődött vele.¹³⁰

¹³⁰ A szerző megkísérelte a visszataszító Tristan l'Hermite-et egyfajta durva kutyahűséggel felruházni Lajos iránt, ahhoz hasonlóval, mely a bulldogot gazdájához köti. Undorító jellemének minden kegyetlensége ellenére bátor ember volt, és ifjúkorában a fronsaci áttörés után sok más ifjú nemessel együtt lovaggá ütötte az idősebb Dunois. V. Károly korának ünnepektől hűse. (*Walter Scott jegyzete*)

29

Ellenvád

Időd még nem múlt el - gazdád, az ördög,
Még nem hagyott el. Védi cimboráit,
Kik néki munkálkodnak; mint vakot
Segít a látó, vállal támogatja
Síkon-göröngyön át, a szakadékig,
S ott letaszítja mélybe hirtelen.

EGY RÉGI SZÍNJÁTÉKBÓL

(Weöres Sándor fordítása)

Az udvari bolondnak nem került nagy fáradságába, hogy Lajos király parancsára vagy inkább kérésére - mert hiszen adott körülmények között az uralkodó inkább csak kérhetett valamit Le Glorieux-tól - megtalálja Martivalle Galeottit. A csillagász Péronne egyik legjobb vendéglőjében iszogatott, ugyanott, ahol az udvari bolond is gyakori vendég szokott lenni, és élvezte azt a nedűt, amely az emberekből gyorsan csinál bolondokat.

Le Glorieux a csillagászt a borozó - vagy ahogyan flamand és német nyelven mondták, *Stube* - egyik sarkában vette észre, amint egy feltűnő, mórnak vagy ázsiaiinak mondható módra öltözött nőszeméllyel elmerült beszélgetést folytatott. Mikor Le Glorieux megjelent, a nő felkelt helyéről, és távozni készült.

- Ezek a hírek kétségszövegbevonhatatlanul megfelelnek a valóságnak - mondta, és már el is tűnt az ivószobát sűrűn megtöltő vendégek között.

- Filozófus komám - mondta az udvari bolond -, ahogy az ég elhívja egyik küldöttét, nyomban másikat küld helyette. Az egyik bolond elment, és íme, itt jött egy másik a helyébe, hogy elvezessen Lajos király szállására.

- Szóval te vagy a hírnök? - kérdezte Martivalle, és bár külseje semmiképp sem árulta el foglalkozását, nyomban felismerte az udvari bolondot.

- Igen, Galeotti uram - felelt a kérdésre Le Glorieux -, olyan tudós férfiú, mint te vagy, jól tudhatja, hogyha a Hatalom a Bolondságot küldi a Bölcsességért, ez bizonyos jele annak, hogy nagy szüksége van rá.

- Mi történnék, ha nem lenné hajlandó menni ilyen késő éjszaka? - mondta Galeotti.

- Ha azt választod, hogy nem jössz, akkor viszünk - mondta Le Glorieux. - Itt van egy fél tucat markos burgundiai testőr az ajtóban, akiket Crèvecoeur pontosan ezért küldött velem. Mert tudd meg, hogy barátom, Burgundiai Károly és én, nem vettük el rokonunk, Lajos király koronáját, amelyet számár módra kezünkbe adott, sőt mi tartjuk a fején. Más szóval ez azt jelenti, hogy népének továbbra is ura, beleértve jómagadat is, és most a legkeresztényibb királynak az a parancsa, hogy te, hűbéres alattvalója, haladéktalanul jelenj meg előtte a péronne-i kastély régi, nagy ebédlőtermében.

- Követlek - mondta a csillagász, és készségesen ment Le Glorieux után, miután látta, hogy nincs más mit tennie.

- Jól is teszed - mondta az udvari bolond, amint elindultak a várkastély irányába. - Mi bizony úgy bánunk királyi rokonunkkal, mint a ketrecben tartott és kiéheztetett oroszzlánnal szokás, időnként odadobunk egy-egy borjút neki, hogy foglalkoztassuk vele vén agyarait.

- Úgy érted ezt - kérdezte Martivalle -, hogy a király testi épségemre tör?

- Hát ezt neked nálam jobban kell tudnod - mondta Le Glorieux -, mert bár az eget felhők borítják, úgy gondolom, hogy te a felhőkön keresztül is látod a csillagokat. Nekem nincs semmiről tudomásom, de anyám azt szokta mondani, hogy vigyázva menjek közel a csapdába esett öreg patkányhoz, mert ilyenkor a legharapósabb.

A csillagász tovább nem kérdezősködött, csak Le Glorieux folytatta tovább, szokásához híven, gunyoros élcelődéseit, míg át nem adta Galeottit az őrségnek a várkastély kapujában. Majd a csillagászt egyik őr a másik kezére adta, így jutott el végül a Herbert-toronyba.

Le Glorieux célzásai gondolkodóba ejtették Galeottit, és nagyon nem tetszett neki Tristan komor s rosszat sejtető beszédmodora és viselkedése, mikor köszöntötte, majd bevezette a király hálósobájába. A csillagász éles szemmel megfigyelt mindent a földön is, nem csupán az égboltozaton, és azonnal észrevette a csigát és a kötelet. Megfigyelte, hogy a kötél himbálódzik, és ebből azt következtette, hogy hirtelen érkezése azt, aki a csigára feltette a kötelet, megzavarhatta munkájában. Mindezt jól látta, és igyekezett összeszedni minden ügyességét, hogy kikerülje a fenyegető veszedelmet, vagy ha ez nem sikerülne, elhatározta, hogy végsőkéig védi magát támadóival szemben.

Így állt meg Martivalle a király előtt, szilárd léptekkel menve be szobájába, arcán megfelelően elszánt tekintettel, mint aki cseppet sem restelli, hogy jóslásai ilyen balul ütöttek ki, és nem fél sem az uralkodó haragjától, sem annak várható következményeitől.

- Minden jó bolygó legyen kegyes felségedhez - mondta Galeotti majdnem keleties, mély meghajlással. - De minden baljóslatú együttállás hatása legyen távol királyi uramtól!

- Gondolom, ha szétnézel itt nálam - mondta a király -, és látod, milyen helyzetbe kerültem, s hogyan őriznek fogolyként, bölcsességed elárulja neked, hogy szerencsés csillagzataim mennyire hűtlenek lettek hozzám, és hogy minden baljóslatú együttállás máris mennyire elvégezte gonosz munkáját. Nem szégyelled magadat, Martivalle Galeotti, mikor itt látsz mint foglyot, és amikor eszedbe jut, milyen biztatásokkal csalogattál ide?

- De miért nem szégyelled te magadat, királyi uram? - mondta a csillagász. - Te, aki lépést tartottál a tudomány haladásával, akinek olyan gyors a felfogásod, és soha nem lankadsz, ha céljaid eléréséről van szó, nem restelled, hogy ijedten fogadod sorsod első rosszra fordulását, mint ahogy a gyáva elfut a fegyverek első zöreijéről? Te akartad megismerni azokat a titkokat, amelyek az embereket felülemelik a szenvedélyeken, a kudarcokon s az élet fájdalmain és szomorúságain, olyan lelki magatartást valósítva meg, amelyhez csak az ókori sztoikus bölcsek lelki szilárdsága hasonlítható; és lám, a balsors legelső jelére visszariadsz, lemondasz arról a dicső díjról, amelyért versenybe álltál, mintha a futó feladná a versenyt, mert megijedt árnyszerű és nem létező kísértetektől?

- Árnyszerűek és nem létezők? - Hogyan mondhatasz ilyen arcátlanságot?! - kiáltott fel a király. - Vajon ez a várbörtön kívül esik-e a valóság világán? Gyűlölt ellenségem, a burgundiai herceg fegyverei, amelyek csörgését is jól hallhatod, mind csak árnyképek? Te áruló, mi kézzelfoghatóbb baj és csapás, mint a bebörtönzés, a trónfosztás és az életveszély? Erre felelj!

- A tudatlanság, királyi fivérem, és az előítélet - felelt a bölcs csillagász határozott hangon -, egyedül ezek a valóságos bajok. Hidd el nekem, hiába vannak a királyok hatalmuk teljességében, ha elmerülnek a tudatlanságban és a balítéletekben, mert kevésbé szabadok, mint a bölcsek a tömlöcben. Az én kötelességem, hogy elvezesselek ehhez az igazi boldogsághoz, a tiéd, hogy hallgass arra, amit mondok.

- Hát engem eljuttatott a filozófiai szabadsághoz a te bölcs oktatásod! - mondta a király keserűen. - Megmondhattad volna már Plessis-ben, hogy a bőkezűen odaíért birodalom csak

a szenvedéseimen való uralkodást jelenti, és sikerem attól függ, mint haladok előre a bölcsélet tudományában, hogy a végén én is olyan bölcs és tanult legyek, mint egy világijáró talján kalandor! Csak éppen mindezt olcsóbban is elérhettem volna, és nem kellett volna érte árul fizetnem a kereszténység legszebb koronáját, és beköltözni a péronne-i várbörtönbe! No de nem kerülöd el méltó büntetésedet... *van még menny a fejünk felett!*

- Nem hagylak addig sorsodra - mondta Martius -, amíg igazolva nem látom elsötétült szemedben is annak a bölcsületnek jó hírnevét, amely fényesebb, mint koronád legragyogóbb ékköve, és amelyet a világ még akkor is csodálni fog, amikor a Capet-család hírét a feledés borítja el, és csak hamvait őrzi a saint-denis-i székesegyház sírboltja.¹³¹

- Csak beszélj - mondta a király. - Szemérmertlenséged úgysem fogja megváltoztatni véleményemet. Mivel azonban talán soha többé nem ítékezhetem úgy, mint király, nem mondom ki az ítéletet feletted anélkül, hogy meg ne hallgatnálak. Beszélj tehát, de legjobban teszed, ha megmondod az igazat. Valld be, hogy én voltam, akit rászedtél, és te voltál a csaló; hogy a te állítólagos tudományod merő álmodozás, és hogy a fejünk felett fénylő bolygók éppen olyan kevésbé befolyásolják sorsunkat, amiként nem változtatják meg azoknak a folyóknak az irányát sem, amelyekben fényük visszatükröződik.

- Honnan ismered te azoknak a fénylő csillagzatoknak a hatását? - kérdezte bátran a csillagász. - Azt mondod, hogy nem irányíthatják a folyókat, noha jól tudod, hogy közülük a leggyengébb, a Hold - azért leggyengébb, mert a legközelebb van a mi nyomorult Földünkhöz - uralma alatt tart nem olyan jelentéktelen folyócskát, mint a Somme, hanem a hatalmas óceán árját, amelyben a dagály és az apály váltakozását a Hold növekedése és fogyatkozása szabályozza, és úgy engedelmeskedik neki, ahogyan a rabszolga vár a szultána intésére. Most pedig felelj meg egy kérdésemre, Valois Lajos. Ismerd be, nem vagy-e te hasonló az olyan dőre utashoz, aki a kormányosra haragszik, mert nem tudja a kikötőbe vezetni hajóját anélkül, hogy elkerülje a kedvezőtlen szeleket és áramlatokat? Valóban csak annyit tudtam mondani, hogy vállalkozásod előreláthatólag sikeres lesz, de egyedül az ég hatalmában volt, hogy téged ide juttasson, és vajon lehetett-e nekem hatalmam arra, hogy utadat simábbá és veszélytelenbé tegyem? Hova lett tegnapi bölcsességed, amely arra tanított, hogy tisztán lásd a végzet útjait, amelyek előnyösek lehetnek számunkra még akkor is, ha ellentétesek vágyainkkal?

- Ezzel csak felhívod figyelmemet egy nyilvánvaló csalásodra - mondta a király. - Azt jósltad, hogy a fiatal skót testőr a rábízott feladatot rám nézve kedvezően és szerencsésen fogja elvégezni. Viszont jól tudod te is, hogy útjának eredménye halálosabb veszélyt nem is zúdíthatott volna rám, mert ez bősztette fel a végletekig ezt a megvadult bikát, a burgundiai herceget. Csalásodat te sem tagadhatod le, itt nem segít semmi köntörfalazás. Itt hiába fecsegsz árról és apályról, ha azt hiszed, hogy olyan vagyok én is, mint az a bolond ember, aki a parton ülve várta, hogy lefolyjon a folyó vize. Ezen a ponton jóslási tudományod csalásnak bizonyult.

- Sőt, éppen ez a jóslatom bizonyult teljesen igaznak - mondta a csillagász merészen. - Nem is tudnék ragyogóbb példát hozni fel arra, hogy a tudomány mennyire diadalmaskodik a tudatlanság felett. Azt mondtam neked, hogy az ifjú minden tisztességes feladat végrehajtásában hűséges lesz. Vajon nem ez történt-e? Azt is mondtam neked, hogy vonakodni fog bármi gonosz vállalkozásban segítségedre lenni. Vajon nem így történt-e? Ha kétségeid lennének, kérdezd meg Hayraddin Maugrabbint, a cigányt.

¹³¹ A Capet-család a francia uralkodóház; több ága volt, közöttük az Anjouk, akik Magyarországon is uralkodtak; XI. Lajos a Valois-ághoz tartozott. A család tagjait a Saint-Denis apátsági templomba temették.

A király a haragtól és a szégyentől mélyen elpirult.

- Megmondtam neked - folytatta a csillagász -, hogy a bolygók együttállása abban az órában, mikor elindult, veszélyt jósolt személyét illetően, és vajon nem fenyegette útját veszedelem? Azt is megmondtam, hogy elküldése előnyt helyezett kilátásba annak, aki küldte, és annak haszna rád nézve nem is fog elmaradni.

- A haszna nem fog elmaradni! - kiáltott fel a király. - Nem élvezem-e máris ezt a hasznot sorsom balra fordulásában és bebörtönzésemben?

- Nem - felelt a csillagász -, ez még nem a vég, és nemsokára tőled magadtól fogom hallani, milyen hasznod származott attól, ahogyan a skót ifjú végrehajtotta a rábízottakat.

- Ez már elviselhetetlen szemtelenség - mondta a király. - Nem elég, hogy becsaptál, de sértegetsz is. Most kotródj, és ne hidd, hogy amit tettél, bosszulatlan marad. *Van még mennyi a fejünk felett!*

Galeotti megfordult, és indulni készült.

- Várj - mondta a király - Ügyesen próbáltad meg csalásodat kimagyarázni; csak egy kérdésre felelj még, de jól gondold meg, mit mondasz. Tudod te előre halálad óráját?

- Igen, de csak egy másik személy sorsával egybekötve - felelt Galeotti.

- Nem értem a válaszodat - mondta a király.

- Tudd meg tehát, királyom - mondta Martius. - Csak azt tudom biztosan a magam haláláról, hogy huszonnégy órával korábban következik be, mint felséged meghal.¹³²

- Mit mondasz? - szólt a király, és arckifejezése ismét megváltozott. - Azt mondod, hogy az én halálom ennyivel nyomon fogja követni a tiedet?

- Huszonnégy órán belül - ismételte meg Galeotti határozottan -, ha szikrányi jóstehetség van ezekben a fénylő és titokzatos égitestekben, amelyek pályájukat végigfutva beszélnek, bár nincs nyelvük. Nyugodalmas jó éjszakát kívánok felségednek.

- Várj, várj, ne menj még - szólt a király, és Galeottiba karolva elvezette az ajtótól. - Martivalle Galeotti, én kegyes gazdád voltam, gazdaggá tettelek, barátommá fogadtalak, rád bízam tudásom gyarapítását, kérlek, légy őszinte hozzám. Valóban van igazság a tudományodban? Valóban hasznomra lesz ennek a skót ifjúnak a küldetése? És a kettőnk élettartama valóban ennyire egymáshoz van kötve? Mondd meg őszintén, jó Martivallém, hogy mester-ségbeli tudásodnak lehet-e hinni. Mondd meg, kérlek, és bántódásod nem lesz részemről. Én már jól benne vagyok a korban, fogoly vagyok, és a jelek szerint elvesztem királyságomat. Ilyen helyzetben az igazság nekem királyságokkal ér fel, és a bölcsek követ én csak tőled kaphatom meg, mindennél drágább Martivallém.

- Eléd tártam ezt az igazságot, felséges gazdám - mondta Galeotti -, vállalva azt a kockázatot is, hogy szenvedélyed elfogultságában ellenem fordulsz, és megfosztasz az élettől.

- Kinek gondolsz te engemet, Galeotti? - kérdezte a király szelíden. - Nem fogoly vagyok-e magam is, és nem kell-e türelmesnek lennem, hiszen haragom csak türelmetlenségemet árulná el? Beszélj őszintén. Bolonddá tettél-e, vagy igaz és megbízható a tudományod?

- Megbocsátja ugye, felséged, ha erre azt válaszolom, hogy a hitetlenkedést csak az idő tudja megváltoztatni - mondta Galeotti. - Ez a hely itt nem alkalmas, hogy ismét előhozakodjam vele, mennyi jóslásom vált valóra, amikor Magyarország nagy hírű királyának, Korvin

¹³² Lásd *A szerző jegyzetei*-t: XI. Lajos halálának megjövendölése.

Mátyásnak, majd pedig magának a császárnak voltam titkos tanácsosa. Egy- vagy kétnapi türelem bebizonyítja vagy megcáfolja majd, amit a fiatal skótra vonatkozólag állítottam. Én szívesen töretem magam kerékbe, vagy tépjék ki tagjaimat egyenként testemből, ha felségedre nem háramlik a legnagyobb előny Quentin Durward félelmet megvető magatartásából. De ha a kínpadon hálnék meg, jól teszi felséged, ha utána nyomban hivatja a gyóntatóját, mert attól a pillanattól kezdve, amikor testemet elhagyja az utolsó lehelet, felségednek huszonnégy óránál nem marad több ideje gyónásra és penitenciára.

Lajos király továbbra is köpenyénél fogva tartotta Galeottit, majd mikor kinyitotta az ajtót, hangosan kiszólt:

- Erről holnap még beszélünk. Menj békében, tudós atyám. *Menj békében... menj békében!*

A király háromszor is megismételte ezeket a szavakat, de annyira tartott attól, hogy a főporkoláb félreérti szándékát, hogy személyesen kikísérte a csillagászt a nagyterembe, és még mindig fogta a köpenyét, nehogy kitepjk a szerencsétlent a kezéből, és szeme láttára végezzék ki. Mindaddig nem is engedte el Galeottit, amíg a megbeszélt szavakat: „Menj békében”, újra meg újra el nem ismételte, sőt jelt nem adott a főporkolábnak, hogy semmi esetre se nyúljanak a csillagászhoz.

Galeottit így mentette meg a fenyegető halálos veszedelemből egy titkon szerzett értesülése és találékonysága; viszont Lajos királyt, korának ezt a legagyafúrtabb, de egyben legbosszúállóbb uralkodóját megfosztotta bosszúvágyának kielégítésétől babonás természete, továbbá az is, hogy tudatában volt számtalan büntettének, és ezért reszketve félt a haláltól.

A király nagyon fájlalta, hogy bosszújáról le kellett mondania, és csalódásában osztoztak csatlósai is, akikre a bosszú végrehajtása várt volna. Balafrét végképp nem érdekelte az egész, és mihelyt a király feloldotta a parancs végrehajtása alól, otthagya az ajtót, ahol eddig őrt állt, és néhány perccel később mély álomba merült.

Mikor a nagyteremben levők egymás után kezdtek éjszakai pihenőre térni, a főporkoláb olyan szemmel nézegette a csillagász jól megtermett alakját, mint ahogyan a szelindek néz arra az ízletes húsdarabra, amelyet már a szakács a szájából húzott ki; közben pedig a két pribék rövid mondatokban adott kifejezést mesterségükre jellemző érzéseiknek.

- Szegény, vak bűbájos - mondta suttogva Trois-Échelles kenetes és ájtatoskodó hangon társának, Petit-Andrének -, elszalasztotta a legkitűnőbb alkalmat, hogy bűbájoskodásaival elkövetett bűneinek legalább egy részét levezelje Szent Ferenc kötele által. Pedig igazán kényelmes hurkot kötöttem volna a nyaka köré, és ez a kötél elkergette volna a rossz szellemeket boldogtalan tetemétől.

- Én pedig elmulasztottam a legritkább alkalmat arra, hogy kipróbáljam, mennyire nyúlik ki egy háromszor sodort kötél jó két mázsa test súlya alatt - mondta Petit-André. - Csodálatos kísérlet, már ami a mesterségünket illeti, és jó öreg cimboráknak igazán könnyű halála lett volna!

Miközben ez a beszélgetés lefolyt halk, suttogó hangon, Martivalle a nagy, terméskövekből rakott kandalló másik oldalán helyezkedett el, és gyanakvóan nézett a beszélgetőkre. Majd övébe dugta a kezét, és megelégedéssel markolta meg egy jó kétélű tör nyelét, amelyet mindig magánál hordott, hogy ha kell, kéznél legyen, mert mint már említettük, bár Galeotti erősen elhízott, mégis edzett és ügyes mozgású férfi volt, s igen jól tudott bánni fegyverével. Miután megnyugodott, hogy hú fegyvere készenlétben van, kebeléből egy pergamentekercset húzott elő görögbetűs írással és kabalisztikus jelekkel. Majd lángot szított a kandallóban, hogy annak világosságánál megfigyelhesse a tűz körül ülő vagy fekvő férfiak arcát és alakját. Ott aludt mély álomba merülve a skót testőr, arcvonásai olyan kemények voltak, hogy akár bronzba

öntött szobor is lehetett volna. Oliver sápadtan és aggodalmas arccal ült helyén, néha alvást színlelt, máskor kinyitotta szemét, és a fejét gyors mozdulattal felemelte, mint akit belülről ért valami ütés, vagy valami távoli hang vert fel. A főporkoláb bulldogszerű arca elégedetlenséget és vad szenvedélyt árult el, látszott rajta, hogy

*Sóvárogva, máris ölni készül...
...akarata nélkül.*

Hátrább ült visszataszítóan képmutató arckifejezéssel Trois-Échelles; arcát az égre emelte, mintha hangtalanul imádkoznék. Mellette Petit-André mord, de mégis nevetséges arca, amint társa kézmozdulatait s majdnemhogyan sírásra görbült arcát utánozta, mielőtt elaludt.

Ezek között a közönséges és durva arcok között még jobban feltűnt és érvényesült a csillagász tekintélyt sugárzó külseje és szép arca, mintha a régi idők egyik mágusát csukták volna be rablók barlangjába, és most éppen a börtöne zárát nyitó szellemet idézte volna. Ha semmi más nem különböztette volna meg a többiektől, mint jól ápolt, hosszú szakáll, amely a kezében tartott titkos írásra omlott alá, akkor is méltán kelthetett sajnálkozást a szemlélőben, hogy ez a rokonszenves külsejű férfi tehetségét, tudását, ékesszólását és szinte már fejedelmi külsejét csak arra használta fel, hogy másokat ámítson.

Így telt el az éjszaka a péronne-i várkastély Herbert-tornyában. Mikor a hajnal első világosságába behatolt az ónémet boltozatú hálószobába, a király maga elé rendelte Olivert, aki uralkodóját hálóköntösében találta, és meglepődve látta, hogy a halálos félelmek közt eltöltött éjszaka mennyire nyomot hagyott külsején. Már éppen aggodalmának akart hangot adni, mikor a király elhallgattatta, és kifejtette előtte arra vonatkozó tervét, miként tud magának barátokat szerezni a burgundiai udvarban, és parancsot adott Olivernek, hogy ehhez a munkához haladéktalanul kezdjen hozzá, mielőtt engedélyt kap a toronyból való távozásra. A királynak ez az intrikus udvaronca talán még soha nem ámult el annyira a király éles ítéletén és minden körülményt mérlegelni képes helyzetismeretén, mint ezen az emlékezetes tanácskozásukon.

Oliver két órával később valóban megszerezte az engedélyt Crèvecoeur gróftól a távozásra, hogy ura parancsát végrehajthassa. Lajos király akkor a csillagászt hívatta magához, akiben újra kezdett megbízni; vele is hosszabb tanácskozásba kezdett, és ennek eredménye sokkal inkább helyreállította önbizalmát, mint eleinte elárulta. Ezután felöltözködött, és olyan nyugalommal fogadta Crèvecoeur grófot, hogy az nem győzött csodálkozni, különösen mivel arról értesült, hogy a herceg több órát feldúlt állapotban töltött az elmúlt éjszaka, s ezért a király személyes biztonságát újabb veszély fenyegette.

30

Bizonytalanság

Tanácsadóink: mint ingó hajó.
Mely bukdácsol ellenkező habok közt.

EGY RÉGI SZÍNJÁTÉKBÓL

(Weöres Sándor fordítása)

Lajos király nagy önuralommal, de mégis aggodalmak és nyugtalanság között töltötte az éjszakát, a burgundiai herceg éjszakája azonban még sokkal nyugtalanabb volt, mert ő soha nem tudott úrrá lenni szenvedélyei felett, most pedig hagyta, hogy ezek irányítsák minden cselekedetét, szabadon és korlátozás nélkül.

A kor szokása szerint két fő és legkedveltebb tanácsosa, D'Hymbercourt és Commynes az ágyához közel aludt, számukra készített fekvőhelyeken. Jelenlétükre soha nem volt nagyobb szükség, mint éppen ezen az éjszakán, amikor a herceg elméje kitörni készülő tűzhányóhoz hasonlított, amely a hegy belsejét alkotó kőzeteket egyetlen tüzes tömegben dobja ki magából. A herceg lelkét nemcsak a gyász, szenvedély és bosszúvágy töltötte el, hanem törvényes uralkodója iránt érzett tisztelet is, így aztán mégiscsak mérsékelte magát.

Nem volt hajlandó levetközni vagy bármi előkészületet tenni az alvásra; ehelyett átengedte magát szenvedélyei megismétlődő vad kitörésének. Dührohamok kerítették hatalmukba, és szünet nélkül, dórén és olyan gyorsan beszélt tanácsosaival, hogy valóban elméje megháborodásától kezdték féltetni. Folyton arról beszélt, hogy a meggyilkolt liège-i püspök milyen derék és nemes szívű férfiú volt, hogy mennyire kedvelték egymást, és milyen bensőséges viszony volt kettőjük között; majd sírva borult ágyára, és hiába igyekezett elfojtani, egész testét heves zokogás rázta. Aztán felugrott, fel és alá rohant a teremben, és szaggatott szavakban, fenyegetéssel és esküvel fogadta meg, hogy bosszút áll, a padlót rugdosta, Szent Györgyöt, Szent Andrást és más szenteket hívott tanúul, hogy véres bosszúja nem marad el De la Marche-sal, a liège-iekkel és a gáztett igazi szerzőjével szemben. Bár néven nem nevezte, kétségtelen, hogy ezek a fenyegetések a király ellen irányultak; egyik alkalommal a herceg arról kezdett beszélni, hogy a király fivérét, a normandiai herceget hivatja magához, akivel Lajos a legrosszabb viszonyban volt, azzal a céllal, hogy lemondatja a királyt a trónról, vagy legalább hatalma jelentős részét átruháztatja vele fivérére.

Még egy nap és éjszaka telt el hasonló viharos és szenvedélyes tanácskozások vagy inkább egymást gyorsan követő dührohamok és szenvedélykitörések közben. A herceg alig evett és ivott valamit, ruhát nem váltott, és dühé valóban közel járt az elmeháborodáshoz. Fokozatosan mégis kezdett lecsendesedni, úgyhogy időnként tanácskozásba kezdett minisztereivel, de bár sokféle gondolat felvetődött, semmi véglegeset nem határoztak el, Commynes feljegyzése szerint egy alkalommal már indulóban volt egy lovas futár, hogy Péronne-ba hívja a normandiai herceget; ebben az esetben - nem először - a francia uralkodó útja börtönéből a sírba vezetett volna.

Máskor, midőn a herceg dühé alábbhagyott, merev tekintettel és mozdulatlanul meredt maga elé, mint aki valami elkeseredett cselekedeten töpreng, de egyelőre nem tudja rászánni magát. Ilyenkor bizonyára elegendő lett volna egyetlen rosszindulatú célzás bármelyik éppen jelenlevő tanácsosától, hogy ez a herceget valami elkeseredett lépésre bírja. Ám a burgundiai nemesurak csaknem valamennyien arra hajlottak, hogy mérsékletet ajánljanak a hercegnek, mert mégis érezték, hogy kötelezi őket alattvalói hűségük a király szent személye iránt, és

mert ebben látták a közérdek szolgálatát is, különösen most, hogy Lajos király kiszolgáltatta magát a herceg hatalmának. Ezeket az érveket D'Hymbercourt és Commynes kifejtették a herceg előtt már az éjszaka folyamán is, de még erőteljesebben képviselte ezt az álláspontot Crèvecoeur és mások is a reggel hűvösebb hangulatában. Valószínű, hogy a király érdekében való buzgólkodásuk nem volt teljesen önzetlen. Mint már említettük, többen közülük máris részesedtek a király bőkezűségében, másoknak nagy birtokaik és anyagi érdekeltségeik voltak Franciaországban. Vitathatatlan, hogy az a kincsekkel megrakott négy öszvér, amellyel a király megérkezett Péronne-ba, jelentősen megkönnyebbedett terhétől a tárgyalások közben.

A tárgyalások harmadik napján Campo-Basso gróf olaszos szellemességével igyekezett felderíteni a herceg tanácskozásait; nagy szerencséje volt a királynak, hogy nem korábban jött, amikor a herceget még első dühe tüzelte. Nyomban a gróf megérkezése után összehívták a herceg valamennyi tanácsosát, hogy véglegesen döntsenek a válságos helyzetben követendő eljárás felől. Campo-Basso ebből az alkalomból idézte a jól ismert mesét az utasról, a kígyóról és a rókáról: melegen ajánlotta a herceg figyelmébe a rókának az utasember részére adott tanácsát, hogy végezzen halálos ellenségével most, hogy a sors kezére adta. Commynes észrevette, hogy erre a tanácsra felcsillant a herceg szeme, mert vad szenvedélyétől hajtva ő is mindig erre gondolt; ezért sietett figyelmeztetni a herceget arra az eshetőségre, hogy Lajos király nem volt bűnrészes a schönwaldti gyilkosságban. A király, mondta Commynes, esetleg tisztázni tudja magát a vád alól, és talán kárpótlást is felajánl azokért a károkért, amelyeket a hercegnek és szövetségeseinek okozott. De a királyon alkalmazott erőszak veszélyes módon megzavarná a Franciaország és Burgundia közötti jószomszédi viszonyt, az angolok pedig felhasználhatják az így keletkezett belső villongást, újra elfoglalnák Normandiát és Guyenne-t, és újrakezdenék azokat a szörnyű háborúskodásokat, amelyeknek a múltban Franciaország és Burgundia együttes erőfeszítése is a legnagyobb nehézség árán vetett véget. Végül hozzátette, hogy ő sem akarja ajánlani Lajos király azonnali és feltételek nélküli szabadon bocsátását, hanem hogy a herceg használja ki előnyös helyzetét, és kössön olyan méltányos és igazságos szerződést a két ország közt, amely biztosítaná, hogy a király ne szegje meg a szerződésben vállalt megállapodást, és a jövőben ne háboríthassa meg Burgundia belső békéjét. D'Hymbercourt, Crèvecoeur és mások is elítélték a Campo-Basso által ajánlott erőszakos megoldást, és kifejtették azt a véleményüket, hogy szerződés megkötésével sokkal maradandóbb előnyöket lehet elérni, és hozzá még Burgundia becsületének megőrzésével, mint olyan tett végrehajtásával, amely beszenyeyné az adott szó és a vendégszeretet szentségét.

A herceg a földre nézett, és szemöldökét úgy összevonta, hogy két bozontos íve egybeolvadt, miközben tanácsosai ezeket az érveket kifejtették előtte. De mikor Crèvecoeur arról beszélt, hogy hite szerint a király nem lehetett bűnrészes a schönwaldti szörnyűségben, Károly herceg felemelte a fejét, haragos pillantást vetett a grófra, majd így kiáltott fel:

- Talán te is a francia arany csengésére hallgatsz, Crèvecoeur? Úgy látszik, olyan szépen csengnek, mint a saint-denis-i székesegyház harangjai. Meri-e valaki azt állítani, hogy nem a király szította a flandriai zendülést?

- Kegyes uram, hercegem - szólt erre Crèvecoeur -, én jobban értek a kard forgatásához, mint az aranyhoz. Azt nem állíthatom, hogy a királynak semmi része nem volt a flandriai zendülés szításában. Nem is olyan régen egész udvartartása hallatára vádoltam meg hitszegéssel, és hívtam ki ezért párviadalra hercegséged nevében. Mégsem hiszem, bár cselszövényei kétségtelenül hozzájárultak a zendülés kitöréséhez, hogy ő biztatott volna az érsek meggyilkolására, hiszen megbízottja volt az egyetlen, aki tiltakozott ellene. Ezt az embert idehozhatom, ha hercegséged beszélni óhajt vele.

- Feltétlenül - mondta a herceg. - Szent Györgyre mondom, nem kételkedhetsz benne, hogy minden óhajításunk ez ügyben való igazságos ítélkezés. Még ha úrrá lesz is felettünk a szen-

védelem, mindenki tudja rólunk, hogy bíráskodásunkban csak az igazság vezet bennünket. Személyesen akarok tárgyalni a királlyal, közlöm vele sérelmeinket és a kívánt jóvátétel feltételeit. Ha a királynak semmi köze nem volt a gyilkossághoz, más bűneinek jóvátétele könnyebb lesz. De ha igen, ki állíthatja, nem lenne-e megérdemelt, sőt irgalmas büntetés, hogy élete végéig kolostorba vonuljon és vezekeljen? Ki merné kifogásolni - tette hozzá, hangjában erősödő szenvedélyességgel -, még ha a bosszú keményebb és gyorsabb lenne is? Látni akarjuk tanúdat; legyen ott, amikor egy órával dél előtt a kastélyban leszünk. Bizonyos feltételeket írásban akarunk leszögezni, és jaj a királynak, ha ezekhez hozzá nem járul. Most vége a tanácskozásnak, és téged is elbocsátunk. Más ruhát veszek fel, mert ez nem alkalmas arra, hogy megjelenjek benne legkegyesebb uralkodóm színe előtt.

A herceg az utolsó szavakat keserű hangsúllyal mondta, majd felkelt karosszékéből, és kiment a teremből.

- Lajos király biztonsága, és ami ennél is rosszabb, Burgundia becsülete függ attól, hogy most milyen döntés születik - mondta D'Hymbercourt Crèvecoeurnek és Commynes-nak. - Siess a kastélyba, Commynes, a te nyelved jobban forog, mint az enyém vagy Crèvecoeuré. Értesítsd a királyt, milyen vihar közeledik, ő tudja legjobban, hogyan viselkedjék. Remélem, testőre nem mond semmi olyant, ami nehezebbé tenné helyzetét; mert ki tudja, milyen titkos megbízatást kapott?

- Ez a fiatalember merészek, de azért eszesnek és korát meghazudtoló módon körültekintőnek látszik. Meggyőződtem róla, hogy nagy tisztelettel viseltetik a király iránt. Remélem, ilyenek mutatkozik a király jelenlétében is. Megyek, és beszélek vele és a fiatal Croy grófnővel is.

- A grófnővel? Hiszen azt mondtad, hogy a Saint-Bridget apácakolostorban hagytad.

- De a herceg parancsára haladék nélkül ide kellett hozatnom - mondta a gróf. - Gyaloghíntőt küldtem érte, mert más úti alkalmatosságot nem bírt volna. Igen rossz idegállapotban van mind nagynénje sorsának a bizonytalansága, mind a saját nehéz helyzete miatt, mert engedetlen volt hűbéres urával, Károly herceggel, aki mindig megtorolja, ha valaki megsérti hűbéri jogait.

Lajos királynak újabb aggodalmat okozott az a hír, hogy a fiatal grófnő a herceg kezére került. Ha a grófnő feltárná a herceg előtt, milyen fondorlattal bírta rá őt és nagynénjét Liège-be való menekülésükre, elárulná, aminek minden nyomát el akarta tüntetni Zamet Maugrabbin kivégzésével; a király pontosan tudta, milyen jó, ellene szóló érv lenne Károly herceg kezében, ha bizonyítékot kapna a hűbéresi jogaiba való beavatkozásra.

A király mindezt nagy aggodalmak közt tárgyalta meg Commynes-nal, akinek éles elméjét és politikai tájékozottságát sokkal inkább kedvelte, mint Crèvecoeur gróf nyers katonai modorát vagy D'Hymbercourt feudális gőgjét.

- Ezeket a vasöklű katonákat soha nem lenne szabad bevonni a királyi titkos tanácsba, derék barátom, Commynes - mondta Lajos király a későbbi történetírónak. - Maradjanak csak kinn az alabárdos őrök között, az előszobában. Kezükre szükségünk van, de az olyan uralkodó, aki fejét másra is használja, mint üllőnek, amelyre rácsap az ellenség kardja és buzogánya, ugyanolyan, mint az az ostoba fráter, aki a kedvesének kutyanyakörvet ad ajándékba nyaklánc helyett. Olyan titkos tanácsosokra van szükségük az uralkodóknak, mint te vagy, Philippe, aki éles szemekkel túllátsz a felszínen. Ültessük az ilyeneket tanácskozásszálunkhoz, hadd tekinthessenek be szobánk magányába, sőt... az uralkodó lelkébe is.

Commynes valóban volt annyira gyors felfogású, hogy örüljön neki, mennyire megnyerte Európa legeszesebb uralkodójának tetszését; egyben annak is örvendett, hogy Lajos király cseppet sem titkolja felőle táplált jó véleményét.

- Bár lenne nekem is ilyen tanácsosom - folytatta a király -, mert ha méltónak tartott volna rá a sors, most nem lennék ilyen szerencsétlen helyzetben. Vagy ha belekerültem is a mostani bajba, nem fájna fejem, ha számíthatnék hozzád hasonló, tapasztalt államférfi szolgálatára.

Commynes erre annyit felelt, hogy mindent megtesz a legkeresztényibb király öfelségének, ha jó szolgálata nem megy Burgundiai Károly herceg iránti hűbéri hűségének a rovására.

- Azt hiszed talán, hogy el akarnálak téríteni a herceg iránti hűségedtől? - mondta a király érzélgős hangon. - Nem azzal szereztem-e a legnagyobb bajt magamnak, hogy túlságosan megbíztam hűbéresemben? Lehet-e valaki előtt szentebb a hűbéri hűség, mint előttem, akinek biztonsága attól függ, hogy megbízhatik-e hűbéresében? Nem, Philippe des Commynes, szolgálj csak továbbra is Burgundiai Károlyt, de hidd el, legjobban azzal szolgálod, ha kibékíted a francia királlyal, így mindkettőnkkel jót teszel, és a kettő közül az egyik bizonyosan hálás is lesz irántad. Úgy hallom, hogy a rangod a hercegi udvarban alig magasabb, mint a fősolymászé. Hát lehet-e az, hogy Európa egyik legbölcsebb tanácsosának meg kell elégednie olyan udvari ember rangjával, akinek tiszte, hogy az udvari solymászokat vezesse? Franciaországnak gazdag földbirtokai vannak, és királyának sok aranya. Engedd meg nekem, barátom, hogy helyrehozzam ezt a botrányos igazságtalanságot. Az eszközök a rendelkezésemre állnak, hagyd, hogy használjam őket.

A király nehéz pénzeszacskót vett elő, Commynes, aki sokkal érzékenyebb lelkiületű volt, mint általában korának udvari emberei, elhárította magától az ajándékot, és kijelentette, hogy teljesen meg van elégedve hercegi ura bőkezűségével; hozzátette ehhez még azt is, hogy Lajos király érdekeit hön óhajtja szolgálni e nélkül az ajándék nélkül is.

- Különös ember vagy te! - kiáltott fel a király. - Hadd öleljelek meg mint korunk egyetlen udvari emberét, aki egyben tehetséges és megvesztegethetetlen. A bölcsesség kíváncsabb érték az aragnál, és hidd el nekem, Philippe, hogy én sokkal inkább megbízom a te jószágodban mostani nehéz helyzetemben, mint mások bőkezű ajándékok árán megvásárolt segítségében. Te nem adsz, tudom, olyan tanácsot uradnak, hogy visszaéljen azzal az alkalommal, amelyet a szerencse, és az igazat megvallva, saját ostobaságom szerzett neki.

- Hogy visszaéljen vele, azt semmi esetre sem - mondta Commynes. - Csupán, hogy éljen vele.

- De hogyan? - kérdezte Lajos. - Nem vagyok olyan szamar, hogy azt higgyem, váltságdíj nélkül megmenekülhetek. Csak ésszerű legyen a váltságdíj. Ésszerű érveléseket mindig kész vagyok meghallgatni Párizsban és Plessis-ben éppen úgy, mint Péronne-ban.

- Igen, de ha nem veszi tőlem rossz néven felséged - mondta Commynes -, az ésszerűségnek Párizsban vagy Plessis-ben olyan halk és csendes volt a hangja, hogy nemigen kapott audienciát felségednél; itt, Péronne-ban azonban kölcsönkéri a szükség trombitáját, s hangja fensőbbes és parancsoló.

- Képes beszéd, amit mondasz - szolt a király, aki nem tudta megállni, hogy csak egy kicsit ne csipkelődjön Commynes-nal. - Nekem egy kicsit tompa az agyam, Commynes barátom. Hagyd a hasonlatokat, és mondd meg közérthető nyelven, mit akar a herceg tőlem.

- Nem rám tartozik, hogy feltételekről beszéljek, felséges uram - mondta Commynes. - A herceg ezt hamarosan megteszi saját maga. De tudok néhány feltételről, amelyekre jól teszi felséged, ha előre felkészül. Ilyen például a Somme menti városok végleges átengedése.

- Ezt én is vártam - mondta a király.
- Meg kell szakítania minden kapcsolatot a liège-iekkel és Guillaume de la Marche-sal.
- Semmi közöm a pokolhoz és az ördöghöz.
- Elegendő biztosítékot kell adni feleségednek, túsokkal vagy erődök átengedésével, hogy Franciaország a jövőben őrizkedni fog zendülés szításától a flamandok közt.
- Ez valami új dolog - mondta a király -, hogy a hűbéres zálogot kívánjon uralkodójától: de legyen.
- Normandiát vagy Champagne-t át kell engednie felséged tiszteletre méltó fivérének megfelelő és független jövedelem biztosítása végett. A herceg felettébb szíven viseli felséged atyja családjának a sorsát.
- Igen és *mort-Dieu!* királlyá teszi mindegyiket - mondta a király. - Vége van a listádnak?
- Nem egészen - felelte Commynes. - Meg kell ígérnie felségednek, hogy nem avatkozik bele, mint legutóbb, a bretagne-i herceg ügyeibe, és nem vonja kétségbe pénzveretési jogát sem neki, sem más hűbéres nagyhercegnek, akik ezentúl Isten kegyelméből való uralkodóknak nevezhetik magukat.
- Más szóval, tegyem királlyá valamennyi hűbéresemet. Philippe, azt akarod-e, hogy testvér-gyilkos legyek? Jól emlékszel rá bizonyosan, hogy Károly öcsém alig lett Guyenne hercege, és máris meghalt. Mi marad Nagy Károly utódjának, ha sorra lemond ezekről a gazdag tartományokról? Elégedjék meg talán azzal, hogy Reimsben felkenik szentelt olajjal, és mennyezetes emelvényen fogaszthatja el a koronázási díszlakomát?
- Kisebbíteni szándékozunk e tekintetben felséged gondjait azáltal, hogy társat kap fennkölt méltóságában - mondta Commynes. - Bár a burgundiai herceg egyelőre nem szándékszik országát független királysággá nyilvánítani, de ha jelképesen is, mindenképpen kifejezésre akarja juttatni, hogy nincs megalázó módon alárendelve a francia koronának. Ezért az a szándéka, hogy hercegi koronájára birodalmi jelképként aranyívet tétet, tetején a földtekével, hogy így jelezze országa függetlenségét.
- Hogyan merészel a burgundiai herceg, Franciaország esküvel elkötelezett hűbérese ilyen ajánlatot tenni nekem, uralkodójának? - kiáltott fel izgatottan Lajos király, karosszékéből felugorva. - Jól tudhatja, hogy ez a hűbéri viszony semmibevétele.
- Ebben az esetben nehéz lenne a herceget rákényszeríteni a hűbéri viszony további fenntartására - felelte Commynes nyugodt hangon. - Felséged is jól tudja, hogy a hűbéri viszony jog szerinti pontos betartása már régen a múlté a császári birodalomban is. Császár és hűbéresei már régen a kor követelményeinek megfelelően rendezték egymás között a hatalmi viszonyokat. Felséged jó ürügyet szolgáltatott a hercegnek ilyen lépések megtételére azáltal, hogy beleavatkozott flandriai hűbéreseinek belső ügyeibe. Ezért akarja a herceg függetlenségét növelni, hogy így Franciaországnak a jövőben semmi jogcíme ne legyen hasonló eljárásra.
- Commynes, Commynes! - mondta a király, majd ismét felkelt karosszékéből, s elgondolkodva fel és alá járkált a szobában. - Félelmetes lecke ez nekem arra, hogy megtanuljam, mit jelent a *vae victis!*¹³³ Valóban azt hiszed, hogy a herceg ennyi és ilyen kemény feltételt készül elém tárni?
- Mindenesetre jól teszi felséged, ha felkészül, hogy ezekről kell tárgyalnia.

¹³³ Jaj a legyőzötteknek! (latin)

- De, Commynes, senki nem tudja jobban nálad, hogy a végső siker előfeltétele a mérséklet.
- Felséged engedelmevel, a mérsékletre inkább a vesztes fél szokott hivatkozni. A győztes fél inkább azt tartja helyesnek, hogy egyet se mulasszon el a kínálkozó jó alkalmak közül.
- Mindenesetre gondolkozunk rajta - mondta a király. - De remélhetem-e, hogy ezzel eljutottál a herceg legkeményebb követeléséhez, vagy van még más és több is? Mert ha igen, ez már csak koronám lehet, amelynek fényét ezeknek a túlzott követeléseknek a teljesítése úgylis elhalványítaná.
- Felséges uram - folytatta Commynes -, egy dolgot kell még megemlítenem, amihez a herceg ki akarja kérni felséged hozzájárulását, mert ez felségedet közelről érinti.
- *Pasques-Dieu!* - kiáltott fel a király türelmetlenül. - Mi az? Beszélj nyíltan, Philippe. Talán az a kívánsága, hogy adjam neki leányomat ágyasul? Vagy mi más becstelenségre készül ellenem?
- Becstelenségről nincs szó, Sire. Mivel azonban felséged unokaöccse, a nemes orléans-i herceg...
- Ha! - kiáltott fel a király, de Commynes nem hagyta magát félbeszakítani. - Isabelle de Croyt gyengéd érzelmeivel tüntette ki, a herceg elvárja, hogy felséged a beleegyezését adja ahhoz, amit ő is óhajt, hogy tudniillik kettőjük közt házasság jöjjön létre, és ha felséged megfelelő jövedelmet biztosít a fiatal párnak, hozzáadva a grófnő birtokait is, ez megalapozza a születendő utód megfelelő jövőjét.
- Soha, soha! - kiáltott a király, majd fel és alá rohant a szűk teremben. Nagy önuralommal elfojtott szenvedélyei most törtek ki belőle. - Soha, soha! Hozzanak inkább ollót, és vágják le a hajamat, mint a falu bolondjának szokás, hiszen úgylis eléggé bolond módjára viselkedtem! Járjak kolostorba, nyíljon meg előttem a sír, vagy tűzzel-vassal égessék ki a két szememet, fejezzenek le, vagy mérgezzenek meg, nem bánom, bármi történik is velem, de az orléans-i herceg nem szegheti meg hite alatt tett ígéretét, és amíg él, nem vehet feleségül mást, csak a leányomat.
- Nagyon kérem felségedet - mondta Commynes -, hogy mielőtt ennyire kikel ez ellen a terv ellen, gondolja meg, van-e rá hatalma, hogy megakadályozza. Ha egy bölcs ember látja, hogy egy szikla lezuhan, elmegy onnan, de értelmetlenül nem vállalkozik arra, hogy zuhanásában feltartóztassa.
- De aki bátor - mondta a király -, legalább halálát leli alatta. Fontold meg, Commynes, mit veszítenék én ezzel. Ilyen házasság királyi uralmam végét jelentené. Jusson eszedbe, hogy nekem csak egyetlenegy, utódomul alkalmatlan fiam van, és a trónon utódom az orléans-i herceg lesz. Az egyház is áldását adta a Jeanne-nal kötendő házasságra, amely szerencsés módon egyesíti családunk két ágát. Gondolj arra, hogy egész életem legfőbb célja ennek a házasságnak a létrejötte volt, ezért küzdöttem és harcoltam, még vétkeztem is érte! Nem, Philippe des Commynes, erről nem mondok le. Gondold meg, ember, és légy szánalommal irányomban. Gyors elméd bizonyosan találna valami más megoldást e nagy áldozat helyett... valami áldozati kost, mert ez a terv olyan kedves a szívemnek, mint volt Ábrahámnak egyetlen fia. Philippe, szánj meg, kérlek, hiszen te, csálhatatlan ítéletű férfiú, jól tudod, hogy ha megsemmisül olyan tervünk és elképzelésünk, amire egész életünket feltettük, elmondhatatlanul keservesebb, mint a közemberek múltó fájdalma és gyorsan enyésző szenvedélye. Ugye részvételt vagy irántam, hiszen benned kell hogy együttérzés legyen az iránt, aki egy egész élet munkájának az összeomlása miatt végső kétségbeesésben vergődik.
- Uram és királyom - mondta Commynes -, én együtt érzek felségeddel nehéz helyzetében, ha uram, a herceg iránti kötelességem...

- Ne említsük a nevét sem! - mondta a király, és a szenvedély teljesen hatalmába kerítette, olyan ellenállhatatlan erővel, hogy többé nem volt ura annak, amit mondott. - Burgundiai Károly nem méltó a te hűségedre, hiszen ez az ember személyében sértegeti tanácsosait, és téged, aki a legbölcsebb és leghűségesebb vagy köztük, a „Fejberúgott” megalázó gúnynévvel illetett!

Philippe des Commynes bölcs ember volt, a személyes sértés mégis igen érzékenyen érintette mindig. A király kijelentése annyira megdöbbenetett, hogy szenvedélye erősebb volt, mint a király személye iránt kötelező udvariasság parancsa, és felháborodottan ismételte:

- „Fejberúgott!” Lehetetlen, hogy a herceg így emlegetett volna engem, leghűségesebb szolgáját, aki azóta szolgálom, mióta mint fiatal gyerek először ült nyeregben! És hozzá még egy idegen füle hallatára! Nem, ez lehetetlen!

Lajos király azonnal látta, hogy a pletyka megtette hatását Commynes-ra. Úgy látta jónak, hogy ne mutasson részvétet, mert ez tettetésnek tűnhetett volna fel; ezért közvetlenül és mégis méltóságosan felelt:

- A rám zúdult szerencsétlenség elfeledteti velem az udvariasságot, mert ha nem így lenne, nem mondtam volna olyant, ami kellemetlen neked. Te viszont azt mondod, hogy ez lehetetlen, és így becsületemben sértettél. Éppen ezért el kell mondanom, úgy, ahogyan a herceg nagy nevetve elmesélte nekem, miként keletkezett ez a gúnynév, amelyet nem akarok megismételni, mert látom, rosszul esik. Egyszer, midőn a herceggel voltál vadászaton, Károly leszállt a lováról, és azt parancsolta neked, hogy húzd le a csizmáját. Mikor látta a szemedben, mennyire megsértett a megalázó szolgálat megkövetelésével, azt mondta, ülj le, és majd ő húzza le a te csizmádat. De te a szavait szó szerint értetted, és amikor az egyik csizmádat valóban lehúzta, úgy fejbe rúgott, hogy előtört a vér, közben pedig szidalmazott is, hogy te ilyen szolgálatot hajlandó lettél volna elfogadni tőle, uradtól. Ettől az időtől kezdve ő is, udvari bolondja is, Le Glorieux, aki igazán nem a legnagyobb előkelőség, állandóan ezen a nevetséges gúnynéven emlegetnek.¹³⁴

Miközben a király előadta ezt a történetet, két dolognak is örült. Örült először annak, hogy megdöbbenést okozott. De még inkább örült, hogy végre megtalálta Commynes jellemében azt a pontot, ahonnan kiindulva, fokozatosan elhódíthatja a hercegtől, maga és Franciaország számára. Később a megsértett udvari ember valóban teljesen átállt Burgundiai Károlytól Lajos király szolgálatába, de pillanatnyilag csak nagy általánosságokban fejezte ki baráti érzelmeit Franciaország iránt, jól tudva, hogy a király pontosan látja szavai értékét. Helytelen dolog lenne, ha a kiváló történetíró emlékének ártva olyasmit állítanánk, hogy urát már ekkor cserbenhagyta, bár az bizonyos, hogy Lajos királyról vallott nézetei sokkal kedvezőbbek voltak, mikor a király szobáját elhagyta, mint mikor belépett.

Commynes igyekezett nevetni a király által részletesen elmesélt történeten, majd hozzátette:

- Nem gondoltam volna, hogy ez a jelentéktelen esemény annyira foglalkoztatja a herceget, hogy méltónak tartsa ilyen részletesen elmondani. A csizma lehúzása valóban megtörtént, azonban, mint felséged is tudja, a herceg szereti a durva tréfákat. Mindenesetre túlságosan kiszínezve adta elő. Hagyjuk ezt.

¹³⁴ Nyersebben és kevésbé hihetően mesélik el a történetet a korszak francia emlékiratai, melyek azt állítják, hogy Commynes kiváló eszével össze nem egyeztethető önteltségből arra kérte Burgundiai Károlyt, húzza le a csizmáját, anélkül, hogy előzőleg olyan bizalmassággal bántak volna vele, mely ilyen szabadossághoz vezethet. Megpróbáltam úgy alakítani a történetet, hogy összeegyeztethető legyen a nagy szerző eszével és megfontoltságával. *(Walter Scott jegyzete)*

- Igen, hagyjuk - helyeselte a király -, kár volt egy percet is elvesztegetni rá. De most, kedves Philippe uram, remélem, vagy annyira francia, hogy jó tanácsot tudsz adni nekem. Érzem, hogy birtokodban van Ariadné¹³⁵ fonala ebből a labirintusból való kijutásra; a kérdés csak az, megkapom-e tőled.

- Kész vagyok felségednek a legjobb és legcélravezetőbb tanácsot adni - mondta Commynes -, amennyire a herceg iránti hűségem megengedi.

Commynes most is pontosan ugyanazt mondta, amit már előzőleg is kijelentett, de teljesen megváltozott hangsúllyal: a tanács fontosabb lett, mint a hűség. A király visszaült karosszékebe, Commynes-t pedig felszólította, hogy üljön melléje, és úgy hallgatta a tapasztalt államférfi szavait, mint orákulumot. Commynes azon a halk és meggyőző hangon beszélt, mely egyaránt árul el nagy őszinteséget, de bizonyos óvatosságot is. Szavait lassan ejtette ki, mintha azt szeretné, hogy a király minden szó súlyát és jelentőségét külön mérlegelje.

- Lehet, hogy felséged nyersnek és kíméletlennek tartja, amit elmondtam, de a herceg tanácsában sokkal ellenségesebb hangok is hallatszottak. Azt hiszem, nem is kell mondanom felségednek, hogy urunk mindig hajlik az erőszakos megoldások felé, mert inkább szereti a veszélyes, de gyorsan járható utat, mint a biztonságos kerülőt.

- Emlékszem rá - mondta a király -, egyszer láttam, amikor átúszott egy folyón, és kicsi híja, hogy bele nem fült, noha kétszáz yardnyira volt egy híd, amelyen átlovagolhatott volna.

- Valóban, Sire, ha valaki pillanatnyi szeszélye kielégítéséért mindent odadob, még inkább törekszik arra, hogy akaratát érvényesítse, amikor hatalma lényeges megnöveléséről van szó.

- Nagyon így van - mondta a király. - Az esztelen ember inkább a hatalom látszata után nyújtja ki kezét, mintsem hogy a valósággal törődjék. Jól tudom, ez jellemzi Burgundiai Károlyt is. De, drága barátom, Commynes, mi a következtetésed mindebből?

- Egyszerű az egész, felséges uram - mondta Commynes. - Bizonyára megfigyelte már felséged, hogy ügyes horgász nagy és erős halat is partra vonhat egyetlen vékony fonal segítségével, pedig a hal tízszer erősebb zsineget is elszakíthatna, ha a horgász engedné, hogy teljes erejét kifejtse, s nem szerelné le a fonal utánaengedésével minden menekülési kísérletét. Ugyanígy, ha felséged enged a herceg kívánságának olyan pontokon, amelyek megadásához becsületét köti, továbbá, ha bosszúvágya kielégítésének nem állja útját, könnyen megszabadulhat sokkal elviselhetetlenebb követelések kielégítésétől, amelyeket az imént sorra vettem; ezek közül több és talán éppen azok, amelyek, hogy nyíltan beszéljek, leginkább meggyengítették volna Franciaországot, könnyen feledésbe merülnek, vagy legalábbis, ha esik még szó róluk későbbi tanácskozásokon, már könnyebb lesz kibújni teljesítésük alól.

- Értelek, jó Philippe úr. De hogy a tárgyra térjünk - mondta a király -, melyek azok a követelések, amelyekhez a herceg annyira ragaszkodik, hogy az ellentmondás felingerelné, és nem lehetne bírni vele?

- Mind ilyen lesz, mihelyt felséged ellentmond neki. Éppen ezt kell tehát felségednek elkerülnie; hogy pedig folytassam a képes beszédet: kapjon a herceg elég fonalat, ha feldühödnék. Dühé részben már úgyis felemészthető, de teljesen el fog párologni, mihelyt semmi ellenszegülésre nem talál, s akkor egyszerre csak kezelhetőnek és az okos szóra hajlónak bizonyul.

- Nyilván van a herceg követelései közt - mondta a király - fontos s kevésbé fontos. Csak tudnám, melyek a fontosabbak, Philippe úr.

¹³⁵ Minosz krétai király leánya; egy gombolyagot adott szerelmesének, Thészeusznak, aki a labirintusban megölte a szörnyet, és a fonal segítségével a visszafelé vezető utat is megtalálta.

- A herceg szemében a legjelentéktelenebb kívánság is a legfontosabbá válik, ha egyszer felséged ellenzi - mondta Commynes. - Egy azonban bizonyos. Semmi megegyezés nem jöhet létre, ha felséged nem szakít meg minden kapcsolatot Guillaume de la Marche-sal és a liège-iekkel.

- Már mondtam, hogy semmi közöm többé hozzájuk - mondta a király. - De meg is érdemlik, hogy ne törődjem velük; kicsi híján az életemmel fizettem az aljasok zendüléséért.

- Annak, aki a gyutacsot meggyújtja, el kell készülnie rá, hogy utána robban az akna. Egyébként a herceg nem fog megelégedni azzal, ha felséged csupán kapcsolatait szakítja meg velük, hanem azt is fogja kívánni, hogy adjon segítséget a zendülés leverésére, és hogy személyesen legyen jelen a zendülők megbüntetésének a végrehajtásánál.

- Ezt nehéz lesz összeegyeztetni királyi méltóságunkkal, Commynes - mondta Lajos király.

- Ha visszautasítaná felséged, saját biztonságának ártana - mondta Commynes. - A herceg határozottan tudtára akarja adni a flamandoknak, hogy semmi további támogatásra vagy segítségre nem számíthatnak francia részről, ami megmenthetné őket Burgundia haragjától és bosszújától.

- De, Philippe uram, hogy egészen nyíltan beszéljek - mondta a király -, nem lehetne-e húzni-halasztani a dolgot, amíg ezek a csirkefogó liège-iek összeszedik egy kicsit magukat? Sokan vannak, és értenek a harchoz. Háttha tudnák tartani a várost a herceg csapatai ellen?

- Annak az ezer francia íjásznak a segítségével, akiket felséged ígért nekik, esetleg remélhetnék; de...

- Hogy én ígértem nekik? - kiáltott a király. - Megsértesz, jó Philippe, ha ilyeneket mondasz.

- De ezek nélkül - folytatta tovább Commynes, mintha a király szavait nem is hallotta volna -, mivel felségednek most már valószínűleg nem lesz érdekében íjászokat küldeni, a liège-i polgárok nemigen remélhetik, hogy tartani tudják a várost, hiszen mai napig sem állították helyre azokat a széles réseket, amelyeket Károly herceg üttetett a falakon a saint-troni ütközet után. Legalább húsz hainault-i, brabanti és burgundiai lándzsás támadhat egy vonalban ezeken a széles réseken.

- Ha ilyen ostobán nem törődtek saját biztonságukkal, nem érdemlik meg, hogy segítsek rajtuk. Hagyjuk ezt. A kisujjamat sem mozdítom tovább értük.

- A következő követelés már, attól tartok, sokkal közelebbről érinti felségedet - mondta Commynes.

- Ah! Biztosan arról a megveszekedett házasságról akarsz beszélni! - mondta a király. - Hogy felbontsam a házassági szerződést Jeanne lányom és az orléans-i herceg között! Más szóval, családom mondjon le a francia trónról. Az a gyenge fiú, a *dauphin*, hervadó virág, amely lehull, és nem lesz gyümölcse. A Jeanne és az orléans-i herceg közti házasság foglalkoztatott régóta éjjel és nappal. Nem, Philippe, erről nem mondhatok le. Embertelenség lenne azt kívánni tőlem, hogy magam romboljam szét egy életen át felépített politikai terveimet és egy fiatal pár boldogságát.

- Valóban annyira szeretik egymást? - kérdezte Commynes.

- Az egyik feltétlenül a másikat - mondta a király -, és éppen az, aki nekem fontosabb. De te mosolyogsz, Philippe úr. Talán nem hiszel a szerelem erejében?

- Én nagyon is hiszek benne - válaszolta Commynes -, és felséged megnyugtatóására éppen el akartam mondani, hogy a fiatal Isabelle de Croy grófnő érzelmei más személy felé fordultak, ezért az orléans-i herceggel kötendő frigyból nemigen lesz semmi. Azt hiszem, felséged minden veszély nélkül megadhatja hozzájárulását a herceg házassági tervéhez.

Lajos király sóhajtott.

- Halott gondolat az ilyesmi, drága barátom - mondta. - Mintha a grófnő érzelmei bármit is számítának! Nézd, ha, tegyük fel, az orléans-i hercegnek valóban ellenszenves lenne Jeanne leányom, gondolod-e, ha ez a szerencsétlen fordulat nem történik, visszaléphetett volna a házasságtól? Hidd el, a grófnő sem gondolhat arra, hogy visszautasítsa a hasonló módon rákényszerített házasságot, annál kevésbé, mert a francia királyi ház egyik tagjáról van szó. Nem, Philippe, hihetetlen, hogy a grófnő makacsul ellenálljon ilyen kérőnek. *Varium et mutabile*,¹³⁶ Philippe.

- Felséged alábecsüli a jelen esetben ennek a fiatal hölgynek az elszánt bátorságát, aki tudtommal nagyon önfejű családból származik. Crèvecoeur-tól hallom, hogy romantikus érzelmeket táplál egy fiatal lovag iránt, aki valóban nagy szolgálatokat tett neki utazása közben.

- Ha! Erről a Quentin Durwardról van szó, az egyik íjásztestőrömről? - kérdezte a király.

- Igen, róla - mondta Commynes. - Crèvecoeur foglyai lettek, mikor majdnemhogyan kettesben utaztak.

- Akkor dicsérettessék a mi urunk Jézus Krisztus, Miasszonyunk Szűz Mária, Szent Márton, Szent Julián és minden szent neve! - kiáltott fel a király. - De tisztelet és megbecsülés illeti a tudós Galeottit is, aki kiolvasta a csillagokból, hogy ennek az ifúnak a sorsa össze van kötve az enyémmel! Ha a grófnő annyira ragaszkodik iránta érzett szerelméhez, ez a Quentin valóban hasznos szolgálatot tett nekem.

- Ha Crèvecoeur szavának hitelt adhatunk - mondta Commynes -, úgy látszik, a grófnő makacsul kitart szerelme mellett. De különben talán az orléans-i herceg sem lesz hajlandó felbontani eljegyzését, mint erre felséged is célzott.

- Hm - mondta a király. - Sajnos, te még soha nem láttad Jeanne leányomat. Olyan, mint egy bagoly! Tökéletesen olyan, és én szégyenlem, hogy ilyen leányom van! De remélem, a herceg előveszi a jobbik esztét, és hajlandó lesz feleségül venni; ha megteszi, tőlem szeretőjének kiválaszthatja a legszebb leányt Franciaországban. Elmondnál most már mindent, Philippe, gazdád szándékáról?

- Én csak olyan kérdésekről beszéltem, uram, amelyek pillanatnyilag legjobban foglalkoztatják a herceget. Felséged is jól tudja, hogy a herceg szándékai hasonlóak a megáradt hegyi patakhhoz, amely csak akkor folyik simán, ha nincs útjában semmi akadály... de különben szinte lehetetlen sejteni is, min dühödik fel legközelebb. Ha kézzelfogható bizonyítéka lenne egyrészt a liège-iek, Guillaume de la Marche és a felséged közötti ügyletekről - bocsásson meg, hogy ezt a pórias kifejezést használom, de az idő siettet, ezért nem tudom szavaimat jobban megválogatni -, a helyzet felette súlyos és veszélyes lenne. Furcsa hírek érkeznek, amelyek szerint De la Marche feleségül vette Hameline grófnőt.

- Az a bolond vénkisasszony annyira vágyott férjhez menni, hogy nem bánta volna még az ördögöt sem - mondta a király. - De bármilyen vad barom is ez a De la Marche, csodálnám, ha elvette volna.

- Arról is van jelentés - folytatta Commynes -, hogy De la Marche küldötte nemsokára megérkezik Péronne-ba. Ha ez igaz, a herceg dühe nem ismer majd határt. Remélem, nincs nála felségedtől levél vagy más irat?

¹³⁶ Változatos és változó. (latin)

- Hogy én levelet írtam volna a Vadkannak? - mondta a király. - Nem, nem, Philippe úr, olyan ostoba nem vagyok, hogy gyöngyöt szórjak a disznók elé. Ha volt is valaha valami kapcsolatom ezzel a vadállattal, mindig szóbeli üzenettel intéztem el, és azt is olyan alantas személyekre bízta, hogy szavuknak senki nem adott volna hitelt még egy csirkeperben sem.

- Csak azt ajánlhatom - mondta Commynes, aki menni készült -, hogy felséged legyen vigyázatos, alkalmazkodjék, főként pedig kerülje az olyan hangot, amely jobban illik méltóságához, mint jelenlegi helyzetéhez.

- Ha méltóságom bajt hoz rám - mondta a király -, ami ritkán esik meg, amikor nagyobb érdekek forognak kockán: van egy jó gyógyszerem a büszkeség ellen. Csak be kell nézmem egy pillanatra abba a fülkébe, Philippe úr, és Együgyű Károly halálára kell gondolnom; ez jobban kigyógyít a büszkeségből, mint ahogyan hideg fürdő hűti le a forrólázat. Most pedig, drága barátom és tanácsadóm, azt hiszem, menned kell. Ha elkövetkeznék az az idő, mikor belefáradsz abba, hogy az államvezetés tudományára oktasd a burgundiai bikát, noha alkalmatlan rá, hogy megértse a legegyszerűbb dolgokat is, és ha Valois Lajos akkor még életben lesz, mindig találsz egy jó barátot a francia udvarban. Áldás lenne országomra, Philippe-em, ha téged megnyerhetnék, téged, aki mély bölcsességgel ítéled meg az államügyeket, s van lelkiismereted, érző szíved, és különbséget tudsz tenni a jó és a gonosz között. Ugy segítsen engem Urunk Jézus, Szűz Mária, Szent Márton, hogy Oliver és Balue szíve kemény, mint a kő, és én életemet kénytelen vagyok örökre lelkiismeret-furdalás közt és bűnbánatban eltölteni azok miatt a bűnök miatt, amelyeket velem elkövetettek. Te, Philippe úr, birtokában vagy a jelen és a múlt bölcsességének, és így engem is meg tudsz tanítani rá, miként legyek nagy anélkül, hogy letérnék az erény útjáról.

- Nehéz feladat, és ezt csak kevesen tudják elvégezni - mondta a történetíró -, de az olyan uralkodóknak elérhető, akik komolyan törekednek rá. Most pedig, Sire, készüljön a herceg fogadására, aki hamarosan megjelenik, hogy tárgyaljon felségeddel.

A király hosszasan nézett Commynes után, mikor kiment lakosztályából, és végül keserűen felnevetett.

- Horgászatról beszélt a barátunk, és úgy ment el innen, mint a csalétek után izgatottan kapkodó pisztráng! Erényesnek tartja magát, mert nem tudtam megvesztegetni, és megelégedett egy kis hízelgéssel, megtoldva néhány ígérettel és azzal a jó érzéssel, hogy bosszút állt hűsége megsértéséért! Mindenesetre szegényebb lesz azzal, mit nem fogadott el tőlem, és ezzel a becsülete nem nőtt egy szikrányival sem. De meg kell szerezmem, mert neki van a legjobb feje. Most pedig nagyobb vad következik. Ezzel a cethal Károllyal kell megbirkóznom, aki most úszik felém, hasítva a mély vizet maga előtt. Mint az életüket féltő tengerészek szokták, én is hordót dobok eléje, hogy eljátsszék vele. De remélem, eljön az a nap, amikor szigonyt vethetek a hasába.¹³⁷

¹³⁷ Lásd *A szerzi jegyzetei*-t: XI. Philippe des Commynes.

31 *Találkozás*

Jussod ne hagyj, ifjú vitéz. - Nemes lány,
Tartsd meg ígéreted: ne ingadozz,
A közéletre bíz a csalfaságot;
Légy tiszta, mint a hajnal, mielőtt
Gőzt szív a nap, hogy felhőket fakasszon,

AZ ÍTÉLKEZÉS

(Weöres Sándor fordítása)

Azon a veszélyekkel terhes, de döntően fontos reggelen, amely megelőzte a király és a herceg közti találkozót a péronne-i várkastélyban, Sátán Oliver mesteri módon hajtotta végre a legkülönbözőbb helyeken a királytól kapott megbízatást, részben ajándékok osztogatásával, részben ígéretekkel. Célja az volt, hogy amikor a herceget dühe elragadta, környezete ne szítani, hanem oltani igyekezzék haragja tüzet. Oliver halkan surrant, mint az éjszaka, egyik katonasátorból a másikba, egyik házból a másikba, hol barátságokat kötött - az apostol szavai szerint - a bűnös Mammonnal. Mint ezt egy másik tevékeny politikai ágensről mondták, „keze ott volt minden ember tenyerében, szája minden ember fülén”. Sok burgundiai főúr kegyét megszerezte, akik vagy reméltek valamit, vagy féltek valami miatt Franciaországtól, vagy akik úgy gondolkodtak, ha Lajos király hatalma túlságosan meggyengül, a herceg még nagyobb hatalomra fog törni, amire természeténél fogva úgyszólván hajlott.

Oda, ahol Oliver úgy érezte, hogy megjelenését és érveit nem fogadták volna oly szívesen, a király más embereit küldte, így érte el Crèveceur gróf kegyéből, hogy Crawford lord és Balafré találkozhasson Quentin Durwarddal, akit egyébként Péronne-ba való megérkezése óta tisztessen bár, de fogságban tartottak. Legtöbbször magánügyek szolgáltak ürügyül ezekre a találkozásokra; de mivel valószínűleg Crèveceur is tartott attól, hogy a herceg becsületbe vágó erőszakoskodásra ragadtatja magát a királlyal szemben, nem bánta, hogy Crawfordnak alkalmat nyílott olyan célzásokat tenni a fiatal skót lovag előtt, amelyek hasznosaknak bizonyulhattak a király szempontjából.

Az érintkezés a három skót közt szívélyes, sőt rokoni volt.

- Szerencsés flótás vagy te - mondta Crawford, és nagyatyai gyengédséggel simogatta Durward fejét. - Burokban születél, fiam.

- Ez azért van, mert egészen fiatalon került be az íjászttestőrségbe - mondta Balafré. - Rólam sohasem beszéltek annyit, drága öcsém, és bizony elmúltam huszonöt éves, mikor az apród-sorból kikerültem.

- És hozzá még milyen félelmetesen nagy darab apród voltál, Ludovic fiam - mondta a nagy szakállú és széles hátú, öreg testőrparancsnok.

- Attól tartok - mondta Quentin Durward, és lesütötte szemét -, nem sokáig viselem ezt a kitüntető címet és rangot. Ki akarok lépni az íjászttestőrségből.

Balafré szinte elnémult a megdöbbenéstől, mikor ezt hallotta, és az öreg Crawfordon is látszott, mennyire nem tetszik neki, amit hall.

- Lemondasz és elhagyod helyedet a testőrségben? - szólalt meg Balafré. - Ez lehetetlen! Én a francia hadsereg főparancsnoka sem lennék azon az áron, hogy a testőrséget otthagyjam.

- Hallgass, Ludovic - mondta Crawford -, ez az ifjú jobban tudja, hogyan használja ki a kedvező szelet, mint mi, régi vágású emberek. Utazása közben biztosan sok mindent hallott Lajos királyról, és most a burgundiaiak oldalára áll, hogy jól keressen rajta, ha mindent elmond Károly hercegnek.

- Ha erről győződnék meg - mondta Balafré -, tulajdon kezemmel vágnám el a torkát, még ha ötvenszer is a húgom fia.

- Jól teszed, ha előbb meggyőződöl róla, megérdemlem-e, hogy ezt tedd velem, jó nagybátyám - mondta Quentin. - Ön pedig, Mylord, tudja rólam, hogy nekem nem szokott a szám eljárni, és sem faggatásra, de még a kínpadon sem lennék hajlandó egyetlen szót sem szólani arról, amit Lajos király szolgálatában tudtam meg, ha ezzel bármi kárt okoznék neki. Szolgálati esküm hallgatásra kötelez. De nincs szándékom olyan szolgálatban maradni, ahol a nyílt harcban való veszélyek mellett barátaim cselvetései is fenyegetnek.

- No, nézz oda, neki nem tetszenek a cselvetések - mondta a nehézkes felfogású Balafré, komoran nézve Crawford lordra. - Attól félek, Mylord, akkor nem lehet rajta segíteni! Ha jól számolom, harmincszor támadtak rám lesből, de én legalább kétszer annyit vettem részt mások elleni lesvetésben, lévén ez a király kedvelt harcmódora.

- Jó, jó, Ludovic - szólt közbe Crawford lord. - Hagyd ezt, én pontosabban értem, miről van szó, mint te.

- Szűz Mária adja, hogy így legyen, Mylord - mondta Balafré -, de nem tudok hová lenni a csodálkozástól, hogy édes húgom fia megijedjen a lestől.

- Fiatalember - fordult most Crawford lord Quentinhez -, azt hiszem, sejtem, mire gondolsz. Ármányos cselvetéssel talátlad szemben magadat az úton, amelyre a király parancsa rendelt, és most azt hiszed, hogy ebben benne volt az ő keze is.

- Igen, ármány és veszély fenyegetett a királytól kapott megbízatásom végrehajtása közben - mondta Quentin -, de jó szerencsém megmentett. Hogy az ármányban volt-e része a királynak vagy sem, azt rábízom Istenre és az ő lelkiismeretére. De ennem adott, mikor éhes voltam, befogadott, mikor kóbor kalandorként az országutakat jártam. Balsorsában nem szándékszmártani neki, ami annál igazságtalanabb lenne, mert az ellene támasztott vádakát igen aljas személyek szájából hallottam.

- Drága fiam - mondta Crawford, és átölelte Quintint -, úgy gondolkodol, mint ahogy egy skótnak gondolkodnia kell! Elfelejtet jó barátoddal folytatott vitádban, hogy valamikor jó volt hozzád.

- Ha Crawford lord átölelte öcsémet - mondta Balafré -, átölelem én is, bár én vallom, hogy a lesről való támadás úgy hozzátartozik egy katona mesterségéhez, mint a papéhez a breviárium olvasása.

- Hallgass már végre, Ludovic barátom - mondta Crawford. - Te számár ember vagy, és nem tudod, milyen nagy jótét volt az égtől, hogy hozzánk küldte ezt a bátor és derék ifjút. Most pedig mondd meg nekem, Quentin, van-e a királynak tudomása a te bátor, keresztény és férfias elhatározásodról. Hiszen mostani nehéz helyzetében szegény fejének tudnia kell, kire számíthat. Bár hozta volna magával az egész testőrgárdát! De legyen meg Isten akarata. Van tudomása szándékról?

- Magam sem tudom - felelte Quentin -, de én biztosítottam tudós csillagászát, Galeottit arról az elhatározásomról, hogy a burgundiai herceg előtt hallgatni fogok mindenről, ami a királynak árthatna. Olyan részleteket, amelyeket gyanítok, és amelyeket szíves engedelmével Mylorddal sem közlök, természetesen még kevésbé voltam hajlandó közölni a csillagással.

- Helyes - mondta Crawford lord. - Olivertől hallom, hogy Galeotti milyen nagy biztonsággal jósolta meg, hogyan fogsz viselkedni; örülök neki, hogy ennek a jóslatnak biztosabb alapja volt, mint a csillagok.

- Galeotti és a jóslás! - mondta Balafré, és nevetett hozzá. - A csillagok soha nem árulták el neki, hogy a derék Ludovic Lesly segédkezett elkölteni azokat a fénylő dukátokat, amelyeket szeretője ölébe szórt.

- Hallgass, Ludovic - mondta Crawford -, hallgass! Ha már nem tiszteled ősz fejemet, mert hiszen valamikor én is értettem a dörgést, tiszteld legalább ennek a fiúnak a fiatalágát és ártatlanságát, és hagyd az ilyen mosdatlan beszédet.

- Legyen, ahogyan Mylord akarja - mondta Balafré -, de hitemre, Glen-houlakin vargája, Saunders Souplejaw ért annyit a jósláshoz, mint ez a Galeotti vagy Gallipotti, vagy tudom is én, hogyan hívják. Megjósolta, hogy a húgom gyermekei mind meghalnak, ugyanabban az órában, mikor ez a Quentin gyerek született, aki valamikor bizonyosan meghal, már csak azért is, hogy a jóslat beteljesüljön, bár igaz, az egész pereputtyból csak egyedül ő maradt meg, és nekem azt jósolta, hogy szerencsémek házasságnak fogom köszönni, ami egyszer biztosan be fog majd következni, bár eddig semmi jele, és azt sem tudom, hogyan, mert nekem semmi kedvem a házas állapothoz, ez a Quentin pedig még csak kölyök, és azt is megjósolta ez a Saunders...

- Hacsak valami fontos jóslásról nincs szó, most félbeszakítalak, jó Ludovic - szólt Crawford lord. - Inkább imádkozzunk Miasszonyunkhoz, Szűz Máriához, hogy erősítse meg ifjú barátunkat jó szándékában. Olyan helyzetben vagyunk, hogy egyetlen könnyelműen kiejtett szó nagyobb bajt okoz, mint amit az egész francia országgyűlés jóvátehet. Áldásom veled, fiam, és jó lesz, ha meggondolod, kilépsz-e közülünk, mert ma nagy harc lesz, mégpedig nyíltan, nem lesből.

- Legyen veled az én áldásom is, öcsém - mondta Balafré. - Mert ha nemes parancsnokunk meglegedését kiérdemelted, már csak kötelességtudásból is meg kell nekem is elégedve lennem veled.

- Csak egy pillanatra még, Mylord - mondta Quentin, és félrevonta Crawford lordot. - Az igazat megvallva, rajtam kívül van még egy személy, aki tud azokról a körülményekről, amelyeknek Lajos király biztonsága érdekében titokban kell maradniuk. A titoktartás rám mint a király katonájára kötelező, aki élveztem az ő jószágát, viszont nem kötelező az illető hölgyre.

- Hölgyre! - kiáltott fel Crawford. - Ha nő is be van avatva a titokba, akkor Isten legyen irgalmas hozzánk.

- Ne higgye, Mylord - mondta Durward. - Ellenben arra kérem, használja fel befolyását Crèvecoeur grófnál, és eszközöljön ki részemre alkalmat Isabelle de Croyval való találkozásra. Ő is be van avatva titkomba, és biztos vagyok benne, rá tudom beszélni, hogy ő is úgy hallgasson, mint jómagam, minden olyanról, ami felingerelhetné a herceget Lajos király ellen.

Az öreg katona egy ideig gondolkodott, előbb felnézett a mennyezetre, majd le a padlóra, megrázta a fejét, és végre így szólt:

- Van ebben az egész történetben valami, amit, becsületesemre mondom, nem értek: Isabelle grófnő... ilyen előkelő és gazdag hölgygel akarsz találkozni, te, egyszerű skót ifjú, és annyira biztos vagy benne, hogy hallgatni fog rád! Vagy érthetetlenül bízol saját magadban, fiatal barátom, vagy, úgy látszik, jól használtad fel idődet utazás közben. Mindenesetre, Szent András keresztjére mondom, közbenjárok Crèvecoeurnél az érdekedben; mivel pedig ő valóban tart attól, hogy a herceg, ha felingerlik, végsőkéig ragadtatja magát a király ellen, valószínűnek tartom, hogy kérésedet teljesíteni fogja, bár, becsületesemre, egy kicsit nevetséges.

Az öreg Crawford megvonta vállát, és kiment a teremből, utána Balafré, aki, bár az okról semmi tudomása nem volt, igyekezett ugyanolyan titokzatosnak és fontoskodónak látszani, mint Crawford lord maga.

A testőrparancsnok néhány perc múlva visszatért Balafré nélkül. Az öregember igen jókedvűnek látszott, arca csupa mosoly volt, ami feltűnően ellentétben volt egy öreg hadfinál egyébként természetes komor és szigorú arckifejezéssel. Csóválta a fejét, mint aki kénytelen a tudomására jutottakat elítélni, bár ellenállhatatlanul nevetségesnek is tartja.

- Fiatal barátom - mondta -, te sem estél a fejed lágyára, és nincs nyúlszíved, ha egy csinos hölgy kezéről van szó! Crèvecoeur olyan képpel fogadta a kérésedet, mintha ecetet nyelt volna; nagyot káromkodott, és Burgundia valamennyi védőszentjére kijelentette, hogyha nem egy király és egy herceg becsületéről és két királyság békéjéről lenne szó, a grófnőnek még a lába nyomát sem láthatnád. Ha nem lenne házasember, és hozzá csinos asszony a felesége, még azt gondoltam volna, hogy lándzsát kész törni a grófnő kezéért. De talán unokaöccsére, Etienne grófra gondolt. Grófnő! Kevesebbel nem is elégednél meg? De gyere, csak röviden beszélhetsz velem, ámbar, gondolom, tudod, hogyan lehet a rövid időt jól felhasználni... hohoho! De én legyek az utolsó, aki ezért veszekedem veled, inkább nevetek rajta!

Quentint vérgigéztette, amit az öreg katona mondott, és általában bántotta, hogy idősebb és tapasztalt férfiak milyen lehetetlen színben látják a grófnő iránti érzelmeit. Csendben követte Crawford lordot az Orsolya-szüzek kolostorába. Itt volt a grófnő szállása, és a kolostor társalkodószobájában már várta Crèvecoeur gróf.

- Szóval, ifjú lovag - mondta a gróf szigorú hangon -, el vagy rá szánva, hogy viszontlásd kalandos utazásod szép társnőjét?

- Úgy van, gróf úr - felelte Quentin határozott hangon -, mégpedig feltétlenül négyszemközt.

- Arról szó sem lehet - mondta Crèvecoeur gróf. - Légy te a döntőbíró, Mylord. Ez a fiatal hölgy, öreg barátom és katonatársam lánya, aki Burgundia legnagyobb hitbizományát öröklő, bevallotta... no de erről ne beszéljünk... szóval ostobán viselkedett. Csak annyit mondom, Mylord, hogy testőre önhitt legényke. Egy szó, mint száz, kettesben nem találkozhatnak.

- Akkor pedig egy szót sem váltok a grófnővel az ön jelenlétében - mondta Quentin, akinek nagyon tetszett, amit a gróftól hallott. - Gróf úrtól máris sokkal többet hallottam, mint amennyit minden beszélgetésem ellenére még csak remélni is merészeltem volna.

- Azt hiszem, Crèvecoeur barátom - mondta Crawford -, nem volt bölcös, amit most mondtál, de ha már a véleményemet kéred, úgy látom, jó és megbízható rács van itt keresztben a társalgón, azt tanácsolom, beszélgetsenek azon keresztül. A király élete és vele együtt sok ezrek élete mégiscsak fontosabb, mint hogy ez a két gyerek mit fog suttogni egymás fülébe egy-két percig.

Crawford lord ezzel belekarolt Crèvecoeurbe, és minden vonakodása ellenére vitte magával, nem törődve vele, milyen haragos pillantásokat vet a fiatal lovagra, miközben elhagyták a termet.

Egy pillanattal később Isabelle grófnő lépett be a rács másik oldalán, majd amint meglátta Quentint egyedül a társalgóban, megállt és egy fél percig a földre sütötte a szemét, majd így szólt:

- Miért lennék hálátlan, mert mások olyan igazságtalanul gyanakvók? Barátom és megmentőm, így kell hogy önt nevezzem. Annyi árusítás vett körül, és ön az én egyetlen hű és kitartó barátom!

Közben Isabelle odanyújtotta kezét Quentinnek a rácson keresztül, sőt hagyta, hogy hosszasan tartsa, és csókokkal borítsa, miközben könnyei hullottak. Isabelle csak ennyit mondott:

- Durward, ha még egyszer találkozunk, nem engedek meg ilyen ostobaságot.

Tekintetbe véve, hogy Quentin oly sok veszély közt óvta meg Isabelle-t, és hogy valóban az egyetlen igaz védelmezője volt, a szépnemhez tartozó olvasóim bizonyosan megbocsátják Isabelle-nek ezt az enyhe tiltakozást.

A grófnő egy idő múlva mégis visszahúzta kezét, és egy lépéssel eltávolodott a ráctól, majd nagyon zavart hangon megkérdezte Durwardot, mit kíván tőle.

- Arról ugyanis már értesültem az öreg skót lordtól, mikor itt járt nagybátyámmal, Crèvecoeur gróffal, hogy van hozzám valami kérése. Remélem - folytatta -, olyan ésszerű kérés ez, amelyet szegény Isabelle becsülete iránti kötelességének a megszegése nélkül tud teljesíteni. És még csak arra kérem - tette hozzá -, hogy ne mondjon semmi olyant, ami árthatna mindkettőnknek!

- Ettől nem kell félnie, nemes hölgy - mondta Quentin szomorú hangon. - Itt semmiképpen sem felejttem el, hogy a sors akarata mennyire elválaszt bennünket; azt sem akarom, hogy miattam bármi bántódás érje büszke rokonsága részéről, mivel a leghűbb szerelmet érzi ön iránt valaki, aki sokkal szegényebb és kevésbé hatalmas, de nemessége talán ér annyit, mint az övék. Ám legyen mindez egyetlen éjszaka álma egy olyan kebelben, amelynek ez, ha álom is, mégis több minden hétköznapi valóságnál.

- Csendesebben - szólt most Isabelle -, ha jót akar saját magának és nekem, hallgasson ezekről a dolgokról. Mondja meg inkább, mi a kérése hozzám.

- Az, hogy bocsásson meg valakinek - válaszolta Quentin -, aki önző céljai érdekében ellenségeként viselkedett önnel szemben.

- Én megbocsátok minden ellenségemnek - mondta Isabelle. - Hanem, ó, Durward, milyen szörnyű helyzetekben oltalmazott meg engem az ön bátorsága! Az a véres terem, a jó püspök... csak tegnap hallottam róla, hogy milyen véres jelenet vak tanúja voltam.

- Ne gondoljon rá - mondta Quentin, aki észrevette, hogy Isabelle sápadozik. - Ne nézzen hátra, hanem mindig csak előre, mint akire még veszélyes út vár. Hallgasson rám. Lajos király csak azt érdemli meg öntől, sőt öntől leginkább, hogy olyan cselszövő politikusnak nyilvánítsa ki, aminő valóságban. Ha azonban most azzal vádolná, hogy ő bírta rá szökésre a királyi udvarból, sőt hogy De la Marche kezére akarta játszani, ez pillanatnyilag a király halálát vagy legalábbis trónja elvesztését eredményezhetné. Sőt arra vezethetne, hogy minden eddiginél véresebb háború törne ki Franciaország és Burgundia között.

- Ilyen csapás pedig ne következzen be, ha meg lehet akadályozni - mondta Isabelle. - Az ön legkisebb célzása is elegendő arra, hogy lemondjak bosszúmról, még ha volt is olyan idő, mikor szívesen gondoltam rá. Hát elképzelhető-e, hogy nekem fontosabb legyen a bosszúállás Lajos királyon, mint az ön felbecsülhetetlen szolgálata? De mit tegyek? Ha a herceg maga elé hívat, vagy hallgatnom kell, és ezt makacsságnak fogja minősíteni, vagy meg kell mondanom az igazat. Azt nem kívánhatja tőlem, hogy csalárdul megmásítsam az igazságot.

- Természetesen nem - mondta Durward. - De Lajos királlyal kapcsolatban csak annyit mondjon, amiről közvetlen tudomása van. Ha pedig mást említ, jelentse ki, hogy ez csak szóbeszéd, s a hiteléért nem vállal felelősséget, még akkor sem, ha talán meg van győződve a valódiságáról. A burgundiai államtanács nem tagadhatja meg azt az igazságszolgáltatást egy uralkodótól, amely az én hazámban törvény szerint megilleti a legszegényebb és minden befolyás nélküli személyt is. Ártatlannak kell tekinteni mindaddig, amíg bűnösségére nincs közvetlen és elegendő bizonyíték. Mindazt, amit ön biztosan nem tud, csak akkor lehet ténynek elfogadni, ha arra van más bizonyíték is a szóbeszéden kívül.

- Azt hiszem, értem, amit mond - szólt Isabelle.

- Igyekszem szavaimat még világosabbá tenni - mondta Quentin, és magyarázatul több példát sorolt fel, amikor megszólalt a kolostor harangja.

- Ez a jeladás arra - mondta a grófnő -, hogy el kell válnunk... örökre! De ne felejtsem el, Durward. Én soha nem felejttem el önt és hű szolgálatait.

Isabelle többet nem mondott, csak kinyújtotta kezét, amit Quentin ismét ajkához vont; azután, hogy, hogy nem, a grófnő a nagy igyekezetben, hogy visszavonja kezét, olyan közel ment a rácshoz, hogy ez Quintint felbátorította, és búcsúcsókot nyomott ajkára. A fiatal hölgy ez ellen nem tiltakozott, bizonyosan idő sem volt rá, mert Crèvecoeur és Crawford, akik egy kémlelőablakon, ha nem is fül-, de mindenesetre szemtanúi voltak a történeteknek, besiettek a társalgóterembe. Crèvecoeur dühöngött, Crawford pedig nevetett, és igyekezett csendesíteni a grófot.

- Menjen vissza a szobájába, fiatal hölgy, a szobájába! - kiáltotta a gróf Isabelle-nek, aki leengedte fátylát, és sietve visszavonult. - Szoba helyett cellába zárják majd, kenyéren és vízen. Ön pedig, ifjú nemes, higgye el, eljön az idő, amikor nem hivatkozhat arra, hogy királyok és királyságok sorsa olyan személyektől függ, mint ön; eljön még az ideje, amikor megbűnhődik azért a vakmerőségéért, hogy koldus létére felemelte szemét...

- De most már elég, türtőztessd magad, gróf uram - mondta Crawford. - Te pedig, Quentin, hallgass és menj szállásodra. Kár ilyen felháborodottan beszélni, gróf úr, csak azt mondhatom most, hogy a fiatal lovag már nem hallja, Quentin Durward van olyan régi nemes, mint a király, csak mint a spanyolok mondják, nem olyan gazdag. Nemessége ugyanolyan régi, mint az enyém, és ezzel eleget mondtam. Semmi esetre sem beszélhet a megbűnhődéséről.

- Mylord, Mylord - mondta Crèvecoeur türelmetlenül -, ezeknek az idegen zsoldosoknak a szemérmertlensége szinte közmondásos; inkább le kellene intened, mint bátorítani őket, hiszen te vagy a parancsnokuk.

- Gróf úr - szólt most Crawford -, ötven éve vagyok a testőrség parancsnoka, és soha nem fogadtam el utasítgatásokat sem franciáktól, sem burgundiaiaktól. Engedelmevel, így lesz ezután is, amíg a helyemen maradok.

- Nem akartam megsérteni, Mylord - mondta Crèvecoeur -, nemesi rangja és kora egyaránt feljogosítja rá, hogy türelmetlen legyen. Ami ezt a párt illeti, a történeteket elfelejttem, de lesz rá gondom, hogy ezentúl soha ne találkozzanak.

- Sohase kösse az üdvösségét ehhez, Crèvecoeur - mondta Crawford és nevetett. - Azt mondják, még a hegyek is találkoznak, és miért ne találkoznának emberi lények, akiknek van hozzá lábuk, teli vannak életkedvvel és szerelemmel. Azt a csókot a szerelem sugallta.

- Ne akarja mindenáron az én türelmemet próbára tenni, Mylord - mondta Crèvecoeur. - Úgy hallom, tanácskozássra hívnak a kastély harangjai. Nehéz találkozás lesz ez, és csak Isten a megmondhatója, hogyan végződik.

- Egyet előre megmondhatok - szólt az öreg skót főnemes -, ha a király személyét életveszedelem fenyegetné, bármilyen kevesen vagyunk is a barátai, és bármennyire körülvették ellenségei, nem esik el egyedül és megbosszulatlanul. Elégge sajnálom, hogy a király határozott parancsára nem készülhettem fel kellőleg ilyen eshetőségre.

- Félő, hogy magunk idézzük fel a szerencsétlenséget, ha előre feltételezzük - mondta Crèvecoeur. - Ha engedelmeskedik a király parancsának, Mylord, és nem ad okot rá, hogy erőszakos cselekményekre kerüljön sor, sokkal csendesebben fejeződik be a mai nap, mint ebben a pillanatban feltételezzük.

32

Nyomozás

Inkább szívem érezné szívedet,
Mint borús szemem lássa bókjaid.
Fel, rokon! Szíved úgyis magasan van;
Itt fent, tudom, bár lent térdelsz a porban.

II. RICHÁRD

(Somlyó György fordítása)

Mihelyt a harangok megszólaltak, s tanácskozásra hívták össze Burgundia főnemeseit néhány francia főnemessel együtt, akik szintén jelen voltak ez alkalommal, Károly alabárdokkal fel-fegyverzett kísérettel belépett a péronne-i várkastély Herbert-tornyának termébe. Lajos király már várta érkezésüket, felkelt karosszékéből, és két lépést tett a herceg felé, majd megállt. Megjelenésében sok méltóság volt ruházata egyszerű volta és minden póz nélküli fellépése ellenére is, mert értett hozzá, hogy királyi rangját éreztesse, mikor erre szükség volt. Ebben a válságos órában az uralkodó nyugodt magatartása szemmel látható benyomást tett ellenfelére, a hercegre, úgyhogy egy pillanat alatt megváltoztatta azt a sietős, gyors járását, ahogyan a terembe belépett, és viselkedése egyszerre kifejezte azt a hódolatot, ahogyan a hűbéresnek meg kell jelennie uralkodója előtt. A herceg nyilván már előre úgy döntött, hogy, legalábbis ami a külszint illeti, magas állásának kijáró tisztelettel fog bánni a királlyal. De ugyanígy nyilvánvaló volt mindjárt az is, hogy ennek az elhatározásának a megtartása csak a legnagyobb erőfeszítéssel sikerül, és hogy alig bírja féken tartani vad és szenvedélyes haragját, valamint a belsejében égő bosszúvágyat, így, bár kézmozdulataiban és beszédében is tiszteletet és udvariasságot mutatott a király iránt, arcszínének gyors változásain, szakadozott beszédén, rekedt hangján és tagjai reszketésén nem bírt uralkodni. Ajkát harapdálta, hogy szinte kiserkedt a vére, közben minden mozdulata világosan elárulta, hogy ez a minden korok legszenvedélyesebb uralkodó hercege a legmagasabbra fokozódott düh befolyása alatt áll.

Lajos király a szenvedélynek ezeket a megnyilvánulásait nyugodtan és zavartalan tekintettel szemlélte; bár látszott rajta, hogy a halállal néz szembe, amelytől mint halandó és bűnös ember reszketve félt, mégis, mint veszélybe került hajó kormányosa, elhatározta, hogy nem engedi magát befolyásoltatni aggodalmaitól, és nem hagyja ott a parancsnoki hidat, amíg remény van rá, hogy a hajót ügyes kormányzással biztos révbe vezeti. Ezért, mikor a herceg rekedt és akadozó hangon mondott valamit a király lakosztályának kényelmetlen és hiányos berendezéséről, Lajos király, ajkán mosollyal csak annyit jegyzett meg, hogy nem panaszkodhatik, mert a Herbert-tornyot még mindig tűrhetőbb szállásnak találta, mint egyik elődje.

- Szóval elmondták a történetet - mondta Károly herceg. - Igen, itt gyilkolták meg, de csak azért, mert nem volt hajlandó barátsuhát öltetni és kolostorba vonulni.

- Elég örült volt - jegyezte meg a király tettetett közönnyel -, mert így elszenvedte a vértanúk kínját, bár nem voltak meg benne a szentek érdemei.

- Azért jöttem - mondta a herceg -, hogy megkérjem felségedet, vegyen részt a tanácsban, amelyen Franciaország és Burgundia jövődő sorsát érintő ügyekről fognak dönten. Ha felséged kegyeskedik...

- Sohase fáraszd magad udvariaskodással, kedves kuzinom - mondta a király -, és ne kérd, amit parancsolsz. Tehát kezdődjék a tanácskozás fenséged tetszése szerint. Nekünk elég szegényes a kíséretünk - tette hozzá és a jelenlevő néhány emberére nézett -, de a tied, kuzin, elég fényes kettőnk számára is.

Toison d'Or, a burgundiai heroldok parancsnoka vezette ki a két uralkodót a Herbert-toronyból a kastélyudvarba. Lajos királynak nyomban feltűnt, hogy az udvar teli volt a herceg teljes hadifegyverzetbe öltöztetett testőrségével. Az udvarból a tanácsterembe mentek, amely az épület újabb részében volt, szintén eléggé elhanyagolt állapotban, bár erre az ünnepélyes alkalomra sebtében kicsinosították. Közös mennyezet alatt két trónszéket állítottak fel; a királyé két lépcsőfokkal magasabb volt, mint a hercegé. A főnemesség soraiból mintegy húszan foglaltak helyet a trónszék két oldalán. Így, mikor a két uralkodó elfoglalta helyét, úgy tűnt fel, mintha az a személy ülne az elnöki székekben, aki felett ma bíraskodásra, hogy úgy mondjuk, a tanács egybegyülekezett.

Talán éppen ennek a fonák helyzetnek a tisztázása és az ebből esetleg keletkező aggályok eloszlatása céljából Károly herceg a király trónszéke felé fordulva alig észrevehetően meghajolt, majd a tanácskozást a következő szavakkal nyitotta meg:

- Jó hűbéreseim és tanácsosaim! Ismeretes előttetek, milyen zavargások keletkeztek országunkban már atyánk életében és városunkban hűbéreseink zendülése következtében, és most az alattvalók felkeltek törvényes uralkodóik ellen. Legutóbb félelmetes módon beigazolódott, hogy ezek a bajok mennyire elharapóztak, mikor Isabelle de Croy és nagynénje, Hameline grófnő botrányos módon megszökött, és egy idegen hatalomnál kértek oltalmat, amivel megszegték irántunk való hűbéri hűségüket, és nyilvánvaló okot szolgáltatnak hűbéres birtokaik elvételére. Másik még félelmetesebb és szörnyűbb eset volt szeretett testvérünknek és szövetségesünknek, a liège-i püspöknek szentségtörő és véres meggyilkolása, továbbá annak az áruló városnak a felkelése, melyet túl szelíden büntettünk legutóbbi lázadása alkalmával. Olyan értesüléseink vannak, hogy ezeknek a szomorú eseményeknek az előidéző okait nemcsak bizonyos nőszemélyek következtetlenségében és ostobaságában, nem is csak a magukat megszedett polgárok nagyralátásában kell keresnünk, hanem egy nagy hatalmú szomszédos állam beavatkozásában, amelytől pedig Burgundia csak őszinte és odaadó barátságot várhatna viszonzásul számtalan jótettéért. Ha ez valóban bizonyul - mondta a herceg, és fogát vicsorgatta, sarkával pedig a padlót rugdosta -, lehet-e kívánni tőlünk, hogy ne tegyünk meg minden általunk szükségesnek vélt intézkedést, hogy az országunkat évről évre elárasztó bajokat forrásuknál megszüntessük?!

A herceg beszédét eléggé nyugodtan kezdte el, de hangja később mind szenvedélyesebbé vált, majd az utolsó mondatot olyan hangnemben mondta el, hogy a jelenlevő tanácsosok mind rémülten hallgatták, és egy pillanatra a király is elsápadt. Hamarosan visszanyerte azonban bátorságát, és a hercegnek adott válaszában olyan nyugodt és megfontolt hangon beszélt, hogy bár a herceg több ízben is készült szavait félbeszakítani, erre egyszer sem talált alkalmat.

- Franciaország és Burgundia nemesurai, a Szentlélek és az Aranygyapjas rend lovagjai! - kezdte beszédét Lajos király. - Ha már úgy kell elétek állnom, mint vádlott, király létemre, nem kívánhatok magamnak igazságszeretőbb bírakat, mint titeket, a nemesi rend színe-virágát és büszkeségét. Jó rokonunk, a burgundiai herceg homályossá tette a kettőnk közötti vitát azzal, hogy udvariasságból nem mondta meg pontosan, miről van szó. Nekem ilyen finomkodásra nincs okom, jelenlegi helyzetem ezt meg sem engedné, és ezért engedelmetekkel sokkal világosabban fogok beszélni. A herceg bennünket, uralkodóját, rokonát és szövetségesét, azzal a gyűlöletes váddal illetett, hogy alattvalóit hűbéri hűségük megszegésére csábítottuk, zendülést szítottunk a liège-i polgárok soraiban, és hogy mi bujtottuk fel a törvénytíró

Guillaume de la Marche-ot, hogy szentségtörő és kegyetlen gyilkosságot kövessen el. Franciaország és Burgundia nemesurái! Csak arra a helyzetre kell rámutatnom, amelyben most vagyok. Ez már önmagában véve is ékesen szóló cáfolata az ellenem emelt vádaknak; hiszen ha csak parányi józan eszem maradt volna, elképzelhető-e, hogy feltétel nélkül kiszolgáltatom magamat a burgundiai herceg jogos felháborodásának, ha elkövettem volna az ellenem vádként felhozott árulást, amelynek előbb-utóbb ki kellett volna derülnie? Ha így cselekedtem volna, éppen olyan örült lennék, mint aki ülve marad egy puskaporos hordón, mialatt a hordó felrobbantására szánt kanócot meggyújtotta. Nem kételkedem benne, hogy a Schönwaldtban elkövetett szörnyű árulás alkalmával voltak aljas lények, akik buzgón hivatkoztak a nevemre, de felelőssé lehet-e engem tenni ezért, holott én erre soha nem jogosítottam fel őket? Ha két ostoba nőszemély valami romantikus okból távozni kívánt a herceg fennhatósága alól, és udvaromban kért oltalmat, következik-e ebből, hogy ebben az én irányításomat követték? Ha ezt megvizsgáljuk, csak arra a következtetésre juthatunk, hogy mivel lovagi kötelezettségeim lehetetlenné tették foglyokként való visszaküldetésüket a burgundiai udvarba... amit egyébként alig hiszem, hogy önök, nemesuraim, az imént említett rendek lovagjai közül nekem bárki is ajánlott volna, helyesen cselekedtem, ha annak a tiszteletre méltó lelkiatyának és Isten szolgájának a gondjaira bízam őket, aki azóta szentként a mennybe költözött. - A királyon láthatóan mély megindulás vett erőt, és zsebkendőjével szemét törölgette. - Ezzel azt akartam elérni, hogy a püspök, aki nekem rokonom, de akit a burgundiai házhoz még szorosabb kapcsolatok fűztek, legyen az oltalmazója egy kis időre ennek a két szerencsétlen, hontalanná vált személynek, és legyen ügyük közbenjárója is köztük és hűbéres uruk között. Ha tehát jó rokonom, a burgundiai herceg elhamarkodott ítélete szerint okot is szolgáltattam volna személyemhez méltatlan gyanakvásra, ezt a gyanút el kell oszlatni, ismerve az én jó szándékú és becsületes indítókaimat. Én csak azt mondhatom, hogy nincs a legcsekélyebb, hitelt érdemlő bizonyíték sem arra, hogy hercegi rokonomnak oka lenne ezt a díszes csarnokot bírósági tárgyalóteremmé, vendégszerető otthonát pedig számomra börtönné változtatnia.

- Uram, nagyuram - szólalt meg most a herceg, mihelyt a király beszédében szünetet tartott -, azt a tényt, hogy ittléte önre nézve sajnálatosan esett egybe szándékai megvalósításával, én azzal magyarázom, hogy néha, akik másokat akarnak rászedni, saját csapdájukba esnek bele. A tűzmestert néha rosszul robbantott petárdája öli meg. Tegyük függővé az ítéletet igazságos és ünnepélyes vizsgálatunk eredményétől. Vezessék ide Isabelle de Croy grófnőt!

Mikor a fiatal grófnőt bevezették a terembe, egyik oldalról Crèvecoeur grófné támogatta, akit erre férje kért meg, másik oldalon pedig az Orsolya-szüzek kolostorának főnöknője. Károly herceg megszokott nyers hangján azonnal rákiáltott:

- Hát így vagyunk, drága hölgyem! Akkor alig tudtál egy árva szót is szólni, mikor okosan és ésszerűen akartuk sorsodat intézni, de ahhoz volt bátorságod, hogy megszökjél, és más határba fuss, mint egy ürge őz a vadász elől. Látnod, meggondolatlan cselekedetteddel hogyan állítottál szembe két uralkodót, és kicsi híja, hogy babaarcod miatt két hatalmas ország háborúskodásba nem kezdett.

A jelenet nyilvánossága és Károly herceg erőszakos modora arra bírta Isabelle-t, hogy megváltoztassa elhatározását. Azt akarta ugyanis, hogy a herceg lába elé veti magát, és úgy kéri, vegye el tőle birtokait, és engedje meg neki, hogy kolostorba vonuljon, most pedig úgy állt ott, mint akit vihar lep meg, hallja maga körül a mennydörgést, és úgy érzi, hogy a körülötte lecsapódó villámok közül a legközelebbi őt sújtja halálra. Crèvecoeur grófné, aki igen nemes gondolkodású és előkelő születésű hölgy volt, és szépségét korát meghazudtoló módon megőrizte, úgy látta helyesnek, hogy közbelépjen.

- Fenséges uram - mondta -, kedves húgom az én védelmem alatt áll. Én jobban tudom, hogyan kell nőkkel bánni, mint fenséged, és hacsak rangjához és neméhez méltóbb hangon nem beszél, azonnal elhagyjuk a termet.

A herceg harsányan nevetni kezdett, és így szólt:

- Crèvecoeur, szelídséged ugyancsak kardos asszonnyá tette a grófnét; de ez nem ránk tartozik. Adjatok széket ennek a jólelkű leányszónak, aki iránt nemcsak hogy nem érzek semmiféle ellenséges indulatot, sőt a legnagyobb megbecsülésben és kitüntetésben készülök részesíteni. Üljön le, grófnő, és mondja el nyugodtan, milyen rossz szellem szállta meg, és bírta rá, hogy elmeneküljön országunkból, és kószálásra adja fejét.

Isabelle grófnő még mindig megfélemlítve és szavait többször félbeszakítva előadta, hogy a végsőkig el volt rá szánva, hogy a herceg által ajánlott házasságot elhárítja magától, és azt remélte, hogy a francia király udvarában oltalmat kaphat.

- Biztos voltál benne, hogy megkapod a francia király védelmét? - kérdezte a herceg.

- Igen, másként nem szántam volna rá magamat erre a lépésre. - Ezekre a szavakra a herceg Lajos királyra nézett, kimondhatatlanul keserű mosollyal, amit a király rendületlenül viselt el, csak éppen szája széle lett fehérebb. - Sajnos, a királyra vonatkozó értesülésemet irántunk való szándékairól - folytatta a grófnő rövid szünet után - szerencsétlen sorsú nagynénemtől kaptam, ő pedig véleményét olyan személyek kijelentéseire és célozgatásaira alapozta, akikről azóta megtudtam, hogy a legaljasabb árulók és a legnyomorultabb hazugok, akik a világon valaha éltek.

Ezután a grófnő röviden előadta, miként jutott tudomására Martine-nak, a komornának és Hayraddin Maugrabbinnak árulása, és szavait így fejezte be:

- Meggyőződtem róla, hogy a Zamet néven ismert idősebb Maugrabbin, aki a szökést ajánlotta, képes volt minden elképzelhető árulásra, és hogy felhatalmazás nélkül állította magát Lajos király megbízottjának.

Rövid szünet után a grófnő folytatta elbeszélését, és előadta, hogyan hagyta el Burgundiát nagynénje társaságában, majd a vele történeteket Schönwaldt ostromáig és egészen addig, amikor végül is Crèvecoeur grófnak adta meg magát. Mindnyájan némán hallgattak, mikor a grófnő befejezte rövid és szaggatottan elmondott történetét. A burgundiai herceg haragosan a földre szegezte tekintetét, mint aki ürügyet keres dühe kitörésének. Végül is felnézett, és így szólt:

- A vakondot a föld alatt nem zavarja, hogy útvjáról tudunk, mert pontosan követni nem tudjuk. Mindenesetre azt szeretném tudni, miért tartotta Lajos király ezt a két hölgyet udvarában, hiszen nem az ő hívására mentek oda.

- Nem is erről van szó, jó kuzin - szólt most a király. - Befogadásuk szánalomból történt, de az első kínálkozó alkalmat felhasználtam, hogy a megboldogult püspök oltalma alá helyezzem őket, aki a te szövetségesed volt, és aki - Isten adjon örök üdvösséget neki - jobban meg tudta ítélni, mint én vagy bármely más világi uralkodó, hogyan védje meg őket szövetségesem előtt, akinek országából a két hölgy hozzám menekült. Most pedig minden kertelés nélkül azt kérdezem ettől a fiatal hölgytől, hogy szívélyesen fogadtam-e őket, vagy pedig úgy, hogy megbánták, amiért udvaromban kerestek menedéket.

- Ezt a fogadtatást mindennek nevezhetném, csak nem szívélyesnek - mondta a grófnő -, úgyhogy én kételkedem is benne, vajon lehetséges volt-e, hogy a király valóban meghívott bennünket, ahogyan ezt nekünk a király állítólagos megbízottai mondták. Ha így lett volna, nem ilyen viselkedést várunk egy királytól, lovagtól és úrtól.

A grófnő szemrehányó tekintetet vetett a királyra, de Lajos az ilyesmi ellen jól fel volt vértézve. Széles kézmozdulattal úgy nézett szét a teremben, mint aki diadalmasan állapítja meg, hogy a grófnő kijelentései mennyire igazolják állítását.

A burgundiai herceg úgy nézett vissza a királyra, mint aki azt akarja mondani, hogy bár egyelőre hallgat, de még távolról sincs meggyőződve a király ártatlanságáról, majd hirtelen így szólt a grófnőhöz:

- Grófnő, azt hiszem, elfelejtett bizonyos szerelmi kalandról beszélni... nocsak, ne piruljon el máris! Azokra a lovagokra gondolok, akik útjukat félbeszakították. Erről az esetről hallottunk mi is, és megvan a magunk véleménye. Mondd, Lajos király, nem lenne-e jó, ha megfelelő férjéről gondoskodnánk ennek a vándorló trójai, vagy pontosabban krójai¹³⁸ szép Helénának?

Lajos király tudta jól, hogy a herceg újabb házassági ajánlatának nemigen lesz sikere, ezért hallgatólagos beleegyezését adta hozzá, a grófnőt azonban veszélyes helyzete most bátor lépésre készítette. Kibontakozott Crèvecoeur grófné karjából, és félénken, de azért méltóságteljesen letérdelt a herceg trónszéke elé, majd így szólt:

- Nemes herceg, fenséges uram! Beismerem, hogy vétkeztem, mikor elhagytam országa területét kegyes engedélye nélkül, és ezért alázatosan elfogadom, bármi büntetést szab is ki rám. Vegye birtokba földjeimet és kastélyaimat, s nekem megboldogult atyám emlékéért csak annyit hagyjon meg birtokaimból, hogy annak szerény jövedelmét megtartva, életem hátralévő részét kolostorban tölthessem.

- Mi a véleménye, Sire, az ifjú hölgy kéréséről? - kérdezte a herceg Lajos királytól.

- Szent és keresztényi alázatra mutató elhatározás - mondta a király -, ami ellen semmi kifogást nem lehet emelni.

- Aki magát megalázza, felmagasztaltatik - idézte a herceg a szentírást. - Keljen fel, grófnő. Mi jobb sorsot szántunk önnek, mint saját maga. Nem akarjuk elkobozni birtokait, sem méltóságától megfosztani, sőt, gyarapítani akarjuk mindkettőben.

- Ó, nagyuram - mondta a grófnő, továbbra is térden állva -, én az ön jó szándékú kegyességétől sokkal inkább félek, mint haragjától, éppen ezért kénytelen vagyok...

- Burgundiai Szent Györgyre mondom - szólt a herceg -, hát nekem minden jó szándékomat keresztelik, és minden parancsomal mindenki szembehelyezkedik? Kelj fel, gyermek, és hagyd el a termet. Ha majd lesz rá időnk, gondolkodni fogunk jövődről, és akkor, *Tête Saint-Gris*!¹³⁹ vagy megfogadod, amit parancsolok, vagy te látod kárát.

A grófnő a herceg kemény beszéde ellenére is tovább térdelt előtte, és amilyen makacs teremtés volt, tovább beszélt volna, és ezzel a herceget még jobban maga ellen ingerli. Szerencsére Crèvecoeur grófné jobban ismerte a herceget, ezért odament a grófnőhöz, és belekarolva kivezette a teremből.

Quentin Durwardon volt most a sor, hogy megjelenjék a teremben a király és a herceg színe előtt. Magatartásában az a fajta szabadság érzett, amely őrizkedik a félénk tartózkodástól, éppen úgy, mint a tolakodó merészségtől; ez természetes és illő is egy jó családból származó és jól nevelt ifjúhoz. Quentin értett ahhoz, hogy mindenkinek megadja a neki járó tiszteletet, s

¹³⁸ Heléna a rege szerint korának legszebb asszonya volt; az ő elrablása miatt tört ki a trójai háború. A herceg a Trója és Croy nevekkel tréfálkozik; a két szó, az első hang kivételével, angolban is, franciában is, teljesen egybehangzó.

¹³⁹ Kb. istenemre! (francia)

tiszta ítéletét mégsem homályosította el a jelenlevők magas rangja és személyisége. Nagybátyja jóvoltából ismét magára öltethette a skót íjásztestőrség egyenruháját és fegyvereit; arcának csínossága illet kiemelkedően jó alakjához. Feltűnő fiatalága kedvezően befolyásolta a herceg tanácsosainak róla való véleményét; mindenesetre nem volt könnyű róla elhinni, hogy Lajos király ilyen fiatal embert használt volna fel politikai cselszövényeinek a végrehajtására. Mint más esetekben is előfordult, Lajos királyra nézve jelentős előnnyel járt, ahogyan bizalmi embereit megválasztotta, ami korukat és rangjukat illeti, még akkor is, ha választása valósággal hihetetlennek látszott. Quentin a herceg felszólítására és a király hozzájárulásával belekezdett utazásuk történetének elbeszélésébe, elmondva, hogyan kísérte el a két grófnőt Liège határába, előrebecsátva, hogy Lajos királytól kapta a megbízatást, amelynek értelmében őket biztonságban el kell kísérnie a püspök palotájába.

- Parancsokat ezek szerint teljesítetted is? - kérdezte a király.

- Igenis, Sire - felelte a lovag.

- Nem szóltál azonban egy dolgról - mondta a herceg -, a két kóbor lovag támadásáról.

- Nem tartanám illőnek, hogy megemlékezzem róla, és világgá kürtöljem - mondta az ifjú, és szerényen elpirult.

- Én azonban nem tartanám illőnek, hogy elfelejtsem - mondta az orléans-i herceg. - Ez az ifjú megbízatását igazi férfi módjára hajtotta végre, amire én sokáig fogok emlékezni. Jöjj fel lakosztályomba, ifjú lovag, ha ez a tanácskozás véget ér, és látni fogod, hogy nem feledkeztem meg bátorságodról, amely ugyanolyan nagy, mint szerénységed.

- Jöjj fel hozzám is - szólt most Dunois is -, megkapod tőlem azt a sisakot, amellyel neked tartozom.

Quentin mély meghajlással mondott köszönetet, majd tovább folyt kihallgatása. Károly herceg parancsára felmutatta az útirányra kapott írásbeli utasítást.

- Pontosan követted ezeket az utasításokat, lovag? - kérdezte a herceg.

- Nem, fenséged engedelmével - mondta Quentin. - Az utasítások szerint, mint azt fenséged is láthatja, át kellett volna kelnem a Maason Namur közelében, de én a bal parton maradtam, mert ez volt a legközelebbi és biztonságosabb út Liège-be.

- Miért gondoltál a változtatásra? - kérdezte a herceg.

- Mert gyanakodni kezdtem vezetőm megbízhatóságában - mondta Quentin.

- Most pedig nagyon figyelj legközelebbi kérdésekre - mondta a herceg. - Felelj rá az igazságnak megfelelően, és ne félj senki haragjától. Ha nem leszel őszinte, és el akarsz ámítani, élve köttetlek fel vasláncon a városháza tornyára, és órákon át várhatod a halált, hogy megszabadítson kínjaidtól.

Mély csend követte a herceg szavait, majd Quentin némi szünet után a herceg kívánságára beszámolt róla, hogy ki volt a vezetője, ki ajánlotta neki, és miért gyanakodott rá. Név szerint megnevezte Hayraddin Maugrabbint, a cigányt; közölte azt is, hogy Tristan l'Hermite ajánlotta: végül pedig elbeszélte a Namur közelében levő Ferenc-rendi kolostorban történeteket, hogy miért üzték ki a cigányt a kolostorból, és hogy gyanúsak tartva viselkedését, miként hallgatta végig Guillaume de la Marche egyik *Landsknecht*-jével való titkos megbeszélését, amelyből értesült a grófnők elrablási tervéről.

- Most pedig jól hallgass rám - mondta a herceg -, és ne felejtse el, hogy életed függ tőle, az igazat mondod-e. Említették-e ezek a gazfickók, hogy a királytól vagy, hogy egészen pontos legyek, Lajostól, Franciaország királyától kapták a megbízatást, hogy megtámadják a két hölgy kísérőit, őket pedig elhurcolják?

- Még ha ezek az aljas emberek azt mondták volna is - felelt Quentin -, nem adtam volna hitelt szavuknak, mert hiszen a királytól teljesen ellentétes megbízatást kaptam.

Lajos király eddig is nagy figyelemmel hallgatta az elbeszélést, mikor azonban meghallotta Durward választ, mély sóhaj tört elő kebléből, mint aki súlyos tehertől szabadult meg. A herceg ismét bosszúsnak és indulatosnak látszott, majd újra faggatni kezdte Quintint még részletesebben, hogy vajon nem volt-e szó ezeknek az embereknek a beszélgetésében arról, hogy a grófnők elrablását a király jóváhagyásával készülnek végrehajtani.

- Ismétlem, semmi olyant nem hallottam, amiből erre következtethettem volna - mondta a fiatal lovag, és bár meg volt győződve róla, hogy Hayraddin árulása a király hozzájárulásával történt, az iránta érzett hűséggel ellentétesnek tartotta, hogy hangot adjon gyanújának. - De ha hallottam volna is tőlük ilyen kijelentést, ismételten mondom, nem adtam volna neki semmi hitelt, tekintettel a király tulajdon fülemmel hallott személyes utasításaira.

- Hű megbízottja vagy uradnak - mondta a herceg gunyoros hangon -, és hiszem, hogy rosszul jártál volna, mert a király utasításainak végrehajtásával megghiúsítottad várakozásait, így azonban az események hűségedet, amelyhez olyan rendíthetetlenül tartottad magadat, jó szolgálatnak tüntetik fel.

- Nem értem, amit mond, nagyúr - szólt Quentin. - Én csak azt tudom, hogy uram, Lajos király azzal bízott meg és bocsátott útra, hogy kísérjem el biztonságban a két grófnőt, s ezt meg is tettem, amennyire arra módom és lehetőségem volt, mielőtt megérkeztünk Schönwaldtba, és az ott történtek során is. Én becsületesen tartottam magamat a király utasításaihoz, és becsületesen végrehajtottam; ha utasításai becsületlenek lettek volna, nevem és nemzetem becsületéért visszautasítottam volna őket.

- *Fier comme un Écossais*¹⁴⁰ - mondta a herceg, akinek nem tetszettek Durward szavai, de igazságérzete visszatartotta attól, hogy bátor hangját kifogásolja. - Most pedig figyelj ide, lovag. Milyen utasítás értelmében mutatkoztál Liège utcáin azoknak a lázadó kutyáknak az élén a szörnyű gyilkosság után, amikor megölték urukat és lelkiatyjukat, amint ezt többen elmesélték, akik elmenekültek Schönwaldtból? És miféle szónoklatokat tartottál te, amelyben Lajos király küldöttének mondtad magadat, hogy tekintélyedet növeld ezek közt a notórius gyilkosok között?

- Nagyúr - felelt Quentin -, többen vannak, akik tanúsíthatják, hogy Liège-ben nem tüntettem fel magamat Franciaország követének, hanem a tömeg igyekezett ezt minden tiltakozásom ellenére rám fogni. Erről én beszámoltam a püspök embereinek, amikor sikerült megszöknöm a városból, és felhívtam figyelmüket a kastély biztonságára is; ha szavaimat meghallgatják, meg lehetett volna előzni a rákövetkező éjszaka szörnyűségeit és szerencsétlenségét. Az való igaz, hogy veszélyes helyzetemben felhasználtam, amit nekem tulajdonítottak, de csak azért, hogy mentsem Isabelle grófnőt, s megóvjam a magam életét, és hogy amennyire tettem, megakadályozzam a még várható gyilkosságok elkövetését. Ismétlem, és szavaim igazságáért az életemmel is hajlandó vagyok felelni, a liège-ieknek szóló semmiféle üzenetet rám a király nem bízott, még kevésbé bízott meg azzal, hogy zendülést szítsak a városban. Végül pedig vak hitüket azért használtam fel, hogy ezzel mint pajzzsal megvédjem magamat és másokat a halálos veszedelemben, mikor a forma szerinti jog vajmi keveset tehet.

- Ebben pedig az én fiatal bajtársam és foglyom - szólt Crèvecoeur, aki nem tudott tovább hallgatni - helyes szellemben és józanul járt el; azért pedig, amit tett, senki nem hibáztathatja Lajos királyt.

¹⁴⁰ Büszke, akár egy skót. (francia)

A teremben levő főnemesek körében erre helyeslő morajlás hallatszott, ami igen jólesett Lajos király fülének, de annál inkább sértette Károly herceget. Tekintetét dühösen körülhordozta, s hiába volt nyilvánvaló, hogy a legelőkelőbb főurak és legbölcsebb tanácsosai miként gondolkodnak, szenvedélye könnyen erőt vehetett volna rajta, ha Commynes jó előre nem látja ezt a veszélyt, és hirtelen be nem jelenti Liège város követének érkezését.

- Takácsok és szegkovácsok követe? - kiáltott fel a herceg. - Bocsássátok be azonnal. Szűz Máriára mondom, hogy ettől a követtől többet fogok megtudni megbízóik által táplált reményeikről és terveikről, mint amit ez a francia szolgálatban álló fiatal skót lovag óhajtott velünk közölni.

33

A követ

Ariel: Csitt! Visítanak.

Prospero: Csak hajtsd meg őket alaposan.

A VIHAR

(*Babits Mihály fordítása*)

A gyűlésteremben mindenki kíváncsian várta a követ megjelenését, akit a zendülő liège-iek küldeni merészkedtek olyan büszke uralkodóhoz, mint a burgundiai herceg, és éppen most, mikor annyira háborgott ellenük. Tudni kell, hogy abban az időben csak uralkodók küldtek követeket egymáshoz ünnepélyes alkalmakkor. Az alacsonyabb rangú nemesek csupán ügyvivőket küldhettek követi jelleg nélkül. Azt is meg kell jegyeznünk, ha csak mellesleg is, hogy XI. Lajos király megvetéssel kezelt minden külsőséget, amely nem tartozott közvetlenül a hatalom valóságos gyakorlásához; éppen ezért semmi érzéke nem volt a nemesi címerekkel együtt járó formaságokhoz sem. „Vörös, kék és zöld cicoma az egész” - szokta mondani. Vele ellentétben Károly herceg adott az ilyen külsőségekre.

A két uralkodó színe elé bevezetett követen himzett mente volt urának címerével, a vadkanfővel, sokkal feltűnőbben, mint a heraldika szigorú szabályai megengedték. Ruházata többi része túl volt halmozva a legkülönbélebb csipkével és himzésekkel, sisakja forgójába pedig feltűnően hosszú tollat dugott, amely szinte már a terem mennyezetéig ért; mindez együttesen inkább a követi díszruha karikatúrájának, nevetségesen túlhajtott változatának tűnt fel. A vadkanfő nemcsak ruhája minden elképzelhető részén volt látható, hanem sisakja is vadkanfő alakját utánozta, véres nyelvvel és agyarakkal. A követ egész külseje azt árulta el, hogy bátorsága fitogtatásával igyekszik elhárítani a megbízatásával járó és általa is jól ismert veszedelmeket. Egész fellépésében volt valami, amit a félelem és a szemérmertlenség furcsa keverékének lehetett mondani, mikor egész groteszk valójában megállt, és bemutatkozott a királynak és a herceg előtt.

- Ki vagy te, sátán követe? - ezekkel a szavakkal fogadta Merész Károly ezt a furcsa és szokatlan jövevényt.

- Rouge Sanglier¹⁴¹ a nevem - válaszolt a követ -, Guillaume de la Marche követe, aki Isten kegyelméből és a káptalan választása alapján Liège város hercegpüspöke.

- Ha! - kiáltott a herceg, de elfojtotta dühét, és intett a követnek, hogy folytassa tovább.

- Aki felesége, Hameline de Croy grófnő jogán egyben Croy grófja és Bracquemont örökös ura is.

Károly herceg valósággal megnémult, miközben a legnagyobb megdöbbenéssel hallgatta, amit a követ mondott. A követ pedig, mikor látta, hogy szavai milyen hatást keltenek, tovább folytatta:

- *Annuncio vobis gaudium magnum*¹⁴² - mondta. - Tudatom veled, Károly, Burgundia hercege és Flandria grófja, uram nevében, hogy a pápa öszentségétől Rómából várt felmentvény megérkezése és a szentségek kiszolgáltatására kapott felhatalmazás után haladéktalanul gyakorolni óhajtja hercegpüspöki tisztét, és igényt tart a Croy grófja címmel járó jogokra is.

¹⁴¹ Vörös vadkan. (francia)

¹⁴² Nagy örömet közlök veled. (latin)

A burgundiai herceg csak egy-egy „Ha!” vagy más hasonló felkiáltást hallatott, mint aki jelzi megdöbbenését, de előbb mindent hallani akar, mielőtt a válaszát megadná. A jelenlevők csodálkozására a herceg tartózkodott szokásos heves kézmozdulataitól: csak a hüvelykjét szorította oda fogaihoz, ez volt a megszokott jel nála arra, hogy valamire figyelmesen hallgat, miközben pedig a földre nézett, mint aki nem akarja másoknak elárulni a benne viharzó vad szenvedélyt.

Így a követ merész hangon tovább folytatta a rábízott üzenet közlését:

- Ezért a liège-i hercegpüspök és Croy grófja nevében felszólítom fenségedet, mondjon le azokról a jogbitorló igényekről, amelyeket eddig támasztott Liège birodalmi szabad várossal szemben, a város méltatlan püspökének, a néhai Bourbon Lajosnak a támogatásával.

- Ha! - kiáltott fel ismét a herceg.

- Szolgáltassa vissza fenséged a városnak erőszakkal eltulajdonított harminchat zászlaját, állíttassa helyre a város falán ejtett rést és az erődítményeket, amelyeket zsarnoki módon leromboltatott, ismerje el uramat, Guillaume de la Marche-ot mint a káptalan által törvényesen megválasztott hercegpüspököt, amint arról, íme, ez a jegyzőkönyv is tanúskodik.

- Befejezted mondanivalódat? - kérdezte a herceg.

- Még nem - válaszolt a követ. - A tiszteletre méltó hercegpüspök és gróf nevében még azt is kérem, hogy fenséged haladéktalanul vonja vissza a helyőrséget a bracquemont-i várkastélyból és a Croy grófság más megerősített helységeiből, amely ott akár saját, akár a magát Croy grófnőnek nevező Isabelle nevében tartózkodik, mindaddig, amíg a birodalmi tanács döntést nem hoz, hogy ezeknek a hűbéri birtokoknak örököse az elhunyt gróf nővére, Hameline grófnő, vagy pedig leánya, a *ius emphyteusis*¹⁴³ alapján.

- Urad tudós férfiú - jegyezte meg a herceg.

- A nemes és tiszteletre méltó hercegpüspök és gróf továbbá úgy határozott - folytatta a követ -, hogy amint a Burgundia és Liège közötti vitás kérdések elintéződnek, Isabelle úrnőnek rangjához méltó évjáradékot fog engedélyezni.

- Urad nagyon nemes lelkű és figyelmes - mondta a herceg változatlan hangon.

- Bolondi szavamra mondom - súgta Le Glorieux Crèveceur gróf fülébe -, szívesebben lennék egy marhavészben elhullott tehén bőrében, mint ennek a komának a tarka mentéjében! Úgy viselkedik, mint az olyan részeg, aki alig várja, hogy felhörpintse a következő poharat, közben pedig elfelejti, hogy a kocsmáros krétája mit ír fel neki.

- Végeztél? - kérdezte újból a herceg.

- Még csak egy szót - felelt Rouge Sanglier. - Az én nemes és tiszteletre méltó uram érdemes és hű szövetségesét, a legkeresztényibb királyt illetően...

- Ha! - szakította félbe a követ szavait a herceg szenvedélyesebb hangon, mint előbb, de aztán újra mérsékelte magát.

- Úgy hírlík, hogy te, Burgundiai Károly, a legkeresztényibb királyt, nem törődve azzal, hogy ez a francia korona iránti hűséged megszegését jelenti, őrizetben tartod. Ezért az én nemes és tiszteletre méltó uram általam szólít fel rá, hogy ő királyi és legkeresztényibb felségének legteljesebb szabadságát azonnal visszaadd, egyben pedig fogadd az általam küldött kihívást.

- Befejezted? - kérdezte a herceg.

¹⁴³ A birtok bérletére és öröklésére vonatkozó jog. (latin)

- Igen - felelt a követ -, és várom fenséged válaszát, remélem, olyan lesz, hogy elkerülhetjük sok keresztény vér kiontását.

- Burgundiai Szent Györgyre mondom... - szólalt meg a herceg, de mielőtt folytathatta volna, a király felemelkedett székéből, majd hangjában méltósággal és tekintéllyel beszélni kezdett; Károly herceg pedig jobbnak látta, ha nem szakítja félbe.

- Szíves engedelmeddel, kedves rokon - mondta a király -, én felelek meg először ennek a szemérmetlen fickónak. Te, követ, vagy akármi vagy, add tudomására üzenetként gazdának, a törvénytípró és gyilkos Guillaume de la Marche-nak, hogy a francia király mielőbb személyesen jelenik meg Liège falainál, mert meg akarja büntetni azt a szentségtörő gyilkosságot, amelynek megboldogult rokona, Bourbon Lajos áldozatául esett. Minden szándéka, hogy bitófára kötteti De la Marche-ot azért az arcátlanságért, mert szövetségesének merészelte magát nevezni, és királyi nevét aljas küldöttének szájára adta.

- Tedd hozzá az én üzenetemet is - szólt a herceg -, hogy közönséges tolvajnak és gyilkosnak tartom. Most pedig takarodj! De mégsem. Egy követ sem távozik a burgundiai udvarból ajándék nélkül. Megkapod te is a magadét. Korbácsoljátok meg, míg cafatokban nem lóg a hús testéről.

- De fenséges urunk - kérlelte a herceget együttesen Crèvecoeur és D'Hymbercourt -, mégiscsak követről van szó, aki kiváltságot élvez.

- Hát ti olyan balgák vagytok - mondta a herceg -, hogy azt hiszitek, ruhája teszi a követet? A címerdíszéről tisztán látom, hogy ez a fickó csaló. Jöjjön Toison d'Or, és itt elöttetek kérdezze ki.

Az Ardennes-i Vadkan követe természetes arcátlansága ellenére is elsápadt, és ez jól meglátszott az arcára mázolt festéken át is. Toison d'Or, a burgundiai hercegi udvar főkövete, ünnepélyesen előlépett, és megkérdezte állítólagos követtársát, hogy milyen iskolában sajátította el a címertan tudományát.

- A regensburgi címertani főiskolán - mondta Rouge Sanglier -, ott kaptam okleveletem.

- Ennél jelesebb iskolában nem is szerezhetted volna tudományodat - mondta Toison d'Or, és mélyen meghajolt. - Ha most eltársalgunk közös tudományunk titkairól az én kegyes uram, a herceg kívánsága szerint, remélem, hogy ez csak az én okulásomra lesz.

- Hagyd a szertartásoskodást - szólalt meg a herceg türelmetlenül -, tégy fel neki néhány kérdést, amelyből kitűnik, mit tud.

- Sértés lenne, ha megkérdezném a regensburgi híres iskola neveltjét, hogy ismeri-e a címertan szakkifejezéseit - mondta Toison d'Or -, de anélkül hogy megbántanám, azt szeretném megkérdezni Rouge Sanglier követtől, be van-e avatva a címertan titkaiba és rejtélyeibe olyanképpen, hogy mind emblematikailag, mind parabolikusan közölhetné azokat a részleteket, amelyek a mindennapi nyelvben másként hangzanak, mint a heraldika szakkifejezéseibe öltöztetve.

- Jól ismerem a címertan minden ágazatát - jelentette ki merészen Rouge Sanglier -, de Németországban mi más kifejezéseket használunk.

- Csodálom - mondta Toison d'Or -, a mi nemes tudományunk, a nemes rend szellemének és dicsőségének testet öltött alakja ugyanaz minden keresztény országban, ilyennek ismerik még a szaracénok és a mórok is. Arra kérnélek tehát, mondd meg nekem, hogyan lehet felbontani a címerek alkotóelemeit a csillagászat, vagyis a bolygók jelei szerint.

- Bontsd fel magad - mondta Rouge Sanglier -, majom módra nem vagyok hajlandó a parancsodra ugrálni.

- Mutassatok meg neki egy címet, és fejtse meg a maga módján - mondta a herceg -, de ha nem sikerül neki, gondom lesz rá, hogy háta kék, vörös és zöld mező legyen.

- Itt van egy pergamenlap - mondta Toison d'Or -, erre a magam tudása szerint rárajzoltam egy régi címet. Kérlek, követtársam, ha valóban Regensburgban szereztél tudományodat, fejtsd meg a címetan nyelvén.

Le Glorieux-nek nagyon tetszett ez a beszélgetés, és most odament a címetanról értekező két követhez:

- Majd én segítek neked, komám - mondta a Rouge Sanglier-nak, mikor az kétségbeesetten nézett a pergamenlapra. - Ez itt, uraim, egy macskát jelképez, amely kinéz a tejeskamra ablakán.

Le Glorieux szavait nevetés fogadta, és ebből Rouge Sanglier-nak lett haszna, mert Toison d'Ort bosszantotta, hogy a bolond kifigurázza a tudományát, és ezért elmagyarázta, hogy Childebert francia király címerét rajzolta rá a pergamenlapra. Ezt a címet a király akkor használta, amikor Gandemar burgundiai király foglyul ejtette. A címerben levő állat hiúz- vagy tigriskölyök, amely a foglyul ejtett fejedelmet jelképezi egy rácsozat mögött, vagy ahogyan Toison d'Or magyarázta, arany rácsozat zöld mezőben, vörös címerállattal.

- Bolondpálcámra mondom - mondta az udvari bolond -, ha a macska Burgundia fejedelmét jelképezi, most ő van a rácson kívül.

- Nagyon is igaz, amit mondtál - szólt a király, és nevetett hozzá, bár a többieket, beleértve a herceget is, bántotta ez a durva tréfa.

- Egy aranyat kapsz tőlem, mert ami gyászosan komoly dolognak látszott, vidám tréfának tüntetted fel, és bízom benne, hogy így is lesz valóban.

- Hallgass, Glorieux - mondta a herceg -, de belőled is elegem van, Toison d'Or és a magas tudományodból. Valaki állítsa elém ezt a gazembert. Most pedig ide hallgass, te gazfickó! - szólította meg Guillaume de la Marche követét nyers hangján a herceg: - Tudod te, mi a különbség arany és ezüst között, hacsak nem arany- és ezüstpénzről van szó?

- Könyörüljön rajtam fenséged, és legyen kegyes hozzám! Nemes szívű Lajos király, felséges uram, szóljon egy jó szót az érdekemben.

- Beszélj saját magadért - mondta a herceg. - Egyszóval követ vagy te, vagy pedig nem?

- Csak a mostani alkalomból - ismerte be a leleplezett címetudós.

- Szent Györgyre mondom - szólt a herceg, és ránézett Lajos királyra -, nem ismerünk olyan királyt vagy urat, egy kivételével, aki megbecstelenítette volna azt a nemes tudományt, amely a királyi méltóság és a nemesi rend alapja. Egyetlenegy király akad csak, aki szolgálombert küldött Edward angol királyhoz, követnek álcázva.¹⁴⁴

- Az ilyen eljárás érthető - mondta a király inkább tettetett, mint őszinte nevetéssel - olyan udvar esetében, ahol akkor a követküldés még nem volt szokásos, és sürgős cselekvésre volt szükség. De ha ilyesmit meg is lehetett tenni a tompa agyú szigetlakóval, csak egy esetlen Vadkantól telhetett ki, hogy így igyekezzék becsapni az ilyesmiben jártas burgundiai udvart.

- Nekem mindegy, kit küldött - mondta haragosan a herceg -, de hogy nyomorult állapotban kapja vissza, azt tudom. Vigyétek ki a piactérre, verjétek szíjjal és kutyakorbáccsal addig, amíg cafatokban nem lóg le róla a mentéje! Vigyétek! Hahó! Hahó!

¹⁴⁴ Lásd *A szerző jegyzetei*-t: XII. Az álruhás követ.

Négy-öt nagy vadászkutya, amelyeneket Rubens és Snyders vadászképein lehet látni, meghallotta a herceg vadászkiáltását, és erre csaholni kezdtek, mintha egy vackából felvert vadkan után kellene rohanniuk.

- A szentkeresztre mondom - szólt most Lajos király, akit szintén magával ragadott a herceg szeszélye -, ha a számár vadkan bőrébe bújt, uszítsuk rá a kutyákat, hadd húzzák le róla!

- Helyes, helyes! - kiáltott fel Károly herceg, akinek nagyon tetszett ez az ötlet. - Meg kell csinálni. Talbot! Beaumont! Eresszétek el a kutyákat! A hajsza itt indul a kastély ajtajánál, és tart a keleti kapuig.

- Csak arra kérem fenségedet, hogy engedjen annyi előnyt, mint ami az űzött vadnak is jár - mondta Rouge Sanglier, aki igyekezett jó képet vágni.

- Te féreg - mondta a herceg -, neked semmihez nincs jogod, rád nem kötelezők a vadászszabályok. De azért kapsz hatvan yardnyi előnyt jutalmul példátlan orcátlanságodért. Gyerünk, urak! Nézzük végig ezt a vadászatot. - Erre a tanácsstagok, élükön a királlyal és a herceggel, kisiettek a teremből, hogy élvezzék a Lajos király által indítványozott mulatságot.

Rouge Sanglier igyekezett a kapott előnyt kihasználni. Szélesebben futott, mintha a rémület adott volna szárnyat neki, sarkában a féltucatnyi vérszomjas vadászkutya, amelyeket még jobban uszított a vadászkürtök harsány hangja és a hangos vadászkiáltások. Ha nehézkes követi mentéje nem gátolja futásában, Rouge Sanglier-nak talán sikerült volna megszöknie a kutyák elől. Egyszer vagy kétszer még így is ügyesen kitért, és ezzel kiérdemelte a nézők tetszésnyilvánítását. Valamennyiük közül legjobban, még Károly hercegnél is jobban, Lajos király élvezte a mulatságot, részben politikai megfontolásokból, részben mert természetes hajlamánál fogva örömet lelte abban, ha az emberi szenvedés nevetséges színben tűnt fel. A király úgy nevetett, hogy a könnyek végigcsorogtak az arcán, és elragadtatásában a herceg hermelin palástjába kapaszkodott, a herceg viszont átkarolta a királyt, és ezzel az egymás közti barátság és jó egyetértés jelét adták.

Az álkövet nem sokáig tudta lerázni magáról üldözőit. A kutyák hamarosan elérték, ráugrottak és marcangolni kezdték. A herceg azonban rákiáltott a kutyapecérekre:

- Fogjátok meg őket! El velük! Derekasán viselkedett a fickó, nem akarjuk, hogy így legyen vége.

A kutyákat elhúzkodták Rouge Sanglier-tól; némelyiket sikerült mindjárt porázra kötni; de a többiek szájában ott voltak annak a színes köntösnek a foszlányai, amelyet viselője szerencsétlen pillanatában vett fel magára.

Ebben a pillanatban a herceg figyelmét lekötötték a történetek, s nem figyelt arra, ami a háta mögött történik, így aztán Sátán Oliver odalopakodott a királyhoz, és a fülébe súgta:

- Ez az ember Hayraddin Maugrabbín. Nem szabad hagyni, hogy szót váltson a herceggel.

- Meg kell halnia - mondta a király. - A halottak nem fecsegnek.

Egy pillanattal később Tristan l'Hermite lépett a királyhoz s a herceghez, miután Oliver elmondta neki, miről van szó, és nyers beszédmodorában így szólt:

- Kérem felségedet és a hercegi fenséget, erre a vadra én tartok igényt. A vállára én sütöttem rá az ismertetőjelet, a Bourbon-liliomot, amit mindenki láthat. Erről a gazfickóról köztudomású, hogy többeket meggyilkolt a király alattvalói közül, templomokat rabolt ki, szüzeket becsstelenített meg, vadorzásokat követett el a királyi vadaskertben.

- Ne is folytasd tovább - mondta a herceg. - Ez a gazfickó királyi kuzinom jogos tulajdona. Mit szándékszik felséged tenni vele?

- Ha átengeded nekem - mondta a király -, adatok neki leckét a címertan tudományában, amelyben olyan tudatlannak bizonyult. Majd gyakorlatból tudja meg, hogy mit jelent zöld mezőben keresztgerenda, rajta himbálózó hurokkal.

- Amibe az ő nyaka kerül - mondta Károly herceg. - Bízd csak rá jó emberedre, Tristanra, ő ebben a tudományágban felettebb tudós és képzett professzor.

A herceg jót nevetett saját nyers tréfáján, és vele együtt nevetett a király is. A herceg megjegyezte:

- Ah, Lajos, Lajos, adná Isten, hogy olyan igazságos király lennél, mint amilyen jó és vidám pajtás tudsz lenni. Soha nem tudom elfelejteni azokat a vidám időket, amelyeket együtt töltöttünk.

- Ezek az idők akkor térhetnek vissza, amikor akarod - mondta a király. - Hajlandó vagyok olyan méltányos feltételeket felajánlani, amelyeknél jobbakat te sem kérhetnél tőlem, és anélkül, hogy ezzel tekintélyednek ártanál. Esküszöm arra a szent ereklyére, a szent kereszt egy szilánkjára, amelyet magamnál hordok, hogy betartom valamennyit.

Erre a király egy apró arany ereklyetartót vett elő kebléből, amelyet aranyláncon a nyakába akasztva viselt, áhítatosan megcsókolta, és így folytatta tovább:

- Egy éven belül mindig utolérte a bosszú, aki erre a legszentebb ereklyére hamisan esküdött.

- Igen, tudom - mondta a herceg -, de ugyanerre az ereklyére esküdtél meg, hogy barátomként hagyd el Burgundiát, és mégis nem sokkal később a fattyú Rubemprét küldted rám, hogy gyilkoljon meg, vagy hurcoljon el országomból.

- Mi értelme, drága kuzin, hogy régi sérelmeket hánytorgass fel? - mondta a király. - Hidd el, hogy becsaptak ebben a dologban. Különben sem erre az ereklyére esküdtem meg akkor, hanem egy másik szilánkra, amelyet a török szultántól kaptam, és így kevésbé volt hatékony, mert sokáig volt a hitetlenek birtokában. De hiszen jól tudod, hogy egy éven belül valóban kitört a háború, a burgundiai hadsereg vonult fel ellenem Saint-Denis-nél a legelőkelőbb francia hűbéresekkkel együtt, és hogy akkor kellett átadnom Normandiát fivéremnek. Isten óvjon bennünket attól, hogy hamisan esküdjünk ilyen szent ereklyére!

- Rendben van, kedves rokon - mondta a herceg. - Elhiszem neked, hogy jó leckét kaptál, és szavadat most betartod. Mondd, megígéred-e minden kétszínűség és köntörfalazás nélkül, hogy segítesz a gyilkos De la Marche és a liège-iek megbüntetésében?

- Harcba szállok ellenük Franciaország minden zászlajával - mondta a király.

- Arra nincs szükség, és nem is lenne ajánlatos. Ha elküldöd skót testőreidet és kétszáz válogatott lándzsás vitézt, ez eléggé tanúsítja, hogy szabad döntéssel határoztál így. Egy nagy hadsereg...

- Igen, valóban szabad emberré tenne. Vagy nem ezt akartad mondani, jó kuzin? - jegyezte meg a király. - Jól van, te mondd meg, mekkora haderőt küldjek.

- És hogy teljes legyen köztünk a jó békeség, beleegyezel-e abba, hogy az orléans-i herceg vegye feleségül Isabelle de Croy grófnőt?

- Túlságba viszed a követeléseidet, jó rokon - mondta a király. - A herceg eljegyezte Jeanne lányomat. Egyszer te is légy engedelmes, hagyjuk ezt a dolgot, és beszéljünk inkább a Somme menti városokról.

- Abban az ügyben majd megállapodik a tanács felségeddel - mondta a herceg. - Nekem területek megszerzése nem annyira szívügyem, mint a sérelmek jóvátétele. Felséged beleavatkozott az én hűbéri jogaim alá rendelt két grófnő sorsába, és most bele kell egyeznie, hogy az

egyik grófnő házasságáról döntsek, úgy, hogy befogadja őt családjába. Különben félbeszakítom tanácskozásunkat.

- Ha azt mondtam volna - szólt a király -, hogy ebbe készséggel egyezem bele, senki sem hitte volna el. Megállapíthatod ebből is, kedves rokon, mennyire a kedvedben akarok járni, hogy bár erősen vonakodom, de én magam nem leszek akadálya ennek a házasságnak, feltéve, hogy mindkét fél óhajtja, és a pápa diszpenzációját is megkapják.

- Ezt már könnyen elintézik az államférfiak - mondta a herceg. - És most újra jó rokonok és jó barátok lettünk.

- Áldassék érte az ég Ura - mondta a király -, aki kezében tartja az uralkodók szívét, és kegyesen rábírná őket a békére, és engedelkenné teszi őket, s ezzel akadályozza meg oly sok emberi vér kiontását. Oliver - szólt most a király halkán a körülötte settenkedő udvari borbélynak -, szólj Tristannak, hogy gyorsan végezzen azzal a szökevény cigánnyal.

34

A kivégzés

Szép zöld erdőbe viszlek én,
Hogy fát válasszon a kezed.

RÉGI BALLADA

(Weöres Sándor fordítása)

Áldott legyen Isten, aki a nevetés hatalmát adta nekünk, és képessé tett bennünket arra is, hogy másokat megnevetessünk, de szégyellje magát az olyan tökfaj, aki lenézi a bolond hivatalát. A végén mégiscsak egy tréfa és hozzá még csak nem is a legsikerültebb tréfa (noha éppen eléggé mulattatta a két uralkodót) többet tett minden államérdeknél azért, hogy megakadályozza a háborút Franciaország és Burgundia között.

Ilyenféleképpen bölcselkedett Le Glorieux, amikor a burgundiai fegyveres őrseget visszavonták a péronne-i várkastélyból, a király szállását áthelyezték a Herbert-toronyból, és mind a burgundiaiak, mind a franciák nagy öröme (legalábbis külső jelek azt mutatták) helyreállt a teljes bizalom és barátság Károly herceg és hűbéres ura között. A királynak így is elegendő oka volt azt éreznie, hogy gyanakvással kísérik minden lépését, bár a legszertartásosabb tisztelettel vették körül - de bölcsen úgy tett, mintha észre sem venné.

Közben, mint ilyen esetekben történni szokott, míg az események főszereplői elintézik maguk közt vitáikat, alárendelt szolgáljuk, akinek jó hasznát vették cselszövényeik intézésénél, keserűen ismerte fel azt a politikai igazságot, hogy bár a nagyoknak gyakran van szükségük alant eszközökre, sorsukra bízzák ügynökeiket, mihelyt szolgálataikat nem lenne hasznos dolog továbbra is igénybe venni.

Ez történt Hayraddin Maugrabbinnal is, akit a herceg testőrtisztjei átadtak a főporkolábnak, ő pedig rábízta a szerencsétlent két megbízható szárnysegédére, Trois-Échelles-re és Petit-Andréra, hogy végezzenek vele minél gyorsabban. A két pribék közrefogta a cigányt, utánuk a csöcselék ment, így vonultak a közeli erdőbe, hogy ott minden különösebb szertartás nélkül felkössék az első alkalmas fára.

Hamarosan találtak is egy tölgyet, amely, mint Petit-André mondta, megfelelőnek látszott arra, hogy ilyen makk teremjen rajta. A nyomorult cigányt leültették a közeli árokpartra, melléje öröket állítottak, ők pedig hozzákezdtek a szükséges előkészületekhez. Ebben a pillanatban Hayraddin tekintete, ahogy a körülálló tömegre bámult, találkozott Quentinével, aki úgy vélte, felismerte hitszegő vezetőjét a leleplezett csalóban, és most azért jött a tömeggel együtt, hogy végignézze a kivégzést, és megbizonyosodjék a cigány személyének azonosságáról.

Mikor a két pribék közölte Hayraddinnal, hogy mindennel elkészültek, nyugodt hangon azt kérte, hogy egyetlenegy kívánságát teljesítsék.

- Bármit, fiam, csak ne legyen ellentétben hivatalos kötelességünk teljesítésével - mondta Trois-Échelles.

- Azt semmiképpen sem akarom kérni, hogy életben hagyjatok - mondta Hayraddin.

- Jól beszélsz - jegyezte meg Trois-Échelles -, mivel mesterségünkben megbízol, és férfi módjára várod a halált, anélkül hogy sírásra görbülne a szájad, bár az a parancsunk, hogy végezzünk gyorsan veled, nem lesz belőle baj, ha tíz perccel tovább élsz.

- Nagyon nemes lelkű vagy - mondta Hayraddin.

- Lehet, hogy kikapunk érte - mondta Petit-André -, de hát nem baj. Az életemet is szívesen odaadnám egy ilyen vidám, jópofa fickóért, aki nem csinál az ilyesimből nagy komédiát, ahogyan egy derék komához illik.

- Ha gyóntatót akarsz... - ajánlotta Trois-Échelles.

- Vagy egy liter bort... - mondta víg cimborája.

- Vagy egy zsoltárt... - szólt a Tragikus.

- Vagy talán egy dalt... - tódította a Komikus.

- Egyik sem kell, kedves és lekötelező barátaim - mondta a cigány. - Egyetlen kívánságom, hogy néhány percig beszélgethessek azzal a skót íjász gárdatiszttel.

A két pribék egy pillanatra habozott, de Trois-Échelles-nek eszébe jutott, hogy Quentin Durwardot uruk, Lajos király, nagyon kedveli, beleegyezett hát kérésébe.

Mikor Quentin hívásukra odament a kivégzésre váró elítélthez, megdöbbenve látta, hogy a cigány milyen szörnyű állapotban van, bármennyire megérdemelte szomorú sorsát. Követi ruházatának maradványai rongyokra tépve lógtak rajta, ahogy a kutyák szétszaggatták, vagy azok a kétlábúak tépték le róla, akik csak azért húzták ki a kutyák szájából, hogy utána az akasztófára vigyék. Mindez nevetséges, de egyben szánalmas látvánnyá is tette a cigányt. Arcán még ott volt a festék nyoma és az álszakáll maradványa, amellyel álcázni akarta igazi kilétét. Arcszíne és ajka elfehéredett a halálfélelem sápadtságától; de azért egész lényében volt valami mindenre elszánt bátorság, ami törzse minden tagjának közös tulajdonsága. Csillogó szeme körbejárt a tömegen, szájának kényszeredett mosolya pedig azt mutatta, hogy a halált megvetéssel várja.

Quentin borzadállyal és részvétellel közeledett a nyomorult emberhez, és ez meg is látszott rajta, úgyhogy Petit-André kedélyesen rászólt:

- Gyorsabban egy kicsit, íjász barátom. Ez az úriember nem ér rá sokáig várakozni, ne jöjjön hát olyan óvatosan, mintha tojásokon járna, nem pedig kavicsokon.

- Négyszemközt kell egymással beszélnünk - mondta a cigány, és hangjában kétségbeesés érzett.

- Az nehezen fog menni, felmagasztalando barátocskám, mert még megugrasz - mondta Petit-André.

- Kezemet, lábamat összekötöztétek kötőfékekkel - mondta Hayraddin. - Álljatok őrt, de olyan távolságban, hogy ne halljátok, amit beszélünk. Ez a testőr a király szolgálatában áll. Szívesen adok nektek tíz guildert.

- Majd misét mondatunk a lelked üdvéért - mondta Trois-Échelles.

- Bort vagy pálinkát veszünk rajta, az jobb lesz a mi testünk üdvének - indítványozta Petit-André. - Lássuk azokat a guildereket, kötélre váró drága barátom.

- Fizesd meg ezeknek a véredeknek a vérdíjat - szólt Hayraddin Durwardhoz. - Engem kiforgattak az utolsó rézgarasomból is, mikor elfogtak. Meg fogja érni neked.

Quentin kifizette a tíz guildert a két pribéknek, akik állták a szavukat, és távolabb húzódtak, de azért szemmel tartották áldozatuk minden mozdulatát. Quentin egy ideig várta, hogy a szerencsétlen cigány beszéljen előbb, de amikor hallgatott, ő szólította meg:

- Hát ide jutottál!

- Igen - mondta a cigány. - Ehhez nem kellett sem csillagiós, sem másféle jövőbe látó tudomány, hogy tudjam, én is a családom sorsára jutok.

- Korai halálod okát gaztetteidben és árulásaidban keresd - mondta Quentin.

- Nem, a fényes Aldebaranra és a többi csillagra mondom - szólt a cigány. - Ostobaságomnak köszönhetek mindent, mert hittem abban, hogy még egy vérszomjas frank¹⁴⁵ is tiszteletben tartja azt a kiváltságot, amelyet legszentebbnek tartanak. Egy papi csuha is jobban megvédett volna, mint a követi mente. Rajtam bizony nem segítettek a ti sokat emlegetett lovagi szabályaitok.

- Egy leleplezett csalónak semmi joga nincs, hogy bitorolt kiváltságok védelmében bízzék - mondta Durward.

- Hogy engem lelepleztek? - mondta a cigány. - Amit én mondtam, az is volt legalább olyan jó, mint amit az az ostoba követ mondott. De hagyjuk ezt, és azt is, ami azután történt.

- Ne is pocsékd az időt - mondta Quentin. - Ha van mondanivalód, siess vele, és aztán gondold a lelked üdvösségére.

- A lelkem üdvösségére? - mondta a cigány keserű nevetéssel. - Gondolod, hogy húszesztendei leprát egy pillanat alatt meg lehet gyógyítani? Ha nekem lett volna lelkem, olyan utakon járt, mióta tízéves elmúltam, hogy legalább egy hónapig tartana, amíg visszaemlékeznek valamennyi bűnömre, és még egy hónap kellene hozzá, hogy meggyónjam; de ha megengednék, ötöt teszek egy ellen, hogy másra használnám fel az időt.

- Ha nincs is benned lélek, káromlást azért ne szólj! Mondd el, amit mondani akarsz, és sorsodra hagylak - mondta Durward, szánalommal vegyes borzadállyal.

- Kérni szeretnék tőled valamit - mondta Hayraddin -, de előbb megvásárolom jóakarodat: a te fajtád ugyanis csak szóval hirdeti a jótékonyságot, de semmiért soha semmit nem ad.

- Mondhatnám, hogy ajándékok pusztuljon veled - mondta Quentin -, de te már az örökkévalóság küszöbén állsz. Mondd, mit kérsz tőlem, és tartsd meg ajándékodat, nekem nem kell. Elég, ha jó szolgálataidra emlékezem.

- Én hálás vagyok neked azért - mondta Hayraddin -, amit a Cher partján tettél. Szerettem volna neked gazdag feleséget szerezni. Hiszen hordtad a kendőjét, és ez félrevezetett. Azt hittem, hogy Hameline grófnő könnyen elérhető vagyonával jobban megfelel a ti fajtátoknál megszokott anyagi érdekeknek, mint Bracquemont szegény verébbé lett úrnője, akitől Károly herceg elszedte minden vagyonát.

- Ne beszélj ilyen hiú dolgokról, te szerencsétlen - mondta Quentin -, pribékjeid türelmetlenkednek.

- Adj nekik még tíz guildert a másik tíz percért - mondta a cigány, aki bár keményen nézett szembe a halállal, mégsem bánta, ha utolsó perce halasztódik. - Hidd el, hogy megéri.

- Használd hát ki jól a vásárolt perceket - mondta Durward, és újból pénzt adott a két pribéknek.

Mikor ez megtörtént, Hayraddin így folytatta:

- Igen, én csak jót akartam neked. Hameline grófnőből jó feleség lett volna. Hiszen még az Ardenne-i Vadkannal is összefér, pedig annál nyersebb modorú szerelme elképzelni is nehéz. Úgy bánik az a szörnyeteg vele, mintha egész életében bükkmagon élt volna.

¹⁴⁵ Így hívják az európaiakat a közel-keleti kikötőkben.

- Hagyd abba ezt a haszontalan beszédet - mondta Quentin -, különben sorsodra hagylak.
- Igazad van - mondta Hayraddin rövid szünet után -, amit nem mulaszthatunk el, jobb, ha szembenézünk vele! Tudd meg tehát, hogy ebben az átkozott követi öltözetben azért jöttem, mert sok pénzt kaptam érte De la Marche-tól, de még nagyobb jutalmat vártam Lajos királytól. Mert nemcsak a kihívást hoztam a hercegnek, hanem a királynak akartam elárulni egy fontos titkot.
- Félelmetesen kockázatos vállalkozás volt - jegyezte meg Durward.
- Bizony, drága árat fizetek érte - mondta a cigány. - De la Marche korábban megkísérelte, hogy üzenetet juttasson el Martine útján a királyhoz, de a komorna csak a csillagászhoz tudott bejutni, akinek elmesélte az utazás részleteit és a schönwaldti eseményeket; kétséges azonban, hogy mindezekről végre is Lajos király értesült-e, hacsak jóslat alakjában nem. Most pedig halld az én titkomat, ez sokkal fontosabb annál, amit Martine mondott el. Guillaume de la Marche igen erős haderőt gyűjtött össze Liège-ben, sőt tovább gyarapítja a néhai püspök kincseiből. De nem akarja megkockáztatni, hogy megütközzék a burgundiai hadsereggel, és állja az ostromot az erődítések nélkül maradt városban. A terve a következő: hagyja, hogy a forrófejű Károly herceg körülvegye hadaival a várost minden ellenállás nélkül, éjszaka pedig egész haderejével kirohanást intéz ellene. Katonái közül sokan a francia zsoldosok ruháját fogják viselni, és ezt kiáltják majd: „Franciaország, Szent Lajos! Montjoie Saint-Denis!” Mintha nagyobb francia erősítések érkeztek volna a városba. Ez, amint reméli, teljesen zavarba fogja hozni a burgundiaiakat, és ha Lajos király testőrei és katonái is az ő oldalára állnak, az Ardenne-i Vadkan biztosra veszi a burgundiai hadsereg vereségét. Ez a titkom, ezt hagyom rád örökségül. Add el Lajos királynak vagy Károly hercegnek, akinek akarsz. Okozd a vesztét az egyiknek, és mentsd meg a másikat, ez a te dolgod. Én csak azt sajnálom, hogy nem tudom felrobbantani a titkot, mint valami aknát, hogy vele pusztuljanak mind az utolsó szálig.
- Ez valóban nagyon fontos titok - mondta Quentin, aki nyomban megértette, hogy a nemzeti féltékenységet hogyan lehet felkelteni olyan táborban, amelynek egy részét francia, más részét burgundiai katonák alkotják.
- Igen - mondta Hayraddin -, és most itt hagynál anélkül, hogy teljesítenéd kívánságomat, amit kértem tőled.
- Mondd, mi ez a kívánság? - kérdezte Quentin. - Megteszem, ha módomban van.
- Nem olyan nagy kívánság, csak szegény lovamról, Klepperről van szó. Ő az egyetlen élőlény, amelynek hiányozni fogok. Ha déli irányba mégy, egy mérföldnyire megtalálod kipányvázva egy szénégető kunyhójánál. Füttyölj neki így - a cigány meg is mutatta, hogyan -, és szólítsd nevén, követni fog. Itt van a kantárja a zubbonyom alatt, szerencsére ez nem vész el, mert mással nem hagyja magát elvezettetni. Legyen a tied, és bánj jól vele, nem gazdája kedvéért, hanem viszonzásul a titokért. Mindig megbízhatasz benne, éjjel-nappal, jó időben, rosszban, meleg istállóban vagy a fagyos ég alatt, mindig a te hűséges Kleppered lesz. Ha túljutottam volna a péronne-i kapun, és elértem volna, nem lennék most itt. Ugye, szíves leszel Klepperhez?
- Esküszöm neked, hogy igen - felelt Quentin, akit igen meghatott a nyers jellemű ember gyengédsége.
- Akkor Isten megáldjon - mondta a cigány. - De várj még egy pillanatig. Udvariatlanság lenne, ha elfeledkeznék egy hölgy megbízatásáról. Ezt a levelet az Ardenne-i Vadkan felesége, a nagyon bájos, de eléggé ostoba Hameline grófnő küldi fekete szemű unokahúgának, és tekintetéből látom, hogy szívesen juttatod el hozzá. Még csak egyetlenegy szót. Elfelejtettem

mondani, hogy a lovam nyerge alatt találsz egy erszényt tele arannyal. Ezt kaptam bérül veszélyes vállalkozásomért, amely most az életembe kerül. Vedd magadhoz, ezzel tízszeresen visszafizetem, amit ezeknek a pribékeknek adtál. Légy te az örökösöm.

- Jótékony célra fogom fordítani, és misét mondatok belőle a lelked üdvösségéért - mondta Quentin.

- Ezt a szót ki ne mondd újra előttem! - tiltakozott Hayraddin, és arca félelmetes kifejezést öltött. - Ilyesmi nincs, nem is volt soha, ez csak a papok kitalálása!

- Ó, te szerencsétlen emberi lény! Gondold meg, mit beszélsz! Gyorsan küldetek egy papért, hóhéraid talán még várnak, inkább adok még pénzt nekik - mondta Quentin. - Hogyan akarsz ilyen megrögzött bűnősként meghalni?

- Én azt akarom, hogy beleolvadjak az elemekbe - mondta a megrögzött istentagadó, és bilincsekbe vert kezét keblére szorította. - Az én reményem, hitem és várakozásom, hogy az emberiség titokzatos egysége beleolvad a természet sokkal egyetemesebb egységébe, hogy az új meg új alakban jelenik meg ismét, amint nap nap után eltűnik, és más alakban tér vissza újra; vízcseppekből folyók és esők lesznek, a rögök gazdagítják a termőtalajt, leheletünk beleolvad a suhanó szélbe, és a tűz fénye együtt ragyog Aldebaran és a többi csillag fényével. Én ebben a hitben éltem, és ebben halok meg. Most pedig menj, ne zavarj tovább. Ezek voltak utolsó szavaim, amelyeket földi ember füle hallott!

Bármennyire megborzadt is Quentin a cigány lelkiállapotától, látta, hiába is akarná megváltoztatni. Istenhozzádot mondott neki, de Hayraddin komoran, egyetlen fejbólintással viszonozta csak, mint aki elmerül álmodozásában, és elköszön attól, aki zavarja gondolataiban. Quentin nyomban elindult az erdőben a megadott irányba, és könnyen megtalálta a cigány csendesen legelésző hátsólovát. Hívására odament hozzá, mégis eltartott egy ideig, amíg hagyta magát felkantározni, mert Quentinben azonnal megérezte az idegent. De mert többé-kevésbé ismerte szokásait, amelyeket többször megcsodált utazásuk idején, Klepper végül is elismerte új gazdájául. Közben a cigány, még mielőtt Quentin visszaérkezett volna Péronneba, megtért abba a világba, ahol hiú kérdéseire végső feleletet kapott.

35

A becsület ára

A szép örül, ha jó kard nyeri őt el.

A PALOTAGRÓF

(Weöres Sándor fordítása)

Mikor Quentin visszaérkezett Péronne-ba, tanácsülés folyt, és a tárgyalás sokkal jobban érintette az ifjú lovag személyes érdekeit, mint gondolta volna. Olyan magas állású személyek vettek rajta részt, akikkel neki alig lehettek közös érdekei, a tanácskozások következményei mégis befolyásolták sorsa alakulását.

Lajos király a De la Marche küldöttével történt események után egyetlen alkalmat sem mulasztott el, hogy újabb és újabb megbeszéléseket és tanácskozásokat ne folytasson a herceggel azokról a segédcsapatokról, számukról és milyenségükről, amelyekkel részt akart venni Liège tervbe vett ostromában. Nyilvánvaló volt előtte a herceg kívánsága, hogy olyan francia lovagokat soroljon be ebbe a csapatba, akiket magas rangjuk és kicsiny számuk miatt inkább túszoznak, mint segédcsapatoknak lehet tekinteni. Crèvecœur tanácsát a király mindenestre megfogadta, és a herceg ajánlatait nemcsak hogy helyeselte, hanem úgy tüntette fel, mintha azokat ő maga is óhajtáná.

A király haragja ezekért a sérelmekért Balue bíboros ellen fordult. Tristan kapta a megbízást, hogy hozza magával a segédcsapatokat, de egyben azt is, hogy vigye a bíborost a loches-i várkastélyba, és zárja abba a vasketrecbe, amelyet az ő tervei alapján készítettek.

- Próbálja ki találmányát saját maga - mondta a király -, egyházi férfiú vérét mégsem szabad kiontani; de, *Pasques-Dieu!*, püspöki egyházmegyéjének határait az elkövetkezendő tíz évben áthatolhatatlan határok fogják szűkre szorítani! A csapatokat azonnal hozd magaddal.

Lajos király azt remélte, hogy gyors cselekvéssel elfeledteti a herceggel kibékülésük jóval kellemetlenebb feltételeinek teljesítését. De félreismerte hercegi rokona alaptermészetét, mert ha céljai megvalósításáról volt szó, Burgundiai Károlynál konokabb embert nehéz lett volna találni. Olyankor pedig különösen nem volt hajlandó semmiféle engedményre, amikor haragjáról, bosszújáról vagy vélt sérelméről volt szó.

Mihelyt elküldték a hírnököket a segédcsapatok összegyűjtésére és Burgundiába való vezérlésére, a herceg felszólította Lajos királyt, hogy nyilvánosan jelentse be hozzájárulását az orléans-i herceg és Isabelle de Croy eljegyzéséhez. A király ezt nagy sóhajtozás közben vette tudomásul, de azt kívánta, hogy előbb a herceg is nyilvánítsa ki hozzájárulását.

- Erről már gondoskodtunk - mondta Károly herceg. - Crèvecœur közölte az orléans-i herceggel kívánságunkat, és úgy látta, hogy Croy grófnőért boldogan mond le a felséged leányával való nászról.

- Ez bizony rút hálátlanság - mondta a király -, de legyen kívánságod szerint, kedves kuzin, feltéve persze, hogy mindkét fél beleegyezik a házasságba.

- Ettől ne félj - mondta a herceg. Néhány perccel később a színe elé idézték az orléans-i herceget és Croy grófnőt, akit most is Crèvecœur grófné és az Orsolya-szüzek kolostorának főnöknője kísért. Károly herceg közölte velük, hogy Lajos király hozzájárulásával, aki mind ezt igen kedvetlenül hallgatta végig, a két uralkodó bölcsességének döntéséből házasságra

fognak lépni, és ezzel is megerősítik azt az örök baráti szövetséget, amely a jövőben létrejön Franciaország és Burgundia között.

Az orléans-i herceg alig tudta örömét eltitkolni, amikor a herceg szavait végighallgatta, és csak Lajos király jelenléte mérsékelte; az iránta való hódolat késztette arra, hogy csak annyit mondjon: kötelességének érzi, hogy alávesse magát uralkodója döntésének.

- Kedves rokon, Orléans - mondta Lajos király komoran -, ha már szólanom kell ilyen, nekem annyira nem kellemes alkalomból, nem szükséges, hogy emlékeztesselek rá, mennyire szerettem volna, ha érdemeidre való tekintettel vőmmé fogadhatlak. Mivel azonban kuzinom, a burgundiai herceg úgy vélekedik, hogy ez az általad kötendő másik házasság a legbiztosabb záloga a két ország közötti baráti viszonynak, én a magam reményeit és kívánságát feláldozom ezért a baráti viszonyért.

Az orléans-i herceg térdre ereszkedett, és ez alkalommal őszinte érzelmektől áthatva csókolta meg a király feléje nyújtott kezét, miközben Lajos elfordult. Jól látta a herceg, de mindenki más is, milyen lelki gyötrelmeket okoz a királynak, ennek a gyakorlott képmutatónak, amihez most jó képet kell vágnia; bántotta, hogy mindenki láthatja, mint kell apai érzelmeit alárendelnie az államérdek parancsoló szükségének. Ez a látvány megindította még a burgundiai herceget is; az orléans-i herceg szíve pedig hevesen dobogott az örömtől, mert végre megszabadulhatott a Jeanne hercegnővel való eljegyzés terhétől. Ha tudta volna, hogy a király mennyire átkozza, és milyen bosszút forral szívében ellene, nem lettek volna lelkiismeret-furdalásai.

Károly herceg ekkor a fiatal grófnőhöz fordult, és minden kertelés nélkül közölte vele, hogy tervbe vett házasságának minden habozás és késedelem nélkül meg kell történnie, majd hozzátette, hogy korábbi makacssága ellenére most igen szerencsésnek mondhatja magát.

- Fenséges uram - szólt Isabelle, összeszedve minden bátorságát -, megértettem parancsát, és engedelmeskedem.

- Elég, elég - mondta a herceg, félbeszakítva a grófnő szavait -, a többit elintézzük. Felséged vadkanra vadászott ma reggel - folytatta a királyhoz fordulva -, nem vennénk üzőbe egy farkast délután?

A fiatal grófnő érezte, hogy döntő lépésre kell magát elszánnia.

- Fenséged nem jól értette, amit mondtam - így szólt félénk, de azért elég határozott hangon, hogy rábírja a herceget szavainak meghallgatására. - Én az engedelmisséget azokra a birtokokra értettem, amelyeket fenséged ősei adtak hűbérbe az én őseimnek, és amelyeket én most visszaadok fenségednek mint a birtokok urának, mivel úgy véli, hogy engedetlenségem méltatlanná tett további birtoklásukra.

- Ha! Szent Györgyre! - szólt a király, és dühösen toporzékolni kezdett.

- Vajon tudja-e ez az ostoba nőszemély, hogy ki előtt áll, és kihez beszél? - kérdezte a herceg.

- Nagyúr - felelt Isabelle minden félelem nélkül -, tudom, hogy uram előtt állok, és hiszem, hogy igazságos lesz hozzám. Ha megfoszt attól, amit ősei nemeslelkűsége juttatott családomnak, ezzel megszakít minden bennünket egybekötő kapcsolatot. Nem fenséged adta nekem szegény és üldözött testi valómat, még kevésbé a lelkemet, amelyből bátorságomat merítem. És én mind testemet, mind lelkemet az ég szolgálatára akarom felajánlani az Orsolya-szüzek kolostorában, főnökasszonyuk lelki vezetése alatt.

A herceg dühét és felháborodását legjobban úgy érthetjük meg, ha elképzeljük, milyen lehet, amikor egy galamb csupa daczból egy vadászsólyom szemét akarja kiverni szárnyával.

- Hogyan képzeled, hogy a tisztelendő főnökasszony befogad minden jövedelem nélkül? - kérdezte a herceg gúnyosan.

- Ha ezzel kolostora jó hírének ártana - mondta a grófnő -, lesz még annyi jóság családom barátaiban, hogy felkarolják az árva Isabelle de Croyt.

- Mindez hazugság - mondta a herceg -, méltatlan hozzád ez az ürügy, hogy ezzel takargasd valamilyen más, titkos szerelmed. Orléans, hallod-e, ez a hölgy a tied lesz, ha saját kezemmel kell is odahurcolnom az oltár elé.

Ekkor Crèvecoeur grófné, aki igen nemes gondolkodású hölgy volt, és tudta, hogy férjének a herceg milyen sokat köszönhet, és mennyire szereti, nem hallgatott tovább.

- Nagyúr - így szólt -, szenvedélye önt méltatlan kijelentésekre ragadtatta. Nemeshölgyet nem lehet semmire kényszeríteni erőszakkal.

- Keresztény uralkodó kötelessége semmiképpen sem lehet - tette hozzá a főnökasszony -, hogy útját állja egy kegyes léleknek, akit összetörtek a világ gondjai és üldözései, ha Krisztus menyasszonya óhajt lenni.

- De kuzinom, Orléans becsülete sem engedi meg, hogy elfogadja az ajánlott házasságot - mondta Dunois -, ha a kiválasztott hölgy ez ellen nyilvánosan tiltakozik.

- Ha a grófnőtől erre kegyes engedélyt nyernék - szólt most az orléans-i herceg, akinek a szépnem bájai iránt igen érzékeny lelkére mély benyomást tett Isabelle szépsége -, és lenne időm rá, hogy az iránta való érzelmeimet kedvezőbb színben tüntethetném fel...

- Uram - szakította félbe a herceg szavait Isabelle, akinek szilárd elhatározását még erősebbé tette a több oldalról kapott támogatás -, ennek semmi értelme nem lenne, mert szilárdul elhatároztam, hogy ezt a házassági ajánlatot elhárítom magamtól, még ha ez rangban való emelkedést jelentene is, amit úgysem érdemelnék meg.

- Nekem pedig nincs rá időm - mondta Károly herceg -, hogy várjak, amíg a grófnő szeszélyei megváltoznak az újholddal. Moseigneur d'Orléans, ez a hölgy még ebben az órában tudomásul veszi, hogy engedelmeskednie kell.

- Engem viszont nem köt az engedelmesség - mondta a herceg, aki érezte, hogy becsülete nem engedheti meg a burgundiai herceg erőltetett házassági ajánlatának elfogadását. - Egy francia királyi hercegnek elég, ha egyszer utasítják el nyíltan és határozottan. Újabb kérésére senki és semmi nem bírhatja rá.

Károly herceg dühös pillantást vetett az orléans-i hercegre, majd Lajos királyra. Különösen feldühítette, mikor a király tekintetéből titkos kárörömet olvasott ki.

- Írd - szólt most oda udvari tollnokának -, teljes vagyonát elkobozzuk, és börtönbe vetjük ezt az engedetlen nőszemélyt! Javítóintézetbe kell mennie, ahol együtt él majd olyanokkal, akikkel versenyre kelhet a makacskodásban.

A herceg szavait a jelenlevők hangos elégedetlenkedéssel fogadták.

- Uram, hercegem - szólt Crèvecoeur gróf a többiek nevében is -, efelett még gondolkodnia kell. Mi, akik fenségednek megbízható hűbéresei vagyunk, nem egyezhetünk bele abba, hogy Burgundia nemességének egyik tagját becsületében ilyen megalázás érje; ha a grófnő vétkezett, büntesse meg fenséged, de olyan módon, hogy illő legyen rangjához és a mienkhez, akik vele vérrokonságot és szoros barátságot tartunk fenn.

A herceg elhallgatott, és olyan tekintettel nézett tanácsosára, mint a bika, mikor a tehénpásztor elkergeti a csapásról, és azon gondolkozik, engedelmeskedjék-e neki, vagy rárohanjon, és szarvával feldobja a levegőbe.

Végül mégis józansága győzött dühe felett, mert látta, hogy a jelenlevők többsége másként gondolkodik, mint ő, de azért is, hogy Lajos király fel ne használja a maga hasznára az ellentéteket közte és hűbéresei között. De lehet, hogy valóban megbánta a grófnőt becsületében sértő kijelentéseit, hiszen ha nyers és erőszakos természetű volt is, rosszindulatúnak alig lehetett mondani.

- Igazad van, Crèvecoeur - mondta -, valóban elsiettem az ítéletet. A grófnő jövőd sorsát a lovagi szabályok értelmében kell eldöntenünk. Liège-be való menekülése adta meg a jelt a püspök meggyilkolására. Kezét annak fogjuk adni, aki bosszút áll haláláért, és elhozza az Ardenne-i Vadkan fejét, vagy ha ennek sem lenne hajlandó odanyújtani a kezét, felajánljuk neki hitbizományát azzal a kikötéssel, juttasson a grófnőnek elegendő jövedelmet, hogy kolostorba vonulhasson.

- Ne felejtse el fenséged - mondta a grófnő -, hogy én Reinold grófnak, édesatyja bátor és hűséges hűbéresének leánya vagyok! Hát csak annyira becsül fenséged, mint a legjobb kardforgató vitézének ígért versenydíjat?

- Az egyik ősöd kezét vitézi tornán nyerték el - mondta a herceg -, de a te kezédért igazi harcban fognak versenyezni. Éppen mert boldogult Reinold grófra jól emlékezem, kikötöm, hogy annak, aki kezedet elnyeri, gáncs nélküli lovagnak kell lennie, de ha az lesz, nem fog semmit számítani, hogy szegény-e, akinek vitézi öltözetén és jó fegyverén kívül egyéb birtoka nincs. Szent Györgyre, hercegi koronámra és arra a rendre esküszöm, amelynek lovagja vagyok, hogy így lesz. Remélem, uraim - tette hozzá, és a jelenlevő nemesurakhoz fordult -, ezt megegyezőnek találják a lovagi szabályokkal?

Isabelle még mindig tiltakozni akart, de szavait elnyomta az általános helyeslés zaja, amelyből tisztán kihangzottak az öreg Crawford lord szavai, aki sajnálkozott, hogy magas kora lehetetlenné teszi számára a versengést a szép grófnő kezéért. A herceg örült az általános helyeslésnek, és haragja úgy lecsillapodott, mint mikor a kiáradt folyó leapad, és vize visszatér régi medrébe.

- Hát mi, akiknek már van feleségünk, csak szemlélői legyünk a nemes versengésnek? - kérdezte Crèvecoeur. - Ez nem fér össze lovagi becsületemmel, már csak azért sem, mert nekem is van számolnivalóm azzal az agyaras dúvaddal.

- Indulj csak vitézül a küzdelemben, Crèvecoeur - mondta a herceg -, ha te leszel a nyertes, és a versenydíjat magadnak nem tarthatod meg, add át, akinek jónak látod, esetleg unokaöcsédnek, Étienne grófnak, feltéve, hogy rá esik a választásod.

- Köszönöm, kegyes úr - mondta Crèvecoeur -, meg fogom tenni, ami tőlem telik, és ha szerencse kíséri kardomat, Étienne majd csak engedékenységre bírja a főnökasszonyt.

- Remélem - kérdezte Dunois -, minket, francia lovagokat nem zár ki fenséged a nemes versengésből?

- Miért zárnálak ki, jó Dunois? - felelte a herceg. - Kívánom neked, hogy te légy a győztes. De tudd meg - tette hozzá -, ha Isabelle grófnő kezét francia lovag nyerné el, az a kikötésem, hogy az új Croy grófnak burgundiai alattvalónak kell lennie.

- Nem, nem - tiltakozott Dunois -, akkor akár inkább sohase hordjam a Croyk grófi címét. Én mint francia akarok élni és meghalni. De ha a hűbéri birtokról le is kellene mondanom, a hölgy kezéért én is harcba indulok.

Balafre nem mert hangosan szólni ilyen sok előkelő főnemes között, és csak magában mormolta:

- No, Saunders Souplejaw, most legyen igaz jövődölésed. Mindig azt jósoltad, hogy családunk szerencsáját egy házasságnak fogjuk köszönni. Soha jobb alkalom nem kínálkozott a mostaninál, hogy igazad legyen.

- Senki sem gondol rám - mondta Le Glorieux -, pedig én biztos vagyok benne, hogy én nyerem el a díjat mindnyájatok előtt.

- Igazad van, bölcs barátom - mondta Lajos király -, amikor asszonyról van szó, a legnagyobb bolond szokott lenni a nyertes.

Miközben a két uralkodó és udvari embereik így vitatták meg tréfás hangon, mi történjék Isabelle grófnővel, a főnökasszony és Crèvecoeur grófné hiába akarták vigasztalni, miután elhagyták a hercegi tanácsstermet. A főnökasszony arról biztosította, hogy a Szent Szűz nem fog túrni semmi olyan kísérletet, amely megfosztaná attól a lehetőségtől, hogy az Orsolyarend tagja legyen. Crèvecoeur grófné azonban sokkal világiasabb dolgokkal igyekezett süttőgő hangon vigasztalni Isabelle-t. Biztosította ugyanis, hogy akarata ellenére semmiképpen sem kell a győztes lovagnak nyújtania kezét; de hát könnyen megtörténhetik, hogy a győztes megnyeri a tetszését, és akkor szívesen engedelmeskedik majd a herceg akaratának. A szerelem, akárcsak a kétségbeesés, belekapaszkodik a szalmaszálba is, és bármennyire halvány és bizonytalan volt a reménység, Isabelle grófnő könnyei már nem voltak keserűek.¹⁴⁶

¹⁴⁶ Egy örökös nő kezét kockára tenni egy csata kimenetelétől függően nem volt olyan valószínű a XV. században, mint akkor, amikor a lovagság törvényeit még általánosan megtartották. De nem valószínű, hogy egy olyan önféjű uralkodónak, mint Károly, az itt feltételezett helyzetben eszébe jut. *(Walter Scott jegyzete)*

36

A kirohanás

Kinek éltétől válni kell,
Az is, az is remél,
Minden szúrás, mit tűr a mell,
Csak új meg új remény.
Remény, mint pislá gyertyafény,
Ékíti az utat,
S a mind sötétebb, sűrű éj
Vet halvány sugarat.

GOLDSMITH

(Weöres Sándor fordítása)

Néhány nappal később Lajos király bosszúvágya kielégült, mert értesült róla, hogy kedvelt tanácsosát, Balue bíborost bezárták a már többször említett vasketrecbe, amelyben kényelmesen ki sem nyújtózkodhatott, és legfeljebb hátradőlve alhatott éjszakánként - mellesleg megjegyezzük, hogy a bíboros nem sok szánalmat érdemlő lakója maradt ennek a vasketrecnek, csaknem tizenkét éven át. Megérkeztek a herceg kívánságára Burgundiába rendelt segédc csapatok, és a király meglepődéssel látta, hogy személyét megvédenék minden erőszakos cselekedet ellen, ha számuk sokkal csekélyebb is, semhogy szembeszállhatnának Burgundia nagyszámú hadseregével. Lajos király különben igyekezett visszanyert szabadságát felhasználni arra is, hogy végre révbe juttassa leánya és az orléans-i herceg közötti házasságot; és bár méltóságán súlyos csorbát ejtett, amint azt éreznie is kellett, hogy legelőkelőbb főnemesei saját hűbéresének zászlói alatt voltak kénytelenek hadba vonulni, és éppen a liège-iek ellen, akiknek ügyét még nemrégiben támogatta, mindez különösebben nem háborította fel, és bízott abban, hogy az idő orvosolni fogja sérelmeit.

- Mert a véletlen - mondta kegyencének, Olivernek - néha hozzásegíthet bennünket egy-egy sikerhez, de a játék végleges megnyeréséhez türelemre és bölcsességre van szükség.

Ilyen érzések között ült fel lovára a király egy szép napon, amikor az aratás ideje már végéhez közeledett. Nem bánta, hogy a győztes vezér felvonulásában egy a sok közül, nem pedig testőreitől és lovagjaitól körülvett uralkodó. Így lovagolt ki Lajos király a péronne-i várkapun, hogy csatlakozzék a burgundiai sereghöz, amely indulóban volt Liège ellen.

A hölgyek nagy számban gyülekeztek össze a várkapu mellvédjén, ékes öltözetben, hogy végignézzék a sereg hadba szállását. Crèvecoeur grófné magával hozta Isabelle grófnőt is, bár ő erre nagyon kedvetlenül vállalkozott, de Károly herceg szigorúan megparancsolta: mivel az ő kezének elnyeréséért szállnak harcba a lovagok, feltétlenül jelenjék meg személyesen, hadd lássák, akiért küzdeni fognak.

Amint a lovasok kivonultak a boltozatos kapu alatt, sok újonnan kigondolt címerpajzsot lehetett látni a lovagok zászlóin és pajzsain, amelyekkel jelezni óhajtották, hogy küzdeni akarnak a szép grófkisasszony kezéért. Az egyiken harcba rohanó paripát lehetett látni, a másikon célba találó nyilat: az egyik lovag zászlójára szerelmét jelképező vérző szívet hímeztetett, a másik koponyát és babérkoszorút, ezzel jelezve szándékát, hogy vagy meghal, vagy győz. Mások címerképei olyan bonyolultak és homályosak voltak, hogy még a címertanban legjáratosabbak sem igen tudták volna megfejteni. Minden lovag kényesen táncoltatta paripáját, mikor elvonult a hölgyek díszes kara előtt, akik mosolyukkal és zsebkendőjük lobogtatásával

biztatták őket, hogy legyenek bátrak a harcban. Az íjászokat, akik a skót nemzet színe-virágából lettek kiválasztva, hangos taps köszöntötte, olyan fényes és harcias volt megjelenésük.

A lovagok sorában egyetlenegy akadt csak, aki feltárta Isabelle grófnővel való személyes ismeretségét, noha ezt nem kísérelte meg még a legelőkelőbb francia lovag sem. Quentin Durward volt ez, aki, mikor áthajtott a kapuboltozat alatt, lándzsája hegyén felnyújtotta neki nagynénje levelét.

- Becsületemre mondom - szólt Crèvecœur gróf -, ez már mégiscsak arcátlanság ilyen méltatlan kóbor lovagtól!

- Ne ócsárolj, Crèvecœur - mondta Dunois. - Jó okom van rá, hogy tanúskodjam bátorságáról hölgye védelmében.

- Nincs ok ilyen beszédre - mondta Isabelle elpirulva, és egy kicsit bosszúsán is -, ezt a levelet szerencsétlen nagynéném írta jókedvűen, pedig helyzete igazán szörnyű.

- Halljuk tehát, mit mond a Vadkan újdonsült hitvese - mondta Crèvecœur.

Isabelle felolvasta a levelet, amelyben nagynénje igyekezett helyzetét jó színben tüntetni fel, s azzal vigasztalta magát sebtében kötött házasságáért, hogy korának egyik legvitézebb férfiához ment feleségül, aki bátorságával most szerzett magának hercegséget. Arra kérte levelében hűgát, ne ítélje meg mások elbeszélése alapján az ő Guillaume-ját, ahogyan nevezte, hanem várjon, míg személyesen meg nem ismeri. Persze neki is vannak hibái, írta, mint akár a tiszteletre legmértőbbeknek. Nagyon szereti az italt, de hiszen szerette Gottfried úr is, Isabelle boldogult nagyatyja; hirtelen és haragos természetű, de ugyanezt lehetett elmondani testvérbátyjáról, a megboldogult Reinoldról is; beszéde némiképpen nyers, de már ez így szokott lenni németek között; némiképp hajlik az önkényre, mint a legtöbb uralkodni vágyó férfiú. Más hasonló megállapítások után a Hameline grófnő levele azzal a reménnyel és kéréssel fejeződött be, hogy Isabelle a levél vivőjének a segítségével igyekszik megszökni a zsarnoki hajlamú burgundiai herceg udvarából, és nagynénjéhez megy a liège-i udvarba. Itt a hitbizomány birtoklási jogait jól elintézhetik azzal, hogy Isabelle feleségül megy Eberson grófhhoz, aki ugyan fiatalabb nála, de ő (mármint Hameline grófnő) tapasztalatból állíthatja, hogy némi különbséget könnyebb elviselni, mint Isabelle gondolná.¹⁴⁷

Ezzel Isabelle abbahagyta a levél felolvasását. A főnökasszony fülét nagyon sértette a levélben felolvasott sok világi hiúság, Crèvecœur gróf pedig kifakadt:

- Ebből elég volt! Az ármányos, vén boszorka! Úgy bűzlik ez az egész, mint sajtdarab a patkányfogóban. Pfuj! Undorító vén nő!

Crèvecœur grófné megrótt a férjét ezekért az éles szavakért, és így szólt:

- Úgy látszik, Hameline grófnőt elámította De la Marche udvariassága.

- Még hogy udvarias! - mondta a gróf. - Ne hidd, hogy akár színlelni tudná az udvariasságot. Inkább várj egy igazi vadkantól udvariasságot, vagy vond be aranylemezzel a bitófa rozsdás kampósszegét. Lehet, hogy ostoba ez a vén grófnő, de annyira nem ostoba liba ő sem, hogy szerelembe essen a rókával, mely megfogta, és hozzá még a barlangjában. Sajnos, ti, nők, mind egyformák vagytok, és nem tudtok a szép szavaknak ellenállni. Gondolom, az én kishúgom is türelmetlenül várja, mikor juthat el nagynénje kacsalábon forgó kastélyába, és mehet feleségül a Vadkan malacához.

¹⁴⁷ Talán fölösleges is hozzátenni, hogy Guillaume de la Marche házassága Hameline grófnővel olyan kitalált, mint a hölgy maga. Az Ardenne-i Vadkan igazi asszonya Jeanne D'Arschel, Scoonhoven bárónője volt. (*Walter Scott jegyzete*)

- Ilyen ostobaságra azért nem telik tőlem - mondta Isabelle -, sőt kétszeresen óhajtom a megboldogult püspök gyilkosainak megbosszulását, mert akkor nagynéném kiszabadulna annak az aljas férfiúnak a hatalmából.

- Ezt már szeretem, ez Croy hangja! - kiáltott fel a gróf, és több szó nem esett a levélről.

Isabelle nem tartotta szükségesnek, hogy felolvassa a levél utóiratát. Ebben Hameline grófnő arról értesítette, hogy egy időre abbahagyja a munkát férje mentéjén, amelyre a Croy és De la Marche család egyesített címerét hímezte, mert Guillaume-ja politikai okokból úgy határozott, hogy másokkal viselteti címerét, ő maga pedig az Orléans-ok ferde pólyás címerét fogja hordani, vagyis Dunois-ét. Volt ezenkívül a levélben más kézírással egy szeletke papírlap, amelyre ez volt felírva:

„Ha hamarosan nem hallasz rólam, vagy csak hallomásból, ebből tudhatod, hogy meghaltam, de nem becstelen halállal.”

Mivel a nők ügyessége sohasem ismert akadályt, így történt, hogy mielőtt a csapatok útra keltek volna, Quentin lovag ismeretlen kéz segítségével visszakapta Hameline grófnő levelét s az utóiratot, e néhány szóval megtoldottan:

„Aki nem félt attól, hogy Orléans fegyvereivel szembeszálljon, mikor büszke tulajdonosuk viselte, nem ijedhet meg tőlük akkor sem, ha egy zsarnok és gyilkos viseli.”

A fiatal skót vitéz ezerszer is megcsókolta a levélkét, majd elrejtette keblében. Ezek a sorok indították el a becsület és a szerelem útján, amelynek végén életének legnagyobb jutalomdíja várta. Mások előtt ismeretlen titok birtokába jutott ezzel, s most felismerhette, kinek a halála keltheti életre reményét, amelyet eddig bölcs előrelátással zárt keblébe.

Durward szükségesnek tartotta, hogy a Hayraddintól szerzett értesülést diplomatikusan használja fel. (De la Marche tervezett kirohanása katasztrofálisnak bizonyulhatott volna az ostromló seregére, mivel nagyon nehéz lett volna kiheverni egy meglepetésszerű éjszakai támadás következményeit annak a kornak viharos hadviselési viszonyai között.) Elhatározta, hogy értesülését mindkét uralkodóval közli, de csak amikor együtt lesznek. Úgy érezte ugyanis, hogy ha ezt a jól kigondolt tervet csak Lajos királynak hozza tudomására, nagy csábítás lenne az ingadozó jellemű uralkodó számára, és arra bírhatná, hogy inkább támogassa, mintsem hogy visszaverni igyekezzék a kirohanást. Várta az alkalmat, amikor egyszerre tárhatja fel Lajosnak és Károlynak a titkot, sajnos azonban a két uralkodó nemigen óhajtotta egymás társaságát, és ezért elég sokáig kellett várnia.

Közben a szövetséges seregek továbbvonultak, és hamarosan elérkeztek Liège határába. A burgundiai csapatok egy része azokból a bandákból került ki, akiket *écorceurs*, vagyis nyúzóknak néven ismertek. Ezek a püspök halála megbosszulásának az ürügyével fosztogatták a lakosságot, és alaposan kiérdemelték nevüket. Magatartásukkal igen sokat ártottak Károly herceg ügyének, és a feldühödött lakosság, amely egyébként passzívan viselkedett volna az egész viszályban, állandóan zavarta vonulásukat; kisebb csapattesteket szétverték, egy részük pedig bemenekült a városba az ostrom megkezdése előtt, és ezzel is növelték a védőőrség számát s elszántságát. A sokkal kisebb számú francia sereg a legválogatottabb csapatok sorai-ból került ki, s a király parancsára a legnagyobb rendben és fegyelmezettségben vonultak zászlóik alatt. Az ellentét olyan nagy volt, hogy már-már felkeltette Károly gyanúját, és egy alkalommal tett is olyan megjegyzést, hogy a király csapatai kezdenek úgy viselkedni, mintha a liège-iek barátai és nem Burgundia szövetségesei lennének.

Végül is minden komoly ellenállás nélkül érkeztek meg a Maas gazdag völgyébe, a gazdag és népes város, Liège falai alá. A schönwaldti kastélyt teljesen feldúlva találták, és arról értesültek, hogy Guillaume de la Marche, aki hadvezetésen kívül semmi máshoz nem értett, egész

haderejét a város falai mögé vonta, s úgy döntött, hogy Franciaország és Burgundia egyesült hadával nem száll szembe nyílt ütközetben. Az ostromlók hamarosan megtapasztalták azokat a veszélyeket, amelyek elkerülhetetlenek, mikor egy nagy város lakói kétségbeesett védekezésre szánják rá magukat.

A burgundiaiak előcsapatának egy része, minthogy a lerombolt várfalakon rések tátongtak, behatolt az egyik elővárosba, hangosan kiáltozva: „Burgundia! Burgundia! Üsd, vágd! Minden a mienk! Emlékezzetek Bourbon Lajosra!” De miközben nagy rendetlenségben vonultak a szűk utcákon, és sokan fosztogatás közben szétszéledtek, a lakosság egy nagyobb csoportja hirtelen és vadul rájuk támadt, s nagy vérengzést vitt végbe közöttük. De la Marche a városfalon levő réseket használta fel, több ponton kitört, körülzárta a megtámadott elővárost, szemben, oldalt és hátulról rohamozva meg az ostromló sereget, amelyet a legnagyobb zavarba hozott ez a váratlan és igen heves támadás. A gyorsan beálló este növelte a zűrzavart. Károly herceg éktelen dühre gerjedt, s dühét nem csillapította az sem, hogy Lajos király ajánlotta lovasságát a burgundiaiak megmentésére. Ezt az ajánlatot Károly azonnal visszautasította. Maga akart testőrei élére állni, hogy kimentse a vigyázatlan csapatot szorult helyzetből. D’Hymbercourt és Crèvecoeur azonban arra kérték a herceget, hogy bízsa ezt a feladatot rájuk. A két tapasztalt hadvezér két ponton is segítségére sietett az elővédnek, és hamarosan visszaszorították a liège-ieket. Az elővéd vesztesége ekkorra mintegy nyolcszáz főre volt tehető, nem számítva a foglyokat. Az elesettek közül mintegy százan nehézlovak voltak. A foglyok száma nem volt nagy, és D’Hymbercourt-nak a legtöbbet sikerült kiszabadítania; ugyanakkor megszállták az egész elővárost, és őrséget állítottak fel a várossal szemben. Az előváros és a városfalak között mintegy öt-hatszáz yard széles, be nem épített, nyílt térség volt, amely a védelem céljait szolgálta. Várak nem húzódtak a falak mentén, mert a talaj sziklás volt. Az elővárossal szemközi kapu kirohanásra alkalmas volt. Ezen a szakaszon romboltatta le Károly herceg a saint-troni ütközet után a falakat.

A lakosok most gerendákkal eltorlaszolták a réseket. D’Hymbercourt két nehézágyút állíttatott fel szemben a kapuval és a résekkel, hogy visszaverjék az esetleges kirohanást, majd visszatért a burgundiai csapatokhoz, amelyeket nagy zűrzavarban talált.

Az történt ugyanis, hogy miközben a herceg hadseregének zöme folytatta előrenyomulását, a szétszórta és megvert elővéd visszavonulóban volt, és összeütközött az előrenyomulókkal. A táborparancsnok tisztét betöltő D’Hymbercourt távolléte növelte a rendetlenséget, amit az éjszakai vaksötétség tetézett. Majd megeredt az eső, és a felázott talaj, ahol a csapatoknak táborra kellett ülniük, egyetlen sártengerré változott át; hozzá még a terepet csatornák szeltek keresztül-kasul. Elképzelhetetlenül nagy volt a zűrzavar a burgundiai seregben. A katonák elszakadtak csapategységeiktől, a hadvezérek és a vezérek pedig nem találták csapataikat; s mindnyájan ott kerestek menedéket a zuhogó esőben és fedelet a fejük fölé, ahol tudtak. A teljesen kimerült és sebesült katonák hiába könyörögtek, hogy sebeiket bekötözzék, és valahová beszállásolják őket. Közben azok, akik semmit sem tudtak az elővéd vereségéről, tovább nyomultak előre, hogy mint ostromló csapatok elfoglalják számukra kijelölt helyüket abban a hiszemben, hogy minden rendjén folyik.

Mikor D’Hymbercourt visszaérkezett, a rendteremtés hihetetlenül nehéz feladata várt rá. A herceg mintha már el is felejtette volna, hogy tábornoka közben fontos kötelességet teljesített, keserű szemrehányásokat tett neki, mire a derék hadvezér méltatlankodni kezdett.

- Azért mentem el - mondta -, hogy rendet teremtsék az elővéd sorai közt, és a derékhadat itt hagytam fenséged parancsnoksága alatt, s most, hogy visszatértem, teljes a zűrzavar.

- Úgy vagyunk itt, mint a heringek a hordóban - jegyezte meg Le Glorieux, ami nem is volt olyan rossz hasonlat, tekintettel arra, hogy flamand hadseregről volt szó.

Az udvari bolond tréfája megneveltette a herceget, és ezzel elmúlt az a veszély, hogy tovább folyják a szóváltás közte és tábornoka között.

Nagy nehezen sikerült találni egy gazdag liège-i polgár birtokában levő, kényelmes nyári lakot. A lakókat kiharangsolták a házból, és itt szállásolták el a herceget legszűkebb kíséretével. D'Hymbercourt és Crèvecoeur parancsára a villa körül mintegy negyven nehézlovast őrségre állítottak. Az örök hatalmas tábornözet raktak abból a fából, amit a sebtében lebontott fészereből hordtak oda.

Balra innen, az előváros irányában volt egy másik kertes villa, nagyobb udvarral és mögötte sövényekkel körülvett réttel. A francia királynak ebben az épületben rendeztek be szállást. Lajos király sohasem dicsekedett azzal, hogy ő hadvezér: erre inkább csak a minden veszéllyel szemben közönyös természete és eszessége képesítette. Arra azonban mindig nagyon ügyelt, hogy a legjobb hadvezéreket válogassa ki, és a hadvezetés minden gondját rájuk bízta. A villát a király és szűkebb környezete foglalta el; a skót testőrség egy részét az udvarban levő melléképületekbe szállásolták be, ahol menedéket találtak a rossz idő elől; a többiek pedig, akik itt nem fértek, a kertben ütötték fel táborukat. A francia nehézlovasság a közvetlen szomszédságban táborozott, és őrséget állított a tábor több pontján, felkészülve az esetleges támadásra.

Dunois és Crawford több tiszt és katona segítségével, akik közt szorgalmával különösen Balafré tüntette ki magát, falakat romboltak le, réseket vágtak a sövényekben, árkokat tömtek be, és ehhez hasonló munkákat végeztek, hogy szükség esetén megkönnyítsék a csapatok egymással való érintkezését és jó együttműködését.

Közben a király minden különösebb formáság nélkül felkereste a burgundiai herceget szállásán, hogy megbeszélje vele a legközelebbi teendőket. Rögtönzött haditanácsot tartottak, ami egyébként Károlynak eszébe sem jutott volna.

Quentin Durward erre az alkalomra várt már régóta, és most kihallgatást kért a két uralkodótól, azzal, hogy fontos közölnivalója van. Ezt meg is kapta minden nehézség nélkül, és Lajos király ámulva hallgatta, amikor a skót lovag nyugodt hangon és részletesen előadta, hogy Guillaume de la Marche miként szándékszik kirohanni az ostromlókra francia álöltözetben és francia zászlók alatt. A király ezt a fontos közlést valószínűleg szívesebben hallotta volna egyedül, mivel azonban a burgundiai herceg is jelen volt, nem tehetett mást, kijelentette, hogy rendkívül fontosnak tartja az elmondottakat, feltéve, ha ugyan igaznak bizonyulnak.

- Egy cseppet sem fontos - mondta a herceg lekicsinyelve az egészet. - Ha igaz lenne, amit ez az ifjú lovag mond, ezt nem a skót testőrség egyik tagjától kellett volna megtudnom.

- Akármint van is - mondta a király -, arra kérlek, jó rokon, te magad és hadvezéreid legyetek felkészülve ilyen váratlannak szánt támadásra. Én katonáimat azzal teszem felismerhetőkké, hogy fehér szalagot kötnek majd páncéljukra.

- Semmi kifogásom ellene - mondta a herceg. - A francia lovasság legfeljebb megkockáztatja, hogy a jövőben „szalagos lovagok”-nak fogják őket nevezni.

- Nem is lenne olyan rossz név, Károly barátom - mondta Le Glorieux -, hiszen egy szép nő keze van díjúl kitűzve a legbátrabbnak.

- Jól beszéltél, bölcs komám - mondta a király. - Jó éjszakát, kuzin. Megyek, hogy felvegyem páncélsomat. Mi lesz, ha én nyerem el a grófnő kezét?

- Akkor felségednek igazi flamanddá kell lennie - mondta a herceg megváltozott hangon.

- Jobban már nem lehetek - mondta a király igen bizalmas hangon. - Nem is hiányzik más, csak hogy te is elhidd, drága kuzinom.

Feleletül a herceg mindössze jó éjszakát kívánt, de olyan hangon, ahogyan a makrancos ló horkant, amikor a lovász megsimogatja nyakát, mielőtt a lovas nyeregbe száll.

- Meg tudnám bocsátani minden kétszínűségét - mondta a herceg Crèvecoeurnek -, csak olyan ostobának ne tartana, hogy azt higgye, hitelt adok neki, mikor őszintén jóakarátúnak mutatkozik.

Lajos király, mikor szállására visszaérkezett, Oliverrel beszélte meg gondolatait bizalmas kettesben.

- Ez a skót ifjú furcsa keveréke a ravaszságnak és az együgyűségnek - mondta -, annyira, hogy magam sem tudom, mit gondoljak róla. *Pasques-Dieu!*: milyen mérhetetlenül ostobán tette, hogy De la Marche kirohanási tervét a burgundiai herceg, Crèvecoeur és a többiek előtt tárta fel, ahelyett hogy egyedül csak nekem mondta volna el, és így dönthettem volna: melléje állok-e vagy szembeszálljak-e vele?

- Jobban volt ez így, Sire! - mondta Oliver. - Sokan vannak felséged emberei között, akik nem szívesen támadták volna hátba a herceget, és nem szövetkeztek volna De la Marche-sal.

- Igazad van, Oliver. Az emberek ostobák, nekünk pedig nincs időnk kicsinyes aggodalmaikat a mi kevés kis önzésünkkel egybehangolni. Ha tovább nem is, de ma éjszaka a herceg jó és hű szövetségeseinek kell maradnunk. Majd lesz másképpen is. Közöld parancsodat az emberekkel, hogy ne vessék le páncéljukat, és hogy úgy harcoljanak azok ellen, akik „Franciaország! Saint-Denis!” kiáltásokkal közelednek hozzájuk, mintha poklot és ördögöt kiáltanának. Páncélomat én is magamon tartom, és úgy alszom. Crawford állítsa Quentin Durwardot a legszélső őrhelyre, legközelebb a városhoz. Hadd használja ki legelsőnek a kirohanást, amelyről tőle szereztünk tudomást. Kívánom neki, hogy legyen szerencséje. Legyen különös gondod Galeottira, hogy hátul maradjon teljes biztonságban; jobb szeretem, ha nem keveredik a harcba. Nézz mindennek utána, Oliver, és most jó éjszakát. A Cleryi Szűz Mária és Tours-i Szent Márton őrködjének álmunk felett!¹⁴⁸

¹⁴⁸ Lásd *A szerző jegyzetei*-t: XIII. Liège ostroma.

37

A kirohanás

Ő nézett s látta: töméntelen népet
Öntöttek a városkapuk.

MILTON: VISSZANYERT PARADICSOM

(Weöres Sándor fordítása)

Halálos csend honolt nemsokára a Liège-t ostromló hatalmas sereg felett. A csapataikat kereső katonák kiáltásait még hosszú ideig lehetett hallani, hasonlóan a gazdájukat kereső kutyák panaszos üvöltéséhez. Végül is az eltévedt katonák a fáradságtól kimerülten ott kerestek pihenőhelyet, ahol tudtak, azok pedig, akik semmit nem találtak, lerogytak falak vagy sövények tövében, és ott várták a virradatot, köztük olyanok is, akik a másnapot nem érték meg. Mély álomba merült majdnem mindenki azok kivételével, akik maguk is bóbiskolva, őrségen voltak a király és a herceg szállásán. A másnap veszélyei és reményei, valamint a fiatalabbak becsvágya, hogy ők nyerik el a püspök megbosszulásáért felajánlott fényes díjat, mind feledésbe merült, mikor erőt vett rajtuk az álom és a kimerültség. Csak Quentin Durward virrasztott éberén. Szeméről elűzte az álmot, és idegeit minden fáradsággal dacoló ébrenlétben tartotta az a titok, melynek birtokában egyedül ő ismerheti fel harc közben De la Marche-ot, s az a visszaemlékezés is, hogy ki és milyen körülmények között közölte vele a titkot.

A király határozott parancsára a legszélső ponton állt őrt, a francia tábor és a város között, jobbra a már említett elővárostól. Éles tekintete igyekezett áthatolni a sötétségen, és feszülten figyelt minden olyan neszre, amely mozgólódást árulna el az ostromlott városban. De a város toronyórái egymás után kongatták el a nap első három óráját éjfél után, és minden csendes és hallgatag volt, mint a sír.

Végre, mikor Quentin már-már azt hitte, hogy a támadást másnap reggelre halasztották, és már örült is, hogy nappali világosságnál könnyen felismeri majd a címerpajzs ferde kereszt-pólyáját az orléans-i liliom felett, egyszerre mintha valami zümmögő morajt hallott volna, mint amikor egy méhkas méhei a rájuk támadó ellenség ellen védekezésre készülnek. Figyelt, és a zaj tovább tartott, de annyira nem volt semmi határozott jellege, hogy vélhette volna akár szél susogásának egy távoli liget fái között vagy a mostani csőtől megdagadt patakok mormolásának is, amelyeknek vize nagy lármával ömlött a Maas lassan hömpölygő vizébe. Quintint ezek a meggondolások akadályozták meg abban, hogy felriassza a tábornok, mert súlyos következményekkel járt volna, ha ezt felelőtlen elhamarkodottsággal teszi.

Mikor azonban a zaj kezdett mind hangosabbá válni, és úgy vette észre, hogy feléje és az előváros irányába közeledik, kötelességének tartotta, hogy hátramenjen, és szóljon a nagybátyjának, aki egy kisebb íjász testőrcsapattal állt a rendelkezésére. Valamennyien azonnal talpon voltak, lehetőleg minél kevesebb zajt csapva. Nyomban Crawford lord állt az élükre, aki egy testőrt a királyhoz küldött azzal, hogy keltse fel őt és kíséretét; azután egy kicsit hátrább vonultak a tábornok mögé, nehogy a tűz fényénél meglássák őket. A feléjük tartó zaj hirtelen megszűnt, de nagyobb távolságról tisztán hallották az előváros irányából egy nagyobb csoport lábdobogását.

- Ezek a lusta burgundiaiak elaludtak az őrhelyükön - súgta oda az egyik testőrnek Crawford -, menj, Cunningham, az elővárosba, és verd fel az ostoba állatokat.

- Csak maradj minél hátrább - mondta neki Durward -, a léptek zajából azt kell hinnem, hogy egy nagyobb csapat tartózkodik köztünk és az előváros között.

- Helyesen figyelted meg, Quentin fiam - mondta Crawford -, fiatal korod ellenére is tapasztalt katona vagy már. Ezek csak azért álltak meg, hogy megvárják a többieket. Szeretném pontosan tudni, hol vannak!

- Majd előre kúszom, Mylord - mondta Quentin -, és igyekszem pontosan megtudni.

- Helyes, drága fiam, neked jó füled és éles szemed van, s készségesen vállalkozol is rá, de nagyon vigyázz magadra. Semmi pénzért sem szeretnék elveszíteni.

Quentin, muskétáját megtöltve és lövésre készen tartva kezében, lopakodott előre. A terepet gondosan kikémlelte még előző este, és most hamarosan meggyőződött róla, hogy nagyobb csapat gyülekezett össze a király szállása és az elővárosok között, egy kisebb csoport pedig annyira előrenyomult, hogy közvetlen közelében voltak. Úgy vette észre, hogy egymás közt suttognak, mint akik nem tudják, mi legyen a legközelebbi teendőjük. Végre ketten-hárman kiváltak ebből a csoportból, és tőle alig két lándzsanyél hossznyi távolságra álltak meg. Quentin látta, hogy nem tud visszavonulni anélkül, hogy észre ne vegyék, ezért hangosan rájuk kiáltott: - *Qui vive?* - mire nyomban feleltek: - *Vive Li-Li-ège-c'est-à-dire.* - Quentin ekkor kilőtte muskétáját, az egyik ember felnyögött és elvágódott, majd többen célzás nélkül feléje lőttek, de pillanatok alatt sikerült elérnie csapatát.

- Jól csináltad, bátor katona vagy! - dicsérte meg Quintint Crawford. - Most pedig, fiaim, vonuljunk vissza az udvarba. Ezek sokan vannak, nem csaphatunk össze velük nyílt terepen.

Mikor visszavonultak az udvarba és a kertbe, mindent a legnagyobb rendben találtak; a király éppen lóra ült.

- Hová készül felséged? - kérdezte Crawford. - Itt van a legnagyobb biztonságban, hű testőrei között.

- Nem, azonnal mennem kell a herceghez - mondta Lajos király. - Tudnia kell, hogy vele vagyok ebben a válságos pillanatban, mert még a liège-iek és a burgundiaiak egyaránt ellenünk fordulnának.

Ezzel felugrott lovára; Dunois-nak megparancsolta, hogy álljon a francia csapat élére, Crawford pedig az íjásztestőrökkel védje a villát és a mögötte levő sövényekkel bekerített réteket. Megparancsolta, hogy hozzanak ide négy könnyebb ágyút, és erősítsék meg állásukat, de semmi esetre se nyomuljanak előre, még ha sikereket érnének is el az ellenféllel szemben. Ezután néhány tagú kíséretével lovon a herceg szállására indult.

Mindezekre az előkészületekre azért volt elegendő idő, mert Quentin szerencsés kézzel éppen a király szállásául szolgáló ház tulajdonosát lőtte le, aki azt a csapatot vezette, amelynek támadnia kellett volna, s ha akkor támadnak, talán sikerrel is járnak. A király maga mellé parancsolta kíséretébe. A herceget olyan feldúlt állapotban találták, hogy szinte alkalmatlannak látszott vezéri tisztét betölteni, pedig erre soha nem volt nagyobb szükség. A csata ekkor már két ponton folyt igen nagy hevességgel. A balszárnyon közelharc kezdődött az elővárosban, középütt pedig a király szállásául szolgáló villa körül lángolt fel heves küzdelem, viszont a liège-iek harmadik és még nagyobb oszlopa a városfalak távolabbi részén tört ki, hogy a városiak által jól ismert ösvényeken és szőlőkön át vezető utakon rontson rá a burgundiaiak jobbszárnnyára. A burgundiai sereget igen megzavarták a *Vive la France! Montjoie Saint-Denis!* kiáltások, amelyek együtt hangzottak el a *Liège!* és *Rouge Sanglier!* kiáltásokkal, ebből ugyanis azt következtették, hogy francia szövetségeseik elárulták őket, és ezért nagyon kedvetlenül harcoltak. Maga a herceg is dühében hangos szitkokkal illette a királyt és minden

emberét, s kiadta a parancsot, hogy íjjal és löfegyverekkel lőjenek minden franciára, legyen az fekete vagy fehér, ezzel célozva a király parancsára katonái által viselt fehér szalagra.

Mikor a király megérkezett Balafré, Quentin, valamint öt-hat íjásztestőr kíséretében, ez egyszerre helyreállította a bizalmat a burgundiaiak és a franciák között. A burgundiai hadsereg két leghíresebb hadvezére, D'Hymbercourt és Crèveceur állt a csapatok élére. Más csapatparancsnokok megerősítéseket hoztak, és ez felélesztette a harci kedvet azok között is, akik már kezdték fejüket elveszíteni. Maga a herceg a csapatok élén harcolt, olyan vad kiáltozással és úgy vagdalkozva, mintha maga is sorbeli katona lett volna, így az egész burgundiai haderő lelkesedésre kapott, miután tüzéségük is hatásosan támogatta őket. Lajos király nyugodt és megfontolt magatartást tanúsított, nem kereste, de nem is kerülte a veszélyeket, viszont magatartásával elérte, hogy a burgundiai vezérek az ő parancsára hallgatva irányították a csata menetét.

A csata mind hevesebbé vált. A balszárnyon levő elővárost felgyújtották, és egész utcasorok égtek nagy lánggal, de a harc a lángban álló házak birtokáért is rendületlenül folyt tovább. A középen a túlerő által szorongatott francia csapatok hevesen tüzeltek, s a fegyverek tüztől megvilágított kis villaépület olyannak látszott, mint egy vértanú lángban égő koronája. A balszárnyon a harc váltakozó szerencsével folyt tovább; a városból újabb és újabb megerősítések érkeztek, de a burgundiaiak is mind nagyobb számmal vetettek harcba pihent csapatokat. A csata három gyilkos órán át dühöngött, közben teljes lett a hajnali világosság, amit az ostromlók már alig vártak. Az ellenség támadása ekkor kezdett ellanyhulni a jobbszárnyon és a középen; közben több ágyúlövés dördült el a király villájának irányából.

- Végre megérkeztek az ágyúk; hála legyen a Szent Szűznek, a villát nem kell tovább féltetni - mondta a király, mikor meghallotta az ágyúlövéseket; majd így szólt Balafrénak és Quentinnek: - Menjetek, mondjátok meg Dunois-nak, hogy a városfalak mentén nyomuljon felénk valamennyi lovasával, csak néhányat hagyjon a villa védelmére. Vágják el ezeket a fafejú liège-eket jobbszárnyuktól és a várostól, ahonnan az erősítéseket kapják.

A két skót lovag vágatva sietett Dunois-hoz és Crawfordhoz, akik már unták a védekező harcot, és örömmel teljesítették a királytól kapott parancsot. Mintegy kétszáz főnyi francia lovasság és a skót íjások nagyobb részének az élén átvágtak a nyílt terepen, legázolva a sebesülteket, míg oldalba nem kaptak egy nagyobb liège-i sereget, amely nagy erővel támadta a burgundiaiak jobbszárnyát. Amint kivilágosodott, jól lehetett látni, hogy az ellenséges csapatok egyre vonulnak a városból.

- Istenemre! - mondta az öreg Crawford Dunois-nak. - Ha nem lennék benne biztos, hogy *te* lovagolsz mellettem, azt mondanám, téged látlak ezek közt a banditák és polgárok között, és hogy te vezeted őket, kezedben buzogánnyal, csak te nagyobb vagy, mint saját magad.

- Nagyobb vagyok? - kérdezte Dunois. - Nem értem, mit mondasz. Csak azt tudom, hogy azt az aljas gazfickót, aki a címeremet bitorolja páncélján és pajzsán, megtáncoltatom ezért az arcátlanságért.

- Mindenre, ami szent, kérem, gróf uram, bizza ezt a bosszút énám! - mondta erre Quentin.

- *Rád*, fiatalember? - mondta Dunois. - Ez szerény kérés. Nem, ilyen dolgokban nem lehet szó helyettesről. - Majd megfordult nyergében, és odaszólt a körülötte levő lovagoknak:

- Francia vitézek, harci rendbe, lándzsát szegezz! Hadd süssön a napfény ezekre a liège-i disznókra és ardennes-i vadkanokra, akik ősi címerünket bitorolják.

A lovasok „Dunois! Dunois! Éljen a merész Fattyú! Fel, Orléans!” kiáltásokkal feleltek, és élükön Dunois-val, teljes vágásban támadtak. Az ellenség nem fogadta gyáván a lovasok rohamát. Erős sorfalukat majdnem mind gyalogosok alkották, lovas tisztjeiket nem számítva. Lándzsájukat lábukhoz szorítva előretartották; az első sor térdre ereszkedett, a második sor

följük hajolt, az ezek mögött állók pedig lándzsáikat a többiek feje fölött tartották előre; így várták a lovasság rohamát, sündisznó módjára. Kevesen jutottak át ezen a vasfalon. Közöttük volt Dunois is, aki megsarkantyúzta lovát, és a nemes állat tizenkét láb magasra ugorva tört keresztül a lándzsás csapat közepén. Dunois meglepődve vette észre, hogy Quentin továbbra is oldalán harcolt. Elkeseredett bátorság és halálra szánt elhatározás adott erőt a fiatal skót lovagnak, hogy Európa legjobb lovagjának egyenrangú társaként vegyen részt a harcban; Dunois-t ugyanis a maga korában így tartották számon, és méltán.

Lándzsáik hamarosan eltörtek, de a gyalogosok megfutamodtak, mikor nehéz kardjukkal kezdték kaszabolni őket, viszont a lovasok és a lovak erős páncélzatában a gyalogosok lándzsái nemigen tettek kárt. Dunois és Quentin egymással versenyre kelve igyekeztek eljutni addig a páncélos vitézig, aki Dunois címerét bitorolta, mikor Dunois a vadkanfejet és agyart - Guillaume de la Marche szokásos megkülönböztető jelét - vette észre a csatatér másik pontján. Odszólt Quentinnek:

- Méltó vagy rá, hogy megbosszuld a rajtam esett sérelmet. Rád bízom ezt a feladatot. Balafré, segíts öcsédnek: csak az én vadkanvadászatomat ne zavarja senki!

Quentin boldogan indult el célja felé: védve érezte magát azokkal a lovas bajtársaikkal, akik nyomukba törtek.

Ekkorra az a hadoszlop, amelyet De la Marche akart támogatni, mikor Dunois lándzsarohama megállította, az éj folyamán szerzett minden előnyét elveszítette. A nappali világossággal kezdett megmutatkozni, mit jelent a nagyobb hadi fegyelem. A liège-i sereg zöme visszavonulással kezdte, majd hanyatt-homlok menekült. Magukkal ragadták azokat is, akik közelharcot vívtak a francia lovassággal: az egész sereg harcolók, futók és üldözők zűrzavaros tömegévé vált - visszaözlöltek azokon a széles és védtelenül hagyott réseken, amelyeken keresztül kirohanásukat végrehajtották.

Quentin emberfeletti erővel igyekezett, hogy elérje az üldözött De la Marche-ot, akit még mindig szemmel tartott. Az Ardenne-i Vadkan azt szerette volna, hogy példaadásával és szavával új küzdelemre serkentse a liège-ieket. Balafré és több íjásztestőr csatlakozott Quentinhez, és csodálták, hogy ez a fiatal lovag milyen páratlan vitézséggel harcol. A bástyárás legszélén sikerült De la Marche-nak a lábát megvetnie és üldözőit feltartóztatnia. Vasbuzogányt forgatott kezében, és minden közelébe kerülő ellenfelét leverte vele; tetőtől talpig vér borította, alig lehetett felismerni azt a címerpajzsot, amely Dunois-t annyira feldühítette.

Quentinnek semmi nehézséget nem okozott, hogy De la Marche-ot megtalálja és megközelítse, mert messzire kitűnt a többiek közül félelmetes buzogányával, amely elől támadói igyekeztek elhúzódni és kedvezőbb pontról újítani meg támadásukat. Quentin leugrott lováról a bástyárás aljánál, és hagyta, hogy a nemes állat, az orléans-i herceg ajándéka lovasa nélkül vágja át magát a harcban állók zűrzavaros sorai között, ő maga pedig felkapaszkodott a romokon, hogy kardviadalra hívja ki De la Marche-ot, aki, úgy látszik, megértette a fiatal lovag szándékát, és felemelt buzogánnyal feléje fordult. Már-már összemérték fegyvereiket, amikor hangos diadalüvöltések és kétségbeesett kiáltások jelezték, hogy az ostromlók más ponton hatoltak be a városba, hátba kapva azokat, akik a bástyárést védték. De la Marche a félelmetes hangok hallatára kiáltásokkal és kürtszóval összegyűjtötte maga körül bajtársait, feladta a bástyárésen elfoglalt hadállást, és igyekezett visszavonulni a városnak a felé a része felé, amerre elmenekülhetett volna, a Maas másik partjára. *Landsknecht*-jei, valamennyien mindenre elszánt és fegyelmezett harcosok, áthatolhatatlan gyűrűvel vették körül vezérüket a várfalaktól vezető utca teljes szélességében, és lassan kezdtek visszavonulni, miközben támadóikat újra meg újra megállították; sokan érdemesebbnek látták, ha ellenfeleik üldözése helyett a környező házakba hatolnak be és fosztogatnak. Így menekült volna meg az álruhában harcoló De la Marche, akiről üldözői nem tudták, hogy fejére milyen értékes díj van kitűzve, ha

kitartóan nyomában nem maradt volna Quentin, Balafré és még néhány skót testőr. Minden egyes ponton, ahol a *Landsknecht*-ek megálltak, újabb és újabb heves kézitusa kezdődött köztük és az őket üldöző skót íjászok között; ilyenkor Quentin mindig arra törekedett, hogy minél közelebb férkőzzék De la Marche-hoz, de az újra meg újra kitért a küzdelem elől, mert egyetlen célja a hátrálás és a menekülés volt. A zűrzavar mindenütt a tetőpontjára hágott. A nők sikoltozása, a megrémült lakosok kétségbeesett jajveszékelése töltötte meg a levegőt, és egybevegyült a dübörgő csatazajjal, miközben a katonák a házakat fosztogatták, és erőszakoskodtak a lakossággal.

De la Marche visszavonulás közben éppen egy nagy, vallásos tiszteletben tartott kápolna mellett haladt el, amikor „Franciaország! Franciaország! Burgundia! Burgundia!” kiáltásokból megtudta, hogy az ostromlók behatoltak az utca szűkebb végébe, s elvágták visszavonulásának útját.

- Konrád - kiáltotta egyik tisztjének -, szedj össze mindenkit, és törjetelek át, ha tudtok, nekem már végem. De nem adom meg magam, hanem előbb ezek közül a kóbor skótok közül néhányat a pokolba küldök magam előtt.

A hadnagy engedelmeskedett, és néhány megmaradt *Landsknecht*-jével együtt rohantak az utca vége felé, hogy áttörjék az előrevonuló burgundiaiak vonalát, és megnyissák a menekülés útját. De la Marche mellett vagy hat legjobb embere tartott ki, és szembeszállt az íjásztestőrökkel, akik körülbelül ugyanannyian voltak.

- Sanglier! Sanglier! Skót urak! - kiáltotta feléjük a rettenthetetlen rablóvezér, buzogányát forgatva. - Ki akarja közületek elnyerni a hercegi koronát, amely azé lesz, aki megöli az Ardenne-i Vadkant? Fiatalember, ha jól tudom, neked vannak ilyen szándékaid; de előbb győznöd kell.

Quentin mindezt csak félig-meddig hallotta, mert De la Marche szavait részben elnyelte sisakjának leeresztett rostélyá. De a rablóvezér szándéka felől nem lehetett kétsége. Ezért intett nagybátyjának és testőrtársainak, hogy álljanak hátra, mikor De la Marche, mint egy prédájára ugró tigris, rárohan, megcélozva buzogányával. Lábát erősen megvetette, buzogányát két kézre fogta, és ugrásszerűen nekilendülve lesújtott ellenfelére. Quentin éles tekintettel figyelte a rátámadó De la Marche minden mozdulatát; gyorsan félreugrott, és kikerülte a halálos ütést.

Úgy csaptak ekkor egymásra, mint a farkas és a farkaskutya, bajtársaik pedig mozdulatlan várakozással állták körül őket Balafré felszólítására, aki így szólt:

- Én nem féltsem öcsémet, még ha a Vadkan olyan erős is, mint maga Wallace.

Balafré bizakodása nem volt alaptalan, mert a kétségbeesetten küzdő rablóvezér csapásai úgy zuhogtak, mint a kalapácsütések az üllőre, de a mozgékonyabb és fürgébb fiatal skót lovag sorra kikerülte vagy kivédte valamennyit, sőt viszonzta is a maga kevésbé lármás, de még halálosabb fegyverével, annyira, hogy ellenfele kimeríthetetlennek látszó testi ereje lankadni kezdett, a földön pedig, ahol állt, egész vértócsa támadt. Az Ardenne-i Vadkan bátorsága és dühe azért egy cseppet sem hagyott alább, úgyhogy Quentin győzelme még kétesnek és távolinak látszott, amikor egy női hang kétségbeesett kiáltását hallotta:

- Segítség, segítség, a Szűz Mária nevében!

Quentin a hang irányába nézett, és Trudchen Pavillont pillantotta meg; válláról letépték köpenyét, és egy francia katona hurcolta magával. A katona azok közül való volt, akik a közeli kápolnába törtek be, és elhurcolták az ott menedéket kereső nőket.

- Várj egy pillanatig! - kiáltotta Quentin De la Marche-nak, és rohant kimenteni jóttevőjét veszélyes helyzetéből.

- Én nem várok senkire - mondta De la Marche buzogányát forgatva, és már örült, hogy megszabadult veszélyes ellenfelétől.

- Itt vagyok én helyette - mondta Balafré -, nem tűröm, hogy öcsém szándékát bárki is meg-
hiúsítsa - ezzel rárohant a rabló vezérre, nehéz kardját két kézre fogva.

Quentin hamarosan meggyőződött róla, hogy Trudchent nem szabadíthatja ki olyan gyorsan, mint remélte. A francia katona, akit társai is segítettek, nem akarta kezéből kiengedni zsák-
mányát; Durward csak úgy tudott célt érni, hogy néhány testtársát hívta segítségül, és kény-
szerítették a francia katonát, hogy kiengedje kezéből a flamand leányt, akinek révén gazdag-
ságot és boldogságot remélt. Quentin végül is ott állt az utcán a megszabadított Trudchennel,
senki nem volt a közelükben. Már-már megfeledkezett a leány védtelen helyzetéről, s rohanni
készült, hogy üzőbe vegye az Ardennes-i Vadkant, mint ahogyan az agár rohan az üzőbe vett
dámvad után, de Trudchen kétségbeesetten belekapaszkodott.

- Édesanyja tisztos nevére kérem, ne hagyjon magamra! Védjen meg, és kísérfen el atyám
házába, amely nem is olyan régen védelmet adott önnek és Isabelle grófnőnek! Érte is kérem,
ne hagyjon el!

Quentin nem tudott ellenállni a leány szívfacsaró kérésének, és bár kimondhatatlanul keserű
érzéssel le kellett mondania jövője csábos álmairól, amelyek eddig megkészszerették erő-
feszítéseit, elkísérte a leányt Pavillonék házához. Éppen az utolsó pillanatban érkezett, hogy a
derék tímármestert megvédje a házat fosztogató katonák dühétől.

Ezalatt a király és a burgundiai herceg lóháton bevonultak a városba az egyik bástyarésen át.
Mindketten teljes páncélzatot hordtak, de a herceg páncélzatát tetőtől talpig vér borította, és
lovát vadul sarkantyúzva hajtotta át a bástyarésen. Lajos lovát méltóságteljesen léptetve
haladt utána, mint aki díszfelvonuláson vesz részt. Nyomban parancsot adtak a fosztogatások
megszüntetésére, és elrendelték a szétszóródott csapatok egy helyre való összegyűjtését. A két
uralkodó a székesegyház irányába tartott, hogy védelmet biztosítsanak az ott menedéket
kereső polgárságnak, és misehallgatás után haditanácsot tartsanak.

Crawford lord testőrei összeszedésével volt elfoglalva, mikor az egyik utcasarkon, a Maas
partjához közel, Balafréval találkozott, útban a folyó felé. A szálás skót testőr véres hajánál
fogva emberi fejet vitt olyan természetes könnyel, mint ahogyan a madarász viszi a zsák-
mányul ejtett vadmadarat.

- Mi az, Ludovic? - kérdezte tőle parancsnoka. - Mit akarsz azzal a döggel?

- Ennyi maradt meg abból a jó munkából, amit Quentin öcsém kezdett, sőt már majdnem be is
fejezte. Én csak az utolsó simításokat végeztem el rajta - mondta. - Jól harcolt a fickó, és az
volt az utolsó kívánsága, hogy dobjam a fejét a Maasba. Az embereknek néha fura óhajaik
vannak, mikor megjelenik nekik a nagy kaszás, hogy utolsó táncra kérje őket.

- Valóban a folyóba akarod dobni? - kérdezte Crawford, és figyelmesen megnézte a levágott
fej arcvonásait.

- Persze hogy beledobom - mondta Balafré. - Ha nem teljesíted egy haldokló utolsó kíván-
ságát, el kell rá készülnöd, hogy a szelleme felkeres, én pedig szeretek jól aludni.

- Azt hiszem, bölcsen teszed, ha ez alkalommal vállalod a kísérfetet is - mondta Crawford. -
Lelkemre mondom, sokkal nagyobb értéke van annak a fejnek, mint gondolnád. Jöjj velem.

- Hát ami azt illeti - folytatta tovább Balafré -, tulajdonképpen én nem is ígértem meg neki,
mert lenyisszentettem a fejét, mielőtt a szája sokat járhatott volna. Ha nem féltem tőle életé-
ben, Tours-i Szent Mártonra mondom, nem félek tőle most sem, hogy halott. Különben is, az
egyik barát jó komám Szent Márton kolostorában, attól kapok szenteltvizet akár egy fazékkal is.

Mikor a mise véget ért a székesegyházban, és a meghódított városban a rend valamennyire helyreállt, a két uralkodó főnemeseik élén meghallgatta azokat, akiknek a lefolyt harcokkal kapcsolatban valamilyen igényeik voltak. Elsőnek azok kerültek sorra, akik a Croy grófok hitbizományára és a grófnő kezére pályáztak, azonban egyiknek sem sikerült minden kétség nélkül bebizonyítani, hogy igényük jogos, és a püspök halálát megbosszulva, ők végeztek az Ardennes-i Vadkannal. Crèvecœur gróf felmutatott egy olyan vadkanbőrt, amilyent De la Marche szokott viselni, Dunois pedig egy kettőbe hasított pajzsot, amelyen címere volt, azonkívül voltak mások is, akik hasonló bizonyítékokkal hozakodtak elő, és azt állították, hogy ők ölték meg a püspök gyilkosát, de mindebből csak azt tűnt ki, hogy a vérdíj elnyerése reményében mindenkivel végeztek, akit bármilyen okból De la Marche-nak lehetett gondolni.

Miközben a versengők nagy lármával és veszekedéssel adták elő igényeiket, Károly herceg már kezdte megbánni, hogy Isabelle grófnő kezét és vagyonát ilyen elhamarkodottan ígérte oda, és egyben remélte, hogy ígéretét végül mégsem kell beváltania, mikor az öreg Crawford jelent meg a színen, és magával hozta az esetlen mozgású és a nagy nyilvánosságot semmiképpen nem kedvelő Balafret: egészen olyan volt, mint egy gazdája által pórázon vezetett mérges szelindek. Crawford így szólt a jelenlevőkhöz:

- Menjetek a pokolba a vadkanbőrökkel és széthasított pajzsokkal. A vadkant az ölte meg, aki fel tudja mutatni az agyará!

Ezekkel a szavakkal a földre dobta a véres fejet. Könnyű volt felismerni, hogy a fej csak De la Marche-é lehet, különös alakú állkapcsáról, amely valóban mutatott némi hasonlóságot a vadkan agyarával és fejével.¹⁴⁹

- Crawford - szólt Lajos király, miközben a herceg hallgatagon és komoran ült karosszékeben -, remélem, egyik hű skótom nyerte el a versenydíjat!

- Igen, felséges uram, Ludovic Lesly - mondta az öreg katona -, akit mindenki csak Balafre néven ismer.

- De nemesember-e Ludovic Lesly? - kérdezte a herceg. - Mert különben ígéretünk nem érvényes.

- Nem könnyű fából faragták - mondta Crawford, és végignézett a hatalmas, félszeg tartású, nagy darab íjásztestőrön -, de a legnemesebb családfa egyik ága, és nemessége van olyan régi, mint bármelyik francia vagy burgundiai nemes lovagé.

*Less-lee s a tenger között
Egy nagy harcost ledőfött.*¹⁵⁰

(Weöres Sándor fordítása)

- Akkor nem tehetünk semmit - mondta a herceg.

¹⁴⁹ Már utaltunk e kegyetlen báró bűneinek anakronizmusára; aligha szükséges megismételni, hogyha valóban meggyilkolta a liège-i püspököt 1482-ben, De la Marche nem eshetett el Liège védelmében négy évvel korábban. Valójában az Ardennes-i Vadkan, ahogy általában nevezték, előkelő születésű volt, harmadik fia I. Jánosnak, la Marche és Aremberg hercegének, tőle származnak Lumain bárói. Nem került el kegyetlensége méltó büntetését, bár nem akkor érte utol és nem oly módon, ahogy itt előadtuk. Miksa osztrák császár fogatta el Utrechtben, ahol 1485-ben, három évvel a liège-i püspök halála után lefejezték. (Walter Scott jegyzete)

¹⁵⁰ Régi versike, mellyel a Leslyk bizonyítják, hogy egy régi lovagtól származnak, aki állítólag egy óriási magyar bajnokot győzött le, és vezetéknévét csinált magának egy szójátékból, mely arra a helyre vonatkozott, ahol ellenfelével küzdött. (Walter Scott jegyzete)

- Ha így van, Burgundia leggazdagabb és legszebb nemeshölgye egy műveletlen zsoldos katona felesége lesz, vagy pedig apácafátylat ölt, és egy kolostorban éli le életét, noha egyetlen gyermeke a mi volt hűséges hívünknek, Reginald de Croynak. Igen, ígéretem elhamarkodott volt.

A jelenlevő burgundiai főurak meglepetten látták, hogy a herceg arca elkomorul, noha soha a legkisebb jelét nem szokta mutatni, hogy bármilyen elhatározását megbánta volna.

- Várjon, fenség, egy pillanatig - szólt Crawford lord -, lehet, hogy találunk jobb megoldást is. Hallgassa csak meg, amit Ludovic Lesly mond. Beszélj, ember, nyisd ki a szádat - mondta halkabban Balafrénak.

De ez a nyers modorú katona, bár tudott néhány értelmes szót váltani Lajos királlyal, ha a szükség úgy hozta, ebben a fényes gyülekezetben megnémult. Odafordult a két uralkodóhoz, furcsán, esetlenül nevetett, majd néhány arcfintor után csak ennyit mondott: - Saunders Souplejaw - és már el is hallgatott.

- Fenséges uram, kegyelmes herceg - szólalt meg most Crawford lord -, majd beszélek helyette mint honfitársa és öreg bajtársa. Azt akarta mondani, hogy ez a bizonyos Saunders Souplejaw otthon Skóciában azt jósolta neki, hogy családjuk szerencsáját egy házassággal fogják megalapítani. De a házasság hozzá éppen úgy nem illik, mint jómagamhoz; jobban szereti a kocsmát, mint csinos hölgyeknek a széptevést. Egész életét kaszárnnyában töltötte, és katonaélethez szokott. Tanácsomra kész kijelenteni, hogy lemond arról az igényről, amelyhez teljes joga lenne, mivel ő ölte meg Guillaume de la Marche-ot, annak a javára, akinek dísztelen halálát a Vadkan valójában köszönheti, ez pedig senki más, mint anyai unokaöccse.

- Csak jót mondhatok ennek az ifjúnak a szolgálatairól és eszességéről - mondta Lajos király, aki felettébb örült, hogy a szép grófnő kezét olyan valaki nyeri el, akire neki is van némi befolyása. - Az ő eszessége és ébersége híján mindnyájan elpusztultunk volna. Ő tudta meg jó előre az éjszakai kirohanás tervét.

- Igen, helyre kell hoznom azt a hibámat - mondta a herceg -, hogy kételkedtem szavai hitelében.

- Én pedig ismét bizonyíthatom, hogy vitéz katona - mondta Dunois.

- Igen ám - szólt közbe Crèvecoeur -, de ha nagybátyja skót nemes, ez nem jelenti, hogy unokaöccse is az.

- Quentin is a Durward családból származik - mondta Crawford lord. - Egyik őse, Allan Durward, Skócia legmagasabb hivatalát viselte.

- Legyen hát Isabelle keze Durwardé - mondta Crèvecoeur. - Egy szavam sincs tovább ellene. Fortuna istenasszony fényesebben nem is mosolyoghatott volna rá, és én fel is adom a küzdelmet a szép Isabelle-ért. Csak az a furcsa, hogy ezek a skótok, lordtól az utolsó lovászfíúig, mennyire összetartanak.

- Igen, mi felföldiek, mindig válllvetve haladunk! - mondta Crawford lord nevetve, a büszke burgundiai főnemes bosszúságára.

- Még csak azt kell megtudnunk - mondta Károly herceg elgondolkodva -, milyen érzelmekkel viseltetik a szép hölgy ez iránt a szerencsés kóbor lovag iránt.

- A Szűzanyára mondom - szólt Crèvecoeur gróf -, igen jó okom van azt hinni, hogy ez alkalommal könnyebb dolga lesz fenségednek. Kár is lenne irigyelni bárkinek ettől az ifjútól a szerencsáját. Hiszen végre csak az történt, hogy józansága, kitartása és lovagiassága megajándékozta vagyonnal, ranggal és szépséggel!

Utóhang

Már nyomdába küldtem a kéziratot, és úgy véltem, komoly és erkölcsökben tisztos bátorítást adtam minden szőke hajú, kék szemű és nyurga skót ifjúnak, hogy hagyja el hazája partjait, és vállalkozzék a szerencselovagok kalandokban gazdag élethivatására. De ekkor a teáscsésze alján maradt cukorkockához és az illatos tealevelekhez hasonlatos, enyhe baráti intelem arra igyekezett rávenni, hogy minden részletével együtt írjam le pontosan, hogyan történt Glenhoulikin ifjú örökösének és a bájos szépségű flamand grófnőnek az esküvője, s hogy mondjam el sorra, milyen vitézi tornákat tartottak, és hány lándzsát törtek ebből az érdekes alkalomból, továbbá hogy ne felejtsem el tudatni a mindent tudni óhajtó olvasókkal azt sem, hány derék fiúgyermek örökölte Quentin Durward vitézi erényeit, és hány viruló ifjú leányzó szépségében virultak ki újra Isabelle de Croy elhajoló arcvonásai. Erre én postafordultával azt válaszoltam, hogy az idők, sajnos, megváltoztak, és hogy a nagy lagzik divatja már elmúlt. Valamikor régen (ezekre a napokra, halványan bár, de még én is visszaemlékezem) nemcsak „tizenöt nyoszolyópár” volt hivatalos, hogy tanúja legyen a boldog ifjú pár egybekelésének, de a lagzi mindaddig tartott, amíg, mint a „vén tengerész” mondja, „fejük nem bólogatott” a hajnali fényben. A forralt bort a nászszobában itták, a vőlegény harisnyáját az ablakon dobták ki, és parázs veszekedés folyt a menyasszony harisnyakötőjéért a boldog ifjú pár jelenlétében, akiket hímen köteléke egy testté forrasztott össze. Az egykorú írók dicséretre méltó pontossággal tartották magukat a kor divatjához. Nem menekülhetett meg az olvasó a menyasszony arcpirulásának a pontos leírásától sem, míg a végén a szép Astraeával „ágyba dugták hőseiket”. De bájos mindezt elképzelni napjaink modern menyasszonyáról, aki - ó, a bájos és szemérmes teremtés! - megszökik minden pompától és csillogástól, nem szenvedheti sem a bókokat, sem a hízelgést, a vőlegény pedig megfogadja a derék Shenstone tanácsát:

Szabadságot a csapszékben keresd!

Az ilyenek számára a XV. századbeli menyegzők nagy nyilvánossága visszataszítónak tűnnék fel. Isabelle de Croy az ő szemükben olyan lenne, mint egy fejőlány, aki a legdurvább testi munkát végzi. De még az ilyen fejőlány is kosarat adna csizmadiasegéd kérőjének, ha egyszerű *faire des nocces*-szal - ahogyan párizsi vendégfogadókban olvashatjuk -, „fizessd a számlát” felkiáltással intézné el az ügyet, és *inkognitóban* vinné nászútra a delizsánsz tetején Deptfordba vagy Greenwichbe. Erről többet nem is szólok, és úgy szököm el titkon a menyegzőről, mint Ariosto¹⁵¹ Angelicáéről, s rábízom mindenkire, hogy fantáziája szerint képzelje el mindazt, ami történt.

*Úri pompában énekelje bárd,
Bracquemont vára mint nyitá kapuját,
A szépséges várúrnő mint adott
Egy kóbor skótnak kezet s birtokot.*

(Weöres Sándor fordítása)

¹⁵¹ Az olasz reneszánsz szellemes, ragyogó és színes költője, az *Őrjöngő Lóránt* című elbeszélő költemény szerzője (1474-1533).

A szerző jegyzetei

I. CIGÁNYOK

A Waverley-regények ezen kiadásának egyik előző kötetében (*Guy Mannering*) az olvasó találhat néhány megjegyzést a skóciai cigányokról. De köztudomású, hogy az emberi fajnak ezen különös példányai majdnem ugyanabban a kezdetleges állapotban ugyanazt a nyelvet beszélve Európa legtöbb királyságában megtalálhatók; bizonyos szempontokból alkalmazkodnak a körülöttük élő nép szokásaihoz, de fenntartják igényüket, hogy külön népnek tekintsék őket, mert alapvető és egymással megegyező eltérések jellemzők rájuk. Európában először a XV. század elején tűntek föl e különös nép különböző törzsei. Egyiptomi eredetűnek mondták magukat, és arcvonásaik is igazolták, hogy keleti származásúak. Ezek a különös emberek azt mesélték, hogy vezeklésül sokévi vándorlást róttak rájuk. Ezt a mentegetőzést nyilván azért választották, mert a legjobban megfelelt azon országok babonáinak, melyeket felkerestek. Külsejük és viselkedésük azonban meghazudtolta azt az állítást, hogy vallási okból vándorolnak.

Öltözkük egyszerre volt feltűnő és nyomorúságos; egy-egy törzs parancsnokai avagy kapitányai és vezérei feltűnő színű, például vörös vagy világoszöld öltözetet viseltek, s jó lovuk volt, hercegnek és grófnak hívták magukat és úgy tettek, mintha nagy tekintélyük volna. A törzs többi tagjának ruhája és eledele nyomorúságos volt; minden tévovázás nélkül ettek meg betegségben elhullott állatokat, és néhány piszkos rongyot viseltek, melyek alig tettek eleget az általános illendőségnek. Arcuk kifejezetten keleties volt, hasonlítottak a hindukhoz.

Megjelenésük oly szegényes és szánalmas volt, amily romlottak erkölcsaik. A férfiak nagy része tolvaj volt, a nők cédák. A néhány mesterség, melyet sikeresen műveltek, a szerény és haszontalan, bár ötletes fajtához tartozott. Gyakorolták a vasművességet, de nem nagy méretekben. Sokan voltak közülük jó sportolók, zenészek, egyszóval mesterei mindazon jelentékeny művészeteknek, melyeknek gyakorlása nem több, mint léhaság. De ötletességük soha nem változott szorgalommal. Két-három más megkülönböztető jellegzetességük is volt minden országban. Az az állításuk, hogy jósolni tudnak tenyérből és a csillagokból, néha tiszteletet keltett irántuk, de azzal is gyakran vádolták őket, hogy boszorkánymesterek; végül az általános vád, hogy lopott gyermekekkel növelték törzseiket, kétellyel és borzadással övezte őket. Így történt, hogy e vándoroknak azt az állítását, hogy vezeklő zarándokok, eleinte elfogadták és sokszor védelmet nyújtott nekik azon országok kormánya, melyeken átutaztak, de később már nem hitték el, javíthatatlan gazfickóknak és csavargóknak tekintették őket; majdnem mindenhol száműzettek, és ahonnan nem, a törvény ott is inkább üldözte, mint védte őket.

Különös és pontos beszámolót tartalmaz Franciaországba érkezésükkor a hittudományok egy doktorának naplója, melyet a tudós Pasquier őrzött meg és adott ki. Egy részét idézem: „1427. augusztus 27-én Párizsba érkezett tizenkét vezeklő, *Penanciers*, ahogy magukat nevezték, egy herceg, egy gróf és tíz férfi, mind lóháton, és jó keresztényeknek mondták magukat. Alsó-Egyiptomból származtak és azt híresztelték, hogy nemrég a keresztények leigázták az országukat és a kereszténység felvételére kényszerítették őket, halálbüntetés terhe alatt. Akiket megkereszteltek, nagy urak voltak az országukban, királyuk és királynéjuk volt. Nem sokkal megtérésük után a szaracénok elfoglalták az országukat, és a kereszténység megtagadására kényszerítették őket. Mikor a német császár, a lengyel király és más keresztény

uralkodók ezt megtudták, rájuk támadtak és arra kényszerítették őket, nemest és nemtelent egyaránt, hogy elhagyják országukat és a pápához menjenek Rómába, aki vezeklésként hétévi vándorlást rótt rájuk a világra, anélkül, hogy ágyba feküdnenek.

Öt éve vándoroltak, mikor először Párizsba érkeztek: főembereik és nemsokára a köznép, száz vagy százhusz ember, saját bevallásuk szerint ezer vagy ezerkétszáz maradványa, a többiek, köztük a király és a királyné, meghaltak. A rendőrség a várostól némi távolságra, a Chapel St. Denis-nél adott nekik szállást.

Legtöbbjüknek ki volt fúrva a füle és két ezüstkarkát hordtak benne, azt mondták, ezt hazájukban dísznek tekintik. A férfiak feketék voltak, göndör hajúak, az asszonyok pedig feltűnően feketék, egyetlen öltözkük egy vastag, öreg ruhadarab, vállukon kendővel vagy zsinórral megkötve, alatta csak egy nyomorúságos ing. Röviden, a legszegényebb és legnyomorultabb teremtmények voltak, akiket valaha Franciaországban láttak; de szegénységük ellenére voltak köztük asszonyok, akik az emberek tenyerébe nézve megjósolták a jövőjüket, és ami még rosszabb, kicsalták az emberek zsebéből a pénzt, át a sajátjukba, stb.”

Az ötletes beszámoló ellenére, amit ezek a cigányok magukról adtak, Párizs püspöke utasított egy barátot, Le Petit Jacobint, hogy egyik prédikációjában közönsítsen ki minden férfit és nőt, aki a cigányokhoz fordul a jövőjét illetően, és ezért megmutatja nekik a tenyerét. Szeptember havában indultak el Párizsból Pontoise-ba.

Pasquier megjegyzi, hogy bár a vezeklés meséjének csalásíze van, ezek az emberek té s tova vándoroltak Franciaországban, az előjárók szeme előtt és tudtával, több mint száz évig, és csak 1561-ben tiltották ki őket ebből a királyságból.

Az egyiptomiak (ahogy ezt a különös népet nevezték) feltűnése Európa különböző részeiben egybeesik azzal az idővel, amikor Timur Lenk vagy Tamerlán betört Hindosztánba, és az ott élők választhattak a Korán és a halál között. Kétségtelen, hogy ezek a csavargók eredetileg hindosztáni törzsekből kerültek ki, akik honukból kiűzve, a mohamedánok kardja elől menekülve ezt a fajta kóborló életet választották, kevésbé tudva, merre mennek. Természetes az a feltevés, hogy a törzs mai állapotában európaiakkal erősen kevert; de ezek legtöbbje gyerekkora óta köztük nevelődik, és minden praktikájukat eltanulta.

Ezt tanúsítja az is, hogy legyenek bár szoros kapcsolatban a körülöttük élő egyszerű parasztokkal, nyelvüket a legnagyobb titokként őrzik. Hogy ez a hindosztáni nyelv egy dialektusa, azt kétségtelen bizonyítják Grellman, Hoyland és mások, akik erről a tárgyról írtak. A szerzőnek azonban az ő forrásaikon kívül tudomása van arról is, hogy egy személy pusztán kíváncsiságból, türelemmel és szorgalommal kihasználva minden alkalmat, ami csak adódott, elérte azt, hogy minden cigánnyal, akivel találkozik, el tud beszélgetni, vagyis mint Harry herceg, minden kefekötővel a saját nyelvén iszik. A megrökönyödésből, amit ezek a vándorok éreznek, hogy egy idegen ismeri titkukat, mulatságos jelenetek fakadnak. Remélhető, hogy ez az úriember közzéteszi ismereteit egy ilyen egyedülálló tárgyról.

Most még komoly okai vannak a közlés elhalasztásának, mert bár a társadalommal nagyobb összhangban élnek a cigányok, amióta a törvény kevésbé üldözi őket, de még mindig vad és bosszúálló nép.

De ha így áll is a dolog, én csak azt tehetem hozzá saját, majdnem ötvenévi megfigyeléseim alapján, hogy eme vándor törzsek viselkedése sokat javult; ismertem köztük olyan egyéneket, akik csatlakoztak a civilizált társadalomhoz, és becsületes hírnek örvidenek; és nagy változás következett be tisztaságukban és általában az életmódjukban is.

II. GALEOTTI

Martivalle Galeotti az umbriai Narniban született. Korvin Mátyás magyar király titkára és fiának, Korvin Jánosnak nevelője volt. Az ő udvarában írta *De iocose dictis et factis Regis Matthiae Corvini* (Korvin Mátyás víg mondásai és tettei) című munkáját. 1477-ben hagyta el Magyarországot; Velencében börtönbe vetették azzal a váddal, hogy eretnek tanokat hirdetett *De homine interiore et corpore eius* (A belső ember és teste) című értekezésében. Többet vissza kellett vonnia ezen tételekből, és ha IV. Sixtus, az akkori pápa, aki tanítványa volt, nem veszi pártfogásába, komoly büntetés vár rá. Franciaországba ment, XI. Lajoshoz csatlakozott, és az ő szolgálatában halt meg.

III. A CIGÁNYOK VALLÁSA

Figyelemre méltó vonása volt ezen kóborlók jellemének, hogy a zsidókkal ellentétben, akikre bizonyos szempontból emlékeztetnek, nem vallottak semmilyen vallást sem formailag, sem elvileg. Készséggel alkalmazkodtak, ha szükséges volt, bármelyik ország vallásához, ahol éppen tartózkodtak, de soha nem gyakorolták buzgóbban, mint amennyire megkövetelték tőlük. Annyi biztos, hogy Indiában sem Brahma, sem Mohamed vallásának tanait nem fogadták el. Ebből egyesek arra következtetnek, hogy a kitaszított kelet-indiai pária törzshöz tartoztak. A vallás hiányát sok babona pótolja. Ismert szertartásaik, például a házasságé, végletesen vadak, és inkább emlékeztetnek a hottentották szokásaira, mint civilizált népekéire. Bizonyos előírásokat átvesznek annak az országnak a vallásából, ahol élnek. Az Anglia és Skócia határán élő törzseknek szokása volt, hogy sikert tulajdonítottak azoknak az utazásoknak, melyekre a falusi templomon át indultak, és általában megpróbálták a sekrestyés engedélyét megszerezni ahhoz, hogy ezt megtehessek, mikor üres a templom, mert az istentisztelet nem volt elengedhetetlen az ómenhez. Hiányzik belőlük az igazi vallásos érzés, és a magasabb vagy műveltebb osztályt úgy lehet tekinteni, mint amely nem ismer el semmilyen istenséget, Epikurost kivéve; Hayraddin Maugrabbín hite vagy hitetlensége is ilyen volt.

Itt megjegyezhetem, hogy semmi sem kellemetlenebb e tunya és kéjsóvár nép számára, mint állandó foglalkozást űzni. Mikor 1815-ben a szövetséges csapatok Párizsban állomásoztak, a szerző egy angol tiszttel a porosz állások környékén sétált. Éppen szivarját szívta és az őrég mellett elmenve el akarta dobni az előírásoknak megfelelően, mikor a sétálók legnagyobb megdöbbenésére a katona a következő szavakat intézte hozzájuk: „Rauchen sic immerfort; verdamt sey der Preussische dienst!”, azaz „Dohányozzon csak; átok a porosz szolgálatra!” Közelebről megnézve a férfit, látták, hogy *Zigeuner*, vagyis cigány, aki ezt a formát választotta, hogy kifejezze megvetését a ráerőszakolt szolgálat iránt. Ha elgondolkozunk a veszélyen, melyet vállalt, komoly ellenszenvet bizonyít, hogy ilyen óvatlanul elkötelezte magát. Ha egy őrmester vagy káplár meghallja, legenyhébb büntetése a megbotozás lett volna.

IV. A LIÈGE-I PÜSPÖK MEGGYILKOLÁSA

A liège-i püspök, Bourbon Lajos meggyilkolását erre az időpontra tenni történelemhamisítás volt. Való igaz, hogy a püspököt elfogták a fellázadt városiak. Az is igaz, hogy a felkelés híre olyan híreszteléssel együtt érkezett Károlyhoz, hogy a püspököt meggyilkolták, és ez felszította dühét Lajos ellen, aki ekkor hatalmában volt. De mindez 1468-ban történt, és a püspököt csak 1482-ben gyilkolták meg. Ennek az évnek augusztusában és szeptemberében Guillaume

de la Marche, akit az Ardennes-i Vadkannak hívtak, összeesküvést szőtt az elégedetlen liège-iekkel püspökük, Bourbon Lajos ellen, amihez segítségül nagy összegeket kapott a francia királytól. A pénz, valamint sok gyilkos és bandita segítségével, akik köréje mint illő vezérük köré sereglettek, De la Marche összegyűjtött egy hadsereget, melyet skarlátvörös egyenruhába öltöztetett, vadkanfejjel a bal ruhaujjukon. Ezzel a haddal vonult Liège alá. Ekkor a polgárok, akik részesei voltak az összeesküvésnek, elmentek püspökükhöz, felajánlották, hogy mellette maradnak halálukig, és arra buzdították, vonuljon a rablók ellen. A püspök tehát kisszámú saját csapata élére állt, bízva a liège-i nép támogatásában. De amint megpillantották az ellenséget, a polgárok az előzetes megállapodás szerint megfutottak a püspök zászlói alól, és ő egyedül maradt maroknyi követőjével. Ebben a pillanatban támadott banditái élén De la Marche a várt sikerrel. A püspököt a züllött lovag elé állították, aki először arcul csapta, aztán saját kezűleg meggyilkolta, és mezítelen testét a Szent Lambert-katedrális előtti téren tétette közszemlére.

Így történt valójában a tragédia, mely borzalommal töltötte el az akkori idők embereit. A püspök meggyilkolását a történetben tizenöt évvel korábbra tettem olyan indokokból, melyeket a románcok olvasói gyorsan megérthetnek.

V. A FEKETE LOVASOK

Fynes Morrison a következőképpen írja le ezt a fajta lovasságot: „Annak, aki ma *Schwarz-reiter*-eikre (azaz fekete lovasaikra) tekint, látnia kell, hogy azért, hogy csillogóvá tegyék lovukat és csizmájukat, olyan feketévé változtatják magukat, mint a szénégetők. Ezek a lovasok fekete ruhát hordanak, és bár szegények, nem kevés időt töltenek kefélgetésével. Legtöbbjüknek fekete lova van, és miközben ezeket gondosan csutakolják, és (mint már mondtam) szeretik, ha cipőjük vagy csizmájuk fénylik a fekete kenőcstől, kezük és arcuk is fekete lesz, és erről kapták nevüket. De én azt is hallottam a németektől, hogy azért teszik magukat ilyen feketévé, hogy ijesztőbbnek látszsanak ellenségeik szemében.” - FYNES MORRISON útinaplója, 1617-es kiadás, 165. o.

VI. PHILIPPE DES COMMYNES

Philippe des Commynes-t az előző kiadások kicsiny embernek írták le, aki alkalmasabb volt tanácsadásra, mint harcra. Ez a leírás találmányszerű, változatosabbá teendő a harcias arcképeket, melyekben bővelkedik a kor és a regény. Sleidan, a történész, Matthieu d'Arves tanúsága alapján, aki ismerte Commynes-t, és az udvarában szolgált, azt mondja, hogy magas és előkelő megjelenésű ember volt. A tudós Petitot úr, a Franciaország történetével kapcsolatos emlékiratok szerkesztője közli, hogy Philippe des Commynes részt vett 1408-ban a Burgundiai Károly és Angliai Margit lakodalma alkalmából rendezett lovagi tornán és felvonuláson. - Lásd Jean de Troyes krónikáját a Petitot szerkesztette *Mémoires Relatifs à l'Histoire de France* XIII. kötetében a 375. oldalon. Belenéztem Oliver de la Marche emlékirataiba, is; a második könyv negyedik fejezete részletes leírást ad ezekről a „harcias hívságokról”, és oly sokféle tárgyat tartalmaz, akár az öreg kalmár, Peter Schlemihl táskája, aki árnyékokat vett, és egy zsákban mindig magánál hordott mindent, amit cserébe csak kívánni vagy követelni lehet. Van benne sok csodálatos leírás, vannak lovagok, dámák, apródok és íjászok, nagy készlet várakból, tüzes sárkányokból és dromedárokból; vannak oroszlánon lovagló leopárdok; vannak sziklák, gyümölcsösök, szökőkutak, ép és törött lándzsák; és

Herkules tizenkét feladata. Ilyen csillogó zűrzavarban nem volt könnyű Philippe des Commynes-ra rábukkanni. Azonban ő az első, akit megneveznek egy vitéz támadó csapatból, mely szám szerint húsz nemesből és lovagból állt, akik az orániai herceg vezetésével egy tornán megütköztek egy hasonló létszámú csapattal, amelynek élén a züllött Clèves-i Adolf állt kihívóként, a romantikus Arbre d'Or, azaz Aranyfa címet véve föl. Az ütközet, bár tompa fegyverekkel vívták, nagyon heves volt, és csak nehezen, erőnek erejével lehetett végét vetni. Philippe des Commynes dicsősége tehát éppannyira marsi, mint mercuriusi, bár ha meggondoljuk, milyen homály fedi a *troupe dorée* többi tagját, könnyű eldönteni, mi volt legértékesebb adottsága.

VII. LAJOS ÉS KÁROLY TALÁLKOZÁSA A MONTLHÉRYI ÜTKÖZET UTÁN

A montlhéryi ütközet után, 1465-ben Károly, akkor Charolais grófja Párizs falai előtt tárgyalt Lajossal, mindketten egy kis csapat élén állva. A két fejedelem leszállt lováról és találkozásuk tárgyának megvitatásába oly mélyen elmerülve sétáltak, hogy Károly elfelejtette különös helyzetét; és mikor Lajos visszafordult Párizs felé, ahonnan jött, Charolais grófja a Párizst körülvevő erődvonallig kísérte, és be is lépett az erődítésbe, melyet árok kötött össze a várossal. Ekkor mindössze öt vagy hat embere volt vele. Kísérete féltette a biztonságát és legfőbb követői előrelovagoltak onnan, ahol hagyta őket, mert emlékeztek, hogy nagyatyját hasonló egyezkedés alkalmával ölték meg 1419. szeptember 10-én Montereau-ban. Nagy örömükre a gróf sértetlenül tért vissza, Lajos egy testőre kíséretében. A burgundiaiak nem válogatták meg szavaikat, mikor meggondolatlansággal vádolták. „Ne beszéljünk többet erről - mondta Károly -, elismerem, hogy ostobaság volt, de nem tudtam, mit teszek, amíg be nem léptem az erődbe.” - *Mémoires de Philippe des Commynes*, XIII. fejezet.

Ez alkalommal igen dicsérték Lajos becsületességét; és természetes, hogy a hercegnek eszébe jut mindez, mikor ellensége ilyen váratlanul a kezébe adja magát péronne-i látogatásával.

VII. TÖRTÉNELMI MAGYARÁZAT

E híres megbeszéléssel kapcsolatos történelmi tények kifejtése és magyarázata az előző fejezetben található. Lajos ügynökei bujtották Liège népét az uruk, Károly herceg elleni lázadásra és püspökük üldözésére és meggyilkolására. De Lajos nem volt rá felkészülve, hogy ilyen gyorsan cselekszenek. Az állhatatlan csöcselék szokásos vakmerőségével szálltak hadba, elfogták a püspököt, megfenyegették és bántalmazták, és széttépték egy vagy két kanonokját. A burgundiai herceg akkor kapta ezt a hírt, mikor Lajos óvatlanul a kezébe adta magát; és az volt a következménye, hogy Károly öröket állított Péronne város köré, és mivel mélyen felháborította a francia király árulása, mellyel széthúzást szított tartományában, míg bizalmas barátságot színlelt, azt fontolgatta, ne végeztesse-e ki Lajost.

Három napig tartották Lajost ebben a bizonytalan állapotban; és csak Károly kegyencei és udvaroncai iránti bőkezűsége mentette meg végül a haláltól vagy a trónfosztástól. Commynes, aki ekkor a herceg kamarása volt és a lakosztályában aludt, azt írja, hogy Károly nem vetközött le és nem aludt, hanem időről időre az ágyra vetette magát, máskor pedig vadul fel-alá járt a lakosztályban. Soká tartott, míg vad dühe a legcsekélyebb mértékben fékezhető lett. Végül csak annyiba egyezett bele, hogy visszaadja Lajos szabadságát, feltéve, ha személyesen vele tart, és csapataival segít leverni a felkelőket, akiket az ő cselszövései bujtottak fel.

Keserű és megalázó választás volt ez. De Lajos, látva, hogy nincs más módja meggondolatlansága következményeit elkerülni, nemcsak elfogadta ezt a szégyenletes feltételt, hanem meg is esküdött egy feszületre, mely állítólag Nagy Károlyé volt. Ezek a részletek Commynes-től származnak. Rövid kivonatuk megtalálható Sir Nathaniel Wraxall Francia történelmének első kötetében is.

IX. LAJOS IMÁJA

Míg ezeket az oldalakat olvastam a régi kéziratos krónikában, őszinte megdöbbenést éreztem, hogy egy olyan éles elme, mint XI. Lajosé, oly babonásokkal tudta áztatni magát, amilyeneket az ember a legostobább vademberről sem tétélez föl; de a király imájának nyelve ugyanilyen különös volt egy másik hasonló helyzetben, melyet Brantôme jegyzett föl. Ezt az imát hallgatta ki és tette közhírré egy udvari bolond, fényt vetve egy testvérgyilkosságra, amit soha nem gyanítottak volna. A mód, ahogy a romlott udvaronc, aki tréfát űzött mindenből, ami bűnös vagy züllött, elmeséli a történetet, méltó az olvasó figyelmére; ilyesmi ritkán esik meg ott, ahol nincsenek kőszívű emberek, akik ne vétség tárgyává tudják és akarják tenni az efféle gonoszítottakat.

„A tettetésnek, csalásnak és lovagias hamisságnak számos ügyes fortélyja közé tartozott, mellyel jó királyunk (XI. Lajos) a maga idejében élt, hogy megölette fivérét, Guyenne herceget abban a pillanatban, mikor a herceg a legkevésbé számított ilyesmire, sőt a király is a legnagyobb szeretetet mutatta iránta életében és szomorkodott halálán; és az egészet oly művészettel intézte, hogy sose derül ki, ha a király nem fogad szolgálatába egy bolondot, aki annak előtte elhunyt fivéréé volt. Úgy esett, hogy Lajos forró imákba és könyörgésekbe merült a Cleryi Miasszonyunk oltáránál, kit jó pátrónájának nevezett, és senki sem volt körülötte, csak ez a bolond, akiről nem tudta, hogy hallja, mikor imigyen engedett szabad folyást vallásos érzületének:

»Jó Anyám, édes úrnőm, egyetlen barátom, akibe minden reményem vetem, kérlek, könyörögi érettem Istennél, és légy nála szószólóm, hogy bocsássa meg nékem fivérem halálát, kit megmérgeztettem Szent János gonosz apátjával. Megvallom néked, jó pátrónámnak és asszonyomnak vétkeket. De mit tehettem volna? Mindig elégedetlenséget szított birodalmamban. Kérj hát nékem bocsánatot, jó Anyám, és én tudom, milyen jutalmat adok érte.«,

Ez az egyedülálló gyónás nem kerülte el a bolond figyelmét, aki vacsoránál az egész társaság előtt vetette a király szemére a testvérgyilkosságot, és Lajos kénytelen volt ezt szó nélkül hagyni, nehogy növelje gyalázatát.

X. XI. LAJOS HALÁLÁNAK MEGJÖVENDÖLÉSE

Martivalle Galeotti halála bizonyos mértékben kapcsolatos Lajossal. A csillagiós Lyonban volt és hallván, hogy a király a város felé közeleg, lóra kapott, hogy üdvözölje. Sietve ugrott le lováról hódolatát nyilvánítani a királynak, és az ugrás hevéssége meg az ő elhízottsága együtt okozták halálát 1478-ban. Az azonnali halál elleni elmés és gyors gondolkodásra valló szer azonban nem e filozófus nevéhez kapcsolódik. Ilyen vagy ehhez hasonló történetet mesélnek Tiberiusról, aki megkérdezett egy jóst, Trasullust, tudja-e, mely napon hal meg, és azt a választ kapta, hogy éppen három nappal a császár előtt. Erre a feleletre ahelyett, hogy a

zsarnok eredeti szándéka szerint a sziklákról a tengerbe vetették volna, élete végéig nagyon vigyáztak rá. - *Taciti Annal.* VI. könyv 22. fejezet.

XI. Lajos ilyen körülmények között kapott hasonló választ egy asztrológustól: a szóban forgó jóvendómondó megjósolta, hogy egy kegyencnő, akit Lajos nagyon szeretett, egy héten belül meghal. Igaz jósnak bizonyult, a király pedig úgy megdühödött, mintha a jós meg tudta volna akadályozni a bajt, melyet megjövendölt. Elküldött a filozófusért, és egy csapatot állított lesbe, hogy öljék meg, amikor távozik felséges színe elől. Midőn a király a jóst saját sorsáról kérdezte, ő bevallotta, hogy közvetlen veszély jeleit látja. A halála napját illető további kérdésekre elég ravasz volt teljes nyugalommal azt felelni, hogy pontosan három nappal fogja megelőzni öfelségéét. Természetesen vigyáztak, hogy elkerülje kitervelt végzetét; és attól kezdve úgy ügyelt rá a király, mint tudós férfiúra, kinek sorsa összefonódott az övével.

Bár Lajost majdnem minden történész úgy ábrázolja, hogy könnyen lóvá tette a csillagjósolás közönséges, de csillogó szélhámossága, nem lehetett teljesen hiszékeny, ha a következő anekdota, melyet Bayle jegyzett föl, igaz.

Egy alkalommal Lajos vadászni akart, és megkérdezett környezetében egy csillagjóst, szép lesz-e az idő. A jós asztrolábiumához fordult, és magabiztosan igenlő választ adott. Az erdő szélén a királyi társaság egy szénégetővel találkozott, aki a kíséret néhány alacsonyabb rangú tagjának elárulta csodálkozását, hogy a király ilyen napon akar vadászni, mikor vihar fenyeget. A szénégető jóslata valóra vált. A király és udvara bőrig ázva menekült szórakozásából; és mikor Lajos meghallotta, mit mondott a szénégető, maga elé rendelte.

- Hogy tudtad pontosabban megjósolni az időjárást, barátom - kérdezte -, mint ez a tudós férfiú?

- Tanulatlan ember vagyok, uram - válaszolt a szénégető -, soha nem jártam iskolába, írni-olvasni se tudok. De van egy asztrológusom, aki bármelyikükkel állja a versenyt időjósolásban. Tisztesség ne essék szólván, ez a szamaram, amely rossz idő közeledtekor mindig hegyezi a fülét, lassabban jár, mint máskor, és falakhoz dörgöli magát; ezekből a jelekből jósoltam meg a tegnapi vihart.

A király nevetésben tört ki, elbocsátotta kétlábú csillagjósát, a szénégetőnek pedig szerény kegydíjat adományozott, hogy tartsa meg a négy lábút, és megesküdött, hogy a jövőben nem bízik más csillagjósban, csak a szénégető szamarában.

Ha van is valami igazság a történetben, Lajos hiszékenysége nem olyan fajta volt, melyet az említett tévedés eloszlat. Állítólag elhitte orvosa, Angelo Cattho, Commynes barátja jóslatát, aki arra az időpontra jövendölte meg Burgundiai Károly halálát, mikor az valóban elesett a morat-i csatában. Ebben bízva Lajos egy ezüstrácsot ígért Szent Márton oltárának, mely aztán százezer frankjába került. Az is jól ismert, hogy orvosai rabszolgája volt. Egyikük, Coctier avagy Cottier tízezer koronányi díján kívül nagy összegeket csikart ki királyi betegéből pénzben és birtokokban és ráadásul az amiens-i püspökséget az unokaöccsének. Határtalan befolyása volt Lajosra azáltal, hogy tiszteletet nem ismerő nyerseséggel és szemtelenséggel bánt vele.

- Tudom - mondta a királynak -, hogy engem is el fog zavarni, mint mindenki mást. De az égre mondom, vigyázzon, mert ezt csak nyolc nappal éli túl!

Szükségtelen tovább részletezni egy olyan fejedelem félelmeit és babonását, akit nyomorult életszeretete arra kényszerített, hogy eltűnjön ilyen megaláztatásokat.

XI. PHILIPPE DES COMMYNES

Nem kétséges, hogy az érdekes péronne-i közzjáték alatt ismerte meg közlelöl Philippe des Commines XI. Lajos nagy szellemi képességeit, és ezek úgy elkápráztatták, hogy emlékiratait elolvasva észre kell venni, milyen vak volt jelleme aljasabb oldalai iránt. Ettől az időtől kezdve Franciaország felé hajlott. A történész 1472 körül érkezett Franciaországba, és magasra emelkedett Lajos kegyében. Idővel az ő tulajdonába került többek között Argenton uradalma, mely címet ezen munka előző kiadásai megelőlegeztek neki. Csak mikor francia szolgálatba állt, akkor kapta meg. Lajos halála után Philippe des Commines magára vont a király Beaujeu hercegnőjének nevezett leányának gyanúját mint az ellenlábas Orléans-ház buzgó híve. Nyolc hónapra a történészt magát is egy vasketrecbe zárták, melyet oly erővel írt le. Itt siratta udvari élete alakulását. „Kimerészkedtem a nagy óceánra - mondta megpróbáltatásában -, és elborítottak a hullámok.” Törvényt ültek felette, és a párizsi parlament néhány évre számúzte az udvarból, midőn bűnösnek találták abban, hogy ellenséges érzületű személyekkel érintkezett. De ezt a csapást is túlélte, és később VIII. Károlyt szolgált egy-két fontos küldetésben, ha tehetségére volt szükség. XII. Lajos is kegyével tüntette ki a történészt, bár nem vette igénybe szolgálatait. Argentoni kastélyában halt meg 1509-ben, és mint kora leg-tudósabb államférfiát és bizonynal legjobb történészét siratták meg. Emlékére írott költeményében Ronsard abban a kitüntető dicséretben részesítette, hogy ő mutatta meg először a fényt, mit a vitézség és a nemesi származás nyer, ha a tudással egyesül.

XII. AZ ÁLRUHÁS KÖVET

A középkorban a követ, mint Rómában a *fetiales*,¹⁵² majdnem szent jelleggel volt felruházva. Egy követet megütni oly bűn volt, mely halálbüntetéssel járt: és ilyen fenséges hivatalnok szerepét eljátszani elárulása volt azon embereknek, akikről úgy tartották, az uralkodók titkainak és a nemesek becsületének letéteményesei. De egy olyan lelkiismeretlen fejedelem, mint XI. Lajos, nem habozott ilyen csalást elkövetni, mikor IV. Edwarddal, Anglia királyával szándékozott felvenni a kapcsolatot.

Felhasználva híres emberismeretét, mint céljának megfelelő ügynököt egy közönséges lakájt választott ki. Ezt az embert, kinek ügyességét ismerte, követi álruhába öltöztette, ellátta hivatala minden jelvényével, és ilyen minőségben küldte el, hogy érintkezésbe lépjen az angol sereggel. Két dolog figyelemre méltó ebben az ügyletben. Először is a haditerv, bár csalárd jellegű, nem látszik szükségesnek, mivel Lajos király legfeljebb annyit nyerhetett vele, hogy nem kötelezte el magát tiszteletreméltóbb követ küldésével. A másik figyelemre méltó mozzanat az, hogy Commines, bár hosszan ír az esetről, annyira elégedett a király agyafúrtságával, mellyel kiválasztotta, és ügyességével, mellyel betanította álkövetét, hogy elfelejt megjegyzést tenni a félrevezetés csalárd és arcátlan voltára és a felfedeztetés nagy veszélyére. Mindkét mozzanatból az a következtetés adódik, hogy a fennkölt jelleget, melyre a követek megkíséreltek jogot formálni, már nem tartották tiszteletben az államférfiak és világfik.

Még Ferne is, bár a követi méltóság bajnoka, bizonyos mértékben a szükségnek tulajdonítja jogaik eme bitorlását. „Hallottam - mondja -, bár igen szégyenkezve, amint néhányak azzal mentegették a franciaöldi XI. Lajos király tettét, aki nem vala lovagi tisztelettel ennen és a fegyverek becsülete iránt, hogy ritkán tartott személye körül heroldokat. Ennek okán, midőn IV. Edward, Angolhon királya ellenséges erővel lépett francia földre, és Saint-Quentin városa

¹⁵² Papi testület volt, a külpolitika irányítója.

előtt ütött tábornok, e francia király, nem lévén követe, kivel izenne az angol királynak, kénytelenségből egy inast, avagy közönséges szolgálót öltöztetett fel hamisan egy trombitásnak zászlójával, melynek közepét kivágatá, hogy az undok követ itt kidughassa fejét és vállára vethesse, jobb francia címer híján. Így jöve a sebtében öltöztetett futár mint hamis herold ura ajkának utasításával békét ajánlani a mi királyunknak. »Ily hiba - mondja Torquatus, a párbeszéd másik résztvevője - nem vala még angol királyainkban, és reményem, nem is léssen.«” - FERNE: *Az nemességnek dicsérete*, 1586, 161. o.

Ebben a furcsa könyvben a szerző néhány, a címereket dicsőítő megjegyzés mellett, melyeket nem lehet idézni, lévén majdnem istenkáromlók, tudomásunkra hozza, hogy az apostolok vérbeli úriemberek voltak, és sokuk ama dicső hódítótól, Judás Makkabeustól származott; de az idő múlásával és a háború üldöztetései miatt a nemzetség elszegényedett és szolgai foglaltságokra kényszerült. A négy doktor és egyházatya (Ambrus, Ágoston, Jeromos és Gergely) is született és harcos nemes volt. (98. o.). A ritka könyvnek a szerző tulajdonában levő példánya (egy reménytelen ifjú barát ajándéka, aki már nincs közöttünk) egy skót követ nemzeti és foglalkozási ingerlékenységének furcsa kitörését mutatja.

Valószínűleg Thomas Drysdale-nek, Islay követének hívták, aki 1619-ben vette meg a könyvet, és türelemmel és haszonnal forgatta, míg ahhoz a részhez nem ért, melyben a hűbérurak és hűbéresei közötti különbségről van szó. „Van egy király, és ő vazallusa avagy hűbérese egy másik király birtokának és fenségének, mint az ő urának, miként a skót király a mi angol birodalmunknak.” Ez a kijelentés felforraltatta Islay követének skót véré; feledve, hogy a könyvet negyven évvel azelőtt nyomták, és a szerző valószínűleg már rég halott, nyomtatott betűkkel ezt írta a lap szélére nagy dühöngve: „*Áruló az és hamisságot szól az ő szája és én párviadalra hívom, aki a skót királyokat valaha is Anglia hűbéreseinek mondja.*”

XIII. LIÈGE OSTROMA

A Burgundiai herceg, feldühödve azon, ahogy a liège-i polgárok a püspökkel bántak (akinek a halála, mint említettem, csak néhány év múlva következett be), és tudva, hogy a város falait még nem javították meg a saint-troni csata óta, mikor ő leromboltatta, vakmerően vonult előre megfenyítésükre. Parancsnokai osztoztak elbizakodottságában; seregének előőrse a burgundi marsall és Seigneur D’Hymbercourt vezetése alatt megrohant egy külvárost anélkül, hogy beárta volna a sereg másik részét, melyet a herceg személyesen vezetett és még hét vagy nyolc mérföldre volt. Közelgett az éjszaka, és mivel a burgund csapatok nem engedelmességek semmiféle fegyelemnek, kitették magukat egy Jean de Vilde vezette polgári csapat hirtelen támadásának, akik elől-hátul megrohanva őket, nagy zűrzavart okoztak és több mint nyolcszáz embert megöltek, köztük száz lovast.

Károly és a francia király megérkezvén, két, a városfalakhoz közeli nyári lakban ütött szállást. A következő két vagy három napban Lajos csendes és szabályos nyugalommal vált ki, mellyel az ostromot folytatta és gondoskodott a védelemről kitörések esetére; míg a burgundiai herceg (aki egyáltalán nem volt gyáva, s a rá jellemző elhamarkodottságot és rendszertelenséget tanúsította) arra gyanakodott, hogy a király cserbenhagyja és a liège-iekhez csatlakozik.

Öt vagy hat napig álltak a város előtt, és végül 1468. október 30-ra tüzték ki az általános támadást. A polgárok, akik valószínűleg tudtak erről, elhatározták, hogy megakadályozzák, és kétségbeesett kitörésre szánták el magukat a falak résein át, hogy elébe vágjanak. Az első sorokba azt a legvittezebbnek tartott hatszáz embert állították, akik a liège-i püspökséghez tartozó kis franchemont-i területről származtak. Hirtelen rohantak ki a városból és meglepték

a burgundiai herceg szállását, mielőtt az örök felölthették volna fegyvereiket, melyeket levették, hogy a támadás előtt némi pihenéshez jussanak. A francia király szállását is megtámadták és veszélyeztették. Teljes zűrzavar uralkodott, melyet a franciák és burgundiaiak kölcsönös féltékenysége és gyanakvása csak növelt. A liège-i polgárok azonban képtelenek voltak folytatni merész vállalkozásukat, mikor a király és a herceg harcosai kezdtek magukhoz térni a zűrzavarból, és végül vissza kellett vonulniuk falaik mögé, éppen csak elszalasztva a lehetőséget, hogy meglepjék Lajos királyt és a burgundiai herceget, a kor két leghatalmasabb urát. Pirkadatkor megindult a támadás, ahogy eredetileg tervezték, és a polgárok, akiket elbátorított és kifárasztott az éjszakai kitörés, nem álltak annyira ellent, mint amazok várták. Liège elesett és kifosztott, tekintet nélkül nemre és korra, szent avagy világi dolgokra. Commynes emlékiratai második kötetének 11., 12., 13. fejezetében megtalálhatók ezek a részletek, és alig térnek el az eseményekről a szövegben adott beszámólótól.